

बद्ध वचन
सुत्तपिटक अन्तर्गतका चौथो ग्रन्थ

अङ्गुत्तरनिकाय

(दसक र एकादसक निपात)

Anguttaranikaya

अनुवादक
भिक्षु बोधिसेन महास्थविर

बुद्ध वचन
सुत्तपिटक अन्तर्गतका चौथो ग्रन्थ

अङ्गुत्तरनिकाय

(दसक र एकादसक निपात)

पाँचौ भाग

Anguttaranikāya

Dhamma.Digital

अनुवादकः
भिक्षु बोधिसेन महास्थविर

प्रकाशिका
अनागारिका वीर्यपारमिता

प्रकाशिका अनागारिका वीर्यपारमिता

पहिलो संस्करण	: १००० प्रति ।
बुद्ध संवत्	: २५५६
विक्रम संवत्	: २०६९
नेपाल संवत्	: १९३३
इस्वी संवत्	: २०१२

यो पुस्तक धम्मदानको निमित्त हो, बिक्रिको लागि होइन ।

अनुवादकका प्रकाशित कृतिहरू :-

नेपाल भाषामा :-

१. त्रिरत्न वन्दनामाला ।
२. स्वपू जातक बाखैं ।
३. तथागतया उपदेश ।
४. पेतवत्थु ।
५. थेर-गाथा ।
६. त्रिरत्न वन्दनामाला (दो. सं.) ।

नेपाली भाषामा :-

१. कृष्णायन गोत्रको उत्पत्ति ।
२. थेरी-गाथा प्रथम भाग ।
३. थेरी-गाथा दोस्रो भाग ।
४. बोधि कथा ।
५. जातक कथा ।
६. अङ्गुत्तरनिकाय प्रथम भाग ।
७. अङ्गुत्तरनिकाय दोस्रो भाग ।
८. थेरी-गाथा दो. सं. ।
९. दुरेनिदानकथा ।
१०. अङ्गुत्तर निकाय तेस्रो भाग ।
११. अङ्गुत्तर निकाय चौथो भाग ।
१२. अङ्गुत्तर निकाय, पाँचौ भाग तपाईकै हातमा ।
१३. अङ्गुत्तरनिकाय प्रथम भाग (दोस्रो संस्करण) प्रकाशकको प्रतिक्षामा ।

कम्प्युटर सेटिङ्ग, भिक्षु बोधिसेन महास्थविर

मुद्रण: शुभकामना प्रिन्टिङ्ग प्रेस, केलटोल, मासंगल्ली, फोन नं. ४२३२९२४

अर्पण

थाइल्याण्डमा स्वास्थ्योपचारको
निम्ति सहयोग गर्नुहुने
भिक्षुद्वय

1. Ven Bhikkhu Thavaro
2. Ven Bhikkhu Hemawagnso

तथा
उपासिकाद्वय

Dhamma.Digital

1. Ms. Woranuj Vinyunantakul
2. Ms. Srisamorn Soontormvithaya

यहाँहरूप्रति अर्पण ।

भिक्षु बोधिसेन महास्थविर

प्रकाशिका:
अनागारिका वीर्यपारमिता

भूमिका

महाकरुणा युक्त सम्यकसम्बुद्धद्वारा दिनु भएको उपदेश सङ्गलन गरिएकोलाई तिपिटक भनिन्छ । तिपिटक अन्तर्गत चौरासी हजार धर्मस्कन्ध छन् । बुद्धोपदेशलाई नवाङ्ग बुद्ध शासन पनि भनिन्छ । सुत्तपिटक, विनयपिटक र अग्निधम्मपिटक नै तिपिटक हुन् । यी तिपिटक मध्ये सुत्तपिटकमा दीघनिकाय, मज्झिमनिकाय, संयुक्तनिकाय, अङ्गुत्तरनिकाय र खुद्दकनिकाय समावेश भएका छन् । यी नै पाँचनिकाय अन्तर्गत अङ्गुत्तरनिकाय चौथो ग्रन्थ हो । यही अङ्गुत्तरनिकाय पाँच भागमा विभाजन गरी नेपालीमा मैले अनुवाद गरें । पाँच भागमा विभाजित पुस्तक प्रकाशकहरूद्वारा नै प्रकाशित गरिदिनु भयो ।

बहुजन हितको निम्ति, बहुजन कल्याणको निम्ति र बहुजन मङ्गलको निम्ति उहाँ भगवानले दिनु भएको उपदेश यसलोक र परलोकको निम्ति नभै नहुने अति नै महत्त्वले भरिपूर्ण ज्ञान समावेश भएको यो 'अङ्गुत्तरनिकाय' हो । यो मानवमात्रलाई उपयुक्त हुने ग्रन्थ हो । विहार राजकीयेन पालि प्रकाशनद्वारा प्रकाशितबाट एकक, दुक र तिक निपात लिएर २०५८ सालमा प्रथम भागमा समावेश गरी अनुवाद गरेको हुँ । यो प्रथम भागको प्रकाशक (दिवंगत) उपासक ज्ञानज्योति कंसाकार र श्रीमती लक्ष्मीप्रभा कंसाकार हुन् ।

चतुक्कदेखि एकादसकसम्म (धम्मगिरि पालि पाठमाला)मा सङ्कलित गरिएको विषयना विशोधन विन्यास धम्मगिरि, इगतपुरी (नासिक) महाराष्ट्र भारतद्वारा प्रकाशित पालिबाट मैले नेपाली भाषामा अनुवाद गरेको हुँ । दिवंगत धर्मनारायण महर्जन र राममाया महर्जनको पुण्यस्मृतिमा चतुक्क र पञ्चक निपात समावेश गरिएको दोस्रो भाग अङ्गुत्तरनिकाय वहाँकी सुपुत्री अनागारिका वीर्यपारमिताले २०६५ सालमा प्रकाशन गरिदिनु भयो । २०६७ सालमा छक्क र सत्तकनिपात समावेश गरिएको तेस्रो भाग अनागारिका वीर्यपारमिताले प्रकाशन गरिदिनु भयो । २०६८ सालमा अनागारिका वीर्यपारमिताले आफ्नै दिदी-भिनाजू नारायणदेवी र नातिकजी महर्जनद्वारा अङ्गुत्तरनिकायको अठ्ठक र नवक निपात समावेश चौथो भाग प्रकाशन गराइदिनु भयो । दसक र एकादसक निपात, पाँचौं भागको प्रकाशिका पनि अनागारिका वीर्यपारमिता नै हुन् । उनको श्रद्धाले गर्दा नै यो पुस्तक तपाईंको हातमा दिन पाएँ । यसकारण उनको सुस्वास्थ्य, दीर्घायु, मङ्गल र निर्वाणको कामना गर्दछु । यदि समयमै प्रकाशकहरू नभइदिएको भए

भन्न सकिदैन । यो कहाँ अनि कतिसम्म त्यतिकै थन्किने थियो होला । म अति नै प्रसन्न छु मैले चिताए अनुसार धर्मदान स्वरूप निःशुल्क पाठकवर्गको हातमा दिन पाएँ ।

अनुवाद कार्य त्यति सजिलो अवश्य पनि होइन रहेछ, भन्ने म अनुवादकलाई महसुस भएको छ । अनुवाद कार्य सम्पन्न गर्न मैले पालिअट्टकथा, पालि टीका, पालि हिन्दी शब्दकोश, पालि इङ्गलिश शब्दकोश, संस्कृत हिन्दी शब्दकोश, नेपाली वृहत शब्दकोश र हिन्दी अङ्गतरनिकाय यी विभिन्न पुस्तकबाट सहयोग लिएको छु । यी किताबका सम्पादक, लेखक र प्रकाशकहरूप्रति आन्तरिक हृदय देखि कृतज्ञता तथा धन्यवाद व्यक्त गर्दछु ।

मेरो पहिलो सदिच्छा तिपिटक अन्तर्गतका ग्रन्थहरूलाई सक्दो अनुवाद कार्य गरी निःशुल्क धर्मदान गर्ने । स्वअनुरूप अनुवादित धेर-गाथा, धेरी-गाथा, पेतवत्थु र अङ्गतरनिकाय धर्मदान दिन पाएँ । यो मेरो सौभाग्य हो । प्रकाशकहरू अग्रसर भएमा अन्य अनुवाद कार्य पनि गर्न इच्छुक छु । आशा छ, अवश्य पनि प्रकाशकहरू पाउने छु । दसक र एकादसक निपात समावेश गरिएको अङ्गतरनिकायको पाँचौं भाग अनुवाद गरिरहँदा धेरी-धेरीका रोगले पेल्दै ल्याएको थियो ।

एकदिन थाई भिक्षु थावरोसहित अन्य भिक्षुहरू र मानदास (भू.पू. भिक्षु सुधम्म) मकहाँ आएका थिए । त्यसबेला हिटर बालेर खुट्टामा राप लगाइरहेको थिएँ । भिक्षु थावरोले सोधे, “किन हिटर तापिरहेको ?” मैले भनें— “खुट्टा चीसो भइरहन्छ, यसले गर्दा ढाड् दुख्छ, छाती दुख्छ, शरीर थाकेको हुन्छ अनि स्वास्थ्य ठीक छैन ।” उहाँको आग्रह तथा सद्विचारले गर्दा थाइल्याण्डस्थित धम्मकाय विहारमा स्वास्थ्योपचारको निमित्त गएँ । यो भन्दा करिब ७-८ वर्ष पहिला मुटुमा एन्जिओ प्लाष्टिक वैलून लगाउनुकासाथै रक्त नलीमा रहेको कोलेष्टोर सफा गरी आएको थिएँ । यसपटक पनि त्यही चूलोलङ्घर्ण अस्पतालमा गई उपचार गर्न गएँ । उपचारको क्रममा मुटुको डाक्टरले मुटुमा राखेको एन्जिओ प्लाष्टिक वैलून फेर्नु पर्ने शङ्का व्यक्त गर्नुकासाथै त्यो अपरेशन गर्दा अचानक कथंकाल वैलून फुस्केर शरीरको कुनै पनि भागमा जान सक्छ । यसले गर्दा शरीरको कुनै भाग पक्षाघाट हुनसक्छ अनि यसको उपचारको निमित्त २,००,००० देखि ३,००,००० (तीनलाख) भाट लाग्न सक्छ, के गर्ने भनी सोधे । उपचार गर्न आएको हुँ, जे हुनु पर्छ, हुन्छ उपचार गर्ने भनें । त्यसबेला अङ्गतरनिकायको पाँचौं भाग सम्पन्न गर्न बाँकीरहेको भसङ्ग सम्झना भयो । केही कारणवश अपरेशन सफल नभएमा मेरो सदिच्छा अधुरो हुने भयो भन्ने मनमा लागेको थियो । तर उपचारको क्रममा वैलून

फेर्न परेन । ८०,००० (असीहजार भाट) मात्र खर्च भयो । आफ्नो खर्च गर्नु परेन । आवश्यकतानुसार दाता Ms. WORANUJVINYUNANTAKUL, Title: Managing Director of BTE Engineering Co. Ltd र Ms. SRISAMORN SOONTORNVITHAYA, Title: Former Senior Nurse of Chulalongkorn Hospital यी थाई उपासिकाहरूले खर्च व्यहोरी दिइन् । यसको निमित्त भूमिका निर्वाह गरी सहयोग पुऱ्याउनु भएका Ven. Bhikkhu Hemawagnso (KITTIPHONG) हुन् ।

खुट्टा चिसो भइरहने, ढाड् दुख्ने अनि चाँडै थाक्ने हुनाले उपचार गर्नु पर्ने छ । उपचारको क्रममा एम्-आर-आई एक्सरे गरी हेर्दा ढाड्को देब्रेपट्टि पेटनिर टूल्टूलो हड्डी बीच-बीचमा रहेको ससाना तीनवटा हड्डीहरू मक्किएर फुलेको हुनाले नसा च्यापिएको देखाए । थाईल्याण्डबाट तीन महिनाको निमित्त ल्याएको औषधी पनि खाई सिध्याएँ । त्यो औषधीले नभएर भैसेपाटीस्थित स्पाइनल इन्ज्युरी अस्पतालमा गएर देखाएँ त्यहाँ डाक्टरले दशदिनको निमित्त औषधी लेखी दिए । यदि त्यो औषधीले काम नगरे अपरेशन गर्नु पर्नेछ भने । दश दिनको औषधीले पनि छोएन । धुलिखेल अस्पतालमा जचाउन गएँ । त्यहाँ दुखाइ हराउने इन्जेक्शन दियो अनि दश दिनको औषधी ल्याएर खाएँ । तर औषधीले छोएन । त्यहाँ पनि डाक्टरले पछि अपरेशन गर्नु पर्ला भने । हिँड्दा खुट्टा दुख्ने, ढाड् दुख्ने अनि साँहै थाक्ने हुनाले बनेपा बाहेक अन्य कतै बसमा जाँदा-आउँदा शरीरले नै नदिनाले निमन्त्रण जान नसक्ने भएँ । शरीरमा कुनै न कुनै रोग लागि नै रहन्छ । हेरौं, अब के हुने हो !

अङ्कतरनिकायको दसकनिपातमा दश-दश प्रकारले दिनु भएको उपदेश संग्रहित हुनाले दसकनिपात भनिएको हो । यसमा २२ वर्ग र एक रागपेय्याल छ । ११ वर्गमा १२ सूत्रहरू छन् । १३, १४, १७ र १८ वर्गमा ११-११ वटा सूत्रहरू छन् । १६औँ वर्गमा १-१२ सूत्रहरू छन् अनि अर्को सबै वर्गमा १०-१० वटा सूत्रहरू छन् ।

दसक र एकादसक निपातमा रहेका सावत्थिस्थित अनाथापिण्डिकको जेतवनाराम, करुस्थित कम्मासधम्म, चेतियस्थित सहजाति नगर, अवन्तिस्थित पवत्त पर्वत, कजङ्गलस्थित वेलुवन, कुसिनारास्थित बलिहरण वन, कपिलवत्थुस्थित न्यग्रोधाराम, वैसालीस्थित कूटागारसाला, मगधस्थित नालक गाउँ, कोसलस्थित नलकपान, नलकपानस्थित पलासवन, चम्पास्थित गगगरा पोखरी, राजगहस्थित कलन्दक निवाप, राजगहस्थित तपोदाराम र पावास्थित चुन्दक कुमारपुत्रको आम्रवनमा भिक्षु, उपासक, गृहस्थ, ब्राह्मण र परिव्राजकहरूलाई दिनु भएको

उपदेशकासाथै अग्रज भिक्षुहरूको उपदेशहरू समावेश छन् । यी नै सूत्रहरूबाट केही सार उपदेशहरू यहाँ उल्लेख गर्दछु—

आनन्द ! कुशल कर्म तथा शील पालन गर्दा पश्चाताप हुँदैन, शील पालन गर्दाको शुभपरिणाम पश्चाताप नहुनु हो; पश्चाताप नहुँदा प्रमुदित हुन्छ, पश्चाताप नहुनुको शुभपरिणाम प्रमुदित हो; प्रमुदित हुँदा प्रीति हुन्छ, प्रमुदितको शुभपरिणाम प्रीति हो; प्रीति हुँदा प्रश्रब्धि हुन्छ, प्रीतिको शुभपरिणाम प्रश्रब्धि हो; प्रश्रब्धि हुँदा सुख हुन्छ, प्रश्रब्धिको शुभपरिणाम सुख हो; सुख हुँदा समाधि हुन्छ, सुखको परिणाम समाधि हो; समाधि हुँदा यथार्थ ज्ञानदर्शन हुन्छ, समाधिको शुभपरिणाम यथार्थ ज्ञानदर्शन हो; यथार्थ ज्ञानदर्शन हुँदा निर्वेद-वैराग्य हुन्छ, यथार्थ ज्ञानदर्शनको शुभपरिणाम निर्वेद-वैराग्य हो; निर्वेद-वैराग्य हुँदा विमुक्ति ज्ञानदर्शन हुन्छ तथा विमुक्ति ज्ञानदर्शन नै शुभपरिणाम हो । आनन्द ! यसप्रकारले नै कुशल कर्म तथा शील पालन गर्दा क्रमानुसार वृद्धि हुँदै अर्हत पनि हुनसक्छ ।

भिक्षुहो ! दुःशील तथा शीलभङ्ग हुँदा पश्चातापबाट वञ्चित हुनपाउँदैन । पश्चाताप गर्न पर्दा, पश्चातापबाट वञ्चित नहुँदा प्रमुदताबाट वञ्चित हुन्छ । प्रमुदित हुन नपाउँदा, प्रमुदितताबाट वञ्चित हुँदा प्रीतिबाट वञ्चित हुन्छ । प्रीति नहुँदा, प्रीतिबाट वञ्चित हुँदा प्रश्रब्धिबाट वञ्चित हुन्छ । प्रश्रब्धि नहुँदा, प्रश्रब्धिबाट वञ्चित हुँदा सुखबाट वञ्चित हुन्छ । सुख नहुँदा, सुखबाट वञ्चित हुँदा सम्यकसमाधिबाट वञ्चित हुन्छ । सम्यकसमाधि नहुँदा, सम्यकसमाधिबाट वञ्चित हुँदा यथार्थसहितको ज्ञानदर्शनबाट वञ्चित हुन्छ । यथार्थसहितको ज्ञानदर्शन नहुँदा, यथार्थसहितको ज्ञानदर्शनबाट वञ्चित हुँदा निर्वेद-वैराग्यबाट वञ्चित हुन्छ । निर्वेद-वैराग्य नहुँदा, निर्वेद-वैराग्यबाट वञ्चित हुँदा विमुक्ति ज्ञानदर्शनबाट वञ्चित हुन्छ ।

भिक्षुले कामेच्छा, व्यापाद, स्त्यान-भिद्द, औद्धत्य र शंका यी समस्त नै विनष्ट गर्छ । अशैक्ष शीलद्वारा, अशैक्ष समाधिद्वारा, अशैक्ष प्रज्ञाद्वारा, अशैक्ष विमुक्तिद्वारा अनि अशैक्ष ज्ञानद्वारा सम्पन्न हुन्छ । त्यस पाँच अङ्गद्वारा विमुक्त अनि पाँच अङ्गद्वारा सम्पन्न हुँदा यस धर्म विनयमा उत्तमपुरुष भनिन्छ ।”

सत्कायदृष्टि, शंका, शीलव्रतपरामर्श, कामेच्छा र द्वेष यी पाँच तल्लो तहका संयोजन हुन् । पाँच माथिल्लो तहका संयोजन- रूप राग, अरूप राग, मान, औद्धत्य र अविद्या । यी नै दश संयोजन हुन् ।”

जतिपनि जङ्गलका प्राणीहरू छन् ती सबै प्राणीहरूका पाद हस्तीपाद अन्तर्गत आउँछ, हस्तीपाद तिनीहरू मध्ये अग्र भनिन्छ । यस्तैप्रकारले, भिक्षुहो ! जतिपनि कुशल धर्महरू छन् ती सबैका मूल अप्रमाद हो, अप्रमादाभिमुख हुन् अनि ती मध्ये अप्रमाद नै श्रेष्ठ भनिन्छ ।

संघलाई हित गर्नको निम्ति, संघलाई आराम दिनको निम्ति, दुष्ट व्यक्तिको निग्रह निम्ति, सदाचारी भिक्षुहरूलाई सुखपूर्वक बस्नको निम्ति, दृष्ट धर्ममा आश्रव संवर निम्ति, भावी जन्मको आश्रव प्रतिघात निम्ति, अश्रद्धावानलाई श्रद्धावान बनाउन निम्ति, श्रद्धावानलाई अधिक श्रद्धावान बनाउन निम्ति, सद्धर्म स्थिर निम्ति तथा विनयप्रति अनुग्रह निम्ति । उपालि ! यी नै दश उद्देश्य पूर्ति निम्ति (म) तथागतबाट श्रावकहरूको निम्ति शिक्षापद प्रज्ञापन गरेको हुँ अनि प्रातिमोक्षको नियम बनाएको हुँ ।

उपालि ! यहाँ भिक्षु शीलवान हुन्छ । प्रातिमोक्षको नियम पालन गर्दै आफ्नो आचरण व्यवस्थित गरी तथा सानो भन्दा सानो दोष गर्न डराउने र शिक्षापद राम्रोसँग पालन गर्ने हुन्छ । बहुश्रुत हुन्छ, श्रुतलाई धारण गर्ने, श्रुतलाई संग्रह गर्ने, जुन आदि-कल्याणकारक, मध्य-कल्याणकारक अनि अन्त-कल्याण कारक, अर्थसहित र व्यञ्जनसहित सम्पूर्णरूपले परिशुद्ध ब्रह्मचर्यको अभिव्यक्त गर्छ । उसबाट त्यस्तो धर्म बहुश्रुत हुन्छ, धारण गरेको हुन्छ, वाणीद्वारा परिचित हुन्छ, मनद्वारा परिक्षित हुन्छ तथा दृष्टिद्वारा छिचोलिएको हुन्छ । उसबाट भिक्षु प्रातिमोक्ष अनि भिक्षुणी प्रातिमोक्ष विस्तृतरूपले हृदयङ्गम गरेको हुन्छ, सुविभक्त गर्ने हुन्छ, सुपरिचित हुन्छ अनि सूत्र र अनुव्यञ्जनको दृष्टिमा सुनिश्चित हुन्छ । रोगीको सेवा गर्न वा गराउन सामर्थ्यवान हुन्छ । असन्तोष दूर गर्न सामर्थ्यवान हुन्छ । उत्पन्न कौकृत्य धर्मानुसार दूर गर्न सामर्थ्यवान हुन्छ । उत्पन्न (मिथ्या) दृष्टि

धर्मानुसार विवेचन गर्न सामर्थ्यवान हुन्छ । शील उन्नत गर्न र पालन गराउन सामर्थ्यवान हुन्छ । चित्त उन्नत गर्न र गराउन सामर्थ्यवान हुन्छ अनि प्रज्ञा उन्नत गर्न र गराउन सामर्थ्यवान हुन्छ । उपसम्पन्न गरिदिने भिक्षु यी दश गुणद्वारा सम्पन्न हुनुपर्छ ।

अधर्मी भई संघमा फाटोल्याई आनन्दित हुने व्यक्ति योगक्षेमबाट वञ्चित हुन्छ । संघको एकतामा फाटो ल्याउँदा कल्पसम्म नरक भोग गर्नुपर्छ ।

एकताप्रति अनुग्रह र संघमा एकता हुनु सुखमय हो । धर्मी भई एकतामा आनन्दित हुने योगक्षेमबाट च्युत हुँदैन । संघमा एकता कायम गरिराख्ने कल्पसम्म स्वर्गमा आनन्दित हुन्छ ।

उपालि ! यहाँ भिक्षुरूले अधर्मलाई धर्म भन्ने गर्छ । धर्मलाई अधर्म भन्ने गर्छ । अविनयलाई विनय भन्ने गर्छ । विनयलाई अविनय भन्ने गर्छ । तथागतले नबोलेको र नभनेकोलाई तथागतले बोलेको छ र भनेको छ भन्ने गर्छ । तथागतले बोलेको र भनेकोलाई तथागतले बोलेको छैन र भनेको छैन भन्ने गर्छ । तथागतले आचरण नगरेकोलाई तथागतले आचरण गरेको छ भन्ने गर्छ । तथागतले आचरण गरेकोलाई तथागतले आचरण गरेको छैन भन्ने गर्छ । तथागतले प्रज्ञापन नगरेकोलाई तथागतले प्रज्ञापन गरेको छ भन्ने गर्छ । तथागतले प्रज्ञापन गरेकोलाई तथागतले प्रज्ञापन गरेको छैन भन्ने गर्छ । उपालि ! यी नै दश विवादका मूल कारणहरू हुन् ।

भिक्षुहो ! प्रव्रजितले यी दश कुरामा निरन्तर प्रत्यवेक्षण गर्नुपर्छ । 'म विवर्णता (कुरूपता) तिर गइरहेको छु', 'मेरो जीविका पराश्रित हो', 'मेरो आचरण विशेष रूपको हुनुपर्छ', 'कहीं मेरो शील त्रुटि हुँदा आफैले आफैलाई दोषारोपण गर्न परेको त छैन', 'कहीं मेरो शील त्रुटि हुँदा सब्रह्मचारीले दोषारोपण त गर्दैन', 'मेरो जतिपनि प्रिय-मनोनुकूल हो ती सबै नानाभाव र अन्यथाभाव हुनेछ', 'मेरो भन्नु

कर्म नै हो, कर्म नै अशियार हो, कर्मले नै उत्पन्न हुने हुँ, कर्म नै बन्धु हो, कर्मको नै शरण हुँ, मैले पाप वा कल्याण हुने जुन कर्म गर्छु, त्यही नै भविष्यमा मेरो अंश हुनेछ,' 'मेरो रात र दिन कसरी बितिरहेको छ,' 'के म शुन्यागारमा रमाउने गरेको छु,' 'के मैले परामानुषिक धर्म विशेषरूपको आर्य ज्ञानदर्शन गरेको छु जब कि भविष्यमा आउने सब्रह्मचारीले प्रश्न गर्दा शीर झुकाएर त बस्नु पर्दैन !'

उष्ण, भोक, प्यास, दिसा, पिसाब, शारीरिक संयम, वाचसिक संयम, आजीविका संयम अनि पुनर्भवको कारणले हुने भवसंस्कार । यी दश शरीरका स्वाभाविक धर्म हुन् ।

भिक्षुहो ! यदि भिक्षुले प्रत्यवेक्षण गर्दा यसरी थाहा पाउँछ कि- 'म औधि नै निर्लोभी भई बसिरहेको छु, म औधि नै अद्वेषी भई बसिरहेको छु, म औधि नै धिनमिद्धरहित भई बसिरहेको छु, म औधि नै अनुद्धत भई बसिरहेको छु, म औधि नै शंकारहित भई बसिरहेको छु, म औधि नै अक्रोधी भई बसिरहेको छु, म औधि नै क्लेशरहित चित्तको भई बसिरहेको छु, म औधि नै अनुत्तेजित भई बसिरहेको छु, म औधि नै अप्रमादी भई बसिरहेको छु अनि म औधि नै एकाग्र भई बसिरहेको छु, ।' भिक्षुहो ! त्यो भिक्षुले त्यस कुशल धर्ममा प्रतिष्ठित भई आश्रव क्षय गर्न तिर उत्तरोत्तर वृद्धि गर्दै जानुपर्छ ।

Dhamma Digital

भिक्षुहो ! यी दश संज्ञालाई अभ्यास र वृद्धि गर्दा महाफलदायी महासुपरिणामी, अमृत प्राप्ति र अमृतमा नै समाप्ति हुन्छ । अनित्य संज्ञा, अनात्म संज्ञा, मरण संज्ञा, आहारमा प्रतिकूल संज्ञा, समस्त लोकप्रति नरम्ने संज्ञा, अस्थि संज्ञा, मृत शरीरमा किरा परेको संज्ञा, नील संज्ञा, प्वालैप्वाल परेको शरीरको संज्ञा अनि मृत शरीर फुलेको संज्ञा ।

भन्ते भगवान ! आयुष्मान गिरिमानन्द बिरामी हुनुहुन्छ, दुःखित हुनुहुन्छ रसाहै बिरामी हुनुहुन्छ । भगवानले वहाँप्रति अनुकम्पा राखी जहाँ आयुष्मान गिरिमानन्द

हुनुहुन्छ त्यहाँ जानु भए राम्रो हुन्थ्यो ।” “आनन्द ! यदि तिमीले गिरिमानन्द भिक्षुको सम्मुख दश संज्ञा भनिदिएमा, यो सम्भव छ कि, गिरिमानन्दले दश संज्ञा श्रवण गर्दा जुन रोग हो, त्यो शान्त भएर जान्छ । आयुष्मान आनन्दले भगवानबाट दशसंज्ञा श्रवण गरी गिरिमानन्द भिक्षुलाई श्रवण गराउँदा तत्क्षणै रोगबाट मुक्त हुनु भएको थियो । त्यो सुत्रको नाउँ गिरिमानन्दसुत्त हो । यो गिरिमानन्द सुत्र महापरित्राणमा पनि समावेश भएको छ । ज्ञानको दृष्टिकोणले हेरे पनि सारगर्भित छ अनि मानसिक तथा शारीरिक रोगबाट मुक्त हुन पनि दिव्य औषधी सरह छ ।

भिक्षुहो ! लोकमा यी दश धर्महरू हितकर, आकर्षक र मनोनुकूल हुन् तर दुर्लभ छन् । यी दश धर्महरूका निमित्त दश धर्महरू बाधक हुन्— आलस्य तथा अनुत्साही हुनु भोग्य बस्तुको निमित्त बाधक हुन् । सजावत तथा शृङ्गार नगर्नु वर्णका निमित्त बाधक हुन् । प्रतिकूल आचरण स्वास्थ्यको निमित्त बाधक हुन् । पापी मित्र शीलको निमित्त बाधक हुन् । इन्द्रिय असंयमित हुनु ब्रह्मचर्यको निमित्त बाधक हुन् । भूटो व्यवहार मित्रको निमित्त बाधक हुन् । सज्ज्जायन नगर्नु बहुश्रुतको निमित्त बाधक हुन् । सेवा नगर्नु तथा प्रश्न नगर्नु प्रज्ञाको निमित्त बाधक हुन् । ध्यान-भावनामा नलागनु र प्रत्यवेक्षण नगर्नु धर्मको निमित्त बाधक हुन् । मिथ्यामार्गमा लाग्नु स्वर्गको निमित्त बाधक हुन् । भिक्षुहो ! लोकमा यी दश धर्महरू हितकर, आकर्षक र मनोनुकूल हुन् तर दुर्लभ छन् भने यिनीहरूको बाधक यी नै दश धर्म हुन् ।

जसको धन-धान्य, पुत्र-पुत्री र चौपाया वृद्धि हुन्छ । ऊ आफन्तबाट, मित्रबाट अनि राजाबाट पनि भोगवान, यशस्वी र पूजित हुन्छ ।

जसले श्रद्धा, शील, प्रज्ञा, त्याग र बहुश्रुतलाई वृद्धि गर्छ । ती वृद्धिमान सत्पुरुष यसै शरीरमा दुवैतिर उन्नत हुन्छ ।

भिक्षुहो ! कागको दश दुर्गुण छन्- ध्वंसक, दुस्साहसी, लोभी, पेटू, लालची, निर्दयी, दुर्बल, निम्नरुचि, मूढस्मृति र नीच हुन्छ । यस्तैप्रकारले भिक्षुहो ! पापी भिक्षुसँग पनि दश दुर्गुण हुन्छन् । ध्वंसक, दुस्साहसी, लोभी, पेटू, लालची, निर्दयी, दुर्बल, निम्नरुचि, मूढस्मृति र नीच हुन्छ ।

मान्छे जन्मिंदा नै उसको मुखमा बन्चरो लिई जन्मेको हुन्छ । मूर्ख मान्छेले अपशब्द प्रयोग गरी आफूलाई नै त्यस बन्चरोले छेदन गर्छ । जसले निन्दनीयलाई प्रशंसा गर्छ अनि प्रशंसनीयलाई निन्दा गर्छ, उसले आफ्नै मुखले अपराध गरेको हुन्छ र त्यस अपराधले गर्दा सुख प्राप्ति हुदैन । जुवामा आफूसहित सर्वस्व धन हार्नु भनेको अल्पमात्रको हानि हो । यो नै ठूलो हानि हो, जसले सुगतप्रति मन प्रदूषित गर्छ । सतसहस्र निरब्बुद र छत्तीससय पाँच अब्बुद यमलोकको नर्कमा जन्मन्छ, जसले वाणीद्वारा आर्यको निन्दा र मनमा पापमय संकल्प गर्छ ।

भिक्षुहो ! यी दश धर्ममा सम्पन्न हुँदा स्थविर भिक्षु जुन-जुन दिशामा बस्छ, सुखपूर्वक नै बस्छ । दीर्घकालको चिर प्रव्रजित स्थविर हुन्छ । शीलवान हुन्छ... शिक्षा राम्रोसित पालन गर्छ । बहुश्रुत हुन्छ... दृष्टि छिचोल्न सक्छ । उभय प्रातिमोक्ष र सूत्रको अनुव्यञ्जन विस्तारित गर्न सक्छ, कण्ठस्थ गर्छ, सुविभक्त गर्न सक्छ, सुप्रवर्तक हुन्छ, सुनिश्चित हुन्छ, उत्पन्न भौंभगडा शान्त पार्न कुशल हुन्छ । धर्मकामी हुन्छ, प्रिय व्यवहारको हुन्छ । अभिधर्म र अभिविनयको विषयमा उदार-प्रमुदित हुन्छ । जुनकुनै चीवर-पिण्डपात-रोगीका निमित्त भैषज्य-परिष्कारादिमा सन्तुष्ट हुन्छ । हिंडाई-डुलाई र घर भित्र बस्दा सुसंयमी हुन्छ । यसै शरीरमा सुख दिने चार चैतसिक ध्यान अनायासै प्रचुरमात्रामा तथा धैरै नै प्राप्त गर्छ । आश्रव क्षय गरी अनाश्रवी भई चित्त विमुक्ति, प्रज्ञा विमुक्ति यसै शरीरले स्वयम् अभिज्ञात, साक्षात्कार अनि प्राप्त गरी बस्छ ।

भिक्षुहो ! यी दश धर्म परित्याग गरे अर्हत्वको साक्षात्कार गर्न सम्भव छ । ती दश के के हुन् ? राग, द्वेष, मोह, क्रोध, वैर, म्रक्ष, पलास, इर्ष्या, कनुजुस्याई र

अहंकार ।

भिक्षुहो ! नीमको बीउ वा बेलको बीउ वा तीतो लौकाको बीउलाई रसिलो जमीनमा रोप्दा उसले जेजति पृथ्वीबाट रस लिन्छ, जेजति पानीको रस लिन्छ त्यसबाट तीतो, कटु तथा नमिठोको निमित्त हुन्छ । त्यो के कारणले ? भिक्षुहो ! बीउ नै पापमय (तीतो) हुनाले । यसरी नै भिक्षुहो ! जो व्यक्तिसँग मिथ्यादृष्टि, मिथ्यासंकल्प, मिथ्यावाचा, मिथ्याकर्मान्त, मिथ्याआजीविका, मिथ्याव्यायाम, मिथ्यास्मृति, मिथ्यासमाधि, मिथ्याज्ञान अनि मिथ्याविमुक्ति हुन्छ । उसले मिथ्यादृष्टि अनुसार जेजति काय-कर्म, वाचसिक-कर्म र मानसिक-कर्म गर्छ, उसको जुन चेतना, प्रार्थना, आकांक्षा अनि संस्कार हो, ती सबै अनिष्ट, असौन्दर्य, अश्रेय, अहित तथा दुःखको निमित्त हुन्छ । त्यो के कारणले ? भिक्षुहो ! उसको दृष्टि नै पापमय हुनाले ।

भिक्षुहो ! 'विद्या', कुशल धर्मको पूर्वगामी हो, पाप गर्न लज्जा र डर यसको पछि-पछि आउँछ । भिक्षुहो ! विद्या हुँदा बुद्धिमान भई सम्यकदृष्टि हुन्छ । सम्यक-दृष्टि हुँदा सम्यकसंकल्प हुन्छ । सम्यकसंकल्प हुँदा सम्यकवाचा हुन्छ । सम्यकवाचा हुँदा सम्यककर्मान्त हुन्छ । सम्यककर्मान्त हुँदा सम्यकआजीविका हुन्छ । सम्यक-आजीविका हुँदा सम्यकव्यायाम हुन्छ । सम्यकव्यायाम हुँदा सम्यकस्मृति हुन्छ । सम्यकस्मृति हुँदा सम्यकसमाधि हुन्छ । सम्यकसमाधि हुँदा सम्यकज्ञान हुन्छ । सम्यकज्ञान हुँदा सम्यकविमुक्ति हुन्छ ।

Dhamma *** Digital

मिथ्यादृष्टि, मिथ्यासंकल्प, मिथ्यावाचा, मिथ्याकर्मान्त, मिथ्याआजीविका, मिथ्याव्यायाम, मिथ्यास्मृति, मिथ्यासमाधि, मिथ्याज्ञान र मिथ्याविमुक्ति अधर्म हुन् । सम्यकदृष्टि, सम्यकसंकल्प, सम्यकवाचा, सम्यककर्मान्त, सम्यकआजीविकासम्यकव्यायाम, सम्यकस्मृति, सम्यकसमाधि, सम्यकज्ञान र सम्यकविमुक्ति धर्म हुन् ।

भिक्षुहो ! सम्यकदृष्टि, सम्यकसंकल्प, सम्यकवाचा, सम्यककर्मान्त, सम्यकआजीविका, सम्यकव्यायाम, सम्यकस्मृति, सम्यकसमाधि, सम्यकज्ञान र सम्य

कविमुक्ति । यी दश धर्म सुगत विनय अतिरिक्त अन्यत्र कहीं पनि स्वच्छ तथा परिशुद्ध छैन ।

भिक्षुहो ! प्राणी हिंसा गर्नेले प्राणी हिंसा गर्नबाट विरत हुँदा सुरक्षित हुन्छ । भिक्षुहो ! चोरी गर्नेले चोर्नबाट विरत हुँदा सुरक्षित हुन्छ । भिक्षुहो ! व्यभिचार गर्नेले व्यभिचार गर्नबाट विरत हुँदा सुरक्षित हुन्छ । भिक्षुहो ! भूटो बोल्नेले भूटो बोल्नबाट विरत हुँदा सुरक्षित हुन्छ । भिक्षुहो ! चुक्ली गर्नेले चुक्ली गर्नबाट विरत हुँदा सुरक्षित हुन्छ । भिक्षुहो ! कठोर वचन बोल्नेले कठोर वचन बोल्नबाट विरत हुँदा सुरक्षित हुन्छ । भिक्षुहो ! बकम्फुस कुरा गर्नेले बकम्फुस कुरा गर्नबाट विरत हुँदा सुरक्षित हुन्छ । भिक्षुहो ! लोभी हुनेले निर्लोभी हुँदा सुरक्षित हुन्छ । भिक्षुहो ! द्वेषी चित्त हुनेले अद्वेषी चित्तको हुँदा सुरक्षित हुन्छ । भिक्षुहो ! मिथ्यादृष्टि हुनेले सम्यकदृष्टि हुँदा सुरक्षित हुन्छ ।

भिक्षुहो ! लोभको कारणले कर्म बन्छ । द्वेषको कारणले कर्म बन्छ अनि मोहको कारणले पनि कर्म बन्छ । लोभ क्षय गर्दा कर्मको कारण बन्दैन । द्वेष क्षय गर्दा कर्मको कारण बन्दैन अनि मोह क्षय गर्दा कर्मको कारण बन्दैन ।

Dhamma.Digital

भिक्षुहो ! दश विषय सम्पन्न व्यक्तिको सङ्गत गर्नु हुँदैन । प्राणी हिंसा गर्छ, चोर्छ, व्यभिचार गर्छ, भूटो बोल्छ, चुक्ली गर्छ, कठोर वचन बोल्छ, बकम्फुस कुरा गर्छ, लोभी, द्वेषी र मिथ्यादृष्टि हुन्छ ।

भिक्षुहो ! जानी-बुझी सञ्चित (अकुशल) कर्मको भोग नगरिकन त्यसको अन्त हुँदैन भन्छु । त्यसको प्रतिफल यसै जन्ममा अथवा अर्को जन्ममा पनि हुनसक्छ ।

भिक्षुहो ! राग... द्वेष... मोह... क्रोध... वैर... म्रक्ष... डाह.. इर्ष्या...
 कन्जुस... माया... शठ... जडता... उत्तेजित... मान... अतिमान... मद... प्रमाद...
 परिज्ञात गर्न... परीक्षय गर्न... प्रहिण गर्न... क्षय गर्न... व्यय गर्न... वैराग्य गर्न...
 निरोध गर्न... त्याग गर्न... परित्याग गर्न... सम्यकदृष्टि, सम्यकसंकल्प, सम्यकवाचा,
 सम्यककर्मान्त, सम्यकआजीविका, सम्यकव्यायाम, सम्यकस्मृति, सम्यकसमाधि,
 सम्यकज्ञान र सम्यक विमुक्ति यी नै दश धर्म अभ्यास गर्नुपर्छ ।

“भिक्षुहो ! राग... द्वेष... मोह... क्रोध... वैर... म्रक्ष... डाह.. इर्ष्या...
 कन्जुस... माया... शठ... जडता... उत्तेजित... मान... अतिमान... मद... प्रमाद...
 परिज्ञात गर्न... परीक्षय गर्न... प्रहिण गर्न... क्षय गर्न... व्यय गर्न... वैराग्य गर्न...
 निरोध गर्न... त्याग गर्न... परित्याग गर्न... सम्यकदृष्टि, सम्यकसंकल्प, सम्यकवाचा,
 सम्यककर्मान्त, सम्यकआजीविका, सम्यकव्यायाम, सम्यकस्मृति, सम्यकसमाधि,
 सम्यकज्ञान र सम्यक विमुक्ति यी नै दश धर्म अभ्यास गर्नुपर्छ ।

“भिक्षुहो ! राग... द्वेष... मोह... क्रोध... वैर... म्रक्ष... डाह.. इर्ष्या... कन्जुस...
 माया... शठ... जडता... उत्तेजित... मान... अतिमान... मद... प्रमाद... परिज्ञात
 गर्न... परीक्षय गर्न... प्रहिण गर्न... क्षय गर्न... व्यय गर्न... वैराग्य गर्न... निरोध
 गर्न... त्याग गर्न... परित्याग गर्न... सम्यकदृष्टि, सम्यकसंकल्प, सम्यकवाचा,
 सम्यककर्मान्त, सम्यकआजीविका, सम्यकव्यायाम, सम्यकस्मृति, सम्यकसमाधि,
 सम्यकज्ञान र सम्यक विमुक्ति यी नै दश धर्म अभ्यास गर्नुपर्छ ।

एकादसक निपातमा एघार-एघार प्रकारले दिनुभएको उपदेश संग्रहित हुनाले एकादसक निपात भनिएको हो । यसमा तीन वर्ग र एक रागपेय्याल छन् । पहिलो वर्गमा दश सुत्तरू छन्, दोस्रो वर्गमा एघार सुत्तरू छन् अनि तेस्रो वर्गमा २२-५०१ सम्म संक्षेपमा थोप्लाहरू दिएका सुत्तरू छन् । चौथोमा एक रागपेय्याल छ । यी नै सूत्रहरूबाट केही सार उपदेशहरू यहाँ उल्लेख गर्दछु—

आनन्द ! कुशल कर्म तथा शील पालन गर्दा पश्चाताप हुँदैन, शील पालन गर्दाको शुभपरिणाम पश्चाताप नहुनु हो; पश्चाप नहुँदा प्रमुदित हुन्छ, पश्चाताप नहुनुको शुभपरिणाम प्रमुदित हो; प्रमुदित हुँदा प्रीति हुन्छ, प्रमुदितको शुभपरिणाम प्रीति हो; प्रीति हुँदा प्रश्रब्धि हुन्छ, प्रीतिको शुभपरिणाम प्रश्रब्धि हो; प्रश्रब्धि हुँदा सुख हुन्छ, प्रश्रब्धिको शुभपरिणाम सुख हो; सुख हुँदा समाधि हुन्छ, सुखको शुभपरिणाम समाधि हो; समाधि हुँदा यथार्थ ज्ञान हुन्छ, समाधिको शुभपरिणाम यथार्थ ज्ञानदर्शन हो; यथार्थ ज्ञान हुँदा निर्वेद-वैराग्य हुन्छ, यथार्थ ज्ञानदर्शनको शुभपरिणाम निर्वेद-वैराग्य हो; निर्वेद-वैराग्य हुँदा विमुक्ति ज्ञानदर्शन हुन्छ तथा विमुक्ति ज्ञानदर्शन नै शुभपरिणाम हो ।

आफ्ना सब्रह्मचारी र आर्यप्रति आक्रोसक, उपहासक र निन्दक हुँदैन भने एघार विपत्तिहरू मध्ये कुनै पनि विपत्ति उसलाई आइलाग्नु असम्भव तथा हुने नै छैन । प्राप्त नहुने प्राप्त गर्छ । प्राप्त हुने गुमाउँदैन । सद्धर्म स्पष्ट हुन्छ । सद्धर्ममा निरहंकारी हुन्छ । ब्रह्मचर्य पालन गर्न मन लाग्छ । कुनै गम्भीर दोषको दोषी हुँदैन । शिक्षा त्यागी गृहस्थ हुँदैन । डरलाग्दो जटिल रोग लाग्दैन । बहुलाउँदैन । चित्त विकिप्त हुँदैन । बेहोशी भई मृत्यु हुँदैन । शरीर भेद भई मृत्युपश्चात अपाय, दुर्गति, नर्कमा खस्दैन तथा नर्कमा उत्पन्न हुँदैन ।

अशैक्ष शीलस्कन्ध, अशैक्ष समाधिस्कन्ध र अशैक्ष प्रज्ञास्कन्ध— यी नै तीन धर्मद्वारा भिक्षु सम्पन्न हुँदा, अत्यन्त निष्ठावान हुँदा, अत्यन्त योगक्षमी हुँदा, अत्यन्त ब्रह्मचारी हुँदा अनि अत्यन्त पारङ्गत हुँदा देव-मनुष्यमा श्रेष्ठ हुन्छ ।

ऋद्धिप्रातिहार्य, आदेशनाप्रातिहार्य र अनुशासनीयप्रातिहार्य— यी नै तीन धर्मद्वारा भिक्षु सम्पन्न हुँदा, अत्यन्त निष्ठावान हुँदा, अत्यन्त योगक्षमी हुँदा, अत्यन्त ब्रह्मचारी हुँदा अनि अत्यन्त पारङ्गत हुँदा देव-मनुष्यमा श्रेष्ठ हुन्छ ।

सम्यकदृष्टि, सम्यकज्ञान र सम्यकविमुक्ति— यी नै तीन धर्मद्वारा भिक्षु सम्पन्न हुँदा, अत्यन्त निष्ठावान हुँदा, अत्यन्त योगक्षमी हुँदा, अत्यन्त ब्रह्मचारी हुँदा अनि अत्यन्त पारङ्गत हुँदा, देव-मनुष्यमा श्रेष्ठ हुन्छ ।

विद्या र आचरण—यी नै दुई धर्मद्वारा भिक्षु सम्पन्न हुँदा, अत्यन्त

निष्ठावान हुँदा, अत्यन्त योगक्षमी हुँदा, अत्यन्त ब्रह्मचारी हुँदा अनि अत्यन्त पारङ्गत हुँदा, देव-मनुष्यमा श्रेष्ठ हुन्छ ।

मैत्री चित्त-विमुक्तिको अभ्यास गर्दा, भावना गर्दा, वृद्धि गर्दा, विकसित गर्दा, अधिकृत गर्दा, अनुष्ठान गर्दा, परिचित गर्दा अनि राम्रोसित आरम्भ गर्दा एघारप्रकारका प्रतिफलको आशा लिन सकिन्छ । सुखपूर्वक सुत्न सक्छ । सुखपूर्वक उठ्न सक्छ । नराम्रो सपना देख्दैन । मनुष्यको प्रिय हुन्छ । अमनुष्यको प्रिय हुन्छ । देवताले रक्षा गर्छ । आगो-विष-शस्त्रद्वारा आघात पुऱ्याउन सक्दैन । (समाधिमा बस्दा) चाँडे नै चित्त एकाग्र हुन्छ । मुखाकृति हँसिलो हुन्छ । बेहोशी भई मृत्यु हुँदैन । यदि अर्हत हुन नसके पनि ब्रह्मलोकमा उत्पन्न हुनेछ ।

भिक्षुहो ! भिक्षुले रूपलाई जानेको हुँदैन । लक्षण कुशल हुँदैन । भ्रिङ्गादि धपाउँदैन । घाऊ छोप्दैन । धूवाँ लाउँदैन । तीर्थ जानेको हुँदैन । पिउन जानेको हुँदैन । मार्ग जानेको हुँदैन । गोचर जानेको हुँदैन । बाछ्छ वा बाछ्छीलाई दूध बाँकी नराखी सबै दुहुन्छ । जो ती भिक्षु वृद्ध, चिरकालदेखि प्रब्रजित भएका संघ-पिता, संघ-नायकलाई विशेष आदर वा पूजा गर्दैन भने भिक्षुले यस धर्म-विनयमा वृद्धि, उन्नति तथा विकास गर्न सक्दैन । यस्को अर्थ बुभन गोपालसुत्त अति नै महत्त्वपूर्ण छ ।

Dhamma Digital ***

भन्ते ! हामी नानाप्रकारको चित्त-वृत्ति लिई विचरण गर्छौं, कुन चित्त-वृत्ति लिई विचरण गर्ने ?" भनी महानाम शाक्यले भगवान बुद्धसँग प्रश्न गर्दाको उत्तर महानामसुत्त रोचक छ । अन्य सुत्तहरू पनि ज्ञान वर्धक नै हुन् ।

राग... द्वेष... मोह... क्रोध... वैर... म्रक्ष... डाह.. इर्ष्या... कन्जुस... माया... शठ... जडता... उत्तेजित... मान... अतिमान... मद... प्रमाद... अभिज्ञात... परिज्ञात... परीक्ष्य... प्रहीण... क्षय... व्यय... वैराग्य... निरोध... त्याग... परित्याग... प्रथम ध्यान, दुतीय ध्यान, तृतीय ध्यान, चतुर्थ ध्यान, मैत्री

चित्त विमुक्ति ध्यान, करुणा चित्त विमुक्ति ध्यान, मुदिता चित्त विमुक्ति ध्यान, उपेक्षा चित्त विमुक्ति ध्यान, आकासानञ्चायतन, विञ्जानञ्चायतन र आकिञ्चञ्चायतन यी नै एघार धर्मको अभ्यास गर्नुपर्छ ।

कम्प्युटरमा आउँदा समस्या हटाउन गाह्रो नमानि आउनुहुने आयुष्मान राहुल महास्थविर र विहारमै आउनु भई पूफ हेरिदिनुकासाथै यस पुस्तक विषयमा दुई शब्द लेखिदिनुहुने निवर्तमान उपनिर्देशक, पाठ्यक्रम विकास केन्द्र सानोठिमी अनि निवर्तमान चैतन्य बहुमुखी क्याम्पसे, बनेपाका प्राध्यापक हरिशंखर मानन्धर पनि धन्यवादका पात्र हुन् तथा वहाँहरूप्रति धन्यवाद छ ।

यसमा सुत्तको शीर्षक, ठाउँको नाउँ र व्यक्तिको नाउँलाई पालिअनुसार नै राखेको छु । मैले नचाहँदा नचाहँदै पनि केही न केही भूल वा त्रुटि हुनसक्छ त्यसलाई सच्याएर पढ्नु होला । भूल वा त्रुटि छ भने पत्रद्वारा म अनुवादक समक्ष सम्प्रेषण गर्नु भएमा वा औल्याई दिनु भएमा यहाँहरूप्रति आभारी हुनेछु । मैले यस पाँचौ भागमा शब्दार्थ वा बोधार्थ दिने विचार गरेको थिएँ । समयको अभावले दिन सकिन ।

समयमै मुद्रण कार्य सम्पन्न गरिदिनु भएकोले शुभकामना प्रिन्टिङ्ग प्रेसलाई पनि सहर्षपूर्वक धन्यवाद छ ।

‘चिरं तिद्वत्तु सद्धम्मो लोको होतु सुखी सदा’

भिक्षु बोधिसेन महास्थविर

बोधिचर्या विहार, बनेपा-६
फोन नं : ०११-६६१-७८९,
मो. नं: ९८४१४८८३३०

प्रकाशकीय

बहुजन हित र बहुजन मङ्गलको निमित्त महापरिनिर्वाण हुनु पूर्वघडीसम्म धर्मोपदेश दिनु हुने उहाँ भगवान बुद्धको उपदेश तिपिटकमा संग्रहित छन् । त्यही तिपिटक मध्येमा सुत्तपिटक अन्तर्गतको चौथो ग्रन्थ अङ्गुत्तरनिकायको दसक-एकादसक निपात, पाँचौ भाग प्रकाशन गर्नको निमित्त सुअवसर दिनु भएका उहाँ श्रद्धेय बोधिसेन महास्थविरप्रति कृतज्ञता प्रकट गर्नुकासाथै सुस्वास्थ्य, दीर्घायु, मङ्गल र निर्वाणको हेतु होस् भनी शुभकामना व्यक्त गर्दछु । धर्मपिपासु तथा सद्धर्मप्रेमीहरूलाई यो पुस्तक धर्म दानस्वरूप दिन पाउँदा म अति नै हर्षित छु । यहाँहरूले यो पुस्तकमा रहेको ज्ञानलाई पढ्नु भएमा, बुझिदिनु भएमा अनि व्यवहारमा उतार्नु भएमा यहाँहरूको जीवन सफल हुनेछ भन्ने आशा र विश्वास गर्दछु । तपाईंहरूको जीवन सफल पार्नु नै यो पुस्तकको मुख्य उद्देश्य हो ।

अनागारिका वीर्यपारमिता

ज्योति विहार
चापागाउँ, ललितपुर
फो.नं. ०१-५५-७१-७९४
मो. ९८४१५७८८४८

Dhamma.Digital

संस्मरण

काठमाडौं महानगर वडा नं १६ खुसिबुँस्थित स्व. बुबा धर्मनारायण महर्जन र स्व. आमा राममायाको गर्भबाट कान्छी छोरीको रूपमा २०२७ साल मांसिर बाला चतुर्थीका दिन तारादेवीको जन्म भयो । उहाँका तीनजना दाजुहरू मोतिकजी, पञ्चनारायण स्व. हेराकाजी र एक दिदी नारायणदेवी महर्जन हुनुहुन्छ । उहाँ सानैदेखि विहार-विहारमा जानेभएकोले बुद्ध धर्मप्रति ठूलो आस्था जागेको थियो ।

विहार-विहारमा गई बुद्ध-पूजा, धर्मदेशना सुन्ने, भोजन दान तथा दानप्रदान गर्ने धार्मिक कार्यहरूमा संलग्न हुनुहुन्थ्यो । विहार-विहारमा जाँदा त्यहाँका आवासिय अनागारिका गुरुमाँहरूको जीवनबाट प्रेरित र त्यहाँको शान्त वातावरणले गर्दा आफू स्वयम् पनि प्रव्रजित भई अनागारिका बन्ने इच्छा परिवार सामु प्रकट गर्नु भयो ।

सो इच्छा पूरा गर्ने उद्देश्यले आमाको मञ्जुरीमा आफ्नी सानी आमा (अ. कृषागौतमी गुरुमाँ) मार्फत काभ्रे पनौतिस्थित काशीवर्ण बुद्ध विहार निवासी अ. सत्यपारमिता गुरुमाँ समक्ष प्रार्थना गर्नु भयो । वि.सं. २०४५ साल माघ १० गते आफू १८ वर्षकी हुँदा सत्यपारमिता गुरुमाँद्वारा प्रव्रजित भई अनागारिका वीर्यपारमिता भनी नामाकरण गरिदिनु भयो । बौद्ध क्षेत्रमा यही नामले सुपरिचित हुनु भयो ।

त्यही विहारमा बुद्ध धर्म अध्ययन र प्रचार-प्रसार कार्यमा बाह्र वर्ष बिताउनु भयो । वि.स. २०५६ सालमा अनागारिका कृषागौतमी गुरुमाँको इच्छानुसार खुसिबुँस्थित धम्मावास विहारमा बस्न जानुभयो । त्यहाँ पनि आफूले प्राप्त गरेको शिक्षानुसार धर्मपूर्वक छ वर्षसम्म बस्नु भयो ।

त्यहीं बसिरहँदा, चापागाउँस्थित ज्योति विहारका उपासक उपासिकाहरूको निमन्त्रणा स्वीकारी वि.सं. २०६१ साल श्रावण महिनादेखि हालसम्म सोही विहारमा धर्म प्रचार-प्रसार गरी रहनुभएको छ ।

विभिन्न विहार, विभिन्न पुण्यस्थलमा बुद्ध-पूजा, धर्मदेशना, कथिन चीवर दान, विहार तथा घरमा संघभोजन दान, विभिन्न शैक्षिक र धार्मिक कार्यक्रमहरू सञ्चा-

लन गर्दै आउनु भएको छ ।

“सबै दानलाई धर्म दानले जित्छ” भन्ने बुद्ध वचन अनुस्मरण गरी श्रद्धेय भिक्षु बोधिसेन महास्थविरज्यूले सुत्तपिटक अन्तर्गतको चौथो ग्रन्थ अङ्गुत्तरनिकाय पालिबाट नेपाली भाषामा अनुवाद गर्नु भएको दोस्रो, तेस्रो र अन्तिम पाँचौं भाग पनि प्रकाशन गर्नु भयो । चौथो भाग दिदी नारायणदेवी र भिनाजू नातिकाजी महर्जनबाट प्रकाशन गराउनु भयो ।

मेरो स्नेहमयी फूपु वीर्यपारमिता गुरुमाँको यस धम्मदानलाई सहर्षपूर्वक साधु-वाद छ । साथै आगामी दिनहरूमा पनि आफ्ना रचनासहित अरू विभिन्न लेखहरू प्रकाशित गर्न सकोस् भन्ने मेरो भित्री हृदयदेखि हार्दिक शुभकामना छ ।

प्रमिला महर्जन
खुसिबुँ, वडा १६
काठमाडौँ, नेपाल
२०६९-६-२६

भावनाका शब्दहरू

करिव चार दशक अगाडिदेखि बनेपामा थेरवादि बुद्धधर्म प्रचारप्रसारार्थ निरन्तर लागिरहनु भएका लेखक श्रद्धेय भिक्षु बोधिसेन महास्थविरद्वारा बुद्धोपदेशका पालि तिपिटक अन्तर्गत सुत्तपिटकको अङ्गुत्तरनिकाय नेपालीमा अनुवाद गर्नुभएर एउटा महत्त्वपूर्ण तथा कठिनकार्य सम्पन्न गर्न सफल हुनुभएको छ । यो पुस्तकले एक पाइला अगाडि बढेर थेरवादको पहिचान दिन पनि सफल हुनेछ भन्ने मलाई लाग्दछ ।

श्रद्धेय अनुवादक भन्तेसँग कुराकानी हुँदा 'अनुवाद कार्य त्यति सजिलो अवश्य पनि होइन रहेछ' भनेर बेलाबेलामा भन्नुहुन्छ । तैपनि वहाँ भन्तेले आफूमा भएको रोगसँग संघर्ष गर्दै यो पाँचौं भाग पनि अनुवाद गरी सम्पन्न गर्नुभयो । यो वहाँ भन्तेको बुद्धधर्म प्रचार-प्रसारप्रतिको उत्कत अभिलाषा तथा उच्चमनोबलको परिणाम हो भन्नुपर्दछ । सामान्य-जन भएको भए शायदै यो भाग अनुवाद गर्न सकिन्थ्यो ! किनभने वहाँ मुटुको, ढाडको, खुट्टा चिसो हुने आदि रोगले ग्रस्त भएर पनि बाँकी यो पाँचौं भाग अनुवाद कार्य बैकक, थाइलैण्डमा उपचाररत हुँदा पनि सम्पन्न भयो । चिन्ता गर्नु भयो, कतै यो पूरा गर्न नपाइएला कि भन्ने । धर्म प्रचारको सही कार्यमा दृढ-संकल्पित भएर लाग्नुभएकोले नै हुनुपर्छ वहाँलाई उपचार गर्न थाई भिक्षु Ven Bhikkhu Thavaro भेट्न आउनु भएर आवश्यक प्रबन्ध मिलाउन सक्रिय भूमिका निर्वाह गर्नु भयो । वहाँको उपचारका लागि विहारका उपासकउपासिकाबाट सहयोग-दान जुन प्राप्त भएको थियो सो फीर्ता दिनसमेत तयार हुनुभयो किनभने वहाँलाई उपचारमा खर्च गर्नु परेन । वहाँले यो घोषणा नै गर्नु भयो । तर कोही फीर्ता लिन नमानेको हुँदा सो संचित नै छ । वहाँ अबै पूर्ण स्वस्थ भैसकेको छैन । तर पाँचौं भाग पूरा अनुवाद गर्न थकाई नमानिकन निरन्तर लाग्नु भएको छ र पूरा गरी नै छोड्नुभयो । यो बनेपामा रहेका थेरवादी धर्मप्रियहरूका लागि पनि खुशिको कुरो हो ।

२०५८ सालमा प्रथम भागको अनुवाद प्रकाशित भयो । म मेरो कार्यव्यस्तताले त्यति ध्यान दिन सकिएन । सामान्य शब्दहरू मिलाउने कार्यमा मात्रै केही थोरै मिलाउने कार्य गर्न पाएँ । दोस्रो भाग २०६५ सालमा प्रकाशित भयो । यसको तयारीको क्रममा अफिस नजिक भएको हुँदा केही समय दिएर श्रद्धेय भन्तेसँग अभि नजिक हुन पाएँ । कहीं-कहीं मैले देखेको र सच्याउन आवश्यक लागेका ठाउँमा शब्दहरू सल्लाह गरी उपयुक्त शब्द चयन गरी सुधार्ने अवसर प्रदान गर्नुभएको हुँदा गौरवको अनुभूति भएको थियो । यस कार्यमा छोरो ज्ञानुलाई पनि कम्प्युटर सेटिङ्गकार्यमा सरिक गराउन पाएँ । यसर्थ हामी दुबै

बाबुछोरा श्रद्धेय भन्तेको सुभेच्छा तथा साधुवाद प्राप्त गर्न पाएर गौरवान्वित छौं ।
श्रद्धेय भन्तेप्रति यसको लागि दुबैजना आभारी छौं ।

तेस्रो भाग २०६७ सालमा प्रकाशित भयो । यो प्रकाशित हुनुअगाडि आफ्नो सरकारी सेवाबाट निवृत्तहुने तरखरले हो वा केले गर्दा केही गर्न सकिएन । यो पटक संलग्न हुन नपाएकोले सौभाग्यबाट टाढा भागेजस्तो भयो । तर यो दुःख विर्साउने गरी २०६८ सालमा चौथो भाग प्रकाशित हुनु अघि श्रद्धेय भन्तेबाट पूनः मौका प्रदान गर्नुभयो । एउटा क्याम्पसमा प्राध्यापन गर्दागर्दै जानेबुझेअनुसार पुफहेर्ने र सम्पादनकार्यको समाप्तताका दुई शब्द पनि लेख्ने अवसर प्रदान भयो । यस क्रममा श्रद्धेय भन्ते बोधिसेनबाट धन्यवादसमेत प्राप्त गर्ने सुअवसर मिल्यो । यो अवसर पनि साह्रै गौरवजन्य लाग्यो ।

त्यसपछि, म अध्यापनमा लागें । भन्ते उपचारका लागि थाइलैण्ड पुग्नु भएको दुई हप्ताजति पछि मात्रै मैले थाहा पाएँ । पाँचौं भागको कार्य बाँकी भएको सम्भन्धै । यो भाग सम्पन्न गर्न आफूले केही गर्न नसकेको र वहाँ भन्ते विरामी हुँदा पनि आफूले थाहासमेत पाउन नसक्नुमा आफैँप्रति नासमझीपन महसुस भयो । ग्रन्थ सम्पन्न गर्ने बाँकी कार्य सम्भेर चिन्ता मिश्रित वेदना महसुस भईरह्यो । सोधनीकै क्रममा विहारमा नियमित गइरहने उपासक-उपासिकाहरूबाट भन्तेको अप्रेशन सफल भएको सुन्न पाएँ । मन आंशिक खुशी भयो । भन्ते फर्केपछि भेटघाट गर्न गएँ । चाँडै सक्नपाए हुने कुराकानी गर्‍यो । भन्तेबाट केही समय आरामपश्चात शुरुगरिहाल्ने वचन पाएँ । तर आश्चर्य ! त्यस्तो आराम नगरीनहुने विरामी हुँदाहुँदै वीचमा केही थोरैदिन भेटघाट छुटेपछि पुनः भेट हुँदा भन्तेसँग कुरा हुँदा भन्नुभयो कि वहाँबाट लेखिसिद्धचाउनु भयो । अब सुधार गर्न कहिलेदेखि सँगै बस्ने भनेर भन्नुभयो । म औधि खुसीभएँ । त्यसपछि समय तय गर्‍यो । करिब २०/२२ दिन औसतमा दैनिक दुई घन्टा सँगैबसेर अन्तिम पृष्ठसम्म दुबैसँगै बसी पुफ हेर्ने र सच्याउने कार्य सक्यौं । मन हर्षित भयो । भन्तेबाट अझै अन्तिम रूप दिन विरामी हुँदाहुँदै लाग्नुभयो । वहाँको वीर्यबल सम्भन्धैदा लाग्छ - चानचुने तालले भन्ते (प्रब्रजितमात्र) भएर कुनै महत्त्वको हुँदैन । जबकि वहाँले यस्तो दृढसंकल्प गर्नुभएको छ र पछि पनि गर्न संकलित हुनुहुन्छ - जतिपनि पुस्तक-पुस्तिका प्रकाशित हुन्छन् ती सबै नै धर्मदानस्वरूप प्रदान गर्ने । भलै ती कार्यका लागि जतिसुकै मानसिक र शारीरिक श्रमदान गर्नुपरोस । पहिलेका पुस्तकको दुरुपयोगबाट पनि भन्ते सचेत हुनुहुन्छ र अब वितरण आवश्यक समयमा र आवश्यक भएकालाई प्रदान गर्ने जसले गर्दा पुस्तकको महत्त्वअनुसार आवश्यक बढीभन्दाबढी जनले उपयोग गर्न पाओस् र धेरैभन्दाधेरै ठाउँमा पनि पुगोस् ।

मैले पढेअनुसार यस ग्रन्थमा विभिन्न अवसर र स्थानमा तथागत भगवान बुद्ध तथा वहाँका अनुयायी कोही आदरनीय भन्तेबाट भिक्षु, परित्राजक, ब्राह्मण आदिलाई सम्बोधन गरी प्रदान गर्नुभएका उपदेशहरू संग्रहित छन् । मानवमात्र सबैलाई उत्तिकै उपयोगी, सधैँलाई कामलाग्ने, प्रयोगगर्दा वास्तविक जीवनमा अनुभव गर्न सकिने र त्यसबाट यही जीवनमा लाभ प्राप्त गरी सुख अनुभव गर्न सकिने छन् । यो जीवनमा गरिएका कुशल-अकुशल कर्मबाट क्रमशः सुख-दुःख भोग्नै पर्दछ र कुशल कर्मबाट परिआउने दुःख कमगर्न र हटाउन सकिन्छ भन्ने उदाहरणहरू प्रसस्त छन् । त्यस्तै अकुशल कर्म गर्दा कुनै देवदेवीलाई भाकल, पूजाआजा, कर्मकाण्ड आदि गरी हटाएर स्वर्गजान पाइन्छ भन्ने परिकल्पित तर भोग गर्न पाउने-नपाउने अनिश्चितालाई यहाँ प्रश्रय दिएको जस्तो लाग्दैन । ती कुशलकर्मका उपदेश र तिनका प्रतिफलबारे दिइएका केही उदाहरण यहाँ प्रस्तुत गर्नु युक्तिसंगत होला जस्तो लाग्छ -

यो प्रसङ्ग तथागत भगवानद्वारा भन्ते आनन्दलाई दिनुभएको उपदेश हो ।
(८. दसकनिपात, १.पठमपण्णासकं, १. आनिसंसवग्गो, १. किमत्थिसुत्तं वा ८.१.१.१मा)-

कुशलकर्म तथा शीलपालन गर्दा यसको प्रतिफल वा शुभपरिणामस्वरूप पश्चाताप हुँदैन, पश्चाताप नहुँदा प्रतिफलस्वरूप प्रमुदित हुन्छ, प्रमुदित हुँदा प्रीति हुन्छ, यसरी नै क्रमशः प्रीतिबाट प्रश्रब्धि, सुख, समाधि, यथार्थज्ञानदर्शन, निर्वेद-वैराग्य, तथा विमुक्तिज्ञानदर्शन शुभपरिणामस्वरूप एक पछि अर्को प्राप्त हुँदैजान्छ । अनि क्रमानुसार वृद्धि हुँदै अर्हत पनि हुनसक्छ ।

त्यस्तै शीलपालन नगर्दा उक्तलेखिएको विपरित शुभपरिणामका भागी अवश्य होइन्छ । यो निश्चित छ । यस सम्बन्धमा विस्तृत विवेचना क्रमशः गरिएको छ । जुन जनसाधारणले पनि बुझ्नसकिने खालको छ । भन्ते बोधिसेनबाट पनि सरल नेपाली भाषामा अनुवाद गरिदिनु भएर पठनीय बनाउन भरमगदुर प्रयत्न भएको छ ।

त्यस्तै, १३ पृष्ठ र १३ नै सूत्रमा पाँच तल्लो तहका संयोजन अनि पाँच माथिल्लो तहका गरी दश संयोजनबारे वर्णन छन् । ती क्रमशः सत्कायदृष्टि, शंका, शीलव्रतपरामर्श, कामेच्छा र द्वेष यी तल्लातहका तथा रूपराग, अरूपराग, मान, औद्धत्य र अविद्या यी माथिल्ला तहका संयोजन हुन् । यी संयोजनका कुरा अध्ययन गर्न सविस्तार वर्णन रोचक ढङ्गमा गरिएको छ । अनि पुस्तक पढ्नै पर्ने भन्ने लाग्छ ।

यसरी नै, परित्याग गर्नुपर्ने विवादास्पद 'प्रत्येक सत्य' पृष्ठ २३ मा दिइएका छन् कि श्रमण-ब्राह्मणको निमित्त पृथक 'प्रत्येक सत्य' भन्ने लागेको हुन्छ जस्तै कि- 'लोक शाश्वत छ', वा 'लोक अशाश्वत छ', 'लोक अन्त छ', वा 'लोक अनन्त छ', 'शरीर र जीव त्यही हो' वा 'शरीर अर्कै जीव अर्कै हो', 'मरण पछि तथागत हुन्छ', वा मरण पछि तथागत हुँदैन, मरण पछि तथागत हुन्छ पनि हुँदैन पनि', अनि 'मरण पछि तथागत न त हुन्छ, न त हुँदैन।' यी जतिपनि छन् ती सबै त्यागछ, परित्याग गर्छ, त्याग गरिएको हुन्छ, परित्याग गरिएको हुन्छ, नष्ट गरिएको हुन्छ, सम्पूर्णरूपले नष्ट गरिएको हुन्छ।

यस्ता सदुपदेश, विस्तृत विवेचना र सन्देशका उदाहरण प्रशस्त छन्- यस ग्रन्थमा थोरै पृष्ठमा वर्णन गरेर साधै छैन। हेर्दै जाँदा उपयोगीमात्र होइन बहुपयोगी उपदेश नै बढीपाउनु हुनेछ- पाठकले। मैले पढ्दा अनुभव गरेको वास्तविकता यही हो।

जनमानसलाई जुन कर्मबाट फाइदा हुँदैन त्यो त्यागनु पर्छ अनि जसले आफ्नो र अरू सबैको हित गर्छ त्यसलाई ग्रहण गरी जीवनमा उपयोग गर्नु पर्दछ। यसले गर्दा सुखानुभूति हुन्छ जसले गर्दा समाधितिर लाग्न प्रेरित गर्छ। समाधिमा प्रयत्न गर्दा ज्ञानदर्शन वा प्रज्ञालाभ हुन्छ, जसले विमुक्तितिर दोर्‍याउँछ। यसरी आर्यअष्टाङ्गिक मार्गमा भएका सम्यकदृष्टिदेखि सम्यकसमाधिसम्म प्रत्येक एकपछि अर्को लाभ हुँदै गएर विमुक्तिज्ञानदर्शन अनि विमुक्ति लाभ गर्न सघाउ पुऱ्याउँछ। सरल, सरस र पठनीय भाषामा अनुवाद गरिएको यो ग्रन्थले सम्बन्धित सबैलाई आ-आफ्नो क्षेत्रमा सफलताको लागि योगदान दिनेछ, भन्ने कामना गर्दछु। ग्रन्थ अध्ययन गरी सबैले लाभ पाउन सकुन्। सबैको कल्याण होस्।

Dhamma.Digital

हरिशंखर मानन्धर (खैगुली)

मिति: २०६९ साल कार्तिक

गोदामचोक, बनेपा १०, काभ्रे

फोन: ०११-६६१३४९, मो. ९८४१३५५३१५

विषय-सूची

न. सं.	विषय	पृ. नं.	क्र.सं.	विषय	पृ. नं.
	दसकनिपात	१	(३)	महावग्गो	२५
	पठमपण्णासकं	१	१.	सीहनादसुत्तं	२५
१)	आनिसंसवग्गो	१	२.	अधिवुत्तिपदसुत्तं	२८
१.	किमत्थिसुत्तं	१	३.	कायसुत्तं	३०
२.	चेतनाकरणीयसुत्तं	२	४.	महाचुन्दसुत्तं	३२
३.	पठमउपनिससुत्तं	३	५.	कसिणसुत्तं	३५
४.	दुतियउपनिससुत्तं	४	६.	कालीसुत्तं	३६
५.	ततियउपनिससुत्तं	५	७.	पठममहापञ्हासुत्तं	३७
६.	समाधिसुत्तं	६	८.	दुतियमहापञ्हासुत्तं	४१
७.	सारिपुत्तसुत्तं	७	९.	पठमकोसलसुत्तं	४५
८.	भानसुत्तं	८	१०.	दुतियकोसलसुत्तं	४९
९.	सन्तविमोक्खसुत्तं	९	(४)	उपालिवग्गो	५४
१०.	विज्जासुत्तं	१०	१.	उपालिसुत्तंसुत्तं	५४
२)	नाथवग्गो	११	२.	पातिमोक्खट्टपनासुत्तं	५४
१.	सेनासनसुत्तं	११	३.	उब्बाहिकासुत्तं	५२
२.	पञ्चङ्गसुत्तं	१२	४.	उपसम्पदासुत्तं	५५
३.	संयोजनसुत्तं	१३	५.	निस्सयसुत्तं	५६
४.	चेतोखिलसुत्तं	१३	६.	सामणेरसुत्तं	५६
५.	अप्पमादसुत्तं	१६	७.	सङ्गभेदसुत्तं	५७
६.	आहुनेय्यसुत्तं	१७	८.	सङ्गसामग्गीसुत्तं	५७
७.	पठमनाथसुत्तं	१८	९.	पठमआनन्दसुत्तं	५७
८.	दुतियनाथसुत्तं	१९	१०.	दुतियआनन्दसुत्तं	५८
९.	पठमअरियावाससुत्तं	२२	(५)	अक्कोसवग्गो	६०
१०.	दुतियअरियावाससुत्तं	२३	१.	विवादसुत्तं	६०

क्र.सं.	विषय	पृ. नं.	क्र.सं.	विषय
२.	पठमविवादसुत्तं	६०	४.	अवेच्चप्पन्नसुत्तं
३.	दुतियविवादसुत्तं	६१	५.	पठमसुखसुत्तं
४.	कुसिनारसुत्तं	६१	६.	दुतियसुखसुत्तं
५.	राजन्तेपुरप्पवेसनसुत्तं	६३	७.	पठमनलकपानसुत्तं
६.	सक्कसुत्तं	६४	८.	दुतियनलकपानसुत्तं
७.	महालिसुत्तं	६६	९.	पठमकथावत्थुसुत्तं
८.	पब्बजितअभिण्हसुत्तं	६७	१०.	दुतियकथावत्थुसुत्तं
९.	सरीरद्वधम्मसुत्तं	६६	(८) ३.	आकङ्कवग्गो
१०.	भण्डनसुत्तं	६८	१.	आकङ्कसुत्तं
(६) १.	सच्चित्तवग्गो	७१	२.	कण्टकसुत्तं
१.	सच्चित्तसुत्तं	७१	३.	इद्वधम्मसुत्तं
२.	सारिपुत्तसुत्तं	७२	४.	वड्ढिसुत्तं
३.	ठित्तिसुत्तं	७३	५.	मिगसालसुत्तं
४.	समथसुत्तं	७५	६.	तयोधम्मसुत्तं
५.	परिहानसुत्तं	७८	७.	काकसुत्तं
६.	पठमसञ्जासुत्तं	८१	८.	निगण्ठसुत्तं
७.	दुतियसञ्जासुत्तं	८१	९.	आघातसुत्तं
८.	मूलकसुत्तं	८१	१०.	आघतपीटविनयसुत्तं
९.	पब्बजासुत्तं	८२	(९) ४.	धेरवग्गो
१०.	गिरिमानन्दसुत्तं	८३	१.	वाहनसुत्तं
(७) २.	यमकवग्गो	८७	२.	आनन्दसुत्तं
१.	अविज्जासुत्तं	८७	३.	पुण्णियसुत्तं
२.	तण्हाससुत्तं	८९	४.	ब्याकरणसुत्तं
३.	निद्वङ्गसुत्तं	९२	५.	कत्थीसुत्तं

क्र.सं.	विषय	पृ. नं.	क्र.सं.	विषय	पृ. नं.
६.	अधिमानसुत्तं	१२६	९.	वमनसुत्तं	१७२
७.	नप्पियसुत्तं	१२९	१०.	निद्धमनिय	१७३
८.	अक्कोसकसुत्तं	१३३	११.	पठमअसेखसुत्तं	१७४
९.	कोकालिकसुत्तं	१३४	१२.	दुतियअसेखसुत्तं	१७४
१०.	खीणासवबलसुत्तं	१३७	(१२) २.	पच्चोरोहणिवग्गो	१७५
(१०) ५.	उपालिवग्गो	१४०	१.	पठमअधम्मसुत्तं	१७५
१.	कामभोगीसत्तं	१४०	२.	दुतियअधम्मसुत्तं	१७५
२.	भयसुत्तं	१४५	३.	ततियअधम्मसुत्तं	१७७
३.	किदिट्ठिसुत्तं	१४६	४.	अजितसुत्तं	१८१
४.	वज्जियमाहितसुत्तं	१५०	५.	सङ्गारवसुत्तं	१८२
५.	उत्तियसुत्तं	१५३	६.	ओरिमतीरसुत्तं	१८४
६.	कोकनुदसुत्तं	१५५	७.	पठमपच्चोरोहणीसुत्तं	१८५
७.	आहुनेय्य	१५७	८.	दुतियपच्चोरोहणीसुत्तं	१८७
८.	थेरसुत्तं	१५९	९.	पुब्बङ्गमसुत्तं	१८७
९.	उपालिसुत्तं	१५९	१०.	आसवक्खयसुत्तं	१८८
१०.	अभब्बसुत्तं	१६५	(१३) ३.	परिसुद्धवग्गो	१८९
(११) १.	समणसञ्जावग्गो	१६६	१.	पठमसुत्तं	१८९
१.	समणसञ्जासुत्तं	१६६	२.	दुतियसुत्तं	१८९
२.	बोज्झङ्गसुत्तं	१६६	३.	ततियसुत्तं	१८९
३.	मिच्छत्तसुत्तं	१६६	४.	चतुत्थसुत्तं	१८९
४.	बीजसुत्तं	१६७	५.	पञ्चमसुत्तं	१८९
५.	विज्जासुत्तं	१६८	६.	छट्ठसुत्तं	१९०
६.	निज्जरसुत्तं	१६९	७.	सत्तमसुत्तं	१९०
७.	धोवनसुत्तं	१७०	८.	अट्टमसुत्तं	१९०
८.	तिकिच्छसुत्तं	१७१	९.	नवमसुत्तं	१९०

क्र.सं.	विषय	पृ. नं.	क्र.सं.	विषय
१०.	दसमसुत्तं	१९१	१०.	सच्छिकातब्बसुत्तं
११.	एकादसमसुत्तं	१९१	४.	चतुत्थपण्णासकं
(१४) ४.	साधुवग्गो	१९२	(१६) १.	पुग्गलवग्गो
१.	साधुसुत्तं	१८९	१.	सेवितब्बसुत्तं
२.	अरियधम्मसुत्तं	१९२	२-१२	भजितब्बादिसुत्तं
३.	अकुसल	१९२	(१७) २.	जाणुस्सोणिवग्गो
४.	अत्थसुत्तं	१९२	१.	ब्राह्मणपच्चोरोहणसुत्तं
५.	धम्मसुत्तं	१९३	२.	अरियपच्चरोहणीसुत्तं
६.	सासवसुत्तं	१९३	३.	सङ्गारवसुत्तं
७.	सावज्जसुत्तं	१९३	४.	ओरिमसुत्तं
८.	तपनीयसुत्तं	१९३	५.	पठमअधम्मसुत्तं
९.	आचयगाभिसुत्तं	१९३	६.	दुतियअधम्मसुत्तं
१०.	दुक्खुद्रयसुत्तं	१९४	७.	ततियअधम्मसुत्तं
११.	दुक्खविपाकसुत्तं	१९४	८.	कम्मनिदानसुत्तं
(१५) ५.	अरियवग्गो	१९५	९.	परिक्कमनसुत्तं
१.	अरियमग्गसुत्तं	१९५	१०.	चुन्दसुत्तं
२.	कण्हमग्गसुत्तं	१९५	११.	जाणुस्सोणिसुत्तं
३.	सद्धम्मसुत्तं	१९५	(१८) ३.	साधुवग्गो
४.	सप्पुरिसधम्मसुत्तं	१९५	१.	साधुसुत्तं
५.	उप्पादेतब्बसुत्तं	१९५	२.	अरियधम्मसुत्तं
६.	आसेवितब्बसुत्तं	१९६	३.	कुसलसुत्तं
७.	भावेतब्बसुत्तं	१९६	४.	अत्थसुत्तं
८.	बहुलीकातब्बसुत्तं	१९६	५.	धम्मसुत्तं
९.	अनुसरितब्बसुत्तं	१९६	६.	आसवसुत्तं

नं. सं.	विषय	पृ. नं.	क्र.सं	पृ. नं	
७.	वज्जसुत्त.	२२३	६.	संसम्पनीयसुत्तं	२३४
८.	तपनीयसुत्तं	२२४	७.	पठमसञ्चेतनिकसुत्तं	२३७
९.	आचयगाभिसुत्तं	२२४	८.	दुतियसञ्चेतनिकसुत्तं	२४१
१०.	दुक्खुद्रयसुत्तं	२२४	९.	करजकायसुत्तं	२४३
११.	विपाकसुत्तं	२२४	१०.	अधम्मचरियासुत्तं	२४५
१२) ४.	अरियमग्गावग्गो	२२६	(२२) २.	सामञ्जवग्गो	२४७
१.	अरियमग्गसुत्तं	२२६	३.	रागपेय्याल	२५१
२.	कण्हमग्गसुत्तं	२२६	११.	एकादसनिपात	२५२
३.	सद्धम्मसुत्तं	२२६	१.	निस्सयवग्गो	२५२
४.	सप्पुरिसधम्मसुत्तं	२२६	१.	किमत्थियसुत्तं	२५२
५.	उप्पादेतब्बसुत्तं	२२७	२.	चेतनाकरणीयसुत्तं	२५३
६.	आसेवितब्बधम्मसुत्तं	२२७	३.	पठमउपनिसासुत्तं	२५४
७.	भावेतब्बधम्मसुत्तं	२२७	४.	दुतियउपनिसासुत्तं	२५५
८.	बहुलीकातब्बसुत्तं	२२७	५.	ततियउपनिसासुत्तं	२५७
९.	अनुस्सरितब्बसुत्तं	२२८	६.	व्यसनसुत्तं	२५८
१०	सच्छिकातब्बसुत्तं	२२८	७.	सञ्जासुत्तं	२५८
१०) ५.	अपरपुग्गलवग्गो	२२९	८.	मनसिकारसुत्तं	२६०
१.	नसेवितब्बादिसुत्तानि	२२९	९.	सद्धसुत्तं	२६२
११) १.	करजकायवग्गो	२२९	१०.	मोरनिवापसुत्तं	२६४
१.	पठमनिरयसग्गसुत्तं	२३०	२.	अनुस्सतिवग्गो	२६२
२.	दुतियनिरयसग्गसुत्तं	२३२	१.	पठममहानामसुत्तं	२६६
३.	मातुगामसुत्तं	२३३	२.	दुतियमहानामसुत्तं	२६९
४.	उपासिकासुत्तं	२३४	३.	नन्दियसुत्तं	२७०
५.	विसारदसुत्तं	२३४	४.	सुभूतिसुत्तं	२७३

क्र. सं.	विषय	पृ. नं.	क्र.सं
५.	मेत्तासुत्तं	२७७	
६.	अट्टकनागरसुत्तं	२७७	
७.	गोपालसुत्तं	२८१	
८.	पठमसमाधिसुत्तं	२८५	
९.	दुतियसमाधिसुत्तं	२८६	
१०.	ततियसमाधिसुत्तं	२८८	
११.	चतुत्पथसमाधिसुत्तं	२८८	
३.	सामञ्जवग्गो	२९०	
४.	रागपेय्याल	२९२	

पृ. नं

Dhamma.Digital

“नमो तस्स भगवतो अरहतो सम्मासम्बुद्धस्स”

अङ्गुत्तरनिकाय

८. दसकनिपात

१. पठमपण्णासकं

१. आनिसंसवग्गो

१. किमत्थिसुत्तं

१. मैले यस्तो सुनें- एक समय भगवान सावत्थिस्थित अनाथपिण्डिकको जेतवनाराममा बस्नुहुन्थ्यो । त्यस समय आयुष्मान आनन्द जहाँ भगवान हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ जानुभयो । त्यहाँ पुग्नुभई भगवानलाई अभिवादन गरी एक ठाउँमा बस्नुभयो । एक ठाउँमा बस्नु भएपछि आयुष्मान आनन्दले भगवानलाई यसरी भन्नुभयो-

“भन्ते ! कुशल कर्म गर्नुको अर्थ के अनि शील पालन गर्दाको परिणाम के हुन्छ ?” “आनन्द ! कुशल कर्म गर्नुको अर्थ पश्चाताप हुँदैन अनि शील पालन गर्दा- को परिणाम पश्चाताप गर्न नपर्ने हुन्छ ।”

“भन्ते ! पश्चाताप नहुँदाको अर्थ के तथा परिणाम के ?” “आनन्द ! पश्चाताप नहुँदाको अर्थ प्रमुदित हुनु हो । प्रमुदित हुनु नै परिणाम हो ।”

“भन्ते ! प्रमुदता हुनुको अर्थ के तथा परिणाम के हो ?” “आनन्द ! प्रमुदता हुनुको अर्थ प्रीति हुनु तथा प्रीति नै परिणाम हो ।”

“भन्ते ! प्रीति हुनुको अर्थ के तथा परिणाम के ?” “आनन्द ! प्रीति हुनुको अर्थ प्रश्रब्धि हुनु तथा प्रश्रब्धि नै परिणाम हो ।”

“भन्ते ! प्रश्रब्धि-हुनुको अर्थ के तथा परिणाम के हो ?” “आनन्द ! प्रश्रब्धि हुनुको अर्थ सुख हुनु तथा सुख नै परिणाम हो ।”

“भन्ते ! सुख हुनुको अर्थ के तथा परिणाम के हो ?” “आनन्द ! सुख हुनुको अर्थ समाधि हुनु तथा समाधि नै परिणाम हो ।”

“भन्ते ! समाधि हुनुको अर्थ के तथा परिणाम के हो ?” “आनन्द ! समाधि हुनुको अर्थ यथार्थ ज्ञान हुनु तथा यथार्थ ज्ञान नै परिणाम हो ।”

“भन्ते ! यथार्थ ज्ञान हुनुको अर्थ के तथा परिणाम के हो ?” “आनन्द ! यथार्थ ज्ञान हुनुको अर्थ निर्वेद-वैराग्य हुनु तथा निर्वेद-वैराग्य नै परिणाम हो ।”

“भन्ते ! निर्वेद-वैराग्य हुनुको अर्थ के तथा परिणाम के हो ?” “आनन्द ! निर्वेद-वैराग्य हुनुको अर्थ विमुक्ति ज्ञानदर्शन हुनु तथा विमुक्ति ज्ञानदर्शन नै परिणाम हो ।”

“आनन्द ! यसप्रकारले नै कुशल कर्म तथा शील पालन गर्दा पश्चाताप हुँदैन, शील पालन गर्दाको शुभपरिणाम पश्चाताप नहुनु हो, पश्चाप नहुँदा प्रमुदित हुन्छ, पश्चाताप नहुनुको शुभपरिणाम प्रमुदित हो, प्रमुदित हुँदा प्रीति हुन्छ, प्रमुदितको शुभपरिणाम प्रीति हो, प्रीति हुँदा प्रश्रब्धि हुन्छ, प्रीतिको शुभपरिणाम प्रश्रब्धि हो, प्रश्रब्धि हुँदा सुख हुन्छ, प्रश्रब्धिको शुभपरिणाम सुख हो, सुख हुँदा समाधि हुन्छ, सुखको परिणाम समाधि हो, समाधि हुँदा यथार्थ ज्ञान हुन्छ, समाधिको शुभपरिणाम यथार्थ ज्ञानदर्शन हो, यथार्थ ज्ञान हुँदा निर्वेद-वैराग्य हुन्छ, यथार्थ ज्ञान दर्शनको शुभपरिणाम निर्वेद वैराग्य हो, निर्वेद-वैराग्य हुँदा विमुक्ति ज्ञानदर्शन हुन्छ तथा विमुक्ति ज्ञानदर्शन नै शुभपरिणाम हो । आनन्द ! यसप्रकारले नै कुशल कर्म तथा शील पालन गर्दा क्रमानुसार वृद्धि हुँदै अर्हत पनि हुनसक्छ ।”

२. चेतनाकरणीयसुत्त

२. “भिक्षुहो ! शीलवानले अर्थात् शीलसम्पन्न हुँदा ‘मैले पश्चाताप गर्न नपरोस् भनी विचार गर्न पर्दैन ।’ भिक्षुहो ! यो स्वभाविक धर्म हो, जो शीलवान हुन्छ अर्थात् शीलसम्पन्न हुन्छ उसले पश्चाताप गर्न पर्दैन । भिक्षुहो ! पश्चाताप गर्न नपर्दा ‘म प्रमुदित हुन पाऊँ भनी विचार गर्न पर्दैन ।’ भिक्षुहो ! यो स्वभाविक धर्म हो, जसले पश्चाताप गर्न पर्दैन ऊ प्रमुदित हुन्छ । भिक्षुहो ! प्रमुदित हुँदा विचार गर्न पर्दैन ‘मलाई प्रीति उत्पन्न होस् ।’ भिक्षुहो ! यो स्वभाविक धर्म हो, जो प्रमुदित हुन्छ उसमा प्रीति उत्पन्न हुन्छ । भिक्षुहो ! प्रीतिमय हुँदा यो विचार गर्न पर्दैन ‘मेरो शरीर प्रश्रब्धियुक्त होस् ।’ भिक्षुहो ! यो स्वभाविक धर्म हो, जो प्रीतिमय हुन्छ उसको शरीर प्रश्रब्धिमय हुन्छ । भिक्षुहो ! प्रश्रब्धिमय हुँदा विचार गर्न पर्दैन

सुखको अनुभव गर्छु ।' भिक्षुहो ! यो स्वभाविक धर्म हो, जो प्रश्रब्धिमय हुन्छ, उसले सुख अनुभूति गर्छ । भिक्षुहो ! सुखको अनुभूति हुँदा यस्तो विचार गर्न पर्दैन— 'मेरो चित्त समाधिमा लागोस्' । भिक्षुहो ! यो स्वभाविक धर्म हो, जसको चित्त सुखमय हुन्छ ऊ समाधिमा लाग्छ । भिक्षुहो ! (मनु) समाहित हुँदा विचार गर्न पर्दैन— 'मैले यथार्थता जान्नसक्ने र देख्नसक्ने हुन्छु' । भिक्षुहो ! यो स्वभाविक धर्म हो, जो समाहित हुन्छ, उसले यथार्थ जान्नसक्छ र देख्नसक्छ । भिक्षुहो ! यथार्थ जानेपछि तथा देखेपछि, यस्तो विचार गर्न पर्दैन— 'मैले निर्वेद-वैराग्य प्राप्त गर्छु' । भिक्षुहो ! यो स्वभाविक धर्म हो, जानेपछि तथा देखेपछि, निर्वेद-वैराग्य प्राप्त हुन्छ । भिक्षुहो ! निर्वेद-वैराग्य प्राप्त हुँदा विचार गर्न पर्दैन विमुक्ति ज्ञानदर्शन साक्षात्कार गर्छु । भिक्षुहो ! यो स्वभाविक धर्म हो, जो निर्वेद-वैराग्य हुन्छ, उसले विमुक्ति ज्ञानदर्शन साक्षात्कार गर्छ ।

“भिक्षुहो ! निर्वेद-वैराग्य हुँदा विमुक्ति ज्ञानदर्शन गर्न सक्छ, यसको परिणाम नै विमुक्ति ज्ञानदर्शन हो । यथार्थसहित ज्ञानदर्शन हुँदा निर्वेद-वैराग्य हुन्छ, यसको परिणाम नै निर्वेद-वैराग्य हुनु हो । समाधिद्वारा यथार्थसहित ज्ञान दर्शन हुन्छ, यसको परिणाम नै यथार्थ ज्ञानदर्शन हो । सुख हुँदा समाधि लाग्छ, यसको परिणाम नै समाधिमा समाहित हुनु हो । प्रश्रब्धि हुँदा सुख हुन्छ, सुख नै परिणाम हो । प्रीतिद्वारा प्रश्रब्धि हुन्छ, यसको परिणाम नै प्रश्रब्धि हो । प्रमुदित हुँदा प्रीति हुन्छ, यसको परिणाम नै प्रीति हो । पश्चाताप नहुँदा प्रमुदित हुन्छ, यसको परिणाम नै प्रमुदित हो । कुशल कर्म अर्थात् शीलवान पश्चाताप हुँदैन, यसको परिणाम नै पश्चाताप नहुनु हो । यसरी नै, भिक्षुहो ! धर्मद्वारा धर्मको वृद्धि हुन्छ, धर्मद्वारा धर्म परिपूर्ण हुँदै जान्छ, अनि यस वारीबाट त्यसपार (निर्वाण) पुग्नेछ ।”

३. पठमउपनिससुत्तं

३. “भिक्षुहो ! दुःशील तथा शीलभङ्ग हुँदा पश्चातापबाट वञ्चित हुन पाउँदैन । पश्चाताप गर्न पर्दा, पश्चातापबाट वञ्चित नहुँदा प्रमुदताबाट वञ्चित हुन्छ । प्रमुदित हुन नपाउँदा, प्रमुदितताबाट वञ्चित हुँदा प्रीतीबाट वञ्चित हुन्छ । प्रीति नहुँदा, प्रीतिबाट वञ्चित हुँदा प्रश्रब्धिबाट वञ्चित हुन्छ । प्रश्रब्धि नहुँदा, प्रश्रब्धिबाट वञ्चित हुँदा सुखबाट वञ्चित हुन्छ । सुख नहुँदा, सुखबाट वञ्चित हुँदा सम्यकसमाधिबाट वञ्चित हुन्छ । सम्यकसमाधि नहुँदा, सम्यकसमाधिबाट वञ्चित हुँदा यथार्थसहितको ज्ञानदर्शनबाट वञ्चित हुन्छ । यथार्थसहितको ज्ञानदर्शन नहुँदा, यथार्थसहितको ज्ञानदर्शनबाट वञ्चित हुँदा निर्वेद-वैराग्यबाट वञ्चित हुन्छ । निर्वेद-वैराग्य नहुँदा, निर्वेद-वैराग्यबाट वञ्चित हुँदा विमुक्ति ज्ञानदर्शनबाट वञ्चित

हुन्छ । भिक्षुहो ! जस्तै कि, वृक्षको शाखामा पात नहुँदा पात्रा परिपूर्ण हुन पाउँदैन, छाला पनि... गोलाकार पनि... अनि मूलकाठमा पनि परिपूर्ण हुन पाउँदैन । यसरी नै भिक्षुहो ! दुःशील तथा शीलभङ्ग हुँदा पश्चातापबाट वञ्चित हुन पाउँदैन । पश्चाताप गर्न पर्दा, पश्चातापबाट वञ्चित नहुँदा... विमुक्ति ज्ञानदर्शनबाट वञ्चित हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! शीलवान तथा शीलसम्पन्न हुँदा स्वाभाविकरूपले पश्चातापबाट वञ्चित हुन्छ । पश्चाताप गर्न नपर्दा, पश्चातापबाट वञ्चित हुँदा स्वाभाविकरूपले प्रमुदताबाट वञ्चित हुनपर्दैन । प्रमुदित हुँदा, प्रमुदितताबाट वञ्चित नहुँदा स्वाभाविकरूपले प्रीतिबाट वञ्चित हुनपर्दैन । प्रीति हुँदा, प्रीतिबाट वञ्चित नहुँदा स्वाभाविकरूपले प्रश्रब्धिबाट वञ्चित हुनपर्दैन । प्रश्रब्धि हुँदा, प्रश्रब्धिबाट वञ्चित नहुँदा स्वाभाविकरूपले सुखबाट वञ्चित हुनपर्दैन । सुख हुँदा, सुखबाट वञ्चित नहुँदा स्वाभाविकरूपले सम्यकसमाधिबाट वञ्चित हुनपर्दैन । सम्यकसमाधि हुँदा, सम्यकसमाधिबाट वञ्चित नहुँदा स्वाभाविकरूपले यथार्थसहित ज्ञानदर्शनबाट वञ्चित हुनपर्दैन । यथार्थसहित ज्ञानदर्शन हुँदा, यथार्थसहित ज्ञानदर्शनबाट वञ्चित नहुँदा स्वाभाविकरूपले निर्वेद-वैराग्यबाट वञ्चित हुनपर्दैन । निर्वेद-वैराग्य हुँदा, निर्वेद-वैराग्यबाट वञ्चित नहुँदा स्वाभाविकरूपले विमुक्ति ज्ञानदर्शनबाट वञ्चित हुनपर्दैन । भिक्षुहो ! जस्तै कि, वृक्षको शाखामा पातले परिपूर्ण हुँदा पात्रा परिपूर्ण हुन्छ, छाला पनि... गोलाकार पनि... अनि मूलकाठ पनि परिपूर्ण हुन्छ । यसरी नै, भिक्षुहो ! शीलवान तथा शीलसम्पन्न हुँदा पश्चातापबाट वञ्चित हुन्छ । पश्चाताप गर्न नपर्दा स्वाभाविकरूपले पश्चातापबाट वञ्चित हुन्छ । विमुक्ति ज्ञानदर्शनबाट वञ्चित हुन पर्दैन ।”

४. दुतियउपनिससुत्तं

४. त्यसबेला आयुष्मान सारिपुत्तले भिक्षुहरूलाई सम्बोधन गर्नुभयो—
 “आवुसोहो ! दुःशील तथा शीलभङ्ग हुँदा स्वाभाविकरूपले पश्चातापबाट वञ्चित हुन पाउँदैन । पश्चाताप गर्न पर्दा, स्वाभाविकरूपले पश्चातापबाट वञ्चित नहुँदा... विमुक्ति ज्ञानदर्शनबाट वञ्चित हुन्छ । आवुसोहो ! जस्तै कि, वृक्षको शाखामा पात नहुँदा पात्रा परिपूर्ण हुन पाउँदैन, छाला पनि... गोलाकार पनि... अनि मूलकाठ पनि परिपूर्ण हुन पाउँदैन । यसरी नै, भिक्षुहो ! दुःशील तथा शीलभङ्ग हुँदा पश्चातापबाट वञ्चित हुन पाउँदैन । पश्चाताप गर्न पर्दा, पश्चातापबाट वञ्चित नहुँदा... विमुक्ति ज्ञानदर्शनबाट वञ्चित हुन्छ ।

“आवुसोहो ! शीलवान हुँदा तथा शीलसम्पन्न हुँदा स्वाभाविकरूपले

पश्चातापबाट वञ्चित हुन्छ। पश्चाताप गर्न नपर्दा, स्वाभाविकरूपले पश्चातापबाट वञ्चित हुँदा... विमुक्ति ज्ञानदर्शनबाट वञ्चित हुन पर्दैन। आवुसोहो ! जस्तै कि, वृक्षको शाखामा पातले परिपूर्ण हुँदा पात्रा परिपूर्ण हुन्छ, छाला पनि... गोलाकार पनि... अनि मूलकाठ पनि परिपूर्ण हुन्छ। यसरी नै, भिक्षुहो ! शीलवान तथा शीलसम्पन्न हुँदा स्वाभाविकरूपले पश्चातापबाट वञ्चित हुन्छ। पश्चाताप गर्न नपर्दा स्वाभाविकरूपले पश्चातापबाट वञ्चित हुन्छ... विमुक्ति ज्ञानदर्शनबाट वञ्चित हुन पर्दैन।”

५. ततियउपनिससुत्तं

५. त्यसबेला आयुष्मान सारिपुत्तले भिक्षुहरूलाई सम्बोधन गर्नुभयो—
 “आवुसोहो ! दुःशील तथा शीलभङ्ग हुँदा स्वाभाविकरूपले पश्चातापबाट वञ्चित हुन पाउँदैन। पश्चाताप गर्न पर्दा, पश्चातापबाट वञ्चित नहुँदा स्वाभाविकरूपले प्रमुदताबाट वञ्चित हुन्छ। प्रमुदित हुन नपाउँदा, प्रमुदितताबाट वञ्चित हुँदा स्वाभाविकरूपले प्रीतिबाट वञ्चित हुन्छ। प्रीति नहुँदा, प्रीतिबाट वञ्चित हुँदा स्वाभाविकरूपले प्रश्रब्धिबाट वञ्चित हुन्छ। प्रश्रब्धि नहुँदा, प्रश्रब्धिबाट वञ्चित हुँदा स्वाभाविकरूपले सुखबाट वञ्चित हुन्छ। सुख नहुँदा, सुखबाट वञ्चित हुँदा स्वाभाविकरूपले सम्यकसमाधिबाट वञ्चित हुन्छ। सम्यकसमाधि नहुँदा, सम्यकसमाधिबाट वञ्चित हुँदा स्वाभाविकरूपले यथार्थसहित ज्ञानदर्शनबाट वञ्चित हुन्छ। यथार्थसहितको ज्ञानदर्शन नहुँदा, यथार्थसहित ज्ञानदर्शनबाट वञ्चित हुँदा स्वाभाविकरूपले निर्वेद-वैराग्यबाट वञ्चित हुन्छ। निर्वेद-वैराग्य नहुँदा, निर्वेद-वैराग्यबाट वञ्चित हुँदा स्वाभाविकरूपले विमुक्ति ज्ञानदर्शनबाट वञ्चित हुन्छ। भिक्षुहो ! जस्तै कि, वृक्षको शाखामा पात नहुँदा पात्रा परिपूर्ण हुन पाउँदैन, छाला पनि... गोलाकार पनि... अनि मूलकाठ पनि परिपूर्ण हुन पाउँदैन। यसरी नै, भिक्षुहो ! दुःशील तथा शीलभङ्ग हुँदा स्वाभाविकरूपले पश्चातापबाट वञ्चित हुन पाउँदैन... विमुक्ति ज्ञानदर्शनबाट वञ्चित हुन्छ।

“आवुसोहो ! शीलवान तथा शीलसम्पन्न हुँदा स्वाभाविकरूपले पश्चातापबाट वञ्चित हुन्छ। पश्चाताप गर्न नपर्दा, पश्चातापबाट वञ्चित हुँदा स्वाभाविकरूपले प्रमुदताबाट वञ्चित हुन पर्दैन। प्रमुदित हुँदा, प्रमुदितताबाट वञ्चित नहुँदा स्वाभाविकरूपले प्रीतिबाट वञ्चित हुन पर्दैन। प्रीति हुँदा, प्रीतिबाट वञ्चित नहुँदा स्वाभाविकरूपले प्रश्रब्धिबाट वञ्चित हुन पर्दैन। प्रश्रब्धि हुँदा, प्रश्रब्धिबाट वञ्चित नहुँदा स्वाभाविकरूपले सुखबाट वञ्चित हुन पर्दैन। सुख हुँदा, सुखबाट वञ्चित नहुँदा स्वाभाविकरूपले सम्यकसमाधिबाट वञ्चित हुन पर्दैन। सम्यकसमाधि हुँदा, सम्यकसमाधिबाट वञ्चित नहुँदा स्वाभाविकरूपले यथार्थसहित

ज्ञानदर्शनबाट वञ्चित हुन पर्दैन । यथार्थसहित ज्ञानदर्शन हुँदा, यथार्थसहित ज्ञानदर्शनबाट वञ्चित नहुँदा स्वाभाविकरूपले निर्वेद-वैराग्यबाट वञ्चित हुन पर्दैन । निर्वेद-वैराग्य हुँदा, निर्वेद-वैराग्यबाट वञ्चित नहुँदा स्वाभाविकरूपले विमुक्ति ज्ञानदर्शनबाट वञ्चित हुन पर्दैन । भिक्षुहो ! जस्तै कि, वृक्षको शाखामा पातले परिपूर्ण हुँदा पात्रा परिपूर्ण हुन्छ, छाला पनि... गोलाकार पनि... अनि मूलकाठ पनि परिपूर्ण हुन्छ । यसरी नै भिक्षुहो ! शीलवान तथा शीलसम्पन्न हुँदा स्वाभाविकरूपले पश्चातापबाट वञ्चित हुन्छ... विमुक्ति ज्ञानदर्शनबाट वञ्चित हुन पर्दैन ।”

६. समाधिसुत्तं

६. अनि त आयुष्मान्-आनन्द जहाँ भगवान् हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ जानुभयो । त्यहाँ पुगनुभई... एक ठाउँमा बस्नु भएपछि आयुष्मान् आनन्दले भगवानलाई यसरी भन्नुभयो— “भन्ते ! के भिक्षुले यस्तो समाधि लाभ गर्न सक्छ, न पृथ्वीप्रति पृथ्वी संज्ञा हुन्छ, न जलप्रति जल संज्ञा हुन्छ, न अग्निप्रति अग्नि संज्ञा हुन्छ, न वायुप्रति वायु संज्ञा हुन्छ, न आकासानञ्चायतनप्रति आकासानञ्चायतन संज्ञा हुन्छ, न विञ्जानञ्चायतनप्रति विञ्जानञ्चायतन संज्ञा हुन्छ, न आकिञ्चञ्जायतनप्रति आकिञ्चञ्जायतन संज्ञा हुन्छ, न नेवसञ्जानासञ्जायतनप्रति नेवसञ्जानासञ्जायतन संज्ञा हुन्छ, न यस लोकप्रति यस लोकको संज्ञा हुन्छ, न परलोकप्रति परलोकको संज्ञा हुन्छ तै पन संज्ञा भने हुन्छ ?”

“आनन्द ! भिक्षुले यस्तो समाधि लाभ गर्न सक्छ, न पृथ्वीप्रति पृथ्वी संज्ञा हुन्छ, न जलप्रति जल संज्ञा हुन्छ, न अग्निप्रति अग्नि संज्ञा हुन्छ, न वायुप्रति वायु संज्ञा हुन्छ, न आकासानञ्चायतनप्रति आकासानञ्चायतन संज्ञा हुन्छ, न विञ्जानञ्चायतनप्रति विञ्जानञ्चायतन संज्ञा हुन्छ, न आकिञ्चञ्जायतनप्रति आकिञ्चञ्जायतन संज्ञा हुन्छ, न नेवसञ्जानासञ्जायतनप्रति नेवसञ्जानासञ्जायतन संज्ञा हुन्छ, न यस लोकप्रति यस लोकको संज्ञा हुन्छ, न परलोकप्रति परलोकको संज्ञा हुन्छ तर संज्ञा भने हुन्छ ।”

“भन्ते ! भिक्षुले त्यसप्रकारको समाधि लाभ कसरी हुन्छ, जब न पृथ्वीप्रति पृथ्वी संज्ञा हुन्छ, न जलप्रति जल संज्ञा हुन्छ, न अग्निप्रति अग्नि संज्ञा हुन्छ, न वायुप्रति वायु संज्ञा हुन्छ, न आकासानञ्चायतनप्रति आकासानञ्चायतन संज्ञा हुन्छ, न विञ्जानञ्चायतनप्रति विञ्जानञ्चायतन संज्ञा हुन्छ, न आकिञ्चञ्जायतनप्रति आकिञ्चञ्जायतन संज्ञा हुन्छ, न नेवसञ्जानासञ्जायतनप्रति नेवसञ्जानासञ्जायतन संज्ञा हुन्छ, न यस लोकप्रति यस लोकको संज्ञा हुन्छ, न परलोकप्रति परलोकको

संज्ञा हुन्छ तै पनि संज्ञा भने हुन्छ ?”

“आनन्द ! यहाँ भिक्षुसँग यसप्रकारको संज्ञा हुन्छ— ‘यही शान्त हो, यही प्रणीत हो, जुन सबै संस्कारको शमन, सबै उपाधिहरू (संयोजनहरू) परित्याग, तृष्णा क्षय, वैराग्य, निरोध र निर्वाण हुन् । यसप्रकारले नै, आनन्द ! भिक्षुले यस्तो समाधि लाभ गर्न सक्छ न पृथ्वीप्रति पृथ्वी संज्ञा हुन्छ, न जलप्रति जल संज्ञा हुन्छ, न अग्निप्रति अग्नि संज्ञा हुन्छ, न वायुप्रति वायु संज्ञा हुन्छ, न आकासानञ्चायतनप्रति आकासानञ्चायतन संज्ञा हुन्छ, न विज्ञानञ्चायतनप्रति विज्ञानञ्चायतन संज्ञा हुन्छ, न आकिञ्चञ्चायतनप्रति आकिञ्चञ्चायतन संज्ञा हुन्छ, न नेवसञ्चानासञ्चायतनप्रति नेवसञ्चानासञ्चायतन संज्ञा हुन्छ, न यस लोकप्रति यस लोकको संज्ञा हुन्छ, न परलोकप्रति परलोकको संज्ञा हुन्छ तै पनि संज्ञा भने हुन्छ ।”

७. सारिपुत्तसुत्तं

७. अनि आयुष्मान् आनन्द जहाँ सारिपुत्तं हनुहुन्थ्यो त्यहाँ जानुभयो । त्यहाँ पुग्नुभई आयुष्मान् सारिपुत्तसँग प्रसन्नता पूर्वक कुशलवार्ता गर्नुभयो, कुशलवार्ता पछि एकठाउँमा बस्नुभयो । एक ठाउँमा बस्नु भएपछि आयुष्मान् आनन्दले आयुष्मान् सारिपुत्तलाई यसरी भन्नुभयो—

“आवुसो सारिपुत्त ! भिक्षुले के यस्तो समाधि लाभ गर्न सक्छ, न पृथ्वी-प्रति पृथ्वी संज्ञा हुन्छ, न जलप्रति जल संज्ञा हुन्छ, न अग्निप्रति अग्नि संज्ञा हुन्छ, न वायुप्रति वायु संज्ञा हुन्छ, न आकासानञ्चायतनप्रति आकासानञ्चायतन संज्ञा हुन्छ, न विज्ञानञ्चायतनप्रति विज्ञानञ्चायतन संज्ञा हुन्छ, न आकिञ्चञ्चायतनप्रति आकिञ्चञ्चायतन संज्ञा हुन्छ, न नेवसञ्चानासञ्चायतनप्रति नेवसञ्चानासञ्चायतन संज्ञा हुन्छ, न यस लोकप्रति यस लोकको संज्ञा हुन्छ, न परलोकप्रति परलोकको संज्ञा हुन्छ तै पनि संज्ञा भने हुन्छ ?”

“आवुसो आनन्द ! भिक्षुले यस्तो समाधि लाभ गर्न सक्छ, न पृथ्वीप्रति पृथ्वी संज्ञा हुन्छ... न परलोकप्रति परलोकको संज्ञा हुन्छ तर संज्ञा भने हुन्छ ।”

“आवुसो सारिपुत्त ! भिक्षुले त्यसप्रकारको समाधि लाभ कसरी गर्न सक्छ ? जब न पृथ्वीप्रति पृथ्वी संज्ञा हुन्छ... तर संज्ञा भने हुन्छ ।”

“आवुसो आनन्द ! एक समय म यहीं सावत्थिस्थित अन्धवनमा बसेको थिएँ । त्यस समय म यस्तो समाधिमा लीन थिएँ जब न पृथ्वीप्रति पृथ्वी संज्ञा थियो, न जलप्रति जल संज्ञा थियो, न अग्निप्रति अग्नि संज्ञा थियो, न वायुप्रति वायु संज्ञा थियो, न आकासानञ्चायतनप्रति आकासानञ्चायतन संज्ञा थियो, न विञ्जानञ्चायतनप्रति विञ्जानञ्चायतन संज्ञा थियो, न आकिञ्चञ्जायतनप्रति आकिञ्चञ्जायतन संज्ञा थियो, न नेवसुञ्जानासञ्जायतनप्रति नेवसुञ्जानासञ्जायतन संज्ञा थियो, न यस लोकप्रति यस लोकको संज्ञा थियो, न परलोकप्रति परलोकको संज्ञा थियो तर संज्ञा भने थियो ।”

“आयुष्मान सारिपुत्त ! त्यसबेला तपाईं कुन संज्ञामा हुनुहुन्थ्यो ?” “आवुसो आनन्द ! त्यसबेला भवको निरोध हुँदा निर्वाण, भवको निरोध हुँदा निर्वाण संज्ञामा थिएँ । यसरी अन्य संज्ञा पनि उत्पन्न हुन्थ्यो अनि निरोध हुन्थ्यो । जस्तै कि, आवुसो ! आगो बाल्दा प्रज्वलित हुने अर्कै प्रज्वलित भई निभ्ने अर्कै हुन्छ । यसरी नै आवुसो ! भव निरोध नै निर्वाण हो, भव निरोध हुँदा निर्वाण हुन्छ’ अर्कै नै संज्ञा उत्पत्ति हुन्छ, अर्कै नै संज्ञा निरोध हुन्छ । आवुसो आनन्द ! त्यसबेला मलाई ‘भव निरोध हुँदा निर्वाण हुन्छ’ भन्ने संज्ञा थियो ।”

८. भानसुत्त

८. “भिक्षुहो ! भिक्षु श्रद्धावान हुन्छ तर शीलवान हुँदैन भने त्यस अङ्गमा ऊ अपरिपूर्ण हुन्छ । उसले त्यस अङ्गलाई परिपूर्ण गर्नुपर्छ— के म श्रद्धावान र शीलवान हुँ ! भिक्षुहो ! जब भिक्षु श्रद्धावान र शीलवान हुन्छ, तब त्यस अङ्गमा परिपूर्ण हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! भिक्षु श्रद्धावान र शीलवान हुन्छ तर बहुश्रुत हुँदैन... बहुश्रुत हुन्छ तर धर्म कथिक हुँदैन... धर्म कथिक हुन्छ तर परिषद चारिका गर्ने हुँदैन... परिषद चारिका गर्ने हुन्छ तर विशारद भई परिषदमा धर्मोपदेश गर्दैन... विशारद भई परिषदमा धर्मोपदेश गर्ने हुन्छ तर विनयधर हुँदैन... विनयधर हुन्छ तर आरण्यक भई एकान्तवासी हुँदैन... आरण्यक भई एकान्तवासी हुन्छ तर बिना प्रयास, बिना मेहनत र बिना कष्ट चतुर्थ ध्यान लाभी भई दृष्ट धर्म वेदनीय चेतसिक सुखको लाभी हुँदैन, बिना प्रयास, बिना मेहनत र बिना कष्ट आश्रव क्षय गरी अनाश्रवी भई चित्त विमुक्ति, प्रज्ञा विमुक्तिलाई दृष्टांत धर्ममा स्वयमूले अभिज्ञात, साक्षात्कार अनि लाभ गरी बसेको हुँदैन । यसप्रकार ऊ त्यस अङ्गमा अपरिपूर्ण हुन्छ । त्यसैले त्यस अङ्गलाई परिपूर्ण गर्नुपर्छ— ‘के म श्रद्धावान, शीलवान, बहुश्रुत, धर्म कथिक, परिषद चारिका, परिषदमा विशारद भई धर्मोपदेशक, आरण्यमा एकान्तवासी, बिना

प्रयास, बिना मेहनत र बिना कष्ट चतुर्थ ध्यान लाभ गरी, दृष्ट धर्म वेदनीय चेतसिक सुख लाभ गरी बिना प्रयास, बिना मेहनत र बिना कष्ट नै आश्रव क्षय गरी अनाश्रवी भई चित्त विमुक्ति, प्रज्ञा विमुक्तिकासाथै दृष्टान्त धर्ममा स्वयम्ले अभिज्ञात, साक्षात्कार र लाभ गरी बसेको छु !

“भिक्षुहो ! भिक्षु जब श्रद्धावान, शीलवान, बहुश्रुत, धर्मकथिक, विशारद भइकन परिषदमा धर्मदेशना गर्ने, विनयधर, आरण्यमा एकान्तवासी, बिना प्रयास, बिना मेहनत र बिना कष्ट चतुर्थ ध्यान लाभ गरी, दृष्ट धर्म वेदनीय चेतसिक सुखको लामी हुन्छ, बिना प्रयास, बिना मेहनत र बिना कष्ट आश्रव क्षय गरी अनाश्रवी भई चित्त विमुक्ति, प्रज्ञा विमुक्तिलाई दृष्टान्त धर्ममा स्वयम्ले अभिज्ञात, साक्षात्कार अनि लाभ गरी बसेको हुन्छ । यसप्रकारले ऊ त्यस अङ्गमा परिपूर्ण हुन्छ । भिक्षुहो ! यी नै दस प्रकारका अङ्गमा सम्पन्न भिक्षुले सबैलाई प्रसन्न पाछ्छ अनि संवाकारमा नै परिपूर्ण हुन्छ ।”

९. सन्तविमोक्षसुत्तं

९. “भिक्षुहो ! भिक्षु श्रद्धावान हुन्छ तर शीलवान हुँदैन भने... शीलवान हुन्छ तर बहुश्रुत हुँदैन... बहुश्रुत हुन्छ तर धर्म कथिक हुँदैन... धर्म कथिक हुन्छ तर परिषदमा चारिका गर्ने हुँदैन... परिषदमा चारिका गर्ने हुन्छ तर विशारद भई परिषदमा धर्मोपदेश गर्दैन... विशारद भई परिषदमा धर्मोपदेश गर्ने हुन्छ तर विनयधर हुँदैन... विनयधर हुन्छ तर आरण्यक भई एकान्तवासी हुँदैन... आरण्यक भई एकान्तवासी हुन्छ तर रूपलाई अतिक्रमण गरी जुन अरूप शान्त विमोक्ष हो त्यसलाई कायद्वारा स्पर्श गरी, आश्रव क्षय गरी, अनाश्रवी भई, चित्त विमुक्ति, प्रज्ञा विमुक्ति भई दृष्टान्त धर्ममा स्वयम्ले अभिज्ञात, साक्षात्कार अनि लाभ गरी बसेको हुँदैन । यसप्रकारले ऊ त्यस अङ्गमा अपरिपूर्ण हुन्छ । त्यसैले त्यस अङ्गलाई परिपूर्ण गर्नुपर्छ— ‘के म श्रद्धावान, शीलवान, बहुश्रुत, धर्म कथिक, परिषद चारक, परिषदमा विशारद भई धर्मोपदेशक, एकान्तवासी अरण्यक भई रूपलाई अतिक्रमण गरी जुन अरूप शान्त विमोक्ष हो, त्यसलाई कायद्वारा स्पर्श गरी, आश्रव क्षय गरी, अनाश्रवी भई, चित्त विमुक्त भई, प्रज्ञा विमुक्त भई, दृष्टान्त धर्ममा स्वयम्ले अभिज्ञात, साक्षात्कार अनि लाभ गरी बसेको छु ।’

“भिक्षुहो ! भिक्षु जब श्रद्धावान, शीलवान, बहुश्रुत, धर्मकथिक, विशारद भइकन परिषदमा धर्मदेशना गर्ने, विनयधर, एकान्तवासी अरण्यक भई, रूपलाई अतिक्रमण गरी जुन अरूप हो, त्यो शान्त विमोक्ष हो, त्यसलाई कायद्वारा स्पर्श गरी, आश्रव क्षय गरी, अनाश्रवी भई, चित्त विमुक्ति, प्रज्ञा विमुक्ति भई दृष्टान्त

धर्ममा स्वयम्ले अभिजात, साक्षात्कार अनि लाभ गरी बसेको हुन्छ । यसरी ऊ त्यस अङ्गमा परिपूर्ण हुन्छ । भिक्षुहो ! यी नै दस प्रकारका अङ्गमा सम्पन्न भिक्षुले सबैलाई प्रसन्न पार्ने अनि सर्वाकारमै परिपूर्ण हुन्छ ।”

१०. विज्जासुत्तं

१०. “भिक्षुहो ! भिक्षु श्रद्धावान हुन्छ तर शीलवान हुँदैन भने त्यस अङ्गमा ऊ अपरिपूर्ण हुन्छ । उसले त्यस अङ्गलाई परिपूर्ण गर्नुपर्छ— के म श्रद्धावान र शीलवान हुँ ! भिक्षुहो ! जब भिक्षु श्रद्धावान र शीलवान हुन्छ, तब त्यस अङ्गमा परिपूर्ण हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! भिक्षु श्रद्धावान र शीलवान हुन्छ तर बहुश्रुत हुँदैन, बहुश्रुत हुन्छ तर धर्म कथिक हुँदैन, धर्म कथिक हुन्छ तर परिषदमा चारिका गर्ने हुँदैन, परिषदमा चारिका गर्ने हुन्छ तर विशारद भई परिषदमा धर्मोपदेश गर्दैन, विशारद भई परिषदमा धर्मोपदेश गर्ने हुन्छ तर विनयधर हुँदैन, विनयधर हुन्छ तर अनेकौं प्रकारले पूर्व जन्मका कुरालाई अनुस्मरण गर्न नसक्ने हुन्छ जस्तै कि, एक जन्मको, दुई जन्मको... यसप्रकारको आकार र उद्देश्यको थिएँ भनी अनेकौं प्रकारले पूर्व जन्मका कुरालाई अनुस्मरण गर्न सक्दैन । अनेकौं प्रकारले... पूर्व जन्मका कुरालाई अनुस्मरण गर्न सक्ने हुन्छ तर मनुष्यको भन्दा पनि उत्तम विशुद्ध दिव्य चक्षुद्वारा... यथा कर्मानुसार जन्मेका सत्त्वहरू थाहा पाएको हुन्छ तर आश्रव क्षय गरेको हुँदैन... साक्षात्कार तथा लाभ गरेको हुँदैन । यसप्रकारले ऊ त्यस अङ्गमा अपरिपूर्ण हुन्छ । त्यसैले त्यस अङ्गलाई परिपूर्ण गर्नुपर्छ— के म श्रद्धावान, शीलवान, बहुश्रुत, धर्मकथिक, परिषद चारक, विशारद भई परिषदमा धर्मोपदेशक, विनयधर, अनेकौं प्रकारले पूर्व जन्मका कुराहरूलाई अनुस्मरण गर्न सक्छ, जस्तै कि— एक जन्मको, दुई जन्मको... यसप्रकारका आकार र उद्देश्यका भनी अनेकौं प्रकारले पूर्व जन्मका कुराहरू अनुस्मरण गर्न सक्ने, मनुष्यको भन्दा पनि उत्तम विशुद्ध दिव्य चक्षुद्वारा... यथा कर्मानुसार जन्मेका सत्त्वहरू थाहा पाएको हुन्छ, आश्रव क्षय गरी... साक्षात्कार तथा लाभ गरी बसेको हुन्छ ।”

“भिक्षुहो ! भिक्षु जब श्रद्धावान, शीलवान, बहुश्रुत, धर्मकथिक, विशारद भइकन परिषदमा धर्मदेशना गर्ने, विनयधर, अनेकौं प्रकारले पूर्व जन्मका कुराहरूलाई अनुस्मरण गर्न सक्छ, जस्तै कि— एक जन्मको, दुई जन्मको... यसप्रकारका आकार र उद्देश्यका भनी अनेकौं प्रकारले पूर्व जन्मका कुराहरू अनुस्मरण गर्न सक्छ, मनुष्यको भन्दा पनि उत्तम विशुद्ध दिव्य चक्षुद्वारा... यथा कर्मानुसार जन्मेका सत्त्वहरूलाई थाहा पाएको हुन्छ, आश्रव क्षय गरी अनाश्रवी भई

चित्त विमुक्त, प्रज्ञा विमुक्त भई दृष्टान्त धर्ममा स्वयम्ले अभिज्ञात, साक्षात्कार अनि लाभ गरी बसेको हुन्छ । यसरी ऊ त्यस अङ्गमा परिपूर्ण हुन्छ । भिक्षुहो ! यी नै दस प्रकारका अङ्गमा सम्पन्न भिक्षुले सबैलाई प्रसन्न पार्ने अनि सर्वाकारमै परिपूर्ण हुन्छ ।”

२. नाथवगो

१. सेनासनसुत्त

११. “भिक्षुहो ! पाँच अङ्गद्वारा सम्पन्न भएका भिक्षुले शयनस्थान सेवन गर्दा, उपभोग गर्दा चिरकाल नबित्दै आश्रव क्षय गरी अनाश्रवी भई चित्त विमुक्त, प्रज्ञा विमुक्त भई दृष्टान्त धर्ममा स्वयम् अभिज्ञात, साक्षात्कार तथा लाभ गरी बसेको हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! कसरी पाँच अङ्गद्वारा भिक्षु सम्पन्न हुन्छ ? भिक्षुहो ! यहाँ भिक्षु श्रद्धावान हुन्छ, तथागतको ‘बोधि’ प्रति श्रद्धावान हुन्छ— ‘यहाँ भगवान यो यो गुणद्वारा... भगवान हुनुहुन्छ । ऊ निरोगी, स्वस्थ, पाचन शक्ति राम्रो भएको, न अति उष्ण, न अति शीत, मध्यस्थ खालको हुन्छ । अशठ, छलकपटरहित, शास्ता तथा विज्ञ सब्रह्मचारीलाई यथार्थ कुरा प्रकट गर्ने हुन्छ । अकुशल धर्म हटाउने हुन्छ, कुशल धर्म उत्पन्न गर्ने हुन्छ, स्तम्भ समान, दृढ-पराक्रमी हुन्छ, कुशल धर्ममा काँध नभुकाउने हुन्छ । प्रज्ञावान हुन्छ, उत्पन्न र विनाशप्रति प्रज्ञासम्पन्न हुन्छ अनि आर्यद्वारा सम्यकरूपले दुःख क्षय गर्नको निमित्त छिचोल्न सक्ने हुन्छ । भिक्षुहो ! यसरी भिक्षु पाँच अङ्गद्वारा सम्पन्न हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! कसरी शयनस्थानमा पाँच अङ्गद्वारा भिक्षु सम्पन्न हुन्छ ? भिक्षुहो ! यहाँ भिक्षुको शयनासन न अति टाढा हुन्छ, न अति नजिक हुन्छ, आउन जानमा सजिलो हुन्छ, दिवा समयमा भीड कम हुन्छ, रातमा अल्पशब्द तथा होहल्ला कम हुन्छ, डंसक, मच्छर, हावा-घाम र घसने जीवको स्पर्शरहित हुन्छ । त्यस शयनस्थानमा रहँदा चीवर, पिण्डपात, बिरामी हुँदा भैषज्य र परिष्कार सहजै प्राप्त हुन्छ । त्यस शयनस्थानमा बहुश्रुत, आगम (परियत्ति= धर्मग्रन्थमा निपुण), धर्मधर, विनयधर तथा मात्रिकाधर थेर भिक्षुहरू हुन्छन् । उहाँहरूसित प्रश्न गर्न सक्छ, जिज्ञासा राख्न सक्छ, भन्ते ! यसको अर्थ के हो ? यसको तात्पर्य के हो ? उहाँ आयुष्मानले अप्रकटलाई प्रकट गरी दिन्छ, अस्पष्टलाई स्पष्ट गरी दिन्छ अनि अनेकौं शंकाबाट मुक्त गरी दिन्छ । भिक्षुहो ! भिक्षु यसरी नै शयनस्थानमा पाँच अङ्गद्वारा सम्पन्न हुन्छ ।

भिक्षुहो ! जो भिक्षु यी पाँच अङ्गद्वारा सम्पन्न शयनस्थानमा वास बस्दा तथा सेवन गर्दा अल्पकालमै आश्रव क्षय गरी... साक्षात्कार तथा लाभ गरी बसेको हुन्छ ।”

२. पञ्चङ्गसुत्तं

१२. “भिक्षुहो ! पाँच अङ्ग विनष्ट गर्दा अनि पाँच अङ्गमा सम्पन्न हुँदा यस धर्म विनयमा त्यो भिक्षुलाई ‘श्रेष्ठ जीवन व्यतीत गर्ने तथा उत्तम पुरुष’ भनिन्छ । भिक्षुहो ! भिक्षुले कुन पाँच अङ्गलाई विनष्ट गर्छ ? भिक्षुहो ! यहाँ भिक्षुले कामेच्छा विनष्ट गर्छ, व्यापाद विनष्ट गर्छ, स्त्यान-मिद्ध विनष्ट गर्छ, औद्धत्य-कौकृत्य विनष्ट गर्छ र शंकालाई विनष्ट गर्छ ।

“भिक्षुहो ! कसरी पाँच अङ्गद्वारा भिक्षु सम्पन्न हुन्छ ? भिक्षुहो ! यहाँ भिक्षु अशौक्ष शीलस्कन्धद्वारा सम्पन्न हुन्छ, अशौक्ष समाधिस्कन्धद्वारा सम्पन्न हुन्छ, अशौक्ष प्रज्ञास्कन्धद्वारा सम्पन्न हुन्छ, अशौक्ष विमुक्तिस्कन्धद्वारा सम्पन्न हुन्छ अनि अशौक्ष विमुक्ति ज्ञानदर्शनस्कन्धद्वारा सम्पन्न हुन्छ । भिक्षुहो ! भिक्षु यसरी नै पाँच अङ्गद्वारा सम्पन्न हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! पाँच अङ्गलाई विनष्ट गर्दा अनि पाँच अङ्गद्वारा सम्पन्न हुँदा यस धर्म विनयमा त्यो भिक्षुलाई ‘श्रेष्ठ जीवन व्यतीत गर्ने उत्तम पुरुष’ भनिन्छ ।

“कामेच्छन्दो च व्यापादो, धिनमिद्धञ्च भिक्षुनो ।
उद्धञ्चं विचिकिच्छा च, सब्बसोव न विज्जति ॥

“असेखेन च सीलेन, असेखेन समाधिना ।
विमुत्तिया च सम्पन्नो, ज्ञाणेन च तथाविधो ॥

“स वे पञ्चङ्गसम्पन्नो, पञ्च अङ्गे विवज्जयं ।
इमस्मिं धम्मविनये, केवली इति वुच्चती”ति ॥

“भिक्षुमा कामेच्छा, व्यापाद, स्त्यान-मिद्ध, औद्धत्य र शंका यी समस्त नै विनष्ट हुन्छ ।

“अशौक्ष शीलद्वारा, अशौक्ष समाधिद्वारा, अशौक्ष प्रज्ञाद्वारा, अशौक्ष विमुक्ति-द्वारा अनि अशौक्ष ज्ञानद्वारा सम्पन्न हुन्छ ।

“त्यस पाँच अङ्गद्वारा विमुक्त अनि पाँच अङ्गद्वारा सम्पन्न भएकालाई यस धर्म विनयमा उत्तम पुरुष भनिन्छ ।”

३. संयोजनसुत्तं

१३. भिक्षुहो ! संयोजन दश प्रकारका छन् । ती दश के के हुन् ? पाँच तल्लो तहका संयोजन अनि पाँच माथिल्लो तहका संयोजन । ती तल्लो तहका पाँच संयोजन भनेको के हो ? सत्कायदृष्टि, शंका, शीलव्रतपरामर्श, कामेच्छा र द्वेष यी पाँच तल्लो तहका संयोजन हुन् ।

पाँच माथिल्लो तहका संयोजन भनेको के हो ? रूप राग, अरूप राग, मान, औद्धत्य र अविद्या । भिक्षुहो ! यी नै दश संयोजन हुन् ।”

४. चेतोखिलसुत्तं

१४. “भिक्षुहो ! जो कोही भिक्षु वा भिक्षुणीले चित्तका पाँच बन्धन नष्ट गर्दैनन्, पाँच बाधाहरूबाट टाढा हुँदैनन् भने उसको जुन दिनरात व्यतीत हुन्छ त्यो हानिकारक नै हुन्छ तथा कुशलधर्ममा वृद्धि हुँदैन ।

“चित्तका कुन पाँच बन्धनबाट अविमुक्त हुन्छ ? भिक्षुहो ! यहाँ भिक्षुले शास्ताप्रति शङ्का गर्ने हुन्छ, सन्देह गर्ने हुन्छ, त्यसबाट मुक्त हुँदैन तथा श्रद्धावान हुँदैन । भिक्षुहो ! जो भिक्षु शास्ताप्रति शङ्का गर्ने हुन्छ, सन्देह गर्ने हुन्छ, त्यसबाट मुक्त हुँदैन तथा श्रद्धावान हुँदैन भने उसको चित्त प्रयत्नतिर, योगाभ्यासतिर साधनातिर सतत मन लाग्दैन । यसप्रकार ऊ पहिलो चित्तको बन्धनबाट अविमुक्त हुन्छ ।

“अनि फेरि अर्को, भिक्षुहो ! धर्मप्रति शङ्का... संघप्रति शङ्का... शिक्षाप्रति शङ्का... सब्रह्मचारीप्रति कुपित हुन्छ, असन्तुष्ट हुन्छ कठोरपन तथा आघात चित्तको हुन्छ । भिक्षुहो ! जो भिक्षु सब्रह्मचारीप्रति कुपित हुन्छ, असन्तुष्ट हुन्छ, कठोरपन तथा आघात चित्तको हुन्छ भने उसको चित्त प्रयत्नतिर, योगाभ्यासतिर साधनातिर सतत मन लाग्दैन । जसको चित्त प्रयत्नतिर, योगाभ्यासतिर साधनातिर सतत मन लाग्दैन । ऊ पाँचप्रकारका चित्त बन्धनबाट अविमुक्त हुन्छ । भिक्षुहो ! यी नै पाँच चित्तको बन्धनबाट अविमुक्त हुन्छ ।

“चित्तका कुन पाँच बन्धनबाट उन्मुक्त भएको हुँदैन ? भिक्षुहो ! यहाँ भिक्षुले कामरागबाट वितरागी हुँदैन, इच्छारहित हुँदैन, प्रेमबाट मुक्त हुँदैन, पिपासाबाट मुक्त हुँदैन, जलनबाट मुक्त हुँदैन तथा तृष्णाबाट मुक्त हुँदैन । भिक्षुहो ! जो भिक्षु कामरागबाट वितरागी हुँदैन, इच्छारहित हुँदैन, प्रेमबाट मुक्त हुँदैन, पिपासाबाट मुक्त हुँदैन, जलनबाट मुक्त हुँदैन तथा तृष्णाबाट मुक्त हुँदैन भने उसको चित्त प्रयत्नतिर, योगाभ्यासतिर, साधनातिर सतत मन लाग्दैन । जसको चित्त प्रयत्नतिर, योगाभ्यासतिर साधनातिर सतत मन लाग्दैन । ऊ पाँचप्रकारका चित्त बन्धनबाट उन्मुक्त भएको हुँदैन । भिक्षुहो ! यी नै पाँच चित्तको बन्धनबाट उन्मुक्त हुँदैन ।

“अनि अर्को, भिक्षुहो ! भिक्षु कायप्रति वितरागी हुँदैन... रूपप्रति वितरागी हुँदैन... भरपेट खाई शयन सुख, स्पर्श सुख, तन्द्रा सुखको मजा लिदै बस्छ... ऊ कहीं न कहीं देवलोकमा उत्पन्न हुनको निमित्त ब्रह्मचर्य पालन गरेको हुन्छ- ‘मैले पालन गरेको यस शीलद्वारा, व्रतद्वारा, तपद्वारा वा ब्रह्मचर्यद्वारा देवता वा देवताको अनुचर हुन पाऊँ ।’ भिक्षुहो ! जो भिक्षु कहीं न कहीं देवलोकमा उत्पन्न हुनको निमित्त ब्रह्मचर्यको पालन गरेको हुन्छ- ‘मैले पालन गरेको यस शीलद्वारा, व्रतद्वारा, तपद्वारा वा ब्रह्मचर्यद्वारा देवता वा देवताको अनुचर हुन पाऊँ’, भन्ने चाहना गरेमा उसको चित्त प्रयत्नतिर, योगाभ्यासतिर, साधनातिर सतत मन लाग्दैन । जसको चित्त प्रयत्नतिर, योगाभ्यासतिर साधनातिर सतत मन लाग्दैन । ऊ पाँचप्रकारका चित्त बन्धनबाट उन्मुक्त हुँदैन । भिक्षुहो ! यी नै पाँच चित्तको बन्धनबाट उन्मुक्त हुँदैन ।

“भिक्षुहो ! जो कोही भिक्षु वा भिक्षुणीसँग चित्तका पाँच बन्धन नष्ट हुँदैन, पाँच बाधाबाट टाढा हुँदैन भने उसको जुन दिनरात व्यतीत हुन्छ, त्यो हानिकारक नै हुन्छ तथा कुशलधर्ममा वृद्धि हुँदैन ।

“जस्तै कि, भिक्षुहो ! जब कृष्णपक्षको चन्द्रमामा रातदिन आउँछ, वर्णमा पनि हानि नै हुन्छ, मण्डलाकारमा पनि हानि नै हुन्छ, ज्योतिमा पनि हानि नै हुन्छ तथा आकारप्रकारमा पनि घटेको नै हुन्छ । यसरी नै, भिक्षुहो ! जो कोही भिक्षु वा भिक्षुणीसँग चित्तका पाँच बन्धन नष्ट हुँदैन, पाँच बाधाहरूबाट टाढा हुँदैन भने उसको जुन दिनरात व्यतीत हुन्छ त्यो हानिकारक नै हुने आशा गर्न सकिन्छ तथा कुशलधर्ममा वृद्धि हुँदैन ।

“भिक्षुहो ! जो कोही भिक्षु वा भिक्षुणीसँग चित्तका पाँच बन्धन नष्ट हुन्छ, पाँच बाधाबाट टाढा हुन्छ भने उसको जुन दिनरात व्यतीत हुन्छ, त्यो कुशल . धर्म

वृद्धि नै हुने आशा गर्न सकिन्छ तथा हानिकारक हुँदैन ।

“चित्तका कुन पाँच बन्धन नष्ट हुन्छ ? भिक्षुहो ! यहाँ भिक्षुले शास्ताप्रति शङ्का गर्दैन, सन्देह गर्दैन, त्यसबाट मुक्त हुन्छ तथा श्रद्धावान हुन्छ । भिक्षुहो ! जो जो भिक्षु शास्ताप्रति शङ्का गर्दैन, सन्देह गर्दैन, मुक्त हुन्छ तथा श्रद्धावान हुन्छ भने उसको चित्त प्रयत्नतिर, योगाभ्यासतिर साधनातिर सतत मन लाग्छ । यसप्रकारले ऊ पहिलो चित्तको बन्धनबाट मुक्त हुन्छ ।

“अनि फेरि अर्को, भिक्षुहो ! धर्मप्रति शङ्का... संघप्रति शङ्का... शिक्षाप्रति शङ्का... सब्रह्मचारीप्रति कुपित हुँदैन, असन्तुष्ट हुँदैन, कठोरपन हुँदैन तथा आघात चित्त लिइरहेको हुँदैन । भिक्षुहो ! जो भिक्षु सब्रह्मचारीप्रति कुपित हुँदैन, असन्तुष्ट हुँदैन, कठोरपन हुँदैन तथा आघात चित्त लिइरहेको हुँदैन भने उसको चित्त प्रयत्नतिर, योगाभ्यासतिर साधनातिर सतत मन लाग्छ । जसको चित्त प्रयत्नतिर, योगाभ्यासतिर साधनातिर सतत मन लाग्छ । यसप्रकारले ऊ पाँचप्रकारका चित्त बन्धनबाट विमुक्त हुन्छ । भिक्षुहो ! यी नै पाँच चित्तको बन्धनबाट विमुक्त हुन्छ ।

“चित्तको कुन पाँच बन्धनबाट उन्मुक्त हुन्छ ? भिक्षुहो ! यहाँ भिक्षुले कामरागबाट वितरागी हुन्छ, इच्छरहित हुन्छ, प्रेमबाट मुक्त हुन्छ, पिपासाबाट मुक्त हुन्छ, जलनबाट मुक्त हुन्छ तथा तृष्णाबाट मुक्त हुन्छ । भिक्षुहो ! जो भिक्षु कामरागबाट वितरागी हुन्छ, इच्छरहित हुन्छ, प्रेमबाट मुक्त हुन्छ, पिपासाबाट मुक्त हुन्छ, जलनबाट मुक्त हुन्छ तथा तृष्णाबाट मुक्त हुन्छ भने उसको चित्त प्रयत्नतिर, योगाभ्यासतिर, साधनातिर सतत मन लाग्छ । जसको चित्त प्रयत्नतिर, योगाभ्यासतिर साधनातिर सतत मन लाग्छ । ऊ पाँचप्रकारका चित्त बन्धनबाट उन्मुक्त हुन्छ । भिक्षुहो ! यी नै पाँच चित्तको बन्धनबाट उन्मुक्त हुन्छ ।

“अनि फेरि अर्को, भिक्षुहो ! भिक्षु कायप्रति वितरागी हुन्छ... रूपप्रति वितरागी हुन्छ... भरपेट खाई शयन सुख, स्पर्श सुख, तन्द्रा सुखको मजा लिँदै बस्ने हुन्छ ... ऊ कहीं न कहीं देवलोकमा उत्पन्न हुनको निमित्त ब्रह्मचर्यको पालन गर्दैन— ‘मैले पालन गरेको यस शीलद्वारा, व्रतद्वारा, तपद्वारा वा ब्रह्मचर्यद्वारा देवता वा देवताको अनुचर हुन पाऊँ ।’ भिक्षुहो ! जो भिक्षु कहीं न कहीं देवलोकमा उत्पन्न हुनको निमित्त ब्रह्मचर्यको पालन गर्दैन— ‘मैले पालन गरेको यस शीलद्वारा, व्रतद्वारा, तपद्वारा वा ब्रह्मचर्यद्वारा देवता वा देवताको अनुचर हुन पाऊँ’, भन्ने चाहना नगरेमा उसको चित्त प्रयत्नतिर, योगाभ्यासतिर, साधनातिर सतत मन लाग्छ । जसको चित्त प्रयत्नतिर, योगाभ्यासतिर साधनातिर सतत मन लाग्छ । ऊ पाँचप्रकारका चित्त बन्धनबाट उन्मुक्त हुन्छ । भिक्षुहो ! यी नै पाँच चित्तको बन्धन-

बाट उन्मुक्त हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! जो कोही भिक्षु वा भिक्षुणीसँग चित्तका पाँच बन्धन नष्ट हुन्छ, पाँच बाधाहरूबाट टाढा हुन्छ भने उसको जून दिनरात व्यतीत हुन्छ त्यो कल्याणकारक नै हुने आशा गर्न सकिन्छ तथा कुशलधर्ममा वृद्धि नै हुन्छ ।

“जस्तै कि, भिक्षुहो ! जब भक्तपथाको चन्द्रमा रातदिन आउँछ, तब वर्णमा पनि वृद्धि नै हुन्छ, झण्डलाकारमा पनि वृद्धि नै हुन्छ, ज्योतिमा पनि वृद्धि नै हुन्छ तथा आकारप्रकारमा पनि वृद्धि नै हुन्छ । यसरी नै, भिक्षुहो ! जो कोही भिक्षु वा भिक्षुणीसँग चित्तका पाँच बन्धन नष्ट हुन्छ, पाँच बाधाहरूबाट टाढा हुन्छ भने उसको जून दिनरात व्यतीत हुन्छ त्यो कल्याणकारक नै हुने आशा गर्न सकिन्छ तथा कुशलधर्ममा वृद्धि नै हुन्छ ।”

५. अप्रमादसत्त

१५ “भिक्षुहो ! जतिपनि प्राणी छन् चाहे त्यो खुट्टा नभएको होस्, चाहे दुई खुट्टाका होस्, चाहे चार खुट्टाका होस्, चाहे धेरै खुट्टाका होस्, चाहे रूपी होस्, चाहे अरूपी होस्, चाहे संजी होस्, चाहे असंजी होस् अनि चाहे नसंजी चाहे नअसंजी होस्, सम्यकसम्बुद्ध तथागत ती मध्ये सर्वश्रेष्ठ मानिन्छ । यस्तैप्रकारले नै, भिक्षुहो ! जतिपनि कुशल धर्महरू छन् ती सबैका मूल अप्रमाद हो, अप्रमादाभिमुख हुन् अनि ती मध्ये अप्रमाद नै श्रेष्ठ भनिन्छ ।

“जस्तै कि, भिक्षुहो ! जतिपनि जङ्गलका प्राणीहरू छन् ती सबै प्राणीहरूका पाद हस्तीपाद अन्तर्गत आउछ, हस्तीपाद तिनीहरू मध्ये अग्र भनिन्छ । यस्तैप्रकारले, भिक्षुहो ! जतिपनि कुशल धर्महरू छन् ती सबैका मूल अप्रमाद हो, अप्रमादाभिमुख हुन् अनि ती मध्ये अप्रमाद नै श्रेष्ठ भनिन्छ ।

“जस्तै कि, भिक्षुहो ! शिखर भएका घरको जतिपनि सत्तरीहरू छन्, ती सबै शिखराभिमुख हुन्छन्, शिखर नै त्यसमा प्रमुख भनिन्छ । यस्तैप्रकारले नै, भिक्षुहो ! जतिपनि कुशल धर्महरू छन् ती सबैका मूल अप्रमाद हो, अप्रमादाभिमुख हुन् अनि ती मध्ये अप्रमाद नै श्रेष्ठ भनिन्छ ।

“जस्तै कि, भिक्षुहो ! जतिपनि मूल-सुगन्धहरू छन्, ती मध्ये कालानुसार चन्दन नै अग्र भनिन्छ । यस्तैप्रकारले नै, भिक्षुहो !... अप्रमाद नै श्रेष्ठ भनिन्छ ।

“जस्तै कि, भिक्षुहो ! जतिपनि सार-सुगन्धहरू छन्, ती मध्ये रक्त चन्दन नै अग्र भनिन्छ । यस्तैप्रकारले, भिक्षुहो !... अप्रमाद नै श्रेष्ठ भनिन्छ ।

“जस्तै कि, भिक्षुहो ! जतिपनि पुष्प-सुगन्धहरू छन्, ती मध्ये घर्मेलिको सुगन्ध नै अग्र भनिन्छ । यस्तैप्रकारले नै, भिक्षुहो !... अप्रमाद नै श्रेष्ठ भनिन्छ ।

“जस्तै कि, भिक्षुहो ! जतिपनि स-साना राजाहरू छन्, ती सबै राजाहरू चक्रवर्ती राजाको नै अनुगामी हुन्छन्, चक्रवर्ती राजा नै अग्र भनिन्छ । यस्तैप्रकारले भिक्षुहो !... अप्रमाद नै श्रेष्ठ भनिन्छ ।

“जस्तै कि, भिक्षुहो ! जतिपनि ताराका आभा छन्, ती चन्द्र आभाको तुलनामा सोढा भागको एकभाग पनि हुँदैन । चन्द्रमाको आभा नै अग्र भनिन्छ । यस्तैप्रकारले नै, भिक्षुहो !... अप्रमाद नै श्रेष्ठ भनिन्छ ।

“जस्तै कि, भिक्षुहो ! शरद ऋतुमा स्वच्छ वादलावहान जसमा सूर्यन समस्त आकाशको अन्धकार हटाई उज्यालो पार्छ, दीप्तिमान हुन्छ तथा चाम्कन्छ । यस्तैप्रकारले नै, भिक्षुहो !... अप्रमाद नै श्रेष्ठ भनिन्छ ।

“जस्तै कि, भिक्षुहो ! जतिपनि महानदीहरू छन्- गङ्गा, यमुना, अचिरवती, सरभू र मही ती सबै समुद्रतिर नै जान्छ, समुद्रतिर नै भाँकेका हुन्छ, समुद्राभिमुख हुन्छ तथा समुद्रतिर नै बगेर जान्छ । ती मध्ये महासमुद्र नै अग्र भनिन्छ । यस्तैप्रकारले नै, भिक्षुहो ! जतिपनि कुशल धर्महरू छन् ती सबैका मूल अप्रमाद हो, अप्रमादाभिमुख हुनु अनि ती मध्ये अप्रमाद नै श्रेष्ठ भनिन्छ ।”

६. आहुनेय्यसुत्तं

१६. “भिक्षुहो ! यी दशप्रकारका व्यक्तिहरू आवाहन गर्न योग्य छन्, पाहुना गर्न योग्य छन्, दान-दक्षिणा दिन योग्य छन्, दुई हात जोडी बित्ति गर्न योग्य छन् अनि लोकका निम्ति अत्युत्तम पुण्य-क्षेत्र हुन् । ती दश के के हुन् ? तथागत अर्हत सम्यकसम्बुद्ध, प्रत्येक बुद्ध, उभयपक्षबाट नै विमुक्त, प्रज्ञाविमुक्त, कायसाक्षी, वृष्टिप्राप्त, श्रद्धाविमुक्त, श्रद्धानुसारी, धर्मानुसारी अनि गोत्रभू । भिक्षुहो ! यी दशप्रकारका व्यक्तिहरू आवाहन गर्न योग्य छन्. लोकका निम्ति अत्युत्तम पुण्य क्षेत्र हुन् ।

७. पठमनाथसुत्तं

१७. “भिक्षुहो ! अनाथ भई होइन, सनाथ भई विचरण गर । भिक्षुहो ! अनाथ भई विचरण गर्नु भनेको दुःख हो । भिक्षुहो ! यी दश सनाथकारी धर्म हुन् । ती दश के के हुन् ? भिक्षुहो ! भिक्षु शीलवान हुन्छ, प्रातिमोक्षको नियम पालन गर्छ, आचारण-व्यवहार सम्पन्न हुन्छ, साना भन्दा पनि साना दोषमा भयदर्शी तथा शिक्षापद राम्रोसित पालन गर्छ । जब कि, भिक्षुहो ! भिक्षु शीलवान हुन्छ... यो पनि नाथ बनाउने धर्म हो ।

“अनि अर्को, भिक्षुहो ! भिक्षु बहुश्रुत हुन्छ, श्रुतधारी, श्रुतसंग्रहकर्ता, जुन अर्थ र व्यञ्जनसहित आदि, मध्य र अन्त कल्याण हुने केवल सार्थक व्यञ्जनसहित परिपूर्ण, परिशुद्ध ब्रह्मचर्यको कुरा गर्छ, त्यसप्रकारको धर्ममा बहुश्रुत हुन्छ, धारण गर्ने हुन्छ, वचनले परिचित हुन्छ, मनद्वारा सम्यकरूपले जानेको हुन्छ, दृष्टिमा राम्रोसँग छिचोल्न सक्ने (पारदर्शी) हुन्छ । जब कि, भिक्षुहो ! भिक्षु बहुश्रुत हुन्छ दृष्टिमा राम्रोसँग छिचोल्न सक्छ । यो पनि नाथ बनाउने धर्म हो ।

“अनि अर्को, भिक्षुहो ! भिक्षु कल्याण मित्र, कल्याण सहाय तथा कल्याण संगी हुन्छ । भिक्षुहो ! यो जुन, भिक्षु कल्याण मित्र, कल्याण सहाय तथा कल्याण संगी हुन्छ यो पनि उसलाई नाथ बनाउने धर्म हो ।

“अनि अर्को, भिक्षुहो ! भिक्षु सुवच (आज्ञाकारी) हुन्छ, सुवच हुने धर्मद्वारा सम्पन्न हुन्छ, क्षमाशील हुन्छ, अनुशासन ग्राही हुन्छ । यो जुन, भिक्षुहो ! भिक्षु सुवच हुन्छ, सुवच हुने धर्मद्वारा सम्पन्न हुन्छ, क्षमाशील हुन्छ, अनुशासन ग्राही हुन्छ । यो पनि नाथ बनाउने धर्म हो ।

“अनि अर्को, भिक्षुहो ! भिक्षु जो कोही सब्रह्मचारीप्रति जुन उसको कर्तव्य हो त्यसमा दक्ष हुन्छ, त्यस विषयमा आलस्यरहित भई यसरी गर्नु पर्छ, त्यसरी व्यवस्था गर्नु पर्छ भनी विचार पुऱ्याई काम सम्पन्न गर्छ । यो जुन, भिक्षुहो ! भिक्षु जो कोही सब्रह्मचारीप्रति... यसरी गर्नु पर्छ, त्यसरी व्यवस्था गर्नु पर्छ भनी विचार पुऱ्याई काम सम्पन्न गर्छ । यो पनि नाथ बनाउने धर्म हो ।

“अनि अर्को, भिक्षुहो ! भिक्षु धर्मकामी हुन्छ, प्रिय-भाषी हुन्छ, अभिधर्म र अभिविनयलाई लिएर प्रमुदित हुन्छ । यो जुन, भिक्षुहो ! भिक्षु धर्मकामी हुन्छ, प्रिय-भाषी हुन्छ, अभिधर्म र अभिविनयलाई लिएर प्रमुदित हुन्छ । यो पनि नाथ बनाउने धर्म हो ।

“अनि अर्को, भिक्षुहो ! भिक्षु अकुशल धर्म नष्ट गर्न, कुशल धर्म उत्पन्न गर्न प्रयत्नशील, स्तम्भसरह, दृढपराक्रमी तथा कुशल धर्ममा काँध नभुकाउने हुन्छ । यो जुन, भिक्षुहो ! भिक्षु अकुशल धर्म नष्ट गर्न, कुशल धर्म उत्पन्न गर्न प्रयत्नशील, स्तम्भसरह, दृढपराक्रमी तथा कुशल धर्ममा काँध नभुकाउने हुन्छ । यो पनि नाथ बनाउने धर्म हो ।

“अनि अर्को, भिक्षुहो ! भिक्षु जुनकुनै चीवर-पिण्डपात-शयनासन-बिरामीको निमित्त औषधी तथा परिष्कारमा सन्तुष्ट हुन्छ । भिक्षुहो ! यो जुन, भिक्षु जुनकुनै चीवर-पिण्डपात-शयनासन-बिरामीको निमित्त औषधी तथा परिष्कारमा सन्तुष्ट हुन्छ । यो पनि नाथ बनाउने धर्म हो ।

“अनि अर्को, भिक्षुहो ! भिक्षु स्मृतिवान हुन्छ, उत्तम स्मृतियुक्त, धेरै पहिले गरेको, धेरै पहिले बोलेको सम्भन सक्ने तथा अनुस्मरण गर्छ । यो जुन, भिक्षुहो ! भिक्षु स्मृतिवान हुन्छ, उत्तम स्मृतियुक्त, धेरै पहिले गरेको, धेरै पहिले बोलेको सम्भन तथा अनुस्मरण गर्न सक्छ । यो पनि नाथ बनाउने धर्म हो ।

“अनि फेरि अर्को, भिक्षुहो ! उत्पत्ति र विनाशप्रति प्रज्ञा सम्पन्न भई, आर्यले छिचोल्न सक्ने सम्यकप्रकारले दुःख क्षय गर्नतिर लाने प्रज्ञाद्वारा भिक्षु सम्पन्न हुन्छ । यो जुन, भिक्षुहो ! उत्पत्ति र विनाशप्रति प्रज्ञाद्वारा सम्पन्न भई, आर्यले छिचोल्न सक्ने सम्यकप्रकारले दुःख क्षय गर्नतिर लाने प्रज्ञाद्वारा भिक्षु सम्पन्न हुन्छ । यो पनि नाथ बनाउने धर्म हो ।

“भिक्षुहो ! अनाथ भई होइन, सनाथ भई विचरण गर । भिक्षुहो ! अनाथ भई विचरण गर्नु भनेको दुःख हो । भिक्षुहो ! यी नै दश नाथकारी धर्म हुन् ।”

८. दुतियनाथसुत्त

१८. मैले यस्तो सुनें- एक समय भगवान सावत्थिस्थित अनाथ-पिण्डकको जेतवनाराभमा बस्नु हुन्थ्यो । त्यसवेला भगवानले भिक्षुहरूलाई सम्बोधन गर्नुभयो- “भिक्षुहो !” “भदन्त !” भनी ती भिक्षुहरूले भगवानलाई प्रत्युत्तर दिए । भगवानले यसरी भन्नुभयो-

“भिक्षुहो ! अनाथ भई होइन, सनाथ भई विचरण गर । भिक्षुहो ! अनाथ भई विचरण गर्नु भनेको दुःख हो । भिक्षुहो ! यी दश सनाथकारी धर्म हुन् । ती दश के के हुन् ? भिक्षुहो ! यहाँ भिक्षु शीलवान हुन्छ... शिक्षापद राम्रोसित पालन गर्छ ।

उहाँ भिक्षु शीलवान, प्रातिमोक्षको नियम पालन गर्ने, आचारण-व्यवहार सम्पन्न, साना भन्दा पनि साना दोषमा भयदर्शी तथा शिक्षापद राम्रोसित पालन गर्ने हुन्छ । जो स्थविर भिक्षुहरू हुन्, उनीहरूले यो योग्य सम्झिन्छ कि उसलाई शिक्षा दिन सकिन्छ । जो मध्यम भिक्षुहरू हुन् उनीहरूले पनि यो योग्य... जो नयाँ भिक्षुहरू हुन् उनीहरूले पनि यो योग्य... दिन सकिन्छ । ऊ प्रति स्थविर, मध्यम र नयाँ भिक्षुहरूबाट अनुकम्पा हुँदा उसको अभिवृद्धि नै हुने आशा गर्न सकिन्छ तथा पतन हुनेछैन । यो पनि नाथ बनाउने धर्म हो ।

“अनि अर्को, भिक्षुहो ! भिक्षु बहुश्रुत हुन्छ... राम्रोसँग छिचोल्न सक्ने (पारदर्शी) हुन्छ । ‘उहाँ भिक्षु बहुश्रुत, श्रुतधारी, श्रुतसंग्रहकर्ता, जुन अर्थ र व्यञ्जनसहित आदि, मध्य र अन्त कल्याण हुने केवल सार्थक व्यञ्जनसहित परिपूर्ण परिशुद्ध ब्रह्मचर्यको कुरा गर्ने हुन्, त्यसप्रकारको धर्ममा बहुश्रुत हुन्, धारण गर्ने हुन्, वाणीद्वारा परिचित हुन्, मनद्वारा सम्यकरूपले जानेका हुन्’, दृष्टिमा राम्रोसँग छिचोल्न सक्ने हुन् । जो स्थविर भिक्षुहरू हुन् उनीहरूले यो योग्य सम्झिन्छ कि उसलाई शिक्षा दिन सकिन्छ । जो मध्यम भिक्षुहरू हुन् उनीहरूले पनि यो योग्य... जो नयाँ भिक्षुहरू हुन् उनीहरूले पनि यो योग्य... दिन सकिन्छ । ऊ प्रति स्थविर, मध्यम र नयाँ भिक्षुहरूबाट अनुकम्पा हुँदा उसको अभिवृद्धि नै हुने आशा गर्न सकिन्छ तथा पतन हुनेछैन । यो पनि नाथ बनाउने धर्म हो ।

“अनि अर्को, भिक्षुहो ! भिक्षु कल्याण मित्र, कल्याण सहाय तथा कल्याण संगी हुन्छ । उहाँ भिक्षु कल्याण मित्र, कल्याण सहाय तथा कल्याण संगी हुन् । जो स्थविर भिक्षुहरू हुन्, उनीहरूले यो योग्य सम्झिन्छ कि उसलाई शिक्षा दिन सकिन्छ । जो मध्यम भिक्षुहरू हुन्, उनीहरूले पनि यो योग्य... जो नयाँ भिक्षुहरू हुन्, उनीहरूले पनि यो योग्य... दिन सकिन्छ । ऊ प्रति स्थविर, मध्यम र नयाँ भिक्षुहरूबाट अनुकम्पा हुँदा उसको अभिवृद्धि नै हुने आशा गर्न सकिन्छ तथा पतन हुनेछैन । यो पनि नाथ बनाउने धर्म हो ।

“अनि अर्को, भिक्षुहो ! भिक्षु सुवच हुन्छ, सुवच हुने धर्ममा सम्पन्न हुन्छ अनि राम्रो शिक्षा ग्रहण गर्छ । उहाँ भिक्षु सुवच हुन्, सुवच हुने धर्ममा सम्पन्न हुन् तथा राम्रो शिक्षा ग्रहण गर्ने हुन् । जो स्थविर भिक्षुहरू हुन्, उनीहरूले यो योग्य सम्झिन्छ कि उसलाई शिक्षा दिन सकिन्छ । जो मध्यम भिक्षुहरू हुन्, उनीहरूले पनि यो योग्य... जो नयाँ भिक्षुहरू हुन्, उनीहरूले पनि यो योग्य... दिन सकिन्छ । ऊ प्रति स्थविर, मध्यम र नयाँ भिक्षुहरूबाट अनुकम्पा हुँदा उसको अभिवृद्धि नै हुने आशा गर्न सकिन्छ तथा पतन हुनेछैन । यो पनि नाथ बनाउने धर्म हो ।

“अनि अर्को, भिक्षुहो ! जो कोही सब्रह्मचारीप्रति जुन उसको कर्तव्य हो त्यसमा दक्ष हुन्छ, त्यस विषयमा आलस्यरहित भई यसरी र त्यसरी व्यवस्था गर्नु पर्छ भनी विचार पुऱ्याई काम सम्पन्न गर्ने भिक्षु हुन्छ । भिक्षुहो ! उहाँ भिक्षु जो कोही सब्रह्मचारीप्रति... यसरी र त्यसरी व्यवस्था गर्नु पर्छ भनी विचार पुऱ्याई काम सम्पन्न गर्ने हुन् । जो स्थविर भिक्षुहरू हुन् उनीहरूले यो योग्य सम्झिन्छ कि उसलाई शिक्षा दिन सकिन्छ । जो मध्यम भिक्षुहरू हुन् उनीहरूले पनि यो योग्य... जो नयाँ भिक्षुहरू हुन् उनीहरूले पनि यो योग्य... दिन सकिन्छ । ऊ प्रति स्थविर, मध्यम र नयाँ भिक्षुहरूबाट अनुकम्पा हुँदा उसको अभिवृद्धि नै हुने आशा गर्न सकिन्छ तथा पतन हुनेछैन । यो पनि नाथ बनाउने धर्म हो ।

“अनि अर्को, भिक्षुहो ! भिक्षु धर्मकामी हुन्छ, प्रिय-भाषी हुन्छ, अभिधर्म र अभिविनयलाई लिएर प्रमुदित हुन्छ । उहाँ भिक्षु धर्मकामी हुन्, प्रिय-भाषी हुन्, अभिधर्म र अभिविनयलाई लिएर प्रमुदित हुन् । जो स्थविर भिक्षुहरू हुन् उनीहरूले यो योग्य सम्झिन्छ कि उसलाई शिक्षा दिन सकिन्छ । जो मध्यम भिक्षुहरू हुन् उनीहरूले पनि यो योग्य... जो नयाँ भिक्षुहरू हुन् उनीहरूले पनि यो योग्य... दिन सकिन्छ । ऊ प्रति स्थविर, मध्यम र नयाँ भिक्षुहरूबाट अनुकम्पा हुँदा उसको अभिवृद्धि नै हुने आशा गर्न सकिन्छ तथा पतन हुनेछैन । यो पनि नाथ बनाउने धर्म हो ।

“अनि अर्को, भिक्षुहो ! अकुशल धर्म नष्ट गर्न, कुशल धर्म उत्पन्न गर्न प्रयत्नशील, स्तम्भसरह, दृढपराक्रमी तथा कुशल धर्ममा काँध नभुकाउने भिक्षु हुन्छ । उहाँ भिक्षु अकुशल धर्म नष्ट गर्न, कुशल धर्म उत्पन्न गर्न प्रयत्नशील, स्तम्भसरह, दृढपराक्रमी तथा कुशल धर्ममा काँध नभुकाउने हुन् । जो स्थविर भिक्षुहरू हुन् उनीहरूले यो योग्य सम्झिन्छ कि उसलाई शिक्षा दिन सकिन्छ । जो मध्यम भिक्षुहरू हुन् उनीहरूले पनि यो योग्य... जो नयाँ भिक्षुहरू हुन् उनीहरूले पनि यो योग्य... दिन सकिन्छ । ऊ प्रति स्थविर, मध्यम र नयाँ भिक्षुहरूबाट अनुकम्पा हुँदा उसको अभिवृद्धि नै हुने आशा गर्न सकिन्छ तथा पतन हुनेछैन । यो पनि नाथ बनाउने धर्म हो ।

“अनि अर्को, भिक्षुहो ! भिक्षु जुनकुनै चीवर-पिण्डपात-शयनासन, बिरामीको निमित्त औषधी तथा परिष्कारमा सन्तुष्ट हुन्छ । उहाँ भिक्षु जुनकुनै चीवर-पिण्डपात-शयनासन, बिरामीको निमित्त औषधी तथा परिष्कारमा सन्तुष्ट हुन् । जो स्थविर भिक्षुहरू हुन् उनीहरूले यो योग्य सम्झिन्छ कि उसलाई शिक्षा दिन सकिन्छ । जो मध्यम भिक्षुहरू हुन् उनीहरूले पनि यो योग्य... जो नयाँ भिक्षुहरू हुन् उनीहरूले पनि यो योग्य... दिन सकिन्छ । ऊ प्रति स्थविर, मध्यम र

नयाँ भिक्षुहरूबाट अनुकम्पा हुँदा उसको अभिवृद्धि नै हुने आशा गर्न सकिन्छ तथा पतन हुनेछैन । यो पनि नाथ बनाउने धर्म हो ।

“अनि अर्को, भिक्षुहो ! भिक्षु स्मृतिवान, उत्तम स्मृतियुक्त, धेरै पहिले गरेको, धेरै पहिले बोलेकोलाई सम्भन सक्ने तथा अनुस्मरण गर्न सक्ने हुन्छ । उहाँ भिक्षु स्मृतिवान हुन्, उत्तम स्मृतियुक्त, धेरै पहिले गरेको, धेरै पहिले बोलेकोलाई सम्भन सक्ने तथा अनुस्मरण गर्न सक्ने हुन् । जो स्थविर भिक्षुहरू हुन् उनीहरूले यो योग्य सम्भन्छ कि उसलाई शिक्षा दिन सकिन्छ । जो मध्यम भिक्षुहरू हुन् उनीहरूले पनि यो योग्य... जो नयाँ भिक्षुहरू हुन् उनीहरूले पनि यो योग्य... दिन सकिन्छ । ऊ प्रति स्थविर, मध्यम र नयाँ भिक्षुहरूबाट अनुकम्पा हुँदा उसको अभिवृद्धि नै हुने आशा गर्न सकिन्छ तथा पतन हुनेछैन । यो पनि नाथ बनाउने धर्म हो ।

“अनि फेरि अर्को, भिक्षुहो ! उत्पत्ति र विनाशप्रति प्रज्ञाद्वारा सम्पन्न भई, आर्यले छिचोल्न सक्ने सम्यकप्रकारले दुःख क्षय गर्नतिर लाने प्रज्ञाद्वारा भिक्षु सम्पन्न हुन्छ । उहाँ भिक्षु उत्पत्ति र विनाशप्रति प्रज्ञाद्वारा सम्पन्न भई, आर्यले छिचोल्न सक्ने सम्यकप्रकारले दुःखलाई क्षय गर्नतिर लाने प्रज्ञाद्वारा सम्पन्न हुन् । जो स्थविर भिक्षुहरू हुन् उनीहरूले यो योग्य सम्भन्छ कि उसलाई शिक्षा दिन सकिन्छ । जो मध्यम भिक्षुहरू हुन् उनीहरूले पनि यो योग्य... जो नयाँ भिक्षुहरू हुन् उनीहरूले पनि यो योग्य... दिन सकिन्छ । ऊ प्रति स्थविर... अनुकम्पा हुँदा उसको अभिवृद्धि नै हुने आशा गर्न सकिन्छ तथा पतन हुनेछैन । यो पनि नाथ बनाउने धर्म हो ।

“भिक्षुहो ! अनाथ भई होइन, सनाथ भई विचरण गर । भिक्षुहो ! अनाथ भई विचरण गर्नु भनेको दुःख हो । भिक्षुहो ! यी नै दश नाथकारी धर्म हुन् । भगवानले यसरी भन्नुभयो । ती भिक्षुहरूले भगवानको उपदेशलाई अभिवादन गरे ।”

९. पठमअरियावाससुत्तं

१९. “भिक्षुहो ! यी दश आर्य वासस्थान हुन् । जसमा आर्यहरूले वास बसे, वास गरिरहे र वास वस्नेछन् । ती दश के के हुन् ? भिक्षुहो ! यहाँ भिक्षु पाँच अङ्गबाट विहिन हुन्छ, छ अङ्गमा सम्पन्न हुन्छ, एक आरक्षित हुन्छ, चार आश्रययुक्त हुन्छ, प्रत्येक सत्य परित्याग गर्छ, उसबाट एषणा (तृष्णा) समूल नष्ट हुन्छ, ऊ शुद्ध सङ्कल्पी हुन्छ, उसको काय संस्कार शान्त हुन्छ, ऊ सुविमुक्त चित्तको हुन्छ

अनि सुविमुक्त प्रज्ञाको हुन्छ । भिक्षुहो ! यी नै दश आर्य वासस्थान हुन् । जसमा आर्यहरू वास बसे, वास गरिरहे र वास बस्नेछन् ।

१०. दुतियअरियावाससुत्त

२०. एक समय भगवान कुरु राज्यको कम्मासधम्म भन्ने कुरुहरूको नगरमा बस्नु हुन्थ्यो । त्यसबेला भगवानले भिक्षुहरूलाई सम्बोधन गर्नुभयो... ।

१९. “भिक्षुहो ! यी दश आर्य वासस्थान हुन् । जसमा आर्यहरू वास बसे, वास बसी रहे र वास बस्नेछन् । ती दस के के हुन् ? भिक्षुहो ! यहाँ भिक्षु पाँच अङ्गविहिन हुन्छ, छ अङ्ग सम्पन्न हुन्छ, एक आरक्षित हुन्छ, चार आश्रययुक्त हुन्छ, प्रत्येक सत्य परित्याग गर्छ, एषणा समूल नष्ट हुन्छ, शुद्ध सङ्गल्पी हुन्छ, कायसंस्कार शान्त हुन्छ, सुविमुक्त चित्तको हुन्छ अनि सुविमुक्त प्रज्ञाको हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! कसरी भिक्षु पाँच अङ्गविहिन हुन्छ ? भिक्षुहो ! यहाँ भिक्षु काम ईच्छाविहिन हुन्छ, द्वेषविहिन हुन्छ, स्त्यानमिद्वविहिन हुन्छ, औद्धत्यकौकृत्यविहिन हुन्छ अनि शङ्काविहिन हुन्छ । भिक्षुहो ! यसरी नै, भिक्षु पाँच अङ्गविहिन हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! कसरी भिक्षु छ अङ्गसम्पन्न हुन्छ ? भिक्षुहो ! यहाँ चक्षुले रूप हेरी भिक्षु न प्रसन्न हुन्छ, न अप्रसन्न हुन्छ, स्मृति सम्प्रजन्य भई उपेक्षक हुन्छ । श्रोतले शब्द सुनेर... घ्राणले गन्ध सुँघेर... जिह्वाले रस चाखेर... मनले धर्म विषयमा न प्रसन्न हुन्छ, न अप्रसन्न हुन्छ अनि स्मृतिसम्प्रजन्य भई उपेक्षक हुन्छ । भिक्षुहो ! यसरी नै भिक्षु छ अङ्गसम्पन्न हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! भिक्षु एक आरक्षित कसरी हुन्छ ? भिक्षुहो ! यहाँ भिक्षु स्मृतिद्वारा सुरक्षित चित्तको हुन्छ । भिक्षुहो ! भिक्षु यसरी नै, एक आरक्षित हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! भिक्षु चार आश्रययुक्त कसरी हुन्छ ? भिक्षुहो ! यहाँ भिक्षुले विचार पुन्याई एक चीज उपभोग गर्छ, विचार पुन्याई एक चीजको सेवन गर्छ, विचार पुन्याई एक चीज त्याग्छ अनि विचार पुन्याई एक चीज शान्त पाछ । भिक्षुहो ! यसरी नै, भिक्षु चार आश्रययुक्त हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! कसरी भिक्षुले प्रत्येक सत्य परित्याग गर्छ ? भिक्षुहो ! यहाँ भिक्षुहरू, जो कोही श्रमण-ब्राह्मणको निमित्त पृथक ‘प्रत्येक सत्य’ भन्ने लागेको

हुन्छ जस्तै कि- 'लोक शाश्वत छ', वा 'लोक अशाश्वत छ', 'लोक अन्त छ', वा 'लोक अनन्त छ', 'शरीर र जीव त्यही हो' वा 'शरीर अर्कै जीव अर्कै हो', 'मरण पछि तथागत हुन्छ', वा मरण पछि तथागत हुँदैन, मरण पछि तथागत हुन्छ पनि हुँदैन पनि', अनि 'मरण पछि तथागत न त हुन्छ, न त हुँदैन ।' यी जति पनि छन् ती सबै त्यागछ, परित्याग गर्छ, त्याग गरिएको हुन्छ, परित्याग गरिएको हुन्छ, नष्ट गरिएको हुन्छ, सम्पूर्णरूपले नष्ट गरिएको हुन्छ । भिक्षुहो ! यसरी नै, भिक्षुले प्रत्येक सत्य परित्याग गर्छ ।

"भिक्षुहो ! भिक्षुबाट एषणा समूल नष्ट कसरी हुन्छ ? भिक्षुहो ! यहाँ भिक्षुको कामएषणा नरहने हुन्छ, भवएषणा नरहने हुन्छ अनि ब्रह्मचर्य एषणा नरहने हुन्छ । भिक्षुहो ! भिक्षु यसरी नै, एषणा रहेको हुँदैन ।

"भिक्षुहो ! भिक्षु शुद्ध सङ्कल्पी कसरी हुन्छ ? भिक्षुहो ! यहाँ भिक्षुले काम-सङ्कल्प विनष्ट गर्छ, द्वेष-संकल्प विनष्ट गर्छ अनि विहिंसा-सङ्कल्प विनष्ट गर्छ । भिक्षुहो ! भिक्षु यसरी नै, शुद्ध सङ्कल्प गर्छ ।

"भिक्षुहो ! भिक्षुबाट एषणा समूल नष्ट कसरी हुन्छ ? भिक्षुहो ! यहाँ भिक्षुले सुख र दुःखलाई परित्याग गरी सौमनस्य र दौर्मनस्यलाई पहिले नै अन्त गरी अदुःख-असुखको उपेक्षा-स्मृति-परिशुद्ध भई चतुर्थ ध्यान लाभ गरी बसेको हुन्छ । भिक्षुहो ! भिक्षुबाट यसरी एषणा समूल नष्ट हुन्छ ।

"भिक्षुहो ! भिक्षुको चित्त सुविमुक्त कसरी हुन्छ ? यहाँ, भिक्षुहो ! भिक्षु राग चित्तबाट मुक्त हुन्छ, द्वेष चित्तबाट मुक्त हुन्छ अनि मोह चित्तबाट मुक्त हुन्छ । भिक्षुहो ! भिक्षु यसरी नै, चित्त सुविमुक्त हुन्छ ।

"भिक्षुहो ! कसरी भिक्षु सुविमुक्त प्रज्ञाको हुन्छ ? भिक्षुहो ! यहाँ भिक्षुलाई 'मबाट राग विहिन भयो, मूलोच्छेद भयो, काटिएको ताड वृक्षतुल्य भयो, अभाव भयो अनि पुन उत्पन्न हुने छैन भन्ने ज्ञान हुन्छ ।' 'मबाट द्वेष विहिन भयो... 'मबाट मोह विहिन भयो, मूलोच्छेद भयो, काटिएको ताड वृक्षतुल्य भयो, अभाव भयो तथा पुनः उत्पन्न हुने छैन भनी ज्ञान हुन्छ ।' भिक्षुहो ! भिक्षु यसरी नै, सुविमुक्त प्रज्ञाको हुन्छ ।

"भिक्षुहो ! भूतकालमा जति पनि आर्यहरूले वास बसे, ती सबैले यही दश आर्य निवासमा बसे । भिक्षुहो ! भविष्यमा जति पनि आर्यहरूले आर्य निवासमा बस्नेछन्, यही दश आर्य निवासमा वास बस्नेछन् । भिक्षुहो ! अहिले जति पनि

आर्यहरूले आर्य निवासमा बसिरहेकाछन् ती सबै नै यही दश आर्य निवासमा बसिरहेका हुन् । भिक्षुहो ! यी नै दश आर्य वास हुन्, जसमा आर्य जनले वास बसे, बस्नेछन् अनि बसिरहेकाछन् ।”

३. महावग्गो

१. सीहनादसुत्तं

२१. “भिक्षुहो ! मृगराज सिंह सन्ध्याकालमा आफ्नो गुफाबाट निस्कन्छ । गुफाबाट निस्कँदा जिउ तन्काउँछ, जिउ तन्काएपछि चारैतिर हेर्छ, चारैतिर हेरेपछि तीनपटक सिंहनाद गर्छ । तीनपटक सिंहनाद गरेपछि शिकारको निमित्त जान्छ । त्यो के कारणले ? किन कि, ‘मेरो चपेटामा सानातिना प्राणी नआवस् भन्ने विचारले ।’

“भिक्षुहो ! ‘सिंह’ यो अर्हत सम्यकसम्बुद्धको पर्याय हो । भिक्षुहो ! जुन परिषदमा तथागतबाट धर्मोपदेश दिन्छ, यही नै ‘सिंहनाद’ हो ।

“भिक्षुहो ! यी दश तथागतको तथागत बल हो, जुन बलद्वारा सम्पन्न हुँदा तथागतले आफ्नो स्थान जान्दछ, परिषदमा सिंहनाद गर्दछ अनि ब्रह्मचक्र प्रवर्तन गर्दछ । ती दश के के हुन् ? भिक्षुहो ! यहाँ तथागतले स्थानलाई स्थान, अस्थानलाई अस्थान भनी यथार्थसहित जान्दछ । भिक्षुहो ! जुन यो तथागतले स्थानलाई स्थान, अस्थानलाई अस्थान भनी यथार्थसहित जान्दछ, भिक्षुहो ! यो पनि तथागतको तथागत बल हो । जुन बलको कारणले गर्दा श्रेष्ठ स्थानलाई तथागतले जान्दछ, परिषदमा सिंहनाद गर्दछ अनि ब्रह्मचक्र प्रवर्तन गर्दछ ।

“अनि अर्को, भिक्षुहो ! तथागतले अतीत, अनागत र वर्तमान कर्म-स्वरूप स्थान, कारण र प्रतिफल यथार्थसहित जान्दछ । भिक्षुहो ! जुन यो तथागतले अतीत, अनागत र वर्तमान कर्मस्वरूप स्थान, कारण र प्रतिफल यथार्थसहित जान्दछ । यो पनि तथागतको तथागत बल हो । जुन बलको कारणले गर्दा श्रेष्ठ स्थानलाई तथागतले जानेको हुन्छ, परिषदमा सिंहनाद गर्दछ अनि ब्रह्मचक्र प्रवर्तन गर्दछ ।

“अनि अर्को, भिक्षुहो ! तथागतले सर्वत्रगामी मार्गलाई यथार्थसहित जान्दछ । भिक्षुहो ! जुन यो तथागतले सर्वत्रगामी मार्गलाई यथार्थसहित जान्दछ । यो पनि तथागतको तथागत बल हो । जुन बलको कारणले गर्दा श्रेष्ठ स्थान तथागतले जान्दछ, परिषदमा सिंहनाद गर्दछ अनि ब्रह्मचक्र प्रवर्तन गर्दछ ।

“अनि अर्को, भिक्षुहो ! तथागतले अनेक धातु र नाना धातु यथार्थसहित जान्दछ । भिक्षुहो ! जुन यो तथागतले अनेक धातु र नाना धातुसहित जान्दछ । भिक्षुहो ! यो पनि तथागतको तथागत बल हो... ब्रह्मचक्र प्रवर्तन गर्दछ ।

“अनि अर्को, भिक्षुहो ! तथागतले सत्त्वका प्रवृत्ति यथार्थसहित जान्दछ । भिक्षुहो ! जुन यो तथागतले सत्त्वका प्रवृत्ति यथार्थसहित जान्दछ । यो पनि तथागतको तथागत बल हो... ब्रह्मचक्र प्रवर्तन गर्दछ ।

“अनि अर्को, भिक्षुहो ! तथागतले अन्य सत्त्वका अनि अन्य व्यक्तिका श्रद्धादि इन्द्रियहरूको कमी तथा अधिकतालाई यथार्थसहित जान्दछ । भिक्षुहो ! जुन यो तथागतले अन्य सत्त्वका तथा अन्य व्यक्तिका श्रद्धादि इन्द्रियहरूको कमी तथा अधिकतालाई यथार्थसहित जान्दछ । यो पनि तथागतको तथागत बल हो... ब्रह्मचक्र प्रवर्तन गर्दछ ।

“अनि अर्को, भिक्षुहो ! तथागतले ध्यान, विमोक्ष, समाधि, समापत्ति-क्लेश, परिशुद्धी र उठाई आदि यथार्थसहित जान्दछ । भिक्षुहो ! जुन यो तथागतले ध्यान, विमोक्ष, समाधि, समापत्ति-क्लेश, परिशुद्धी र उठाई आदिलाई यथार्थसहित जान्दछ । यो पनि तथागतको तथागत बल हो... ब्रह्मचक्र प्रवर्तन गर्दछ ।

“अनि अर्को, भिक्षुहो ! तथागतले अनेकौं पूर्व जन्मका कुराहरू स्मरण गर्नसक्छ, जस्तै कि— एक जन्मको, दुई जन्मको, तीन जन्मको, चार जन्मको, पाँच जन्मको, दश जन्मको, बीस जन्मको, तीस जन्मको, चालिस जन्मको, पचास जन्मको, सय जन्मको, सहश्र जन्मको, सतसहश्र जन्मको, अनेकौं संवर्त कल्प, अनेकौं विवर्त कल्प, अनेकौं संवर्त-विवर्त कल्प, ‘फलानो ठाउँमा यस्तो नाउँको, यो गोत्रको, यो वर्णको, यस्तो आहारको, यस्तो सुख-दुःख भोग गरे, यतिसम्मको आयु थियो, म त्यहाँबाट च्युत भई फलानो ठाउँमा जन्मे, त्यहाँबाट च्युत भई यस्तो नाउँको, यो गोत्रको यो वर्णको, यस्तो आहारको, यस्तो सुख-दुःख भोग गरे, यतिसम्मको आयु थियो, म त्यहाँबाट च्युत भई यहाँ आएर जन्में ।’ यसरी आकार र उद्देश्यसहित, अनेकौंप्रकारले पूर्व जन्मको अनुस्मरण गर्नसक्छु । भिक्षुहो ! जुन यो तथागतले अनेकौं पूर्व जन्मका कुराहरू स्मरण गर्नसक्छ, जस्तै कि— एक जन्मको, दुई जन्मको... यसरी आकार र उद्देश्यसहित, अनेकौंप्रकारले पूर्व जन्मको अनुस्मरण गर्नसक्छ । भिक्षुहो ! यो पनि तथागतको तथागत बल हो । जुन बलको कारणले श्रेष्ठ स्थानलाई तथागतले जानेको हुन्छ, परिषदमा सिंहनाद गर्दछ अनि ब्रह्मचक्र प्रवर्तन गर्दछ ।

“अनि अर्को, भिक्षुहो ! तथागतले मनुष्यको भन्दा पनि परको विशुद्ध दिव्य चक्षुद्वारा च्युत भएको, जन्मेको, हीन, उत्तम, सुवर्ण, दुर्वर्ण, सुगति, दुर्गति, यथा-कर्मानुसार जन्मेका सत्त्वलाई जान्दछ— ‘यस व्यक्तिको शारीरिक दुश्चरित्र, वाचसिक दुश्चरित्र र मानसिक दुश्चरित्रद्वारा सम्पन्न, आर्यहरूका निन्दक, मिथ्यादृष्टिक,

मिथ्यादृष्टि भई कार्य गर्ने भएकोले ऊ शरीर भेद भई मरण पश्चात अपाय, दुर्गति, पतन तथा नरकमा उत्पन्न भए । यस व्यक्तिको शारीरिक सुचरित्र, वाचसिक सुचरित्र र मानसिक सुचरित्रद्वारा सम्पन्न, आर्यहक्रका निन्दक नहुनाले, सम्यकदृष्टिक हुनाले, सम्यकदृष्टिक भई कार्य गर्ने भएकाले ऊ शरीर भेद भई मरण पश्चात सुगति तथा स्वर्ग लोकमा उत्पन्न भए । यसरी मनुष्यको भन्दा पनि परको विशुद्ध दिव्य चक्षुद्वारा च्युत भएको, जन्मेको, ढीन, उत्तम, सुवर्ण, दुर्वर्ण, सुगति, दुर्गति र यथा-कर्मानुसार जन्मेका सत्वलाई जान्दछ । भिक्षुहो ! जुन यो तथागतले मनुष्यको भन्दा पनि परको विशुद्ध दिव्य चक्षुद्वारा... यथा कर्मानुसार जन्मेका सत्वलाई जान्दछ । भिक्षुहो ! यो पनि तथागतका तथागत बल हो । जुन बलको कारणले श्रेष्ठ स्थान तथागतले जान्दछ, परिषदमा सिंहनाद गर्दछ अनि ब्रह्मचक्र प्रवर्तन गर्दछ ।

“अनि फेरि अर्को, भिक्षुहो ! तथागत आश्रव क्षय गरी, अनाश्रवी भई, चित्त विमुक्ति, प्रज्ञा विमुक्ति र दृष्टान्त धर्म स्वयमूले अभिज्ञात गरी, साक्षात्कार गरी अनि लाभ गरी बस्दछ । भिक्षुहो ! जुन यो तथागत आश्रव क्षय गरी, अनाश्रवी भई, चित्त विमुक्ति, प्रज्ञा विमुक्ति र दृष्टान्त धर्म स्वयमूले अभिज्ञात गरी, साक्षात्कार गरी अनि लाभ गरी बस्दछ । भिक्षुहो ! यो पनि तथागतको तथागत बल हो । जुन बलको कारणले श्रेष्ठ स्थान तथागतले जान्दछ, परिषदमा सिंहनाद गर्दछ अनि ब्रह्मचक्र प्रवर्तन गर्दछ ।

“सिंह ! यी दश तथागतका तथागत बल हुन् । जुन बलद्वारा सम्पन्न हुदा तथागतले आफ्नो स्थानलाई जान्दछ, परिषदमा सिंहनाद गर्दछ अनि ब्रह्मचक्र प्रवर्तन गर्दछ ।”

२. अभिवृत्तिपदसूत्रं

२२. त्यसबेला आयुष्मान आनन्द जहाँ भगवान हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ जानुभयो । त्यहाँ पुग्नुभई भगवानलाई अभिवादन गरी एक ठाउँमा बस्नुभयो । एक ठाउँमा बस्नु भएपछि आयुष्मान आनन्दलाई भगवानले यसरी भन्नुभयो—

“आनन्द ! जतिपनि यी स्कन्ध-आयतन-धातु हुन्, जुन-जुन शब्दद्वारा जान्नसकिन्छ अनि साक्षात्कार गर्नसकिन्छ, आनन्द ! ती विषय म जान्दछु अनि म त्यसमा विशारद हुँ । मैले ती-ती धर्मका बारेमा त्यस्त-त्यस्तै देशना गर्न समर्थ छु कि, तदनुसार आचरण गर्दा ‘हुने’ भए थाहा हुन्छ कि ‘हुन्छ’, ‘न हुने’ भएथाहा हुन्छ कि ‘हुँदैन’, ‘हीन’ भए थाहा हुन्छ कि ‘हीन’, ‘प्रणीत’ भए थाहा हुन्छ कि ‘प्रणीत’,

'केही श्रेष्ठतर' भए 'केही श्रेष्ठतर' थाहा हुन्छ, श्रेष्ठतर केही नभए थाहा हुन्छ कि श्रेष्ठतर केही छैन- जसरी-जसरी थाहा हुन्छ, देखेको हुन्छ, साक्षात्कार गर्न योग्य हुन्छ त्यसरी त्यसरी नै यसको सम्भावना छ कि उसले जानेको हुन्छ र देखेको हुन्छ या साक्षात्कार गरेको हुन्छ । आनन्द ! समस्त ज्ञानमा यही श्रेष्ठतम ज्ञान हो अनि यथार्थ ज्ञान यही हो । आनन्द ! यो ज्ञान भन्दा श्रेष्ठतर, यो ज्ञान भन्दा श्रेष्ठतर अर्को कुनै ज्ञान छैन भनी म भन्दछु ।

"आनन्द ! यी दश तथागतको तथागत बल हो जुन बलद्वारा सम्पन्न हुँदा तथागतले आफ्नो स्थान जान्दछ, परिषदमा सिंहनाद गर्दछ अनि ब्रह्मचक्र प्रवर्तन गर्दछ । ती दश के के हुन् ? आनन्द ! यहाँ तथागतले स्थानलाई स्थान, अस्थानलाई अस्थान भनी यथार्थसहित जान्दछ । भिक्षुहो ! जुन यो तथागतले स्थान-

लाई स्थान, अस्थानलाई अस्थान भनी यथार्थसहित जान्दछ, आनन्द ! यो पनि तथागतको तथागत बल हो । जुन बलको कारणले श्रेष्ठ स्थान तथागतले जानेको हुन्छ, परिषदमा सिंहनाद गर्दछ अनि ब्रह्मचक्र प्रवर्तन गर्दछ ।

"अनि अर्को, आनन्द ! तथागतले अतीत, अनागत र वर्तमान कर्म स्वरूपको स्थान, कारण अनि प्रतिफल यथार्थसहित जान्दछ । आनन्द ! जुन यो... आनन्द ! यो पनि... ब्रह्मचक्र प्रवर्तन गर्दछ ।

"अनि अर्को, आनन्द ! तथागतले सर्वत्रगामी मार्ग यथार्थसहित जान्दछ । आनन्द ! जुन यो... आनन्द ! यो पनि... ब्रह्मचक्र प्रवर्तन गर्दछ ।

"अनि अर्को, आनन्द ! तथागतले अनेक धातु, नाना धातु यथार्थ-सहित जान्दछ । आनन्द ! जुन यो... आनन्द ! यो पनि... ब्रह्मचक्र प्रवर्तन गर्दछ ।

"अनि अर्को, आनन्द ! तथागतले नाना संकल्प यथार्थ-सहित जान्दछ । आनन्द ! जुन यो... आनन्द ! यो पनि... ब्रह्मचक्र प्रवर्तन गर्दछ ।

"अनि अर्को, आनन्द ! तथागतले अन्य सत्वका अनि अन्य व्यक्तिका श्रद्धादि इन्द्रियहरूको कमी तथा अधिक यथार्थसहित जान्दछ । आनन्द ! जुन यो आनन्द... यो पनि... ब्रह्मचक्र प्रवर्तन गर्दछ ।

"अनि अर्को, आनन्द ! तथागतले ध्यान, विमोक्ष, समाधि र समाप्तिको क्लेश, परिशुद्धी र उठाई यथार्थसहित जान्दछ । आनन्द ! जुन यो... ।

आनन्द ! यो पनि... ब्रह्मचक्र प्रवर्तन गर्दछ ।

“अनि अर्को, आनन्द ! तथागतले अनेकौं पूर्व जन्मका कुराहरू स्मरण गर्दछ, जस्तै कि— एक जन्मको, दुई जन्मको... आनन्द ! जुन यो... । आनन्द ! यो पनि... ब्रह्मचक्र प्रवर्तन गर्दछ ।

“अनि अर्को, आनन्द ! तथागतले मनुष्य भन्दा पनि परको विशुद्ध दिव्य चक्षुद्वारा च्युत भएको... आनन्द ! जुन यो... । आनन्द ! यो पनि... ब्रह्मचक्र प्रवर्तन गर्दछ ।

“अनि फेरि अर्को, आनन्द ! तथागतले आश्रव क्षय गरी, अनाश्रवी भई चित्त विमुक्ति र प्रज्ञा विमुक्ति दृष्टान्त धर्म स्वयम् अभिज्ञात गरी, साक्षात्कार गरी अनि लाभ गरी बस्दछ । आनन्द ! जुन यो तथागतले आश्रव क्षय गरी, अनाश्रवी भई, चित्त विमुक्ति... साक्षात्कार गरी अनि लाभ गरी बस्दछ । आनन्द ! यो पनि तथागतको तथागत बल हो । जुन बलको कारणले श्रेष्ठ स्थानलाई तथागतले जानेको हुन्छ, परिषदमा सिंहनाद गर्दछ अनि ब्रह्मचक्र प्रवर्तन गर्दछ ।

“आनन्द ! यी दश तथागतका तथागत बल हुन् । जुन बलद्वारा सम्पन्न हुँदा तथागतले आफ्नो स्थान जानेको हुन्छ, परिषदमा सिंहनाद गर्दछ अनि ब्रह्मचक्र प्रवर्तन गर्दछ ।”

३. कायसुत्तं

२३: “भिक्षुहो ! यस्तो धर्म छ जुन शरीरद्वारा त्याग गर्न सकिन्छ तर वचनद्वारा सकिदैन । भिक्षुहो ! यस्तो धर्म छ, जुन वचनद्वारा त्याग गर्न सकिन्छ तर शरीरद्वारा सकिदैन । यस्तो धर्म छ, जुन न त शरीरद्वारा त्याग गर्न सकिन्छ, न त वचनद्वारा त्याग गर्न सकिन्छ तर प्रज्ञाद्वारा हेरी त्याग्न सकिन्छ ।

“भिक्षुहो ! त्यो कुन धर्म हो ? जुन शरीरद्वारा त्याग गर्न सकिन्छ तर वचनद्वारा सकिदैन । भिक्षुहो ! यहाँ भिक्षु कुनै शारीरिक दुश्चरित्रका दोषी हुन्छ । यसलाई थाहा पाएर विज्ञ सब्रह्मचारीले उसलाई यसो भन्छ— ‘आयुष्मान ! केही शारीरिक दुश्चरित्रका दोषी छौ । आयुष्मान ! यदि यहाँले शारीरिक दुश्चरित्र त्याग गरी शारीरिक सुचरित्रको भए राम्रो हुन्थ्यो ।’ आफ्ना सब्रह्मचारीद्वारा त्यसो भनेको हुँदा उसले शारीरिक दुश्चरित्र त्याग गरी, शारीरिक सुचरित्रको अभ्यास गर्छ ।

भिक्षुहो ! यसलाई भनिन्छ, शारीरिक दुश्चरित्र त्याग्न सकिन्छ तर वाचसिक भने होइन ।

“भिक्षुहो ! त्यो कुन धर्म हो ? जुन वचनद्वारा त्याग्न सकिन्छ तर शरीरद्वारा सकिदैन । भिक्षुहो ! यहाँ भिक्षु कुनै वाचसिक दुश्चरित्रका दोषी हुन्छ । यसलाई थाहा पाएर विज्ञ सन्नद्धमचारीले यसो भन्छ— ‘आयुष्मान ! केही वाचसिक दुश्चरित्रका दोषी छौ । आयुष्मान ! यदि यहाँले वाचसिक दुश्चरित्र त्याग गरी, वाचसिक सुचरित्रको भए राम्रो हुन्थ्यो ।’ आफ्ना सन्नद्धमचारीद्वारा त्यसो भनेको हुँदा उसले वाचसिक दुश्चरित्र त्याग गरी, वाचसिक सुचरित्रको अभ्यास गर्छ । भिक्षुहो ! यसलाई भनिन्छ, वाचसिक दुश्चरित्र त्याग्न सकिन्छ तर शारीरिक भने होइन ।

“भिक्षुहो ! त्यो कुन धर्म हो ? जुन शरीरद्वारा पनि त्याग्न सकिदैन अनि वचनद्वारा पनि सकिदैन तर प्रज्ञाद्वारा हेच्यो भने त्याग्न सकिन्छ । भिक्षुहो ! लोभलाई न त शरीरद्वारा, न त वचनद्वारा त्याग्न सकिन्छ तर प्रज्ञाद्वारा हेच्यो भने त्याग्न सकिन्छ । भिक्षुहो ! द्वेष... मोह... क्रोध... उपनाह... म्रक्ष... पलास... कञ्जुस्याईं, भिक्षुहो ! शरीरद्वारा पनि त्याग गर्न सकिदैन अनि वचनद्वारा पनि सकिदैन तर प्रज्ञाद्वारा हेच्यो भने त्याग्न सकिन्छ ।

“भिक्षुहो ! पापमय इर्ष्यालाई न त शरीरद्वारा, न त वचनद्वारा त्याग्न सकिन्छ तर प्रज्ञाद्वारा हेच्यो भने त्याग्न सकिन्छ । भिक्षुहो ! पापमय इर्ष्या भनेको के हो ? भिक्षुहो ! गृहपति वा गृहपति पुत्र धन-धान्यद्वारा र सुन-चाँदीद्वारा ऐश्वर्यशाली हुन्छ । त्यस समयमा कोही दास अथवा आश्रितको मनमा यस्तो हुन्छ— अहो ! ‘यो गृहपति वा गृहपति पुत्र धन-धान्यद्वारा र सुन-चाँदीद्वारा ऐश्वर्यशाली छन्, यी सबै नष्ट भइदिए हुन्थ्यो ।’ श्रमण वा ब्राह्मण चीवर-पिण्डपात-शयनासन-बिरामीलाई चाहिने भैषज्यसहित परिष्कारादि लाभी हुन्छ । त्यस समय कोही श्रमण वा ब्राह्मणको मनमा यस्तो हुन्छ— अहो ! यो श्रमण वा ब्राह्मण चीवर-पिण्डपात-शयनासन-बिरामीलाई चाहिने भैषज्यसहित परिष्कारादि लाभी नभए हुन्थ्यो ।’ भिक्षुहो ! यसैलाई भनिन्छ पापमय इर्ष्या ।

“भिक्षुहो ! पापमय इर्ष्यालाई न त शरीरद्वारा, न त वचनद्वारा त्याग्न सकिन्छ तर प्रज्ञाद्वारा हेच्यो भने त्याग्न सकिन्छ । भिक्षुहो ! पापमय इर्ष्या भनेको के हो ? भिक्षुहो ! यहाँ कोही अश्रद्धावान भएर पनि मलाई ‘श्रद्धावान भनी चिनोस’ भन्ने चाहन्छन् । दुश्शील भएर पनि मलाई ‘शीलवान भनी चिनोस’ भन्ने चाहन्छन् । अल्पश्रुत भएर पनि मलाई ‘बहुश्रुत भनी चिनोस’ भन्ने चाहन्छन् । जमातमा रहेर पनि मलाई ‘एकान्तसेवी भनी चिनोस’ भन्ने चाहन्छन् । अल्छी भएर पनि

मलाई 'प्रयत्नशील भनी चिनोस' भन्ने चाहन्छन् । मूढस्मृति भएर पनि मलाई 'उपस्थितस्मृतिका भनी चिनोस' भन्ने चाहन्छन् । असमाहित भएर पनि मलाई 'समाहित भनी चिनोस' भन्ने चाहन्छन् । दुष्प्रज्ञ भएर पनि मलाई 'प्रज्ञावान भनी चिनोस' भन्ने चाहन्छन् । क्षीणाश्रवी नभएर पनि मलाई 'क्षीणाश्रवी भनी चिनोस' भन्ने चाहन्छन् । भिक्षुहो ! यसैलाई भनिन्छ—पापमय इच्छा । भिक्षुहो ! न त शरीरद्वारा, न त वचनद्वारा त्याग्न सकिन्छ तर प्रज्ञाद्वारा हेच्यो भने त्याग्न सकिन्छ ।

“भिक्षुहो ! यहाँ कोही भिक्षु लोभमा फसेको हुन्छ... द्वेष... मोह... क्रोध... उपनाह... म्रक्ष... पलास... कन्जुस्याई... पापमय इर्ष्या... पापमय इच्छामा फसेको हुन्छ भने उसको बारेमा यो जान्न सकिन्छ— 'यो आयुष्मान हेर्दा निर्लोभी जस्तो छ तर यो आयुष्मान भने लोभमा फसेको छ, यो आयुष्मानसँग हेर्दा द्वेष नभएको जस्तो छ... मोह... क्रोध... उपनाह... म्रक्ष... पलास... कन्जुस्याई... पापमय इर्ष्या र पापमय इच्छा नभएको जस्तो छ तर यो आयुष्मान भने पापमय इर्ष्या र पापमय इच्छामा फसेको छ ।”

“भिक्षुहो ! यहाँ कोही भिक्षु लोभमा फसेको हुँदैन... द्वेष... मोह... क्रोध... उपनाह... म्रक्ष... पलास... कन्जुस्याई... पापमय इर्ष्या... पापमय इच्छामा फसेको हुँदैन भने उसको बारेमा यो जान्नु पर्छ— 'यो आयुष्मान हेर्दा निर्लोभी जस्तो छ, अनि लोभमा फसेको पनि छैन, यो आयुष्मान हेर्दा द्वेष नभएको... मोह... क्रोध... उपनाह... म्रक्ष... पलास... कन्जुस्याई... पापमय इर्ष्या र पापमय इच्छा छैन अनि पापमय इच्छामा फसेको पनि छैन ।”

४. महाचुन्दसुत्त

२४. एक समय आयुष्मान महाचुन्द चेतियस्थित सहजाति भन्ने नगरमा बस्नु हुन्थ्यो । त्यसबेला आयुष्मान महाचुन्दले भिक्षुहरूलाई सम्बोधन गर्नुभयो— “आवुसो भिक्षुहो !” “आवुसो !” भनी ती भिक्षुहरूले प्रतिवचन दिए । आयुष्मान महाचुन्दले यसरी भन्नुभयो—

“आवुसोहो ! कोही भिक्षुले आफूलाई ज्ञानवादी हुँ भनी भन्छ— 'मैले यो धर्म जानेको छु, मैले यो धर्म देखेको छु ।' आवुसोहो ! यदि त्यो भिक्षु लोभमा फसेको हुन्छ... द्वेष... मोह... क्रोध... उपनाह... म्रक्ष... पलास... कन्जुस्याई... पापमय इर्ष्या... पापमय इच्छामा फसेको हुन्छ भने उसको बारेमा जान्न सकिन्छ— 'यो आयुष्मानले त्यस्तो बुझेको छैन जुन बुझेपछि लोभ रहँदैन, त्यसैले नै यो आयुष्मान लोभमा फसेका हुन् । यो आयुष्मानले त्यस्तो बुझेको छैन जुन बुझेपछि

द्वेष रहँदैन... मोह... क्रोध... उपनाह... म्रक्ष... पलास... कन्जुस्याईँ ... पापमय ईर्ष्या... पापमय इच्छा रहँदैन, त्यसैले नै यो आयुष्मान पापमय इच्छामा फसिरहेका हुन् ।'

“आवुसोहो ! कोही भिक्षुले आफूलाई भावनावादी हुँ भनी भन्ने गर्छ- ‘मैले यसको अभ्यास गरेको छु, शीलको अभ्यास गरेको छु, चित्तको अभ्यास गरेको छु अनि भावनाको अभ्यास गरेको छु ।’ आवुसोहो ! यदि त्यो भिक्षु लोभमा फसेको हुन्छ, द्वेष... मोह... क्रोध... उपनाह... म्रक्ष... पलास... कन्जुस्याईँ ... पापमय ईर्ष्या... पापमय इच्छामा फसेको छ भने उसको बारेमा जान्न सकिन्छ- ‘यो आयुष्मानले त्यस्तो बुझेको छैन जुन बुझेपछि लोभ रहँदैन, त्यसैले नै यो आयुष्मान लोभमा फसेका हुन् । यो आयुष्मानले त्यस्तो बुझेको छैन जुन बुझेपछि द्वेष रहने छैन... मोह... क्रोध... उपनाह... म्रक्ष... पलास... कन्जुस्याईँ... पापमय ईर्ष्या... पापमय इच्छा रहँदैन, त्यसैले नै यो आयुष्मान पापमय इच्छामा फसिरहेका हुन् ।’

“आवुसोहो ! कोही भिक्षुले आफूलाई ज्ञानवादी हुँ भनी भन्ने गर्छ- ‘मैले यो धर्म जानेको छु, मैले यो धर्मलाई देखेको छु, मैले यसको अभ्यास गरेको छु, शीलको अभ्यास गरेको छु, चित्तको अभ्यास गरेको छु अनि प्रज्ञाको अभ्यास गरेको छु ।’ आवुसोहो ! यदि त्यो भिक्षु लोभमा फसेको हुन्छ, द्वेष... मोह... क्रोध... उपनाह... म्रक्ष... पलास... कन्जुस्याईँ... पापमय ईर्ष्या... पापमय इच्छामा फसेको हुन्छ भने उसको बारेमा जान्न सकिन्छ- ‘यो आयुष्मानले त्यस्तो बुझेको छैन जुन बुझेपछि लोभ रहँदैन, त्यसैले नै यो आयुष्मान लोभमा फसेका हुन् । यो आयुष्मानले त्यस्तो बुझेको छैन जुन बुझेपछि द्वेष रहँदैन... मोह... क्रोध... उपनाह... म्रक्ष... पलास... कन्जुस्याईँ... पापमय ईर्ष्या... पापमय इच्छा रहँदैन, त्यसैले नै यो आयुष्मान पापमय इच्छामा फसिरहेका हुन् ।’

“जस्तै कि, आवुसोहो ! कोही व्यक्ति दरिद्र भएर पनि धनाढ्य हुँ भन्छ, निर्धन भएर पनि धनवान हुँ भन्छ अनि निर्भोगी भएर पनि भोगवान हुँ भन्छ । २ दे उसले कुनै कामको लागि धन खर्च गर्नु परेमा धन-धान्य वा सुन-चाँदी ल्याउन सक्दैन । त्यसैले उसलाई यसरी चिनिन्छ- ‘यी आयुष्मान दरिद्र भएर पनि धनाढ्य हुँ भन्छ, निर्धन भएर पनि धनवान हुँ भन्छ अनि निर्भोगी भएर पनि भोगवान हुँ भन्छ । त्यो के कारणले ? त्यस्तो कुनै कामको लागी धन खर्च गर्नु पर्दा धन-धान्य वा सुन-चाँदी ल्याउन सक्दैन ।

“यसरी नै, आवुसोहो ! कोही भिक्षुले आफूलाई ज्ञानवादी हुँ भन्छ- ‘मैले यो धर्म जानेको छु, मैले यो धर्म देखेको छु, मैले यसको अभ्यास गरेको छु, शीलको

अभ्यास गरेको छु, चित्तको अभ्यास गरेको छु अनि भावनाको अभ्यास गरेको छु । आवुसोहो ! यदि त्यो भिक्षु लोभमा फसेको हुन्छ, द्वेष... मोह... क्रोध... उपनाह... म्रक्ष... पलास... कन्जुस्याइँ... पापमय ईर्ष्या... पापमय इच्छामा फसेको हुन्छ भने उसको बारेमा जान्न सकिन्छ- 'यो आयुष्मानले त्यस्तो बुभेको छैन जुन बुभेपछि लोभ रहँदैन, त्यसैले नै यो आयुष्मान लोभमा फसेका हुन् । यो आयुष्मानले त्यस्तो बुभेको छैन जुन बुभेपछि द्वेष रहँदैन... मोह... क्रोध... उपनाह... म्रक्ष... पलास... कन्जुस्याइँ... पापमय ईर्ष्या... पापमय इच्छा रहँदैन, त्यसैले नै यो आयुष्मान पापमय इच्छामा फसिरहेका हुन् ।'

"आवुसोहो ! कोही भिक्षुले आफूलाई ज्ञानवादी हुँ भन्छ- 'मैले यो धर्म जानेको छु, मैले यो धर्म देखेको छु ।' आवुसोहो ! यदि त्यो भिक्षु लोभमा फस्दैन, द्वेष... मोह... क्रोध... उपनाह... म्रक्ष... पलास... कन्जुस्याइँ... पापमय ईर्ष्या... पापमय इच्छामा फस्दैन भने उसको बारेमा जान्न सकिन्छ- 'यो आयुष्मानले त्यस्तो बुभेका छन् जुन बुभेपछि लोभ रहँदैन, त्यसैले नै यो आयुष्मान लोभमा नफसेका हुन् । यो आयुष्मानले त्यस्तो बुभेका छन् जुन बुभेपछि लोभ रहँदैन... द्वेष... मोह... क्रोध... उपनाह... म्रक्ष... पलास... कन्जुस्याइँ... पापमय ईर्ष्या... पापमय इच्छा रहँदैन, त्यसैले नै यी आयुष्मान पापमय इच्छामा नफसेका हुन् ।'

"आवुसोहो ! कोही भिक्षुले आफूलाई ज्ञानवादी हुँ भन्छ- 'मैले यसको अभ्यास गरेको छु, शीलको अभ्यास गरेको छु, चित्तको अभ्यास गरेको छु अनि प्रज्ञाको अभ्यास गरेको छु ।' आवुसोहो ! यदि त्यो भिक्षु लोभमा फस्दैन, द्वेष... मोह... क्रोध... उपनाह... म्रक्ष... पलास... कन्जुस्याइँ... पापमय ईर्ष्या... पापमय इच्छामा फस्दैन भने उसको बारेमा जान्न सकिन्छ- 'यो आयुष्मानले त्यस्तो बुभेको छ जुन बुभेपछि लोभ रहँदैन, त्यसैले नै यो आयुष्मान लोभमा नफसेका हुन् । यो आयुष्मानले त्यस्तो बुभेका छन् जुन बुभेपछि लोभ रहँदैन... द्वेष... मोह... क्रोध... उपनाह... म्रक्ष... पलास... कन्जुस्याइँ... पापमय ईर्ष्या... पापमय इच्छा रहँदैन, त्यसैले नै यी आयुष्मान पापमय इच्छामा अभिभूत नफसेका हुन् ।'

"आवुसोहो ! कोही भिक्षु आफूलाई ज्ञानवादी हुँ भन्छ- 'मैले धर्म जानेको छु, मैले यो धर्म देखेको छु शरीरको अभ्यास गरेको छु, शीलको अभ्यास गरेको छु, चित्तको अभ्यास गरेको छु अनि प्रज्ञाको अभ्यास गरेको छु ।' आवुसोहो ! यदि त्यो भिक्षु लोभमा फस्दैन, द्वेष... मोह... क्रोध... उपनाह... म्रक्ष... पलास... कन्जुस्याइँ... पापमय ईर्ष्या... पापमय इच्छामा फस्दैन भने उसको बारेमा जान्न सकिन्छ- 'यो आयुष्मानले त्यस्तो बुभेको छ जुन बुभेपछि लोभ रहँदैन, त्यसैले नै

यो आयुष्मान लोभमा नफसेका हुन् । यो आयुष्मानले त्यस्तो बुभुकेको छ जुन बुभुकेपछि लोभ रहँदैन... द्वेष... मोह... क्रोध... उपनाह... म्रक्ष... पलास... कन्जुस्याई... पापमय ईर्ष्या... पापमय इच्छा रहँदैन त्यसैले नै यी आयुष्मान पापमय इच्छामा नफसेका हुन् ।'

“जस्तै कि, आवुसोहो ! कोही व्यक्ति धनाद्घ भएमा धनाद्घ हुँ भनी भन्छ, धनवान भएमा धनवान हुँ भनी भन्छ अनि भोगवान भएमा भोगवान हुँ भनी भन्छ । यदि उसले कुनै कामको लागि धन खर्चगर्न परेमा धन-धान्य वा सुन-चाँदी ल्याउन सक्छ । त्यसैले उसलाई यसरी चिनिन्छ— 'यो आयुष्मान धनाद्घ हुनाले धनाद्घ हुँ भन्यो, धनवान हुनाले धनवान हुँ भन्यो, भोगवान हुनाले भोगवान हुँ भन्यो । त्यो के कारण ? कुनै कामको लागि धन खर्चगर्न पर्दा धन-धान्य वा सुन-चाँदी ल्याउन सक्नाले ।

“यसरी नै, आवुसोहो ! कोही भिक्षुले आफूलाई ज्ञानवादी हुँ भन्छ— 'मैले यो धर्म जानेको छु, मैले यो धर्म देखेको छु, मैले यसको अभ्यास गरेको छु, शीलको अभ्यास गरेको छु, चित्तको अभ्यास गरेको छु अनि प्रज्ञाको अभ्यास गरेको छु ।' आवुसोहो ! यदि त्यो भिक्षु लोभमा फस्दैन, द्वेष... मोह... क्रोध... उपनाह... म्रक्ष... पलास... कन्जुस्याई... पापमय ईर्ष्या... पापमय इच्छामा फस्दैन भने उसको बारेमा जान्न सकिन्छ— 'यो आयुष्मानले त्यस्तो बुभुकेको छ जुन बुभुकेपछि लोभ रहँदैन, त्यसैले नै यो आयुष्मान लोभमा नफसेका हुन् । यो आयुष्मानले त्यस्तो बुभुकेको छ जुन बुभुकेपछि द्वेष रहँदैन... मोह... क्रोध... उपनाह... म्रक्ष... पलास... कन्जुस्याई... पापमय ईर्ष्या... पापमय इच्छा रहँदैन । त्यसैले नै यी आयुष्मान पापमय इच्छामा नफसेका हुन् ।' ”

Dhamma Digital

५. कसिणसुत्तं

२५. “भिक्षुहो ! यी दश कसिणायतन हुन् । ती दश के के हुन् ? कोही एकले उर्ध्व, अधो, तेर्सा, अद्वय, अप्रमाण पृथ्वीकसिण जान्दछ । कसैले जलकसिण जान्दछ... कसैले तेजोकसिण जान्दछ... कसैले वायुकसिण जानेको हुन्छ... कसैले नीलकसिण जान्दछ... कसैले पीतकसिण जान्दछ... कसैले लोहितकसिण जान्दछ... कसैले श्वेतकसिण जान्दछ... कसैले आकाशकसिण जान्दछ... कसैले माथि तल, तेर्सा, अद्वय र अप्रमाण विज्ञानकसिण जान्दछ । भिक्षुहो ! यी दश कसिण आयतन हुन् ।”

६. कालीसुतं

२६. एक समय आयुष्मान महाकच्चान अवन्तिस्थित कुररघर पवत पर्वतमा बस्नुहुन्थ्यो । त्यसबेला कुररघरकी काली उपासिका जहाँ महाकच्चान हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ गइन् । त्यहाँ पुगी एक ठाउँमा बसिन् । एक ठाउँमा बसेपछि कुररघरकी काली उपासिकाले आयुष्मान महाकच्चानलाई यसरी भनिन्— “भन्ते ! कुमारी प्रश्नमा भगवानले भन्नुभयो—

‘अत्यस्स पतिं हृदयस्स सन्ति, जेत्वान सेनं पियसातरूपं ।
एकोहं भायं सुखमनुबोधिं, तस्मा जनेन नं करोमि सखिं ।
सखी न सम्पज्जति केनचि मे’ति ॥

‘मैले प्रिय आंस्वादरूपी सेनालाई जिती, हृदयमा परमार्थ शान्ति प्राप्तगरी, एकलै ध्यान गरी सुख स्वरूप बोधिलाई अनुभव गर्दछु । त्यसैले मान्छेको सङ्गतगर्दिन । कसैसित मेरो मित्रता छैन ।’

“भन्ते ! भगवानले संक्षेपमा भन्नु भएकोलाई विस्तृतरूपले कसरी बुझ्ने ?”

“बहिनी ! कोही-कोही श्रमण-ब्राह्मणले पृथ्वीकसिण समापत्ति (ध्यान) नै परम ‘अर्थ’ भनी मानेको हुन्छ । जतिपनि, बहिनी ! पृथ्वीकसिण ध्यान विषय हो, ती सबै भगवानले थाहापाउनु भएको छ । त्यस विषय थाहापाउनु भई भगवान आशवाद दर्शी हुनुभएकाले, दुष्परिणाम दर्शी हुनुभएकाले, निरोध दर्शी हुनुभएकाले तथा मार्गामार्ग ज्ञान दर्शी हुनुभएकाले अर्थको प्राप्ति तथा हृदय शान्तिको अनुभव गर्नुभयो ।

Dhamma.Digital

“बहिनी ! जलकसिण समापत्ति नै परम... तेजोकसिण समापत्ति नै परम... वायुकसिण समापत्ति नै परम... नीलकसिण समापत्ति नै परम... पीतकसिण समापत्ति नै परम... लोहितकसिण समापत्ति नै परम... श्वेतकसिण समापत्ति नै परम... आकासकसिण समापत्ति नै परम... विज्ञानकसिण समापत्ति नै परम ‘अर्थ’ भनी मानेको हुन्छ । जतिपनि, बहिनी ! पृथ्वीकसिण ध्यान विषय हो, ती सबै भगवानले थाहापाउनु भएको छ । त्यस विषय थाहापाउनु भई भगवान आशवाद दर्शी हुनुभएकाले, दुष्परिणाम दर्शी हुनुभएकाले, निरोध दर्शी हुनुभएकाले तथा मार्गामार्ग ज्ञान दर्शी हुनुभएकाले अर्थको प्राप्ति तथा हृदय शान्तिको अनुभव गर्नुभयो । त्यसैले, बहिनी ! कुमारी प्रश्नमा जुन भगवानले भन्नुभयो—

‘अत्यस्स पतिं हृदयस्स सन्ति, जेतवान सेनं पियसातरूपं ।
 एकोहं भायं सुखमनुबोधिं, तस्मा जनेन न करोमि सखिं ।
 सखी न सम्पज्जति केनचि मे’ति ॥ (अर्थ माथिकै)

७. पठममहापञ्हासुत्तं

२७. एक समय भगवान सावत्थिस्थित अनाथपिण्डकको जेतवनाराममा बस्नुहुन्थ्यो । त्यसबेला धेरै भिक्षुहरू पूर्वान्ह समयमा चीवर लगाउनुभई पात्र-चीवर लिई भिक्षाटनको निमित्त सावत्थिमा प्रवेश गर्नुभयो । त्यसबेला ती भिक्षुहरूलाई यस्तो लाग्यो— “सावत्थिमा भिक्षाटन गर्नको निमित्त अहिले समय धेरै बाँकी छ । त्यसैले हामी अहिले अन्य परिव्राजकका आश्रममा किन नजाऔं !”

अनि ती भिक्षुहरू अन्य तैर्धिक परिव्राजकका आश्रमतिर लाग्नुभयो । त्यहाँ पुग्नुभई ती अन्य तैर्धिक परिव्राजकहरूसँग कुशलवार्ता गर्नुभयो । कुशलवार्ता पछि एकठाउँमा बस्नुभयो । एकठाउँमा बस्नु भएपछि ती भिक्षुहरूलाई अन्य तैर्धिक परिव्राजकहरूले यस्तो भने—

“आवुसोहो ! श्रमण गोतमले श्रावकहरूलाई यसरी धर्मोपदेश दिनुहुन्छ— ‘भिक्षुहो ! तिमीहरू आऊ, सबै धर्महरू राम्रोसँग जान, सबै धर्महरू राम्रोसँग जानेर विचरण गर ।’ आवुसोहो ! हामीले पनि आफ्ना श्रावकहरूलाई यसरी नै उपदेश दिने गछौं— ‘आवुसोहो ! तिमीहरू आऊ, सबै धर्महरू राम्रोसँग जान, सबै धर्महरू राम्रोसँग जानेर विचरण गर ।’ आवुसोहो ! श्रमण गोतमको देशनामा, धर्मोपदेशमा वा धर्मानुशासनमा अनि हाम्रो देशनामा विशेषता के हो, अभिप्राय के हो अर्थात् दुवैमा अन्तर के छ ?”

अनि ती भिक्षुहरूले अन्य तैर्धिक परिव्राजकहरूको त्यस कथनलाई न त अभिनन्दन गरे, न त खण्डन नै गरे । अभिनन्दन पनि नगरी खण्डन पनि नगरी आसनबाट उठेर गए । “भगवानबाट नै यस कथनको अर्थलाई बुझ्नेछौं ।”

अनि ती भिक्षुहरूले सावत्थिमा भिक्षाटन गरी भोजन पछि पिण्डपात्र ठाउँमा राखी जहाँ भगवान हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ गए । त्यहाँ पुगी भगवानलाई अभिवादन गरी एकठाउँमा बसे । एकठाउँमा बसेपछि ती भिक्षुहरूले भगवानलाई यसरी भने—

“भन्ते ! आज हामी धेरै भिक्षुहरू पूर्वान्त समय चीवर लगाई पात्र-चीवर लिई सावत्थिमा भिक्षाटनको निम्ति प्रवेश गर्‍यौं । त्यसबेला हामी भिक्षुहरूलाई यस्तो लाग्यो— “सावत्थिमा भिक्षाटन गर्नको निम्ति अहिले समय धेरै बाँकी छ । त्यसैले अहिले हामी अन्य परिव्राजकका आश्रममा किन नजाऔं !”

अनि हामी भिक्षुहरू अन्य तैर्धिक परिव्राजकका आश्रमतिर गर्‍यौं । त्यहाँ गई ती अन्य तैर्धिक परिव्राजकहरूसँग कुशलवार्ता गर्‍यौं । कुशलवार्ता पछि एक ठाउँमा बस्यौं । एक ठाउँमा बसेपछि हामीलाई अन्य तैर्धिक परिव्राजकहरूले यसरी भने—

“आवुसोहो ! श्रमण गोतमले श्रावकहरूलाई यसरी धर्मोपदेश दिनुहुन्छ— ‘भिक्षुहो ! तिमीहरू आऊ, सबै धर्महरू राम्रोसँग जान, सबै धर्महरू राम्रोसँग जानेर विचरण गर ।’ आवुसोहो ! हामीले पनि आफ्ना श्रावकहरूलाई यसरी नै उपदेश दिने गछौं— ‘आवुसोहो ! तिमीहरू आऊ, सबै धर्महरू राम्रोसँग जान, सबै धर्महरू राम्रोसँग जानेर विचरण गर ।’ आवुसोहो ! श्रमण गोतमको देशनामा, धर्मोपदेशमा वा धर्मानुशासनमा अनि हाम्रो देशनामा विशेषता के हो, अभिप्राय के हो अर्थात् दुवैमा अन्तर के छ ?’

“अनि हामीहरूले अन्य तैर्धिक परिव्राजकहरूको त्यस कथनलाई न त अभिनन्दन गर्‍यौं, न त खण्डन नै गर्‍यौं । अभिनन्दन पनि नगरी खण्डन पनि नगरी आसनबाट उठेर आयौं । ‘भगवानबाट नै यस कथनको अर्थ बुझ्नेछौं ।’ ”

“भिक्षुहो ! यस्तो भन्ने ती अन्य तैर्धिक परिव्राजकहरूलाई तिमीहरूले यसरी भन्नुपर्‍थ्यो— ‘आवुसोहो ! एक प्रश्न, एक उद्देश्य, एक व्याख्या छ; दुई प्रश्न, दुई उद्देश्य, दुई व्याख्या छ; तीन प्रश्न, तीन उद्देश्य, तीन व्याख्या छ; चार प्रश्न, चार उद्देश्य, चार व्याख्या छ; पाँच प्रश्न, पाँच उद्देश्य, पाँच व्याख्या छ; छ प्रश्न, छ उद्देश्य, छ व्याख्या छ; सात प्रश्न, सात उद्देश्य, सात व्याख्या छ; आठ प्रश्न, आठ उद्देश्य, आठ व्याख्या छ; नौ प्रश्न, नौ उद्देश्य, नौ व्याख्या छ अनि दश प्रश्न, दश उद्देश्य, दश व्याख्या छ ।’ भिक्षुहो ! यसरी प्रश्न गरेपछि ती अन्य तैर्धिक परिव्राजकहरूले केही भन्न सक्दैनन्, केही भन्न नसकी दुरावस्था हुनेछन् । त्यो के कारणले ? यो तिनीहरूको विषय होइन । भिक्षुहो ! सदेवलोक, समार, सब्रह्मा, सश्रमणब्राह्मण, सदेवमनुष्य अनि प्रजाजनमा यस प्रश्नको उत्तर चित्त बुझ्दो गरी दिन सक्ने कोही पनि मैले देखिन । सिवाय तथागत वा तथागतका श्रावक वा यहाँबाट सुनेर गएका बाहेक अन्य कसैले भन्न सक्दैनन् ।

“ ‘एक प्रश्न, एक उद्देश्य, एक व्याख्या’ भनी जुन भनै, यो कुन अर्थमा भनेको हुँ ? भिक्षुहो ! भिक्षु एक धर्ममा सम्पूर्ण निर्वेद हुँदा, सम्पूर्ण वैराग्य हुँदा, सम्पूर्ण त्याग गर्दा, सम्पूर्ण ज्ञान हुँदा, सम्यकरूपले परमार्थ प्राप्त हुँदा यसै जन्ममा दुःख क्षय गर्छ । त्यो एक धर्म (विषय) के हो ? ‘समस्त प्राणी आहारमा स्थित छन् ।’ भिक्षुहो ! यस एक धर्ममा भिक्षु सम्पूर्ण निर्वेद हुँदा, सम्पूर्ण वैराग्य हुँदा, सम्पूर्ण त्याग गर्दा, सम्पूर्ण ज्ञान हुँदा, सम्यकरूपले परमार्थ प्राप्त हुँदा यसै जन्ममा दुःख क्षय गर्छ । ‘एक प्रश्न, एक उद्देश्य, एक व्याख्या’ भनी जुन भनै, यही अर्थलाई लिएर भनेको हुँ ।

“ ‘दुई प्रश्न, दुई उद्देश्य, दुई व्याख्या’ भनी जुन भनै, यो कुन अर्थमा भनेको हुँ ? भिक्षुहो ! भिक्षु दुई धर्ममा सम्यक रूपले निर्वेद हुँदा, सम्यक रूपले वैराग्य हुँदा, सम्यक रूपले त्याग गर्दा, सम्यक रूपले ज्ञान हुँदा, सम्यक रूपले परमार्थ प्राप्त हुँदा यसै जन्ममा दुःख क्षय गर्छ । ती दुई धर्म के के हुन् ? नाम र रूप । भिक्षुहो ! यी दुई धर्ममा भिक्षु सम्पूर्ण रूपले निर्वेद हुँदा, सम्पूर्ण रूपले वैराग्य हुँदा, सम्पूर्ण रूपले त्याग गर्दा, सम्पूर्ण रूपले ज्ञान हुँदा, सम्यकरूपले परमार्थ प्राप्त हुँदा यसै जन्ममा दुःख क्षय गर्छ । ‘दुई प्रश्न, दुई उद्देश्य, दुई व्याख्या’ भनी जुन भनै, यो यही अर्थलाई लिएर भनेको हुँ ।

“ ‘तीन प्रश्न, तीन उद्देश्य, तिन व्याख्या’ भनी जुन भनै, यो कुन अर्थमा भनेको हुँ ? भिक्षुहो ! भिक्षु तीन धर्ममा सम्यक रूपले निर्वेद हुँदा, सम्यक रूपले वैराग्य हुँदा, सम्यक रूपले त्याग गर्दा, सम्यक रूपले ज्ञान हुँदा, सम्यक रूपले परमार्थ प्राप्त हुँदा यसै जन्ममा दुःख क्षय गर्छ । ती तीन धर्म के के हुन् ? तीन वेदना । भिक्षुहो ! यी तीन धर्ममा भिक्षु सम्पूर्ण रूपले निर्वेद हुँदा, सम्पूर्ण रूपले वैराग्य हुँदा, सम्पूर्ण रूपले त्याग गर्दा, सम्पूर्ण रूपले ज्ञान हुँदा, सम्यक रूपले परमार्थ प्राप्त हुँदा यसै जन्ममा दुःख क्षय गर्छ । ‘तीन प्रश्न, तीन उद्देश्य, तीन व्याख्या’ भनी जुन भनै, यही अर्थलाई लिएर भनेको हुँ ।

“ ‘चार प्रश्न, चार उद्देश्य, चार व्याख्या’ भनी जुन भनै यो कुन अर्थमा भनेको हुँ ? भिक्षुहो ! भिक्षु चार धर्ममा सम्यक रूपले निर्वेद हुँदा, सम्यक रूपले वैराग्य हुँदा, सम्यक रूपले त्याग गर्दा, सम्यक रूपले ज्ञान हुँदा, सम्यक रूपले परमार्थ प्राप्त हुँदा यसै जन्ममा दुःख क्षय गर्छ । ती चार धर्म के के हुन् ? चार आहार । भिक्षुहो ! यी चार धर्ममा भिक्षु सम्पूर्ण रूपले निर्वेद हुँदा, सम्पूर्ण रूपले वैराग्य हुँदा, सम्पूर्ण रूपले त्याग गर्दा, सम्पूर्ण रूपले ज्ञान हुँदा, सम्यक रूपले परमार्थ प्राप्त हुँदा यसै जन्ममा दुःख क्षय गर्छ । ‘चार प्रश्न, चार उद्देश्य, चार व्याख्या’ भनी जुन भनै, यही अर्थलाई लिएर भनेको हुँ ।

“ पाँच प्रश्न, पाँच उद्देश्य, पाँच व्याख्या’ भनी जुन भनै, यो कुन अर्थ-
 मा भनेको हुँ ? भिक्षुहो ! भिक्षु पाँच धर्ममा सम्यक रूपले निर्वेद हुँदा, सम्यक रूपले
 वैराग्य हुँदा, सम्यक रूपले त्याग गर्दा, सम्यक रूपले ज्ञान हुँदा, सम्यक रूपले
 परमार्थ प्राप्त हुँदा यसै जन्ममा दुःख क्षय गर्छ । ती पाँच धर्म के के हुन् ? पाँच
 उपादानस्कन्ध । भिक्षुहो ! यी पाँच धर्ममा भिक्षु सम्पूर्ण रूपले निर्वेद हुँदा, सम्पूर्ण
 रूपले वैराग्य हुँदा, सम्पूर्ण रूपले त्याग गर्दा, सम्पूर्ण रूपले ज्ञान हुँदा, सम्यक
 रूपले परमार्थ प्राप्त हुँदा यसै जन्ममा दुःख क्षय गर्छ । ‘पाँच प्रश्न, पाँच उद्देश्य,
 पाँच व्याख्या’ भनी जुन भनै, यही अर्थलाई लिएर भनेको हुँ ।

“ छ प्रश्न, छ उद्देश्य, छ व्याख्या’ भनी जुन भनै, यो कुन अर्थमा भनेको
 हुँ ? भिक्षुहो ! भिक्षु छ धर्ममा सम्यक रूपले निर्वेद हुँदा, सम्यक रूपले वैराग्य हुँदा,
 सम्यक रूपले त्याग गर्दा, सम्यक रूपले ज्ञान हुँदा, सम्यक रूपले परमार्थ प्राप्त
 हुँदा यसै जन्ममा दुःख क्षय गर्छ । ती छ धर्म के के हुन् ? छ अध्यात्मिक आयतन
 । भिक्षुहो ! यी छ धर्ममा भिक्षु सम्पूर्ण रूपले निर्वेद हुँदा, सम्पूर्ण रूपले वैराग्य हुँदा,
 सम्पूर्ण रूपले त्याग गर्दा, सम्पूर्ण रूपले ज्ञान हुँदा, सम्यक रूपले परमार्थ प्राप्त हुँदा
 यसै जन्ममा दुःख क्षय गर्छ । ‘छ प्रश्न, छ , उद्देश्य, छ व्याख्या’ भनी जुन भनै,
 यही अर्थलाई लिएर भनेको हुँ ।

“ सात प्रश्न, सात उद्देश्य, सात व्याख्या’ भनी जुन भनै, यो कुन अर्थमा
 भनेको हुँ ? भिक्षुहो ! भिक्षु सात धर्ममा सम्यक रूपले निर्वेद हुँदा, सम्यक रूपले
 वैराग्य हुँदा, सम्यक रूपले त्याग गर्दा, सम्यक रूपले ज्ञान हुँदा, सम्यक रूपले
 परमार्थ प्राप्त हुँदा यसै जन्ममा दुःख क्षय गर्छ । ती सात धर्म के के हुन् ? सात
 विज्ञान स्थिति । भिक्षुहो ! यी सात धर्ममा भिक्षु सम्पूर्ण रूपले निर्वेद हुँदा, सम्पूर्ण
 रूपले वैराग्य हुँदा, सम्पूर्ण रूपले त्याग गर्दा, सम्पूर्ण रूपले ज्ञान हुँदा, सम्यक
 रूपले परमार्थ प्राप्त हुँदा यसै जन्ममा दुःख क्षय गर्छ । ‘सात प्रश्न, सात उद्देश्य,
 सात व्याख्या’ भनी जुन भनै, यही अर्थलाई लिएर भनेको हुँ ।

“ आठ प्रश्न, आठ उद्देश्य, आठ व्याख्या’ भनी जुन भनै, यो कुन अर्थमा
 भनेको हुँ ? भिक्षुहो ! भिक्षु आठ धर्ममा सम्यक रूपले निर्वेद हुँदा, सम्यक रूपले
 वैराग्य हुँदा, सम्यक रूपले त्याग गर्दा, सम्यक रूपले ज्ञान हुँदा, सम्यक रूपले
 परमार्थ प्राप्त हुँदा यसै जन्ममा दुःख क्षय गर्छ । ती आठ धर्म के के हुन् ? आठ
 लोक धर्महरू । भिक्षुहो ! यी आठ धर्ममा भिक्षु सम्पूर्ण रूपले निर्वेद हुँदा... दुःख
 क्षय गर्छ । ‘आठ प्रश्न, आठ उद्देश्य, आठ व्याख्या’ भनी जुन भनै, यो यही अर्थलाई
 लिएर भनेको हुँ ।

“ नौ प्रश्न, नौ उद्देश्य, नौ व्याख्या’ भनी जुन भनै, यो कुन अर्थमा भनेको हुँ ? भिक्षुहो ! भिक्षु नौ धर्ममा सम्यक रूपले निर्वेद हुँदा, सम्यक रूपले वैराग्य हुँदा, सम्यक रूपले त्याग गर्दा, सम्यक रूपले ज्ञान हुँदा, सम्यक रूपले परमार्थ प्राप्त हुँदा यसै जन्ममा दुःख क्षय गर्छ । ती नौ धर्म के के हुन् ? नौ सत्त्वावास । भिक्षुहो ! यी नौ धर्ममा भिक्षु सम्पूर्ण रूपले निर्वेद हुँदा, सम्पूर्ण रूपले वैराग्य हुँदा, सम्पूर्ण रूपले त्याग गर्दा, सम्पूर्ण रूपले ज्ञान हुँदा, सम्यक रूपले परमार्थ प्राप्त हुँदा यसै जन्ममा दुःख क्षय गर्छ । ‘नौ प्रश्न, नौ उद्देश्य, नौ व्याख्या’ भनी जुन भनै, यही अर्थलाई लिएर भनेको हुँ ।

“ ‘दश प्रश्न, दश उद्देश्य, दश व्याख्या’ भनी जुन भनै, यो कुन अर्थमा भनेको हुँ ? भिक्षुहो ! भिक्षु दश धर्ममा सम्यक रूपले निर्वेद हुँदा, सम्यक रूपले वैराग्य हुँदा, सम्यक रूपले त्याग गर्दा, सम्यक रूपले ज्ञान हुँदा, सम्यक रूपले परमार्थ प्राप्त हुँदा यसै जन्ममा दुःख क्षय गर्छ । ती दश धर्म के के हुन् ? दश अकुशल धर्म । भिक्षुहो ! यी दश धर्ममा भिक्षु सम्पूर्ण रूपले निर्वेद हुँदा, सम्पूर्ण रूपले वैराग्य हुँदा, सम्पूर्ण रूपले त्याग गर्दा, सम्पूर्ण रूपले ज्ञान हुँदा, सम्यक रूपले परमार्थ प्राप्त हुँदा यसै जन्ममा दुःख क्षय गर्छ । ‘दश प्रश्न, दश उद्देश्य, दश व्याख्या’ भनी जुन भनै, यही अर्थलाई लिएर भनेको हुँ ।”

८. द्दुतियपहापञ्हासुत्तं

२८. एक समय भगवान कजङ्गलस्थित वेलुवनमा बस्नुहुन्थ्यो । त्यसबेला कजङ्गलका धेरै उपासकहरू जहाँ कजङ्गलका भिक्षुणीहरू थिइन् त्यहाँ गए । त्यहाँ पुगी कजङ्गलका भिक्षुणीहरूलाई अभिवादन गरी एकठाउँमा बसे । एकठाउँमा बसेपछि कजङ्गलका उपासकहरूले कजङ्गलका भिक्षुणीसँग यसरी प्रश्न गरे—

“अय्ये ! भगवानले महापञ्हासुत्तमा यसरी भन्नु भएको छ— ! ‘एक प्रश्न, एक उद्देश्य र एक व्याख्या छ; दुई प्रश्न, दुई उद्देश्य र दुई व्याख्या छन्; तीन प्रश्न, तीन उद्देश्य र तीन व्याख्या छन्; चार प्रश्न, चार उद्देश्य र चार व्याख्या छन्; पाँच प्रश्न, पाँच उद्देश्य र पाँच व्याख्या छन्; छ प्रश्न, छ उद्देश्य र छ व्याख्या छन्; सात प्रश्न, सात उद्देश्य र सात व्याख्या छन्; आठ प्रश्न, आठ उद्देश्य र आठ व्याख्या छन्; नौ प्रश्न, नौ उद्देश्य र नौ व्याख्या छन् अनि दश प्रश्न, दश उद्देश्य र दश व्याख्या छन् ।’ अय्ये ! संक्षिप्तमा भगवानले जुन भन्नु भयो त्यसको सविस्तार कसरी बुझ्ने ?”

“आवुसोहो ! मैले यो भगवानको सम्मुखबाट न त सुनेको छु, न त ग्रहण गरेको छु, संयमित भिक्षुहरूबाट न त सुनेको छु अनि न त ग्रहण नै गरेको छु । तर मैले जसरी बुझेको छु, त्यसरी नै भन्नेछु । राम्रोसँग सुन । मनमा धारण गर, भन्नेछु ।” “हुन्छ, अय्ये !” भनी कजङ्गलका उपासकहरूले भिक्षुणीलाई प्रत्युत्तर दिए । कजङ्गलका भिक्षुणीले यसरी भनिन्—

“ ‘एक प्रश्न, एक उद्देश्य र एक व्याख्या’ भनी जुन भगवानले भन्नुभयो, यो कुन अर्थमा भन्नुभएको ? आवुसोहो ! ” ‘एक प्रश्न, एक उद्देश्य र एक व्याख्या’ भनी जुन भन्नुभयो, यो कुन अर्थमा भने ? आवुसोहो ! भिक्षु एक धर्ममा निर्वेद हुँदा, सम्यक रूपले वैराग्य हुँदा, सम्यक रूपले त्याग गर्दा, सम्यक रूपले ज्ञान हुँदा, सम्यक रूपले परमार्थ प्राप्त गर्दा यसै जन्ममा दुःख क्षय गर्छ । त्यो एक धर्म (विषय) भनेको के हो ? ‘समस्त प्राणी आहारमा स्थित छन् ।’ आवुसोहो ! यस एक धर्ममा भिक्षु सम्यक रूपले निर्वेद हुँदा, सम्यक रूपले वैराग्य हुँदा, सम्यक रूपले त्याग गर्दा, सम्यक रूपले ज्ञान हुँदा अनि सम्यक रूपले परमार्थ प्राप्त गर्दा यसै जन्ममा दुःख क्षय गर्छ । ‘एक प्रश्न, एक उद्देश्य र एक व्याख्या’ भनी जुन भन्नुभयो, यही अर्थलाई लिएर भन्नुभएको हो ।

“ ‘दुई प्रश्न, दुई उद्देश्य र दुई व्याख्या’ भनी जुन भन्नुभयो, यो कुन अर्थमा भन्नुभएको ? आवुसोहो ! भिक्षु दुई धर्ममा सम्यक रूपले निर्वेद हुँदा, सम्यकरूपले वैराग्य हुँदा, सम्यक रूपले त्याग गर्दा, सम्यक रूपले ज्ञान हुँदा, सम्यक रूपले परमार्थ प्राप्त गर्दा यसै जन्ममा दुःख क्षय गर्छ । ती दुई धर्म भनेको के के हुन् ? नाम र रूप । आवुसोहो ! यी दुई धर्ममा भिक्षु सम्यक रूपले निर्वेद हुँदा, सम्यक रूपले वैराग्य हुँदा, सम्यक रूपले त्याग गर्दा, सम्यक रूपले ज्ञान हुँदा अनि सम्यक रूपले परमार्थ प्राप्त गर्दा यसै जन्ममा दुःख क्षय गर्छ । ‘दुई प्रश्न, दुई उद्देश्य र दुई व्याख्या’ भनी जुन भन्नुभयो यही अर्थलाई लिएर भन्नुभएको हो ।

“ ‘तीन प्रश्न, तीन उद्देश्य र तीन व्याख्या’ भनी जुन भन्नुभयो, यो कुन अर्थमा भन्नुभएको ? आवुसोहो ! भिक्षु तीन धर्ममा सम्यक रूपले निर्वेद हुँदा, सम्यक रूपले वैराग्य हुँदा, सम्यक रूपले त्याग गर्दा, सम्यक रूपले ज्ञान हुँदा अनि सम्यक रूपले परमार्थ प्राप्त गर्दा यसै जन्ममा दुःख क्षय गर्छ । ती तीन धर्म के के हुन् ? तीन वेदना । आवुसोहो ! यी तीन धर्ममा भिक्षु सम्यक रूपले निर्वेद हुँदा, सम्यक रूपले वैराग्य हुँदा, सम्यक रूपले त्याग गर्दा, सम्यक रूपले ज्ञान हुँदा अनि सम्यकरूपले परमार्थ प्राप्त गर्दा यसै जन्ममा दुःख क्षय गर्छ । ‘तीन प्रश्न, तीन उद्देश्य र तीन व्याख्या’ भनी जुन भन्नुभयो, यही अर्थलाई लिएर भन्नुभएको हो ।

“ ‘चार प्रश्न, चार उद्देश्य र चार व्याख्या’ भनी जुन भन्नुभयो, यो कुन अर्थमा भन्नुभएको ? आवुसोहो ! भिक्षु चार धर्ममा सम्यक रूपले निर्वेद हुँदा, सम्यक रूपले वैराग्य हुँदा, सम्यक रूपले त्याग गर्दा, सम्यक रूपले ज्ञान हुँदा, सम्यक रूपले परमार्थ प्राप्त गर्दा यसै जन्ममा दुःख क्षय गर्छ । ती चार धर्म के के हुन् ? चार सतिपट्ठान । आवुसोहो ! यी चार धर्ममा भिक्षु सम्यक रूपले निर्वेद हुँदा, सम्यक रूपले वैराग्य हुँदा, सम्यक रूपले त्याग गर्दा, सम्यक रूपले ज्ञान हुँदा अनि सम्यक रूपले परमार्थ प्राप्त हुँदा यसै जन्ममा दुःख क्षय गर्छ । ‘चार प्रश्न, चार उद्देश्य र चार व्याख्या’ भनी जुन भन्नुभयो, यही अर्थलाई लिएर भन्नुभएको हो ।

“ ‘पाँच प्रश्न, पाँच उद्देश्य र पाँच व्याख्या’ भनी जुन भन्नुभयो, यो कुन अर्थमा भन्नुभएको ? आवुसोहो ! भिक्षु पाँच धर्ममा सम्यक रूपले निर्वेद हुँदा, सम्यक रूपले वैराग्य हुँदा, सम्यक रूपले त्याग गर्दा, सम्यक रूपले ज्ञान हुँदा अनि सम्यक रूपले परमार्थ प्राप्त गर्दा यसै जन्ममा दुःख क्षय गर्छ । ती पाँच धर्म के के हुन् ? पाँच इन्द्रिय । आवुसोहो ! यी पाँच धर्ममा भिक्षु सम्यक रूपले निर्वेद हुँदा, सम्यक रूपले वैराग्य हुँदा, सम्यक रूपले त्याग गर्दा, सम्यक रूपले ज्ञान हुँदा अनि सम्यक रूपले परमार्थ प्राप्त हुँदा यसै जन्ममा दुःख क्षय गर्छ । ‘पाँच प्रश्न, पाँच उद्देश्य र पाँच व्याख्या’ भनी जुन भन्नुभयो, यही अर्थलाई लिएर भन्नुभएको हो ।

“ ‘छ प्रश्न, छ उद्देश्य र छ व्याख्या’ भनी जुन भन्नुभयो, यो कुन अर्थमा भन्नुभएको ? आवुसोहो ! भिक्षु छ धर्ममा सम्यक रूपले निर्वेद हुँदा, सम्यक रूपले वैराग्य हुँदा, सम्यक रूपले त्याग गर्दा, सम्यक रूपले ज्ञान हुँदा अनि सम्यक रूपले परमार्थ प्राप्त गर्दा यसै जन्ममा दुःख क्षय गर्छ । ती छ धर्म के के हुन् ? छ निस्सरणीय धातु । आवुसोहो ! यी छ धर्ममा भिक्षु सम्यक रूपले निर्वेद हुँदा, सम्यक रूपले वैराग्य हुँदा, सम्यक रूपले त्याग गर्दा, सम्यक रूपले ज्ञान हुँदा अनि सम्यक रूपले परमार्थ प्राप्त गर्दा यसै जन्ममा दुःख क्षय गर्छ । ‘छ प्रश्न, छ उद्देश्य र छ व्याख्या’ भनी जुन भन्नुभयो, यही अर्थलाई लिएर भन्नुभएको हो ।

“ ‘सात प्रश्न, सात उद्देश्य र सात व्याख्या’ भनी जुन भन्नुभयो, यो कुन अर्थमा भन्नुभएको ? आवुसोहो ! भिक्षु सात धर्ममा सम्यक रूपले निर्वेद हुँदा, सम्यक रूपले वैराग्य हुँदा, सम्यक रूपले त्याग गर्दा, सम्यक रूपले ज्ञान हुँदा अनि सम्यक रूपले परमार्थ प्राप्त हुँदा यसै जन्ममा दुःख क्षय गर्छ । ती सात धर्म के के हुन् ? सात बोध्यङ्ग । आवुसोहो ! यी सात धर्ममा भिक्षु सम्यक रूपले निर्वेद हुँदा, सम्यक रूपले वैराग्य हुँदा, सम्यक रूपले त्याग गर्दा, सम्यक रूपले ज्ञान हुँदा अनि

सम्यक रूपले परमार्थ प्राप्त गर्दा यसै जन्ममा दुःख क्षय गर्छ । 'सात प्रश्न, सात उद्देश्य र सात व्याख्या' भनी जुन भन्नुभयो, यही अर्थलाई लिएर भन्नुभएको हो ।

“ ‘आठ प्रश्न, आठ उद्देश्य र आठ व्याख्या’ भनी जुन भन्नुभयो, यो कुन अर्थमा भन्नुभएको ? आवुसोहो ! भिक्षु आठ धर्ममा सम्यक रूपले निर्वेद हुँदा, सम्यक रूपले वैराग्य हुँदा, सम्यक रूपले त्याग गर्दा, सम्यक रूपले ज्ञान हुँदा अनि सम्यक रूपले परमार्थ प्राप्त गर्दा यसै जन्ममा दुःख क्षय गर्छ । ती आठ धर्म के के हुन् ? आठ आर्य अष्टाङ्गिक मार्ग । आवुसोहो ! यी आठ धर्ममा भिक्षु सम्यक रूपले निर्वेद हुँदा... दुःख क्षय गर्छ । ‘आठ प्रश्न, आठ उद्देश्य र आठ व्याख्या’ भनी जुन भन्नुभयो यही अर्थलाई लिएर भन्नुभएको हो ।

“ ‘नौ प्रश्न, नौ उद्देश्य र नौ व्याख्या’ भनी जुन भन्नुभयो, यो कुन अर्थमा भन्नुभएको ? आवुसोहो ! भिक्षु नौ धर्ममा सम्यक रूपले निर्वेद हुँदा, सम्यक रूपले वैराग्य हुँदा, सम्यक रूपले त्याग गर्दा, सम्यक रूपले ज्ञान हुँदा अनि सम्यक रूपले परमार्थ प्राप्त गर्दा यसै जन्ममा दुःख क्षय गर्छ । ती नौ धर्म के के हुन् ? नौ सत्तावास । आवुसोहो ! यी नौ धर्ममा भिक्षु सम्यक रूपले निर्वेद हुँदा, सम्यक रूपले वैराग्य हुँदा, सम्यक रूपले त्याग गर्दा, सम्यक रूपले ज्ञान हुँदा अनि सम्यक रूपले परमार्थ प्राप्त गर्दा यसै जन्ममा दुःख क्षय गर्छ । ‘नौ प्रश्न, नौ उद्देश्य र नौ व्याख्या’ भनी जुन भन्नुभयो, यही अर्थलाई लिएर भन्नुभएको हो ।

“ ‘दश प्रश्न, दश उद्देश्य र दश व्याख्या’ भनी जुन भन्नुभयो, यो कुन अर्थमा भन्नुभएको ? आवुसोहो ! भिक्षु दश धर्ममा सम्यक रूपले निर्वेद हुँदा, सम्यक रूपले वैराग्य हुँदा, सम्यक रूपले त्याग गर्दा, सम्यक रूपले ज्ञान हुँदा अनि सम्यक रूपले परमार्थ प्राप्त गर्दा यसै जन्ममा दुःख क्षय गर्छ । ती दश धर्म के के हुन् ? दश कुशल कर्म मार्ग । आवुसोहो ! यी दश धर्ममा भिक्षु सम्यक रूपले निर्वेद हुँदा, सम्यक रूपले वैराग्य हुँदा, सम्यक रूपले त्याग गर्दा, सम्यक रूपले ज्ञान हुँदा अनि सम्यक रूपले परमार्थ प्राप्त गर्दा यसै जन्ममा दुःख क्षय गर्छ । ‘दश प्रश्न, दश उद्देश्य र दश व्याख्या’ भनी जुन भगवानले भन्नुभयो यो यही अर्थलाई लिएर भन्नुभएको हो ।”

“आवुसोहो ! वहाँ भगवानले जुन संक्षिप्त महाप्रश्नमा भन्नुभएको हो— ‘एक प्रश्न, एक उद्देश्य र एक व्याख्या... दश प्रश्न, दश उद्देश्य र दश व्याख्या’ भनी भगवानले संक्षिप्तमा जुन भन्नुभयो मैले त्यसलाई सविस्तार यसरी नै बुझेकोछु । यदि यहाँहरूले चाहनु हुन्छ भने भगवान कहाँ नै गई यसलाई सोध्नु-भए हुन्छ । भगवानले जसरी भन्नु हुन्छ, त्यसरी नै धारण गर्नु ।” “हवस्, अय्ये !”

भनी कजङ्गलका उपासकहरूले भिक्षुणीबाट दिएको उपदेशलाई अभिनन्दन र अनुमोदन गरी आसनबाट उठी कजङ्गलका भिक्षुणीलाई अभिवादन अनि प्रदक्षिणा गरी जहाँ भगवान हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ गए । त्यहाँ पुगी भगवानलाई अभिवादन गरी एक ठाउँमा बसे । एक ठाउँमा बसेपछि कजङ्गलका उपासकले भिक्षुणीसँग जतिपनि कुराकानी भएको थियो ती सबै भगवानलाई सुनाए ।

“साधु साधु, गृहपतिहो ! कजङ्गलकी भिक्षुणी पण्डितनी हुन् । गृहपतिहो ! कजङ्गलकी भिक्षुणी महाप्रज्ञावान हुन् । गृहपतिहो ! यदि म कहाँ आएर सोधेमा मैले पनि कजङ्गलकी भिक्षुणीले भने भैं नै भन्थेँ । यसको अर्थ त्यही नै हो । त्यसलाई नै धारण गर्नु ।”

९. पठमकोसलसुत्त

२९. “भिक्षुहो ! कासिकोसलका जति पनि जनताहरू छन्, जति पनि कोसल राजाद्वारा विजित प्रदेश छन्, तिनीहरू मध्येमा कोसल राजा नै अग्र भनिन्छ । भिक्षुहो ! कोसल पसेनदिमा पनि अन्यथाभाव तथा परिवर्तन नै हुने छ । भिक्षुहो ! यस कुरालाई जानी आर्य श्रावक त्यसबाट पनि निर्वेदित (वितृष्णा) हुन्छ । त्यसप्रति निर्वेदित हुनु अग्र (उत्तम) प्रति नै वैराग्य हो, हीनप्रति त भन्नु नै के !

“भिक्षुहो ! जेजति क्षेत्रमा चन्द्र र सूर्य विचरण गर्छन्, जुन जुन दिशामा दिप्तिमान भई भ्रमण गर्छन्, लोक त्यो भन्दा पनि हजार गुना बढी छ । त्यस सहश्र गुना लोकमा हजार चन्द्रमा छन्, हजार सूर्य छन्, हजार सुमेरु पर्वतराज छन्, हजार जम्बुद्वीप छन्, हजार अपर गोयान छन्, हजार उत्तर कुरू छन्, हजार पूर्व विदेह छन्, चार हजार महासमुद्र छन्, चार हजार महाराजहरू छन्, हजार चातुमहाराजहरू छन्, हजार तावतिस छन्, हजार यामा छन्, हजार तुसित छन्, हजार निम्मानरति छन्, हजार परनिम्मितवसवत्ती छन् अनि हजार ब्रह्मलोक छन् । भिक्षुहो ! जति पनि सहश्र लोकधातु छन् ती मध्येमा महाब्रह्मा श्रेष्ठ भनिन्छ । भिक्षुहो ! महाब्रह्मामा पनि अन्यथाभाव तथा परिवर्तन नै हुने छ । यस कुरालाई जानी आर्य श्रावक त्यसबाट पनि निर्वेदित हुन्छ । त्यसप्रति निर्वेदित हुनु अग्रप्रति नै वैराग्य हो, हीनप्रति त भन्नु नै के !

“भिक्षुहो ! यस्तो समय आउँछ, जब यो लोकको विनाश हुन्छ । भिक्षुहो ! जब लोकको विनाश हुन्छ, तब लोकका सत्वहरू आभास्वर लोकमा जन्मिने प्रवृत्तिको हुन्छ । ती त्यहाँ मनोमय र प्रीति भोजी हुन्छ, स्वयम् प्रभाको हुन्छ, अन्तरिक्षचारी हुन्छ, शुभस्थायी हुन्छ अनि दिर्घकालसम्म रहने हुन्छ । भिक्षुहो ! लोक

विनास हुँदा आभस्सर देवहरू श्रेष्ठ मानिन्छ । भिक्षुहो ! आभस्सर देवहरू पनि अन्यथाभाव तथा परिवर्तन नै हुनेछ । । यस कुरालाई जानी आर्य श्रावक त्यसबाट पनि निर्वेदित हुन्छ । त्यसप्रति निर्वेदित हुनु अग्रप्रति नै वैराग्य हो, हीनप्रति त भन्नु नै के !

“भिक्षुहो ! यी दशप्रकारका कसिणायतन हुन् । ती दश के के हुन् ? कसैले उर्ध्व, अधो, तेर्सो, अद्वय र अपरिमित पृथ्वी कसिण (ध्यान)लाई जानेको हुन्छ । कसैले...जल कसिणलाई जानेको हुन्छ । कसैले... तेज कसिणलाई जानेको हुन्छ । कसैले...वायु कसिणलाई जानेको हुन्छ । कसैले...नील कसिणलाई जानेको हुन्छ । कसैले...पित कसिणलाई जानेको हुन्छ । कसैले... लोहित कसिणलाई जानेको हुन्छ । कसैले...सेतो कसिणलाई जानेको हुन्छ । कसैले...आकास कसिणलाई जानेको हुन्छ । कसैले उर्ध्व, अधो, तेर्सो, अद्वय र अपरिमित विज्ञान कसिणलाई जानेको हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! यी दशप्रकारका कसिणायतन मध्येमा जुन यो उर्ध्व, अधो, तेर्सो, अद्वय र अपरिमित विज्ञान कसिण नै अग्र हो । भिक्षुहो ! यसप्रकारका संज्ञा भएका सत्त्वहरू पनि छन् । भिक्षुहो ! यसप्रकारका संज्ञा भएका सत्त्वहरू पनि अन्यथाभाव तथा परिवर्तन नै हुनेछन् । आर्य श्रावकले यस कुरालाई जानी त्यसबाट पनि निर्वेदित हुन्छ । त्यसप्रति निर्वेदित हुनु अग्रप्रति नै वैराग्य हो, हीनप्रति त भन्नु नै के !

“भिक्षुहो ! यी आठप्रकारका अभिभायतन हुन् । ती आठ के के हुन् ? कोही स्वयम् रूपसंज्ञाको भई आफ्नो भन्दा बाहिरको सीमित सुवर्ण-दुर्वण देखेको हुन्छ । ‘त्यसलाई अभिभूत गरी जान्दछु र देख्दछु’ भन्ने संज्ञा हुन्छ । यो पहिलो अभिभायतन हो ।

“कोही स्वयम् रूपसंज्ञाको भई आफ्नो भन्दा बाहिरको असीमित सुवर्ण-दुर्वण देखेको हुन्छ । ‘त्यसलाई अभिभूत गरी जान्दछु र देख्दछु’ भन्ने संज्ञा हुन्छ । यो दोस्रो अभिभायतन हो ।

“कोही स्वयम् अरूपसंज्ञाको भई आफ्नो भन्दा बाहिरको सीमित सुवर्ण-दुर्वण देखेको हुन्छ । ‘त्यसलाई अभिभूत गरी जान्दछु र देख्दछु’ भन्ने संज्ञा हुन्छ । यो तेस्रो अभिभायतन हो ।

“कोही स्वयम् अरूपसंज्ञाको भई आफ्नो भन्दा बाहिरको असीमित सु-

वर्ण-दुर्वर्ण देखेको हुन्छ । 'त्यसलाई अभिभूत गरी जान्दछु र देख्दछु' भन्ने संज्ञा हुन्छ । यो चौठो अभिभायतन हो ।

“कोही स्वयम् अरूपसंज्ञाको भई आफ्नो भन्दा बाहिरको नील, नीलवर्ण, नील भलक अनि नील चमक देखेको हुन्छ । जस्तै कि- नील, नीलवर्ण, नील भलक अनि नील चमकको उमा पुष्प अथवा दुवैतिर चहकिलो गरी नील, नीलवर्ण, नील भलक अनि नील चमकेको बाराणसी वस्त्र । यसरी नै कसैले स्वयम् अरूपसंज्ञाको भई आफ्नो भन्दा बाहिरको नील, नीलवर्ण, नील भलक अनि नील चमक देखेको हुन्छ । 'त्यसलाई अभिभूत गरी जान्दछु र देख्दछु' भन्ने संज्ञा हुन्छ । यो पाँचौं अभिभायतन हो ।

“कोही स्वयम् अरूपसंज्ञाको भई आफ्नो भन्दा बाहिरको पीत, पीतवर्ण, पीत भलक अनि पीत चमक देखेको हुन्छ । जस्तै कि- पीत, पीतवर्ण, पीत भलक अनि पीत चमकको कणिकार पुष्प अथवा दुवैतिर चहकिलो गरी पीत, पीतवर्ण, पीत भलक अनि पीत चमकेको बाराणसी वस्त्र । यसरी नै कसैले स्वयम् अरूपसंज्ञाको भई आफ्नो भन्दा बाहिरको पीत, पीतवर्ण, पीत भलक अनि पीत चमक देखेको हुन्छ । 'त्यसलाई अभिभूत गरी जान्दछु र देख्दछु' भन्ने संज्ञा हुन्छ । यो छैटौं अभिभायतन हो ।

“कोही स्वयम् अरूपसंज्ञाको भई आफ्नो भन्दा बाहिरको लोहित, लोहित वर्ण, लोहित भलक अनि लोहित चमक देखेको हुन्छ । जस्तै कि- लोहित, लोहितवर्ण, लोहित भलक अनि लोहित चमकेको बन्धुजीवक पुष्प अथवा दुवैतिर चहकिलो गरी लोहित, लोहितवर्ण, लोहित भलक अनि लोहित चमकको बाराणसी वस्त्र । यसरी नै कसैले स्वयम् अरूपसंज्ञाको भई आफ्नो भन्दा बाहिरको लोहित, लोहितवर्ण, लोहित भलक अनि लोहित चमक देखेको हुन्छ । 'त्यसलाई अभिभूत गरी जान्दछु र देख्दछु' भन्ने संज्ञा हुन्छ । यो सातौं अभिभायतन हो ।

“कोही स्वयम् अरूपसंज्ञाको भई आफ्नो भन्दा बाहिरको सेतो, सेतोवर्ण, सेतो भलक अनि सेतो चमक देखेको हुन्छ । जस्तै कि- सेतो, सेतोवर्ण, सेतो भलक अनि सेतो चमकेको ओसधि तारा अथवा दुवैतिर चहकिलो गरी सेतो, सेतोवर्ण, सेतो भलक अनि सेतो चमकेको बाराणसी वस्त्र । यसरी नै कसैले स्वयम् अरूपसंज्ञाको भई आफ्नो भन्दा बाहिरको सेतो, सेतोवर्ण, सेतो भलक अनि सेतो चमक देखेको हुन्छ । 'त्यसलाई अभिभूत गरी जान्दछु र देख्दछु' भन्ने संज्ञा हुन्छ । यो आठौं अभिभायतन हो ।

“भिक्षुहो ! यी आठप्रकारका अभिभायतन मध्येमा जुन यो कोही स्वयम् अरूपसंज्ञाको भई आफ्नो भन्दा बाहिरको सेतो, सेतोवर्ण, सेतो भलक अनि सेतो चमकेको देखेको हुन्छ । ‘त्यसलाई अभिभूत गरी जान्दछु र देख्दछु’ भन्ने संज्ञा हुन्छ । भिक्षुहो ! यस्तो संज्ञा भएका पनि सत्त्वहरू हुन्छन् । भिक्षुहो ! यसप्रकारका संज्ञा भएका सत्त्वहरू पनि अन्यथाभाव तथा परिवर्तन नै हुनेछन् । आर्य श्रावकले यस कुरालाई जानी त्यसबाट पनि निर्वेदित हुन्छ । त्यसप्रति निर्वेदित हुनु अग्रप्रति नै वैराग्य हो, हीनप्रति त भन्नु नै के !

“भिक्षुहो ! यी चार प्रतिपदा छन् । ती चार के के हुन् ? दुःख प्रतिपदा तथा विलम्ब ज्ञान प्राप्ति, दुःख प्रतिपदा तथा क्षिप्र (शीघ्र) ज्ञान प्राप्ति, सुख प्रतिपदा तथा विलम्ब ज्ञान प्राप्ति, सुख प्रतिपदा तथा क्षिप्र ज्ञान प्राप्ति । भिक्षुहो ! यी चार प्रतिपदा हुन् ।

“भिक्षुहो ! यी आठप्रकारका अभिभायतन मध्येमा जुन यो सुख प्रतिपदा तथा क्षिप्र ज्ञान प्राप्ति नै श्रेष्ठ हो । भिक्षुहो ! यसप्रकारको प्रतिपदा पनि छन् । भिक्षुहो ! यसप्रकारका प्रतिपदामा लागेका सत्त्वहरू पनि अन्यथाभाव तथा परिवर्तन नै हुनेछन् । आर्य श्रावकले यस कुरालाई देखेपछि त्यसबाट पनि निर्वेदित हुन्छ । त्यसप्रति निर्वेदित हुनु अग्रप्रति नै वैराग्य हो, हीनप्रति त भन्नु नै के !

“भिक्षुहो ! यी चार संज्ञा छन् । ती चार के के हुन् ? कोही सीमित संज्ञा को (परिचित) हुन्छ, कोही महत संज्ञाको हुन्छ, कोही अपरिमित संज्ञाको हुन्छ अनि कोही ‘केही छैन’ भनी आकिञ्चञ्जायतनबारे जानेको हुन्छ । भिक्षुहो ! यी चार संज्ञा हुन् ।

“भिक्षुहो ! यी चार संज्ञाहरू मध्येमा जुन यो ‘केही छैन’ भनी जानेको हुन्छ । यही श्रेष्ठ हो । भिक्षुहो ! यसप्रकारका संज्ञा भएका सत्त्वहरू पनि अन्यथाभाव तथा परिवर्तन नै हुनेछन् । आर्य श्रावकले यस कुरालाई जानी त्यसबाट पनि निर्वेदित हुन्छ । त्यसप्रति निर्वेदित हुनु अग्रप्रति नै वैराग्य हो, हीनप्रति भन्नु नै के !

“भिक्षुहो ! जो कि यस्तो बाह्य दृष्टिको श्रेष्ठ हुन्छ— ‘न त हुन्छु, न त मेरो हुन्छ, न त हुनेछु, न त मेरो हुनेछ । भिक्षुहो ! जसको यस्तो दृष्टि हुन्छ, उसको बारेमा यस्तो आकांक्षा गर्न सकिन्छ कि— ‘जो भवकोप्रति अप्रतिकूल हुन्छ, त्यो उसको हुने छैन । जो भव निरोधकोप्रति प्रतिकूलता हुन्छ, त्यो पनि उसको हुने छैन । भिक्षुहो ! यसप्रकारका संज्ञा भएका सत्त्वहरू पनि अन्यथाभाव तथा परिवर्तन

नै हुनेछन् । आर्य श्रावकले यस कुरालाई जानी त्यसबाट पनि निर्वेदित हुन्छ । त्यसप्रति निर्वेदित हुनु अग्रप्रति नै वैराग्य हो, हीनप्रति त भन्नु नै के !

“भिक्षुहो ! यहाँ कोही श्रमण-ब्राह्मण परमार्थ विशुद्धिको प्रज्ञापन गर्छ । भिक्षुहो ! जसले परमार्थ विशुद्धिको प्रज्ञापन गर्छ, त्यो भन्दा पनि जुन यो ‘आकिञ्चञ्जायतन’ हो, त्यसलाई समतिक्रम गरी, ‘नेवसञ्जानासञ्जायतन’ प्राप्त गरी विचरण गर्छ, ऊ नै श्रेष्ठ हो । उसले त्यो (नेवसञ्जानासञ्जायतन) जानी साक्षात्कार गर्न उपदेश दिन्छ । भिक्षुहो ! यस मतका सत्वहरू पनि छन् । भिक्षुहो ! यस्तो मतका सत्वहरू पनि अन्यथाभाव तथा परिवर्तन नै हुनेछन् । आर्य श्रावकले यस कुरालाई जानी त्यसबाट पनि निर्वेदित हुन्छ । त्यसप्रति निर्वेदित हुनु अग्रप्रति नै वैराग्य हो, हीनप्रति त भन्नु नै के !

“भिक्षुहो ! यहाँ कोही श्रमण-ब्राह्मण परम दृष्ट धर्म निर्वाणको प्रज्ञापन गर्छन् । भिक्षुहो ! परम दृष्ट धर्म निर्वाणको जो कसैले प्रज्ञापन गर्छन् ती मध्येमा ऊ नै श्रेष्ठ हो, जसले यी छ स्पर्श आयतनको समुदय, अस्त, आस्वाद, दुष्परिणाम तथा मोक्षको यथार्थरूपले जानी अपुनर्भव (पुनः नजन्मिने) विमोक्ष प्राप्त गर्छ । भिक्षुहो ! मैले यस्तो मत व्यक्त गर्दछु, यस्तो भन्दछु तै पनि कोही कोही श्रमण-ब्राह्मणले मप्रति भूटो-मिथ्या तथा व्यर्थको आरोप लगाउँछन् कि ‘श्रमण-गोतमले कामनाको परिज्ञानको प्रज्ञापन गर्दैन, रूप परिज्ञानको प्रज्ञापन गर्दैन र वेदनाको प्रज्ञापन गर्दैन ।’ भिक्षुहो ! मैले कामना परिज्ञानको प्रज्ञापन गर्दछु, रूप परिज्ञानको प्रज्ञापन गर्दछु, वेदना परिज्ञानको प्रज्ञापन गर्दछु तथा यसै शरीरमा तृष्णारहित, निर्वृत्त, शान्त अपुनर्भव-निर्वाणको प्रज्ञापन गर्दछु ।”

१०. दुतियकोसलसुत्त

३०. एक समय भगवान सावत्थिस्थित अनापथपिण्डिकको जेतवनाराममा बस्नुहुन्थ्यो । त्यस समय कोसल राजा पसेनदि संग्राम विजयी भई, आफ्नो अभि-प्राय पूरा गरी उय्योधिकबाट फर्के । त्यसबेला कोसल राजा पसेनदि जहाँ आराम थियो त्यहाँ गए । वाहनबाट जान योग्य भएसम्म वाहनबाट गई, वाहनबाट उत्रेर पैदल नै आराममा प्रवेश गरे । त्यसबेला धेरै भिक्षुहरू खुल्ला आकाश मुनि चक्र-मण गर्दै थिए । त्यसबेला कोसल राजा पसेनदि ती भिक्षुहरूसँग गए । त्यहाँ पुगी वहाँले ती भिक्षुहरूसँग सोधे— “भन्ते ! अहिले भगवान अर्हत सम्यकसम्बुद्ध कहाँ बस्नुहुन्छ ? भन्ते ! मैले वहाँ भगवान अर्हत सम्यकसम्बुद्धको दर्शन गर्न चाहन्छु ।” महाराज ! यो विहार हो, दैलो बन्दछ । त्यहाँ मौन भई बिस्तारै बरन्दामा गई खो-क्नुस् अनि जञ्जिर खटखटाउनुस् । भगवानले दैलो खोली दिनुहुनेछ ।

तब कोसल राजा पसेनदि जहाँ दैलो बन्द थियो त्यहाँ मौन भई बिस्तारै बरन्दामा पुगी खोक्दै दैलोको जञ्जिर खटखटाए । भगवानले दैलो खोलिदिनुभयो । अनि कोसल राजा पसेनदिं विहार भित्र पसेर भगवानको पाऊमा शीरले ढोगी भगवानको पाऊलाई मुखले चुम्बन गरी अनि हातले मल्दै आफ्नो नाउँ सुनाए— “भन्ते ! म कोसल राजा पसेनदि हुँ । भन्ते ! म कोसल राजा पसेनदि हुँ ।”

“महाराज ! के कुरा देखेर तपाईंले यो शरीरप्रति यत्तिको सेवा-भाव देखाउनु भएको, यत्तिको मैत्री-भाव व्यक्त गर्नु भएको ? “भन्ते ! म भगवानप्रति कृतज्ञताको कारण, कृतवेदी हुनाले यत्तिको सेवा-भाव र मैत्रीभाव व्यक्त गरेको हुँ ।

“भन्ते ! भगवान नै बहुजन हितको निम्ति, बहुजन सुखको निम्ति, बहुजन कल्याणको निम्ति अनि बहुजन आर्य ज्ञानमा प्रतिष्ठाको निम्ति कल्याण मार्गमा तथा कुशल मार्गमा लगाउनु हुन्छ । भन्ते ! किनभने भगवानले बहुजन हितको निम्ति, बहुजन सुखको निम्ति, बहुजन कल्याणको निम्ति अनि बहुजन आर्य ज्ञानमा प्रतिष्ठाको निम्ति कल्याण मार्गमा तथा कुशल मार्गमा लगाउनु हुन्छ । यसकारणले पनि भन्ते ! मैले भगवानप्रति यत्तिको सेवाभाव र मैत्रीभाव व्यक्त गरेको हुँ ।

“अनि अर्को, भन्ते ! भगवान शीलवान हुनुहुन्छ, ज्येष्ठशील हुनुहुन्छ, आर्यशील हुनुहुन्छ, कुशलशील हुनुहुन्छ तथा कुशलशील सम्पन्न हुनुहुन्छ । यसकारणले पनि भन्ते ! मैले भगवानप्रति यत्तिको सेवाभाव र मैत्रीभाव व्यक्त गरेको हुँ ।

“अनि अर्को, भन्ते ! दीर्घकालसम्म अरण्यवासी हुनुहुन्छ र जङ्गलमा एका-न्तवास सेवन गर्नुहुन्छ । यसकारण पनि भन्ते ! मैले भगवानप्रति यत्तिको सेवा-भाव र मैत्रीभाव व्यक्त गरेको हुँ ।

“अनि अर्को, भन्ते ! जस्तोसुकै चीवर, पिण्डपात, शयनासन, रोगिको निम्ति आवश्यक औषधी र परिष्कारमा सन्तुष्ट हुनुहुन्छ । किनभने भन्ते ! तपाईं जस्तोसुकै चीवर, पिण्डपात, शयनासन, रोगिको निम्ति आवश्यक औषधी र परिष्कारमा सन्तुष्ट हुनुहुन्छ । यसकारण पनि भन्ते ! मैले भगवानप्रति यत्तिको सेवाभाव र मैत्रीभाव व्यक्त गरेको हुँ ।

“अनि अर्को भन्ते ! भगवान आदरणीय हुनुहुन्छ, सत्कारणीय हुनुहुन्छ, दक्षिणा दिन योग्य हुनुहुन्छ, हात जोडी बिनित्त गर्न योग्य हुनुहुन्छ अनि लोकका निम्ति सर्वोत्तम पुण्यक्षेत्र हुनुहुन्छ । किनभने, भन्ते ! भगवान आदरणीय

हुनुहुन्छ, सत्कारणीय हुनुहुन्छ, दक्षिणा दिन योग्य हुनुहुन्छ, हात जोडी विन्तिगर्न योग्य हुनुहुन्छ, अनि लोकका निम्ति सर्वोत्तम पुण्यक्षेत्र हुनुहुन्छ । यसकारण पनि

भन्ते ! मैले भगवानप्रति यत्तिको सेवाभाव र मैत्रीभाव व्यक्त गरेको हुँ ।

“अनि अर्को, भन्ते ! भगवान यो जुन चित्त विमुक्तको निम्ति योग्य हुने कुराहरू हुन्, जस्तै कि— अल्पेच्छ कथा, सन्तुष्ट कथा, प्रविवेक कथा, असंसर्ग कथा, वीर्यारम्भ कथा, शील कथा, समाधि कथा, प्रज्ञा कथा, विमुक्ति कथा अनि विमुक्ति ज्ञानदर्शन कथा भगवानले अनायास नै प्राप्त गर्नु भएको छ, प्रचुरमात्रामा प्राप्त गर्नु भएको छ तथा धेरै नै प्रकारले प्राप्त गर्नु भएको छ । किनभने, भन्ते ! यो जुन चित्त विमुक्त हुनको निम्ति योग्य कुराहरू हुन्, जस्तै कि— अल्पेच्छ कथा, सन्तुष्ट कथा, प्रविवेक कथा, असंसर्ग कथा, वीर्यारम्भ कथा, शील कथा, समाधि कथा, प्रज्ञा कथा, विमुक्ति कथा अनि विमुक्ति ज्ञानदर्शन कथा भगवानले अनायास नै प्राप्त गर्नु भएको छ, प्रचुरमात्रामा प्राप्त गर्नु भएको छ तथा धेरै नै प्राप्त गर्नु भएको छ । यसकारण पनि भन्ते ! मैले भगवानप्रति यत्तिको सेवाभाव र मैत्रीभाव व्यक्त गरेको हुँ ।

“अनि अर्को, भन्ते ! भगवान तपाईंले यसै शरीरमा सुख दिने चार चैतसिक ध्यानलाई अनायासै, प्रचुरमात्रामा अनि धेरै नै प्राप्त गर्नु भएको छ । किनभने, भन्ते ! भगवान तपाईंले यसै शरीरमा सुख दिने चार चैतसिक ध्यानलाई अनायासै, प्रचुरमात्रामा अनि धेरै नै प्राप्त गर्नु भएको छ । यसकारण पनि भन्ते ! मैले भगवानप्रति यत्तिको सेवाभाव र मैत्रीभाव व्यक्त गरेको हुँ ।

अनि अर्को भन्ते ! भगवानले पूर्व जन्मका कुरा अनुस्मरण गर्न सक्नुहुन्छ, जस्तै कि— एक जन्म, दुई जन्म, तीन जन्म, चार जन्म, पाँच जन्म, दश जन्म, बीस जन्म, तीस जन्म, चालीस जन्म, पचास जन्म, सय जन्म, हजार जन्म, लाख जन्म, अनेक संवर्त कल्प, अनेक विवर्त कल्प, अनेक संवर्त-विवर्त कल्पमा ‘म यस्तो ठाउँमा थिएँ, यस्तो नाउँको थिएँ, यस्तो गोत्रको थिएँ, यस्तो वर्णको थिएँ, यस किसिमको आहार थियो, यस किसिमले सुख-दुःखको अनुभव गरें अनि यतिसम्मको आयु थियो । त्यहाँबाट त्यसबेला मृत्यु भई फलानो ठाउँमा जन्म, त्यहाँ म यस्तो नाउँको थिएँ, यस्तो गोत्रको थिएँ, यस्तो वर्णको थिएँ, यस किसिमको आहार थियो, यस किसिमले सुख-दुःखको अनुभव गरें अनि यतिसम्मको आयु थियो । त्यहाँबाट मृत्यु भई यहाँ जन्म । यसरी तपाईंले आकारसहित, उद्देश्यसहित अनेकौं प्रकारले पूर्व जन्मका विषयलाई लिएर अनुस्मरण गर्न सक्नु- हुन्छ । किनभने, भन्ते ! भगवानले पूर्व जन्मका कुरा अनुस्मरण गर्न सक्नुहुन्छ, जस्तै कि— एक जन्म,

दुई जन्म... । यसरी तपाईंले आकारसहित, उद्देश्यसहित अनेकौं प्रकारले पूर्व जन्मका विषय अनुस्मरण गर्न सक्नुहुन्छ । यसकारण पनि भन्ते ! मैले भगवानप्रति यत्तिको सेवाभाव र मैत्रीभाव व्यक्त गरेको हुँ ।

“अनि अर्को, भन्ते ! भगवान दिव्य, विशुद्ध र मनुष्यको भन्दा पनि उत्तम चक्षुद्वारा प्राणीहरू मृत्यु भएका र जन्मेका देख्न सक्नुहुन्छ । हीन, प्रणीत, सुवर्ण, दुर्वर्ण, सुगति, दुर्गति तथा यथा कर्मानुसारको गति जान्न सक्नुहुन्छ । ‘तपाईंले जान्नु हुन्छ कि प्राणीहरू शारीरिक दुष्कर्मद्वारा युक्त हुनाले, वाचसिक दुष्कर्मद्वारा युक्त हुनाले, मानसिक दुष्कर्मद्वारा युक्त हुनाले, आर्यहरूको निन्दक हुनाले, मिथ्यादृष्टिक हुनाले र मिथ्यादृष्टिको कर्ममा संलग्न रहनाले शरीर भेद भई मृत्यु पश्चात तिनीहरू अपाय, दुर्गति, दुःख भोग गर्नु पर्ने ठाउँ तथा नर्कमा उत्पत्ति भएको जान्न सक्नुहुन्छ । ‘यी प्राणीहरू शारीरिक सुकर्मद्वारा युक्त हुनाले, वाचसिक सुकर्मद्वारा युक्त हुनाले, मानसिक सुकर्मद्वारा युक्त हुनाले, आर्यहरूलाई निन्दा नगर्नाले, सम्यकदृष्टिक हुनाले र सम्यकदृष्टिको कर्ममा संलग्न रहनाले शरीर भेद भई मृत्यु पश्चात तिनीहरू सुगति तथा स्वर्ग लोकमा उत्पत्ति भएको जान्न सक्नुहुन्छ । यसरी तपाईंले दिव्य, विशुद्ध, मनुष्यको भन्दा पनि उत्तम चक्षुद्वारा प्राणीहरू मृत्यु भएको र जन्म लिएको देख्न सक्नुहुन्छ । प्राणीहरूको हीन, प्रणीत, सुवर्ण, दुर्वर्ण, सुगति र दुर्गति तथा यथा कर्मानुसारको गति जान्न सक्नुहुन्छ । किनभने भन्ते ! तपाईंले दिव्य, विशुद्ध, मनुष्यको भन्दा पनि उत्तम चक्षुद्वारा... दुर्गतिमा, दुःख भोग गर्नु पर्ने ठाउँ तथा नर्कमा उत्पत्ति भएको जान्न सक्नुहुन्छ । यसकारण पनि भन्ते ! मैले भगवानप्रति यत्तिको सेवाभाव र मैत्रीभाव व्यक्त गरेको हुँ ।

“अनि फेरि अर्को, भन्ते ! भगवानले आश्रव क्षय गरी अनाश्रवी भई, चित्त विमुक्ति, प्रज्ञा विमुक्तिलाई यसै शरीरद्वारा स्वयम् जानी, साक्षात्कार गरी तथा प्राप्त गरी बस्नुहुन्छ । किनभने भन्ते ! भगवानले आश्रव क्षय गरी अनाश्रवी भई, चित्त विमुक्ति, प्रज्ञा विमुक्तिलाई यसै शरीरद्वारा स्वयम् जानी, साक्षात्कार गरी तथा प्राप्त गरी बस्नुहुन्छ । यसकारण पनि भन्ते ! मैले भगवानप्रति यत्तिको सेवाभाव र मैत्रीभाव व्यक्त गरेको हुँ ।

“भन्ते ! आज्ञा दिनुहोस् ! अब हामी जान्छौं । हाम्रो धेरै काम छ तथा धेरै कार्यहरू गर्नु पर्ने छ ।”

“महाराज ! यस समयमा तपाईंले जे उचित ठान्नु हुन्छ ।”

अनि कोसल राजा पसेनदि आसनबाट उरुनु भई भगवानलाई अभि-वादन गरी अनि प्रदक्षिणा गरी फर्के ।

४. उपालिवग्गो

१. उपालिसुत्तं

३१. त्यस समय आयुष्मान उपालि जहाँ भगवान हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ पुग्नुभयो । त्यहाँ पुग्नुभई भगवानलाई अभिवादन गरी एकठाउँमा बस्नुभयो । एक ठाउँमा बस्नु भएपछि आयुष्मान उपालिले भगवानसँग यसरी सोध्नुभयो- “भन्ते ! कुन उद्देश्य पूर्ति गर्नको निम्ति तथागतले श्रावकका लागि शिक्षापद प्रज्ञापन गर्नु भएको अनि प्रातिमोक्षको नियम बनाउनु भएको ?”

“उपालि ! दश उद्देश्य पूर्तिको निम्ति (म) तथागतबाट श्रावकका लागि शिक्षापद प्रज्ञापन गर्ने अनि प्रातिमोक्षको नियम बनाएँ । ती दश के के हुन् ? संघ हितको निम्ति, संघलाई आराम दिनको निम्ति, दुष्ट व्यक्तिको निग्रह निम्ति, सदाचारी भिक्षुहरूलाई सुखपूर्वक बस्नको निम्ति, दृष्ट धर्ममा आश्रव संवर निम्ति, भावी जन्मको आश्रव प्रतिघात निम्ति, अश्रद्धावानलाई श्रद्धावान बनाउन निम्ति, श्रद्धावानलाई अधिक श्रद्धावान बनाउन निम्ति, सद्धर्म स्थिर निम्ति तथा विनयप्रति अनुग्रह निम्ति । उपालि ! यी नै दश उद्देश्य पूर्ति गर्नको निम्ति (म) तथागतबाट श्रावकहरूको निम्ति शिक्षापद प्रज्ञापन गरेको हुँ अनि प्रातिमोक्षको नियम बनाएको हुँ ।”

२. प्रातिमोक्खट्ठपनासुत्तं

३२. “भन्ते ! प्रातिमोक्ष कहिले कहिले स्थगित गर्न सकिन्छ ?” “उपालि ! दश अवस्थामा प्रातिमोक्ष स्थगित गर्न सकिन्छ । ती दश के के हुन् ? पाराजिका आपत्ति लागेका (भिक्षु) परिषदमा बसिरहेको हुँदा । पाराजिका सम्बन्धी कुरा अधूरो हुँदा । उपसम्पदा नभएका त्यस परिषदमा बसेको हुँदा । अनुपसम्पन्न कुरा अधूरो हुँदा । शिक्षालाई प्रत्याख्यान गर्ने त्यस परिषदमा बसेको हुँदा । शिक्षाको प्रत्याख्यान सम्बन्धी कुराकानी अधूरो हुँदा । नपुंसक त्यस परिषदमा बसेको हुँदा । नपुंसक सम्बन्धी कुराकानी अधूरो हुँदा । भिक्षुणीलाई भ्रष्ट गर्ने त्यस परिषदमा बसेको हुँदा अनि भिक्षुणीलाई भ्रष्ट गर्नेको सम्बन्धमा कुराकानी अधूरो हुँदा । उपालि ! यी नै दश अवस्थामा प्रातिमोक्ष स्थगित गर्न सकिन्छ ।

३. उब्बाहिकासुत्तं

३३. “भन्ते ! कुन गुणद्वारा सम्पन्न भिक्षुलाई सहमतिद्वारा छनौट गर्न

सकिन्छ ?”

“उपालि ! जो भिक्षु दश गुणले सम्पन्न हुन्छ उसलाई सहमतिद्वारा छनौट गर्न सकिन्छ । ती दश के के हुन् ? उपालि ! यहाँ भिक्षु शीलवान हुन्छ । प्रातिमोक्षको नियम पालन गर्दै आफ्नो आचरण व्यवस्थित गरी तथा सानो भन्दा सानो दोष गर्न डराउने अनि शिक्षापद राम्रोसँग पालन गर्ने हुन्छ । बहुश्रुत हुन्छ, श्रुतलाई धारण गर्ने, श्रुतलाई संग्रह गर्ने, जुन आदि-कल्याणकारक, मध्य-कल्याणकारक अनि अन्त-कल्याण कारक, अर्थसहित, व्यञ्जनसहित सम्पूर्ण रूपले परिशुद्ध ब्रह्मचर्यको अभिव्यक्त गर्छ, त्यस्तो धर्मको बहुश्रुत हुन्छ, धारण गरेको हुन्छ, वाणीद्वारा परिचित हुन्छ, मनद्वारा परिक्षित गरेको हुन्छ तथा (सम्यक) दृष्टिद्वारा छिचोलिएको हुन्छ । उसबाट भिक्षु प्रातिमोक्ष अनि भिक्षुणी प्रातिमोक्ष विस्तृतरूपले हृदयङ्गम गरेको हुन्छ, सुविभक्त गर्ने हुन्छ, सुपरिचित हुन्छ अनि सूत्र र अनुव्यञ्जनको दृष्टिमा सुनिश्चित हुन्छ । विनयमा दृढतापूर्वक स्थिर हुन्छ । आफ्ना विरोधीहरूलाई प्रष्ट गरी जनाउनमा, प्रज्ञापन गराउनमा, आफ्नो पक्षमा पार्न, आफ्नो पक्ष देखाउनमा अनि प्रसन्न गराउनमा समर्थवान हुन्छ । उत्पन्न भएको भगडा शमन गर्नमा कुशल हुन्छ । भगडालाई बुझेको हुन्छ । भगडाको उत्पत्ति बुझेको हुन्छ । भगडाको निरोध बुझेको हुन्छ अनि भगडाको निरोधतिर लाने मार्ग बुझेको हुन्छ । उपालि ! जो भिक्षु यी दश गुणद्वारा सम्पन्न हुन्छ उसलाई सहमतिद्वारा छनौट गर्न सकिन्छ ।”

४. उपसम्पदासुत्तं

३४. “भन्ते ! कति गुणद्वारा सम्पन्न भिक्षुले उपसम्पन्न गर्न सकिन्छ ?”

“उपालि ! उपसम्पन्न गर्ने भिक्षु दश गुणद्वारा सम्पन्न हुनुपर्छ । ती दश के के हुन् ? उपालि ! यहाँ भिक्षु शीलवान हुन्छ । प्रातिमोक्षको नियम पालन गर्दै आफ्नो आचरण व्यवस्थित गरी तथा सानो भन्दा सानो दोष गर्न डराउने, शिक्षापद राम्रोसँग पालन गर्ने हुन्छ । बहुश्रुत हुन्छ, श्रुतलाई धारण गर्ने, श्रुतलाई संग्रह गर्ने, जुन आदि-कल्याणकारक, मध्य-कल्याणकारक अनि अन्त-कल्याण कारक, अर्थसहित, व्यञ्जनसहित सम्पूर्ण रूपले परिशुद्ध ब्रह्मचर्यको अभिव्यक्त गर्छ, उसबाट त्यस्तो धर्म बहुश्रुत हुन्छ, धारण गरेको हुन्छ, वाणीद्वारा परिचित हुन्छ, मनद्वारा परिक्षित हुन्छ तथा दृष्टिद्वारा छिचोलिएको हुन्छ । उसबाट भिक्षु प्रातिमोक्ष अनि भिक्षुणी प्रातिमोक्ष विस्तृतरूपले हृदयङ्गम गरेको हुन्छ, सुविभक्त गर्ने हुन्छ, सुपरिचित हुन्छ अनि सूत्र र अनुव्यञ्जनको दृष्टिमा सुनिश्चित हुन्छ । रोगीको सेवा गर्न वा गराउन सामर्थ्यवान हुन्छ । असन्तोष दूर गर्न सामर्थ्यवान हुन्छ । उत्पन्न

कौकृत्य धर्मानुसार दूर गर्न सामर्थ्यवान हुन्छ । उत्पन्न (मिथ्या) दृष्टिलाई धर्मानुसार विवेचन गर्न सामर्थ्यवान हुन्छ । शील उन्नत गर्न र पालन गराउन सामर्थ्यवान हुन्छ । चित्त उन्नत गर्न र गराउन सामर्थ्यवान हुन्छ अनि प्रज्ञा उन्नत गर्न र गराउन सामर्थ्यवान हुन्छ । उपालि ! उपसम्पन्न गरिदिने भिक्षु यी दश गुणद्वारा सम्पन्न हुनुपर्छ ।”

५. निस्सयसुत्तं

३५. “भन्ते ! अरूलाई आश्रय दिने भिक्षु कति गुणद्वारा सम्पन्न हुनुपर्छ ?” “उपालि ! अरूलाई आश्रय दिने भिक्षु दश गुणद्वारा सम्पन्न हुनुपर्छ । ती दश के के हुन् ? उपालि ! यहाँ भिक्षु शीलवान हुन्छ... शिक्षापदे राम्रोसँग पालन गर्ने हुन्छ । बहुश्रुत हुन्छ... दृष्टिद्वारा छिचोलिएको हुन्छ । भिक्षु प्रातिमोक्ष अनि भिक्षुणी प्रातिमोक्ष विस्तृत रूपले हृदयङ्गम गरेको हुन्छ, सुविभक्त गर्ने हुन्छ, सुपरिचित हुन्छ अनि सूत्र र अनुव्यञ्जनको दृष्टिमा सुनिश्चित हुन्छ । रोगी को सेवा गर्न वा गराउन सामर्थ्यवान हुन्छ । असन्तोष दूर गर्न सामर्थ्यवान हुन्छ । उत्पन्न कौकृत्य धर्मानुसार दूर गर्न सामर्थ्यवान हुन्छ । उत्पन्न (मिथ्या) दृष्टि धर्मानुसार विवेचना गर्न सामर्थ्यवान हुन्छ । शील उन्नत गर्न र पालन गराउन सामर्थ्यवान हुन्छ । चित्त उन्नत गर्न र गराउन सामर्थ्यवान हुन्छ अनि प्रज्ञा उन्नत गर्न र गराउन सामर्थ्यवान हुन्छ । उपालि ! अरूलाई आश्रय दिने भिक्षु यी दश गुणद्वारा सम्पन्न हुनुपर्छ ।”

६. सामणेरसुत्तं

३६. “भन्ते ! श्रामणेरबाट सेवा गराउनको निमित्त भिक्षु कति गुणले सम्पन्न हुनुपर्छ ?” “उपालि ! श्रामणेरबाट सेवा गराउनको निमित्त भिक्षु दश गुणद्वारा सम्पन्न हुनुपर्छ । ती दश के के हुन् ? उपालि ! यहाँ भिक्षु शीलवान हुन्छ... शिक्षापदे राम्रोसँग पालन गर्ने हुन्छ । बहुश्रुत हुन्छ... दृष्टिद्वारा छिचोलिएको हुन्छ । भिक्षु प्रातिमोक्ष अनि भिक्षुणी प्रातिमोक्ष विस्तृत रूपले हृदयङ्गम गरेको हुन्छ, सुविभक्त गर्ने हुन्छ, सुपरिचित हुन्छ अनि सूत्र र अनुव्यञ्जनको दृष्टिमा सुनिश्चित हुन्छ । रोगीको सेवा गर्न वा गराउन सामर्थ्यवान हुन्छ । असन्तोष दूर गर्न सामर्थ्यवान हुन्छ । उत्पन्न कौकृत्य धर्मानुसार दूर गर्न सामर्थ्यवान हुन्छ । उत्पन्न (मिथ्या) दृष्टि धर्मानुसार विवेचना गर्न सामर्थ्यवान हुन्छ । शील उन्नत गर्न र पालन गराउन सामर्थ्यवान हुन्छ । चित्त उन्नत गर्न र गराउनमा सामर्थ्यवान हुन्छ अनि प्रज्ञा उन्नत गर्न र गराउन सामर्थ्यवान हुन्छ । उपालि ! श्रामणेरबाट सेवा गराउनको निमित्त भिक्षु यी दश गुणद्वारा सम्पन्न हुनुपर्छ ।”

७. सङ्घभेदसुत्तं

३७. “ भन्ते ! ‘संघभेद, संघभेद’ भनी भन्ने गर्छन् । भन्ते ! के हुँदा संघ-भेद हुन्छ ? “उपालि ! यहाँ भिक्षुले अधर्मलाई धर्म भन्ने गर्छ । धर्मलाई अधर्म भन्ने गर्छ । अविनयलाई विनय भन्ने गर्छ । विनयलाई अविनय भन्ने गर्छ । तथागतले नबोलेको र नभनेकोलाई बोलेको छ, भनेको छ भनी भन्ने गर्छ । तथागतले बोलेको र भनेकोलाई तथागतले बोलेको छैन भनेको छैन भनी भन्ने गर्छ । तथागतले आचरण नगरेकोलाई तथागतले आचरण गरेको छ भनी भन्ने गर्छ । तथागतले आचरण गरेकोलाई तथागतले आचरण गरेको छैन भनी भन्ने गर्छ । तथागतले प्रज्ञापन नगरेकोलाई तथागतले प्रज्ञापन गरेको छ भनी भन्ने गर्छ । तथागतले प्रज्ञापन गरेकोलाई तथागतले प्रज्ञापन गरेको छैन भनी भन्ने गर्छ । तिनीहरू यी दश कुराहरूलाई लिएर एक अर्कासँग टाढा हुन्छन्, एक अर्कालाई हटाउँछन्, पृथक-पृथक भई विनय कर्म गर्छन्, प्रातिमोक्षको वाचन गर्दा पृथक-पृथक भई वाचन गर्छन् । उपालि ! यसो हुँदा संघभेद हुन्छ ।”

८. सङ्घसामग्रीसुत्तं

३८. “ भन्ते ! ‘संघएकता, संघएकता’ भनी भन्ने गर्छन् । भन्ते ! के हुँदा संघएकता हुन्छ ? “उपालि ! यहाँ भिक्षुले अधर्मलाई अधर्म भन्ने गर्छ । धर्मलाई धर्म भन्ने गर्छ । अविनयलाई अविनय भन्ने गर्छ । विनयलाई विनय भन्ने गर्छ । तथागतले नबोलेको र नभनेकोलाई तथागतले बोलेको छैन, भनेको छैन भनी भन्ने गर्छ । तथागतले बोलेको र भनेकोलाई तथागतले बोलेको छ भनेको छ भनी भन्ने गर्छ । तथागतले आचरण नगरेकोलाई तथागतले आचरण गरेको छैन भनी भन्ने गर्छ । तथागतले आचरण गरेकोलाई तथागतले आचरण गरेको छ भनी भन्ने गर्छ । तथागतले प्रज्ञापन नगरेकोलाई तथागतले प्रज्ञापन गरेको छैन भनी भन्ने गर्छ । तथागतले प्रज्ञापन गरेकोलाई तथागतले प्रज्ञापन गरेको छ भनी भन्ने गर्छ । तिनीहरू यी दश कुरालाई लिएर एक अर्कासँग टाढा हुँदैन, एक अर्कालाई हटाउँदैन, पृथक-पृथक भई विनय कर्म गर्दैन, प्रातिमोक्षको वाचन गर्दा पृथक-पृथक भई वाचन गर्दैन । उपालि ! यसो हुँदा संघमा एकता हुन्छ ।”

९. पठमआनन्दसुत्तं

३९. त्यसबेला आयुष्मान आनन्द जहाँ भगवान हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ जानुभयो । त्यहाँ पुग्नुभई भगवानलाई अभिवादन गरी एक ठाउँमा बस्नुभयो । एकठाउँमा बस्नु भएपछि आयुष्मान आनन्दले भगवानलाई यसरी भन्नुभयो— “भन्ते ! संघभेद,

संघभेद' भनी भन्ने गर्छ भन्ते ! के हुँदा संघभेद हुन्छ ? "आनन्द ! यहाँ भिक्षुले अधर्मलाई धर्म भनी भन्ने गर्छ । धर्मलाई अधर्म भनी भन्ने गर्छ । अविनयलाई विनय भनी भन्ने गर्छ... तथागतले प्रज्ञापन गरेकोलाई तथागतले प्रज्ञापन गरेको छैन भनी भन्ने गर्छ । तिनीहरू यी दश कुरालाई लिएर एक अर्कासँग टाढा हुन्छन्, एक अर्कालाई हटाउँछन्, पृथक- पृथक भई विनय कर्म गछन्, प्रातिमोक्षको वाचन गर्दा पृथक-पृथक भई वाचन गर्छन् । आनन्द ! यसो हुँदा संघभेद हुन्छ ।"

"भन्ते ! संघ एकतामा फाटो ल्याउँदा उसले के फल भोग्नु पर्छ ?"
 "आनन्द ! एक कल्पसम्म किब्बिस दुःख भोग्नुपर्छ । "भन्ते ! कल्पसम किब्बिसको अर्थ के हो ? "आनन्द ! कल्पसम्म नरकमा भोग्नु पर्छ ।

**"अपायिको, नेरयिका, कप्पट्टो सङ्घभेदको ।
 वग्गरतो अधम्मट्टो, योगब्बेमा पघंसति ।
 सङ्घं समगं भिन्दित्वा, कप्पं निरयत्तिम पच्चती" ति ॥**

"संघमा फाटो ल्याउने कल्पसम्म नरकमा बस्नु पर्ने हुन्छ । अधर्मी भई फाटोल्याई आनन्दित हुने हुँदा योगक्षेमबाट वञ्चित हुन्छ । संघको एकतामा फाटो ल्याउँदा कल्पसम्म नरक भोग गर्नुपर्छ ।"

१०. दुतियवानन्दसुत्तं

४०. " 'भन्ते ! 'संघ एकता , संघ एकता' भनी भन्ने गर्छन् । भन्ते ! के हुँदा संघ एकता हुन्छ ? "आनन्द ! यहाँ भिक्षुले अधर्मलाई अधर्म भनी भन्ने गर्छ । धर्मलाई धर्म भनी भन्ने गर्छ । अविनयलाई अविनय भनी भन्ने गर्छ । विनयलाई विनय भनी भन्ने गर्छ । तथागतले नबोलेको र नभनेकोलाई तथागतले बोलेको छैन, भनेको छैन भनी भन्ने गर्छ । तथागतले बोलेको र भनेकोलाई तथागतले बोलेको छ भनेको छ भनी भन्ने गर्छ । तथागतले आचरण नगरेकोलाई तथागतले आचरण गरेको छैन भनी भन्ने गर्छ । तथागतले आचरण गरेकोलाई तथागतले आचरण गरेको छ भनी भन्ने गर्छ । तथागले प्रज्ञापन नगरेकोलाई तथागतले प्रज्ञापन गरेको छैन भनी भन्ने गर्छ । तथागतले प्रज्ञापन गरेकोलाई तथागतले प्रज्ञापन गरेको छ भनी भन्ने गर्छ । तिनीहरू यी दश कुरा लिएर एक अर्कासँग टाढा हुँदैनन्, एक अर्कालाई हटाउँदैनन्, पृथक-पृथक भई विनय कर्म गर्दैनन्, प्रातिमोक्षको वाचन गर्दा पृथक पृथक भई वाचन गर्दैनन् । आनन्द ! यसो हुँदा संघमा एकता हुन्छ ।"

“भन्ते ! विभाजित भएको संघमा एकता ल्याउँदा उसले के प्रतिफल पाउँछ ?” “आनन्द ! ब्रह्म पुण्य पाउँछ ।” “भन्ते ! यो ब्रह्म पुण्य भनेको के हो ?”

“आनन्द ! कल्पसम्म स्वर्गमा आनन्दित हुन्छ ।”

“सुखा सङ्घस्स सामग्गी, समग्गानञ्च अनुग्गहो ।
समग्गरतो धम्मद्वो, योगक्खेमा न धंसति ।
संघ समग्गं कत्वान, कप्पं सग्गत्थि मोदती”ति ॥

“एकताप्रति अनुग्रह र संघमा एकता हुनु सुखमय हो । धर्मी भई एकतामा आनन्दित हुने योगक्षमबाट च्युत हुँदैन । संघमा एकता कायम गरिराख्ने कल्पसम्म स्वर्गमा आनन्दित हुन्छ ।”

५. अक्कोसोवगो

१. विवादसुत्तं

४१. त्यससमय आयुष्मान उपालि जहाँ भगवान हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ गए । त्यहाँ पुगेर आयुष्मान उपालि एक ठाउँमा बसे । एक ठाउँमा बसेपछि आयुष्मान उपालिले भगवानसँग यसरी सोधे— “भन्ते ! त्यो के हेतु हो, के कारण हो जसले गर्दा भिक्षु संघमा भगडा-कलह-विग्रह र विवादको उत्पत्ति हुन्छ अनि भिक्षुहरू आरामसँग बस्न पाउँदैनन् । “उपालि ! यहाँ भिक्षुहरूले अधर्मलाई धर्म भनी भन्ने गर्छ । धर्मलाई अधर्म भनी भन्ने गर्छ । अविनयलाई विनय भनी भन्ने गर्छ । विनयलाई अविनय भनी भन्ने गर्छ । तथागतले नबोलेको र नभनेकोलाई तथागतले बोलेको छ, भनेको छ भनी भन्ने गर्छ । तथागतले बोलेको र भनेकोलाई तथागतले बोलेको छैन भनेको छैन भनी भन्ने गर्छ । तथागतले आचरण नगरेकोलाई तथागतले आचरण गरेको छ भनी भन्ने गर्छ । तथागतले आचरण गरेकोलाई तथागतले आचरण गरेको छैन भनी भन्ने गर्छ । तथागतले प्रज्ञापन नगरेकोलाई तथागतले प्रज्ञापन गरेको छ भनी भन्ने गर्छ । तथागतले प्रज्ञापन गरेकोलाई तथागतले प्रज्ञापन गरेको छैन भनी भन्ने गर्छ । उपालि ! यही हेतु हो, यही कारण हो जसले गर्दा भिक्षुसंघमा भगडा-कलह-विग्रह र विवादको उत्पत्ति हुन्छ अनि भिक्षुहरू आरामसँग बस्न पाउँदैनन् ।”

२. पठमविवादसुत्तं

४२. “भन्ते ! विवादका मूल कारण कति प्रकारका हुन्छन् ?” “उपालि ! विवादका मूल कारणहरू दशप्रकारका हुन्छन् । ती दश के के हुन् ? उपालि ! यहाँ भिक्षुहरूले अधर्मलाई धर्म भनी भन्ने गर्छ । धर्मलाई अधर्म भनी भन्ने गर्छ । अविनयलाई विनय भनी भन्ने गर्छ । विनयलाई अविनय भनी भन्ने गर्छ । तथागतले नबोलेको र नभनेकोलाई तथागतले बोलेको छ, भनेको छ भनी भन्ने गर्छ । तथागतले बोलेको र भनेकोलाई तथागतले बोलेको छैन, भनेको छैन भनी भन्ने गर्छ । तथागतले आचरण नगरेकोलाई तथागतले आचरण गरेको छ भनी भन्ने गर्छ । तथागतले आचरण गरेकोलाई तथागतले आचरण गरेको छैन भनी भन्ने गर्छ । तथागतले प्रज्ञापन नगरेकोलाई तथागतले प्रज्ञापन गरेको छ भनी भन्ने गर्छ । तथागतले प्रज्ञापन गरेकोलाई तथागतले प्रज्ञापन गरेको छैन भनी भन्ने गर्छ । उपालि ! यी नै दश विवादका मूल कारणहरू हुन् ।”

३. दृतीयविवादसुत्तं

४३. “भन्ते ! विवादका मूल कारण कति प्रकारका हुन्छन् ?” “उपालि ! विवादका मूल कारणहरू दशप्रकारका हुन्छन् । ती दश के के हुन् ? उपालि ! यहाँ भिक्षुहरूले अनापत्तिलाई आपत्ति भनी भन्ने गर्छ, आपत्तिलाई अनापत्ति भनी भन्ने गर्छ, हल्का आपत्तिलाई गुरू आपत्ति भनी भन्ने गर्छ, गुरू आपत्तिलाई हल्का आपत्ति भनी भन्ने गर्छ, दुट्टुल्ल (गम्भीर) आपत्तिलाई अदुट्टुल्ल (अगम्भीर) आपत्ति भनी भन्ने गर्छ, अदुट्टुल्ल आपत्तिलाई दुट्टुल्ल आपत्ति भनी भन्ने गर्छ, सावशेष आपत्तिलाई अनवशेष आपत्ति भनी भन्ने गर्छ, अनवशेष आपत्तिलाई सावशेष आपत्ति भनी भन्ने गर्छ, सप्रतिकर्म आपत्तिलाई अप्रतिकर्म आपत्ति भनी भन्ने गर्छ, अनि अप्रतिकर्म आपत्तिलाई सप्रतिकर्म आपत्ति भनी भन्ने गर्छ । उपालि ! यी नै दशप्रकारका विवादका मूल कारणहरू हुन् ?”

४. कुसिनारसुत्तं

४४. एक समय भगवान कुसिनारास्थित बलिहरण भन्ने वनमा बस्नुहुन्थ्यो । त्यसबेला भगवानले भिक्षुहरूलाई सम्बोधन गर्नुभयो— “भिक्षुहो !” “भदन्त !” भनी ती भिक्षुहरूले भगवानलाई प्रत्युत्तर दिए । भगवानले यसरी भन्नुभयो—

“भिक्षुहो ! अरूलाई दोषारोपण गर्न चाहने दोषारोपक भिक्षुले आफूसँग पाँच गुण रहेमा मात्र अरूलाई दोषारोपण गर्न सकिन्छ । ती पाँच गुण आफूमा रहनु पर्ने के के हुन् ? भिक्षुहो ! अरूलाई दोषारोपण गर्न चाहने दोषारोपक भिक्षुले यसरी प्रत्यवेक्षण गर्नुपर्छ— ‘के म शारीरिक आचरणमा परिशुद्ध छु, म शारीरिक आचरणमा परिशुद्ध, छिद्ररहित तथा निर्दोषी हुँ ! यो गुण मसँग छ कि छैन ?’ भिक्षुहो ! यदि ऊ शारीरिक आचरणमा परिशुद्ध छैन, शारीरिक आचरणमा अपरिशुद्ध, छिद्ररहित नहुँदा अनि दोषरहित नहुँदा उसैको कुरालाई लिएर भन्नेछन्— ‘आयुष्मान ! पहिला तिमीले नै शारीरिक शिक्षापदको पालन गर्नु ।’

“अनि अर्को, भिक्षुहो ! अरूलाई दोषारोपण गर्न चाहने दोषारोपक भिक्षुले यसरी प्रत्यवेक्षण गर्नुपर्छ— ‘के म वाचसिक आचरणमा परिशुद्ध छु, म वाचसिक आचरणमा परिशुद्ध, छिद्ररहित तथा निर्दोषी हुँ ! यो गुण मसँग छ कि छैन ?’ भिक्षुहो ! यदि ऊ वाचसिक आचरणमा परिशुद्ध छैन, वाचसिक आचरणमा अपरिशुद्ध, छिद्ररहित नहुँदा, दोषरहित नहुँदा उसैको कुरालाई लिएर भन्नेछन्— ‘आयुष्मान ! पहिला तिमीले नै वाचसिक शिक्षापदको पालन गर्नु ।’

“अनि अर्को, भिक्षुहो ! अरूलाई दोषारोपण गर्न चाहने दोषारोपक भिक्षुले यसरी प्रत्यवेक्षण गर्नुपर्छ— ‘के मैले आफ्नो मनमा सब्रह्मचारीप्रति द्वेषरहित मैत्री भावनाको अभ्यास गरेको छु ? यो गुण मसँग छ कि छैन ?’ भिक्षुहो ! यदि भिक्षुको मनमा सब्रह्मचारीप्रति द्वेषरहित मैत्री भावना अभ्यास गरेको छैन भने उसैको कुरालाई लिएर भन्नेछन्— ‘आयुष्मान ! पहिला तिमीले नै सब्रह्मचारीप्रति मनमा मैत्री भावनाको अभ्यास गर्नु ।’

“अनि अर्को, भिक्षुहो ! अरूलाई दोषारोपण गर्न चाहने दोषारोपक भिक्षुले यसरी प्रत्यवेक्षण गर्नुपर्छ— ‘के म बहुश्रुत, श्रुतलाई धारण गर्ने, श्रुतलाई संग्रह गर्ने हुँ, जुन आदिकल्याणकारक, मध्यकल्याणकारक तथा अन्तकल्याणकारक, अर्थसहित, व्यञ्जनसहित, सम्पूर्ण रूपले परिशुद्ध ब्रह्मचर्य अभिव्यक्त गर्ने हुँ, म धर्म धारण गर्ने हुँ, वाणीद्वारा परिचित हुँ अनि (सम्यक) दृष्टिद्वारा छिचोल्न सक्ने हुँ ? यो धर्म मसँग छ कि छैन ? भिक्षुहो ! यदि भिक्षु बहुश्रुत नहुँदा, श्रुत धारण नगर्दा, श्रुत संग्रह नगर्दा, जुन आदिकल्याणकारक, मध्यकल्याणकारक, तथा अन्त-कल्याणकारक, अर्थसहित, व्यञ्जनसहित, सम्पूर्ण रूपले परिशुद्ध ब्रह्मचर्य अभिव्यक्त नगर्दा, आफूले धर्म धारण नगर्दा, वाणीद्वारा परिचित नहुँदा अनि (सम्यक) दृष्टिद्वारा छिचोल्न सक्ने नहुँदा उसैको कुरालाई लिएर भन्नेछन्— ‘आयुष्मान ! पहिला तिमीले नै धर्म ग्रन्थलाई परिपूर्ण गरी जान्नु ।’

“अनि अर्को, भिक्षुहो ! अरूलाई दोषारोपण गर्न चाहने दोषारोपक भिक्षुले यसरी प्रत्यवेक्षण गर्नुपर्छ— ‘के मैले भिक्षु प्रातिमोक्ष, भिक्षुणी प्रातिमोक्ष विस्तार-पूर्वक कण्ठस्थ गरेको छु, सुविभक्त, परिचित तथा सूत्र र अनुव्यञ्जनको दृष्टिले सुनिश्चित छु ? ‘आयुष्मान ! यो भगवानले कहाँ भन्नुभएको’ भनी सोढा उत्तर दिन सकेन भने उसैको कुरालाई लिएर भन्नेछन्— ‘आयुष्मान ! पहिला तिमीले नै विनयलाई सिक्नु ।’ यी पाँचप्रकारका गुणहरू आफूमा छ कि छैन भनी प्रत्यवेक्षण गर्नुपर्छ ।

“कुन पाँच गुणहरू आफूमा हुनुपर्छ ? ‘मैले उचित समयमा भन्छु, अनुचित समयमा भन्दैन; सत्य कुरा बोल्छु, असत्य बोल्दैन; मधुर वाणीले भन्छु, कठोर वाणीले भन्ने छैन; प्रयोजन हुने भन्छु, अप्रयोजन भन्दैन; मैत्री चित्तद्वारा भन्छु, द्वेषी भई भन्दैन ।’ यी पाँच गुणहरूमा आफू प्रतिष्ठित हुनुपर्छ । अरूलाई दोषारोपण गर्न चाहने दोषारोपक भिक्षु यी पाँच गुणहरू प्रत्यवेक्षण गरी अनि पाँच गुणहरूमा आफू प्रतिष्ठित भई अरूलाई दोषारोपण गर्नुपर्छ ।”

५. राजान्तपुरप्पवेसनसुत्तं

४५. “भिक्षुहो ! राजान्तपुरमा (रनिवास) प्रवेश गर्दा दशप्रकारका दोष छन् । ती दश के के हुन् ? भिक्षुहो ! राजा रानीसँग बसेको हुन्छ । रानीले भिक्षु हेरेर मुसुक्क हाँस्छ वा भिक्षुले रानी हेरेर मुसुक्क हाँस्छ । त्यसबेला राजालाई यस्तो लाग्छ— ‘या त यिनीहरूले कृकर्म गरे होलान् या त गर्नेछन् । भिक्षुहो ! राजान्तपुरमा प्रवेश गर्दाको यो पहिलो दोष हो ।

ऊ अन्य स्त्रीकहाँ गएको स्मरण हुँदैन । ‘राजाबाट ती स्त्री गर्भवती हुन्छिन् ।’ त्यसबेला राजाको मनमा यस्तो हुन्छ— ‘यहाँ प्रव्रजित बाहेक अरू कोही पस्दैनन् । यो प्रव्रजितको नै कर्म हुनुपर्छ । भिक्षुहो ! राजान्तपुरमा प्रवेश गर्दाको यो दोस्रो दोष हो ।

“अनि अर्को, भिक्षुहो !- राजान्तपुरमा कुनै एक रत्नको चोरी हुन्छ । त्यसबेला राजाको मनमा यस्तो हुन्छ— ‘यहाँ प्रव्रजित बाहेक अरू कोही पस्दैनन् । यो प्रव्रजितको नै कर्म हुनुपर्छ । भिक्षुहो ! राजान्तपुरमा प्रवेश गर्दाको यो तेस्रो दोष हो ।

“अनि अर्को, भिक्षुहो ! राजान्तपुरमा भित्री गुप्तकुराहरू बाहिर प्रकट हुन्छ । त्यसबेला राजाको मनमा यस्तो हुन्छ— ‘यहाँ प्रव्रजित बाहेक अरू कोही पस्दैनन् । यो प्रव्रजितको नै कर्म हुनुपर्छ । भिक्षुहो ! राजान्तपुरमा प्रवेश गर्दाको यो चौथो दोष हो ।

“अनि अर्को, भिक्षुहो ! राजान्तपुरमा या त पिताले पुत्रलाई मार्ने या त पुत्रले पितालाई मार्ने विचार हुन्छ । त्यसबेला राजाको मनमा यस्तो हुन्छ— ‘यहाँ प्रव्रजित बाहेक अरू कोही पस्दैनन् । यो प्रव्रजितको नै कर्म हुनुपर्छ । भिक्षुहो ! राजान्तपुरमा प्रवेश गर्दाको यो पाँचौं दोष हो ।

“अनि अर्को, भिक्षुहो ! राजाले तल्लोतहकालाई उच्चतहमा राख्छ । जसलाई राम्रो लागेको हुँदैन, उसको मनमा हुन्छ— ‘राजाको प्रव्रजितसँग सम्बन्ध छ । यो प्रव्रजितको नै कर्म हुनुपर्छ । भिक्षुहो ! राजान्तपुरमा प्रवेश गर्दाको छैटौं दोष हो ।

अनि अर्को भिक्षुहो ! राजाले उच्चतहकालाई तल्लोतहमा राख्छ । जसलाई यो राम्रो लागेको हुँदैन, उसको मनमा हुन्छ— ‘राजाको प्रव्रजितसँग सम्बन्ध छ । यो

प्रव्रजितको नै कर्म हनुपर्छ । भिक्षुहो ! राजान्तपुरमा प्रवेश गर्दाको यो सातौं दोष हो ।

अनि अर्को भिक्षुहो ! राजाले असमयमै सेना चढाईको निम्ति पठाउछ । जसलाई यो राम्रो लागेको हुँदैन, उसको मनमा हुन्छ— 'राजा प्रव्रजितसंग सम्बन्ध छ । यो प्रव्रजितको नै कर्म हनुपर्छ । भिक्षुहो ! राजान्तपुरमा प्रवेश गर्दा यो आठौं दोष हो ।

अनि अर्को भिक्षुहो ! राजाले समयमै सेना चढाईको निम्ति पठाएर बीच बाटोबाटै फर्काउँछ । जसलाई यो राम्रो लागेको हुँदैन, उसको मनमा हुन्छ— 'राजाको प्रव्रजितसंग सम्बन्ध छ । यो प्रव्रजितको नै कर्म हनुपर्छ । भिक्षुहो ! राजान्तपुरमा प्रवेश गर्दाको यो नवौं दोष हो ।

अनि अर्को भिक्षुहो ! राजान्तपुरमा हात्तीको मस्ती, घोडाको मस्ती, रथको मस्ती अनि मन लोभ्याउने रूप, शब्द, गन्ध, रस र स्पर्श रहेको हुन्छ । यो प्रव्रजितको निम्ति अहितकर हुन्छ । भिक्षुहो ! राजान्तपुरमा प्रवेश गर्दाको यो दशौं दोष हो ।

६. सक्कसुत्तं

४६. एकसमय भगवान कपिलवत्थुस्थित शाक्यहरूको जनपद न्यग्रोधा-राममा बस्नुहुन्थ्यो । त्यसबेला शाक्य जनपदका धेरै शाक्यहरू उपोसथको दिन जहाँ भगवान हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ गए । त्यहाँ गएर भगवानलाई अभिवादन गरी एक ठाउँमा बसे । एकठाउँमा बसेका ती उपासकहरूलाई भगवानले यसरी भन्नभयो— "शाक्यहो ! के तिमीहरूले अष्टाङ्ग उपोसथ व्रत पालन गर्दछौ ?" "भन्ते ! हामीले कहिलेकहीं उपोसथ व्रत पालन गर्दछौं, कहिलेकहीं गर्दैनौं । "शाक्यहो ! त्यसो गर्नु तिमीहरूको निम्ति हानिकारक हो, हितकर होइन, तिमीहरू यसप्रकारका शोक- भय र मरण-भययुक्त जीवनमा कहिलेकहीं उपोसथ व्रत पालन गर्ने अनि कहिलेकहीं पालन नगर्ने ।

"शाक्यहो ! के तिमीहरू मान्दछौ ? यहाँ कोही मान्छेले जीविकाको निम्ति कुनै न कुनै कार्यद्वारा बिना अकुशल कर्म गरी दिनमा आधा कार्षापण कमाउन सक्छ ? यो भन्नु अनावश्यक हो कि त्यो मान्छे होशियार हुन्छ अनि मेहनती हुन्छ । "यस्तै हो, भन्ते !"

“शाक्यहो ! के तिमीहरू मान्दछौ ! यहाँ कोही मान्छेले जीविकाको निम्ति कुनै न कुनै कार्यद्वारा बिना अकुशल कर्म गरी दिनमा एक कार्षापण कमाउन सक्छ ? यो भन्नु अनावश्यक हो कि त्यो मान्छे होशियार हुन्छ अनि मेहनती हुन्छ । “यस्तै हो, भन्ते !”

“शाक्यहो ! के तिमीहरू मान्दछौ ? यहाँ कोही मान्छेले जीविकाको निम्ति कुनै न कुनै कार्यद्वारा बिना अकुशल कर्म गरी दिनमा दुई कार्षापण... तीन कार्षापण... चार कार्षापण... पाँच कार्षापण... छ कार्षापण... सात कार्षापण... आठ कार्षापण... नौ कार्षापण... दश कार्षापण... बीस कार्षापण... तीस कार्षापण... चालीस कार्षापण... पचास कार्षापण... सय कार्षापण कमाउन सक्छ ? यो भन्नु अनावश्यक हो कि त्यो मान्छे होशियार हुन्छ अनि मेहनती हुन्छ । “यस्तै हो, भन्ते !”

“शाक्यहो ! के तिमीहरू मान्दछौ ? त्यो मान्छे सय वर्ष आयु भएकाले दिनदिनै सय-सय कार्षापण कमाउँदै जम्मा पाउँ जाँदा सय वर्ष पुग्दा धेरै नै धन-राशि जम्मा पारेको हुन्छ ?” “यस्तै हो, भन्ते !”

“शाक्यहो ! के तिमीहरू मान्दछौ ? त्यो मान्छेसँग रहेको धन सम्पत्तिद्वारा सम्पत्तिको कारणले, सम्पत्तिको हेतुले एक रात वा एक दिन, आधा रात वा आधा दिन सर्वाशमा सुखी रहन सक्छ ?” “सकदैन भन्ते !” “त्यो के कारणले ?” “भन्ते ! भोग सम्पत्ति भन्नु नै अनित्य हो, तुच्छ हो, भूटो हो अनि व्यर्थको हो ।”

“शाक्यहो ! मेरा श्रावक यदि मैले भने अनुसार दश वर्ष भए पनि प्रमाद-रहित हुन्छ, प्रयत्नशील हुन्छ, सतत जागरुक भई आचरण गरेमा ऊ शय वर्ष पनि, दशहजार वर्ष पनि अनि लाख वर्ष पनि सर्वाशमा सुखी रहन सक्छ । ऊ निश्चय नै सोतापन्न वा सकदागामी वा अनागामी हुनसक्छ । दश वर्षको कुरा रहन देऊ ।

यहाँ मेरा श्रावक यदि मैले भने अनुसार नौ वर्ष... आठ वर्ष... सात वर्ष... छ वर्ष... पाँच वर्ष... चार वर्ष... तीन वर्ष... दुई वर्ष... एक वर्ष भए पनि प्रमादरहित हुन्छ, प्रयत्नशील हुन्छ, सतत जागरुक भई आचरण गरेमा ऊ शय वर्ष पनि, दशहजार वर्ष पनि अनि लाख वर्ष पनि सर्वाशमा सुखीरहन सक्छ । ऊ निश्चय नै सोतापन्न वा सकदागामी वा अनागामी हुनसक्छ । एक वर्षको कुरा रहन देऊ ।

यहाँ मेरा श्रावक यदि मैले भने अनुसार दश महिना भए पनि प्रमाद-रहित

हुन्छ, प्रयत्नशील हुन्छ, सतत जागरुक भई आचरण गरेमा ऊ शय वर्ष पनि, दशहजार वर्ष पनि अनि लाख वर्ष पनि सर्वाशमा सुखीरहन सक्छ । ऊ निश्चय नै सोतापन्न वा सकदागामी वा अनागामी हुनसक्छ । दश महिनाको कुरा रहन देऊ ।

यहाँ मेरा श्रावक यदि मैले भने अनुसार नौ महिना... आठ महिना... सात महिना... छ महिना... पाँच महिना... चार महिना... तीन महिना... दुई महिना... एक महिना... आधा महिना भए पनि प्रमादरहित हुन्छ, प्रयत्नशील हुन्छ, सतत जागरुक भई आचरण गरेमा ऊ शय वर्ष पनि, दशहजार वर्ष पनि अनि लाख वर्ष पनि सर्वाशमा सुखी रहन सक्छ । ऊ निश्चय नै सोतापन्न वा सकदागामी वा अनागामी हुनसक्छ । आधा महिनाको कुरा रहन देऊ ।

यहाँ मेरा श्रावक यदि मैले भने अनुसार दश रात र दिन भए पनि प्रमादरहित हुन्छ, प्रयत्नशील हुन्छ, सतत जागरुक भई आचरण गरेमा ऊ शय वर्ष पनि, दशहजार वर्ष पनि अनि लाख वर्ष पनि सर्वाशमा सुखी रहन सक्छ । ऊ निश्चय नै सोतापन्न वा सकदागामी वा अनागामी हुनसक्छ । दश रात र दिनको कुरा रहन देऊ ।

यहाँ मेरा श्रावक यदि मैले भने अनुसार नौ रात र दिन... आठ रात र दिन... सात रात र दिन... छ रात र दिन... पाँच रात र दिन... चार रात र दिन... तीन रात र दिन... दुई रात र दिन... एक रात र दिन भए पनि प्रमादरहित हुन्छ, प्रयत्नशील हुन्छ, सतत जागरुक भई आचरण गरेमा ऊ शय वर्ष पनि, दशहजार वर्ष पनि अनि लाख वर्ष पनि सर्वाशमा सुखी रहन सक्छ । ऊ निश्चय नै सोतापन्न वा सकदागामी वा अनागामी हुनसक्छ । शाक्यहो ! तिमीहरूको निम्ति यो हानिकारक हो, यो हितकारी होईन कि तिमीहरू यस्तो शोक-भययुक्त र मरण-भययुक्त जीवनमा कहिलेकहीं अष्टाङ्ग उपोसथ व्रत पालन गर्ने अनि कहिलेकहीं पालन नगर्ने ।” “भन्ते ! आजदेखि हामीले अष्टाङ्ग उपोसथ व्रत लिनेछौं ।”

७. महालिसुत्तं

४७. एक समय भगवान वैसालीस्थित महावनको कृटागारशालामा बस्नुहुन्थ्यो । त्यसबेला महालि लिच्छवि जहाँ भगवान हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ गए । त्यहाँ पुगी भगवानलाई अभिवादन गरी एकठाउँमा बसे । एकठाउँमा बसेपछि महालि लिच्छविले भगवानलाई यसरी भन्यो— “भन्ते ! के हुनाले, के कारणले गर्दा पाप कर्ममा लाग्नु परेको अनि पाप कर्मको प्रवृत्तिमा लाग्नु परेको ?” “महालि ! लोभ हुनाले, लोभका कारणले गर्दा पाप कर्ममा लाग्नु परेको अनि पाप कर्मको प्रवृत्तिमा

लागनु परेको । महालि ! द्वेष हुनाले, द्वेषको कारणले गर्दा पाप कर्ममा लागनु परेको अनि पाप कर्मको प्रवृत्तिमा लागनु परेको । महालि ! मोह हुनाले, मोहको कारणले गर्दा पाप कर्ममा लागनु परेको अनि पाप कर्मको प्रवृत्तिमा लागनु परेको । महालि ! मनमा बेठिक विचार हुनाले, मनमा बेठिक विचारको कारणले गर्दा पाप कर्ममा लागनु परेको अनि पाप कर्मको प्रवृत्तिमा लागनु परेको । महालि ! मिथ्यादृष्टिमा चित्त लागेको हुनाले, मिथ्यादृष्टिमा चित्त लागेको कारणले गर्दा पाप कर्ममा लागनु परेको अनि पाप कर्मको प्रवृत्तिमा लागनु परेको । महालि ! यसैले गर्दा अनि यही कारणले गर्दा पाप कर्ममा लागनु परेको अनि पाप कर्मको प्रवृत्तिमा लागनु परेको ।”

“भन्ते ! के हुनाले, के कारणले गर्दा कल्याण हुने कर्ममा लाग्न पाएको अनि कल्याण हुने कर्मको प्रवृत्तिमा लाग्न पाएको ?” “महालि ! अलोभ हुनाले, अलोभको कारणले गर्दा कल्याण कर्ममा लाग्न पाएको अनि कल्याण कर्मको प्रवृत्तिमा लाग्न पाएको । महालि ! अद्वेष हुनाले, अद्वेषको कारणले गर्दा कल्याण कर्ममा लाग्न पाएको अनि कल्याण कर्मको प्रवृत्तिमा लाग्न पाएको । महालि ! अमोह हुनाले, अमोहको कारणले गर्दा कल्याण कर्ममा लाग्न पाएको अनि कल्याण कर्मको प्रवृत्तिमा लाग्न पाएको । महालि ! मनमा ठिक विचार हुनाले, मनमा ठिक विचारको कारणले गर्दा कल्याण कर्ममा लाग्न पाएको अनि कल्याण कर्मको प्रवृत्तिमा लाग्न पाएको । महालि ! चित्त सम्यकदृष्टिमा लागेको हुनाले, चित्त सम्यकदृष्टिमा लागेको कारणले गर्दा कल्याण कर्ममा लाग्न पाएको अनि कल्याण कर्मको प्रवृत्तिमा लाग्न पाएको । महालि ! यसो हुनाले अनि यही कारणले गर्दा कल्याण कर्ममा लाग्न पाएको अनि कल्याण कर्मको प्रवृत्तिमा लाग्न पाएको । महालि ! यी दशप्रकारका धर्म लोकमा नभएकोभए यस लोकमा यसको केही अतोपत्तो लाग्ने थिएन कि यो अधर्म चर्या हो तथा विषम चर्या हो अनि धार्मिक चर्या हो तथा सम चर्या हो । महालि ! जब कि, यी दशप्रकारका धर्महरू भए तब यस लोकमा यसको पत्तो लाग्यो— यो अधर्म चर्या हो तथा विषम चर्या हो अनि अर्को धार्मिक चर्या हो तथा सम चर्या हो भनी ।”

८. प्रब्रजितअभिण्हसुत्तं

४८. “भिक्षुहो ! प्रब्रजितले यी दश कुरामा निरन्तर प्रत्यवेक्षण गर्नुपर्छ । ती दश के के हुन् ? ‘म विवर्णता (कुरूपता) तिर गइरहेको छु’, भनी प्रब्रजितले निरन्तर प्रत्यवेक्षण गर्नुपर्छ । ‘मेरो जीविका पराश्रित हो’, भनी प्रब्रजितले निरन्तर प्रत्यवेक्षण गर्नुपर्छ । ‘मेरो आचरण विशेष रूपको हुनुपर्छ’, भनी प्रब्रजितले निरन्तर प्रत्यवेक्षण गर्नुपर्छ । ‘कहीं मेरो शील ढुट्टि हुँदा आफैले आफैलाई दोषारोपण गर्न परेको त छैन’, भनी प्रब्रजितले निरन्तर प्रत्यवेक्षण गर्नुपर्छ । ‘कहीं मेरो शील ढुट्टि

हुँदा सब्रह्मचारीले दोषारोपण त गर्दैन', भनी प्रव्रजितले निरन्तर प्रत्यवेक्षण गर्नुपर्छ । 'मेरो जतिपनि प्रिय, मनोनुकूल हो ती सबै नानाभाव र अन्यथाभाव हुनेछ्छ,' भनी प्रव्रजितले निरन्तर प्रत्यवेक्षण गर्नुपर्छ । 'मेरो भन्नु कर्म नै हो, कर्म नै अशियार हो, कर्मले नै उत्पन्न हुने हुँ, कर्म नै बन्धु हो, कर्मको नै शरण हुँ, मैले पाप वा कल्याण हुने जुन कर्म गर्छु, त्यही नै भविष्यमा मेरो अंश हुनेछ्छ,' भनी प्रव्रजितले निरन्तर प्रत्यवेक्षण गर्नुपर्छ । 'मेरो रात र दिन कसरी बितिरहेको छ्छ,' भनी प्रव्रजितले निरन्तर प्रत्यवेक्षण गर्नुपर्छ । 'के म शुन्यागारमा रमाउने गरेको छ्छ,' भनी प्रव्रजितले निरन्तर प्रत्यवेक्षण गर्नुपर्छ । 'के मैले परामानुषिक धर्म विशेषरूपको आर्य ज्ञानदर्शन गरेको छ्छु जब कि भविष्यमा आउने सब्रह्मचारीले प्रश्न गर्दा शीर झुकाएर त बस्नु पर्दैन', भनी प्रव्रजितले निरन्तर प्रत्यवेक्षण गर्नुपर्छ । भिक्षुहो ! प्रव्रजितले यी नै दश कुरा निरन्तर प्रत्यवेक्षण गर्नुपर्छ ।"

९. शरीरद्वयम्सुत्तं

४९. "भिक्षुहो ! यी दश शरीरका स्वाभाविक धर्म हुन् । ती दश के के हुन् ? शीत, उष्ण, भोक, प्यास, दिसा, पिसाब, शारीरिक संयम, वाचसिक संयम, आजीविका संयम अनि पुनर्भवको कारणले हुने भवसंस्कार । भिक्षुहो ! शरीरका यी नै दश धर्म हुन् ।

१०. भण्डनसुत्तं

५०. एक समय भगवान सावत्थिस्थित अनाथपिण्डकको जेतवनाराममा बस्नुहुन्थ्यो । त्यस समय धेरै भिक्षुहरू भोजन पश्चात पिण्डपात्रलाई एकठाउँमा राखेपछि उपस्थानशालामा भेला भई एक आपसमा झगडा गर्दै, कलह गर्दै, विवाद गर्दै एक अर्का माथि मुखरूपी शस्त्रद्वारा घोच्दै थिए । अनि त भगवान सन्ध्या समयमा ध्यानबाट उठ्नु भई जहाँ उपस्थानशाला थियो, त्यहाँ जानुभयो । त्यहाँ पुग्नु भई बिच्छ्रचाइ राखेको आसनमा बस्नुभयो । बस्नु भएपछि भगवानले भिक्षुहरूलाई सम्बोधन गर्नुभयो— "भिक्षुहो ! तिमीहरू यहाँ बसेर के कुराकानी गरिरहेका थियौ ? तिमीहरू बीचमा के कुरा चलिरहेको थियो ?

"भन्ते ! अहिले हामी यहाँ भोजन पश्चात पिण्डपात्रलाई एकठाउँमा राखेर उपस्थानशालामा भेला भई एक आपसमा झगडा गर्दै, कलह गर्दै, विवाद गर्दै एक अर्का माथि मुखरूपी शस्त्रद्वारा घोच्दै थियौ । भिक्षुहो ! श्रद्धा पूर्वक घरबाट बेघर भई अनागारिक भएर झगडा गर्दै, कलह गर्दै, विवाद गर्दै एक अर्का माथि मुखरूपी शस्त्रद्वारा घोच्दै बस्नु यो तिमीहरूको निम्ति योग्य होइन ।

“भिक्षुहो ! यी दश धर्महरू हुन्— जुन सारमय, प्रियकर, गौरव उत्पन्न अनि संग्रह गराउने, जुन अविवादको निम्ति, मेलमिलापको निम्ति र एकताको निम्ति हुन्छ । ती दश के के हुन् ? यहाँ भिक्षु शीलवान हुन्छ । (१) प्रातिमोक्षको नियम पालन गर्दै आफ्नो आचरण व्यवस्थित गरी तथा सानो भन्दा सानो दोष गर्न डराउने, शिक्षापद राम्रोसँग पालन गर्ने हुन्छ । भिक्षुहो ! जब भिक्षु शीलवान हुन्छ... यो धर्म पनि सारमय, प्रियकर, गौरव उत्पन्न अनि सङ्ग्रह गराउने हुन्छ । जुन अविवादको निम्ति, मेलमिलापको निम्ति र एकताको निम्ति हुन्छ ।

अनि अर्को भिक्षुहो ! भिक्षु बहुश्रुत हुन्छ, श्रुतलाई धारण गर्ने, श्रुतलाई संग्रह गर्ने, जुन आदिकल्याणकारक, मध्यकल्याणकारक अनि अन्तकल्याणकारक, अर्थसहित, व्यञ्जनसहित सम्पूर्ण रूपले परिशुद्ध ब्रह्मचर्य अभिव्यक्त गर्छ, उसबाट त्यस्तो धर्म बहुश्रुत धारण गरेको हुन्छ, बाणीद्वारा परिचित हुन्छ, मनद्वारा परिक्षित हुन्छ तथा दृष्टिद्वारा छिचोलिएको हुन्छ । भिक्षुहो ! जब भिक्षु बहुश्रुत हुन्छ... यो धर्म पनि सारमय, प्रियकर, गौरव उत्पन्न अनि संग्रह गराउने हुन्छ, जुन अविवादको निम्ति, मेलमिलापको निम्ति र एकताको निम्ति हुन्छ ।

“अनि अर्को भिक्षुहो ! भिक्षुको कल्याण मित्र, कल्याण सहाय र सत्सङ्गत राम्रो हुन्छ । भिक्षुहो ! जब भिक्षुको कल्याण मित्र, कल्याण सहाय र सत्सङ्गत राम्रो हुन्छ । यो धर्म पनि सारमय, प्रियकर, गौरव उत्पन्न अनि सङ्ग्रह गराउने हुन्छ । जुन अविवादको निम्ति, मेलमिलापको निम्ति र एकताको निम्ति हुन्छ ।

“अनि अर्को भिक्षुहो ! भिक्षु सुवच हुन्छ, सुवच हुने धर्मद्वारा सम्पन्न हुन्छ अनि हितकर कुरालाई ग्रहण गर्ने हुन्छ । भिक्षुहो ! जब भिक्षु सुवच हुन्छ, सुवच हुने धर्मद्वारा सम्पन्न हुन्छ अनि हितकर कुरालाई ग्रहण गर्ने हुन्छ । यो धर्म पनि सारमय, प्रियकर, गौरव उत्पन्न अनि संग्रह गराउने हुन्छ । जुन अविवादको निम्ति, मेलमिलापको निम्ति र एकताको निम्ति हुन्छ ।

“अनि अर्को, भिक्षुहो ! भिक्षुले जो कोही सब्रह्मचारीप्रति जुन उसको कर्तव्य हो, त्यसमा दक्ष हुन्छ, त्यस विषयमा आलस्यरहित भई यसरी गर्नुपर्छ, यसरी व्यवस्था गर्नुपर्छ भनी विचार पुऱ्याई काम सम्पन्न गर्ने हुन्छ । भिक्षुहो ! यो जुन, भिक्षुले जो कोही सब्रह्मचारीप्रति जुन उसको कर्तव्य हो, त्यसमा दक्ष हुन्छ, त्यस विषयमा आलस्यरहित भई यसरी गर्नुपर्छ, यसरी व्यवस्था गर्नुपर्छ भनी विचार पुऱ्याई काम सम्पन्न गर्ने हुन्छ । यो धर्म पनि सारमय, प्रियकर, गौरव उत्पन्न अनि संग्रह गराउने हुन्छ । जुन अविवादको निम्ति, मेलमिलापको निम्ति र एकताको निम्ति हुन्छ ।

“अनि अर्को, भिक्षुहो ! भिक्षु धर्मकामी हुन्छ, प्रिय-भाषी हुन्छ, अभिधर्म र अभिविनयलाई लिएर प्रमुदित हुन्छ । भिक्षुहो ! यो जुन, भिक्षु धर्मकामी हुन्छ, प्रिय-भाषी हुन्छ, अभिधर्म र अभिविनयलाई लिएर प्रमुदित हुन्छ । यो धर्म पनि सारमय, प्रियकर, गौरव उत्पन्न अनि सङ्ग्रह गराउने हुन्छ । जुन अविवादको निम्ति, मेलमिलापको निम्ति र एकताको निम्ति हुन्छ ।

“अनि अर्को, भिक्षुहो ! भिक्षु अकुशल धर्म नष्ट गर्न, कुशल धर्म उत्पन्न गर्न प्रयत्नशील, स्तम्भसरह, दृढपराक्रमी तथा कुशल धर्ममा काँध नभुकाउने हुन्छ । भिक्षुहो ! यो जुन, भिक्षु अकुशल धर्म नष्ट गर्न, कुशल धर्म उत्पन्न गर्न प्रयत्नशील, स्तम्भसरह, दृढपराक्रमी तथा कुशल धर्ममा काँध नभुकाउने हुन्छ । यो धर्म पनि सारमय, प्रियकर, गौरव उत्पन्न अनि सङ्ग्रह गराउने हुन्छ । जुन अविवादको निम्ति, मेलमिलापको निम्ति र एकताको निम्ति हुन्छ ।

अनि अर्को, भिक्षुहो ! भिक्षु जुनकुनै चीवर-पिण्डपात-शयनासन-बिरामीको निम्ति औषधी तथा परिष्कारमा सन्तुष्ट हुन्छ । भिक्षुहो ! यो जुन, भिक्षु जुनकुनै चीवर-पिण्डपात-शयनासन-बिरामीको निम्ति औषधी तथा परिष्कारमा सन्तुष्ट हुन्छ । यो धर्म पनि सारमय... निम्ति हुन्छ ।

“अनि अर्को, भिक्षुहो ! भिक्षु स्मृतिवान हुन्छ, उत्तमप्रकारको स्मृतिले युक्त, चिरकाल पूर्व गरिएको, चिरकाल पूर्व बोलिएको सम्भन सक्ने तथा अनुस्मरण गर्न सक्ने हुन्छ । भिक्षुहो ! यो जुन, भिक्षु स्मृतिवान हुन्छ, उत्तमप्रकारको स्मृतिले युक्त, चिरकाल पूर्व गरिएको, चिरकाल पूर्व बोलिएकोलाई सम्भन सक्ने तथा अनुस्मरण गर्न सक्ने हुन्छ । यो धर्म पनि सारमय... निम्ति हुन्छ ।

“अनि फेरि अर्को, भिक्षुहो ! भिक्षु उत्पत्ति र विनाशप्रति प्रज्ञाद्वारा सम्पन्न भई, आर्यद्वारा छिचोल्न सक्ने सम्यकप्रकारले दुःखलाई क्षय गर्नतिर लाग्नुकासाथै प्रज्ञाले सम्पन्न हुन्छ । भिक्षुहो ! यो जुन, भिक्षु उत्पत्ति र विनाशप्रति प्रज्ञाद्वारा सम्पन्न भई, आर्यले छिचोल्न सक्ने सम्यकप्रकारले दुःख क्षय गर्नतिर लाग्नुकासाथै प्रज्ञा सम्पन्न हुन्छ । यो धर्म पनि सारमय... निम्ति हुन्छ । भिक्षुहो ! यी नै दश धर्महरू सारमय, प्रियकर, गौरव उत्पन्न अनि सङ्ग्रह गराउने हुन्छ । जुन अविवादको निम्ति, मेलमिलापको निम्ति र एकताको निम्ति हुन्छ ।”

२. दुतियपण्णासकं

(६) १. सचित्तवग्गो

१. सचित्तसुत्तं

५१. मैले यस्तो सुनें— एक समय भगवान सावत्थिस्थित अनाथ-पिण्डिकको जेतवनारायणमा बस्नुहुन्थ्यो । त्यसबेला भगवानले भिक्षुहरूलाई सम्बोधन गर्नुभयो— “भिक्षुहो !” “भदन्त !” भनी ती भिक्षुहरूले भगवानलाई प्रत्युत्तर दिए । भगवानले यसरी भन्नुभयो—

“भिक्षुहो ! यदि भिक्षुले अरूको चित्त विषयका कुरा जान्न नसकेमा उसले ‘आफ्नै चित्तलाई जान्नमा दक्ष हुन्छु’ भनी शिक्षा लिनुपर्छ ।

“भिक्षुहो ! भिक्षुले कसरी आफ्नो चित्तलाई जान्नमा दक्ष हुन्छ ? जस्तै कि, भिक्षुहो ! शौकिन स्त्री, पुरुष वा युवा हुन्छ । उसले सफा ऐनामा वा स्वच्छ जल पात्रमा अनुहार हेर्छ— यदि ऐनामा वा जल पात्रमा आफ्नो अनुहार हेर्दा धूलो लागेको वा मैलो लागेको भएमा त्यस धूलो वा मैलोलाई सफा गर्न खोज्छ । यदि धूलो वा मैलो नभएमा प्रसन्न हुन्छ वा भाग्यमानी सम्भेर मनमनै भन्छ— ‘यो मेरो निमित्त लाभ हो, म परिशुद्ध छु ।’ भिक्षुहो ! यस्तै गरी भिक्षुहरूले प्रत्यवेक्षण गर्छ भने कुशल धर्ममा बहुपकार हुन्छ— ‘म औधि नै लोभी भई बसिरहेको छु, म औधि नै निर्लोभी भई बसिरहेको छु, म औधि नै द्वेषी भई बसिरहेको छु, म औधि नै द्वेषरहित भई बसिरहेको छु, म औधि नै धिनमिद्ध (आलस्य-तन्द्रा) भई बसिरहेको छु, म औधि नै धिनमिद्धरहित भई बसिरहेको छु, म औधि नै उद्धत भई बसिरहेको छु, म औधि नै उद्धतरहित भई बसिरहेको छु, म औधि नै शंकालु भई बसिरहेको छु, म औधि नै शंकारहित भई बसिरहेको छु, म औधि नै क्रोधी भई बसिरहेको छु, म औधि नै क्रोधरहित भई बसिरहेको छु, म औधि नै क्लेशयुक्त चित्तको भई बसिरहेको छु, म औधि नै क्लेशरहित भई बसिरहेको छु, म औधि नै उत्साहीत भई बसिरहेको छु, म औधि नै उत्साहरहित भई बसिरहेको छु, म औधि नै अल्छे भई बसिरहेको छु, म औधि नै प्रयत्नशील भई बसिरहेको छु, म औधि नै चञ्चल भई बसिरहेको छु अनि म औधि नै एकाग्र भई बसिरहेको छु ।’

“भिक्षुहो ! यदि भिक्षुले प्रत्यवेक्षण गर्दा यसरी थाहा पाउँछ कि— ‘म औधि नै लोभी भई बसिरहेको छु, म औधि नै द्वेषी भई बसिरहेको छु, म औधि नै

धिनमिद्ध भई बसिरहेको छु, म औधि नै उद्धत भई बसिरहेको छु, म औधि नै शंकालु भई बसिरहेको छु, म औधि नै क्रोधी भई बसिरहेको छु, म औधि नै क्लेशयुक्त चित्तको भई बसिरहेको छु, म औधि नै उत्साहित भई बसिरहेको छु, म औधि नै अल्छे भई बसिरहेको छु, म औधि नै चञ्चल भई बसिरहेको छु, ' भिक्षुहो ! त्यो भिक्षुले त्यस पापमय अकुशल धर्म हटाउन अत्यन्तै प्रबल इच्छा, प्रयत्न, उत्साह, प्रयास, विघ्न हटाई, मेहनत अनि स्मृति र सम्प्रजन्य भई बस्नुपर्छ । जस्तै कि, भिक्षुहो ! यदि लगाएको लुगा वा केशमा आगो लागे निभाउन अत्यन्तै प्रबल इच्छा, प्रयत्न, उत्साह, प्रयास, विघ्न हटाई, मेहनत अनि स्मृति र सम्प्रजन्य हुनुपर्छ ।

“भिक्षुहो ! यदि भिक्षुले प्रत्यवेक्षण गर्दा यसरी थाहा पाउँछ कि- ‘म औधि नै निर्लोभी भई बसिरहेको छु, म औधि नै अद्वेषी भई बसिरहेको छु, म औधि नै धिनमिद्धरहित भई बसिरहेको छु, म औधि नै अनुद्धत भई बसिरहेको छु, म औधि नै शंकारहित भई बसिरहेको छु, म औधि नै अक्रोधी भई बसिरहेको छु, म औधि नै क्लेशरहित चित्तको भई बसिरहेको छु, म औधि नै अनुत्तेजित भई बसिरहेको छु, म औधि नै अप्रमादी भई बसिरहेको छु अनि म औधि नै एकाग्र भई बसिरहेको छु, ’ भिक्षुहो ! त्यो भिक्षुले त्यही कुशल धर्ममा प्रतिष्ठित भई आश्रव क्षय गर्न तिर उत्तरोत्तर वृद्धि गर्दै जानुपर्छ ।”

२. सारिपुत्तसुत्तं

५२. त्यस समय आयुष्मान सारिपुत्तले भिक्षुहरूलाई सम्बोधन गर्नुभयो-
“आवुसो भिक्षुहो !” “आवुसो !” भनी ती भिक्षुहरूले आयुष्मान सारिपुत्तलाई प्रत्युत्तर दिए । आयुष्मान सारिपुत्तले यसरी भन्नुभयो-

“आवुसोहो ! यदि भिक्षुले अरूको चित्तका कुरा जान्न नसके उसले ‘आफ्नै चित्त जान्नमा दक्ष हुन्छु’ भनी शिक्षा लिनु पर्छ ।

“आवुसोहो ! भिक्षुले कसरी आफ्नो चित्तलाई जान्नमा दक्ष हुन्छ ? जस्तै कि भिक्षुहो ! शौकिन स्त्री वा पुरुष वा युवा हुन्छ । उसले सफा ऐना वा स्वच्छ जल पात्रमा अनुहार हेर्ने गर्छ- यदि ऐना वा जल पात्रमा आफ्नो अनुहार हेर्दा धूलो वा मैलो लागेको भएमा त्यस धूलो वा मैलोलाई सफा गर्न प्रयत्न गर्छ । यदि धूलो वा मैलो नभएमा प्रसन्न हुन्छ वा भाग्यमानी सम्भरेर मनमनै भन्छ- ‘यो मेरो निमित्त लाभ हो, म परिशुद्ध छु ।’

आवुसोहो ! यस्तै गरी भिक्षुहरूले प्रत्यवेक्षण गर्छन् भने कुशल धर्ममा बहुपकार हुन्छ— 'म औधि नै लोभी भई बसिरहेको छु, म औधि नै निर्लोभी भई बसिरहेको छु, म औधि नै द्वेषी भई बसिरहेको छु, म औधि नै द्वेषरहित भई बसिरहेको छु, म औधि नै धिनमिद्ध भई बसिरहेको छु, म औधि नै धिनमिद्धरहित भई बसिरहेको छु, म औधि नै उद्धत भई बसिरहेको छु, म औधि नै उद्धतरहित भई बसिरहेको छु, म औधि नै शंकालु भई बसिरहेको छु, म औधि नै शंकारहित भई बसिरहेको छु, म औधि नै क्रोधी भई बसिरहेको छु, म औधि नै क्रोधरहित भई बसिरहेको छु, म औधि नै क्लेशयुक्त चित्तको भई बसिरहेको छु, म औधि नै क्लेशरहित भई बसिरहेको छु, म औधि नै उत्साहित भई बसिरहेको छु, म औधि नै उत्साहरहित भई बसिरहेको छु, म औधि नै अल्ल्हे भई बसिरहेको छु, म औधि नै प्रयत्नशील भई बसिरहेको छु, म औधि नै चञ्चल भई बसिरहेको छु अनि म औधि नै एकाग्र भई बसिरहेको छु ।'

“आवुसोहो ! यदि भिक्षुले प्रत्यवेक्षण गर्दा यसरी थाहा पाउँछ कि— 'म औधि नै लोभी भई बसिरहेको छु... म औधि नै चञ्चल भई बसिरहेको छु ।' आवुसोहो ! त्यो भिक्षुले त्यस पापमय अकुशल धर्म हटाउन अत्यन्तै प्रबल इच्छा, प्रयत्न, उत्साह, प्रयास, बाधा हटाउन मेहनत अनि स्मृति र सम्प्रजन्य भई बस्छ । जस्तै कि भिक्षुहो ! यदि लगाएको लुगा वा केशमा आगो लागे निभाउन अत्यन्तै प्रबल इच्छा, प्रयत्न, उत्साह, प्रयास, बाधा हटाउन मेहनत अनि स्मृति र सम्प्रजन्य हुनुपर्छ ।

“आवुसोहो ! यदि भिक्षुले प्रत्यवेक्षण गर्दा यसरी थाहा पाउँछ कि— 'म औधि नै निर्लोभी भई बसिरहेको छु... म औधि नै एकाग्र भई बसिरहेको छु ।' भिक्षुहो ! त्यो भिक्षुले त्यस कुशल धर्ममा प्रतिष्ठित भई आश्रव क्षय गर्न उत्तरोत्तर वृद्धि गर्दै जानुपर्छ ।”

३. ठितिसुत्तं

५३. “भिक्षुहो ! कुशल धर्म स्थित रहिरहेमा प्रशंसा गर्दिन, परिहानिको त कुरा नै के ! कुशल धर्म वृद्धि गरेकोलाई नै मैले प्रशंसा गर्ने गर्दछु, स्थित र परिहानि भएकोलाई त होइन ।

“भिक्षुहो ! कुशल धर्म कसरी परिहानि हुन्छ अनि स्थित र वृद्धि हुँदैन ? भिक्षुहो ! यहाँ भिक्षुसँग पहिला जित्तिकै श्रद्धा, शील, श्रुत, त्याग, प्रज्ञा र प्रतिभान हुन्छ । ऊसँग त्यो धर्म न वृद्धि हुन्छ न त त्यत्तिकै हुन्छ । भिक्षुहो ! मैले यसलाई

कुशल धर्ममा स्थित नहुनु अनि वृद्धि नहुनुलाई हानि नै भएको भन्दछु । भिक्षुहो ! यसरी स्थित नहुँदा र वृद्धि नहुँदा कुशल धर्ममा हानि हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! कुशल धर्म कसरी स्थित हुन्छ अनि हानि र वृद्धि हुँदैन ? भिक्षुहो ! यहाँ भिक्षुसँग पहिला जत्तिकै श्रद्धा, शील, श्रुत, त्याग, प्रज्ञा र प्रतिभान हुन्छ । ऊसँग त्यो धर्म न वृद्धि हुन्छ न त हानि नै हुन्छ । भिक्षुहो ! मैले यसलाई कुशल धर्ममा स्थित भएको अनि वृद्धि पनि नभएको र हानि पनि नभएको भन्दछु । भिक्षुहो ! यसरी स्थित हुँदा वृद्धि पनि हुँदैन हानि पनि हुँदैन ।

“भिक्षुहो ! कुशल धर्म कसरी वृद्धि हुन्छ अनि स्थित पनि हुँदैन र हानि पनि हुँदैन ? भिक्षुहो ! यहाँ भिक्षुसँग पहिला जत्तिकै श्रद्धा, शील, श्रुत, त्याग, प्रज्ञा र प्रतिभान हुन्छ । ऊसँग त्यो धर्म न त स्थित नै रहिरहन्छ, न त हानि नै हुन्छ । भिक्षुहो ! मैले यसलाई कुशल धर्ममा वृद्धि भएको अनि स्थित पनि नरहेको र हानि पनि नभएको भन्दछु । भिक्षुहो ! यसरी कुशल धर्ममा वृद्धि हुन्छ अनि स्थित पनि हुँदैन र हानि पनि हुँदैन ।

“भिक्षुहो ! यदि भिक्षुले अरूको चित्तका कुरा जान्न नसकेमा उसले ‘आफ्नै चित्तलाई जान्नमा दक्ष हुन्छु’ भनी यसरी शिक्षा लिनु पर्छ ।

“भिक्षुहो ! भिक्षुले कसरी आफ्नो चित्तलाई जान्नमा दक्ष हुन्छ ? जस्तै कि भिक्षुहो ! शौकिन स्त्री वा पुरुष वा युवा हुन्छ । उसले सफा ऐनामा वा स्वच्छ जल पात्रमा अनुहार हेर्ने गर्छ— यदि ऐना वा जल पात्रमा आफ्नो अनुहार हेर्दा धूलो वा मैलो लागेको भएमा त्यस धूलो वा मैलोलाई सफा गर्न मेहनत गर्छ । यदि धूलो वा मैलो नभएमा प्रसन्न हुन्छ वा भाग्यमानी सम्भेर मनमनै भन्छ— ‘यो मेरो निमित्त लाभ हो, म परिशुद्ध छु ।’ भिक्षुहो ! यस्तै गरी भिक्षुहरूले प्रत्यवेक्षण गर्छन् भने कुशल धर्ममा बहुपकार हुन्छ— ‘म अति नै लोभी भई बसिरहेको छु, म अति नै निर्लोभी भई बसिरहेको छु, म अति नै द्वेषी भई बसिरहेको छु, म अति नै द्वेषरहित भई बसिरहेको छु, म अति नै धिनमिद्व भई बसिरहेको छु, म अति नै धिनमिद्वरहित भई बसिरहेको छु, म अति नै उद्वत भई बसिरहेको छु, म अति नै उद्वतरहित भई बसिरहेको छु, म अति नै शंकालु भई बसिरहेको छु, म अति नै शंकारहित भई बसिरहेको छु, म अति नै क्रोधी भई बसिरहेको छु, म अति नै क्रोधरहित भई बसिरहेको छु, म अति नै क्लेशयुक्त चित्तको भई बसिरहेको छु, म अति नै क्लेशरहित चित्तको भई बसिरहेको छु, म अति नै उत्साहित भई बसिरहेको छु, म अति नै उत्साहरहित भई बसिरहेको छु, म अति नै अल्छे भई बसिरहेको छु, म अति नै प्रयत्नशील भई बसिरहेको छु, म

अति नै चञ्चल भई बसिरहेको छु अनि म अति नै एकाग्र भई बसिरहेको छु ।’

“भिक्षुहो ! यदि भिक्षुले प्रत्यवेक्षण गर्दा यसरी थाहा पाउँछ कि— ‘म अति नै लोभी भई बसिरहेको छु म अति नै द्वेषी भई बसिरहेको छु म अति नै धिनमिद्ध भई बसिरहेको छु म अ अति नै उद्धत भई बसिरहेको छु , म अति नै शंकालु भई बसिरहेको छु , म अति नै क्रोधी भई बसिरहेको छु म अति नै क्लेशयुक्त चित्तको भई बसिरहेको छु म अति नै उत्साहित भई बसिरहेको छु म अति नै अल्ले भई बसिरहेको छु म अति नै चञ्चल भई बसिरहेको छु ।’ भिक्षुहो ! त्यो भिक्षुले त्यस पापमय अकुशल धर्म हटाउन प्रबल इच्छा, प्रयत्न, उत्साह, प्रयास, बाधा हटाउन मेहनत अनि स्मृति र सम्प्रजन्य भई बस्छ । जस्तै कि भिक्षुहो ! यदि लगाएको लुगामा वा केशमा आगो लागे निभाउन अत्यन्तै इच्छा, प्रयत्न, उत्साह, प्रयास, बाधाहटाउन मेहनत अनि स्मृति र सम्प्रजन्य हुनुपर्छ ।

“भिक्षुहो ! यदि भिक्षुले प्रत्यवेक्षण गर्दा यसरी थाहा पाउँछ कि— ‘म अति नै निर्लोभी भई बसिरहेको छु म अति नै अद्वेषी भई बसिरहेको छु म अति नै धिनमिद्धरहित भई बसिरहेको छु म अति नै अनुद्धत भई बसिरहेको छु , म अति नै शंकारहित भई बसिरहेको छु म अति नै अक्रोधी भई बसिरहेको छु म अति नै क्लेशरहित चित्तको भई बसिरहेको छु अति नै उत्तेजित भई बसिरहेको छु म अति नै अनुत्तेजित भई बसिरहेको छु म अति नै अप्रमादी भई बसिरहेको छु म अति नै एकाग्र भई बसिरहेको छु ।’ भिक्षुहो ! त्यो भिक्षुले त्यही कुशल धर्ममा प्रतिष्ठित भई आश्रव क्षय गर्न उत्तरोत्तर वृद्धि गर्दै जानुपर्छ ।”

४. समथसुत्तं

५४. “भिक्षुहो ! यदि भिक्षुले अरूको चित्तका कुरा जान्न नसकेमा उसले ‘आफ्नै चित्तलाई जान्न दक्ष हुन्छु’ भनी यसरी शिक्षा लिनुपर्छ ।

“भिक्षुहो ! भिक्षुले कसरी आफ्नो चित्तलाई जान्नमा दक्ष हुन्छ ? जस्तै- कि, भिक्षुहो ! शौकिन स्त्री वा पुरुष वा युवा हुन्छ । उसले सफा ऐनामा वा स्वच्छ जल पात्रमा अनुहार हेर्ने गर्छ— यदि ऐनामा वा जल पात्रमा आफ्नो अनुहार हेर्दा धूलो वा मैलो लागेको भए त्यस धूलो वा मैलो सफा गर्न मेहनत गर्छ । यदि धूलो वा मैलो नभएमा प्रसन्न हुन्छ वा भाग्यमानी सम्भेर मनमनै भन्छ— ‘यो मेरो निमित्त लाभ हो, म परिशुद्ध छु ।’ भिक्षुहो ! यस्तै गरी भिक्षुहरूले प्रत्यवेक्षण गर्छ भने कुशल धर्ममा बहुपकार हुन्छ— ‘के म स्वयम् चित्त-शमथको लाभी हुँ अथवा म स्वयम् चित्त-समथको लाभी होइन ? के म स्वयम् विशेषरूपले प्रज्ञा-धर्म-

विपश्यनाको लाभी हुँ अथवा म स्वयम् विशेषरूपले धर्म विपश्यनाको लाभी होइन ?'

“भिक्षुहो ! यदि भिक्षुले प्रत्यवेक्षण गर्दा यसरी थाहा पाउँछ कि— ‘म स्वयम् चित्त-शमथको लाभी हुँ, म स्वयम् विशेषरूपले प्रज्ञा-धर्म-विपश्यनाको लाभी होइन’, भिक्षुहो ! त्यो भिक्षुले आफू स्वयम्ले चित्त-शमथमा प्रतिष्ठापित गरी विशेषरूपले प्रज्ञा-धर्म-विपश्यनाको योगमा लाग्नुपर्छ । ऊ पछि गएर चित्त-समथको लाभी र विशेषरूपले प्रज्ञा-धर्म-विपश्यनाको लाभी हुनेछ ।

“भिक्षुहो ! यदि भिक्षुले प्रत्यवेक्षण गर्दा यसरी थाहा पाउँछ कि— ‘म विशेषरूपले प्रज्ञा-धर्म-विपश्यनाको लाभी हुँ, चित्त-शमथको लाभी होइन’, भिक्षुहो ! त्यो भिक्षुले विशेषरूपले प्रज्ञा-धर्म-विपश्यनाको प्रतिष्ठापित गरी चित्त शमथ योगमा लाग्नुपर्छ । ऊ पछि गएर विशेषरूपले प्रज्ञा-धर्म-विपश्यनाको लाभी हुनेछ र चित्त-समथको लाभी हुनेछ ।

“भिक्षुहो ! यदि भिक्षुले प्रत्यवेक्षण गर्दा यसरी थाहा पाउँछ कि— ‘म चित्त-शमथको लाभी होइन विशेषरूपले प्रज्ञा-धर्म-विपश्यनाको लाभी होइन’ भिक्षुहो ! त्यो भिक्षुले त्यस कुशल धर्म प्राप्तिको निमित्त प्रबल इच्छा, प्रयत्न, उत्साह, प्रयास, बाधा हटाउन मेहनत गर्ने अनि स्मृतिकासाथ सम्प्रजन्य भई बस्छ । जस्तै कि, भिक्षुहो ! यदि लगाएको लुगामा आगो लागे वा केशमा आगो लागे आगो निभाउन प्रबल इच्छा, प्रयत्न, उत्साह, प्रयास, बाधा हटाउन मेहनत गर्ने अनि स्मृतिकासाथ सम्प्रजन्य हुनुपर्छ । भिक्षुहो ! त्यो भिक्षुले त्यस कुशल धर्म प्राप्तिको निमित्त प्रबल इच्छा, प्रयत्न, उत्साह, प्रयास, बाधा हटाउन मेहनत गर्ने अनि स्मृतिकासाथ सम्प्रजन्य हुनुपर्छ । ऊ पछि गएर चित्त-समथको लाभी हुनेछ अनि विशेषरूपले प्रज्ञा-धर्म-विपश्यनाको लाभी हुनेछ ।

“भिक्षुहो ! यदि भिक्षुले प्रत्यवेक्षण गर्दा यसरी थाहा पाउँछ कि— ‘म चित्त-शमथको लाभी हुँ अनि विशेषरूपले प्रज्ञा-धर्म-विपश्यनाको लाभी हुँ’ भनी भिक्षुहो ! त्यस भिक्षुले त्यही नै कुशल धर्ममा प्रतिष्ठापित भई उत्तरोत्तर आश्रव क्षय गर्न योगमा लाग्नुपर्छ ।

“भिक्षुहो ! मैले चीवर दुई थरीका हुन्छन् भनी भन्दछु— धारण गर्न हुने र धारण गर्न नहुने । मैले पिण्डपात्र दुई थरीको हुन्छ भनी भन्दछु— धारण गर्न हुने र धारण गर्न नहुने । मैले गाउँ र शयनासन दुई थरीको हुन्छ भनी भन्दछु— उपयोग गर्न हुने र उपयोग गर्न नहुने । मैले गाउँ र शहर दुई थरीको हुन्छ भनी भन्दछु—

बस्न हुने र बस्न नहुने । मैले जनपद प्रदेश दुई थरीका हुन्छन् भनी भन्दछु- बस्न हुने र बस्न नहुने । मैले मानिस पनि दुई थरीको हुन्छ भनी भन्दछु- सङ्गत गर्न हुने र सङ्गत गर्न नहुने ।

“भिक्षुहो ! मैले चीवर दुई थरीका हुन्छन् भनी भन्दछु- धारण गर्न हुने र धारण गर्न नहुने, भनी भनें । त्यो के कारणले भनें ? जुन चीवर धारण गर्दा थाहा पाउँछ कि- ‘मैले यो चीवर धारण गर्दा अकुशल धर्म वृद्धि हुन्छ अनि कुशल धर्मको परिहानि हुन्छ’, भने यस्तो चीवर धारण गर्नु हुँदैन । जुन चीवर धारण गर्दा थाहा पाउँछ कि- ‘मैले यो चीवर धारण गर्दा कुशल धर्म वृद्धि हुन्छ अनि अकुशल धर्मको परिहानि हुन्छ’, भने यस्तो चीवर धारण गर्नु हुन्छ । “भिक्षुहो ! मैले चीवर दुई थरीका हुन्छन् भनी भन्दछु- धारण गर्न हुने र धारण गर्न नहुने, भनी जुन भनें यही अर्थलाई लिएर भनेको हुँ ।

“भिक्षुहो ! मैले पिण्डपात्र दुई थरीका हुन्छन् भनी भन्दछु- धारण गर्न हुने र धारण गर्न नहुने, भनी भनें । त्यो के कारणले भनें ? जुन पिण्डपात्र धारण गर्दा थाहा पाउँछ कि- ‘मैले यो पिण्डपात्र धारण गर्दा अकुशल धर्म वृद्धि हुन्छ अनि कुशल धर्मको परिहानि हुन्छ’, भने यस्तो पिण्डपात्र धारण गर्नु हुँदैन, जुन पिण्डपात्र धारण गर्दा थाहा पाउँछ कि- ‘मैले यो पिण्डपात्र धारण गर्दा कुशल धर्म वृद्धि हुन्छ अनि अकुशल धर्मको परिहानि हुन्छ’, भने यस्तो पिण्डपात्र धारण गर्नु हुन्छ । “भिक्षुहो ! मैले पिण्डपात्र दुई थरीका हुन्छन् भनी भन्दछु- धारण गर्न हुने र धारण गर्न नहुने, भनी जुन भनें यही अर्थलाई लिएर भनेको हुँ ।

“भिक्षुहो ! मैले शयनासन दुई थरीका हुन्छन् भनी भन्दछु- उपयोग गर्न हुने र उपयोग गर्न नहुने, भनी भनें । त्यो के कारणले भनें ? जुन शयनासन उपयोग गर्दा थाहा पाउँछ कि- ‘मैले यो शयनासन उपयोग गर्दा अकुशल धर्म वृद्धि हुन्छ अनि कुशल धर्मको परिहानि हुन्छ’, भने यस्तो शयनासन उपयोग गर्नु हुँदैन । जुन शयनासन उपयोग गर्दा थाहा पाउँछ कि- ‘मैले यो शयनासन उपयोग गर्दा कुशल धर्म वृद्धि हुन्छ अनि अकुशल धर्मको परिहानि हुन्छ’, भने यस्तो शयनासन उपयोग गर्नु हुन्छ । “भिक्षुहो ! मैले शयनासन दुई थरीका हुन्छन् भनी भन्दछु- उपयोग गर्न हुने र उपयोग गर्न नहुने, भनी जुन भनें यही अर्थलाई लिएर भनेको हुँ ।

“भिक्षुहो ! मैले गाउँ वा शहर दुई थरीका हुन्छन् भनी भन्दछु- बस्न हुने र बस्न नहुने, भनी भनें । त्यो के कारणले भनें ? जुन गाउँ वा शहरमा बस्दा

थाहा पाउँछ कि- 'मैले यो गाउँ वा शहरमा बस्दा अकुशल धर्म वृद्धि हुन्छ अनि कुशल धर्मको परिहानि हुन्छ', भने यस्तो गाउँ वा शहरमा बस्नु हुँदैन । जुन गाउँ वा शहरमा बस्दा थाहा पाउँछ कि- 'मैले यो गाउँ वा शहरमा बस्दा कुशल धर्म वृद्धि हुन्छ अनि अकुशल धर्मको परिहानि हुन्छ', भने यस्तो गाउँ वा शहरमा बस्नु हुन्छ । "भिक्षुहो ! मैले गाउँ वा शहर दुई थरीका हुन्छन् भनी भन्दछु- बस्नु हुने र बस्नु नहुने', भनी जुन भनें यही अर्थलाई लिएर भनेको हुँ ।

"भिक्षुहो ! मैले जनपद दुई थरीका हुन्छन् भनी भन्दछु- बस्नु हुने र बस्नु नहुने', भनी भनें । त्यो के कारणले भनें ? जुन जनपदमा बस्दा थाहा पाउँछ कि- 'मैले यो जनपदमा बस्दा अकुशल धर्म वृद्धि हुन्छ अनि कुशल धर्मको परिहानि हुन्छ', भने यस्तो जनपदमा बस्नु हुँदैन । जुन जनपदमा बस्दा थाहा पाउँछ कि- 'मैले यो जनपदमा बस्दा कुशल धर्म वृद्धि हुन्छ अनि अकुशल धर्मको परिहानि हुन्छ', भने यस्तो जनपदमा बस्नु हुन्छ । "भिक्षुहो ! मैले जनपद दुई थरीका हुन्छन् भनी भन्दछु- बस्नु हुने र बस्नु नहुने', भनी जुन भनें यही अर्थलाई लिएर भनेको हुँ ।

"भिक्षुहो ! मैले मानिस दुई थरीका हुन्छन् भनी भन्दछु- सङ्गत गर्न हुने र सङ्गत गर्न नहुने', भनी भनें । त्यो के कारणले भनें ? जुन मानिससँग सङ्गत गर्दा थाहा पाउँछ कि- 'यो मानिससँग मैले सङ्गत गर्दा अकुशल धर्म वृद्धि हुन्छ अनि कुशल धर्मको परिहानि हुन्छ', भने यस्तो मानिसको सङ्गत गर्नु हुँदैन । जुन मानिससँग सङ्गत गर्दा थाहा पाउँछ कि- 'यो मानिससँग मैले सङ्गत गर्दा कुशल धर्मको वृद्धि हुन्छ अनि अकुशल धर्मको परिहानि हुन्छ', भने यस्तो मानिसको सङ्गत गर्नु हुन्छ । भिक्षुहो ! मैले मानिस दुई थरीका हुन्छन् भनी भन्दछु- सङ्गत गर्न हुने र सङ्गत गर्न नहुने', भनी जुन भनें यही अर्थलाई लिएर भनेको हुँ ।"

५. परिहानसुत्तं

५५. त्यसबेला आयुष्मान सारिपुत्तले भिक्षुहरूलाई सम्बोधन गर्नुभयो- "आवुसो भिक्षुहो ! "आवुसो ! " भनी ती भिक्षुहरूले आयुष्मान सारिपुत्तलाई प्रत्युत्तर दिए । आयुष्मान सारिपुत्तले यसरी भन्नुभयो-

" 'आवुसोहो ! परिहानिय धर्मका व्यक्ति, परिहानिय धर्मका व्यक्ति' भनी भनिन्छ । 'आवुसोहो ! अपरिहानिय धर्मका व्यक्ति, अपरिहानिय धर्मका व्यक्ति' भनी भनिन्छ । आवुसोहो ! भगवानले कस्ताखालका व्यक्तिलाई परिहानिय धर्मका व्यक्ति अनि अपरिहानिय धर्मका व्यक्ति' भनी भनिन्छ ? " यस अर्थलाई बुझ्नको निम्ति

हामी टाढाबाट आयुष्मान सारिपुत्तकहाँ आएका हौं । साधु ! आयुष्मान सारिपुत्तबाट नै यस कथनको अर्थ बुझाइदिनु भएमा राम्रो हुन्छ । आयुष्मान सारिपुत्तबाट श्रवण बरी धारण गर्नेछौं ।”

“त्यसोभए ,आवुसोहो ! राम्रोसँग श्रवण गर, भन्नेछु ।” “हवस् आवुसो !” भनी ती भिक्षुहरूले आयुष्मान सारिपुत्तलाई प्रत्युत्तर दिए । आयुष्मान सारिपुत्तले यसरी भन्नुभयो—

“आवुसोहो ! कस्ताखालका व्यक्तिलाई भगवानद्वारा परिहानिय धर्मका व्यक्ति भन्नु भएको छ ? आवुसोहो ! यहाँ भिक्षुले अश्रुतमय धर्ममा श्रुतमय हुँदैन, श्रवण गरेको धर्म बिसँन्छ, जुन धर्म उसले पहिले सुनेको थियो त्यस धर्मलाई मनमा लिँदैन, त्यसलाई राम्रोसित व्यवहारमा उताउँदैन अनि नजानेमा अज्ञान नै भई बस्छ । आवुसोहो ! भगवानद्वारा यस प्रकारकालाई परिहानिय धर्मका व्यक्ति भनी भन्नु भएको छ ।

“आवुसोहो ! कस्ताखालका व्यक्तिलाई भगवानद्वारा अपरिहानिय धर्मका व्यक्ति भन्नु भएको छ ? आवुसोहो ! यहाँ भिक्षुले अश्रुतमय धर्ममा श्रुतमय हुन्छन्, श्रवण गरेको धर्म बिसँदैन, जुन धर्म उसले पहिले सुनेको थियो, त्यस धर्मलाई मनमा लिन्छ, त्यसलाई राम्रोसित व्यवहारमा उताउँदछ अनि नजानेमा अज्ञान नै भई बस्दैन । आवुसोहो ! भगवानद्वारा यसप्रकारकालाई अपरिहानिय धर्मका व्यक्ति भनी भन्नु भएको छ ।

“आवुसोहो ! यदि भिक्षुले अरूको चित्तका कुरा जान्न नसकेमा उसले ‘आफ्नै चित्तलाई जान्नमा दक्ष हुन्छु’ भनी यसरी शिक्षा लिनु पर्छ ।

“आवुसोहो ! भिक्षुले कसरी आफ्नो चित्तलाई जान्नमा दक्ष हुन्छ ? जस्तै कि, भिक्षुहो ! शौकिन स्त्री वा पुरुष वा युवा हुन्छ । उसले सफा ऐना वा स्तुत जल पात्रमा अनुहार हेर्ने गर्छ— यदि ऐना वा जल पात्रमा आफ्नो अनुहार हेर्दा धूलो वा मैलो लागेको भएमा त्यो धूलो वा मैलो सफा गर्न मेहनत गर्छ । यदि धूलो वा मैलो नभएमा प्रसन्न हुन्छ वा भाग्यमानी सम्भेर मनमनै भन्छ— ‘यो मेरो निमित्त लाभ हो, म परिशुद्ध छु ।’ भिक्षुहो ! यस्तै गरी भिक्षुहरूले प्रत्यवेक्षण गर्छ भने कुशल धर्ममा बहुपकार हुन्छ— ‘के म अति नै निर्लोभी भई बसिरहेको छु, कि अर्थात यो धर्म मसँग छ कि छैन । म अति नै द्वेषरहित भई बसिरहेको छु कि अर्थात यो धर्म मसँग छ कि छैन । म अति नै थिनमिद्धरहित भई बसिरहेको छु कि अर्थात यो धर्म मसँग छ कि छैन । म अति नै उद्धतरहित भई बसिरहेको छु कि

अर्थात् यो धर्म मसँग छ कि छैन । म अति नै शङ्करहित भई बसिरहेको छु कि अर्थात् यो धर्म मसँग छ कि छैन । म अति नै क्रोधी भई बसिरहेको छु कि अर्थात् यो धर्म मसँग छ कि छैन । म अति नै क्लेशरहित भई बसिरहेको छु कि अर्थात् यो धर्म मसँग छ कि छैन । धर्मप्रामोद्यलाई लाभ गरेको छु कि अर्थात् यो धर्म मसँग छ कि छैन । चित्त-समथलाई लाभ गरेको छु कि अर्थात् यो धर्म मसँग छ कि छैन । अधिप्रज्ञा-धर्म-विपश्यनालाई लाभ गरेको छु कि अर्थात् यो धर्म मसँग छ कि छैन ।

“आवुसोहो ! यदि भिक्षुले प्रत्यवेक्षण गर्दा सबै कुशल धर्महरू आफूमा रहेको नदेखेमा, आवुसोहो ! भिक्षुहरूले ती सबै कुशल धर्महरू प्राप्त गर्नको निमित्त प्रबल इच्छा, प्रयत्न, उत्साह, प्रयास, बाधा हटाउन मेहनत अनि स्मृतिका साथै सम्प्रजन्य भई बस्छ । जस्तै कि, भिक्षुहो ! यदि लगाएको लुगा वा केशमा आगो लागे निभाउन प्रबल इच्छा, प्रयत्न, उत्साह, प्रयास, बाधा हटाउन मेहनत अनि स्मृतिकासाथै सम्प्रजन्य हुनुपर्छ । यसरी नै आवुसोहो ! भिक्षुहरूले ती सबै कुशल धर्महरू प्राप्त गर्नको निमित्त प्रबल इच्छा, प्रयत्न, उत्साह, प्रयास, बाधा हटाउन मेहनत गर्नुपर्छ अनि स्मृतिकासाथै सम्प्रजन्य भई बस्ने गर्नुपर्छ ।

“आवुसोहो ! यदि भिक्षुले प्रत्यवेक्षण गर्दा केही कुशल धर्महरू आफूसँग रहेको देख्छ, केही आफूसँग नरहेको देख्छ, त आवुसोहो ! जुन कुशल धर्महरू आफूसँग रहेको देखे ती कुशल धर्महरूमा प्रतिष्ठित हुन्छ, जुन कुशल धर्महरू आफूसँग छैन ती कुशल धर्महरू लाभ गर्नको निमित्त प्रबल इच्छा, प्रयत्न, उत्साह, प्रयास, बाधा हटाउन मेहनत गर्नुपर्छ अनि स्मृतिका साथै सम्प्रजन्यको भई बस्नुपर्छ । जस्तै कि, भिक्षुहो ! यदि लगाएको लुगा वा केशमा आगो लागे निभाउन प्रबल इच्छा, प्रयत्न, उत्साह, प्रयास, बाधा हटाउन मेहनत गर्नुपर्छ अनि स्मृतिकासाथै सम्प्रजन्यको हुनुपर्छ । यसरी नै आवुसोहो ! ती भिक्षुहरूले जुन कुशल धर्महरू आफूसँग रहेको देख्छ ती कुशल धर्महरूमा प्रतिष्ठित हुन्छ अनि जुन कुशल धर्महरू आफूसँग रहेको देख्दैन ती कुशल धर्महरू लाभ गर्नको निमित्त प्रबल इच्छा, प्रयत्न, उत्साह, प्रयास, बाधा हटाउन मेहनत गर्नुपर्छ अनि स्मृतिका साथै सम्प्रजन्यको हुनुपर्छ ।

“आवुसोहो ! यदि भिक्षुले प्रत्यवेक्षण गर्दा केही कुशल धर्महरू आफूमा रहेको देख्छ त आवुसोहो ! भिक्षुहरू ती कुशल धर्महरूमा प्रतिष्ठित भई आश्रव क्षय गर्नको निमित्त उत्तरोत्तर प्रयास गर्नुपर्छ ।”

६. पठमसञ्जासुत्तं

५६. “भिक्षुहो ! यी दश संज्ञालाई अभ्यास गर्दा, वुद्धि गर्दा महाफलदायी हुन्छ र महासुपरिणामी हुन्छ । ती दश संज्ञा के के हुन् ? अशुभ संज्ञा, मरण संज्ञा, आहारमा प्रतिकूल संज्ञा, समस्त लोकप्रति नरम्ने संज्ञा, अनित्य संज्ञा, अनित्यमा दुःख संज्ञा, दुःखमा अनात्मा संज्ञा, प्रहाण संज्ञा, विराग संज्ञा र निरोध संज्ञा । भिक्षुहो ! यी नै दश संज्ञालाई अभ्यास र वुद्धि गर्दा महाफलदायी हुन्छ अनि महासुपरिणामी हुन्छ ।”

७. दुतियसञ्जासुत्तं

५७. “भिक्षुहो ! यी दश संज्ञालाई अभ्यास गर्दा र वृद्धि गर्दा महाफलदायी महासुपरिणामी, अमृतको प्राप्ति र अमृतमा नै समाप्ति हुन्छ । ती दश संज्ञा के के हुन् ? अनित्य संज्ञा, अनात्म संज्ञा, मरण संज्ञा, आहारमा प्रतिकूल संज्ञा, समस्त लोकप्रति नरम्ने संज्ञा, अस्थि संज्ञा, मृत शरीरमा किरा परेको संज्ञा, नील संज्ञा, प्वालैप्वाल परेको शरीरको संज्ञा अनि मृत शरीर फुलेको संज्ञा । भिक्षुहो ! यी दश संज्ञालाई अभ्यास गर्दा र वुद्धि गर्दा महाफलदायी, महासुपरिणामी, अमृतको प्राप्ति र अमृतमा नै समाप्ति हुन्छ ।”

८. मूलकसुत्तं

५८. “ भिक्षुहो ! यदि अन्य सम्प्रदायका परिव्राजकहरूले यसरी सोध्छन्— ‘सबै धर्मको मूलकारण के हो ? सबै धर्मको उत्पत्ति कहाँबाट हुन्छ ? सबै धर्मको समुदय कहाँबाट हुन्छ ? सबै धर्म कहाँ आएर मिल्छ ? सबै धर्मको प्रमुख के हो ? सबै धर्मको अधिपति को हो ? सबै भन्दा उत्तम धर्म के हो ? सबै धर्मको सार के हो ? सबै धर्म के मा दबेको छ ? सबै धर्मको अन्त कहाँ हुन्छ ?’ भिक्षुहो ! तिमीहरूलाई यसरी सोधेमा ती अन्य तैर्धिक परिव्राजकहरूलाई कसरी व्याख्या गर्छौ ?” “भन्ते ! भगवान नै हाम्रो निम्ति धर्मको मूल हुनुहुन्छ, भगवान नै धर्मको नेता हो, भगवानको नै शरणमा हामी छौ । राम्रो हुन्छ, भन्ते ! भगवानबाट नै यस कथनको अर्थ प्रष्ट गरिदिनु भएमा । भगवानबाट (उक्त विषय) श्रवण गरी हामी भिक्षुहरूले धारण गर्नेछौ ।”

त्यसोभए, भिक्षुहो ! श्रवण गर, राम्रोसँग मनमा धारण गर्नु, भन्नेछु । “हवस्, भन्ते !” भनी ती भिक्षुहरूले भगवानलाई प्रत्युत्तर दिए । भगवानले यसरी भन्नुभयो—

भिक्षुहो ! यदि अन्य सम्प्रदायका परिव्राजकहरूले यसरी सोध्छन्— 'सबै धर्मको मूलकारण के हो ? सबै धर्मको उत्पत्ति कहाँबाट हुन्छ ? सबै धर्मको समुदय कहाँबाट हुन्छ ? सबै धर्म कहाँ आएर मिल्छ ? सबै धर्मको प्रमुख के हो ? सबै धर्मको अधिपति को हो ? सबै भन्दा उत्तम धर्म के हो ? सबै धर्मको सार के हो ? सबै धर्म के मा दबेको छ ? सबै धर्मको अन्त कहाँ हुन्छ ?' भिक्षुहो ! तिमीहरूलाई यसरी सोधेमा ती अन्य तैर्धिक परिव्राजकहरूलाई यसरी व्याख्या गर— 'आवुसो ! सबै धर्मको मूल ईच्छा हो । सबै धर्मको उत्पत्ति मनको प्रवृत्तिबाट हुन्छ । सबै धर्मको समुदय स्पर्शाबाट हुन्छ । सबै धर्म वेदनामा आई मिल्ने हुन्छ । सबै धर्मको प्रमुख समाधि हो । सबै धर्ममा स्मृतिको अधिपति हुन्छ । सबै धर्ममा प्रज्ञा उत्तम हो । सबै धर्मको सार विमुक्ति हो । सबै धर्म अमृतमा दबेको हुन्छ । सबै धर्मको अन्त निर्वाण हो । भिक्षुहो ! तिमीहरूलाई अन्य तैर्धिकहरूले उक्तप्रकारले सोधेमा माथि भने भै गरी व्याख्या गर्नु ।”

९. पब्बजासुत्तं

५९. “भिक्षुहो ! तिमीहरूले यसरी शिक्षा लिनुपर्छ— 'हाम्रो चित्त, प्रब्रज्याको अनुसार परिचित चित्तको हुनुपर्छ । उत्पन्न पापमय अकुशल धर्म चित्तमा दबेर रहने छैन । हाम्रो चित्त, अनित्य संज्ञाले परिचित चित्तको हुनुपर्छ । हाम्रो चित्त, अनात्म संज्ञाले परिचित चित्तको हुनुपर्छ । हाम्रो चित्त, अशुभ संज्ञाले परिचित चित्तको हुनुपर्छ । हाम्रो चित्त, दुष्परिणामको संज्ञाले परिचित चित्तको हुनुपर्छ । हाम्रो चित्त, लोकको सम-विषमलाई जानेर त्यस संज्ञाले परिचित चित्तको हुनुपर्छ । हाम्रो चित्त, भव र विभवलाई जानेर त्यस संज्ञाले परिचित चित्तको हुनुपर्छ । हाम्रो चित्त, उत्पत्ति र विनाशलाई जानेर त्यस संज्ञाले परिचित चित्तको हुनुपर्छ । हाम्रो चित्त, प्रहाण संज्ञाले परिचित चित्तको हुनुपर्छ । हाम्रो चित्त, विराग संज्ञाले परिचित चित्तको हुनुपर्छ । हाम्रो चित्त, दुष्परिणामको संज्ञाले परिचित चित्तको हुनुपर्छ । हाम्रो चित्त, निरोध संज्ञाले परिचित चित्तको हुनुपर्छ ।' भिक्षुहो ! यसरी नै तिमीहरूले शिक्षा लिनुपर्छ ।

“भिक्षुहो ! जब भिक्षुको चित्त प्रब्रज्या अनुसारको परिचित चित्तको हुन्छ तब उत्पन्न पापमय अकुशल धर्म चित्तमा दबेर बसेको हुँदैन । अनित्य संज्ञाले परिचित चित्तको हुन्छ । अनात्म संज्ञाले परिचित चित्तको हुन्छ । अशुभ संज्ञाले परिचित चित्तको हुन्छ । दुष्परिणाम संज्ञाले परिचित चित्तको हुन्छ । लोकको सम-विषमलाई जानेर त्यस संज्ञाले परिचित चित्तको हुन्छ । लोकको भव र विभवलाई त्यस संज्ञाले परिचित चित्तको हुन्छ । लोकको उत्पत्ति र विनाशलाई जानेर त्यस संज्ञाले परिचित चित्तको हुन्छ । लोकको सम-विषमलाई जानेर त्यस संज्ञाले

परिचित चित्तको हुन्छ । प्रहाण संज्ञाले परिचित चित्तको हुन्छ । विराग संज्ञाले परिचित चित्तको हुन्छ । निरोध संज्ञाले परिचित चित्तको हुन्छ । भिक्षुहो ! त्यसप्रकारका भिक्षुलाई दुई फल मध्ये एक फलको आशा गर्न सकिन्छ- यसै जन्ममा अर्हतको प्राप्ति तथा उपादिशेष अनागामी ।”

१०. गिरिमानन्दसुत्तं

६०. मैले यस्तो सुनें- एक समय भगवान सावत्थिस्थित अनाथ-पिण्डिकको जेतवनाराममा बस्नुहुन्थ्यो । त्यस समय आयुष्मान गिरिमानन्द बिरामी हुनुहुन्थ्यो, दुःखित र साह्रै रोगी हुनुहुन्थ्यो । अनि त आयुष्मान आनन्द जहाँ भगवान हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ गए । त्यहाँ पुगी भगवानलाई अभिवादन गरी एक ठाउँमा बस्नुभएका आयुष्मान आनन्दले भगवानलाई यसरी भने-

“भन्ते भगवान ! आयुष्मान गिरिमानन्द बिरामी हुनुहुन्छ, दुःखित हुनुहुन्छ र साह्रै बिरामी हुनुहुन्छ । भगवानले वहाँप्रति अनुकम्पा राखी जहाँ आयुष्मान गिरिमानन्द हुनुहुन्छ त्यहाँ जानु भएमा राम्रो हुन्थ्यो ।” “आनन्द ! यदि तिमीले गिरिमानन्द भिक्षुको सम्मुख दश संज्ञा भनिदिएमा, यो सम्भव छ कि, गिरिमानन्दले दश संज्ञा श्रवण गर्दा जुन रोग हो, त्यो शान्त भएर जान्छ ।

“ती दश के के हुन् ? अनित्य संज्ञा, अनात्मा संज्ञा, अशुभ संज्ञा, दुष्परिणाम संज्ञा, प्रहाण संज्ञा, विराग संज्ञा, निरोध संज्ञा, समस्तलोकप्रति नरम्ने संज्ञा, समस्त संस्कारप्रति अनिच्छा संज्ञा र आनापानास्मृति संज्ञा ।

“आनन्द ! केलाई अनित्य संज्ञा भनिन्छ ? आनन्द ! यहाँ भिक्षुले अरण्यमा गई वा वृक्षमूलमा गई वा सुन्यागारमा गई यसरी विचार गर्छ- ‘रूप अनित्य, वेदना अनित्य, संज्ञा अनित्य, संस्कार अनित्य र विज्ञान अनित्य हो । यसरी यी पाँच उपादानस्कन्धप्रति अनित्य दर्शी भई बस्छ । आनन्द ! यसैलाई भनिन्छ-अनित्य संज्ञा ।

“आनन्द ! केलाई अनात्मा संज्ञा भनिन्छ ? आनन्द ! यहाँ भिक्षुले अरण्यमा गई वा वृक्षमूलमा गई वा सुन्यागारमा गई यसरी विचार गर्छ- ‘चक्षु अनात्मा हो, रूप अनात्मा हो, श्रोत अनात्मा हो, शब्द अनात्मा हो, घ्राण अनात्मा हो, गन्ध अनात्मा हो, जिह्वा अनात्मा हो, रस अनात्मा हो, शरीर अनात्मा हो, स्पर्श अनात्मा हो, मन अनात्मा हो, धर्म (मनको विषय) अनात्मा हो ।’ यसरी यी छ प्रकारका

बाह्य र भित्री आयतनहरू अनात्मा हो । आनन्द ! यसैलाई भनिन्छ— अनात्मा संज्ञा ।

“आनन्द ! केलाई अशुभ संज्ञा भनिन्छ ? आनन्द ! यहाँ भिक्षुले यही शरीर तल पाइतालादेखि उर्ध्व शीर केश र त्वचासम्म नानाप्रकारको अशुचि रहेको प्रत्यवेक्षण गर्छ— ‘यो शरीरमा केश, रौं, नङ, दाँत, छाला, मासु, स्नायु, हाड, मासी, मृगौला, मुटु, कलेजो, भिल्ली, फियो, फोक्सो, ठूलो आन्द्रा, सानो आन्द्रा, लादी, दिसा, गिदी, पित्त, खकार, पीप, रगत, पसिना, बाक्लो तेल, आँशु, बोसो, धूक, सिंघान, च्याल, पिसाब ।’

“आनन्द ! केलाई दुष्परिणाम संज्ञा भनिन्छ ? यहाँ आनन्द ! भिक्षु अरण्यमा गई, वृक्षमूलमा गई वा शुन्यागारमा गई यसरी विचार गर्छ— ‘यो शरीरमा बहु दुःख वा बहु दुष्परिणाम छन् ! यो शरीरमा विविधप्रकारका रोगहरू उत्पन्न हुन्छन् जस्तै कि— चक्षु रोग, श्रोत रोग, घ्राण रोग, जिह्वा रोग, शारीरिक रोग, शीर रोग, कर्ण रोग, मुख रोग, दाँत रोग, ओंठ रोग, खोकी, सास, पिनास, डाहा, ज्वर, पेट रोग, मूर्च्छा, अतिसार, शूल, हैजा, कुष्ठ, खटिरा, पछरिने रोग, सुकेर जाने रोग, मृगी रोग, दाद, घोरी रोग, चर्म रोग, नङ रोग, चिलाउने रोग, रक्त रोग, पित्त, चिनी रोग, साह साहमा खटिरा आउने, दण्डीफोर, गुदद्वार बीच आउने खटिरा, पित्तबाट हुने रोग, कफबाट हुने रोग, वायुबाट हुने रोग, सन्निपात (वात-पित्त-कफबाट हुने) रोग, ऋतु परिवर्तनबाट हुने रोग, विषमद्वारा हुने रोग, उपक्रमद्वारा हुने रोग, कर्म विपाक रोग, शीत, गर्मी, भोक, प्यास, दिसा र पिसाब ।’ यो शरीरका यत्तिका दुष्परिणामलाई हेरी बस्छ । आनन्द ! यसैलाई भनिन्छ— दुष्परिणाम संज्ञा ।

“आनन्द ! केलाई प्रहाण संज्ञा भनिन्छ ? आनन्द ! यहाँ भिक्षुले उत्पन्न काम वितर्कलाई स्वीकादैन, त्याग्छ, हटाउँछ, रहनदिदैन अनि सम्पूर्ण अभाव गरिदिन्छ । उत्पन्न द्वेष वितर्कलाई स्वीकादैन, त्याग्छ, हटाउँछ, रहनदिदैन अनि सम्पूर्ण अभाव गरिदिन्छ । उत्पन्न काम वितर्कलाई स्वीकादैन, त्याग्छ, हटाउँछ, रहनदिदैन अनि सम्पूर्ण अभाव गरिदिन्छ । उत्पन्न विहिंसा वितर्कलाई स्वीकादैन, त्याग्छ, हटाउँछ, रहनदिदैन अनि सम्पूर्ण अभाव गरिदिन्छ । उत्पन्न पाप अकुशल धर्म स्वीकादैन, त्याग्छ, हटाउँछ, रहनदिदैन अनि सम्पूर्ण अभाव गरिदिन्छ । आनन्द ! यसैलाई भनिन्छ— प्रहाण संज्ञा ।

“आनन्द ! केलाई विराग संज्ञा भनिन्छ ? आनन्द ! यहाँ भिक्षुले अरण्यमा गई वा वृक्षमूलमा गई वा सुन्यागारमा गई यसरी विचार गर्छ— ‘यो शान्त, यो प्रणीत भएको जुन यो समस्त संस्कार शान्त हुने, समस्त उपाधिबाट (क्लेश) मुक्त,

तृष्णा क्षय गरी अनि विराग भई निर्वाण प्राप्त हुनु ।' आनन्द ! यसैलाई भनिन्छ—
विराग संज्ञा ।

“आनन्द ! केलाई निरोध संज्ञा भनिन्छ ? आनन्द ! यहाँ भिक्षुले अरण्यमा गई वा वृक्षमूलमा गई वा सुन्यागारमा गई यसरी विचार गर्छ— ‘यो शान्त, यो प्रणीत भएको जुन यो समस्त संस्कार शान्त हुने, समस्त उपाधिबाट (क्लेश) मुक्त, तृष्णा क्षय गरी अनि निरोध गरी निर्वाण प्राप्त हुनु ।’ आनन्द ! यसैलाई भनिन्छ—
निरोध संज्ञा ।

“आनन्द ! केलाई समस्तलोकप्रति नरम्ने संज्ञा भनिन्छ ? आनन्द ! यहाँ भिक्षुले जुन लोकमा उपादान छन्, चित्तको अधिष्ठान अभिनिवेश अनुशय छन् त्यसलाई त्यागेर पुनः उत्पन्न नहुने गरी विचरण गर्छ । आनन्द ! यसैलाई भनिन्छ—
समस्त लोकप्रति नरम्ने संज्ञा ।

“आनन्द ! केलाई समस्त संस्कारप्रति अनिच्छा संज्ञा भनिन्छ ? आनन्द ! यहाँ भिक्षुले समस्त संस्कारप्रति मन नलगाउने, लजाउने र घृणा गर्ने हुन्छ । आनन्द ! यसैलाई भनिन्छ— समस्त संस्कारप्रति अनिच्छा संज्ञा ।

“आनन्द ! केलाई आनापाना-स्मृति भनिन्छ ? आनन्द ! यहाँ भिक्षु अरण्यमा गई वा वृक्षमूलमा गई वा सुन्यागारमा गई शरीरलाई सीधा राखी, स्मृतिलाई सामुन्ने राखी अनि पलेटी कसी बस्छ । ऊ स्मृतिवान भई साँस लिन्छ र स्मृतिवान भई साँस छोड्छ । ‘लामो साँस लिंदा’ ‘लामो साँस लिएँ’ भनी जानेको हुन्छ । ‘लामो साँस छोड्दा’ ‘लामो साँस छोडेँ’ भनी जानेको हुन्छ । ‘छोटो साँस लिंदा’ ‘छोटो साँस लिएँ’ भनी जानेको हुन्छ । ‘छोटो साँस छोड्दा’ ‘छोटो साँस छोडेँ’ भनी जानेको हुन्छ । ‘समस्त शरीरमा संवेदनशील भई साँस लिनेछु’ भनी शिक्षा लिन्छ । ‘समस्त शरीरमा संवेदनशील भई साँस छोड्नेछु’ भनी शिक्षा लिन्छ । ‘काय संस्कारलाई शान्त गरी साँस लिनेछु’ भनी शिक्षा लिन्छ । ‘काय संस्कारलाई शान्त गरी साँस छोड्नेछु’ भनी शिक्षा लिन्छ । ‘प्रीतिसंवेदन शील भई साँस लिनेछु’ भनी शिक्षा लिन्छ । ‘प्रीतिसंवेदन शील भई साँस छोड्नेछु’ भनी शिक्षा लिन्छ । ‘सुख संवेदनशील भई साँस लिनेछु’ भनी शिक्षा लिन्छ । ‘सुख संवेदनशील भई साँस छोड्नेछु’ भनी शिक्षा लिन्छ । ‘चित्तसंस्कार संवेदनशील भई साँस लिनेछु’ भनी शिक्षा लिन्छ । ‘चित्तसंस्कार संवेदनशील भई साँस छोड्नेछु’ भनी शिक्षा लिन्छ । ‘चित्तसंस्कार शान्त गरी साँस लिनेछु’ भनी शिक्षा लिन्छ । ‘चित्तसंस्कार शान्त गरी साँस छोड्नेछु’ भनी शिक्षा लिन्छ । ‘चित्त संवेदनशील भई साँस लिनेछु’ भनी शिक्षा लिन्छ । ‘चित्त संवेदनशील भई साँस छोड्नेछु’ भनी शिक्षा लिन्छ । चित्त प्रमुदित

गदैं... चित्तलाई एकाग्र पादैं... चित्तलाई विमुक्त पादैं... अनित्यानुदर्शी भई... विरागानुदर्शी भई... निरोधानुदर्शी भई... 'प्रतिसर्गानुदर्शी भई साँस लिनेछु' भनी शिक्षा लिन्छ । 'प्रतिसर्गानुदर्शी भई साँस छोड्नेछु' भनी शिक्षा लिन्छ । आनन्द ! यसैलाई भनिन्छ— आनापाना-स्मृति ।

“आनन्द ! यदि गिरिमानन्द भिक्षुकहाँ गई यी दश संज्ञा भनिदिएमा, यसको सम्भावना छ कि गिरिमानन्द भिक्षुले यी दश संज्ञालाई श्रवण गरी त्यहीं नै रोग शान्त भएर जानेछ ।”

“अनि त आयुष्मान् आनन्दले भगवानबाट यी दश संज्ञालाई ग्रहण गरी जहाँ आयुष्मान् गिरिमानन्द थियो त्यहाँ गए । त्यहाँ पुगेर आयुष्मान् गिरिमानन्दलाई यी दश संज्ञा सुनाए । अनि त आयुष्मान् गिरिमानन्दले दश संज्ञालाई सुनेपछि त्यो रोग शान्त भयो । आयुष्मान् गिरिमानन्द त्यस रोगबाट मुक्त भएर उठ्यो । आयुष्मान् गिरिमानन्दको त्यो रोग निको भयो ।”

(७) २. यमकवग्गो

१. अविज्जासुत्तं

६१. "पहिला, भिक्षुहो ! अविद्याको अग्रभाग थियो भनी स्पष्ट थाहा भएन- 'यो भन्दा पहिले अविद्या थिएन, अतः पछि पनि थाहा हुने छैन । भिक्षुहो ! यसलाई यसरी भन्नुपर्छ तर यो थाहा पाउन सकिन्छ- 'यस हेतुद्वारा अविद्या हुन्छ ।'

"भिक्षुहो ! मैले अविद्याको पनि आहार (हेतु) छ, बिना आहारको होइन भनी भन्दछु । अविद्याको आहार के हो ? यसको उत्तर 'पञ्च नीवरण' हुन् । भिक्षुहो ! मैले पञ्च नीवरणको पनि आहार छ, बिना आहारको होइन भनी भन्दछु । पञ्च नीवरणको आहार के हो ? यसको उत्तर 'तीन प्रकारका दुश्चरित्र' हुन् । भिक्षुहो ! मैले तीन प्रकारका दुश्चरित्रको पनि आहार छ, बिना आहारको होइन भनी भन्दछु । तीन प्रकारका दुश्चरित्रको आहार के हो ? यसको उत्तर 'इन्द्रिय असंयमित' हुनु हो । भिक्षुहो ! मैले 'इन्द्रिय असंयमको पनि आहार छ, बिना आहारको होइन भनी भन्दछु । इन्द्रिय असंयमको आहार के हो ? यसको उत्तर 'स्मृति सम्प्रजन्यले हीन' हुनु हो । भिक्षुहो ! मैले स्मृति असम्प्रजन्यको पनि आहार छ, बिना आहारको होइन भनी भन्दछु । स्मृति असम्प्रजन्यको आहार के हो ? यसको उत्तर 'मनमा बेठिक विचार' हो । भिक्षुहो ! मैले मनमा बेठिक विचारको पनि आहार छ, बिना आहारको होइन भनी भन्दछु । मनमा बेठिक विचारको आहार के हो ? यसको उत्तर 'अश्रद्धा' हो । भिक्षुहो ! मैले अश्रद्धाको पनि आहार छ, बिना आहारको होइन भनी भन्दछु । अश्रद्धाको आहार के हो ? यसको उत्तर 'असद्धर्म सुन्नु' हो । भिक्षुहो ! मैले असद्धर्म सुन्नुको पनि आहार छ, बिना आहारको होइन भनी भन्दछु । असद्धर्म सुन्नुको आहार के हो ? यसको उत्तर 'असत्पुरुषको सङ्गत' हो ।

"भिक्षुहो ! यसरी असत्पुरुषको सङ्गतले गर्दा असद्धर्म सुन्नमा परिपूरक हुन्छ, असद्धर्म सुन्न परिपूरक हुँदा अश्रद्धा परिपूरक हुन्छ, अश्रद्धा परिपूरक हुँदा मनमा बेठिक विचार परिपूरक हुन्छ, मनमा बेठिक विचार परिपूरक हुँदा स्मृति असम्प्रजन्यता परिपूरक हुन्छ, स्मृति असम्प्रजन्यता परिपूरक हुँदा इन्द्रिय असंयमित हुन परिपूरक हुन्छ, इन्द्रिय असंयममा परिपूरक हुँदा तीन प्रकारका दुश्चरित्र परिपूरक हुन्छ, तीनप्रकारका दुश्चरित्र परिपूरक हुँदा पञ्च नीवरण परिपूरक हुन्छ, पञ्च नीवरण परिपूरक हुँदा अविद्या परिपूरक हुन्छ । यसरी नै यो अविद्याको आहार हुन्छ अनि यसप्रकारले नै परिपूर्ण हुन्छ ।

"जस्तै कि, भिक्षुहो ! पहाड माथि ठूलो पानी पन्यो भने त्यो पानी जहाँ

भिरालो हुन्छ त्यतै बग्दै गुफा भर्छ, खाल्दाखुन्दी भर्छ, खाल्दाखुन्दी भरेपछि स-साना तलाऊ भर्छ, स-साना तलाऊ भरेपछि ठूठूला तलाऊ भर्छ, ठूठूला तलाऊ भरेपछि साना नदी भर्छ, साना नदी भरेपछि महानदी भर्छ अनि महानदी भरेपछि सागर भर्छ । यसरी नै सागर महासमुद्रको आहार हुन्छ । यसरी नै परिपूर्ण हुन्छ ।

“यसरी नै, भिक्षुहो ! असत्पुरुषको सङ्गतले गर्दा असद्धर्म सुन्नमा परिपूरक हुन्छ, असद्धर्म सुन्न परिपूरक हुँदा अश्रद्धा परिपूरक हुन्छ, अश्रद्धा परिपूरक हुँदा मनमा बेठिक विचारको परिपूरक हुन्छ, मनमा बेठिक विचारको परिपूरक हुँदा स्मृति असम्प्रजन्यताको परिपूरक हुन्छ, स्मृति असम्प्रजन्यताको परिपूरक हुँदा इन्द्रिय असंयममा परिपूरक हुन्छ, इन्द्रिय असंयममा परिपूरक हुँदा तीन प्रकारका दुश्चरित्र परिपूरक हुन्छ, तीन प्रकारका दुश्चरित्र परिपूरक हुँदा पञ्च नीवरण परिपूरक हुन्छ, पञ्च नीवरण परिपूरक हुँदा अविद्या परिपूरक हुन्छ । यसरी नै अविद्याको आहार हुन्छ अनि यसरी नै परिपूर्ण हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! मैले विद्या-विमुक्तिको पनि आहार छ, बिना आहारको होइन भनी भन्दछु । विद्या-विमुक्तिको आहार के हो ? यसको उत्तर ‘सप्तबोध्यङ्ग’ हुन् । भिक्षुहो ! मैले सप्तबोध्यङ्गको पनि आहार छ, बिना आहारको होइन भनी भन्दछु । सप्तबोध्यङ्गको आहार के हो ? यसको उत्तर ‘चार स्मृतिप्रस्थान’ हुन् । भिक्षुहो ! मैले चारस्मृतिप्रस्थानको पनि आहार छ, बिना आहारको होइन भनी भन्दछु । चार स्मृतिप्रस्थानको आहार के हो ? यसको उत्तर ‘तीनप्रकारका सुचरित्र’ हुन् । भिक्षुहो ! मैले ‘तीनप्रकारका सुचरित्रको आहार छ, बिना आहारको होइन भनी भन्दछु । तीनप्रकारका सुचरित्रको आहार के हो ? यसको उत्तर ‘इन्द्रिय संयम’ हो । भिक्षुहो ! मैले इन्द्रिय संयमको पनि आहार छ, बिना आहारको होइन भनी भन्दछु । इन्द्रिय संयमको आहार के हो ? यसको उत्तर ‘स्मृतिसम्प्रजन्य’ हो । भिक्षुहो ! मैले स्मृतिसम्प्रजन्यको पनि आहार छ, बिना आहारको होइन भनी भन्दछु । स्मृतिसम्प्रजन्यको आहार के हो ? यसको उत्तर ‘मनमा सही विचार’ हो । भिक्षुहो ! मैले मनमा सही विचारको पनि आहार छ, बिना आहारको होइन भनी भन्दछु । मनमा सही विचारको आहार के हो ? यसको उत्तर ‘श्रद्धा’ हो । भिक्षुहो ! मैले श्रद्धाको पनि आहार छ, बिना आहारको होइन भनी भन्दछु । श्रद्धाको आहार के हो ? यसको उत्तर ‘सद्धर्मको श्रवण’ हो । सद्धर्म श्रवणको पनि आहार छ, बिना आहारको होइन भनी भन्दछु । सद्धर्म श्रवणको आहार के हो ? यसको उत्तर ‘सत्पुरुषको सङ्गत’ हो ।

“यसरी नै, भिक्षुहो ! सत्पुरुषको सङ्गत गर्दा सद्धर्म श्रवण गर्नमा परिपूरक हुन्छ । सद्धर्म श्रवण गर्नमा परिपूरक हुँदा श्रद्धा परिपूरक हुन्छ । श्रद्धाको परिपूरक

हुँदा मनमा सही विचारको परिपूरक हुन्छ । मनमा सही विचारको परिपूरक हुँदा स्मृति-सम्प्रजन्य परिपूरक हुन्छ । स्मृति-सम्प्रजन्यको परिपूरक हुँदा इन्द्रिय संयमको परिपूरक हुन्छ । इन्द्रिय संयमको परिपूरक हुँदा तीनप्रकारका सुचरित्र परिपूरक हुन्छ । तीनप्रकारका सुचरित्रको परिपूरक हुँदा चारप्रकारका स्मृतिप्रस्थान परिपूरक हुन्छ । चारप्रकारका स्मृतिप्रस्थानको परिपूरक हुँदा सप्तबोध्यङ्गको परिपूरक हुन्छ । सप्तबोध्यङ्गको परिपूरक हुँदा विद्याविमुक्तिको परिपूरक हुन्छ । यसरी नै यो विद्या विमुक्तिको आहार हुन्छ अनि यसरी नै परिपूर्ण हुन्छ ।

“जस्तै कि, भिक्षुहो ! पहाड माथि ठूलो पानी पत्थो भने त्यो पानी जहाँ भिरालो हुन्छ त्यस्तै बग्दै गुफा भर्छ, खाल्दाखुल्दी भर्छ, खाल्दाखुल्दी भरेपछि स-साना तलाउ भर्छ, ससाना तलाउ भरेपछि ठूलूला तलाउ भर्छ, ठूलूला तलाउ भरेपछि साना नदी भर्छ, साना नदी भरेपछि महानदी भर्छ, महानदी भरेपछि सागर भर्छ । यसरी नै सागर महासमुद्रको आहार हुन्छ अनि यसरी नै परिपूर्ण हुन्छ ।

“यसरी नै, भिक्षुहो ! सत्पुरुषको सङ्गत गर्दा सद्धर्म श्रवण गर्नमा परिपूरक हुन्छ । सद्धर्म श्रवण गर्नमा परिपूरक हुँदा श्रद्धाको परिपूरक हुन्छ । श्रद्धाको परिपूरक हुँदा मनमा सही विचारको परिपूरक हुन्छ । मनमा सही विचारको परिपूरक हुँदा स्मृति सम्प्रजन्य परिपूरक हुन्छ । स्मृति सम्प्रजन्यको परिपूरक हुँदा इन्द्रिय संयमको परिपूरक हुन्छ । इन्द्रिय संयमको परिपूरक हुँदा तीनप्रकारका सुचरित्र परिपूरक हुन्छ । तीनप्रकारका सुचरित्रको परिपूरक हुँदा चारप्रकारका स्मृतिप्रस्थानको परिपूरक हुन्छ । चारप्रकारका स्मृतिप्रस्थानको परिपूरक हुँदा सप्तबोध्यङ्ग परिपूरक हुन्छ । सप्तबोध्यङ्गको परिपूरक हुँदा विद्याविमुक्तिको परिपूरक हुन्छ । यसरी नै यो विद्या विमुक्तिको आहार हुन्छ अनि यसरी नै परिपूर्ण हुन्छ ।”

Dhamma Digital

२. तण्हासुत्तं

६२. “पहिला, भिक्षुहो ! भवतृष्णाको अग्रभाग थियो भनी स्पष्ट थाहा भएन— ‘यो भन्दा पहिले भवतृष्णा थिएन, अतः पछि पनि थाहा हुने छैन । भिक्षुहो ! यसलाई यसरी भन्नुपर्छ, तर यो थाहा पाउन सकिन्छ— ‘यस हेतुद्वारा भवतृष्णा हुन्छ ।’

“भिक्षुहो ! मैले भवतृष्णाको पनि आहार (हेतु) छ, बिना आहारको होइन भनी भन्दछु । भवतृष्णाको आहारा के हो ? यसको उत्तर अविद्या हो । भिक्षुहो ! अविद्याको पनि आहार छ, बिना आहार होइन भनी भन्दछु । अविद्याको आहार के

हो ? यसको उत्तर 'पञ्च नीवरण' हो । भिक्षुहो ! मैले पञ्च नीवरणको पनि आहारछ, बिना आहारको होइन भनी भन्दछु । पञ्च नीवरणको आहार के हो ? यसको उत्तर 'तीनप्रकारका दुश्चरित्र' हुन् । भिक्षुहो ! मैले तीनप्रकारका दुश्चरित्रको पनि आहार छ, बिना आहारको होइन भनी भन्दछु । तीनप्रकारका दुश्चरित्रको आहार के हो ? यसको उत्तर 'इन्द्रिय असंयम' हो । भिक्षुहो ! मैले 'इन्द्रिय असंयमको पनि आहार छ, बिना आहारको होइन भनी भन्दछु । इन्द्रिय असंयमको आहार के हो ? यसको उत्तर 'स्मृति सम्प्रजन्यले हीन' हुनु हो । भिक्षुहो ! मैले स्मृति असम्प्रजन्यको पनि आहार छ, बिना आहारको होइन भनी भन्दछु । स्मृति असम्प्रजन्यको आहार के हो ? यसको उत्तर 'मनमा बेठिक विचार' हो । भिक्षुहो ! मैले मनमा बेठिक विचारको पनि आहार छ, बिना आहारको होइन भनी भन्दछु । मनमा बेठिक विचारको आहार के हो ? यसको उत्तर 'अश्रद्धा' हो । भिक्षुहो ! मैले अश्रद्धाको पनि आहार छ, बिना आहारको होइन भनी भन्दछु । अश्रद्धाको आहार के हो ? यसको उत्तर 'असद्धर्म सुन्नु' हो । भिक्षुहो ! मैले असद्धर्म सुन्नुको पनि आहार छ, बिना आहारको होइन भनी भन्दछु । असद्धर्म सुन्नुको आहार के हो ? यसको उत्तर 'असत्पुरुषको सङ्गत' हो ।

"भिक्षुहो ! यसरी असत्पुरुषको सङ्गतले गर्दा असद्धर्म सुन्नमा परिपूरक हुन्छ, असद्धर्म सुन्नमा परिपूरक हुँदा अश्रद्धामा परिपूरक हुन्छ, अश्रद्धामा परिपूरक हुँदा मनमा बेठिक विचारको परिपूरक हुन्छ, मनमा बेठिक विचारको परिपूरक हुँदा स्मृति असम्प्रजन्यतामा परिपूरक हुन्छ, स्मृति असम्प्रजन्यतामा परिपूरक हुँदा इन्द्रिय असंयममा परिपूरक हुन्छ, इन्द्रिय असंयममा परिपूरक हुँदा तीनप्रकारका दुश्चरित्रमा परिपूरक हुन्छ, तीनप्रकारका दुश्चरित्रमा परिपूरक हुँदा पञ्च नीवरणमा परिपूरक हुन्छ, पञ्च नीवरणमा परिपूरक हुँदा अविद्यामा परिपूरक हुन्छ । अविद्यामा परिपूरक हुँदा भवतृष्णा परिपूरक हुन्छ । यसरी नै यो भवतृष्णाको आहार हुन्छ अनि यसरी नै परिपूर्ण हुन्छ ।

"जस्तै कि, भिक्षुहो ! पहाड माथि ठूलो पानी पन्यो भने त्यो पानी जहाँ भिरालो हुन्छ त्यतै बग्दै गुफा भर्छ, खाल्दाखुल्दी भर्छ, खाल्दाखुल्दी भरेपछि स-साना तलाउ भर्छ, स-साना तलाउ भरेपछि ठूलूला तलाउ भर्छ, ठूलूला तलाउ भरेपछि साना नदी भर्छ, साना नदी भरेपछि महानदी भर्छ, महानदी भरेपछि सागर भर्छ । यसरी नै सागर महासमुद्रको आहार हुन्छ । यसरी नै परिपूर्ण हुन्छ ।

"भिक्षुहो ! यसरी असत्पुरुषको सङ्गतले गर्दा असद्धर्म सुन्नमा परिपूरक हुन्छ, असद्धर्म सुन्नमा परिपूरक हुँदा अश्रद्धामा परिपूरक हुन्छ, अश्रद्धामा परिपूरक हुँदा मनमा बेठिक विचारको परिपूरक हुन्छ, मनमा बेठिक विचारको परिपूरक हुँदा

स्मृति असम्प्रजन्यतामा परिपूरक हुन्छ, स्मृति असम्प्रजन्यतामा परिपूरक हुँदा इन्द्रिय असंयममा परिपूरक हुन्छ, इन्द्रिय असंयममा परिपूरक हुँदा तीनप्रकारका दुश्चरित्रमा परिपूरक हुन्छ, तीनप्रकारका दुश्चरित्रमा परिपूरक हुँदा पञ्च नीवरणमा परिपूरक हुन्छ, पञ्च नीवरणमा परिपूरक हुँदा अविद्यामा परिपूरक हुन्छ । अविद्यामा परिपूरक हुँदा भवतृष्णा परिपूरक हुन्छ । यसरी नै यो भवतृष्णाको आहार हुन्छ अनि यसरी नै परिपूर्ण हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! मैले विद्या-विमुक्तिको पनि आहार (हेतु) छ, बिना आहारको होइन भनी भन्दछु । विद्या-विमुक्तिको आहार के हो ? यसको उत्तर ‘सप्तबोध्यङ्ग’ हो । भिक्षुहो ! मैले सप्तबोध्यङ्गको पनि आहार छ, बिना आहारको होइन भनी भन्दछु । सप्तबोध्यङ्गको आहार के हो ? यसको उत्तर ‘चार स्मृतिप्रस्थान’ हुन् । भिक्षुहो ! मैले चारस्मृतिप्रस्थानको पनि आहार छ, बिना आहारको होइन भनी भन्दछु । चार स्मृतिप्रस्थानको आहार के हो ? यसको उत्तर ‘तीनप्रकारका सुचरित्र’ हुन् । भिक्षुहो ! मैले ‘तीनप्रकारका सुचरित्रको पनि आहार छ, बिना आहारको होइन भनी भन्दछु । तीनप्रकारका सुचरित्रको आहार के हो ? यसको उत्तर ‘इन्द्रिय संयम’ हो । भिक्षुहो ! मैले इन्द्रिय संयमको पनि आहार छ, बिना आहारको होइन भनी भन्दछु । इन्द्रिय संयमको आहार के हो ? यसको उत्तर ‘स्मृतिसम्प्रजन्य’ हो । भिक्षुहो ! मैले स्मृतिसम्प्रजन्यको पनि आहार छ, बिना आहारको होइन भनी भन्दछु । स्मृतिसम्प्रजन्यको आहार के हो ? यसको उत्तर ‘मनमा सही विचार’ हो । भिक्षुहो ! मैले मनमा सही विचारको पनि आहार छ, बिना आहारको होइन भनी भन्दछु । मनमा सही विचारको आहार के हो ? यसको उत्तर ‘श्रद्धा’ हो । भिक्षुहो ! मैले श्रद्धाको पनि आहार छ, बिना आहारको होइन भनी भन्दछु । श्रद्धाको आहार के हो ? यसको उत्तर ‘सद्धर्मको श्रवण’ हो । सद्धर्म श्रवणको पनि आहार छ, बिना आहारको होइन भनी भन्दछु । सद्धर्म श्रवणको आहार के हो ? यसको उत्तर ‘सत्पुरुषको सङ्गत हो । यसरी नै परिपूर्ण हुन्छ ।

“यसरी नै, भिक्षुहो ! सत्पुरुषको सङ्गतले गर्दा सद्धर्म श्रवण गर्नमा परिपूरक हुन्छ । सद्धर्म श्रवण गर्नमा परिपूरक हुँदा श्रद्धाको परिपूरक हुन्छ । श्रद्धाको परिपूरक हुँदा मनमा सही विचारको परिपूरक हुन्छ । मनमा सही विचारको परिपूरक हुँदा स्मृतिसम्प्रजन्यको परिपूरक हुन्छ । स्मृतिसम्प्रजन्यको परिपूरक हुँदा इन्द्रिय संयमको परिपूरक हुन्छ । इन्द्रिय संयमको परिपूरक हुँदा तीनप्रकारका सुचरित्र परिपूरक हुन्छ । तीनप्रकारका सुचरित्रको परिपूरक हुँदा चारप्रकारका स्मृतिप्रस्थानको परिपूरक हुन्छ । चारप्रकारका स्मृतिप्रस्थानको परिपूरक हुँदा सप्तबोध्यङ्गको परिपूरक हुन्छ । सप्तबोध्यङ्गको परिपूरक हुँदा विद्याविमुक्तिको परिपूरक हुन्छ । यसरी नै यो विद्याविमुक्तिको आहार हुन्छ अनि यसरी नै परिपूर्ण हुन्छ ।

“जस्तै कि, भिक्षुहो ! पहाड माथि ठूलो पानी पन्यो भने त्यो पानी जहाँ भिरालो हुन्छ त्यतै बग्दै... यसरी नै सागर महासमुद्रको आहार हुन्छ । यसरी परिपूर्ण हुन्छ । यसरी नै यो विद्याविमुक्तिको आहार हुन्छ अनि यसरी नै परिपूर्ण हुन्छ ।”

३. निदङ्गसुत्तं

६३. “भिक्षुहो ! जतिजनाले मप्रति आस्था राख्छन्, ती सबै (सम्यक) दृष्टि सम्पन्न हुन् । ती दृष्टि सम्पन्न हुनेहरू यहीं (यसै जीवनमा) पाँचप्रति आस्था राखेका हुन्छन् तथा पाँचप्रति यहाँ छोडेर गए पनि आस्था राखेका हुन्छन् । ती पाँचप्रति आस्था राख्ने के के हुन् ? सत्तक्खत्तुपरम (अधिक भन्दा पनि अधिक सात जन्मसम्मको आस्था), कोलंकोल (एक जन्मबाट अर्को जन्मप्रति आस्था), एकबीजि (अर्को एक जन्मप्रति आस्था), सकदागामि (यस लोकमा पुनः एकपटक जन्मिने आस्था) अनि जो यसै जन्ममा अर्हत हुन्छ । यहाँ छोडी गए पनि पाँचप्रति राख्ने आस्था के के हुन् ? अन्तरापरिनिब्बायि (अनागामिप्रति आस्थाराखी परिनिर्वाण हुन्छ), उपहच्चपरिनिब्बायि (जन्म-मरणको समय सीमितताप्रति आस्था राखी परिनिर्वाण हुन्छ), असङ्गारपरिनिब्बायि (संस्काररहितप्रति आस्थाराखी परिनिर्वाण हुन्छ), ससङ्गारपरिनिब्बायि (संस्कारसहितप्रति आस्थाराखी परिनिर्वाण हुन्छ) अनि उद्धंसोत अकनिट्ठगामि (उर्ध्वश्रोत अकनिट्ठगामीप्रति आस्थाराखी परिनिर्वाण हुन्छ) । यहाँ छोडेर गए पनि यी पाँचप्रति आस्था राखेका हुन्छन् । जतिजनाले, भिक्षुहो ! मप्रति आस्था राख्छन्, ती सबै दृष्टि सम्पन्न हुन् । ती दृष्टि सम्पन्न हुनेहरू यहीं पाँचप्रति आस्था राखेका हुन्छन् तथा यहाँ छोडेर गए पनि पाँचप्रति आस्था राखेका हुन्छन् ।”

४. अबेच्चप्पन्नसुत्तं

६४. “जतिजनाले, भिक्षुहो ! मप्रति दृढ श्रद्धा राख्छन् ती सबै सोतापन्न हुन् । ती सोतापन्नहरू यहीं (यसै जीवनमा) पाँचप्रति आस्था राखेका हुन्छन् तथा पाँचप्रति यहाँ छोडेर गए पनि आस्था राखेका हुन्छन् । ती पाँचप्रति आस्था राख्ने के के हुन् ? सत्तक्खत्तुपरम (अधिक भन्दा पनि अधिक सात जन्मसम्मको आस्था), कोलंकोल (एक जन्मबाट अर्को जन्मप्रति आस्था), एकबीजि (अर्को एक जन्मप्रति आस्था), सकदागामि (यस लोकमा पुनः एकपटक जन्मिने आस्था) अनि जो यसै जन्ममा अर्हत हुन्छ । यहाँ छोडी गए पनि पाँचप्रति राख्ने आस्था के के हुन् ? अन्तरापरिनिब्बायि (अनागामिप्रति आस्था राखी परिनिर्वाण हुन्छ), उपहच्च परिनिब्बायि (जन्म-मरणको समय सीमितताप्रति आस्था राखी परिनिर्वाण हुन्छ), असङ्गारपरिनिब्बायि (संस्काररहितप्रति आस्थाराखी परिनिर्वाण हुन्छ), असङ्गारपरिनि-

ब्बायि (संस्कारसहितप्रति आस्था राखी परिनिर्वाण हुन्छ) अनि उद्धंसोत अकनिट्टगामि (उध्वंश्रोत अकनिट्टगामीप्रति आस्थाराखी परिनिर्वाण हुन्छ) । यहाँ छोडेर गए पनि यी पाँचप्रति आस्था राखेका हुन्छन् । जतिजनाले, भिक्षुहो ! मप्रति आस्था राख्छन्, ती सबै सोतापन्न हुन् । ती सोतापन्न हुनेहरू यहीं पाँचप्रति आस्था राखेका हुन्छन् तथा यहाँ छोडेर गए पनि पाँचप्रति आस्था राखेका हुन्छन् ।”

५. पठमसुखसुत्त

६५. एक समय आयुष्मान सारिपुत्त मगधस्थित नालक गाउँमा बस्नुहुन्थ्यो । त्यसबेला सामण्डकानि परिव्राजक जहाँ आयुष्मान सारिपुत्त हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ गए । त्यहाँ पुगी आयुष्मान सारिपुत्तसँग कुशलवार्ता गरे । कुशलवार्तापछि एकठाउँमा बसे । एक ठाउँमा बसेपछि सामण्डकानि परिव्राजकले आयुष्मान सारिपुत्तलाई यसरी भने—

“सारिपुत्त ! सुख के हो ? दुःख के हो ?” “आवुसो ! जन्म लिनु दुःख हो । जन्म नलिनु सुख हो । आवुसो ! जन्म लिंदा यी दुःख हुने थाहा पाउन सकिन्छ—सर्दी, गर्मी, भोक, प्यास, दिसा, पिसाब, आगोको स्पर्श, दण्डको स्पर्श, शस्त्रको स्पर्श, आफन्त र मित्रसँग भेट तथा समागम हुँदा रिसाउन पर्ने हुन्छ । आवुसो ! जन्म लिंदा यी दुःख हुने थाहा पाउन सकिन्छ । आवुसो ! जन्म नलिंदा यी सुख हुने थाहा पाउन सकिन्छ— सर्दी नहुने, गर्मी नहुने, भोक नहुने, प्यास नहुने, दिसा नहुने, पिसाब नहुने, आगोको स्पर्श नहुने, दण्डको स्पर्श नहुने, शस्त्रको स्पर्श नहुने, आफन्त र मित्रसँग भेट तथा समागम नहुँदा रिसाउन नपर्ने हुन्छ । आवुसो ! जन्म नलिंदा यी सुख हुने थाहा पाउन सकिन्छ ।

Dhamma Digital ६. दुतियसुखसुत्त

६६. एक समय आयुष्मान सारिपुत्त मगधस्थित नालक गाउँमा बस्नुहुन्थ्यो । त्यसबेला सामण्डकानि परिव्राजक जहाँ आयुष्मान सारिपुत्त हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ गए । त्यहाँ पुगी आयुष्मान सारिपुत्तसँग कुशलवार्ता गरे । कुशलवार्तापछि एकठाउँमा बसे । एक ठाउँमा बसेपछि सामण्डकानि परिव्राजकले आयुष्मान सारिपुत्तलाई यसरी भने—

“सारिपुत्त ! यो धर्म विनयमा सुख के हो ? दुःख के हो ?” “आवुसो ! यो धर्म विनयमा मन नरमाउनु दुःख हो अनि मन रमाउनु सुख हो । आवुसो ! मन नरमाउँदा यस्तो दुःख हुने थाहा पाउन सकिन्छ— हिंडिरहँदा पनि सुख र आनन्दको

अनुभव हुँदैन । उभिरहँदा पनि... बसीरहँदा पनि... पल्टिरहँदा पनि... गाउँतिर गइरहँदा पनि... अरण्यतिर गइरहँदा पनि... वृक्षमूलतिर गइरहँदा पनि... शून्यागारतिर गइरहँदा पनि... खुला आकाश मुनिबाट गइरहँदा पनि... भिक्षुहरू सँगै गइरहँदा पनि सुख र आनन्दको अनुभव हुँदैन । आवुसो ! मन नरमाउँदा नै दुःख हुने थाहा पाउन सकिन्छ ।

“आवुसो ! मन रमाउँदा यस्तो सुख हुने थाहा पाउन सकिन्छ- हिंडिरहँदा पनि सुख र आनन्दको अनुभव हुन्छ । उभिरहँदा पनि... बसीरहँदा पनि... पल्टिरहँदा पनि... गाउँतिर गइरहँदा पनि... अरण्यतिर गइरहँदा पनि... वृक्षमूलतिर गइरहँदा पनि... शून्यागारतिर गइरहँदा पनि... खुला आकाश मुनिबाट गइरहँदा पनि... भिक्षुहरू सँगै गइरहँदा पनि सुख र आनन्दको अनुभव हुन्छ । आवुसो ! मन रमाउँदा नै सुख हुने थाहा पाउन सकिन्छ ।”

७. पठमनलकपानसुत्त

६७. एक समय भगवान महाभिक्षुसंघको साथ कोसलमा चारिका गर्नु हुँदै जहाँ कोसलस्थित नलकपान नामको निगम हो, त्यहाँ पुग्नुभयो । त्यहाँकाले भगवान नलकपानको पलासवनमा बस्नु भएको छ भनी थाहा पाएका थिए । त्यस समय भगवान उपोसथको दिनमा भिक्षुसंघको परिषदमा बसिरहनु भएको थियो । त्यस समय भगवानले राती धेरैबेरसम्म भिक्षुहरूलाई धार्मिक उपदेशद्वारा व्याख्या गर्नु हुँदै, उत्साहित पार्नु हुँदै, उत्तेजित पार्नु हुँदै अनि प्रसन्न पार्नु हुँदै गर्दा जब भिक्षुसंघ चुपचाप मौन भइरहेको देख्नु भयो तब आयुष्मान सारिपुत्तलाई बोलाउनु भयो-

“सारिपुत्त ! भिक्षुहरू शारीरिक तथा मानसिक आलस्यरहित छन् । सारिपुत्त ! तिमिले यी भिक्षुहरूलाई धर्मोपदेश दिनु । मेरो पिठ्चू दुख्यो, त्यसैले म लेट्नेछु । “हवस्, भन्ते !” भनी आयुष्मान सारिपुत्तले प्रत्युत्तर दिनुभयो ।

अनि भगवानले संघातिलाई चारदोब्बर गरी बिछ्याउनु भई दाहिने करवटमा सिंहशैय्या गरी, खुट्टा माथि खुट्टा राख्नुभई, स्मृतिसम्प्रजन्यताको साथ उठ्ने संज्ञा मनमा लिनुभई लेट्नुभयो । त्यस समय आयुष्मान सारिपुत्तले भिक्षुहरूलाई सम्बोधन गर्नुभयो- “आवुसो भिक्षुहो !” “आवुसो !” भनी ती भिक्षुहरूले आयुष्मान सारिपुत्तलाई प्रत्युत्तर दिए । आयुष्मान सारिपुत्तले भन्नुभयो-

“आवुसोहो ! जो कसैसँग कुशल धर्मप्रति श्रद्धा छैन... लज्जा छैन... वीर्य छैन अनि कुशल धर्मप्रति प्रज्ञा छैन भने उसको जुन रात र दिन आउँछ त्यो

उसको निमित्त कुशल धर्ममा हानि नै हुने आशा गर्न सकिन्छ तथा वृद्धि हुनेछैन । जस्तै कि, आवुसोहो ! कृष्णपक्षको जतिपनि रात र दिन आउँछ त्यसको मण्डलाकारमा र आभामा हास हुने नै आशा गर्न सकिन्छ । त्यस्तैगरी, आवुसोहो ! जो कसैको मनमा कुशल धर्मप्रति श्रद्धा छैन, ...लज्जा छैन, ... वीर्य छैन, कुशल धर्मप्रति प्रज्ञा छैन भने उसको जुन रात र दिन आउँछ त्यो उसको निमित्त कुशल धर्ममा हानि नै हुने आशा गर्न सकिन्छ तथा वृद्धि हुनेछैन ।

“आवुसोहो ! ‘अश्रद्धावान व्यक्तिको’ हानि नै हुन्छ । आवुसोहो ! ‘निर्लज्ज व्यक्तिको’ हानि नै हुन्छ । आवुसोहो ! ‘निर्भयी व्यक्तिको’ हानि नै हुन्छ । आवुसोहो ! ‘अल्छी व्यक्तिको’ हानि नै हुन्छ । आवुसोहो ! ‘दुष्प्रज्ञ व्यक्तिको’ हानि नै हुन्छ । आवुसोहो ! ‘क्रोधी व्यक्तिको’ हानि नै हुन्छ । आवुसोहो ! ‘वैरी व्यक्तिको’ हानि नै हुन्छ । आवुसोहो ! ‘पापेच्छुक व्यक्तिको’ हानि नै हुन्छ । आवुसोहो ! ‘पापीमित्र हुने व्यक्तिको’ हानि नै हुन्छ । आवुसोहो ! ‘मिथ्यादृष्टि हुने व्यक्तिको’ हानि नै हुन्छ ।

“आवुसोहो ! जो कसैसँग कुशल धर्मप्रति श्रद्धा हुन्छ, ...लज्जा हुन्छ, ... वीर्य हुन्छ अनि कुशल धर्मप्रति प्रज्ञा हुन्छ भने उसको जुन रात र दिन आउँछ त्यो उसको निमित्त कुशल धर्ममा हानि नहुने तथा वृद्धि हुने आशा गर्न सकिन्छ । जस्तै कि, आवुसोहो ! शुक्लपक्षको जतिपनि रात र दिन आउँछ त्यसको मण्डलाकारमा र आभामा वृद्धि हुने नै आशा गर्न सकिन्छ । त्यस्तैगरी, आवुसोहो ! जो कसैको मनमा कुशल धर्मप्रति श्रद्धा हुन्छ, ...लज्जा हुन्छ, ... वीर्य हुन्छ, कुशल धर्मप्रति प्रज्ञा छ भने उसको जुन रात र दिन आउँछ त्यो उसको निमित्त कुशल धर्ममा वृद्धि नै हुने आशा गर्न सकिन्छ तथा हानि हुनेछैन ।

“आवुसोहो ! ‘श्रद्धावान व्यक्तिको’ हानि हुने छैन । आवुसोहो ! ‘लज्जावान व्यक्तिको’ हानि हुनेछैन । आवुसोहो ! ‘भयभीत व्यक्तिको’ हानि हुनेछैन । आवुसोहो ! ‘वीर्यवान व्यक्तिको’ हानि हुनेछैन । आवुसोहो ! ‘प्रज्ञावान व्यक्तिको’ हानि हुनेछैन । आवुसोहो ! ‘अक्रोधी व्यक्तिको’ हानि हुनेछैन । आवुसोहो ! ‘अवैरी व्यक्तिको’ हानि हुनेछैन । आवुसोहो ! ‘पापेच्छुक नहुने व्यक्तिको’ हानि हुनेछैन । आवुसोहो ! ‘कल्याणमित्र हुने व्यक्तिको’ हानि हुने छैन । आवुसोहो ! ‘सम्यकदृष्टि हुने व्यक्तिको’ हानि हुने छैन ।”

अनि त भगवान उठ्नु भई आयुष्मान सारिपुत्तलाई सम्बोधन गर्नुभयो—
 “साधु साधु सारिपुत्त ! जो कसैसँग सारिपुत्त ! कुशल धर्मप्रति श्रद्धा छैन, ...लज्जा छैन, ... वीर्य छैन अनि कुशल धर्मप्रति प्रज्ञा छैन भने उसको जुन रात र दिन

आउँछ त्यो उसको निम्ति कुशल धर्ममा हानि नै हुने आशा गर्न सकिन्छ तथा वृद्धि हुनेछैन । जस्तैकि, आवुसोहो ! कृष्णपक्षको जतिपनि रात र दिन आउँछ त्यसको मण्डलाकारमा र आभामा हास हुने नै आशा गर्न सकिन्छ । त्यस्तैगरी, आवुसोहो ! जो कसैको मनमा कुशल धर्मप्रति श्रद्धा छैन, ...लज्जा छैन, ... वीर्य छैन, कुशल धर्मप्रति प्रज्ञा छैन भने उसको जुन रात र दिन आउँछ त्यो... वृद्धि हुनेछैन ।

“सारिपुत्त ! ‘अश्रद्धावान व्यक्तिको’ हानि नै हुन्छ । निर्लज्ज... निर्भयी... अल्छी... दुष्प्रज्ञ... क्रोधी... वैरी... पापेच्छुक... पापीमित्र... सारिपुत्त ! ‘मिथ्यादृष्टि हुने व्यक्तिको’ हानि नै हुन्छ ।

“सारिपुत्त ! जो कसैसँग कुशल धर्मप्रति श्रद्धा हुन्छ, ...लज्जा हुन्छ ... वीर्य हुन्छ अनि कुशल धर्मप्रति प्रज्ञा हुन्छ भने उसको जुन रात र दिन आउँछ त्यो उसको निम्ति कुशल धर्ममा हानि नहुने तथा वृद्धि हुने आशा गर्न सकिन्छ । जस्तै कि, आवुसोहो ! शुक्लपक्षको जतिपनि रात र दिन आउँछ त्यसको मण्डलाकारमा र आभामा वृद्धि हुने नै आशा गर्न सकिन्छ । त्यस्तैगरी, सारिपुत्त ! जो कसैको मनमा कुशल धर्मप्रति श्रद्धा हुन्छ, ...लज्जा हुन्छ, ... वीर्य हुन्छ, कुशल धर्मप्रति प्रज्ञा छ भने उसको जुन रात र दिन आउँछ त्यो उसको निम्ति कुशल धर्ममा वृद्धि नै हुने आशा गर्न सकिन्छ तथा हानि हुनेछैन ।

“सारिपुत्त ! ‘श्रद्धावान व्यक्तिको’ हानि हुनेछैन । लज्जावान... वीर्यवान... प्रज्ञावान... अक्रोधी... अवैरी... अल्पेच्छुक... कल्याणमित्र...सारिपुत्त ! ‘सम्यकदृष्टि हुने व्यक्तिको’ हानि हुने छैन ।”

८. दूतियनलकपानसुत्त

६८. एक समय भगवान नलकपानको पलासवनमा बस्नु भएको थियो । त्यस समय भगवान उपोसथको दिनमा भिक्षुसंघको परिषदमा बसिरहनु भएको थियो । त्यस समय भगवानले राती धेरैबेरसम्म भिक्षुहरूलाई धार्मिक उपदेशद्वारा व्याख्या गर्नुहुँदै, उत्साहित पार्नु हुँदै, उत्तेजित पार्नुहुँदै अनि प्रसन्न पार्नुहुँदै गर्दा जब भिक्षुसंघ चुपचाप मौन भइरहेको देख्नुभयो तब आयुष्मान सारिपुत्तलाई बोलाउनु भयो—

“सारिपुत्त ! भिक्षुहरू शारीरिक तथा मानसिक आलस्यरहित छन् । सारिपुत्त ! तिमीले यी भिक्षुहरूलाई धर्मापदेश दिनु । मेरो पिठ्यू दुख्यो, त्यसैले म लेट्नेछु । “हवस्, भन्ते !” भनी आयुष्मान सारिपुत्तले प्रत्युत्तर दिनुभयो ।

अनि त भगवानले संघातिलाई चारदोब्बर गरी बिछ्याउनु भई दाहिनी करवटमा सिंहशैय्या गरी, खुट्टा माथि खुट्टा राख्नुभई, स्मृतिसम्प्रजन्यताका साथ उठ्ने संज्ञा मनमा लिनुभई लेट्नुभयो । त्यस समय आयुष्मान सारिपुत्तले भिक्षुहरूलाई सम्बोधन गर्नुभयो— “आवुसो भिक्षुहो !” “आवुसो !” भनी ती भिक्षुहरूले आयुष्मान सारिपुत्तलाई प्रत्युत्तर दिए । आयुष्मान सारिपुत्तले भन्नुभयो—

“आवुसोहो ! जो कसैसँग कुशल धर्मप्रति श्रद्धा छैन, ...लज्जा छैन, ... प्रज्ञा छैन... वीर्य छैन... ध्यान दिएर सुन्दैन... धर्मलाई धारण गर्दैन... अर्थको परीक्षण गर्दैन... धर्मानुसार धर्मको आचरण गर्दैन... कुशल धर्मप्रति अप्रमादि हुँदैनन् भने उसको जुन रात र दिन आउँछ त्यो उसको निमित्त कुशल धर्ममा हानि नै हुने आशा गर्न सकिन्छ तथा वृद्धि हुनेछैन । जस्तै कि, आवुसोहो ! कृष्णपक्षको जतिपनि रात र दिन आउँछ त्यसको मण्डलाकारमा र आभामा हास हुने नै आशा गर्न सकिन्छ । त्यस्तैगरी, आवुसोहो ! जो कसैको मनमा कुशल धर्मप्रति श्रद्धा छैन, ...लज्जा छैन, ... वीर्य छैन, कुशल धर्मप्रति प्रज्ञा छैन ... ध्यान दिएर सुन्दैन... धर्मलाई धारण गर्दैन... अर्थको परीक्षण गर्दैन... धर्मानुसार धर्मको आचरण गर्दैन... कुशल धर्मप्रति अप्रमादि हुँदैन भने उसको जुन रात र दिन आउँछ त्यो उसको निमित्त कुशल धर्ममा हानि नै हुने आशा गर्न सकिन्छ तथा वृद्धि हुनेछैन ।

“आवुसोहो ! जो कसैसँग कुशल धर्मप्रति श्रद्धा हुन्छ, ...लज्जा हुन्छ, ... वीर्य हुन्छ... कुशल धर्मप्रति प्रज्ञा हुन्छ... ध्यान दिएर सुन्छ... धर्म धारण गर्छ... अर्थको परीक्षण गर्छ... धर्मानुसार धर्मको आचरण गर्छ... कुशल धर्मप्रति अप्रमादि हुन्छ भने उसको जुन रात र दिन आउँछ त्यो उसको निमित्त कुशल धर्ममा हानि नहुने तथा वृद्धि हुने आशा गर्न सकिन्छ । जस्तै कि, आवुसोहो ! शुक्लपक्षको जतिपनि रात र दिन आउँछ त्यसको मण्डलाकारमा र आभामा वृद्धि हुने नै आशा गर्न सकिन्छ । त्यस्तैगरी, आवुसोहो ! जो कसैको मनमा कुशल धर्मप्रति श्रद्धा हुन्छ, ... कुशल धर्मप्रति अप्रमादि हुन्छ भने उसको जुन रात र दिन आउँछ त्यो उसका निमित्त कुशल धर्ममा वृद्धि नै हुने आशा गर्न सकिन्छ तथा हानि हुनेछैन ।

अनि त भगवान उठ्नु भई आयुष्मान सारिपुत्तलाई सम्बोधन गर्नुभयो—
 “साधु साधु, सारिपुत्त ! जो कसैसँग सारिपुत्त ! कुशल धर्मप्रति श्रद्धा छैन, ...लज्जा छैन ... प्रज्ञा छैन... वीर्य छैन... ध्यान दिएर सुन्दैन... धर्म धारण गर्दैन... अर्थको परीक्षण गर्दैन... धर्मानुसार धर्मको आचरण गर्दैन... कुशल धर्मप्रति अप्रमादि हुँदैन भने उसको जुन रात र दिन आउँछ त्यो उसको निमित्त कुशल धर्ममा हानि नै हुने आशा गर्न सकिन्छ तथा वृद्धि हुनेछैन । जस्तै कि, सारिपुत्त ! कृष्णपक्षको जतिपनि

रात र दिन आउँछ त्यसको मण्डलाकारमा र आभामा हास हुने नै आशा गर्न सकिन्छ । त्यस्तैगरी, सारिपुत्त ! जो कसैको मनमा कुशल धर्मप्रति श्रद्धा छैन... कुशल धर्मप्रति अप्रमादि हुँदैन भने उसको जुन रात र दिन आउँछ त्यो उसको निम्ति कुशल धर्ममा हानि नै हुने आशा गर्न सकिन्छ तथा वृद्धि हुनेछैन ।

“सारिपुत्त ! जो कसैसँग कुशल धर्मप्रति श्रद्धा हुन्छ, ...लज्जा हुन्छ ... वीर्य हुन्छ... प्रज्ञा हुन्छ... ध्यान दिएर सुन्छ... धर्म धारण गर्छ... अर्थको परीक्षण गर्छ... धर्मानुसार धर्मको आचरण गर्छ... कुशल धर्मप्रति अप्रमादि हुन्छ भने उसको जुन रात र दिन आउँछ त्यो उसको निम्ति कुशल धर्ममा हानि नहुने तथा वृद्धि हुने आशा गर्न सकिन्छ । जस्तै कि, आवुसोहो ! शुक्लपक्षको जतिपनि रात र दिन आउँछ त्यसको मण्डलाकारमा र आभामा वृद्धि हुने नै आशा गर्न सकिन्छ । त्यस्तैगरी, आवुसोहो ! जो कसैको मनमा कुशल धर्मप्रति श्रद्धा हुन्छ ... कुशल धर्मप्रति अप्रमादि हुन्छ भने उसको जुन रात र दिन आउँछ त्यो उसको निम्ति कुशल धर्ममा वृद्धि नै हुने आशा गर्न सकिन्छ तथा हानि हुनेछैन ।”

९. पठमकथावत्थुसुत्तं

६९. मैले यस्तो सुनें— एक समय भगवान सावत्थिस्थित अनाथपिण्डकको जेतवनारामंमा बस्नुहुन्थ्यो । त्यस समय धेरै भिक्षुहरू पिण्डपातबाट फर्कि भोजन पश्चात उपस्थानशालामा एकत्रित भई अनेकप्रकारका व्यर्थ कुरा गरिरहेका थिए । जस्तै कि— राजकथा, चोरकथा, महामात्य कथा, सेना कथा, भय कथा, युद्ध कथा, भोजन कथा, पेय कथा, वस्त्र कथा, शयन कथा, माला कथा, गन्ध कथा, आफन्त कथा, वाहन कथा, गाउँ कथा, निगम कथा, नगर कथा, जनपद कथा, स्त्री कथा, शूर कथा, सडक कथा, तीर्थस्थान कथा, पूर्वप्रेत कथा, नानाकथा, लोक निर्माण कथा, सामुद्रिक (ज्योतिष) कथा, भवाभवका कथा अनि यो वा त्यो ।

त्यस समय भगवान सन्ध्याकालमा ध्यानबाट उठ्नु भई, जहाँ उपस्थान शाला थियो, त्यहाँ जानुभयो । त्यहाँ पुग्नुभई विच्छाइराखेको आसनमा बस्नुभयो । बस्नु भएपछि भगवानले भिक्षुहरूलाई बोलाउनु भयो— “भिक्षुहो ! अहिले तिमीहरू के कुरा गरिरहेका थियौ ?”

“हामी यहाँ, भन्ते ! पिण्डपातबाट फर्की भोजन पश्चात उपस्थानशालामा एकत्रित भई अनेकप्रकारका व्यर्थ कुराहरू गर्न लागि रहेका थियौ । जस्तै कि— राजकथा, चोरकथा... भवाभवका कथा अनि यो वा त्यो । “भिक्षुहो ! कुलपुत्रहरू श्रद्धापूर्वक घरवार त्याग गरी अनागारिक तथा प्रव्रजित भई अनेकप्रकारका व्यर्थ

कुरा गर्नमा लागि रहनु यो तिमीहरूको निमित्त योग्य होइन । जस्तै कि— राजकथा, चोरकथा, महामात्य कथा, सेना कथा, भय कथा, युद्ध कथा, भोजन कथा, पेय कथा, वस्त्र कथा, शयन कथा, माला कथा, गन्ध कथा, आफन्त कथा, वाहन कथा, गाउँ कथा, निगम कथा, नगर कथा, जनपद कथा, स्त्री कथा, शूर कथा, सडक कथा, तीर्थस्थान कथा, पूर्वप्रेत कथा, नाना कथा, लोक निर्माण कथा, सामुद्रिक (ज्योतिष) कथा, भवाभवका कथा अनि यो वा त्यो ।

“भिक्षुहो ! यी दश कथा प्रकरण हुन् । ती दश के के हुन् ? अल्पेच्छ कथा, सन्तुष्टि कथा, प्रविवेक कथा, असंसर्ग कथा, वीर्यारम्भ कथा, शील कथा, समाधि कथा, प्रज्ञा कथा, विमुक्ति कथा र विमुक्ति ज्ञान दर्शन कथा । भिक्षुहो ! यी नै दश कथा प्रकरण हुन् ।

“भिक्षुहो ! यदि तिमीहरूले यी दश कथा प्रकरण सम्बन्धी कुराकानी गरिरह्यौ भने अन्य सम्प्रदायका परित्राजकहरूलाई त भन्नु नै के, जुन यो महाऋद्धिवान र महाप्रभावशाली चन्द्र र सूर्य हुन् उनीहरूलाई पनि आफ्नो तेजद्वारा अभिभूत गर्न सक्छौ ।”

१०. दुतियकथावत्थुसुत्तं

७०. मैले यस्तो सुनें— एक समय भगवान सावत्थिस्थित अनाथपिण्डिकको जेतवनाराममा बस्नुहुन्थ्यो । त्यस समय धेरै भिक्षुहरू पिण्डपातबाट फर्की भोजन पश्चात उपस्थानशालामा एकत्रित भई अनेकप्रकारले व्यर्थका कुरा गरिरहेका थिए । जस्तै कि— राजकथा, चोरकथा... भवाभवका कथा अनि यो वा त्यो ।

“भिक्षुहो ! यी दश प्रशंसनीय प्रकरण हुन् । ती दश के के हुन् ? भिक्षुहो ! यहाँ भिक्षु आफू स्वयम् अल्पेच्छुक हुन्छ । भिक्षुहरूसँग कुरा गर्दा अल्पेच्छुक कुरा गर्ने हुन्छन् । भिक्षु अल्पेच्छुक भई, भिक्षुहरूसँग अल्पेच्छा विषयको कुरा गर्दा प्रशंसनीय हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! यहाँ भिक्षु आफू स्वयम् सन्तोषी हुन्छ । भिक्षुहरूसँग कुरा गर्दा सन्तोषका कुरा गर्ने हुन्छन् । भिक्षु सन्तोषी भई, भिक्षुहरूसँग सन्तोष विषयको कुरा गर्दा प्रशंसनीय हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! यहाँ भिक्षु आफू स्वयम् प्रविवेक हुन्छ । भिक्षुहरूसँग कुरा गर्दा प्रविवेकका कुरा गर्ने हुन्छन् । भिक्षु प्रविवेक भई, भिक्षुहरूसँग प्रविवेक विषयको कुरा गर्दा प्रशंसनीय हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! यहाँ भिक्षु आफू स्वयम् असंसर्गी हुन्छ, भिक्षुहरूसँग कुरा गर्दा असंसर्गीका कुरा गर्ने हुन्छन् । भिक्षु असंसर्गी भई, भिक्षुहरूसँग असंसर्गी विषयको कुरा गर्दा प्रशंसनीय हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! यहाँ भिक्षु आफू स्वयम् वियारम्भी हुन्छ । भिक्षुहरूसँग कुरा गर्दा वियारम्भका कुरा गर्ने हुन्छन् । भिक्षु वियारम्भी भई, भिक्षुहरूसँग वियारम्भ विषयको कुरा गर्दा प्रशंसनीय हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! यहाँ भिक्षु आफू स्वयम् शील सम्पन्न हुन्छ, भिक्षुहरूसँग कुरा गर्दा शीलका कुरा गर्ने हुन्छ । भिक्षु शील सम्पन्न भई, भिक्षुहरूसँग शील विषयको कुरा गर्दा प्रशंसनीय हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! यहाँ भिक्षु आफू स्वयम् समाधि सम्पन्न हुन्छ । भिक्षुहरूसँग कुरा गर्दा समाधिका कुरा गर्ने हुन्छ । भिक्षु समाधिमा सम्पन्न भई, भिक्षुहरूसँग समाधि विषय कुरा गर्दा प्रशंसनीय हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! यहाँ भिक्षु आफू स्वयम् प्रज्ञा सम्पन्न हुन्छ । भिक्षुहरूसँग कुरा गर्दा प्रज्ञाका कुरा गर्ने हुन्छ । भिक्षु प्रज्ञामा सम्पन्न भई, भिक्षुहरूसँग प्रज्ञा विषयको कुरा गर्दा प्रशंसनीय हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! यहाँ भिक्षु आफू स्वयम् विमुक्ति सम्पन्न हुन्छ । भिक्षुहरूसँग कुरा गर्दा विमुक्तिका कुरा गर्ने हुन्छ । भिक्षु विमुक्तिमा सम्पन्न भई, भिक्षुहरूसँग विमुक्ति विषयको कुरा गर्दा प्रशंसनीय हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! यहाँ भिक्षु आफू स्वयम् विगुक्ति ज्ञान दर्शनमा सम्पन्न हुन्छ । भिक्षुहरूसँग कुरा गर्दा विमुक्ति ज्ञान दर्शनका कुरा गर्ने हुन्छ । भिक्षु विमुक्ति ज्ञान दर्शन सम्पन्न भई, भिक्षुहरूसँग विमुक्ति ज्ञान दर्शन विषयको कुरा गर्दा प्रशंसनीय हुन्छ । भिक्षुहो ! यी नै दश प्रशंसनीय प्रकरण हुन् ।”

(८) ३. आकङ्खवग्गो

१. आकङ्खसुत्तं

७१. एक समय भगवान् सावत्थिस्थित अनाथपिण्डकको जेतवनाराममा बस्नुहुन्थ्यो । त्यसबेला भगवानेले भिक्षुहरूलाई सम्बोधन गर्नुभयो— “भिक्षुहो !” “भदन्त !” भनी ती भिक्षुहरूले भगवानलाई प्रत्युत्तर दिए । भगवानले यसरी भन्नुभयो—

“भिक्षुहो ! शील सम्पन्न भई बस्ने गर, प्रातिमोक्ष नियम पालन गरी बस्ने गर । आचरण र गोचरमा सम्पन्न भई अणु मात्रको दोषमा पनि भयदर्शी भई शिक्षापदलाई राम्रोसँग अभ्यास गर ।

“भिक्षुहो ! यदि भिक्षुले यस्तो आकांक्षा गर्छ कि, ‘आफ्ना सब्रह्मचारि- का प्रिय बन्नसकूँ, उनीहरूलाई राम्रो लाग्ने बन्नसकूँ अनि उनीहरूले सत्कार गर्न योग्य बन्नसकूँ’, त उसले शीललाई नै परिपूर्ण गर्नुपर्छ । आफ्नो चित्त समथमा लगाई भित्री हृदयमा शान्ति प्राप्त गर्नुपर्छ अनि विपस्सनामा युक्त भई शून्यागारमा (बस्न) वृद्धि गर्नुपर्छ ।

“भिक्षुहो ! यदि भिक्षुले यस्तो आकांक्षा गर्छ कि, चीवर-पिण्डपात-शयनासन-औषधी-परिष्कारादिका लाभी हुनपाऊँ, त उसले शीललाई नै परिपूर्ण गर्नुपर्छ, आफ्नो चित्त समथमा लगाई भित्री हृदयमा शान्ति प्राप्त गर्नुपर्छ अनि विपस्सनामा युक्त भई शून्यागारमा वृद्धि गर्नुपर्छ ।

“भिक्षुहो ! यदि भिक्षुले यस्तो आकांक्षा गर्छ कि, ‘जसको चीवर-पिण्डपात-शयनासन-औषधी-परिष्कारादिको उपभोग गर्दछु उनीहरूको त्यो उपकारद्वारा उनीहरूलाई महाफल तथा महाशुभपरिणाम होस्’, त उसलाई चाहिन्छ शीललाई नै परिपूर्ण... शून्यागारमा वृद्धि गर्नुपर्छ ।

“भिक्षुहो ! यदि भिक्षुले यस्तो आकांक्षा गर्छ कि, परलोक भएका मेरा आफन्त तथा रगतका नाताहरूको प्रसन्न चित्तले अनुस्मरण गरी उनीहरूका निमित्त यसद्वारा महाफल तथा महाशुभपरिणाम होस्’ त उसलाई चाहिन्छ शीललाई नै परिपूर्ण... शून्यागारमा वृद्धि गर्नुपर्छ ।

“भिक्षुहो ! यदि भिक्षुले यस्तो आकांक्षा गर्छ कि, ‘जुनकुनै चीवर-पिण्डपात

शयनासन-औषधी-परिष्कारादिमा' सन्तुष्ट हुनसकू', त उसलाई चाहिन्छ शीललाई नै परिपूर्ण... शून्यागारमा वृद्धि गर्नुपर्छ ।

“भिक्षुहो ! यदि भिक्षुले यस्तो आकांक्षा गर्छ कि, 'शीत, उष्ण, भोक, प्यास, डंसक, मच्छर, हावा, घाम, घसने किराहरू र जनावरहरूको स्पर्श सहन सकू, खराब वचन तथा कठोर वचन अनि उत्पन्न हुने शारीरिक दुःख, तीव्र, प्रखर कटु, प्रतिकूल, प्राण हरण गर्ने पीडाहरूलाई सहन सकू', त उसलाई चाहिन्छ शीललाई नै परिपूर्ण... शून्यागारमा वृद्धि गर्नुपर्छ ।

“भिक्षुहो ! यदि भिक्षुले यस्तो आकांक्षा गर्छ कि, 'अरति-रति सहन सकू, अरति-रतिले सहन नपरोस्, मैले उत्पन्न अरति-रतिलाई अभिभूत गरी बस्न सकू', त उसलाई चाहिन्छ शीललाई नै परिपूर्ण... शून्यागारमा वृद्धि गर्नुपर्छ ।

“भिक्षुहो ! यदि भिक्षुले यस्तो आकांक्षा गर्छ कि, 'भय-भैरवलाई सहन सकू, भय-भैरवले सहन नपरोस्, मैले उत्पन्न भय-भैरवलाई अभिभूत गरी बस्न सकू', त उसलाई चाहिन्छ शीललाई नै परिपूर्ण... शून्यागारमा वृद्धि गर्नुपर्छ ।

“भिक्षुहो ! यदि भिक्षुले यस्तो आकांक्षा गर्छ कि, 'यसै जन्ममा सुखद चारप्रकारका चेतसिक ध्यान बिना कठिनाइले नै, अनायास, सजिलैसित प्राप्त गर्न सकू, त शीललाई नै परिपूर्ण गरी आफ्नो चित्त समयमा लगाउनका साथै भित्री हृदयमा शान्ति प्राप्त गरी, विपस्सनामा युक्त भई शून्यागारमा वृद्धि गर्नुपर्छ ।

“भिक्षुहो ! यदि भिक्षुले यस्तो आकांक्षा गर्छ कि, 'आश्रवलाई क्षय गरी अनाश्रवी भई चित्त विमुक्ति, प्रज्ञा विमुक्तिलाई यसै जन्ममा अभिज्ञात गरी, साक्षात्कार गरी अनि लाभ गरी बस्न सकू', त शीललाई नै परिपूर्ण गरी आफ्नो चित्त समयमा लगाउनका साथै भित्री हृदयमा शान्ति प्राप्त गर्नुपर्छ अनि विपस्सनामा युक्त भई शून्यागारमा वृद्धि गर्नुपर्छ ।

“ भिक्षुहो ! शील सम्पन्न भई बस्ने गर, प्रातिमोक्ष नियम पालन गरी बस्ने गर । आचरण र गोचरमा सम्पन्न भई अणु मात्रको दोषमा पनि भयदर्शी भई शिक्षापदलाई राम्रोसँग अभ्यास गर ।' यसरी जुन भनें यही कारण लिई भनेको हुँ ।”

२. कण्टकसुत्तं

७२. एक समय भगवान वेसालिस्थित महावनको कुटागार शालामा धेरै

प्रसिद्ध-प्रसिद्ध स्थविर शिष्यहरू- आयुष्मान चाल, आयुष्मान उपचाल, आयुष्मान कुक्कुट, आयुष्मान कलिम्भ, आयुष्मान निकट र आयुष्मान कटिस्सहसँग बस्नुहुन्थ्यो । अन्य प्रसिद्ध-प्रसिद्ध स्थविर श्रावकहरू पनि थिए ।

त्यस समय प्रसिद्ध-प्रसिद्ध लिच्छवीहरू राम्रा-राम्रा वाहनमा बसेर अधि-पछि हुँदै धेरै होहल्ला मचाउँदै भगवानको दर्शनार्थ वन नै गुञ्जायमान गर्दै आइरहेका थिए । अनि त उहाँ आयुष्मानहरूलाई यस्तो लाग्यो- “यी प्रसिद्ध- प्रसिद्ध लिच्छवीहरू राम्रो-राम्रो वाहनमा बसी अधि-पछि हुँदै धेरै कोलाहल गर्दै भगवानको दर्शनार्थ वन नै गुञ्जायमान गर्दै आइरहेका छन् । भगवानले ‘शब्द भनेको ध्यानको निमित्त कण्टक हो’ भन्नु भएको छ । त्यसैले हामी जहाँ गोसिङ्ग साल वन हो त्यहाँ किन नजाऔं ! त्यहाँ हामी कोलाहलरहित, शान्तपूर्वक अनि आरामसँग बस्नेछौं । अनि त उहाँ आयुष्मानहरू गोसिङ्ग साल वन जानुभई कोलाहलरहित, शान्तपूर्वक अनि आरामसँग बस्नुभयो ।

अनि भगवानले भिक्षुहरूलाई बोलाउनु भयो- “भिक्षुहो ! चाल कहाँ छ, उपचाल कहाँ छ, कुक्कुट कहाँ छ, कलिम्भ कहाँ छ, निकट र कटिस्सह कहाँ छ ! भिक्षुहो ! ती स्थविर श्रावकहरू कहाँ गए ?”

“भन्ते ! यहाँ ती भिक्षुहरूलाई यस्तो विचार आयो- यी प्रसिद्ध-प्रसिद्ध लिच्छवीहरू राम्रा-राम्रा वाहनमा बसेर अधि-पछि हुँदै धेरै कोलाहल गर्दै भगवानको दर्शनार्थ वन नै गुञ्जायमान गर्दै आइरहेका थिए । अनि त उहाँ आयुष्मानहरूलाई यस्तो लाग्यो- “यी प्रसिद्ध-प्रसिद्ध लिच्छवीहरू राम्रा-राम्रा वाहनमा बसी अधि-पछि हुँदै धेरै कोलाहल गर्दै भगवानको दर्शनार्थ वन नै गुञ्जायमान गर्दै आइरहेका छन् । भगवानले ‘शब्द भनेको ध्यानको निमित्त कण्टक हो’ भन्नु भएको छ । त्यसैले हामी जहाँ गोसिङ्ग साल वन हो त्यहाँ किन नजाऔं ! त्यहाँ हामी कोलाहलरहित, शान्तपूर्वक अनि आरामसँग बस्नेछौं । त्यसैले उहाँ आयुष्मानहरू गोसिङ्ग साल वन जानुभई कोलाहलरहित, शान्तपूर्वक अनि आरामसँग बस्नु भएको छ ।”

“साधु, साधु भिक्षुहो ! जसरी ती महाश्रावकहरूले बुझेर सम्यकरूपले भने त्यो यथार्थ हो । भिक्षुहो ! मैले त्यही नै भन्ने गर्छु, ‘ध्यानको निमित्त शब्द भनेको कण्टक हो ।’

“भिक्षुहो ! यी दशप्रकारका कण्टक छन् । ती दश के के हुन् ? एकान्तमा रहनेलाई समूह भनेको कण्टक समान हो । अशुभ निमित्तको भावना गर्नेलाई शुभ निमित्ततिर ध्यान दिनु भनेको कण्टक समान हो । इन्द्रिय संयमित गरिरहनेको

निमित्त नाचखेल आदि हेर्नु भनेको कण्टक समान हो । ब्रह्मचारिको निमित्त स्त्रीसँगको मेलजोल कण्टक समान हो । प्रथम ध्यानको निमित्त शब्द भनेको कण्टक समान हो । दुतिय ध्यानको निमित्त वितक्क र विचार कण्टक समान हो । तृतिय ध्यानको निमित्त प्रीति कण्टक समान हो । चतुर्थ ध्यानको निमित्त आशवास-प्रशवास भनेको कण्टक समान हो । संज्ञानिरोध समापत्तिको निमित्त संज्ञा, वेदना, राग, द्वेष र मोह भनेको कण्टक समान हो ।

“भिक्षुहो ! बिना कण्टक भई बस्ने गर । भिक्षुहो ! कण्टकरहित भई बस्ने गर । बिना कण्टक तथा कण्टकरहित भई बस्ने गर । भिक्षुहो ! बिना कण्टकको भई बस्नु भनेको अर्हत हुनु हो । भिक्षुहो ! कण्टकरहित भई बस्नु भनेको अर्हत हुनु हो । “भिक्षुहो ! बिना कण्टक भई बस्ने गर । भिक्षुहो ! कण्टकरहित भई बस्ने गर । बिना कण्टक तथा कण्टकरहित भई बस्नु भनेको अर्हत हुनु हो ।”

३. ब्रह्मसूत्र

७३. “भिक्षुहो ! लोकमा यी दश धर्महरू हितकर, आकर्षक र मनोनुकूल हुन् तर दुर्लभ छन् । ती दश के के हुन् ? भोग्य वस्तु इष्टकर, आकर्षक र मनो-नुकूल हुन् तर दुर्लभ छन् । वर्ण इष्टकर, आकर्षक र मनोनुकूल हुन् तर दुर्लभ छन् । आरोग्य इष्टकर, आकर्षक र मनोनुकूल हुन् तर दुर्लभ छन् । शील इष्टकर, आकर्षक र मनोनुकूल हुन् तर दुर्लभ छन् । ब्रह्मचर्य इष्टकर, आकर्षक र मनोनुकूल हुन् तर दुर्लभ छन् । मित्र इष्टकर, आकर्षक र मनोनुकूल हुन् तर दुर्लभ छन् । बहुश्रुत इष्टकर, आकर्षक र मनोनुकूल हुन् तर दुर्लभ छन् । प्रज्ञा इष्टकर, आकर्षक र मनोनुकूल हुन् तर दुर्लभ छन् । धर्म इष्टकर, आकर्षक र मनोनुकूल हुन् तर दुर्लभ छन् । स्वर्ग इष्टकर, आकर्षक र मनोनुकूल हुन् तर दुर्लभ छन् ।

“भिक्षुहो ! लोकमा यी दश धर्महरू हितकर, आकर्षक र मनोनुकूल हुन् तर दुर्लभ छन् । यी दश धर्महरूका निमित्त दश धर्महरू बाधक हुन्छन्— आलस्य तथा अनुत्साही हुनु भोग्य वस्तुको निमित्त बाधक हुन् । सजावत तथा श्रृङ्गार नगर्नु वर्णका निमित्त बाधक हुन् । प्रतिकूल आचरण स्तारण्यको निमित्त बाधक हुन् । पापी मित्र शीलको निमित्त बाधक हुन् । इन्द्रिय असंयमित हुनु ब्रह्मचर्यको निमित्त बाधक हुन् । भूटो व्यवहार मित्रको निमित्त बाधक हुन् । सज्भायन नगर्नु बहुश्रुतको निमित्त बाधक हुन् । सेवा नगर्नु तथा प्रश्न नगर्नु प्रज्ञाको निमित्त बाधक हुन् । ध्यान-भावनामा नलाग्नु र प्रत्यवेक्षण नगर्नु धर्मको निमित्त बाधक हुन् । भिष्यामार्गमा लाग्नु स्वर्गको निमित्त बाधक हुन् । “भिक्षुहो ! लोकमा यी दश धर्महरू हितकर,

आकर्षक र मनोनुकूल हुन् तर दुर्लभ छन् भने यिनीहरूको बाधक यी नै दश धर्महरू हुन् ।

“भिक्षुहो ! लोकमा यी दश धर्महरू हितकर, आकर्षक र मनोनुकूल हुन् तर दुर्लभ छन् । यी दश धर्महरूका निम्ति दश धर्महरू सहायक हुन्छन्— उत्साही तथा अनालस्य हुनु भोग्य बस्तुको निम्ति सहायक हुन् । सजावत तथा श्रृङ्गार गर्नु वर्णका निम्ति सहायक हुन् । अप्रतिकूल आचरण स्वास्थ्यको निम्ति सहायक हुन् । कल्याण मित्र शीलको निम्ति सहायक हुन् । इन्द्रिय संयमित हुनु ब्रह्मचर्यको निम्ति सहायक हुन् । सत्य व्यवहार मित्रको निम्ति सहायक हुन् । संज्ञायान गर्नु बहुश्रुतको निम्ति सहायक हुन् । सेवा गर्नु तथा प्रश्न गर्नु भनेको प्रज्ञाको निम्ति सहायक हुन् । ध्यान-भावनामा लाग्नु र प्रत्यवेक्षण गर्नु धर्मको निम्ति सहायक हुन् । सम्यकमार्गमा लाग्नु स्वर्गको निम्ति सहायक हुन् । “भिक्षुहो ! लोकमा यी दश धर्महरू हितकर, आकर्षक र मनोनुकूल हुन् तर दुर्लभ भएपनि यिनीहरूको सहायक यी नै दश धर्महरू हुन् ।”

४. वृद्धिसुत्त

७४. “भिक्षुहो ! आर्यश्रावकले यी दशप्रति वृद्धि गर्ने हुन्छन् । ती आर्यले सार-दायीको संग्रह गर्ने हुन्छ तथा उत्तम-दायीको निम्ति संग्रह गर्ने हुन्छ । ती दश के के हुन् ? जग्गा-जमिनको वृद्धि हुन्छ । धनधान्यको वृद्धि हुन्छ । पुत्र-पुत्रीको वृद्धि हुन्छ । दाश-कामदारको वृद्धि हुन्छ । चौपायाको वृद्धि हुन्छ । श्रद्धाको वृद्धि हुन्छ । शीलको वृद्धि हुन्छ । श्रोतको वृद्धि हुन्छ । त्यागको वृद्धि हुन्छ । प्रज्ञाको वृद्धि हुन्छ । भिक्षुहो ! आर्यश्रावकले यी नै दशप्रति वृद्धि गर्ने हुन्छन् । ती आर्यले सार-दायीको संग्रह गर्ने हुन्छन् तथा उत्तम-दायीको निम्ति संग्रह गर्ने हुन्छन् ।

“घनेन धञ्जेन च योष वड्ढति, पुत्तेहि वारेहि चतुप्पदेहि च ।
स भोगवा होति यसस्सि पूजितो, जातीहि भित्तिहि अथोपि राजुभि ॥

“सद्धाय सीलेन च योष वड्ढति, पञ्चाय चागेन सुतेन चूमयं ।
सो तादिसो सम्पुरिसो विचक्खणो, विट्ठेव धम्मे उभयेन वड्ढति ॥

“जसको धन-धान्य, पुत्र-पुत्री र चौपायाको वृद्धि हुन्छ । ऊ आफन्तबाट, मित्रबाट अनि राजाबाट पनि भोगवान, यशस्वी र पूजित हुन्छ ।

“जसले श्रद्धा, शील, प्रज्ञा, त्याग र बहुश्रुतलाई वृद्धि गर्छ । त्यस्ता ती बुद्धिमान सत्पुरुष यसै शरीरमा दुवैतिर उन्नत हुन्छ ।”

५. मिगसालासुत्त

७५. मैले यस्तो सुनें— एक समय भगवान सावत्थिस्थित अनाथ-पिण्डकको जेतवनाराममा बस्नुहुन्थ्यो । आयुष्मान आनन्दले पुर्वाण्ह समयमा चीवर धारण गरी पात्र र चीवर लिई जहाँ मिगसालाको निवासस्थान हो त्यहाँ जानुभयो । त्यहाँ पुगनुभई बिछ्छाई राखेको आसनमा बस्नुभयो । अनि मिगसाला उपासिका जहाँ आयुष्मान आनन्द हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ गइन् । त्यहाँ पुगी आयुष्मान आनन्दलाई अभिवादन गरी एक ठाउँमा बसिन् । एक ठाउँमा बसेपछि मिगसाला उपासिकाले आयुष्मान आनन्दलाई यसरी भनिन्—

“भन्ते आनन्द ! भगवानले कस्तो कस्तो तरिकाद्वारा धर्मोपदेश दिनु भयो, जुन दुर्ज्ञेय छ । जहाँ कि, परलोकमा ब्रह्मचारी अनि अब्रह्मचारी दुवैको समान गति हुन्छ । भन्ते ! मेरो पिता पुराण ग्राम्य मैथुन धर्ममा विरत थिए तथा ब्रह्मचारी थिए । वहाँको मृत्यु हुँदा भगवानले भन्नुभयो— ‘ऊ सकदागामी हुनाले मृत्युपछि तुषित देव लोकमा उत्पन्न भए । भन्ते ! मेरो पितामह इसिदत्त आफ्नै श्रीमतीसँग सन्तुष्ट थिए तथा अब्रह्मचारी थिए । वहाँको मृत्यु हुँदा पनि भगवानले भन्नुभयो— ‘ऊ सकदागामी हुनाले मृत्युपछि तुषित देव लोकमा उत्पन्न भए ।

“भन्ते आनन्द ! भगवानले कस्तो कस्तो तरिकाद्वारा धर्मोपदेश दिनु भयो जुन दुर्ज्ञेय छ । जहाँ कि, परलोकमा ब्रह्मचारी अनि अब्रह्मचारी दुवैको समान गति हुन्छ । “बहिनी ! भगवानले यसरी नै भन्नु भएको थियो ।”

अनि त आयुष्मान आनन्दले मिगसाला उपासिकाके घरबाट भिक्षा ग्रहण गरी आसनबाट उठेर जानुभयो । यसपछि आयुष्मान आनन्दले भोजन पश्चात पिण्डपात्र ठाउँमा राखी जहाँ भगवान हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ जानुभयो । त्यहाँ पुगनुभई भगवानलाई अभिवादन गरी एक ठाउँमा बस्नुभयो । एक ठाउँमा बस्नु भएपछि आयुष्मान आनन्दले भगवानलाई यसरी भन्नुभयो—

“भन्ते ! आज म पुर्वाण्ह समयमा चीवर धारण गरी पात्र र चीवर लिई जहाँ मिगसालाको निवासस्थान हो त्यहाँ गएँ । त्यहाँ पुगी बिछ्छाई राखेको आसनमा बसें । अनि मिगसाला उपासिका जहाँ म थिएँ त्यहाँ आइन् । मकहाँ आई अभिवादन गरी एक ठाउँमा बसिन् । एक ठाउँमा बसेपछि मिगसाला उपासिकाले

मलाई यसरी भनिन्-

“भन्ते आनन्द ! भगवानले कस्तो कस्तो तरिकाद्वारा धर्मोपदेश दिनु भयो, जुन दुर्ज्ञेय छ । जहाँ कि, परलोकमा ब्रह्मचारी अनि अब्रह्मचारी दुवैको समान गति हुन्छ । भन्ते ! मेरो पिता पुराण ग्राम्य मैथुन धर्ममा विरत थिए तथा ब्रह्मचारी थिए । वहाँको मृत्यु हुँदा भगवानले भन्नुभयो- ‘ऊ सकदागामी हुनाले मृत्युपछि तुषित देव लोकमा उत्पन्न भए । भन्ते ! मेरो पितामह इसिदत्त आफ्नै श्रीमतीसँग सन्तुष्ट थिए तथा अब्रह्मचारी थिए । वहाँको मृत्यु हुँदा पनि भगवानले भन्नुभयो- ‘ऊ सकदागामी हुनाले मृत्युपछि तुषित देव लोकमा उत्पन्न भए ।”

“भन्ते आनन्द ! भगवानले कस्तो कस्तो तरिकाद्वारा धर्मोपदेश दिनु भयो, जुन दुर्ज्ञेय छ । जहाँ कि परलोकमा ब्रह्मचारी अनि अब्रह्मचारी दुवैको समान गति हुन्छ । “बहिनी ! भगवानले यसरी नै भन्नु भएको थियो ।”

“आनन्द ! ती मूर्ख उपासिका, काँचो बुद्धिकी, काँचो प्रज्ञाकीसँग व्यक्तिका विषयमा यसलोक र परलोक सम्बन्धी कहाँ ज्ञान हुनु ?

“आनन्द ! लोकमा यी दशप्रकारका व्यक्ति हुन्छन् । ती दशप्रकारका के के हुन् ? आनन्द ! यहाँ एकप्रकारका व्यक्ति दुःशशील हुन्छन् । उसले चित्त विमुक्ति र प्रज्ञा विमुक्ति यथार्थसहित जानेको हुँदैन । उसको जुन दुःशशील हो, त्यो बाँकी नै नरहने गरी नष्ट हुन्छ । उसले (धर्म) श्रवण पनि गरेको हुँदैन, बहुश्रुत पनि हुँदैन, (सम्यक) दृष्टिद्वारा पनि छिचोल्न नसक्ने हुन्छ । ऊ शरीर भेद पश्चात मृत्यु हुँदा हीन अवस्थाको हुन्छ, विशेष अवस्थाको हुँदैन । ऊ हीन मार्गको नै हुन्छ, विशेष मार्गको हुँदैन ।

“आनन्द ! यहाँ एकप्रकारका व्यक्ति दुःशशील हुन्छन् । उसले चित्त विमुक्ति र प्रज्ञा विमुक्ति यथार्थसहित जानेको हुन्छ । उसको जुन दुःशशील हो, त्यो बाँकी नै नरहने गरी नष्ट हुन्छ । उसले श्रवण पनि गरेको हुन्छ, बहुश्रुत पनि हुन्छ, दृष्टिद्वारा पनि छिचोल्न सक्ने हुन्छ अनि प्रीति प्रामोच पनि लाभ गरेको हुन्छ । ऊ शरीर भेद पश्चात मृत्यु हुँदा विशेष अवस्थाको हुन्छ, हीन अवस्थाको हुँदैन । ऊ विशेष मार्गको नै हुन्छ, हीन मार्गको हुँदैन ।

“आनन्द ! त्यसमा प्रमाणित गर्नेले तुलना गर्छ- ‘योसँग पनि त्यही नै धर्म छ ऊसँग पनि त्यही नै धर्म छ । किन होला एकजना भने हीन भए, अर्कोले

भने उत्तम अवस्था प्राप्त गरे ? यसले गर्दा उसको निम्ति दीर्घकालसम्म अहित र दुःख हुन्छ ।

“आनन्द ! यहाँ दुवैप्रकारका व्यक्ति दुःशील हुन्छन् । जसले चित्त विमुक्ति र प्रज्ञा विमुक्ति यथार्थसहित जानेका हुन्छन् । जुन प्राप्त हुँदा दुःशील बाँकी नै नरहने गरी नष्ट हुन्छ । उनीहरूले श्रवण पनि गरेका हुन्छन्, बहुश्रुत पनि हुन्छन्, दृष्टिद्वारा छिचोल्न सक्ने पनि हुन्छन् अनि धर्म श्रवण गरेका हुनाले प्रीति-प्रामोद्य पनि लाभ गरेका हुन्छन् । आनन्द ! यो पहिलो व्यक्ति भन्दा पनि अतिउत्तम र प्रणीततर हुन् । त्यो के कारणले ? आनन्द ! यी व्यक्तिसँग धर्मस्रोत बगिरहेको हुन्छ । तथागत बाहेक यसको रहस्यलाई अरू कसलाई थाहा हुन्छ ? त्यसैले आनन्द ! व्यक्तिको तुलना नगर्नु । व्यक्तिको तुलना ग्रहण नगर्नु । आनन्द ! व्यक्तिको तुलना ग्रहण गर्दा अधुरो हुन्छ । आनन्द ! व्यक्तिको तुलना भनेको कि त मैले गर्नु पर्छ, कि त म समानकाले ।

“आनन्द ! यहाँ एकप्रकारका व्यक्ति शीलवान हुन्छन् । उसले चित्त विमुक्ति र प्रज्ञा विमुक्ति यथार्थसहित जानेको हुँदैन । उसको जुन दुःशील हो, त्यो बाँकी नै नरहने गरी नष्ट हुन्छ । उसले श्रवण पनि गरेको हुँदैन, बहुश्रुत पनि हुँदैन, दृष्टिद्वारा पनि छिचोल्न नसक्ने हुन्छ अनि प्रीति-प्रामोद्य पनि लाभ गरेको हुँदैन । ऊ शरीर भेद पश्चात मुत्यु हुँदा विशेष अवस्थाको हुन्छ, हीन अवस्थाको हुँदैन । ऊ विशेष मार्गको नै हुन्छ, हीन मार्गको हुँदैन ।

“आनन्द ! यहाँ एकप्रकारका व्यक्ति शीलवान हुन्छन् । उसले चित्त विमुक्ति र प्रज्ञा विमुक्ति यथार्थसहित जानेको हुन्छ । उसको जुन दुःशील हो, त्यो बाँकी नै नरहने गरी नष्ट हुन्छ । उसले श्रवण पनि गरेको हुन्छ, बहुश्रुत पनि हुन्छ, दृष्टिद्वारा पनि छिचोल्न सक्ने हुन्छ अनि प्रीति-प्रामोद्य पनि लाभ गरेको हुन्छ । ऊ शरीर भेद पश्चात मुत्यु हुँदा विशेष अवस्थाको हुन्छ, हीन अवस्थाको हुँदैन । ऊ विशेष मार्गको नै हुन्छ, हीन मार्गको हुँदैन ।

“आनन्द ! त्यसमा प्रमाणित गर्नेले तुलना गर्छ... आनन्द ! व्यक्तिको तुलना भनेको कि त मैले गर्नु पर्छ, कि त म समानकाले ।

“आनन्द ! यहाँ एकप्रकारका व्यक्ति तीव्र रागी हुन्छन् । उसले चित्त विमुक्ति र प्रज्ञा विमुक्ति यथार्थसहित जानेको हुँदैन । उसको जुन राग हो, त्यो बाँकी नै नरहने गरी नष्ट हुन्छ । उसले श्रवण पनि गरेको हुँदैन, बहुश्रुत पनि हुँदैन, दृष्टिद्वारा पनि छिचोल्न नसक्ने हुन्छ अनि प्रीति-प्रामोद्य पनि लाभ गरेको हुँदैन । ऊ

शरीर भेद पश्चात् मृत्यु हुँदा हीन अवस्थाको हुन्छ, विशेष अवस्थाको हुँदैन । ऊ हीन मार्गका नै हुन्छ, विशेष मार्गको हुँदैन ।

“आनन्द ! यहाँ एकप्रकारका व्यक्ति तीव्र रागी हुन्छन् । उसले चित्त विमुक्ति र प्रज्ञा विमुक्ति यथार्थसहित जानेको हुन्छ । उसको जुन राग हो, त्यो बाँकी नै नरहने गरी नष्ट हुन्छ । उसले श्रवण पनि गरेको हुन्छ, बहुश्रुत पनि हुन्छ, दृष्टिद्वारा पनि छिचोल्न सक्ने हुन्छ । अनि प्रीति-प्रामोद्य पनि लाभ गरेको हुन्छ । ऊ शरीर भेद पश्चात् मृत्यु हुँदा विशेष अवस्थाको हुन्छ, हीन अवस्थाको हुँदैन । ऊ विशेष मार्गको नै हुन्छ, हीन मार्गको हुँदैन ।

“आनन्द ! त्यसमा प्रमाणित गर्नेले तुलना गर्छ... आनन्द ! व्यक्तिको तुलना भनेको कि त मैले गर्नु पर्छ, कि त म समानकाले ।

“आनन्द ! यहाँ एकप्रकारका व्यक्ति क्रोधी हुन्छन् । उसले चित्त विमुक्ति र प्रज्ञा विमुक्ति यथार्थसहित जानेको हुँदैन । उसको जुन क्रोध हो, त्यो बाँकी नै नरहने गरी नष्ट हुन्छ । उसले श्रवण पनि गरेको हुँदैन, बहुश्रुत पनि हुँदैन, दृष्टिद्वारा पनि छिचोल्न नसक्ने हुन्छ अनि प्रीति-प्रामोद्य पनि लाभ गरेको हुँदैन । ऊ शरीर भेद पश्चात् मृत्यु हुँदा हीन अवस्थाको हुन्छ, विशेष अवस्थाको हुँदैन । ऊ हीन मार्गको नै हुन्छ, विशेष मार्गको हुँदैन ।

“आनन्द ! यहाँ एकप्रकारका व्यक्ति क्रोधी हुन्छन् । उसले चित्त विमुक्ति र प्रज्ञा विमुक्ति यथार्थसहित जानेको हुन्छ । उसको जुन क्रोध हो, त्यो बाँकी नै नरहने गरी नष्ट हुन्छ । उसले श्रवण पनि गरेको हुन्छ, बहुश्रुत पनि हुन्छ, दृष्टिद्वारा पनि छिचोल्न सक्ने हुन्छ । अनि प्रीति-प्रामोद्य पनि लाभ गरेको हुन्छ । ऊ शरीर भेद पश्चात् मृत्यु हुँदा विशेष अवस्थाको हुन्छ, हीन अवस्थाको हुँदैन । ऊ विशेष मार्गको नै हुन्छ, हीन मार्गको हुँदैन ।

“आनन्द ! त्यसमा प्रमाणित गर्नेले तुलना गर्छ... आनन्द ! व्यक्तिको तुलना भनेको कि त मैले गर्नु पर्छ, कि त म समानकाले ।

“आनन्द ! यहाँ एकप्रकारका व्यक्ति उद्धत हुन्छन् । उसले चित्त विमुक्ति र प्रज्ञा विमुक्ति यथार्थसहित जानेको हुँदैन । उसको जुन उद्धत हो, त्यो बाँकी नै नरहने गरी नष्ट हुन्छ । उसले श्रवण पनि गरेको हुँदैन, बहुश्रुत पनि हुँदैन, दृष्टिद्वारा पनि छिचोल्न नसक्ने हुन्छ अनि प्रीति-प्रामोद्य पनि लाभ गरेको हुँदैन । ऊ

शरीर भेद पश्चात मृत्यु हुँदा हीन अवस्थाको हुन्छ, विशेष अवस्थाको हुँदैन । ऊ हीन मार्गको नै हुन्छ, विशेष मार्गको हुँदैन ।

“आनन्द ! यहाँ एकप्रकारका उद्धत हुन्छन् । उसले चित्त विमुक्ति र प्रज्ञा विमुक्ति यथार्थसहित जानेको हुन्छ । उसको जुन उद्धत हो, त्यो बाँकी नै नरहने गरी नष्ट हुन्छ । उसले श्रवण पनि गरेको हुन्छ, बहुश्रुत पनि हुन्छ, दृष्टिद्वारा पनि छिचोल्न सक्ने हुन्छ । अनि प्रीति-प्रामोद्य पनि लाभ गरेको हुन्छ । ऊ शरीर भेद पश्चात मृत्यु हुँदा विशेष अवस्थाको हुन्छ, हीन अवस्थाको हुँदैन । ऊ विशेष मार्गको नै हुन्छ, हीन मार्गको हुँदैन ।

“आनन्द ! त्यसमा प्रमाणित गर्नेले तुलना गर्छ— ‘योसँग पनि त्यही नै धर्म छ ऊसँग पनि त्यही नै धर्म छ । किन होला एकजना भने हीन भए, अर्कोले भने उत्तम अवस्था प्राप्त गरे ? यसले गर्दा उसको निम्ति दीर्घकालसम्म अहित र दुःख हुन्छ ।

“आनन्द ! यहाँ दुवैप्रकारका व्यक्ति उद्धत हुन्छन् । जसले चित्त विमुक्ति र प्रज्ञा विमुक्ति यथार्थसहित जानेका हुन्छन् । जुन प्राप्त हुँदा उद्धत बाँकी नै नरहने गरी नष्ट हुन्छ । उनीहरूले श्रवण पनि गरेका हुन्छन्, बहुश्रुत पनि हुन्छन्, दृष्टिद्वारा छिचोल्न सक्ने पनि हुन्छन् अनि धर्म श्रवण गरेका हुनाले प्रीति-प्रामोद्य पनि लाभ गरेका हुन्छन् । आनन्द ! यो पहिलो व्यक्ति भन्दा पनि अतिउत्तम र प्रणीततर हुन् । त्यो के कारणले ? आनन्द ! यी व्यक्तिसँग धर्मस्रोत बगिरहेको हुन्छ । तथागत बाहेक यसको रहस्य अरु कसलाई थाहा हुन्छ ? त्यसैले आनन्द ! व्यक्तिको तुलना नगर्नु । व्यक्तिको तुलना ग्रहण नगर्नु । आनन्द ! व्यक्तिको तुलना ग्रहण गर्दा अधुरो हुन्छ । आनन्द ! व्यक्तिको तुलना भनेको कि त मैले गर्नु पर्छ, कि त म समानकाले ।

“आनन्द ! कहाँ ती मूर्ख उपासिका, काँचो बुद्धिकी, काँचो प्रज्ञाकीसँग व्यक्ति विषयमा यसलोक र परलोक सम्बन्धी ज्ञान हुनु ? आनन्द ! यी नै दशप्र-रका व्यक्ति लोकमा विद्यमान छन् ।

“आनन्द ! इसिदत्त जूनरूपले शीलद्वारा सम्पन्न थिए, पुराण त्यसरूपले शीलद्वारा सम्पन्न थिएन । पुराणले इसिदत्तको गतिलाई जानेको थिएन । आनन्द ! जूनरूपले इसिदत्त प्रज्ञामा सम्पन्न थिए, त्यसरूपले प्रज्ञामा पुराण सम्पन्न थिएन । पुराणले इसिदत्तको गतिलाई जानेको थिएन । आनन्द ! यसरी दुवै व्यक्ती एक-एक अङ्गद्वारा हीन थिए ।”

६. तयोधम्मसुत्तं

७६. “भिक्षुहो ! यदि तीन धर्म लोकमा नहुँदो हो त न तथागत अर्हत सम्यकसम्बुद्ध लोकमा उत्पन्न हुन्थ्यो अनि न त तथागतद्वारा उपदिष्ट धर्म-विनय चम्किन्थ्यो । ती तीन के के हुन् ? जन्म, जरा अनि मरण । भिक्षुहो ! यदि यी तीन धर्म लोकमा नहुँदो हो त न तथागत अर्हत सम्यकसम्बुद्ध लोकमा उत्पन्न हुन्थ्यो अनि न त तथागतद्वारा उपदिष्ट धर्म-विनय चम्किन्थ्यो । भिक्षुहो ! किन कि, यी तीन धर्म हुनाले नै तथागत अर्हत सम्यकसम्बुद्ध लोकमा उत्पन्न भयो अनि तथागतद्वारा उपदिष्ट धर्म-विनय चम्कियो ।

“भिक्षुहो ! यी तीन धर्मको परित्याग नगरेमा जन्म, जरा र मृत्युबाट मुक्त हुनु भनेको असम्भव । ती तीन धर्म के के हुन् ? राग परित्याग, द्वेष परित्याग अनि मोह परित्याग— भिक्षुहो ! यी नै तीन धर्मको परित्याग नगरेसम्म जन्मबाट मुक्त, जराबाट मुक्त अनि मरणबाट मुक्त हुनु असम्भव ।

“भिक्षुहो ! यी तीन धर्मको परित्याग नगरेमा राग मुक्त, द्वेष मुक्त र मोह मुक्त हुनु भनेको असम्भव । ती तीन धर्म के के हुन् ? सत्कायदृष्टि परित्याग, शङ्का परित्याग अनि शीलव्रतपरामर्श परित्याग— भिक्षुहो ! यी नै तीन धर्मको परित्याग नगरेसम्म राग मुक्त, द्वेष मुक्त अनि मोह मुक्त हुनु असम्भव ।

“भिक्षुहो ! यी तीन धर्मको परित्याग नगरेमा सत्कायदृष्टि मुक्त, शङ्का मुक्त र शीलव्रतपरामर्श मुक्त हुनु भनेको असम्भव । ती तीन धर्म के के हुन् ? मनमा बेठीक विचारको परित्याग, कुमार्ग सेवनको परित्याग अनि चित्तको जडता परित्याग— भिक्षुहो ! यी नै तीन धर्मको परित्याग नगरेसम्म सत्कायदृष्टि मुक्त, शङ्का मुक्त अनि शीलव्रतपरामर्श मुक्त हुनु असम्भव ।

“भिक्षुहो ! यी तीन धर्मको परित्याग नगरे मनमा बेठीक विचारबाट मुक्त, कुमार्ग सेवनबाट अनि चित्तको जडताबाट मुक्त हुनु भनेको असम्भव । ती तीन धर्म के के हुन् ? मूढ स्मृतिको परित्याग, असम्प्रजन्यको परित्याग अनि चित्त चञ्चलताको परित्याग— भिक्षुहो ! यी नै तीन धर्मको परित्याग नगरेसम्म मनमा बेठीक विचारबाट मुक्त, कुमार्ग सेवनबाट मुक्त अनि चित्त जडताबाट मुक्त हुनु असम्भव ।

“भिक्षुहो ! यी तीन धर्मको परित्याग नगरेमा मूढ स्मृतिबाट मुक्त, असम्प्रजन्यबाट मुक्त अनि चित्त चञ्चलबाट मुक्त हुनु भनेको असम्भव । ती तीन

धर्म के के हुन् ? आर्य दर्शनको परित्याग, आर्य-धर्म श्रुतको परित्याग अनि गाली-गलौज गर्ने मनोभावको परित्याग- भिक्षुहो ! यी नै तीन धर्मको परित्याग नगरेसम्म मूढ स्मृतिबाट मुक्त, असम्प्रजन्यबाट मुक्त अनि चित्त चञ्चलताबाट मुक्त हुनु असम्भव ।

“भिक्षुहो ! यी तीन धर्मको परित्याग नगरेमा आर्य-दर्शन गर्नबाट मुक्त, आर्य-धर्म श्रवण गर्नबाट मुक्त अनि गाली-गलौज गर्ने मनोभावबाट मुक्त हुनु भनेको असम्भव । ती तीन धर्म के के हुन् ? उद्धतपनको परित्याग, असंयमको परित्याग अनि दुःशीलपनको परित्याग- भिक्षुहो ! यी नै तीन धर्मको परित्याग नगरेसम्म आर्य-दर्शन गर्नबाट मुक्त, आर्य-धर्म श्रवण गर्नबाट मुक्त अनि गाली-गलौज गर्नबाट मुक्त हुनु असम्भव ।

“भिक्षुहो ! यी तीन धर्मको परित्याग नगरेमा उद्धतपनबाट मुक्त, असंयमबाट मुक्त अनि दुःशीलपनबाट मुक्त हुनु भनेको असम्भव । ती तीन धर्म के के हुन् ? अश्रद्धाको परित्याग, उदारता विहिनको परित्याग अनि आलस्यको परित्याग- भिक्षुहो ! यी नै तीन धर्मको परित्याग नगरेसम्म उद्धतपनबाट मुक्त, असंयमबाट मुक्त अनि दुःशीलपनबाट मुक्त हुनु असम्भव ।

“भिक्षुहो ! यी तीन धर्मको परित्याग नगरेमा अश्रद्धाबाट मुक्त, उदारता विहिनबाट मुक्त अनि आलस्यबाट मुक्त हुनु भनेको असम्भव । ती तीन धर्म के के हुन् ? अनादरको परित्याग, दुर्वचनको परित्याग अनि पापी-मित्रको परित्याग- भिक्षुहो ! यी नै तीन धर्मको परित्याग नगरेसम्म अश्रद्धाबाट मुक्त, उदारता विहिनबाट मुक्त अनि आलस्यबाट मुक्त हुनु असम्भव ।

“भिक्षुहो ! यी तीन धर्मको परित्याग नगरेमा अनादरबाट मुक्त, दुर्वचनबाट मुक्त अनि आलस्यबाट मुक्त हुनु भनेको असम्भव । ती तीन धर्म के के हुन् ? निर्लज्जताको परित्याग, पाप-भीरु नहुनुको परित्याग अनि प्रमादताको परित्याग- भिक्षुहो ! यी नै तीन धर्मको परित्याग नगरेसम्म अनादरबाट मुक्त, दुर्वचनबाट मुक्त अनि पापी-मित्रबाट मुक्त हुनु असम्भव ।

“भिक्षुहो ! जो निर्लज्ज हुन्छ ऊ पाप गर्नमा निर्भयी अनि प्रमादी हुन्छ । ऊ प्रमादी हुँदा उसको निमित्त अगौरवबाट मुक्त, दुर्वचनबाट मुक्त अनि पापी-मित्रबाट मुक्त हुनु भनेको असम्भव । ऊ पापी-मित्रसँग पर्दा अश्रद्धाबाट मुक्त, उदारता विहिनबाट मुक्त अनि आलस्यबाट मुक्त हुनु भनेको असम्भव । ऊ अल्छे हुँदा उद्धतपनबाट मुक्त, असंवरबाट मुक्त अनि दुःशीलबाट मुक्त हुनु भनेको

असम्भव । ऊ दुःशील हुँदा आर्य-दर्शन गर्न चाहना हुनु भनेको, आर्यधर्म-श्रवण गर्न चाहना हुनु भनेको अनि गाली-गलौज गर्ने मनोभावबाट मुक्त हुनु भनेको असम्भव । भिक्षुहो ! ऊ गाली-गलौज गर्ने मनोभावको हुँदा मुढस्मृतिबाट मुक्त, असम्प्रजन्यबाट मुक्त अनि चित्त चञ्चलताबाट मुक्त हुनु भनेको असम्भव । ऊ चञ्चल चित्तको हुँदा बेठीक मनोविचारबाट मुक्त, कुमार्गमा लाग्नबाट मुक्त अनि चित्तको जडताबाट मुक्त हुनु भनेको असम्भव । ऊ चित्त जडताको हुँदा सत्कायदृष्टिबाट मुक्त, शङ्काबाट मुक्त अनि शीलव्रतपरामर्शबाट मुक्त हुनु भनेको असम्भव । ऊ शङ्कालु हुँदा रागबाट मुक्त, द्वेषबाट मुक्त अनि मोहबाट मुक्त हुनु भनेको असम्भव । उसले राग परित्याग नगरे, द्वेष परित्याग नगरे अनि मोह परित्याग नगरे जन्म, जरा र मृत्युबाट मुक्त हुनु भनेको असम्भव ।

“भिक्षुहो ! यी तीन धर्मको परित्याग गरेमा जन्म, जरा र मृत्युबाट मुक्त हुनु सम्भव छ । ती तीन धर्म के के हुन् ? राग परित्याग, द्वेष परित्याग अनि मोह परित्याग— भिक्षुहो ! यी नै तीन धर्मको परित्याग गरेमा जन्मबाट मुक्त, जराबाट मुक्त अनि मरणबाट मुक्त हुनु सम्भव छ ।

“भिक्षुहो ! यी तीन धर्मको परित्याग गरेमा राग मुक्त, द्वेष मुक्त र मोह मुक्त हुनु सम्भव छ । ती तीन धर्म के के हुन् ? सत्कायदृष्टि परित्याग, शङ्का परित्याग अनि शीलव्रतपरामर्श परित्याग— भिक्षुहो ! यी नै तीन धर्मको परित्याग गरेमा राग मुक्त, द्वेष मुक्त अनि मोह मुक्त हुनु सम्भव छ ।

“भिक्षुहो ! यी तीन धर्मको परित्याग गरेमा सत्कायदृष्टि मुक्त, शङ्का मुक्त र शीलव्रतपरामर्श मुक्त हुनु सम्भव छ । ती तीन धर्म के के हुन् ? मनमा बेठीक विचारको परित्याग, कुमार्ग सेवनको परित्याग अनि चित्तको जडता परित्याग— भिक्षुहो ! यी नै तीन धर्मको परित्याग गरेमा सत्कायदृष्टि मुक्त, शङ्का मुक्त अनि शीलव्रतपरामर्श मुक्त हुनु सम्भव छ ।

“भिक्षुहो ! यी तीन धर्मको परित्याग गरेमा मनमा बेठीक विचारबाट मुक्त, कुमार्ग सेवनबाट मुक्त अनि चित्तको जडताबाट मुक्त हुनु सम्भव छ । ती तीन धर्म के के हुन् ? मूढ स्मृतिको परित्याग, असम्प्रजन्यको परित्याग अनि चित्त चञ्चलताको परित्याग— भिक्षुहो ! यी नै तीन धर्मको परित्याग गर्दा मनका बेठीक विचारबाट मुक्त, कुमार्ग सेवनबाट मुक्त अनि चित्त जडताबाट मुक्त हुनु सम्भव छ ।

“भिक्षुहो ! यी तीन धर्मको परित्याग गरेमा मूढ स्मृतिबाट मुक्त, असम्प्रजन्यबाट मुक्त अनि चित्त चञ्चलताबाट मुक्त हुनु सम्भव छ । ती तीन

धर्म के के हुन् ? आर्य दर्शनको परित्याग, आर्य-धर्म श्रुतको परित्याग अनि गाली-गलौज गर्ने मनोभावको परित्याग- भिक्षुहो ! यी नै तीन धर्मको परित्याग गरेमा मूढ स्मृतिबाट मुक्त, असम्प्रजन्यबाट मुक्त अनि चित्त चञ्चलताबाट मुक्त हुनु सम्भव छ ।

“भिक्षुहो ! यी तीन धर्मको परित्याग गरेमा आर्य-दर्शन गर्नबाट मुक्त, आर्य-धर्म श्रवण गर्नबाट मुक्त अनि गाली-गलौज गर्ने मनोभावबाट मुक्त हुनु सम्भव छ । ती तीन धर्म के के हुन् ? उद्धतपनको परित्याग, असंयमको परित्याग अनि दुःशीलपनको परित्याग- भिक्षुहो ! यी नै तीन धर्मको परित्याग गरेमा आर्य-दर्शन गर्नबाट मुक्त, आर्य-धर्म श्रवण गर्नबाट मुक्त अनि गाली-गलौज गर्नबाट मुक्त हुनु सम्भव छ ।

“भिक्षुहो ! यी तीन धर्मको परित्याग गरेमा उद्धतपनबाट मुक्त, असंयमबाट मुक्त अनि दुःशीलपनबाट मुक्त हुनु भनेको असम्भव । ती तीन धर्म के के हुन् ? अश्रद्धाको परित्याग, उदारता विहिनको परित्याग अनि आलस्यको परित्याग- भिक्षुहो ! यी नै तीन धर्मको परित्याग गरेमा उद्धतपनबाट मुक्त, असंयमबाट मुक्त अनि दुःशीलपनबाट मुक्त हुनु सम्भव छ ।

“भिक्षुहो ! यी तीन धर्मको परित्याग गरेमा अश्रद्धाबाट मुक्त, उदारता विहिनबाट मुक्त अनि आलस्यबाट मुक्त हुनु सम्भव छ । ती तीन धर्म के के हुन् ? अनादरको परित्याग, दुर्वचनको परित्याग अनि पापी-मित्रको परित्याग- भिक्षुहो ! यी नै तीन धर्मको परित्याग गरेमा अश्रद्धाबाट मुक्त, उदारता विहिनबाट मुक्त अनि आलस्यबाट मुक्त हुनु सम्भव छ ।

“भिक्षुहो ! यी तीन धर्मको परित्याग गरेमा अनादरबाट मुक्त, दुर्वचनबाट मुक्त अनि आलस्यबाट मुक्त हुनु सम्भव छ । ती तीन धर्म के के हुन् ? निर्लज्जताको परित्याग, पाप-भीरु नहुनुको परित्याग अनि प्रमादताको परित्याग- भिक्षुहो ! यी नै तीन धर्मको परित्याग गरेमा अनादरबाट मुक्त, दुर्वचनबाट मुक्त अनि पापी-मित्रबाट मुक्त हुनु सम्भव छ ।

“भिक्षुहो ! जो लज्जालु हुन्छ ऊ पाप गर्नमा भय-भीरु अनि अप्रमादी हुन्छ । ऊ अप्रमादी हुँदा उसको निमित्त गौरवबाट मुक्त, दुर्वचनबाट मुक्त अनि पापी-मित्रबाट मुक्त हुनु सम्भव छ । ऊ कल्याण-मित्रसँग सङ्गत गर्दा अश्रद्धाबाट मुक्त, उदारता विहिनबाट मुक्त अनि आलस्यबाट मुक्त हुनु सम्भव छ । ऊ प्रयत्नशील हुँदा उद्धतपनबाट मुक्त, असंवरबाट मुक्त अनि दुःशीलबाट मुक्त

हुनु सम्भव छ । ऊ शीलवान हुँदा आर्य-दर्शनको चाहना हुनु, आर्यधर्म-श्रवणको चाहना हुनु अनि-गाली गलौज गर्ने मनोभावबाट मुक्त हुनु सम्भव छ । ऊ गाली-गलौज गर्ने मनोभावको नहुँदा मुढस्मृतिबाट मुक्त, असम्प्रजन्यबाट मुक्त अनि चित्त चञ्चलताबाट मुक्त हुनु सम्भव छ । ऊ चञ्चल चित्तको नहुँदा बेठीक मनोविचारबाट मुक्त, कुमार्गमा लाग्नुबाट मुक्त अनि चित्तको जडताबाट मुक्त हुनु सम्भव छ । ऊ चित्त जडताको नहुँदा सत्कायदृष्टिबाट मुक्त, शङ्काबाट मुक्त अनि शीलव्रतपरामर्शबाट मुक्त हुनु सम्भव छ । ऊ शङ्कालु नहुँदा रागबाट मुक्त, द्वेषबाट मुक्त अनि मोहबाट मुक्त हुनु सम्भव छ । उसले राग परित्याग गरे, द्वेष परित्याग गरे अनि मोह परित्याग गरे जन्म, जरा र मृत्युबाट मुक्त हुनु सम्भव छ ।”

७. काकसुत्त

७७. “भिक्षुहो ! यी दश दुर्गुण कागसँग हुन्छ । ती दश दुर्गुण के के हुन् ? ध्वंसक, दुस्साहसी, लोभी, पेद्दा, लालची, निर्दयी, दुर्बल, निम्नरुचि, मूढस्मृति र नीच हुन्छ । यस्तैप्रकारले भिक्षुहो ! पापी भिक्षुसँग पनि दश दुर्गुण हुन्छन् । ती दश दुर्गुण के के हुन् ? ध्वंसक, दुस्साहसी, लोभी, पेद्दा, लालची, निर्दयी, दुर्बल, निम्नरुचि, मूढस्मृति र नीच हुन्छ । भिक्षुहो ! पापी भिक्षुसँग यी दश दुर्गुण हुन्छन् ।”

८. निगण्ठसुत्त

७८. “भिक्षुहो ! निर्ग्रन्थहरूसँग दश असद्धर्म छन् । ती दश के के हुन् ? भिक्षुहो ! निर्ग्रन्थहरू दुःशील हुन्छन् । भिक्षुहो ! निर्ग्रन्थहरू निर्लज्ज हुन्छन् । भिक्षुहो ! निर्ग्रन्थहरू पाप-भीरु हुँदैनन् । भिक्षुहो ! निर्ग्रन्थहरू असत्पुरुषको सङ्गत गर्छन् । भिक्षुहो ! निर्ग्रन्थहरू आत्म प्रशंसक हुन्छन् अनि अरूलाई निन्दा गर्ने हुन्छन् । भिक्षुहो ! निर्ग्रन्थहरू दुनियादार, जिद्दीवाल तथा हठी हुन्छन् । भिक्षुहो ! निर्ग्रन्थहरू ढोंगी हुन्छन् । भिक्षुहो ! निर्ग्रन्थहरू पापेच्छुक हुन्छन् । भिक्षुहो ! निर्ग्रन्थहरू पापीको सङ्गत गर्ने हुन्छन् । भिक्षुहो ! निर्ग्रन्थहरू यी नै दश असद्धर्मद्वारा युक्त हुन्छन् ।”

९. अघातवत्थसुत्त

७९. “भिक्षुहो ! द्वेषका यी दश कारण हुन् । ती दश के के हुन् ? ‘मलाई अनर्थ गऱ्यो’ भनी मनमा द्वेषले बाँधेको हुन्छ । ‘मलाई अनर्थ गरिरहेको छ’ भनी मनमा द्वेषले बाँधेको हुन्छ । ‘मलाई अनर्थ गर्नेछन्’ भनी मनमा द्वेषले बाँधेको हुन्छ । ‘मेरो प्रियलाई अनर्थ गऱ्यो’ भनी मनमा द्वेषले बाँधेको हुन्छ ।

...‘अनर्थ गरिरहेको छ’... । ...‘अनर्थ गर्नेछन्’... । ‘मेरो अप्रियलाई उपकार गऱ्यो’ भनी मनमा द्वेषले बाँधेको हुन्छ । ...‘उपकार गरिरहेको छ’... । ...‘उपकार गर्नेछन्’ भनी मनमा द्वेषले बाँधेको हुन्छ अनि बिनाकारण कुपित हुँदा । भिक्षुहो ! यी नै दश द्वेषका कारण हुन् ।”

१०. आघातपटिविनयसुत्तं

८०. “भिक्षुहो ! द्वेष शमनका यी दश कारण हुन् । ती दश के के हुन् ? ‘मलाई अनर्थ गऱ्यो भनी त्यस्तो कहाँ पाउनु’ (भन्ने सोचेमा) द्वेष शमन हुन्छ । ‘मलाई अनर्थ गरिरहेको छ ... द्वेष शमन हुन्छ । मेरो मनोनुकूल प्रियलाई अनर्थ गऱ्यो ... अनर्थ गरिरहेको छ... । ... अनर्थ गर्नेछन्, त्यस्तो कहाँ पाउनु ... द्वेष शमन हुन्छ । मेरो अप्रियलाई अनर्थ गऱ्यो ! यसरी सोचेमा द्वेष शमन हुन्छ ।...‘अनर्थ गरिरहेको छ’... । ...‘अनर्थ गर्नेछन्’ त्यस्तो कहाँ पाउनु ... द्वेष शमन हुन्छ अनि बिनाकारण कुपित हुँदा । भिक्षुहो ! द्वेष शमनका निमित्त यी नै दश कारण हुन् ।”

९. धेरवग्गो

१. वाहनसुत्तं

८१. एक समय भगवान् चम्पास्थित गगगरा पोखरीको किनारमा बस्नुहुन्थ्यो । त्यस समय आयुष्मान् वाहन जहाँ भगवान् हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ जानुभयो । त्यहाँ पुग्नु भई भगवानलाई अभिवादन गरी एक ठाउँमा बस्नुभयो । एक ठाउँमा बस्नु भएपछि आयुष्मान् वाहनले भगवानसँग यसरी सोध्नुभयो—

“भन्ते ! कतिप्रकारका धर्महरू छन् जसमा तथागत आसक्त हुनुहुन्न, असंयुक्त हुनुहुन्छ, विमुक्त हुनुहुन्छ, अनि क्लेशरूपी सीमाबाट पार हुनुहुन्छ ?”

“वाहन ! तथागत दशप्रकारका धर्मप्रति आसक्त छैनन्, असंयुक्त छ, विमुक्त छ अनि क्लेशरूपी सीमाबाट पार छन् । ती दश के के हुन् ? वाहन ! तथागत रूपमा आसक्त छैनन्, असंयुक्त छ, विमुक्त छ अनि क्लेशरूपी सीमाबाट पार भइसके । तथागत वेदनामा... भइसके । वाहन ! तथागत संज्ञामा... भइसके । वाहन ! तथागत संस्कारमा... भइसके । वाहन ! तथागत विज्ञानमा... भइसके । वाहन ! तथागत जन्म लिनबाट... भइसके । वाहन ! तथागत जराबाट... भइसके । वाहन ! तथागत मरणबाट... भइसके । वाहन ! तथागत दुःखबाट... भइसके । वाहन ! तथागत क्लेशप्रति आसक्त छैन, असंयुक्त छ, विमुक्त छ अनि क्लेशरूपी सीमाबाट पार भइसके । वाहन ! जस्तो कि, कमलको फूल वा पशको फूल वा पुण्डरिकको फूल पानीमै उम्रन्छ, पानीमै बढ्छ अनि पानीबाट बाहिर आई स्थिर हुन्छ तर पानीमा लिप्त हुँदैनन् । यस्तैप्रकारले, वाहन ! तथागत यी नै दशप्रकारका धर्ममा आसक्त छैनन्, असंयुक्त छ, विमुक्त छ अनि क्लेशरूपी सीमाबाट पार भइसके ।”

२. आनन्दसुत्तं

८२. त्यस समय आयुष्मान् आनन्द जहाँ भगवान् हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ जानुभयो । त्यहाँ पुग्नुभई भगवानलाई अभिवादन गरी एक ठाउँमा बस्नुभयो । एक ठाउँमा बस्नु भएपछि आयुष्मान् आनन्दलाई भगवानले यसरी भन्नुभयो—

“आनन्द ! ‘अश्रद्धावान् जो-कोही भिक्षुले यस धर्म-विनयानुसार वृद्धि, उन्नति र विपुलता प्राप्त गर्न’ असम्भव छ ।

“आनन्द ! ‘दुःशील जो-कोही भिक्षुले यस धर्म-विनयानुसार वृद्धि, उन्नति र विपुलता प्राप्त गर्न’ असम्भव छ ।

“आनन्द ! ‘अल्प-श्रुत जो-कोही भिक्षुले यस धर्म-विनयानुसार वृद्धि, उन्नति र विपुलता प्राप्त गर्न’ असम्भव छ ।

“आनन्द ! ‘दुर्वच जो-कोही भिक्षुले यस धर्म-विनयानुसार उसको वृद्धि, उन्नति र विपुलता प्राप्त गर्न’ असम्भव छ ।

“आनन्द ! ‘पापी-मित्रको सङ्गत गर्ने जो-कोही भिक्षुले यस धर्म-विनयानुसार वृद्धि, उन्नति र विपुलता प्राप्त गर्नु’ असम्भव छ ।

“आनन्द ! ‘अल्छी हुने जो-कोही भिक्षुले यस धर्म-विनयानुसार वृद्धि, उन्नति र विपुलता प्राप्त गर्न’ असम्भव छ ।

“आनन्द ! ‘मूढ-स्मृति हुने जो-कोही भिक्षुले यस धर्म-विनयानुसार उसको निम्ति वृद्धि, उन्नति र विपुलताको प्राप्त गर्नु’ असम्भव छ ।

“आनन्द ! ‘असन्तोषी जो-कोही भिक्षुले यस धर्म-विनयमा वृद्धि, उन्नति र विपुलता प्राप्त गर्न’ असम्भव छ ।

“आनन्द ! ‘पापेच्छुक जो-कोही भिक्षुले यस धर्म-विनयानुसार वृद्धि, उन्नति र विपुलता प्राप्त गर्न’ असम्भव छ ।

“आनन्द ! ‘मिथ्यादृष्टिक जो-कोही भिक्षुले यस धर्म-विनयानुसार वृद्धि, उन्नति र विपुलता प्राप्त गर्न’ असम्भव छ ।

“आनन्द ! ‘यी दशप्रकारका धर्ममा सम्पन्न जो-कोही भिक्षुले यस धर्म-विनयानुसार वृद्धि, उन्नति तथा विपुलता प्राप्त गर्न’ असम्भव छ ।

“आनन्द ! ‘श्रद्धावान जो-कोही भिक्षुले यस धर्म-विनयानुसार वृद्धि, उन्नति र विपुलता प्राप्त गर्न’ सम्भव छ ।

“आनन्द ! ‘शीलवान जो-कोही भिक्षुले यस धर्म-विनयानुसार वृद्धि, उन्नति र विपुलता प्राप्त गर्न’ सम्भव छ ।

“आनन्द ! ‘बहुश्रुत जो-कोही भिक्षुले अनि यस धर्म-विनयानुसार वृद्धि, उन्नति र विपुलता प्राप्त गर्न’ सम्भव छ ।

“आनन्द ! ‘सुवच जो-कोही भिक्षुले यस धर्म-विनयानुसार वृद्धि, उन्नति र विपुलता प्राप्त गर्न’ सम्भव छ ।

“आनन्द ! ‘कल्याण-मित्रको सङ्गत गर्ने जो-कोही भिक्षुले यस धर्म-विनयानुसार वृद्धि, उन्नति र विपुलता प्राप्त गर्नु’ सम्भव छ ।

“आनन्द ! ‘प्रयत्नवान जो-कोही भिक्षुले यस धर्म-विनयानुसार वृद्धि, उन्नति र विपुलता प्राप्त गर्न’ असम्भव हो ।

“आनन्द ! स्मृतवान जो-कोही भिक्षुले यस धर्म-विनयानुसार वृद्धि, उन्नति र विपुलता प्राप्त गर्न’ सम्भव छ ।

“आनन्द ! ‘सन्तोषी जो-कोही भिक्षुले यस धर्म-विनयानुसार वृद्धि, उन्नति र विपुलताको प्राप्त गर्न’ सम्भव छ ।

“आनन्द ! ‘अल्पेच्छुक जो-कोही भिक्षुले यस धर्म-विनयानुसार वृद्धि, उन्नति र विपुलता प्राप्त गर्न’ सम्भव छ ।

“आनन्द ! ‘सम्यकदृष्टिक जो-कोही भिक्षुले यस धर्म-विनयानुसार वृद्धि, उन्नति र विपुलता प्राप्त गर्न’ सम्भव छ ।

“आनन्द ! यी दशप्रकारका धर्ममा सम्पन्न भएका जो-कोही भिक्षुले यस धर्म-विनयानुसार वृद्धि, उन्नति तथा विपुलता प्राप्त गर्न’ सम्भव छ ।

३. पुण्णियसुत्तं

८३. त्यस समय आयुष्मान पुण्णिय जहाँ भगवान हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ जानुभयो । त्यहाँ पुग्नुभई भगवानलाई अभिवादन गरी एक ठाउँमा बस्नुभयो । एक ठाउँमा बस्नु भएपछि आयुष्मान पुण्णियले भगवानलाई यसरी भन्नुभयो—

“भन्ते ! यसको हेतु के हो, यसको कारण के हो, कहिलेकहीं तथागतको धर्मदेशना स्पष्टरूपले बुझ्न सक्छु, कहिलेकहीं बुझ्न सकिदैन ?”

“पुण्णिय ! भिक्षु श्रद्धावान हुन्छ तर समिप आउँदैन । त्यस बेला तथागतको धर्मदेशना स्पष्टरूपले बुझ्न सक्दैन । पुण्णिय ! जब भिक्षुसँग श्रद्धा हुन्छ अनि तथागतको समिप हुन्छ त्यस बेला तथागतको धर्मदेशना स्पष्टरूपले बुझ्न सकिन्छ ।

“पुण्णिय ! भिक्षुसँग श्रद्धा हुन्छ, समिप आउँछ सेवा गर्दैन... सेवा गर्छ तर प्रश्न गर्दैन... प्रश्न गर्छ तर ध्यान दिएर धर्मोपदेश सुन्दैन... ध्यान दिएर धर्मोपदेश सुन्छ तर सुनेको धर्म धारण गर्दैन... धर्म धारण गर्छ तर धर्म धारण गर्दाको अर्थमा विचार गर्दैन... धर्म धारण गर्दाको अर्थ विचार गर्छ तर धर्म र अर्थ बुझी धर्माचरण गर्दैन... धर्म र अर्थ बुझेर धर्मानुसार धर्माचरण गर्छ तर कल्याणकवचन-कल्याणकप्रियवचन-श्रेष्ठबुद्धिसम्पन्न-विश्वस्तवचन अनि स्पष्ट गरी अर्थ खुलाएर भन्छ... कल्याणकवचन-कल्याणकप्रियवचन-श्रेष्ठबुद्धिसम्पन्न-विश्वस्तवचन अनि स्पष्ट गरी अर्थ खुलाएर भन्छ तर आफ्ना सब्रह्मचारीलाई मार्ग दर्शाउँदैन, प्रेरित गर्दैन, उत्साहित गर्दैन अनि हर्षित पार्न नसक्दा तथागतको धर्मोपदेश स्पष्टरूपले बुझ्दैन ।

“पुण्णिय ! जब भिक्षुसँग श्रद्धा हुन्छ, समिपमा आउँछ, सेवा गर्छ, प्रश्न गर्छ, ध्यान दिएर धर्मोपदेश सुन्छ, सुनेको धर्म धारण गर्छ, धर्म धारण गर्दाको अर्थ विचार गर्छ, धर्म र अर्थ बुझेर धर्मानुसार धर्माचरण गर्छ, कल्याणकवचन-कल्याणकप्रियवचन-श्रेष्ठबुद्धिसम्पन्न-विश्वस्तवचन अनि स्पष्टरूपले अर्थ खुलाएर भन्छ साथै आफ्ना सब्रह्मचारीलाई मार्ग दर्शाउँछ, प्रेरित गर्छ, उत्साहित गर्छ अनि हर्षित पार्दा तथागतको धर्मोपदेश स्पष्ट हुन्छ । पुण्णिय ! यी नै दशप्रकारका धर्मद्वारा सम्पन्न हुँदा तथागतको धर्मोपदेश स्पष्टरूपले बुझिन्छ ।”

४. व्याकरणसुत्त

८४. त्यस बेला आयुष्मान महामोग्गल्लानले भिक्षुहरूलाई सम्बोधन गर्नुभयो— “आवुसो भिक्षुहो !” “आवुसो !” भनी ती भिक्षुहरूले आयुष्मान महामोग्गल्लानलाई प्रत्युत्तर दिए । आयुष्मान महामोग्गल्लानले यसरी भन्नुभयो —

“आवुसोहो ! यहाँ भिक्षुले म अर्हत हुँ भनि घोषण गर्छ— ‘जन्म क्षीण भयो, ब्रह्मचर्य पूर्ण भयो, गर्नु पर्ने गरी सकेँ, अब उपरान्त यहाँ फेरि जन्मिनु पर्दैन भन्ने थाहापाएँ ।’ त्यो भिक्षुसँग तथागतले वा तथागतका कोही श्रावकले वा जो ध्यानी हुन्छ, ध्यान प्राप्त गरेको हुन्छ, अरूको चित्तका कुरा जान्न कुशल हुन्छ, अरूको चित्तका रहस्य जान्न सामर्थ्यवान हुन्छ, तीनले उसँग चर्चा गर्छ, प्रश्न गर्छ अनि

कुराकानी गर्छ । जब तथागत वा तथागतका श्रावक जो ध्यानी हुन्छ, ध्यान प्राप्त गरेको हुन्छ, अरूको चित्तका कुरा जान्न कुशल हुन्छ, अरूको चित्तका रहस्य जान्न सामर्थ्यवान हुन्छ । तीनले उसँग चर्चा गर्दा, प्रश्न गर्दा अनि कुराकानी गर्दा ऊ हड्बडाउँछ, चिन्तामा पर्छ, दुःखी हुन्छ, कष्टमा पर्छ, तथा अत्यन्तै कष्टमा पर्छ ।

“उसको बारेमा तथागतले वा तथागतका श्रावक वा जो ध्यानी हुन्छ, ध्यान प्राप्त गरेको हुन्छ, अरूको चित्तका कुरा जान्न कुशल हुन्छ, अरूको चित्तका रहस्य जान्न सामर्थ्यवान हुन्छ, उसले विचार गर्छ— ‘यो आयुष्मानेले आफूलाई ब्रह्मचर्य पूर्ण भयो, गर्नु पर्ने गरे, अब उपरान्त यहाँ फेरि जन्मिनु पर्दैन अर्हत भएँ’, भनी भन्ने गर्छ, के यो सत्य होला ?”

“उसको बारेमा तथागत वा तथागतका कोही श्रावकले वा जो ध्यानी हुन्छ, ध्यान प्राप्त गरेको हुन्छ, अरूको चित्तका कुरा जान्न कुशल हुन्छ, अरूको चित्तका रहस्य जान्न कुशल हुन्छ, उसको मनमा रहेको कुराहरूलाई उनले आफ्नो मनद्वारा यसरी थाहा पाउँछ—

‘यो आयुष्मान क्रोधी हुन्, बहु क्रोधी चित्तको भई विचरण गरिरहन्छन् । तथागतबाट प्रवर्तित धर्म-विनयानुसार क्रोधी चित्तको भई विचरण गर्नु त हानिकारक हो ।

‘यो आयुष्मान वैरी हुन्, बहु वैरी चित्तको भई विचरण गरिरहन्छन् । तथागतबाट प्रवर्तित धर्म-विनयानुसार वैरी चित्तको भई विचरण गर्नु त हानिकारक हो ।

‘यो आयुष्मान म्रक्ष हुन्, बहु म्रक्षी चित्तको भई विचरण गरिरहन्छन् । तथागतबाट प्रवर्तित धर्म-विनयानुसार म्रक्षी चित्तको भई विचरण गर्नु त हानिकारक हो ।

‘यो आयुष्मान द्वेषी हुन्, बहु द्वेषी चित्तको भई विचरण गरिरहन्छन् । तथागतबाट प्रवर्तित धर्म-विनयानुसार द्वेषी चित्तको भई विचरण गर्नु त हानिकारक हो ।

‘यो आयुष्मान इर्ष्यालु हुन्, बहु इर्ष्यालु चित्तको भई विचरण गरिरहन्छन् । तथागतबाट प्रवर्तित धर्म-विनयानुसार इर्ष्यालु चित्तको भई विचरण गर्नु त हानिकारक हो ।

‘यो आयुष्मान कञ्जुस हुन्, बहु कञ्जुस चित्तको भई विचरण गरिरन्छन् । तथागतबाट प्रवर्तित धर्म-विनयानुसार कञ्जुस चित्तको भई विचरण गर्नु त हानिकारक हो ।

‘यो आयुष्मान ठग हुन्, बहु ठगी चित्तको भई विचरण गरिरहन्छन् । तथागतबाट प्रवर्तित धर्म-विनयानुसार ठगी चित्तको भई विचरण गर्नु त हानिकारक हो ।

‘यो आयुष्मान ढोंगी हुन्, बहु ढोंगी चित्तको भई विचरण गरिरहन्छन् । तथागतबाट प्रवर्तित धर्म-विनयानुसार बहु ढोंगी चित्तको भई विचरण गर्नु त हानिकारक हो ।

‘यो आयुष्मान पापेच्छुक हुन्, बहु पापेच्छुक चित्तको भई विचरण गरिरन्छन् । तथागतबाट प्रवर्तित धर्म-विनय अनुसार पापेच्छुक चित्तको भई विचरण गर्नु त हानिकारक हो ।

‘यो आयुष्मानले गर्नुपर्ने कार्य बाँकी नै छ, विशेष पद प्राप्त कार्य रोकि-यो, तथा बीचमै अल्झियो । तथागतबाट प्रवर्तित धर्म-विनयानुसार बीचमै अल्झिनु त हानिकारक हो ।’

‘आवुसोहो ! यो भिक्षुले ‘यी दश दुर्गुण नत्यागेसम्म यस धर्म-विनयमा वृद्धि, उन्नति तथा विपुलता प्राप्त गर्न’ असम्भव छ । आवुसोहो ! यो भिक्षुले ‘यी दश दुर्गुण त्याग गरे यस धर्म-विनयानुसार वृद्धि, उन्नति तथा विपुलता प्राप्त गर्न’ सम्भव छ ।’

५. कत्थीसुत्तं.

८५. एक समय आयुष्मान महाचुन्द चेदीस्थित सहजाति नगरमा बस्नुहुन्थ्यो । त्यहाँ आयुष्मान महाचुन्दले भिक्षुहरूलाई सम्बोधन गर्नुभयो— “आवुसो भिक्षुहो !” “आवुसो !” भनी ती भिक्षुहरूले आयुष्मान महाचुन्दलाई प्रत्युत्तर दिए । आयुष्मान महाचुन्दले यसरी भन्नुभयो—

“आवुसोहो ! यहाँ भिक्षु (अध्यात्म प्राप्त विषयमा) सेखी गर्छन् तर व्यर्थमै गरेको हुन्छ— ‘म प्रथम ध्यानमा बस्छु पनि उठ्छु पनि, म दुतिय ध्यानमा बस्छु पनि उठ्छु पनि, ‘म तृतीय ध्यानमा बस्छु पनि उठ्छु पनि, म चतुर्थ ध्यानमा बस्छु पनि उठ्छु पनि, ‘म आकासानञ्चायतन ध्यानमा बस्छु पनि उठ्छु पनि, म

विज्ञानञ्चायतन ध्यानमा बस्छु पनि उठ्छु पनि, म आकिञ्चञ्चायतन ध्यानमा बस्छु पनि उठ्छु पनि, म नेवसञ्चानासञ्चायतन ध्यानमा बस्छु पनि उठ्छु पनि अनि म सञ्चावेदयितनिरोध ध्यानमा बस्छु पनि उठ्छु पनि ।’

“उसको बारेमा तथागत वा तथागतका कोही श्रावक वा जो ध्यानी हुन्छ, ध्यान प्राप्त गरेको हुन्छ, अरूको चित्तका कुरा जान्न कुशल हुन्छ, अरूको चित्तका रहस्य जान्न सामर्थ्यवान हुन्छ, तीनले उसँग चर्चा गर्छ, प्रश्न गर्छ अनि कुराकानी गर्छ । जब तथागत वा तथागतका श्रावक जो ध्यानी हुन्छ, ध्यान प्राप्त गरेको हुन्छ, अरूको चित्तका कुरा जान्न कुशल हुन्छ, अरूको चित्तका रहस्य जान्न सामर्थ्यवान हुन्छ, तीनले उसँग चर्चा गर्दा, प्रश्न गर्दा अनि कुराकानी गर्दा ऊ हड्बडाउँछ, चिन्तामा पर्छ, दुःखी हुन्छ, कष्टमा पर्छ अनि अत्यन्तै कष्टमा पर्छ ।

“उसको बारेमा तथागत वा तथागतका कोही श्रावक वा जो ध्यानी हुन्छ, ध्यान प्राप्त गरेको हुन्छ, अरूको चित्तका कुरा जान्न कुशल हुन्छ, अरूको चित्तका रहस्य जान्न कुशल हुन्छ, उनले आफ्नो मनद्वारा उसको मनमा रहेको थाहा पाउन खोज्छ— ‘के यो आयुष्मानले सेखी गरेको साँचो हो कि, व्यर्थमा गरेको— ‘म प्रथम ध्यानमा बस्छु पनि उठ्छु पनि... म सञ्चावेदयितनिरोध ध्यानमा बस्छु पनि उठ्छु पनि ।’

“उसको बारेमा तथागत वा तथागतका कोही श्रावक वा जो ध्यानी हुन्छ, ध्यान प्राप्त गरेको हुन्छ, अरूको चित्तका कुरा जान्न कुशल हुन्छ, उसको मनमा रहेको कुरालाई उनले आफ्नो मनद्वारा यसरी थाहा पाउँछ—

‘यी आयुष्मान दीर्घकालदेखि शील खण्डित, छिद्र युक्त, दोषमा समन्वित र दाग लागेका हुन्, शीलप्रति शान्त वृत्तिको होइन तथा शान्त स्वभावको होइन । तथागतबाट प्रवर्तित धर्म-विनयानुसार दुःशील हुनु हानिकारक हो ।

‘यी आयुष्मान अश्रद्धावान हुन् । तथागतबाट प्रवर्तित धर्म-विनयानुसार अश्रद्धावान हुनु हानिकारक हो ।

‘यी आयुष्मान अल्पश्रुत हुन् । तथागतबाट प्रवर्तित धर्म-विनयानुसार अल्पश्रुत हुनु हानिकारक हो ।

‘यी आयुष्मान दुर्वच हुन् । तथागतबाट प्रवर्तित धर्म-विनयानुसार दुर्वच हुनु हानिकारक हो ।

‘यी आयुष्मान कुसङ्गतमा लाग्ने हुन् । तथागतबाट प्रवर्तित धर्म-विनयानुसार कुसङ्गतमा लाग्नु हानिकारक हो ।

‘यी आयुष्मान अल्ले हुन् । तथागतबाट प्रवर्तित धर्म-विनयानुसार अल्ले हुनु हानिकारक हो ।

‘यी आयुष्मान मूढ-स्मृति हुन् । तथागतबाट प्रवर्तित धर्म-विनयानुसार मूढ-स्मृतिको हुनु हानिकारक हो ।

‘यी आयुष्मान ढोंगी हुन् । तथागतबाट प्रवर्तित धर्म-विनयानुसार ढोंगी हुनु हानिकारक हो ।

‘यी आयुष्मान भरण-पोषण गर्न गाढो खालका हुन् । तथागतबाट प्रवर्तित धर्म-विनयानुसार भरण-पोषण गर्न गाढो हुनु हानिकारक हो ।

‘यी आयुष्मान दुष्प्रज्ञ हुन् । तथागतबाट प्रवर्तित धर्म-विनय अनुसार दुष्प्रज्ञ हुनु हानिकारक हो ।

“आवुसो ! जस्तो कि, एकजना मित्रले अर्का मित्रलाई भन्छ- ‘साथी ! जब तिमीलाई धनको आवश्यक हुन्छ तब मसँग धन मागो हुन्छ । मैले तिमीलाई धन दिनेछु । उसलाई कुनै दिन धनको आवश्यक हुँदा आफ्नो मित्रलाई भन्छ- मित्र ! मलाई धनको आवश्यक भयो । मलाई धन दिनु । उसले यसरी भन्छ-‘मित्र ! तिमीले यहाँ खन्नु ।’ उसले त्यहाँ खन्दा केही पाउँदैन । मित्र ! तिमीले मलाई भूटो बोल्थ्यौ, तिमीले मलाई व्यर्थमै भन्यौ कि यहाँ खन्नु ।’ उसले भन्छ-‘मित्र ! मैले तिमीलाई भूटो बोलेको होइन, व्यर्थमै भनेको होइन । त्यसोभए यहाँ खन्नु ।’ त्यहाँ खन्दा पनि केही पाउँदैन । उसले भन्छ- मित्र ! तिमीले मलाई भूटो बोल्थ्यौ, तिमीले मलाई व्यर्थमै भन्यौ कि यहाँ खन्नु ।’ उसले भन्छ-‘मित्र ! मैले तिमीलाई भूटो बोलेको होइन, व्यर्थमै भनेको होइन । त्यसोभए यहाँ खन्नु ।’ त्यहाँ खन्दा पनि केही पाउँदैन । उसले भन्छ- मित्र ! तिमीले मलाई भूटो बोल्थ्यौ, तिमीले मलाई व्यर्थमै भन्यौ कि यहाँ खन्नु ।’ उसले भन्छ-‘मित्र ! मैले तिमीलाई भूटो बोलेको होइन, व्यर्थमै भनेको होइन । म नै बहुलाएछु तथा चित्त ठाउँमा रहेन ।’

“आवुसोहो ! यसरी नै ! यहाँ भिक्षु (अध्यात्म विषयमा) सेखी गर्ने हुन्छ तर व्यर्थमै गरेको हुन्छ- ‘म प्रथम ध्यानमा बस्छु पनि उठ्छु पनि, म दुतिय ध्यानमा बस्छु पनि उठ्छु पनि, ‘म तृतीय ध्यानमा बस्छु पनि उठ्छु पनि, म चतुर्थ ध्यानमा

बस्छु पनि उठ्छु पनि, 'म आकासानञ्चायतन ध्यानमा बस्छु पनि उठ्छु पनि, म विञ्जानञ्चायतन ध्यानमा बस्छु पनि उठ्छु पनि, म आकिञ्चञ्चायतन ध्यानमा बस्छु पनि उठ्छु पनि, म नेवसञ्जानासञ्चायतन ध्यानमा बस्छु पनि उठ्छु पनि अनि म सञ्जावेदयितनिरोध ध्यानमा बस्छु पनि उठ्छु पनि ।'

“उसको बारेमा तथागत वा तथागतको कोही श्रावक वा जो ध्यानी हुन्छ, ध्यान प्राप्त गरेको हुन्छ, अरूको चित्तका कुरा जान्न कुशल हुन्छ, अरूको चित्तका रहस्य जान्न सामर्थ्यवान हुन्छ, चर्चा गर्छ, प्रश्न गर्छ अनि कुराकानी गर्छ । जब तथागत वा तथागतका श्रावक जो ध्यानी हुन्छ, ध्यान प्राप्त गरेको हुन्छ, अरूको चित्तका कुरा जान्न कुशल हुन्छ, अरूको चित्तका रहस्य जान्न सामर्थ्यवान हुन्छ । तीनले उसँग चर्चा गर्दा, प्रश्न गर्दा अनि कुराकानी गर्दा ऊ हड्बडाउँछ, चिन्तामा पर्छ, दुःखी हुन्छ, कष्टमा पर्छ अनि अत्यन्तै कष्टमा पर्छ ।

“उसको बारेमा तथागत वा तथागतका कोही श्रावक वा जो ध्यानी हुन्छ, ध्यान प्राप्त गरेको हुन्छ, अरूको चित्तका कुरा जान्न कुशल हुन्छ, अरूको चित्तका रहस्य जान्न कुशल हुन्छ, उनले आफ्नो मनद्वारा उसको मनमा रहेको थाहा पाउन खोज्छ— 'के यो आयुष्मानले सेखी गरेको साँचो हो कि वा व्यर्थमा गरेको— 'म प्रथम ध्यानमा बस्छु पनि उठ्छु पनि... 'म सञ्जावेदयितनिरोध ध्यानमा बस्छु पनि उठ्छु पनि ।'

“उसको बारेमा तथागत वा तथागतको कोही श्रावक वा जो ध्यानी हुन्छ, ध्यान प्राप्त गरेको हुन्छ, अरूको चित्तका कुरा जान्न कुशल हुन्छ, उसको मनमा रहेको कुराहरूलाई उनले आफ्नो मनद्वारा यसरी थाहा पाउँछ—

'यी आयुष्मान दीर्घकालदेखि शील खण्डित भएका, छिद्र भएका, दोषमा समन्वित र दाग लागेका हुन् । शीलप्रति शान्त वृत्तिको होइन तथा शान्त स्वभावको होइन । यो आयुष्मान दुःशील हुन् । तथागतबाट प्रवर्तित धर्म-विनयानुसार दुःशील हुन् हानिकारक हो ।

'यी आयुष्मान अश्रद्धावान हुन् । तथागतबाट प्रवर्तित धर्म-विनयानुसार अश्रद्धावान हुन् हानिकारक हो ।

'यी आयुष्मान अल्पश्रुत हुन् । तथागतबाट प्रवर्तित धर्म-विनयानुसार अल्पश्रुत हुन् हानिकारक हो ।

'यी आयुष्मान दुर्वच हुन् । तथागतबाट प्रवर्तित धर्म-विनयानुसार दुर्वच हुनु हानिकारक हो ।

'यी आयुष्मान कुसङ्गतमा लाग्ने हुन् । तथागतबाट प्रवर्तित धर्म-विनयानुसार कुसङ्गतमा लाग्नु हानिकारक हो ।

'यी आयुष्मान अल्ल्हे हुन् । तथागतबाट प्रवर्तित धर्म-विनयानुसार अल्ल्हे हुनु हानिकारक हो ।

'यी आयुष्मान मूढ-स्मृति हुन् । तथागतबाट प्रवर्तित धर्म-विनयानुसार मूढ-स्मृतिको हुनु हानिकारक हो ।

'यी आयुष्मान ढोंगी हुन् । तथागतबाट प्रवर्तित धर्म-विनयानुसार ढोंगी हुनु हानिकारक हो ।

'यी आयुष्मान भरण-पोषण गर्न गाह्रो खालका हुन् । तथागतबाट प्रवर्तित धर्म-विनयानुसार भरण-पोषण गर्न गाह्रो खालको हुनु हानिकारक हो ।

'यी आयुष्मान दुष्प्रज्ञ हुन् । तथागतबाट प्रवर्तित धर्म-विनयानुसार दुष्प्रज्ञ हुनु हानिकारक हो ।

"आवुसोहो ! ती भिक्षुले 'यी दश धर्मलाई परित्याग नगरेसम्म यस धर्म-विनयमा वृद्धि गर्नु, विकास गर्नु अनि विपुलता प्राप्त गर्नु', भनेको असम्भव हो । आवुसोहो ! ती भिक्षुले 'यी दश धर्मलाई परित्याग गरे यस धर्म-विनयमा वृद्धि हुनु, विकास हुनु अनि विपुलता प्राप्त हुनु', भनेको सम्भव छ ।"

६. अधिमानसुत्तं

८६. एक समय आयुष्मान महाकस्सप राजगहस्थित वेलुवनको कलन्दक-निवापमा बस्नुहुन्थ्यो । त्यस बेला आयुष्मान महाकस्सपले भिक्षुहरूलाई सम्बोधन गर्नुभयो— "आवुसो भिक्षुहो !" "आवुसो !" भनी ती भिक्षुहरूले आयुष्मान महाकस्सपलाई प्रत्युत्तर दिए । आयुष्मान महाकस्सपले यसरी भन्नुभयो —

"आवुसोहो ! यहाँ भिक्षुले म अर्हत हुँ भनि घोषणा गर्छु— 'जन्म क्षीण भयो, ब्रह्मचर्य पूर्ण भयो, गर्नु पर्ने गरी सकें, अब उपरान्त यहाँ फेरि जन्मिनु पर्दैन भन्ने

धाहापाएँ ।' त्यो भिक्षुसँग तथागत वा तथागतका कोही श्रावक वा जो ध्यानी हुन्छ, ध्यान प्राप्त गरेको हुन्छ, अरूको चित्तका कुरा जान्न कुशल हुन्छ, अरूको चित्तका रहस्य जान्न सामर्थ्यवान हुन्छ, तीनले उसँग चर्चा गर्छ, प्रश्न गर्छ अनि कुराकानी गर्छ । जब तथागत वा तथागतका यस्ता श्रावक जो ध्यानी हुन्छ, ध्यान प्राप्त गरेको हुन्छ, अरूको चित्तका कुरा जान्न कुशल हुन्छ, अरूको चित्तका रहस्य जान्न सामर्थ्यवान हुन्छ, तीनले उसँग चर्चा गर्दा, प्रश्न गर्दा अनि कुराकानी गर्दा ऊ हड्बडाउँछ, चिन्तामा पर्छ, दुःखी हुन्छ, कष्टमा पर्छ अनि अत्यन्तै कष्टमा पर्छ ।

“उसको बारेमा तथागतले वा तथागतका कोही श्रावक वा जो ध्यानी हुन्छ, ध्यान प्राप्त गरेको हुन्छ, अरूको चित्तका कुरा जान्न कुशल हुन्छ, अरूको चित्तका रहस्य जान्न सामर्थ्यवान हुन्छ । आफ्नो मनद्वारा उनले सोच्छ— ‘यो आयुष्मानले आफूलाई अर्हत हुँ भन्ने गर्छ— जन्म क्षीण भयो, ब्रह्मचर्य पूर्ण भयो, गर्नुपर्ने गरी सके, अब उप्रान्त यहाँ फेरि जन्मिनु पर्दैन’, भनी भन्ने गर्छ, के यो ऊसँग भएको साँचो हो ?

“उसको बारेमा तथागत वा तथागतका श्रावक, ध्यानी, ध्यान प्राप्त गरेको हुन्छ, अरूको चित्तका कुरा जान्न कुशल हुन्छ, अरूको चित्तका रहस्य जान्न कुशल हुन्छ अनि चित्तद्वारा चित्तको कुरालाई यसरी थाहा पाउँछ—

‘यी आयुष्मान अभिमानी हुन्, अहंकारी हुन्, प्राप्त नभएकोलाई प्राप्त गरे भन्छ, नगरेकोलाई गरे भन्छ अनि आफूसँग नभएकोलाई आफूसँग छ भन्ने गर्छ । अभिमानी हुनाले अर्हत हुँ, जन्म क्षीण भयो, ब्रह्मचर्य पूर्ण भयो, गर्नु पर्ने गरिसके, अब उप्रान्त यहाँ फेरि जन्म लिनु नपर्ने जान्दछु भनी भन्ने गरेका हुन् ।’

“उसको बारेमा तथागत वा तथागतका श्रावक, ध्यानी, ध्यान प्राप्त गरेने हुन्छ, अरूको चित्तका कुरा जान्न कुशल हुन्छ, अरूको चित्तका रहस्य जान्न कुशल हुन्छ अनि चित्तद्वारा चित्तको कुरालाई यसरी थाहा पाउँछ— ‘कुन आधारमा यी आयुष्मान अभिमानी भएको, अहंकारी भएको, प्राप्त नभएकोलाई प्राप्त गरे, नगरेकोलाई गरे अनि आफूसँग नभएकोलाई आफूसँग छ भन्ने गरेको ? अभिमानी हुनाले अर्हत हुँ, जन्म क्षीण भयो, ब्रह्मचर्य पूर्ण भयो, गर्नु पर्ने गरिसके अब उप्रान्त यहाँ फेरि जन्म लिनु नपर्ने जान्दछु भनी भन्ने गरेका हुन् ।’

“उसको बारेमा तथागत वा तथागतका श्रावक, ध्यानी, ध्यान प्राप्त गरेको हुन्छ, अरूको चित्तका कुरा जान्न कुशल हुन्छ, अरूको चित्तका रहस्य जान्न कुशल

हुन्छ अनि चित्तद्वारा चित्तको कुरालाई यसरी थाहा पाउँछ— यी आयुष्मान बहुभूत हुन्, श्रुतका संग्रह कर्ता हुन्, जुन आदिकल्याणकारक, मध्यकल्याणकारक अन्तकल्याणकारक हुन्, जुन शब्द वा अर्थद्वारा केवल परिशुद्ध ब्रह्मचर्यको प्रकाशित गर्दछन्, त्यसप्रकारका धर्ममा बहुभूत हुन्, धारणकर्ता हुन्, वाणीद्वारा परिचित हुन्, मनद्वारा परीक्षित हुन् अनि सम्यक दृष्टिद्वारा छिचोलिएका हुन् । यसैले यो आयुष्मान अभिमानी हुन्, अहंकारी हुन्, जुन प्राप्त गरेको छैन त्यसलाई प्राप्त गर्ने, जुन गरेको छैन त्यसलाई गर्ने भनी भनेका हुन् अनि जुन हस्तगत भएको छैन त्यसलाई हस्तगत गर्ने भनी भनेका हुन् । अभिमानी हुनाले अर्हत हुँ जन्म क्षीण भयो, ब्रह्मचर्य पूर्ण भयो, गर्नु पर्ने गरी सके अनि अब उप्रान्त यहाँ फेरि जन्म लिनु नपर्ने जान्दछु भनी भन्ने गरेका हुन् ।’

“उसको बारेमा तथागत वा तथागतका कोही श्रावक वा जो ध्यानी हुन्छ, ध्यान प्राप्त गरेको हुन्छ, अरूको चित्तका कुरा जान्न कुशल हुन्छ, अरूको चित्तका रहस्य जान्न कुशल हुन्छ, उसको मनमा रहेको कुराहरूलाई उनले आफ्नो मनद्वारा यसरी थाहा पाउँछ—

“यी आयुष्मान लोभी हुन् । धेरै नै लोभमा वशीभूत भई विचरण गर्दछन्, तथागतको धर्म-विनयानुसार लोभमा वशीभूत हुनु भनेको हानिकारक हो ।

“यी आयुष्मान द्वेषी हुन् । धेरै नै द्वेषमा वशीभूत भई विचरण गर्दछन्, तथागतको धर्म-विनयानुसार द्वेषमा वशीभूत हुनु हानिकारक हो ।

“यी आयुष्मान अल्ले तथा तन्द्रालु हुन् । धेरै नै अल्ले तथा तन्द्रामा वशीभूत भई विचरण गर्दछन्, तथागतको धर्म-विनयानुसार अल्ले तथा तन्द्रामा वशीभूत हुनु हानिकारक हो ।

“यी आयुष्मान उद्धत हुन् । धेरै नै उद्धत तथा तन्द्रामा वशीभूत भई विचरण गर्दछन्, तथागतको धर्म-विनयानुसार उद्धतमा वशीभूत हुनु हानिकारक हो ।

“यी आयुष्मान शंकालु हुन् । शंकामा वशीभूत भई विचरण गर्दछन्, तथागतको धर्म-विनयानुसार शंकामा वशीभूत हुनु हानिकारक हो ।

“यी आयुष्मान काममा मस्त हुने, काममा भुल्ने अनि काममा व्यस्त हुन्छन् । तथागतको धर्म-विनयानुसार काममा व्यस्तरहनु हानिकारक हुन् ।

“यी आयुष्मान कुरामा मस्त हुने, कुरामा भुल्ने अनि कुरामा व्यस्त हुन्छन् । तथागतको धर्म-विनयानुसार कुरामा व्यस्त हुनु हानिकारक हो ।

“यी आयुष्मान निद्रामा मस्त हुने, निद्रामा भुल्ने अनि निद्रामा व्यस्त हुन्छन् । तथागतको धर्म-विनयानुसार निद्रामा व्यस्त हुनु हानिकारक हो ।

“यी आयुष्मान जमातमा मस्त हुने, जमातमा भुल्ने अनि जमातमा व्यस्त हुन्छन् । तथागतको धर्म-विनयानुसार जमातमा व्यस्त हुनु हानिकारक हो ।

‘यो आयुष्मानले गर्नुपर्ने कार्य बाँकी नै छ, विशेष पद प्राप्ति कार्य रोकियो तथा बीचमै अल्फियो । तथागतबाट प्रवर्तित धर्म-विनयानुसार बीचमै अल्फिनु हानिकारक हो ।’

“आवुसोहो ! ती भिक्षुले ‘यी दश धर्मलाई परित्याग नगरेसम्म यस धर्म-विनयमा वृद्धि गर्नु, विकास गर्नु अनि विपुलता प्राप्त गर्नु’, असम्भव हो । आवुसोहो ! ती भिक्षुले ‘यी दश-धर्म परित्याग गरे यस धर्म-विनयमा वृद्धि हुनु, विकास हुनु अनि विपुलता प्राप्त हुनु’, भनेको सम्भव छ ।”

७. नप्पियसुत्तं

८७. त्यस समय भगवानले मृत भिक्षुको कारण लिएर भिक्षुहरूलाई सम्बोधन गर्नुभयो— “भिक्षुहो !” “भदन्त !” भनी ती भिक्षुहरूले प्रत्युत्तर दिए । भगवानले यसरी भन्नुभयो—

“भिक्षुहो ! यहाँ भिक्षु भगडालु हुन्छ, भगडा शान्तिको निमित्त प्रशंसा नगर्ने हुन्छ । भिक्षुहो ! जब भिक्षु भगडालु हुन्छ, भगडा शान्तिको विषयमा प्रशंसा गर्दैन । यो धर्म पनि न प्रियको निमित्त हुन्छ, न गौरवको निमित्त हुन्छ, न भावना गर्नको निमित्त हुन्छ, न श्रामण्यको निमित्त हुन्छ अनि न एकताको निमित्त हुन्छ ।

“अनि अर्को, भिक्षुहो ! यहाँ भिक्षु शिक्षाकामी हुँदैन, शिक्षा अंगिकार गर्ने विषयमा प्रशंसा गर्दैन । भिक्षुहो ! जब भिक्षु शिक्षाकामी हुँदैन, शिक्षा अंगिकार विषयमा प्रशंसा गर्दैन भने यो धर्म पनि न प्रियको निमित्त हुन्छ, न गौरवको निमित्त हुन्छ, न भावनाको निमित्त हुन्छ, न श्रामण्यको निमित्त हुन्छ अनि न एकताको निमित्त हुन्छ ।

निमित्त हुन्छ, न गौरवको निमित्त हुन्छ, न भावनाको निमित्त हुन्छ, न श्रामण्यको निमित्त हुन्छ अनि न एकताको निमित्त हुन्छ ।

“अनि फेरि अर्को, भिक्षुहो ! यहाँ भिक्षु सब्रह्मचारीप्रति सेवा-सुश्रुषा गर्दैन, सेवा-सुश्रुषाको प्रशंसा गर्दैन । भिक्षुहो ! जब भिक्षु सब्रह्मचारीप्रति सेवा-सुश्रुषा बारेमा प्रशंसा गर्दैन । यो धर्म पनि न प्रियको निमित्त हुन्छ, न गौरवको निमित्त हुन्छ, न भावनाको निमित्त हुन्छ, न श्रामण्यको निमित्त हुन्छ अनि न एकताको निमित्त हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! यसप्रकारका भिक्षुको मनमा चाहे यस्तो इच्छा गरिस्— ‘अहो ! कति राम्रो हुन्थ्यो होला, यदि मेरा सब्रह्मचारीले मलाई सत्कार गरे, गौरव गरे, सम्मान गरे अनि पूजा गरे ।’ तर सब्रह्मचारीले न सत्कार गर्छ, न गौरव गर्छ, न सम्मान गर्छ अनि न पूजा गर्छ । त्यो के कारणले ? भिक्षुहो ! किनभने जो उसको विज्ञ सब्रह्मचारी हो, उसले त्योसँग ती पापमय अकुशल धर्म हटेको देख्दैन ।

“जस्तै कि भिक्षुहो ! निम्नस्तरीय घोडाको मनमा चाहे यस्तो इच्छा उत्पन्न गरिस्— ‘अहो ! कति राम्रो हुन्थ्यो होला, मलाई मानिसले श्रेष्ठ घोडाको स्थान दिए, श्रेष्ठ घोडाको आहार दिए अनि श्रेष्ठ घोडालाई मालिश गरे भैं मालिश गरिदिए । तर मानिसले न त श्रेष्ठ घोडाको स्थान दिन्छ, न त श्रेष्ठ घोडाको आहार दिन्छ अनि न त श्रेष्ठ घोडालाई मालिश गरे भैं मालिश गरिदिन्छ । त्यो के कारणले ? भिक्षुहो ! मानिसले त्यो निम्नस्तरीय घोडाको शठता, दुष्टता, खराबी र उसँग त्यसप्रकारको पापमय अकुशल धर्म देखेको हुन्छ । यसरी नै, भिक्षुहो ! यसप्रकारका भिक्षुको मनमा चाहे जतिसुकै यस्तो इच्छा गरिस्— ‘अहो ! कति राम्रो हुन्थ्यो होला, यदि मेरा सब्रह्मचारीले मलाई सत्कार गरे, गौरव गरे अनि सम्मान गरे अनि पूजा गरे ।’ तर सब्रह्मचारीले न सत्कार गर्छ, न गौरव गर्छ, न सम्मान गर्छ अनि न पूजा गर्छ । त्यो के कारणले ? भिक्षुहो ! किनभने जो उसको विज्ञ सब्रह्मचारी हो, उसले त्योसँग ती पापमय अकुशल धर्म हटेको देख्दैन ।

“भिक्षुहो ! यहाँ भिक्षु भगडालु हुँदैन तथा भगडा शान्त पार्ने विषयप्रति प्रशंसक हुन्छ । भिक्षुहो ! जब भिक्षु भगडालु हुँदैन, भगडा शान्त पार्ने विषयप्रति प्रशंसक हुन्छ । यो धर्म पनि प्रियको निमित्त हुन्छ, गौरवको निमित्त हुन्छ, भावनाको निमित्त हुन्छ, श्रामण्यको निमित्त हुन्छ अनि एकताको निमित्त हुन्छ ।

“अनि अर्को, भिक्षुहो ! यहाँ भिक्षु एकान्तमय जीवन रुचाउँछ, एकान्तमय जीवनको बारेमा प्रशंसा गर्छ । भिक्षुहो ! जब भिक्षु एकान्तमय जीवनमा रुचाउँछ, एकान्तमय जीवन बारेमा प्रशंसा गर्छ । यो धर्म पनि प्रियको निमित्त हुन्छ, गौरवको निमित्त हुन्छ, भावनाको निमित्त हुन्छ, श्रामण्यको निमित्त हुन्छ अनि एकताको निमित्त हुन्छ ।

१३०

“अनि फेरि अर्को, भिक्षुहो ! यहाँ भिक्षु सब्रह्मचारीप्रति सेवामुखी हुन्छ तथा सेवामुखी हुँदा प्रशंसा गर्छ । भिक्षुहो ! जब भिक्षु सब्रह्मचारीप्रति सेवामुखी हुन्छ तथा सेवामुखी हुँदा प्रशंसा गर्छ । यो धर्म पनि प्रियको निमित्त हुन्छ, गौरवको निमित्त हुन्छ, भावनाको निमित्त हुन्छ, श्रामण्यको निमित्त हुन्छ अनि एकताको निमित्त हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! यसरूपका भिक्षुको मनमा चाहे जतिसुकै यस्तो इच्छा नगरोस्— ‘अहो ! कति राम्रो हुन्थ्यो, यदि मेरा सब्रह्मचारीले मलाई सत्कार गरे, गौरव गरे, सम्मान गरे अनि पूजा गरे ।’ तर सब्रह्मचारीले सत्कार गर्छ, गौरव गर्छ, सम्मान गर्छ अनि पूजा गर्छ । त्यो के कारणले ? भिक्षुहो ! किनभने जो उसको विज्ञ सब्रह्मचारी हो, तिनले उसैग त्यसरूपको पापमय अकुशल धर्म देख्दैन ।

“जस्तै कि भिक्षुहो ! उत्तम घोडाको मनमा चाहे यस्तो इच्छा उत्पन्न नगरोस्— ‘अहो ! कति राम्रो हुन्थ्यो, मलाई मानिसले श्रेष्ठ घोडाको स्थान दिए, श्रेष्ठ घोडाको आहार दिए तथा श्रेष्ठ घोडालाई मालिश गरे भैं मालिश गरिदिए । तर मानिसले श्रेष्ठ घोडाको स्थान दिन्छ, श्रेष्ठ घोडाको आहार दिन्छ तथा श्रेष्ठ घोडालाई मालिश गरिदिए जस्तै मालिश गरिदिन्छ । त्यो के कारणले ? भिक्षुहो ! मानिसले त्यो उत्तम घोडाको शठता, दुष्टता, खराबी र उसैग ती पापमय अकुशल धर्म देख्दैन ।

“यसरी नै, भिक्षुहो ! यसरूपका भिक्षुको मनमा चाहे यस्तो इच्छा उत्पन्न नगरोस्— ‘अहो ! कति राम्रो हुन्थ्यो, यदि मेरा सब्रह्मचारीले मलाई सत्कार गरे, गौरव गरे, सम्मान गरे अनि पूजा गरे ।’ सब्रह्मचारीले सत्कार गर्छ, गौरव गर्छ, सम्मान गर्छ अनि पूजा गर्छ । त्यो के कारणले ? भिक्षुहो ! किनभने जो उसको विज्ञ सब्रह्मचारी हो, तिनले उसैग त्यसरूपको पापमय अकुशल धर्म देख्दैन ।”

८. अक्कोसकसुत्त

८८. “भिक्षुहो ! जो भिक्षु आक्रोशक बोली बोल्ने हुन्छ, अगौरवकारी हुन्छ,

उत्तम ब्रह्मचारीका निन्दक हुन्छ, उसको निमित्त यो सम्भावना छ कि, दशप्रकारका विपत्ति मध्यमा कुनै एक विपत्तिमा पर्नेछन् । ती दश के के हुन् ? अप्राप्ति प्राप्त गर्न सक्दैन, प्राप्त भएको विनष्ट हुन्छ, सद्धर्म स्पष्ट हुँदैन, सद्धर्मको बारेमा अहंकारी हुन्छ, श्रेष्ठ (ब्रह्मचर्य) जीवनप्रति उसको मन लाग्दैन, कुनै गम्भीर दोषका दोषी हुनेछ, कुनै डरलाग्दो रोग लाग्नेछ, बहुलाउने अथवा चित्त भ्रान्त हुनेछ, बेहाशी भई मृत्यु हुनेछ अनि शरीर भेद पश्चात मृत्यु भएपछि दुर्गति, विनिपात तथा नरकमा जन्मिनेछ । भिक्षुहो ! जो भिक्षु आक्रोशक बोली बोल्ने हुन्छ, अगौरवकारी हुन्छ, उत्तम ब्रह्मचारीका निन्दक हुन्छ, उसको निमित्त यो सम्भावना छ कि, दशप्रकारका विपत्ति मध्यमा कुनै एक विपत्तिमा पर्नेछन् ।”

९. कोकालिकसुत्त

८९. त्यस समय कोकालिक भिक्षु जहाँ भगवान हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ गए । त्यहाँ पुगी भगवानलाई अभिवादन गरी एक ठाउँमा बसे । एक ठाउँमा बसेपछि कोकालिक भिक्षुले भगवानलाई यसरी भने— ‘भन्ते ! सारिपुत्त र मोग्गल्लान पापेच्छुक हुन् तथा पापमय इच्छाको वशमा परेका हुन् ।”

“कोकालिक ! त्यसो नभन, कोकालिक ! त्यसो नभन । कोकालिक ! सारि-पुत्त र मोग्गल्लानप्रति चित्त प्रसन्न गर । सारिपुत्त र मोग्गल्लान श्रद्धेय हुन् । दोस्रोपटक पनि कोकालिक भिक्षुले भगवानलाई यसरी भने— ‘भन्ते ! त-पाई मेरो निमित्त जतिसुकै श्रद्धाका पात्र भएपनि तथा विश्वसनीय भएपनि सारिपुत्त र मोग्ग-मोग्गल्लान पापेच्छुक तथा पापमय इच्छाको वशमा परेका हुन् ।” “कोकालिक ! त्यसो नभन, कोकालिक ! त्यसो नभन । कोकालिक ! सारिपुत्त र मोग्गल्लानप्रति चित्त प्रसन्न गर । सारिपुत्त र मोग्गल्लान श्रद्धेय हुन् ।

तेस्रोपटक पनि कोकालिक भिक्षुले भगवानलाई यसरी भने— ‘भन्ते ! त-पाई मेरो निमित्त जतिसुकै श्रद्धाका पात्र भएपनि तथा विश्वसनीय भएपनि सारिपुत्त र मोग्गल्लान पापेच्छुक हुन् तथा पापमय इच्छाको वशमा परेका हुन् ।” “कोकालिक ! त्यसो नभन, कोकालिक ! त्यसो नभन । कोकालिक ! सारिपुत्त र मोग्गल्लानप्रति चित्त प्रसन्न गर । सारिपुत्त र मोग्गल्लान श्रद्धेय हुन् ।

अनि त कोकालिक भिक्षु आसनबाट उठी भगवानलाई अभिवादन र प्रद-क्षिणा गरी फर्के । फर्किएको चिरकाल नबित्दै कोकालिक भिक्षुको सारा शरीरमा तोरीको दाना जत्रो खटिरा आयो । तोरीको दाना बढ्दै गई मुँगको दाना जत्रो भयो । मुँगको दाना बढ्दै चनाको दाना जत्रो भयो । क्रमशः बढ्दै गई काँचो बेल समान

अनि पाकेको बेल समान भई फुट्न थाल्यो र पीपसहित रगत बग्न थाल्यो । बीष निलेको माछा भैं भई केराको पातमा परिरहे ।

त्यस समय तुरू प्रत्येक ब्रह्मा जहाँ कोकालिक भिक्षु थियो त्यहाँ गए । त्यहाँ पुगी आकाशमा बसी कोकालिक भिक्षुलाई यसरी भन्यो— “कोकालिक ! सारि-पुत्त र मोग्गल्लानप्रति चित्त प्रसन्न गर । सारिपुत्त र मोग्गल्लान श्रद्धेय हुन् ।” “आवुसो ! तिमी को हो ?” “म तुरू प्रत्येक ब्रह्मा हुँ ।” “आवुसो ! के तिमीलाई भगवानले अनागामी भनी भनेको होइन, अतः तिमी किन यहाँ आएको ? हेर यो तिम्रो अपराध हो ।”

अनि तुरू ब्रह्माले कोकालिक भिक्षुलाई गाथाद्वारा यसरी भन्यो—

“पुरिसस्स हि जातस्स, कूठारी जायते मुखे ।
याय छिन्दति अत्तानं, बालो दुब्भासितं भणं ॥

“मान्छे जन्मिंदा नै उसको मुखमा बन्चरो लिई जन्मेको हुन्छ ।
मूर्ख मान्छेले अपशब्द प्रयोग गरी आफूलाई नै त्यस बन्चरोले छेदन गर्छ ।

“यो निन्दियं पसंसति, तं वा निन्दति यो पसंसियो ।
विचिनाति मुखेन सो कलिं, कलिना तेन सुख न विन्दति ॥

“जसले निन्दनीयलाई प्रशंसा गर्छ अनि प्रशंसनीयलाई निन्दा गर्छ । उसले आफ्नै मुखले अपराध गरेको हुन्छ र त्यस अपराधले गर्दा सुख प्राप्ति हुदैन ।

“अप्पमत्तको अर्यं कलि, यो अक्खेसु धनपराजयो ।
सब्बस्सापि सहापि अत्तना, अयमेव महत्तरो कलि ।
यो सुगतेसु मनं पदूसये ॥

“जुवामा आफूसहित सर्वस्व धन हानुं भनेको अल्पमात्रको हानि हो । यो नै ठूलो हानि हो, जसले सुगतप्रति मन प्रदूषित गर्छ ।

“सतं सहस्सानं निरब्बुदानं, छत्तिंसति पञ्च च अब्बुदानि ।
यमरियगरही निरयं उपेति, वाचं मनञ्च पणिघाय पापक” न्ति ॥

“सतसहस्र निरब्बुद र छत्तीससय पाँच अब्बुद यमलोकको नर्कमा जन्मिने छन्, जसले वाणीद्वारा आर्यको निन्दा र मनमा पापमय संकल्प गर्छ ।”

यसपछि कोकालिक भिक्षु त्यही रोगद्वारा नै मृत्यु भयो । सारिपुत्र र मोग्गल्लानप्रति चित्तमा प्रतिघाटको भावनाले गर्दा मृत्यु पश्चात पदुम नरकमा उत्पन्न भए ।

यसपछि सहम्पति ब्रह्मा प्रकाशमय रातमा सम्पूर्ण जेतवनमा ज्योति फैलाई जहाँ भगवान हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ गए । त्यहाँ पुगी भगवानलाई अभिवादन गरी एक ठाउँमा बसे । एक ठाउँमा बसेपछि सहम्पति ब्रह्माले भगवानलाई यसरी भने— “भन्ते ! कोकालिक भिक्षुको मृत्यु भयो । भन्ते ! सारिपुत्र र मोग्गल्लानप्रति चित्तमा प्रतिघाटको भाव लिएको हुनाले कोकालिक भिक्षु मृत्यु भई पदुम नरकमा उत्पन्न भयो । सहम्पति ब्रह्माले यति भन्यो, यति भनेपछि भगवानलाई अभिवादन र प्रदक्षिणा गरी सहम्पति ब्रह्मा त्यहीं अन्तरधान भए ।

अनि त्यस रात बिनेपछि भिक्षुरूलाई सम्बोधन गर्नुभयो— “भिक्षुहो ! सहम्पति ब्रह्मा आजको प्रकाशमय रातमा सम्पूर्ण जेतवनमा ज्योति फैलाई जहाँ भ थिएँ त्यहाँ आए । आएर मलाई अभिवादन गरी एक ठाउँमा बसे । एक ठाउँमा बसेपछि सहम्पति ब्रह्माले मलाई यसरी भने— “भन्ते ! कोकालिक भिक्षुको मृत्यु भयो । भन्ते ! सारिपुत्र र मोग्गल्लानप्रति चित्तमा प्रतिघाटको भाव लिएको हुनाले कोकालिक भिक्षु मृत्यु भई पदुम नरकमा उत्पन्न भयो । सहम्पति ब्रह्माले यति भन्यो । यति भनेपछि मलाई अभिवादन र प्रदक्षिणा गरी सहम्पति ब्रह्मा त्यहीं अन्तरधान भए ।

यसरी भन्नु भएपछि कोही एकजना भिक्षुले भगवानसँग सोधे— “भन्ते ! पदुम नरकको आयु प्रमाण कतिको हुन्छ ?” “भिक्षु ! पदुम नरकको आयु प्रमाण लामो हुन्छ । त्यसलाई संख्यामा भन्न सकिदैन— ‘यतिको वर्ष, यतिको सय वर्ष, यतिको हजार वर्ष अनि यतिको सतसहस्र वर्ष हुन्छ ।’ ”

“भन्ते ! उपमाद्वारा भन्न सकिदैन ?” “सकिन्छ, भिक्षु ! भनी भगवानले भन्नुभयो— “बीस खारी थुप्रिएको तील हुन्छ । त्यसबाट एकजना मान्छेले सय-सय वर्षमा एक-एक दाना क्रमानुसार फिक्न लगाउँदा बीस खारीका तील थुप्रिएकोबाट चाँडै त्यो तील सिद्धिन्छ । तर त्यस गणनानुसार पनि त्यो एक अब्बुद हुँदैन । यो गणनानुसार बीस अब्बुदको एक निरब्बुद हुन्छ । बीस निरब्बुद बराबर एक अबब हुन्छ । बीस अबब बराबर एक अटट हुन्छ । बीस अटट बराबर एक अहह हुन्छ ।

बीस अहह बराबर एक कुमुद हुन्छ । बीस कुमुद बराबर एक सोगन्धिक हुन्छ । बीस सोगन्धिक बराबर एक उत्पल्ल हुन्छ । बीस उत्पल्ल बराबर एक पुण्डरीक हुन्छ । बीस पुण्डरीक बराबर एक पदुम हुन्छ । भिक्षु ! कोकालिक भिक्षु पदुम नरकमा उत्पन्न भयो । किनभने उसले आफ्नो मनमा सारिपुत्त र मोगल्लानप्रति द्वेषभाव राखेको हुनाले नै हो । भगवानले यसरी भन्नुभयो । यसरी भगवानले भन्नु भएपछि सुगतले यसरी भन्नुभयो—

“पुरिसस्स हि जातस्स, कूठारी जायते मुखे ।
याय छिन्दति अत्तानं, बालो दुब्भासितं भणं ॥

“ या निन्दियं पसंसति, तं वा निन्दति यो पसंसियो ।
विचिनाति मुखेन सो कलिं, कलिना तेन सुख न विन्दति ॥

“अप्पमत्तको अयं कलि, यो अक्खेसु धनपराजयो ।
सब्बस्सापि सहापि अत्तना, अयमेव महत्तरो कलि ।
यो सुगतेसु मनं पदूसये ॥

“सतं सहस्सानं निरब्बुदानं, छत्तिंसति पञ्च च अब्बुदानि ।
यमरियगरही निरयं उपेति, वाचं मनञ्च पणिघाय पापक” न्ति ॥
(अर्थ माथिकै)

१०. क्षीणासवबलसुत्तं

१०. त्यस समय आयुष्मान सारिपुत्त जहाँ भगवान हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ जानुभयो । त्यहाँ पुगनुभई भगवानलाई अभिवादन गरी एक ठाउँमा बस्नुभयो । एक ठाउँमा बस्नु भएपछि आयुष्मान सारिपुत्तलाई भगवानले यसरी भन्नुभयो—
“सारिपुत्त ! क्षीणाश्रव भिक्षुसँग कतिप्रकारका बल हुन्छन्, जुन बलद्वारा सम्पन्न हुँदा क्षीणाश्रव भिक्षुले आश्रव क्षय भएको थाहा पाउँछ— ‘मेरो आश्रवहरू क्षय भयो ।’

“भन्ते ! क्षीणाश्रव भिक्षुसँग दशप्रकारका बल हुन्छन्, जुन बलद्वारा क्षीणाश्रवी भिक्षुले आश्रव क्षय भएको थाहा पाउँछ— ‘मेरो आश्रव क्षय भयो ।’ ती दश के के हुन् ? यहाँ, भन्ते ! क्षीणाश्रवी भिक्षुले सबै संस्कारहरू अनित्य हो भनी सम्यक प्रज्ञाद्वारा यथार्थसहित राम्रोसित जानेको हुन्छ । भन्ते ! जुन यो क्षीणाश्रवी भिक्षुले सबै संस्कारहरू अनित्य हो भनी सम्यकप्रज्ञाद्वारा यथार्थसहित

राम्रोसित जानेको हुन्छ । भन्ते ! यो पनि क्षीणाश्रवी भिक्षुको बल हो । जुन बलद्वारा सम्पन्न हुँदा क्षीणाश्रवी भिक्षुले आश्रव क्षय भयो भनी थाहा पाएको हुन्छ—
'मबाट आश्रव क्षय भयो ।'

“अनि अर्को, भन्ते ! क्षीणाश्रवी भिक्षुले सबै कामभोगहरू आगोसमान हुन भनी सम्यक प्रज्ञाद्वारा यथार्थसहित राम्रोसित जानेको हुन्छ । भन्ते ! जुन यो क्षीणाश्रवी भिक्षुले कामभोगहरू आगोसमान हो भनी सम्यकप्रज्ञाद्वारा यथार्थसहित राम्रोसित जानेको हुन्छ । भन्ते ! यो पनि क्षीणाश्रवी भिक्षुको बल हो । जुन बलद्वारा सम्पन्न हुँदा क्षीणाश्रवी भिक्षुले आश्रवहरू क्षय भयो भनी थाहा पाएको हुन्छ— 'मबाट आश्रव क्षय भयो ।'

“अनि अर्को, भन्ते ! क्षीणाश्रवी भिक्षु एकान्तवासमै लागेको हुन्छ, एकान्तवासतिर नै भुकेको हुन्छ, एकान्तवासतिरै लच्केको हुन्छ, एकान्तवासतिरै भारयुक्त हुन्छ, एकान्तवासमा स्थित भई नैष्कर्म्यमा रमाउँछ, अनि सबै आश्रव-धर्महरूबाट रहित हुन्छ । भन्ते ! जुन यो क्षीणाश्रवी भिक्षु एकान्तवासमै लागेको हुन्छ, एकान्तवारतिरै भुकेको हुन्छ, एकान्तवासतिरै लच्केको हुन्छ, एकान्तवासतिरै भारयुक्त हुन्छ, एकान्तवासमा स्थित भई नैष्कर्म्यमा रमाउँछ, अनि सबै आश्रव-धर्महरूबाट रहित हुन्छ । भन्ते ! यो पनि क्षीणाश्रवी भिक्षुको बल हो । जुन बलद्वारा सम्पन्न हुँदा क्षीणाश्रवी भिक्षुले आश्रवहरू क्षय भयो भनी थाहा पाएको हुन्छ— 'मबाट आश्रव क्षय भयो ।'

“अनि अर्को, भन्ते ! क्षीणाश्रवी भिक्षुले चार सतिपट्टानको भावना गरेको हुन्छ तथा सुभावित हुन्छ । भन्ते ! जुन यो क्षीणाश्रवी भिक्षुले चार सतिपट्टान भावना गरेको हुन्छ तथा सुभावित हुन्छ । भन्ते ! यो पनि क्षीणाश्रवी भिक्षुको बल हो । जुन बलद्वारा सम्पन्न हुँदा क्षीणाश्रवी भिक्षुले आश्रवहरू क्षय भयो भनी थाहा पाएको हुन्छ— 'मबाट आश्रव क्षय भयो ।'

“अनि फेरि अर्को, भन्ते ! क्षीणाश्रवी भिक्षुले चार सम्यकप्रधानको भावना गरेको हुन्छ तथा सुभावित हुन्छ... चार ऋद्धिपाद भावना गरेको हुन्छ तथा सुभावित हुन्छ... पञ्च इन्द्रियको भावना गरेको हुन्छ तथा सुभावित हुन्छ... पञ्चबलको भावना गरेको हुन्छ तथा सुभावित हुन्छ... सप्तबोध्यङ्ग भावना गरेको हुन्छ तथा सुभावित हुन्छ... आर्यअष्टाङ्गिक मार्गको भावना गरेको हुन्छ तथा सुभावित हुन्छ । भन्ते ! यो पनि क्षीणाश्रवी भिक्षुको बल हो । जुन बलद्वारा सम्पन्न हुँदा क्षीणाश्रवी भिक्षुले आश्रवहरू क्षय भयो भनी थाहा पाएको हुन्छ— 'मबाट आश्रव क्षय भयो ।'

“भन्ते ! क्षीणाश्रवी भिक्षुसँग यी नै दशप्रकारका बलहरू हुन्छन्, जुन बलद्वारा सम्पन्न हुँदा क्षीणाश्रवी भिक्षुले आश्रव क्षय भयो भनी थाहा पाएको हुन्छ-
‘मबाट आश्रव क्षय भयो ।’ ”

(१०) ५. उपालिवग्गो

१. कामभोगीसुत्तं

९१. एक समय भगवान सावत्थिस्थित अनाथपिण्डिकको जेतवनाराममा बस्नुहुन्थ्यो । त्यस समय अनाथपिण्डिक गृहपति जहाँ भगवान हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ गए । त्यहाँ पुगेपछि भगवानलाई अभिवादन गरी एक ठाउँमा बसे । एक ठाउँमा बसेपछि अनाथपिण्डिक गृहपतिलाई भगवानले यसरी भन्नुभयो-

“गृहपति ! यस लोकमा दशप्रकारका काम-भोगी विद्यमान छन् । ती दश के के हुन् ? गृहपति ! यहाँ एक प्रकारका काम-भोगी अधर्मी भई, असाहसिक भई काम-भोगका साधनहरू खोजी गर्छन् । अधर्मपूर्वक काम-भोगका साधनहरू खोजेपछि साहसिक भई आफूलाई न सुखी पाछ्छ, न संतृप्त पाछ्छ, न अरूलाई केही बाँड्छ अनि न त पुण्य कर्म नै गर्छ ।

“गृहपति ! यहाँ एक प्रकारका काम-भोगी अधर्मी भई, साहसिक भई अधर्मपूर्वक काम-भोगका साधनहरू खोजी गर्छन् । अधर्मी भई काम-भोगका साधनहरू खोजेपछि साहसिक भई आफूलाई सुखी र संतृप्त पाछ्छ तर अरूलाई केही बाँड्दैन तथा न त पुण्य कर्म नै गर्छ ।

“गृहपति ! यहाँ एक प्रकारका काम-भोगी अधर्मी भई, साहसिक भई काम-भोगका साधनहरू खोजी गर्छन् । अधर्मी भई काम-भोगका साधनहरू खोजेपछि साहसिक भई आफूलाई सुखी र संतृप्त पाछ्छ, अरूलाई केही बाँड्छ अनि पुण्य कर्म पनि गर्छ ।

“गृहपति ! यहाँ एक प्रकारका काम-भोगी धर्मी-अधर्मी भई, साहसिक तथा असाहसिक भई काम-भोगका साधनहरू खोजी गर्छन् । धर्मी-अधर्मी भई, साहसिक तथा असाहसिक भई काम-भोगका साधनहरू खोजेपछि साहसिक तथा असाहसिक भई न आफूलाई सुखी पाछ्छ, न संतृप्त पाछ्छ, न अरूलाई केही बाँड्छ अनि न त पुण्य कर्म नै गर्छ ।

“गृहपति ! यहाँ एक प्रकारका काम-भोगी धर्मी-अधर्मी भई, साहसिक तथा असाहसिक भई काम-भोगका साधनहरू खोजी गर्छन् । धर्मी-अधर्मी भई, साहसिक तथा असाहसिक भई काम-भोगका साधनहरू खोजेपछि आफूलाई सुखी र संतृप्त पाछ्छ, तर अरूलाई न केही बाँड्छ अनि न त पुण्य कर्म नै गर्छ ।

“गृहपति ! यहाँ एक प्रकारका काम-भोगी धर्मी-अधर्मी भई, साहसिक तथा असाहसिक भई काम-भोगका साधनहरू खोजी गछन् । धर्मी-अधर्मी भई, साहसिक तथा असाहसिक भई काम-भोगका साधनहरू खोजेपछि साहसिक तथा असाहसिक भई आफूलाई सुखी र संतुप्त पाछ, अरूलाई केही बाँड्छ अनि पुण्य कर्म पनि गछ ।

“गृहपति ! यहाँ एक प्रकारका काम-भोगी धर्मी भई, असाहसिक भई काम-भोगका साधनहरू खोजी गछन् । धर्मी भई असाहसिक भई काम-भोगका साधनहरू खोजेपछि न आफूलाई सुखी पाछ, न संतुप्त पाछ, न अरूलाई केही बाँड्छ अनि न त पुण्य कर्म नै गछ ।

“गृहपति ! यहाँ एक प्रकारका काम-भोगी धर्मी भई, असाहसिक भई काम-भोगका साधनहरू खोजी गछन् । धर्मी भई, असाहसिक भई काम-भोगका साधनहरू खोजेपछि आफूलाई सुखी र संतुप्त पाछ तर न अरूलाई केही बाँड्छ अनि न त पुण्य कर्म नै गछ ।

“गृहपति ! यहाँ एक प्रकारका काम-भोगी धर्मी भई, असाहसिक भई काम-भोगका साधनहरू खोजी गछन् । धर्मी भई असाहसिक भई काम-भोगका साधनहरू खोजेपछि आफूलाई सुखी पाछ, संतुप्त पाछ, अरूलाई केही बाँड्छ अनि पुण्य कर्म पनि गछ । ऊ त्यस भोगप्रति आसक्त भई, मूर्छित भई, अल्भी, दुष्परिणाम दर्शी नभई, मुक्त नभईकन प्रज्ञारहित भई परिभोग गछ ।

“गृहपति ! यहाँ एक प्रकारका काम-भोगी धर्मी भई, असाहसिक भई काम-भोगका साधनहरू खोजी गछन् । धर्मी भई असाहसिक भई काम-भोगका साधनहरू खोजेपछि आफूलाई सुखी पाछ, संतुप्त पाछ, अरूलाई केही बाँड्छ अनि पुण्य कर्म पनि गछ । ऊ त्यस भोगप्रति आसक्त नभई, मूर्छित नभई, नअल्भी, दुष्परिणाम दर्शी भई, मुक्त र प्रज्ञावान भई परिभोग गछ ।

गृहपति ! जो काम-भोगीले अधर्मी भई, साहसिक भई काम-भोगका साधनहरू खोजी गछन् । अधर्मपूर्वक काम-भोगका साधनहरू खोजेपछि साहसिक भई आफूलाई सुखी र संतुप्त पाछ तर न अरूलाई केही बाँड्छ अनि न त पुण्य कर्म नै गछ । गृहपति ! यस्तो काम-भोगी दुई दृष्टिबाट निन्दनीय र एक दृष्टिबाट प्रशंसाका कारण हुन् । ‘आफूलाई सुखी र संतुप्त पाछ’, यो एक दृष्टिबाट प्रशंसा हुने पहिलो कारण हुन् । ‘न अरूलाई केही बाँड्छ अनि न पुण्य कर्म नै गछ ।’ यी दुई दृष्टिबाट निन्दा हुने कारण हुन् । गृहपति ! यी दुई दृष्टिबाट

काम-भोगी निन्दाका कारण हुन् भने एक कारणले प्रशंसित हुन् ।

“गृहपति ! जो काम-भोगीले अधर्मी भई, साहसिक भई काम-भोगका साधनहरू खोजी गर्छन् । अधर्मपूर्वक काम-भोगका साधनहरू खोजेपछि साहसिक भई आफूलाई सुखी पाछ, संतुप्त पाछ, बाँड्छ अनि पुण्य कर्म गर्छ । गृहपति ! यस्तो काम-भोगी एक दृष्टिबाट निन्दाका कारण हुन्, दुई दृष्टिबाट प्रशंसाका कारण हुन् । ‘अधर्मी भई, साहसी भई काम-भोगका साधनहरू खोजी गर्छन् ।’ यो एक दृष्टिबाट निन्दाका कारण हुन् । ‘आफूलाई सुखी र संतुप्त पाछ ।’ यो पहिलो प्रशंसाका कारण हुन् । ‘बाँड्छ अनि पुण्य कर्म गर्छ ।’ यो दोस्रो प्रशंसाका कारण हुन् । गृहपति ! यी एक दृष्टिबाट काम-भोगी निन्दाका कारण हुन् भने प्रशंसाका कारण यी नै दुई हुन् ।

“गृहपति ! जो काम-भोगीले धर्मी-अधर्मी भई, साहसिक-असाहसिक भई काम-भोगका साधनहरू खोजी गर्छन् । धर्म-अधर्मपूर्वक काम-भोगका साधनहरू खोजेपछि साहसिक-असाहसिक भई न आफूलाई सुखी पाछ, न संतुप्त पाछ, न केही बाँड्छ अनि न त पुण्य कर्म नै गर्छ । गृहपति ! यस्तो काम-भोगी एक दृष्टिबाट प्रशंसाका कारण हुन्, तीन दृष्टिबाट निन्दाका कारण हुन् । ‘धर्मी भई, दुस्साहसी भई काम-भोगका साधनहरू खोजी गर्छन् ।’ यो एक दृष्टिबाट प्रशंसाका कारण हुन् । अधर्मी भई साहसपूर्वक काम-भोगका साधनहरू खोजी गर्छन् ।’ यो एक दृष्टिबाट निन्दा हुने कारण हुन् । ‘न आफूलाई सुखी र न संतुप्त पाछ ।’ यो दुई दृष्टिबाट निन्दाका कारण हुन् । ‘न केही बाँड्छ अनि न त पुण्य कर्म नै गर्छ ।’ यी तीन दृष्टिबाट निन्दाका कारण हुन् । गृहपति ! यी एक दृष्टिबाट काम-भोगी प्रशंसाका कारण हुन् भने यी नै तीन दृष्टिबाट निन्दाका कारण हुन् ।

“गृहपति ! जो काम-भोगीले धर्मी-अधर्मी भई, साहसिक-असाहसिक भई काम-भोगका साधनहरू खोजी गर्छन् । धर्म-अधर्मपूर्वक काम-भोगका साधनहरू खोजेपछि साहसिक-असाहसिक भई आफूलाई सुखी र संतुप्त पाछ, न केही बाँड्छ अनि न त पुण्य कर्म नै गर्छन् । गृहपति ! यस्तो काम-भोगी दुई दृष्टिबाट प्रशंसाका कारण हुन् भने दुई दृष्टिबाट निन्दाका कारण हुन् । ‘धर्मी भई, असाहसिक भई काम-भोगका साधनहरू खोजी गर्छन् ।’ यो एक दृष्टिबाट प्रशंसाका कारण हुन् । अधर्मी भई साहसपूर्वक काम-भोगका साधनहरू खोजी गर्छन् ।’ यो एक दृष्टिबाट निन्दाका कारण हुन् । ‘आफूलाई सुखी र संतुप्त पाछ ।’ यो दुई दृष्टिबाट प्रशंसाका कारण हुन् । ‘न केही बाँड्छ अनि न त पुण्य कर्म नै गर्छ ।’ यो दुई दृष्टिबाट निन्दा हुने कारण हुन् । गृहपति ! यी दुई दृष्टिबाट काम-भोगी प्रशंसाको कारण हुन् भने यी नै दुई दृष्टिबाट निन्दाका कारण हुन् ।

“गृहपति ! जो काम-भोगीले धर्मी-अधर्मी भई, साहसिक-असाहसिक भई काम-भोगका साधनहरू खोजी गर्छन् । धर्म-अधर्मपूर्वक काम-भोगका साधनहरू खोजेपछि साहसिक-असाहसिक भई आफूलाई सुखी पाछ्छ, संतुप्त पाछ्छ, केही बाँड्छ अनि पुण्य कम पनि गर्छ । गृहपति ! यिस्ती काम-भोगी तीन दृष्टिबाट प्रशंसाका कारण हुन् भने एक दृष्टिबाट निन्दाका कारण हुन् । ‘धर्मी भई तथा दुस्साहसी भई काम-भोगका साधनहरू खोजी गर्छन् ।’ यो एक दृष्टिबाट प्रशंसाका कारण हुन् । ‘अधर्मी भई साहसपूर्वक काम-भोगका साधनहरू खोजी गर्छन् ।’ यो एक दृष्टिबाट निन्दाका कारण हुन् । ‘आफूलाई सुखी र संतुप्त पाछ्छ ।’ यी दुई दृष्टिबाट प्रशंसाका कारण हुन् । ‘केही बाँड्छ अनि पुण्य कर्म पनि गर्छ ।’ यी तीन दृष्टिबाट प्रशंसाका कारण हुन् । गृहपति ! यी तीन दृष्टिबाट काम-भोगी प्रशंसाका कारण हुन् भने यो नै एक दृष्टिबाट निन्दाका कारण हुन् ।

“गृहपति ! जो काम-भोगीले धर्मी भई, असाहसिक भई काम-भोगका साधनहरू खोजी गर्छन् । धर्मपूर्वक काम-भोगका साधनहरू खोजेपछि असाहसिक भई न आफूलाई सुखी पाछ्छ, न संतुप्त पाछ्छ, न केही बाँड्छ अनि न त पुण्य कर्म नै गर्छ । गृहपति ! यस्तो काम-भोगी एक दृष्टिबाट प्रशंसाका कारण हुन् भने दुई दृष्टिबाट निन्दाका कारण हुन् । ‘धर्मी भई, असाहसिक भई काम-भोगका साधनहरू खोजी गर्छन् ।’ यो एक दृष्टिबाट प्रशंसाका कारण हुन् । ‘न आफूलाई सुखी र न संतुप्त पाछ्छ ।’ यो एक दृष्टिबाट निन्दा हुने कारण हुन् । ‘न केही बाँड्छ अनि न त पुण्य कर्म नै गर्छ ।’ यी दुई दृष्टिबाट निन्दाका कारण हुन् । गृहपति ! यो एक दृष्टिबाट काम-भोगी प्रशंसाका कारण हुन् भने यी नै दुई दृष्टिबाट निन्दाका कारण हुन् ।

“गृहपति ! जो काम-भोगीले धर्मी भई, असाहसिक भई काम-भोगका साधनहरू खोजी गर्छन् । धर्मपूर्वक काम-भोगका साधनहरू खोजेपछि असाहसिक भई आफूलाई सुखी र संतुप्त पाछ्छ, न केही बाँड्छ अनि न त पुण्य कर्म नै गर्छ । गृहपति ! यस्तो काम-भोगी दुई दृष्टिबाट प्रशंसाका कारण हुन् भने एक दृष्टिबाट निन्दाका कारण हुन् । ‘धर्मी भई, असाहसिक भई काम-भोगका साधनहरू खोजी गर्छन् ।’ यो एक दृष्टिबाट प्रशंसाका कारण हुन् । ‘आफूलाई सुखी र संतुप्त पाछ्छ ।’ यी दुई दृष्टिबाट प्रशंसाका कारण हुन् । ‘न केही बाँड्छ अनि न त पुण्य कर्म नै गर्छ ।’ यो एक दृष्टिबाट निन्दाका कारण हुन् । गृहपति ! यी दुई दृष्टिबाट काम-भोगी प्रशंसाका कारण हुन् भने यी नै एक दृष्टिबाट निन्दाका कारण हुन् ।

“गृहपति ! यहाँ एक प्रकारका काम-भोगी धर्मी भई, असाहसिक भई काम-भोगका साधनहरू खोजी गर्छन् । धर्मी भई असाहसिक भई काम-भोगका साधनहरू

खोजेपछि आफूलाई सुखी पाछै, संतुप्त पाछै, अरूलाई केही बाँड्छ अनि पुण्य कर्म पनि गर्छ । ऊ त्यस भोगप्रति आसक्त भई, मूर्छित भई, अल्फी, दुष्परिणाम दर्शी नभई, मुक्त नभई अनि प्रज्ञारहित भई परिभोग गर्छ । गृहपति ! यस्तो काम-भोगी तीन दृष्टिबाट प्रशंसाका कारण हुन्, एक दृष्टिबाट निन्दाका कारण हुन् । 'धर्मी भई, असाहसिक भई काम-भोगका साधनहरू खोजी गर्छन् ।' यो एक दृष्टिबाट प्रशंसाका कारण हुन् । 'आफूलाई सुखी र संतुप्त पाछै ।' यी दुई दृष्टिबाट प्रशंसाका कारण हुन् । 'बाँड्छ अनि पुण्य कर्म पनि गर्छ ।' यी तीन दृष्टिबाट प्रशंसाका कारण हुन् । 'ऊ त्यस भोगप्रति आसक्त भई, मूर्छित भई, अल्फी, दुष्परिणाम दर्शी नभई, मुक्त नभई अनि प्रज्ञारहित भई परिभोग गर्छ ।' यो एक दृष्टिबाट निन्दाका कारण हुन् । गृहपति ! यी तीन दृष्टिबाट काम-भोगी प्रशंसाका कारण हुन् अनि एक दृष्टिबाट निन्दाका कारण हुन् ।

“गृहपति ! यहाँ एक प्रकारका काम-भोगी धर्मी भई, असाहसिक भई काम-भोगको साधनहरू खोजी गर्छन् । धर्मी भई असाहसिक भई काम-भोगका साधनहरू खोजेपछि आफूलाई सुखी पाछै, संतुप्त पाछै, अरूलाई केही बाँड्छ अनि पुण्य कर्म पनि गर्छ । ऊ त्यस भोगप्रति आसक्त नभई, मूर्छित नभई, नअल्फी, दुष्परिणाम दर्शी भई, मुक्त भई अनि प्रज्ञावान भई परिभोग गर्छ । गृहपति ! यी चार दृष्टिबाट प्रशंसाका कारण हुन् । 'धर्मी भई, असाहसिक भई काम-भोगका साधनहरू खोजी गर्छन् ।' यो प्रथम प्रशंसाका कारण हुन् । 'आफूलाई सुखी र संतुप्त पाछै ।' यो दोस्रो प्रशंसाका कारण हुन् । 'अरूलाई केही बाँड्छ अनि पुण्य कर्म पनि गर्छ ।' यी तीन दृष्टिबाट प्रशंसाका कारण हुन् । 'ऊ त्यस भोगप्रति आसक्त नभई, मूर्छित नभई, नअल्फी, दुष्परिणाम दर्शी भई, मुक्त भई अनि प्रज्ञावान भई परिभोग गर्छ ।' यी चार दृष्टिबाट प्रशंसाका कारण हुन् । गृहपति ! काम-भोगी यी नै चार दृष्टिबाट प्रशंसाका कारण हुन् ।

“गृहपति ! लोकमा यी नै दशप्रकारका काम-भोगी विद्यमान छन् । गृहपति ! यी दशप्रकारका काम-भोगीहरू मध्येमा जो असाहसिक भई काम-भोगका साधनहरू खोजी गर्छन् । धर्मी भई, असाहसिक भई काम-भोगका साधनहरू खोजेपछि आफूलाई सुखी पाछै, संतुप्त पाछै, अरूलाई केही बाँड्छ अनि पुण्य कर्म पनि गर्छ । ऊ त्यस भोगप्रति आसक्त नभई, मूर्छित नभई, नअल्फी, दुष्परिणाम दर्शी भई, मुक्त भई अनि प्रज्ञावान भई परिभोग गर्छ । यी दशप्रकारका काम-भोगीहरू मध्येमा यो नै अग्र हो, श्रेष्ठ हो, प्रमुख हो, उत्तम र प्रवर हो । जस्तै कि, गृहपति ! गाईबाट दूध हुन्छ, दुधबाट दही हुन्छ, दहीबाट मक्खन, मक्खनबाट घ्यू, घ्यूबाट शुद्ध घ्यू बन्छ । यी मध्येमा शुद्ध घ्यू नै अग्र भनिन्छ ।

‘यसप्रकारले नै गृहपति ! यी दशप्रकारका काम-भोगीहरू मध्येमा जो असाहसिक भई काम-भोगका साधनहरू खोजी गर्छन् । धर्मी भई असाहसिक भई काम-भोगका साधनहरू खोजेपछि आफूलाई सुखी पाछ्छ, संतृप्त पाछ्छ, अरूलाई केही बाँड्छ अनि पुण्य कर्म पनि गर्छ । ऊ त्यस भोगप्रति आसक्त नभई, मूर्च्छित नभई, नअल्झी, दुष्परिणाम दर्शा भई, मुक्त भई अनि प्रज्ञावान भई परिभोग गर्छ । यी दशप्रकारका काम-भोगीहरू मध्येमा यो नै अग्र हो, श्रेष्ठ हो, प्रमुख हो, उत्तम र प्रवर हो ।’

२. भयसुत्त

९२. त्यस समय अनाथपिण्डक गृहपति जहाँ भगवान हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ गए । त्यहाँ पुगेपछि भगवानलाई अभिवादन गरी एक ठाउँमा बसे । एक ठाउँमा बसेपछि अनाथपिण्डक गृहपतिलाई भगवानले यसरी भन्नुभयो—

“गृहपति ! जब आर्यश्रावकको पाँच भय तथा वैर उपशान्त हुन्छ, चार श्रोतापन्न अङ्गद्वारा सम्पन्न हुन्छ, प्रज्ञाद्वारा आर्यज्ञान सम्यकप्रकारले देखेको हुन्छ, र राम्रोसँग छिचोल्ने हुन्छ । उसले आकांक्षा गरे आफ्नो बारेमा आफूले घोषणा गर्न सक्छ— ‘नरकमा जन्मिनु पर्ने क्षीण भयो, तिरच्छन्न योनिमा जन्मिनु पर्ने क्षीण भयो, प्रेत भई जन्मिनु पर्ने क्षीण भयो अनि अपाय-दुर्गतिमा पतन हुनुपर्ने क्षीण भयो । म श्रोतापन्न हुँ, म अविनिपात हुँ अनि म निश्चित नै सम्बोधि परायण हुँ ।’

“कुन पाँच भय-वैर उपशान्त हुन्छ ? गृहपति ! जसले प्राणी हिंसा गर्छ, प्राणी हिंसा गर्दाको परिणाम स्वरूप यो शरीर रहँदा नै भय-वैर उत्पन्न हुन्छ, परलोकमा पनि भय-वैर उत्पन्न हुन्छ अनि चेतसिक दुःख-दौर्मनस्य पनि उत्पन्न हुन्छ । प्राणी हिंसाबाट विरत हुँदा यो शरीर रहँदा नै न भय-वैर उत्पन्न हुन्छ, न परलोकमा भय-वैर उत्पन्न हुन्छ अनि न चेतसिक दुःख-दौर्मनस्य उत्पन्न हुन्छ । प्राणी हिंसाबाट विरत रहँदा यसरी ती भय-वैर उपशान्त हुन्छ ।

“जो गृहपति ! चोरी गर्ने... व्यभिचार गर्ने... भूटो बोल्ने... रक्सी-जाँड-मद्य प्रमादी हुने सेवन गर्दाको परिणाम स्वरूप यो शरीर रहँदा नै भय-वैर उत्पन्न हुन्छ, परलोकमा पनि भय-वैर उत्पन्न हुन्छ, चेतसिक दुःख-दौर्मनस्य पनि उत्पन्न हुन्छ । रक्सी-जाँड-मद्य प्रमादी हुने सेवन गर्नबाट विरत हुँदा यो शरीर रहँदा नै न भय-वैर उत्पन्न हुन्छ, न परलोकको भय-वैर उत्पन्न हुन्छ अनि न चेतसिक दुःख-दौर्मनस्य उत्पन्न हुन्छ । रक्सी-जाँड-मद्य प्रमादी हुने सेवन गर्नबाट विरत हुँदा यसरी ती भय र वैर उपशान्त हुन्छ ।

“ती कुन चार श्रोतापन्नका अङ्गद्वारा सम्पन्न हुन्छ ? गृहपति ! यहाँ आर्यश्रावक बुद्धप्रति अविचल श्रद्धा सम्पन्न हुन्छ— ‘वहाँ भगवान यो यो कारणले... बुद्ध, भगवान हुनुहुन्छ । धर्मप्रति अविचल श्रद्धा सम्पन्न हुन्छ— ‘वहाँ भगवानको धर्म सुआख्यात हो, सांद्ष्टिक हो, अकालिक हो, आएर हेर भन्न सक्ने, निर्वाणमुखी हो अनि प्रत्येक विज्ञजनद्वारा अनुभूति गर्न मिल्ने धर्म हो । संघप्रति अविचल श्रद्धा सम्पन्न हुन्छ— ‘वहाँ भगवानको श्रावक संघ सुप्रतिपन्न हुनु, भगवानको श्रावक संघ ऋजुप्रतिपन्न हुनु, भगवानको श्रावक संघ न्यायप्रतिपन्न हुनु, उचितप्रतिपन्न हुनु, जुन चार आर्य पुद्गलको जोडा अर्थात आठ आर्य पुद्गल हुनु, आदर गर्न योग्य हुनु, आतिथ्य गर्न योग्य हुनु, दक्षिणा दिन योग्य हुनु, हात जोडी नमस्कार गर्न योग्य हुनु अनि लोकका निम्ति अति उत्तम पुण्य क्षेत्र हुनु । आर्यानुकूल शीलद्वारा सम्पन्न हुन्छ, अखण्डित, अछिद्र, दागरहित, निर्मल, स्वतन्त्र, विज्ञजनद्वारा प्रशंसित, स्वच्छ अनि समाधितिर अग्रसर हुन्छ । यी चार श्रोतापन्न अङ्गद्वारा सम्पन्न हुन्छ ।

“उसको कुन आर्यज्ञानद्वारा प्रज्ञालाई राम्रोसँग देख्न सक्छ र राम्रोसँग छिचोल्न सक्छ ? गृहपति ! यहाँ आर्य श्रावकले यसरी प्रत्यवेक्षण गर्छ—‘यस्तो हुँदा यस्तो हुन्छ, यसको उत्पन्न हुँदा यसको उत्पत्ति हुन्छ, यो नहुँदा यो हुँदैन, यसको निरोध हुँदा यो निरोध हुन्छ, जुन कि यो— अविद्याको कारणले संस्कार, संस्कारको कारणले विज्ञान, विज्ञानको कारणले नामरूप, नामरूपको कारणले षडायतन, षडायतनको कारणले स्पर्श, स्पर्शको कारणले वेदना, वेदनाको कारणले तृष्णा, तृष्णाको कारणले उपादान, उपादानको कारणले भव, भवको कारणले जन्म, जन्मको कारणले जरा-मरण-शोक-परिदेव-दुःख-दौर्मनस्य र पश्चातापको उद्भव हुन्छ, यसप्रकार केवल दुःखस्कन्धको समुत्पत्ति हुन्छ । अविद्याको नै अशेष-विराग-निरोध भए संस्कारको निरोध हुन्छ... यसप्रकारले सम्पूर्ण दुःखस्कन्धको निरोध हुन्छ ।

“गृहपति ! जब आर्यश्रावकले यी पञ्च भय-वैर उपशान्त पार्छ, यी चार श्रोतापन्न अङ्गद्वारा सम्पन्न हुन्छ, प्रज्ञाद्वारा आर्यज्ञानलाई सम्यकरूपले देख्न सक्नुका साथै राम्रोसँग छिचोल्न सक्छ । उसले आकांक्षा गरे आफ्नो बारेमा आफूले घोषणा गर्न सक्छ— ‘नरकमा जन्मिनु पर्ने क्षीण ‘भयो,’ तिरच्छान योनि क्षीण भयो, प्रेत भई जन्मिनु पर्ने क्षीण भयो अनि अपाय दुर्गतिमा पतन हुनुपर्ने क्षीण भयो । म श्रोतापन्न हुँ, म अविनिपात हुँ अनि म निश्चित नै सम्बोधि परायण हुँ ।’

३. किंदिट्टिकसुत्तं

९३. एक समय भगवान सावत्थिस्थित अनाथपिण्डिकको जेतवनाराममा

बस्नुहुन्थ्यो । त्यस समय अनाथपिण्डिक गृहपति दिनको समयमा भगवानको दर्शनार्थ सावत्थिबाट निस्के । त्यसबेला अनाथपिण्डिक गृहपतिको मनमा यस्तो विचार आयो— “वहाँ भगवानको दर्शन गर्ने यो असमय हो । भगवान ध्यानमा हुनुहुन्छ होला । योगाभ्यासी भिक्षुहरूको दर्शन गर्न पनि असमय हो । योगाभ्यासी भिक्षुहरू पनि ध्यानमा हुनुहुन्छ होला । अहिले किन म अन्य तैर्धिक परिव्राजकका आराम हो, त्यहाँ नजाऔं !

अनि अनाथपिण्डिक गृहपति जहाँ अन्य तैर्धिक परिव्राजकका आराम हो त्यहाँ गए ! त्यस समय अन्य तैर्धिक परिव्राजकहरू भेला भई, सङ्गै बसी होहल्ला गर्दै उच्चशब्द-महाशब्दले अनेकप्रकारका तिरच्छान कुरा गर्दै बसीरहेका थिए । ती अन्य तैर्धिक परिव्राजकहरूले अनाथपिण्डिक गृहपति टाढैबाट आइरहेको देखे । देखेर एकले अर्कोलाई शान्त पार्न लागे— “तपाईंहरू अल्प शब्द हुनुहोस्, धेरै हल्ला नगर्नुस् । यो श्रमण गोतमका श्रावक अनाथपिण्डिक गृहपति आराममा आइरहेको छ । सावत्थिमा श्रमण गोतमका श्वेतवस्त्र धारी गृही जतिपनि छन् तिनीहरू मध्येमा यो अनाथपिण्डिक गृहपति एक हुन् । ती आयुष्मानहरू अल्पशब्दकामी हुन्, अल्पशब्दको अभ्यासी हुन् अनि अल्प शब्दका गुणानुवाद हुन् । परिषद अल्पशब्द भएको महसुस गरी यहाँ आउनेछन् भन्ने लाग्छ ।”

अनि ती अन्य तैर्धिक परिव्राजकहरू चुप लागेर बसे । त्यस समय अनाथपिण्डिक गृहपति जहाँ ती अन्य तैर्धिक परिव्राजकहरू थिए त्यहाँ पुगे । पुगेपछि अन्य तैर्धिक परिव्राजकहरूसँग प्रसन्नतापूर्वक कुरा गरे । प्रसन्नतापूर्वक कुरा गरी तथा कुशलवार्ता गरी एक ठाउँमा बसे । एक ठाउँमा बसेपछि अनाथपिण्डिक गृहपतिसँग अन्य तैर्धिक परिव्राजकले यसरी सोधे— “भन, गृहपति ! श्रमण गोतम कुन दृष्टिका हुन् ?” “भन्ते ! मैले भगवानको सबै दृष्टिलाई जानेको छैन ।”

“गृहपति ! यदि तिमीले श्रमण गोतमको सबै दृष्टि जान्दैनौ । भन भिक्षुहरू कुन दृष्टिका हुन् ?” “भन्ते ! मैले भिक्षुहरूको सबै दृष्टि पनि जानेको छैन ।”

“गृहपति ! यदि तिमीले श्रमण गोतमको सबै दृष्टि जान्दैनौ अनि भिक्षुहरूको सबै दृष्टि जान्दैनौ । गृहपति ! तिमी कुन दृष्टिका हो ?” “भन्ते ! मैले भन्नु पर्दा मेरो निम्ति यो कठिन छैन कि म कुन दृष्टिको हुँ ? पहिला आयुष्मानले आफ्नो दृष्टिको बारेमा नै भन्नुस् । पछि मेरो दृष्टि बारे भन्नु पर्दा कठिन हुँदैन ।

यसरी भनेपछि कोही एक परिव्राजकले अनाथपिण्डक गृहपतिलाई यसरी भन्यो- “लोक शाश्वत छ, यही सत्य हो, अन्य व्यर्थ हुन् । गृहपति ! मेरो दृष्टि यस्तो छ ।”

अर्का परिव्राजकले पनि अनाथपिण्डक गृहपतिलाई यसरी भन्यो- “लोक अशाश्वत छ, यही सत्य हो, अन्य व्यर्थ हुन् । गृहपति ! मेरो दृष्टि यस्तो छ ।”

अर्का परिव्राजकले पनि अनाथपिण्डक गृहपतिलाई यसरी भन्यो- “लोकको सीमा छ, ... लोक अनन्त छ... त्यही जीव त्यही शरीर हो... जीव अर्कै शरीर अर्कै हो... मृत्युपछि तथागत रहनेछ... परममृत्युपछि तथागत रहनेछैन... परममृत्युपछि तथागत रहन्छ या रहँदैन... तथागत परममृत्युपछि न त रहन सक्छ या न त नरहने हुन्छ, यही सत्य हो अन्य व्यर्थ हुन् । गृहपति ! मेरो दृष्टि यस्तो छ ।”

यसरी भनेपछि अनाथपिण्डक गृहपतिले ती परिव्राजकहरूलाई यसरी भन्यो- “भन्ते ! आयुष्मानहरूले जुन यसरी भने- ‘लोक शाश्वत छ, यही सत्य हो, अन्य व्यर्थ हुन् । गृहपति ! मेरो दृष्टि यसप्रकारको छ ।’ आयुष्मानको यस्तो दृष्टि आफ्नै वा बेठीकपन मनमा हुनाले उत्पन्न भएको वा अरूद्वारा घोषित हुन् । वास्तवमा त यो दृष्टिको उत्पत्ति, संस्कृत, चेतसिक अनि कारणद्वारा समुत्पन्न हुन् । वास्तवमा जेजति उत्पन्न हुन्छ, संस्कृत हुन्छ, चेतसिक हुन्छ अनि कारणद्वारा समुत्पन्न हुन्छ त्यो अनित्य हो । जुन अनित्य हो त्यो दुःख हो । जुन दुःख हो, त्यसैमा आयुष्मानको आसक्ति छ अनि त्यसैमा सहमति छ ।

“भन्ते ! जो आयुष्मानले यसरी भन्यो- ‘लोक अशाश्वत छ, यही सत्य हो, अन्य व्यर्थ हुन् । गृहपति ! मेरो दृष्टि यसप्रकारको छ ।’ यो पनि आयुष्मानको यस्तो दृष्टि आफ्नै वा बेठीकपन मनमा हुनाले उत्पन्न भएको वा अरूद्वारा घोषित कारणले हुन् । वास्तवमा त यो दृष्टिको उत्पत्ति, संस्कृत, चेतसिक अनि कारणद्वारा समुत्पन्न हुन् । वास्तवमा जेजति उत्पन्न हुन्छ, संस्कृत हो, चेतसिक हो अनि कारणद्वारा समुत्पन्न हुनाले त्यो अनित्य हो । जुन अनित्य हो, त्यो दुःख हो । जुन दुःख हो, त्यसैमा आयुष्मानको आसक्ति छ अनि त्यसैमा सहमति छ ।

“भन्ते ! जो आयुष्मानले यसरी भन्यो- ‘लोकको सीमा छ, ... लोक अनन्त छ... त्यही जीव त्यही शरीर हो... जीव अर्कै शरीर अर्कै हो... मृत्युपछि तथागत रहनेछ... परममृत्युपछि तथागत रहनेछैन... परममृत्युपछि तथागत रहन्छ या रहँदैन... तथागत परममृत्युपछि न त रहन्छ या न त नरहने हुन्छ, यही सत्य हो,

अन्य व्यर्थ हुन् । गृहपति ! मेरो दृष्टि यसप्रकारको छ ।' यो पनि आयुष्मानको यस्तो दृष्टि आफ्नै वा बेठीकपन मनमा हुनाले उत्पन्न भएको वा अरूद्वारा घोषित हुन् । वास्तवमा त यो दृष्टिको उत्पत्ति, संस्कृत, चेतसिक अनि कारणद्वारा समुत्पन्न हुन् । वास्तवमा जेजति उत्पन्न हुन्छ, संस्कृत हो, चेतसिक हो अनि कारणद्वारा समुत्पन्न हुनाले अनित्य हो । जुन अनित्य हो, त्यो दुःख हो । जुन दुःख हो, त्यसैमा आयुष्मानको आसक्ति अनि सहमति छ ।"

यसरी भनेपछि, परिव्राजकहरूले अनाथपिण्डक गृहपतिलाई यसरी भने-
 "गृहपति ! हामी सबैले आ-आफ्नो दृष्टिबारे भन्यौं । गृहपति ! अब तिमीले आफ्नो दृष्टिबारे भन तिम्रो दृष्टि के हो ? भन्ते ! वास्तवमा जेजति उत्पन्न हुन्छ, संस्कृत हो, चेतसिक हो अनि कारणद्वारा समुत्पन्न हुनाले त्यो अनित्य हो । जुन अनित्य हो, त्यो दुःख हो । 'जुन दुःख हो, त्यो मेरो होइन, त्यो म होइन, अनि त्यो मेरो आत्मा होइन' म यस्तो दृष्टिको हुँ, भन्ते ।"

"गृहपति ! वास्तवमा जेजति उत्पन्न हुन्छ, संस्कृत हो, चेतसिक हो अनि कारणद्वारा समुत्पन्न हुनाले त्यो अनित्य हो । जुन अनित्य हो, त्यो दुःख हो । जुन दुःख हो, त्यसैमा गृहपति ! तिम्रो आसक्ति छ अनि त्यसैमा तिम्रो सहमति छ ।"

"भन्ते ! वास्तवमा जेजति पनि उत्पन्न हुन्छ, संस्कृत हो, चेतसिक हो अनि कारणद्वारा समुत्पन्न हुनाले त्यो अनित्य हो । जुन अनित्य हो, त्यो दुःख हो । 'जुन दुःख हो, त्यो मेरो होइन, त्यो म होइन, अनि त्यो मेरो आत्मा होइन'- यसलाई यसरी यथार्थसहित सम्यकप्रज्ञाद्वारा मैले जानिसकें । यो भन्दा पनि अधिकतर मुक्तिको बारेमा यथार्थसहित जान्दछु ।

यसरी भनेपछि, ती परिव्राजकहरू चुप भए, मन्दउत्साही भए, काँध झुकाई अधोमुख भए अनि बोल्नै नसकी निस्तेज भएर बसे । अनि त अनाथपिण्डक गृहपतिले ती परिव्राजकरू चुप भएको, मन्दउत्साही भएको, काँध झुकाई अधोमुख भएको अनि निस्तेज भएर बसेको थाहा पाई आसनबाट उठी जहाँ भगवान हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ गए । त्यहाँ पुगी भगवानलाई अभिवादन गरी एक ठाउँमा बसे । एक ठाउँमा बसेपछि, अनाथपिण्डक गृहपतिले ती अन्य तैथिकहरूसँग जेजति कुराकानी भएको थियो ती सबै भगवानलाई सुनाए । "साधु साधु गृहपति ! गृहपति ! यसरी नै समय समयमा धर्मानुसार ती मूर्खहरूलाई राम्रोसँग निग्रह गर्नुपर्छ ।

त्यस समय भगवानले अनाथपिण्डकलाई धार्मिक कुराद्वारा बुझाउनु भयो, प्रेरित गर्नुभयो, समुत्तेजित र प्रसन्न गर्नुभयो । त्यस समय अनाथपिण्डक गृहपति

भगवानको धार्मिक कुरा बुझी, प्रेरित भई, समुत्तेजित र प्रसन्न भई आसनबाट उठी भगवानलाई अभिवादन र प्रदक्षिणा गरी फर्के ।

त्यस समय भगवानले अनाथपिण्डिक गृहपति फर्केको केही क्षणमै भिक्षुहरूलाई सम्बोधन गरी यसरी भन्नुभयो— “भिक्षुहो ! यस धर्म-विनयमा जो कोही भिक्षु उपसम्पदाको हिसाबले सय वर्ष भएता पनि उसले पनि यसरी नै अन्य तैथिक परिव्राजकहरूलाई धर्मानुसार राम्रोसँग निग्रह गर्नुपर्छ । जसरी अनाथपिण्डिक गृहपतिले निग्रह गरे ।”

४. वज्जियमाहितसुत्त

९४. एक समय भगवान चम्पास्थित गगगराय पोखरीको तीरमा बस्नुहुन्थ्यो । त्यस समय वज्जियमाहित गृहपति दिनको समयमा भगवानको दर्शन गर्न चम्पाबाट निस्के । अनि वज्जियमाहित गृहपतिलाई यस्तो विचार आयो— “वहाँ भगवानको दर्शन गर्ने यो असमय हो । भगवान ध्यानमा हुनुहुन्छ होला । योगाभ्यासी भिक्षुहरूको दर्शन गर्न पनि असमय हो । योगाभ्यासी भिक्षुहरू पनि ध्यानमा हुनुहुन्छ होला । अहिले किन म अन्य तैथिक परिव्राजकका आराम हो, त्यहाँ नजाऔं !”

अनि वज्जियमाहित गृहपति जहाँ अन्य तैथिक परिव्राजकका आराम हो त्यहाँ गए ! त्यस समय अन्य तैथिक परिव्राजकहरू भेला भई, सङ्गै बसी होहल्ला गर्दै उच्चशब्द-महाशब्दले अनेकप्रकारका तिरच्छान कुरा गर्दै थिए । ती अन्य तैथिक परिव्राजकहरूले वज्जियमाहित गृहपति टाढैबाट आइरहेको देखे । देखेर एकले अर्कोलाई शान्त पार्न लागे— “तपाईंहरू अल्पशब्द हुनुहोस्, धेरै हल्ला नगर्नुस् । यो श्रमण गोतमका श्रावक वज्जियमाहित गृहपति आराममा आइरहेको छ । श्रमण गोतमका श्वेतवस्त्र धारी गृही चम्पामा जतिपनि छन् तिनीहरू मध्येमा यो वज्जिय गृहपति एक हुन् । ती आयुष्मानहरू अल्पशब्दकामी हुन्, अल्पशब्दको अभ्यासी हुन् अनि अल्पशब्दका गुणानुवाद हुन् । परिषद अल्पशब्द महसुस गरी यहाँ आउनेछन् भन्ने लाग्छ ।”

अनि ती अन्य तैथिक परिव्राजकहरू चुप लागेर बसे । त्यस समय वज्जियमाहित गृहपति जहाँ ती अन्य तैथिक परिव्राजकहरू थिए त्यहाँ पुगे । पुगेपछि अन्य तैथिक परिव्राजकहरूसँग प्रसन्नतापूर्वक कुरा गरे । प्रसन्नतापूर्वक कुरा गरी तथा कुशलवार्ता गरी एक ठाउँमा बसे । एक ठाउँमा बसेपछि वज्जियमाहितसँग ती अन्य तैथिक परिव्राजकहरूले यसरी सोधे— “गृहपति ! साँच्चै हो कि, श्रमण गोतमले सबै तपका विषयलाई निन्दा गर्छन्, सबै रुक्षजीवी

तपस्वीलाई एकांशमा दोषारोपन गर्छन् तथा अपमान गर्छन् ?” “भन्ते !” भगवानले सबै तपका विषयलाई निन्दा गर्नु हुन्छ, न त सबै रुक्षजीवी तपस्वीको एकांशले दोषारोपन गर्नुहुन्छ तथा न त अपमान नै गर्नुहुन्छ । भगवानले निन्दा गर्नपर्ने भए निन्दा गर्नुहुन्छ, प्रशंसा गर्नपर्ने भए प्रशंसा गर्नुहुन्छ, भगवान त विभक्तवादी हुनुहुन्छ । यस विषयमा भगवान एकांशवादी होइनन् ।

यसरी भन्दा कोही एक परिव्राजकले वज्जियमाहित गृहपतिलाई यसरी भने- “गृहपति ! तपाईं पर्खनुस्, तपाईंले जो श्रमण गोतमको गुणका कुरा भन्नुहुन्छ त्यो श्रमण गोतम त विशेषज्ञ नभइकन अरूलाई नियमानुसार चल्ने बनाउँछन् । “भन्ते ! मैले यसविषयमा धर्मानुसार आयुष्मानहरूलाई भन्नेछु- ‘भन्ते ! भगवानले यो कुशल हो’ भनी प्रज्ञप्त गर्नुहुन्छ । ‘भन्ते ! भगवानले यो अकुशल हो’ भनी प्रज्ञप्त गर्नुहुन्छ । भगवानले यो-यो कुशलाकुशल हुन् भनी प्रज्ञापन गर्नुहुन्छ, भगवान स-प्रज्ञप्तवान हुनुहुन्छ । विशेषज्ञ नै नभइ वहाँ भगवानले त्यसै नै नियममा लगाउनुहुन्छ ।”

यसरी भनेपछि ती परिव्राजकहरू चुप भए, मन्दउत्साही भए, काँध झुकाए, अधोमुख भए, बोलनै नसकी निस्तेज भए । अनि त वज्जियमाहित गृहपतिले ती परिव्राजकहरू चुप भएको, मन्दउत्साही भएको, काँध झुकाई अधोमुख भएको अनि निस्तेज भएको थाहापाई आसनबाट उठी जहाँ भगवान हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ गए । त्यहाँ पुगी भगवानलाई अभिवादन गरी एक ठाउँमा बसे । एक ठाउँमा बसेपछि वज्जियमाहित गृहपतिले ती अन्य तैर्धिकहरूसँग जेजति कुराकानी भएको थियो, ती सबै भगवानलाई सुनाए ।

“साधु साधु गृहपति ! गृहपति ! यसरी नै समय-समयमा धर्मानुसार ती मूर्खहरूलाई राम्रोसँग निग्रह गर्नुपर्छ । गृहपति ! न त मैले यसो भन्छु, सबै तपहरूमा तप्नुपर्छ । गृहपति ! न त मैले यसो भन्छु, सबै तपहरूमा तप्नु पर्दैन । गृहपति ! न त मैले यसो भन्छु, सबै आचरणहरू गर्नुपर्छ । गृहपति ! न त मैले यसो भन्छु, सबै आचरणहरू गर्नुपर्दैन । गृहपति ! न त मैले यसो भन्छु, सबै योगाभ्यास गर्नुपर्छ । न त मैले यसो भन्छु, सबै योगाभ्यास गर्नुपर्दैन । गृहपति ! न त मैले यसो भन्छु, सबै परित्याग गर्नु पर्नेलाई परित्याग गर्नुपर्दैन । गृहपति ! न त मैले यसो भन्छु, सबै विमुक्तबाट विमुक्त हुनुपर्छ । गृहपति ! न त मैले सबै विमुक्तबाट विमुक्त हुनुपर्दैन ।

“गृहपति ! जुन तपमा तप्दा अकुशल धर्मको अभिवृद्धि हुन्छ, कुशल धर्मको परिहानि हुन्छ, यसप्रकारको तपमा तप्नुपर्दैन भन्छु । जुन तपमा तप्दा अकुशल

धर्मको परिहानि हुन्छ, कुशल धर्मको अभिवृद्धि हुन्छ, यसप्रकारको तपमा तपनु पर्छ भन्छु ।

“गृहपति ! जुन आचरण गर्दा अकुशल धर्मको अभिवृद्धि हुन्छ, कुशल धर्मको परिहानि हुन्छ, यसप्रकारको आचरण गर्नुपर्दैन भन्छु । जुन आचरण गर्दा अकुशल धर्मको परिहानि हुन्छ, कुशल धर्मको अभिवृद्धि हुन्छ, यसप्रकारको आचरण गर्नुपर्छ भन्छु ।

“गृहपति ! जुन योगाभ्यास गर्दा अकुशल धर्मको अभिवृद्धि हुन्छ, कुशल धर्मको परिहानि हुन्छ, यसप्रकारको योगाभ्यास गर्नुपर्दैन भन्छु । जुन योगाभ्यास गर्दा अकुशल धर्मको परिहानि हुन्छ, कुशल धर्मको अभिवृद्धि हुन्छ, यसप्रकारको योगाभ्यास गर्नुपर्छ भन्छु ।

“गृहपति ! जुन परित्याग गर्नुपर्नेलाई परित्याग गर्दा अकुशल धर्मको अभिवृद्धि हुन्छ, कुशल धर्मको परिहानि हुन्छ, यसप्रकारको परित्याग गर्नुपर्दैन भन्छु । जुन परित्याग गर्नुपर्नेलाई परित्याग गर्दा अकुशल धर्मको परिहानि हुन्छ, कुशल धर्मको अभिवृद्धि हुन्छ, यसप्रकारको परित्याग गर्नुपर्छ भन्छु ।

“गृहपति ! जुन विमुक्तिबाट विमुक्त हुँदा अकुशल धर्मको अभिवृद्धि हुन्छ, कुशल धर्मको परिहानि हुन्छ, यसप्रकारको विमुक्तिबाट विमुक्त हुनुपर्दैन भन्छु । जुन विमुक्तिबाट विमुक्त हुँदा अकुशल धर्मको परिहानि हुन्छ, कुशल धर्मको अभिवृद्धि हुन्छ, यसप्रकारको विमुक्तिमा विमुक्त हुनुपर्छ भन्छु ।”

त्यस समय वज्जियमाहित गृहपति भगवानको धार्मिक कुरा बुझी, प्रेरित भई, समुत्तेजित र प्रसन्न भई आसनबाट उठी भगवानलाई अभिवादन र प्रदक्षिणा गरी फर्के ।

त्यस समय भगवानले वज्जियमाहित गृहपति गएको केही क्षणमै भिक्षुरूलाई सम्बोधन गरी यसरी भन्नुभयो— “भिक्षुहो ! यस धर्म-विनयमा जो भिक्षु दीर्घकालदेखि अल्पमैलको हुन्छ । उसले पनि यसरी नै अन्य तैथिक परिव्राजकहरूलाई धर्मानुसार राम्रोसँग निग्रह गर्नुपर्छ । जसरी वज्जियमाहित गृहपतिले निग्रह गरे ।”

५. उत्तियसुत्तं

९५. त्यस समय उत्तिय परिव्राजक जहाँ भगवान हनुहुन्थ्यो त्यहाँ गए । त्यहाँ पुगी भगवानसँग कुशलवार्ता गरे । कुशलवार्तापछि एक ठाउँमा बसे । एक ठाउँमा बसेपछि उत्तिय परिव्राजकले भगवानलाई यसरी भने— “भो गोतम !” के लोकशाश्वत हो, यही नै सत्य हो, अन्य व्यर्थ हुन् ?” “उत्तिय ! मैले यसरी भनेको छैन—‘लोक शाश्वत हो, यही नै सत्य हो, अन्य व्यर्थ हुन् ।

“भो गोतम !” के लोक अशाश्वत हो, यही नै सत्य हो, अरू कुरा व्यर्थ हुन् ?” “उत्तिय ! मैले यसरी भनेको छैन—‘लोक अशाश्वत हो, यही नै सत्य हो, अन्य व्यर्थ हुन् ।

“भो गोतम !” के त लोकको सीमा छ, ... लोक अनन्त छ... त्यही जीव त्यही शरीर हो... जीव अर्कै शरीर अर्कै हो... मृत्युपछि तथागत रहनेछ... परममृत्युपछि तथागत रहनेछैन... परममृत्युपछि तथागत रहन्छ या रहँदैन... तथागत परममृत्युपछि न त रहन सक्छ या न त नरहन सक्छ, यही सत्य हो अन्य व्यर्थ हुन् ? “उत्तिय ! मैले यो पनि भनेको छैन—‘ तथागत परममृत्युपछि न त रहन सक्छ या न त नरहन सक्छ ।

“भो गोतम !” ‘के लोक शाश्वत हो, यही नै सत्य हो, अन्य व्यर्थ हुन् ?’ यसरी प्रश्न गर्दा उत्तिय ! मैले यसो भनेको छैन—‘लोक शाश्वत हो, यही नै सत्य हो, अन्य व्यर्थ हुन् ।’

“भो गोतम !” ‘के लोक अशाश्वत हो, यही नै सत्य हो, अन्य व्यर्थ हुन् ।’ यसरी प्रश्न गर्दा उत्तिय ! मैले यसो भनेको छैन—‘लोक अशाश्वत हो, यही नै सत्य हो, अन्य व्यर्थ हुन् ।’

“भो गोतम ! के त लोकको सीमा छ, ... लोक अनन्त छ... त्यही जीव त्यही शरीर हो... जीव अर्कै शरीर अर्कै हो... मृत्युपछि तथागत रहनेछ... परममृत्युपछि तथागत रहनेछैन... परममृत्युपछि तथागत रहन्छ या रहँदैन... तथागत परममृत्युपछि न त रहन सक्छ या न त नरहन सक्छ, यही सत्य हो अन्य व्यर्थ हुन् ? यसरी प्रश्न गर्दा “उत्तिय ! मैले यो पनि भनेको छैन—‘तथागत परममृत्युपछि न त रहन सक्छ या न त नरहन सक्छ ।’ त्यसोभए भो गोतम ! तपाईंले के भन्नुहुन्छ त ?”

“उत्तिय !” मैले राम्रोसित जानेर सत्वका विशुद्धिको निम्ति, शोक-रुवाई-पिटाईबाट पारहुन, दुःख-दौर्मनस्य हटाउन, ज्ञान प्राप्तिको निम्ति र निर्वाण साक्षात्कारको निम्ति श्रावकहरूलाई धर्म उपदेश दिन्छु ।”

“भो गोतम !” तपाईंले जुन राम्रोसित जानेर सत्वका विशुद्धिको निम्ति, शोक-रुवाई-पिटाईबाट पारहुन, दुःख-दौर्मनस्य हटाउन, ज्ञान प्राप्तिको निम्ति र निर्वाण साक्षात्कारको निम्ति श्रावकहरूलाई धर्म उपदेश दिनुहुन्छ, समस्त लोकका वा आधालोकका वा तेस्रो हिस्साका लोकलाई त्यसतिर (निर्वाण) लान सक्नुहुन्छ । यसरी भन्दा भगवान चुप लाग्नुभयो ।

अनि आयुष्मान आनन्दलाई यस्तो लाग्यो— “उत्तिय परिव्राजकसँग पापमय दृष्टि नहोस्— ‘जब श्रमण गोतमसँग सर्व-उत्कर्षक प्रश्न सोधिन्छ, तब श्रमण गोतम चुप लागेर बस्नुहुँदा, उत्तर नदिनु हुँदा अनि समाधान नगर्नु हुँदा’ उत्तिय परिव्राजकलाई दीर्घकालसम्म अहित र दुःखको निम्ति हुनेछ ।

अनि त आयुष्मान आनन्दले उत्तिय परिव्राजकलाई यसरी भन्यो— “त्यसोभए उत्तिय ! तिमीलाई उपमा दिन्छु । उपमा दिंदा यहाँ कोही कोही विज्ञानको निम्ति कथनको अर्थ स्पष्ट हुन्छ । आयुष्मान उत्तिय ! राजाको प्रत्यन्त नगरमा चारैतिर जग बल्लियो गरी लगाएको हुन्छ, दृढ पर्खाल हुन्छ तथा सुदृढ तोरण हुन्छ अनि त्यसमा एउटैमात्र द्वार हुन्छ । त्यहाँको द्वारपाल पण्डित, चतुर र मेधावीले नचिनेकालाई पस्न नदिने अनि चिनेकोलाई पस्न दिन्छ । ऊ नगरको चारैतिर घुम्छ, चारैतिर घुमेर हेर्दा उसले कहीं पनि पर्खालमा चिरा परेको, भट्केको यहाँसम्म कि बिरालो पनि आवत-जावत गर्नु सक्ने देख्दैन । उसलाई यो थाहा हुँदैन— ‘यतिसम्मका प्राणी यस नगरको भित्र पस्छन् वा बाहिर जान्छन्’ तर उसलाई यस्तो थाहा हुन्छ— ‘जेजति स्थूल प्राणी छन् यो नगरको भित्र पस्छन् वा निस्कन्छन् सबै ती यही द्वारबाट पस्छन् वा निस्कन्छन् ।

“यसरी नै, आवुसो उत्तिय ! तथागतसँग यस्तो उत्सुकता हुँदैन— ‘समस्त लोककालाई वा आधा हिरराका लोकलाई वा तेस्रो हिस्साका लोकलाई निर्वाणतिर लान सकिन्छ ।’ अतः तथागतलाई त यस्तो हुन्छ— ‘जतिपनि लोकका वा आधा हिस्साका लोक वा तेस्रो हिस्साका लोकलाई निर्वाणतिर लान सके, लान सकिरहेको छु वा लान सक्नेछु, ती सबै पाँच नीवरण विनष्ट गर्छ, चित्तको उपक्लेशलाई प्रज्ञाद्वारा दुर्बल गर्छ, चारस्मृतिप्रस्थानप्रति चित्त सुप्रतिष्ठित हुन्छ अनि सप्त बोध्यङ्गलाई यथार्थसहित अभ्यास गर्छ । लोकमा यसप्रकारकालाई लिएर गए, लिएर गइरहेको छ अनि लिएर जानेछ । आवुसो उत्तिय ! तिमीले जुन तथागतसँग

प्रश्न सोध्यौ त्यो अकै दृष्टिले सोध्यौ । यसकारण भगवानले तिमीलाई केही भन्नुभएन ।”

६. कोकनुदसुत्त

९६. एक समय आयुष्मान आनन्द राजगहस्थित तपोदाराममा बस्नुहुन्थ्यो । त्यस समय आयुष्मान आनन्द रातको समय बितेपछि बिहान सबेरै उठ्नु भई जहाँ तपोदा नदी थियो, त्यहाँ स्नान गर्न जानुभयो । तपोदा नदीमा नुहाई सकेपछि एकछेउमा आउनु भई शरीरको पानी पुछ्दै एउटै चीवर धारण गरी उभी रहनुभएको थियो । कोकनद परिव्राजक पनि रातको समय बितेपछि बिहान सबेरै उठी जहाँ तपोदा नदी थियो, त्यहाँ स्नान गर्न गए । कोकनद परिव्राजकले आयुष्मान आनन्द टाढैबाट देखे । देखेर आयुष्मान आनन्दलाई यसरी सोध्यो— “आवुसो ! तिमी को हो ?” “आवुसो ! म भिक्षु हूँ ।”

“आवुसो ! कुन वर्गका भिक्षु हो ?” “आवुसो ! म शाक्यपुत्र श्रमण वर्गका हूँ ।”

“यदि आयुष्मानले अवसर दिनुभएमा मैले आयुष्मानसँग केही प्रश्नको उत्तर चाहन्छु ।” “सोध, आवुसो ! सुनेर बुझ्नेछु ।”

“के तपाईंको दृष्टि यो हो ? ‘लोक शाश्वत हो, यही नै सत्य हो, अन्य व्यर्थ हुन् ?’ आवुसो ! म यो दृष्टिको होइन—‘लोक शाश्वत हो, यही नै सत्य हो, अन्य व्यर्थ हुन् ।’ ”

“के तपाईंको दृष्टि यो हो ? ‘लोक अशाश्वत हो, यही नै सत्य हो, अन्य व्यर्थ हुन् ?’ आवुसो ! म यो दृष्टिको होइन—‘लोक अशाश्वत हो, यही नै सत्य हो, अन्य व्यर्थ हुन् ।’ ”

“के तपाईंको दृष्टि यो हो ? के त लोकको सीमा छ, लोक अनन्त छ. त्यही जीव त्यही शरीर हो... जीव अकै शरीर अकै हो... मृत्युपछि तथागत रहनेछ... परममृत्युपछि तथागत रहनेछैन... परममृत्युपछि तथागत रहन्छ या रहँदैन... तथागत परममृत्युपछि न त रहन सक्छ या न त नरहन सक्छ, यही सत्य हो अन्य व्यर्थ हुन् ? आवुसो ! म यो दृष्टिको होइन— ‘न त रहन सक्छ या न त नरहन सक्छ, अन्य व्यर्थ हुन् ।’ ”

“त्यसोभए तपाईले जान्नु पनि हुन्न, देख्नु पनि हुन्न ?” “आवुसो ! यस्तो त होइन कि, मैले जान्दिन वा देख्दिन । आवुसो ! मैले जानेको पनि छु अनि देखेको पनि छु ।”

“के तपाईंको दृष्टि यो हो ? ‘लोक शाश्वत हो, यही नै सत्य हो, अन्य व्यर्थ हुन् ?’ भनी सोढा— “आवुसो ! म यो दृष्टिको होइन—‘लोक शाश्वत हो, यही नै सत्य हो, अन्य व्यर्थ हुन् ।’ ”

“के तपाईंको दृष्टि यो हो ? ‘लोक अशाश्वत हो, यही नै सत्य हो, अन्य व्यर्थ हुन् ?’ भनी सोढा— “आवुसो ! म यो दृष्टिको होइन—‘लोक अशाश्वत हो, यही नै सत्य हो, अन्य व्यर्थ हुन् ।’ ”

“के तपाईंको दृष्टि यो हो ? के त लोकको सीमा छ, ... लोक अनन्त छ... त्यही जीव त्यही शरीर हो... जीव अर्कै शरीर अर्कै हो... मृत्युपछि तथागत रहनेछ... परममृत्युपछि तथागत रहनेछैन... परममृत्युपछि तथागत रहन्छ या रहँदैन... तथागत परममृत्युपछि न त रहन सक्छ या न त नरहन सक्छ, यही सत्य हो अन्य व्यर्थ हुन् ? आवुसो ! म यो दृष्टिको होइन— ‘न त रहन सक्छ या न त नरहन सक्छ, अन्य व्यर्थ हुन् ।’ ”

“त्यसोभए तपाईले जान्नु पनि हुन्न, देख्नु पनि हुन्न ?” यसरी भन्दा पनि ‘आवुसो ! यस्तो त होइन कि, मैले जान्दिन वा देख्दिन । आवुसो ! मैले जानेको पनि छु अनि देखेको पनि छु, भन्नुहुन्छ ।’ आवुसो ! तपाईंले भन्नुभएको अर्थलाई कसरी बुझ्ने ?”

“ ‘आवुसो ! लोक शाश्वत हो, यही नै सत्य हो, अन्य व्यर्थ हुन्’ यो दृष्टिगत मात्र हो । ‘आवुसो ! लोक अशाश्वत हो, यही नै सत्य हो, अन्य व्यर्थ हुन्’ यो दृष्टिगत मात्र हो । लोकको सीमा छ, ... लोक अनन्त छ... त्यही जीव त्यही शरीर हो... जीव अर्कै शरीर अर्कै हो... मृत्युपछि तथागत रहनेछ... परममृत्युपछि तथागत रहनेछैन... परममृत्युपछि तथागत रहन्छ या रहँदैन... तथागत परममृत्युपछि न त रहन सक्छ या न त नरहन सक्छ, यही सत्य हो अन्य व्यर्थ हुन्’ आवुसो ! यो दृष्टिगत मात्र हुन् ।

“आवुसो ! जेजति दृष्टि छन्, दृष्टिस्थान छन्, दृष्टि अधिष्ठान छन्, दृष्टि-परियुद्धान छन्, दृष्टि-समुद्धान छन् अनि दृष्टि-समुद्घाट छन् त्यसलाई मैले जानेको छु अनि त्यसलाई मैले देखेको छु । त्यसलाई जानेको हुनाले र त्यसलाई देखेको

हुनाले किन मैले जानेको छैन र देखेको छैन भन्ने ?' आवुसो ! मैले जान्दछु अनि देख्दछु ।

“आयुष्मान ! तपाईंको नाउँ के हो अनि सब्रह्मचारीले तपाईंलाई के नाउँ लिएर बोलाउनु हुन्छ ? “आवुसो ! मेरो नाउँ ‘आनन्द’ हो, सब्रह्मचारीले मलाई ‘आनन्द’ भनी बोलाउँछन् । कस्तो अचम्भ लागदो कुरा मैले महाआचार्यसँग कुराकानी गरिरहँदा पनि थाहा पाउन सकिँन कि ‘आयुष्मान आनन्द’ भनी । तपाईंआयुष्मान आनन्द हुन् भनी थाहा पाउन सकिन । यति पनि ममा सुभ्रबुभ्र भएन । क्षमा गर्नुहोस्, आयुष्मान आनन्द !”

७. आहुनेय्यसुत्त

९७. “भिक्षुहो ! दश अङ्गद्वारा सम्पन्न भिक्षु आवाहन गर्न, पाहुना गर्न, दान-दक्षिणा दिन, दुई हात जोडी नमस्कार गर्न अनि अतिउत्तम पुण्य क्षेत्र हुन् ।

“ती दश के के हुन् ? भिक्षुहो ! भिक्षु शीलवान हुन्छ, प्रातिमोक्षको नियम पालन गर्छ, आचारण-व्यवहारसम्पन्न हुन्छ, अणुमात्रको दोषमा पनि भयदर्शी हुन्छ अनि शिक्षापद राम्रोसित पालन गर्छ ।

बहुश्रुत, श्रुतधारी र श्रुतसंग्रह गर्छ । जुन ती धर्महरू अर्थ र व्यञ्जनस-हित आदिकल्याण मध्यकल्याण र अन्तकल्याणक केवल सार्थक सव्यञ्जनले परिपूर्ण, परिशुद्ध ब्रह्मचर्यको कुरा गर्छ, त्यसप्रकारको धर्ममा बहुश्रुत हुन्छ, धारण गर्छ, वाणीमा परिचित हुन्छ, मनद्वारा सम्यकरूपले जानेको हुन्छ अनि दृष्टिमा सुपारदर्शी हुन्छ ।

“कल्याणमित्र, कल्याणसहाय तथा कल्याणसँगी हुन्छ ।

“ सम्यकदर्शनले सम्पन्न तथा सम्यकदृष्टिको हुन्छ ।

“अनेकप्रकारले ऋद्धिको अनुभव गर्छ— एकबाट बहु हुन्छ । बहुबाट एक हुन्छ । आविर्भाव र अन्तर्धान हुन्छ, आकाशमा जस्तै पर्खाल बाहिर, पर्खाल र पर्वत पनि आरपार गर्छ । पानीमा भैं पृथ्वी भित्र पस्छ अनि निस्कन्छ । पृथ्वीमा भैं पानीले नभिज्ने गरी जान्छ । पक्षी भैं आकाशमा पलेटिकसी बस्छ । यस्तो महाऋद्धि भएको, महाप्रभावशाली चन्द्र र सूर्यलाई पनि हातले स्पर्श गर्छ तथा परिमार्जन गर्छ । ब्रह्मलोकमा पनि सशरीर पुग्छ ।

“मनुष्यको भन्दा पनि उत्तम दिव्यमय श्रोतधातुद्वारा टाढा, नजिक वा उभय शब्द सुन्न सक्छ । चित्तद्वार परसत्त्व वा परप्राणीको चित्त जान्नसक्छ । सराग चित्तको भए ‘सराग चित्त’ भनी जान्दछ । वीतराग चित्त भए ‘वीतराग चित्त’ भनी जान्दछ । सद्द्वेष चित्त भए... द्वेषरहित चित्त भए... समोह चित्त भए... मोहरहित चित्त भए... सांक्षिप्त चित्त भए... चञ्चल चित्त भए... महान चित्त भए... महान चित्त नभए... संकुचित चित्त भए... अतिउत्तम चित्त भए... समाहित चित्त भए... असमाहित चित्त भए... विमुक्त चित्त भए... अनि अविमुक्त चित्त भए ‘अविमुक्त चित्तको’ भनी जान्दछ ।

“अनेकौप्रकारले पूर्वजन्मका कुरा अनुस्मरण गर्नसक्छ जस्तै कि— एक जन्म, दुई जन्म, तीन जन्म, चार जन्म, पाँच जन्म, दश जन्म, बीस जन्म, तीस जन्म, चालीस जन्म, पचास जन्म, सय जन्म, हजार जन्म, लाख जन्म, अनेक संवर्त कल्प, अनेक विवर्त कल्प, अनेक संवर्त-विवर्त कल्पमा— ‘म यस्तो ठाउँमा थिएँ, यस्तो नाउँको थिएँ, यस्तो गोत्रको थिएँ, यस्तो वर्णको थिएँ, यस किसिमको आहार थियो, यस किसिमले सुख-दुःखको अनुभव गरेँ अनि यतिसम्मको आयु थियो । त्यसबेला त्यहाँबाट मृत्यु भई फलानो ठाउँमा जन्मेँ, त्यहाँ म यस्तो नाउँको थिएँ, यस्तो गोत्रको थिएँ, यस्तो वर्णको थिएँ, यस किसिमको आहार थियो, यस किसिमले सुख-दुःखको अनुभव गरेँ अनि यतिसम्मको आयु थियो । त्यहाँबाट मृत्यु भई यहाँ जन्मेँ । यसरी आकारसहित, उद्देश्यसहित अनेकौप्रकारले पूर्व जन्मका विषय अनुस्मरण गर्न सक्छ ।

मनुष्यको भन्दा पनि उत्तम दिव्य विशुद्धचक्षुद्वारा प्राणीहरू मृत्यु भएको र जन्म लिएको, हीन, प्रणीत, सुवर्ण, दुर्वर्ण, सुगति, दुर्गति तथा सत्त्वका यथा कर्मानुसारको गति जान्नसक्छ । ‘यो व्यक्ति शारीरिक दुष्कर्मद्वारा युक्त हुनाले, वाचसिक दुष्कर्मद्वारा युक्त हुनाले, मानसिक दुष्कर्मद्वारा युक्त हुनाले, आर्यहरूको निन्दक हुनाले, मिथ्यादृष्टिक हुनाले र मिथ्यादृष्टिको कर्ममा संलग्न रहनाले शरीर भेद भई मृत्यु पश्चात तिनीहरू अपाय, दुर्गति, दुःख भोग गर्नु पर्ने ठाउँ तथा नर्कमा उत्पत्ति भएको जान्नसक्छ । ‘यी प्राणीहरू शारीरिक सुकर्मद्वारा युक्त हुनाले, वाचसिक सुकर्मद्वारा युक्त हुनाले, मानसिक सुकर्मद्वारा युक्त हुनाले, आर्यहरूलाई निन्दा नगर्नाले, सम्यकदृष्टिक हुनाले र सम्यकदृष्टिको कर्ममा संलग्न रहनाले शरीर भेद भई मृत्यु पश्चात तिनीहरू सुगति तथा स्वर्ग लोकमा उत्पत्ति भएको जान्नसक्छ । यसरी मनुष्यको भन्दा पनि उत्तम दिव्य विशुद्धचक्षुद्वारा प्राणीहरू मृत्यु भएको, जन्म लिएको, हीन, प्रणीत, सुवर्ण, दुर्वर्ण, सुगति, दुर्गति तथा सत्त्वका यथाकर्मानुसार गति जान्नसक्छ ।

“आश्रव क्षय गरी, अनाश्रवी भई चित्त विमुक्ति र प्रज्ञा विमुक्तिलाई यसै शरीरले स्वयम् अभिज्ञात, साक्षात्कार र प्राप्त गरी बस्छ । भिक्षुहो ! यी नै दश धर्मद्वारा सम्पन्न भिक्षु आक्कान गर्न, पाहुना- गर्न, दान-दक्षिणा दिन, दुई हात जोडी नमस्कार गर्न अनि अति उत्तम पुण्य क्षेत्र हुन्छ ।”

८. थेरसुत्तं

९८. “भिक्षुहो ! यी दश धर्ममा सम्पन्न हुँदा स्थविर भिक्षु जुन-जुन दिशामा बस्छ सुखपूर्वक नै बस्छ । ती दश के के हुन् ? दीर्घकालको चिर प्रव्रजित स्थविर हुन्छ । शीलवान हुन्छ... शिक्षा राम्रोसित पालन गर्छ । बहुश्रुत हुन्छ... दृष्टि छिचोल्न सक्छ । उभय प्रातिमोक्ष र सूत्रको अनुव्यञ्जन विस्तारित गर्न सक्छ, कण्ठस्थ गर्छ, सुविभक्त गर्न सक्छ, सुप्रवर्तक हुन्छ, सुनिश्चित हुन्छ, उत्पन्न भैभगडा शान्त पार्न कुशल हुन्छ, धर्मकामी हुन्छ, प्रिय व्यवहारको हुन्छ, अभिधर्म र अभिविनयको विषयमा उदार-प्रमुदित हुन्छ, जुनकुनै चीवर-पिण्डपात-रोगीका निमित्त भैषज्य-परिष्कारादिमा सन्तुष्ट हुन्छ, हिंडाई-डुलाई र घर भित्र बस्दा सुसंयमी हुन्छ, यसै शरीरमा सुख दिने चार चैतसिक ध्यान अनायासै प्रचुरमात्रामा तथा धैरै नै प्राप्त गर्छ, आश्रव क्षय गरी अनाश्रवी भई चित्त विमुक्ति, प्रज्ञा विमुक्ति यसै शरीरले स्वयम् अभिज्ञात, साक्षात्कार अनि प्राप्त गरी बस्छ । भिक्षुहो ! यी नै दश धर्ममा सम्पन्न हुँदा स्थविर भिक्षु जुन-जुन दिशामा बस्छ, सुखपूर्वक नै बस्छ ।”

९. उपालिसुत्तं

९९. त्यस समय आयुष्मान् उपालि जहाँ भगवान हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ गए । त्यहाँ पुगी भगवानलाई अभिवादन गरी एक ठाउँमा बसे । एक ठाउँमा बसेपछि आयुष्मान् उपालिले भगवानलाई यसरी भने- “म वन-जङ्गलमा गई एकान्तवास बस्न चाहन्छु ।”

“उपालि ! वन-जङ्गलमा गई एकान्तवास बस्नु भनेको कठिन हो । एकलै बस्नु भनेको दुष्कर हो । जो भिक्षु समाधिलाभी हुँदैन उसको एकाग्र चित्त मानौं वनले हरण गरे जस्तो हुन्छ । उपालि ! यदि कसैले यसो भन्छ-‘मैले बिना समाधि लाभ गरी वन-जङ्गलमा गई एकान्तवास बस्न सक्छु’, उसप्रति यो आकांक्षा गर्नुपर्छ- ‘हिम्मत हारा हुन्छ वा माथि-माथि तैरने हुन्छ ।’

“उपालि ! जस्तै कि, ठूलो तलाउ हुन्छ । सप्त रत्न वा साढेआठ रत्न बराबर अग्लो हाती आउँछ । उसलाई यस्तो हुन्छ— ‘म यस तलाउमा उत्रेर कान धोई, खेल-क्रिडा किन नगरूँ; पिठ्चूँ धोई, खेल-क्रिडा किन नगरूँ । कान धोई, खेल-क्रिडा गरी; पिठ्चूँ धोई, खेल-क्रिडा गरी; नुहाई, पानी पिई अनि बाहिर आई जहाँ इच्छा हुन्छ त्यहाँ जान्छु । ऊ त्यस तलाउमा उत्रेर कान धोएर खेल-क्रिडा गर्छ, पिठ्चूँ धोएर खेल-क्रिडा गर्छ । कान धोएर खेल-क्रिडा गरेपछि, पिठ्चूँ पनि धोएर खेल-क्रिडा गरेपछि, नुहाई, पानी पिएर बाहिर निस्कन्छ अनि जहाँ जान चाहन्छ त्यहाँ जान्छ । त्यो के कारणले ? उपालि ! उसको शरीर ठूलो भएकोले पानी गहिरो भएता पनि भूमि स्पर्श गर्न सक्छ ।

“अब खरायो वा बिरालो आवस् । उसलाई यस्तो हुन्छ— ‘हाती र ममा के नै फरक छ ! म यस तलाउमा उत्रेर कान पनि धोएर किन खेल-क्रिडा नगरूँ, पिठ्चूँ पनि धोएर किन खेल-क्रिडा नगरूँ । कान पनि धोएर खेल-क्रिडा गरेपछि, पिठ्चूँ पनि धोएर खेल-क्रिडा गरेपछि, नुहाएर अनि पानी पिएपछि बाहिर आई जहाँ इच्छा हुन्छ, त्यहाँ जान्छु । उसले विचारै नगरी तलाउमा हाम फाल्छ । उसप्रति यो आकांक्षा गर्नुपर्छ— ‘हिम्मत हारा हुन्छ वा माथि-माथि तैरने हुन्छ ।’ त्यो के कारणले ? उपालि ! आफ्नो शरीर सानो हुनाले पानी गहिरो हुनाले भूमि स्पर्श गर्न सक्दैन । उपालि ! जसले यसरी भन्छ— ‘मैले बिना समाधि लाभ गरी वन-जङ्गल गई एकान्तवास बस्न सक्छु’, उसप्रति यो आकांक्षा गर्नुपर्छ— ‘हिम्मत हारा हुन्छ वा माथि-माथि तैरने हुन्छ ।’

“उपालि ! भर्खरको उत्तानो परिरहेको बालक आफ्नै मल-मूत्रमा खेलिरहेको हुन्छ । उपालि ! तिमी के मान्छौ ? के यो सम्पूर्णरूपले मूर्खपूर्ण बाल क्रिडा होइन र ? “हो, भन्ते !”

Dhamma.Digital

“उपालि ! त्यही बालक पछि ठूलो भएर इन्द्रिय विकसित भएपछि जुनकुनै बाल खेल, जस्तो कि— वङ्ग, घटिक, मोक्खचिकं, चिङ्गलकं, पत्तालहक, रथ र धनुष खेल खेल्छ । उपालि ! के तिमी मान्छौ, यी खेलहरू पहिलेको खेल भन्दा पनि श्रेष्ठ र उत्तम होइन र ?” “हो, भन्ते !”

“उपालि ! त्यही बालक पछि ठूलो वा विकसित भएपछि उसको इन्द्रिय परिपक्व भएपछि पाँच कामगुणमा अनुरक्त र समर्पित हुन उसको अङ्ग बनेको हुन्छ— चक्षु विषय रूपप्रति इष्ट, सुन्दर, प्रिय, कामुक र मनोरञ्जक हुन्छ । श्रोत विषय शब्दप्रति... घ्राण विषय गन्धप्रति... जिह्वा विषय रसप्रति... काय

विषय स्पर्शप्रति इष्ट, सुन्दर, प्रिय, कामुक र मनोरञ्जक हुन्छ । के तिमी मान्छौ, यी खेलहरू पहिलेको खेल भन्दा पनि श्रेष्ठ र उत्तम होइन र ?” “हो, भन्ते !”

“उपालि ! यहाँ लोकमा तथागत, अर्हत, सम्यकसम्बुद्ध, विद्या-चरण सम्पन्न, सुगत, लोकविज्ञ, अतिउत्तम पुरुषदमन सारथि, देव-मनुष्यका शास्ता, बुद्ध तथा भगवान हुनुहुन्छ । वहाँ स्वयम् यस लोकसहित सदेव, समार, सब्रह्मा लोकसहित सदेव, समार, सब्रह्मा, सश्रमण-ब्राह्मण-प्रजा तथा सदेव-मनुष्य अभिज्ञात र साक्षात्कार गरी प्रवर्तन गर्नुहुन्छ ।

“वहाँको त्यो धर्म गृहपति वा गृहपति-पुत्र वा अन्य कुलमा जन्मेकाले श्रवण गर्छ । उसले त्यो धर्म श्रवण गरी तथागतप्रति श्रद्धावान हुन्छ । उसले त्यसप्रति श्रद्धासम्पन्न भई यसरी प्रत्यवेक्षण गर्छ— ‘घरवास भनेको बन्धन हो, रजसमान हो अनि प्रव्रज्या भनेको खुल्ला आकाश समान हो । घरमा बसेर एकदमै परिपूर्ण र परिशुद्ध शङ्ख भैं ब्रह्मचर्य पालन गर्नु सहज छैन । त्यसैले केश-दाही खोरी, काषाय-वस्त्र धारण गरी अनि घरवार छाडी किन म प्रव्रजित नबनूँ !’

“उसले एकदिन अल्प भोगसामाग्री त्याग्छ, महत भोगसामाग्री त्याग्छ, सानो वा ठूलो परिवार त्याग गरी केश-दाही खोरी, काषाय-वस्त्र धारण गरी अनि घरवार छाडी प्रव्रजित हुन्छ ।

“ऊ यसरी प्रव्रजित भएपछि जीवनमा भिक्षुहरूको शिक्षा सम्पन्न गर्छ । प्राणी हिंसा गर्नबाट विरत भई दण्डविहिन, शस्त्रविहिन, लजालु र सबै प्राणीप्रति हितानुकम्पी भई बस्दछ ।

“चोर्न छोडेर, चोर्नबाट विरत भई, दिएको लिने हुन्छ अनि दिनलागेको नै आशा गर्ने हुन्छ । यसप्रकार आफू पवित्रमय जीवनको भई बस्दछ ।

“अब्रह्मचर्य परित्याग गरी ब्रह्मचारी हुन्छ । ग्राम्य मैथुन धर्मबाट टाढा रहन्छ ।

“भूटो बोली छोडेर, भूटो बोलीबाट विरत हुन्छ । सत्यवादी, विश्वासी, नैतिकवान, निश्छल र अवञ्चनीय हुन्छ ।

“चुकली गर्न छोडेर, चुकली गर्नबाट विरत हुन्छ । यहाँ सुनेर त्यहाँ गई कुरा लगाई तिनीहरूबीच भगडा गर्न लाउँदैन, त्यहाँ कुरा सुनेर यहाँ आई कुरा

लगाई तिनीहरूबीच भगडा गर्न लाउँदैन । नमिलेकालाई मिलाउने, मिलेकालाई नफुटाउने, एकतामा प्रसन्न हुने, एकतामा रमाउने र एकतामा आनन्दित हुन्छ । एकता हुने बोली बोल्छ ।

“कठोर वचन छोडेर, कठोर वचनबाट विरत हुन्छ । जुन वचन निर्दोष, कर्णप्रिय, प्रेममय, हृदयस्पर्शी, शिष्ट, बहुजन प्रिय र बहुजन मनोनुकूल हुने बोल्छ ।

“बकम्फुस कुरा छोडेर, बकम्फुस कुरा गर्नबाट विरत हुन्छ । समयोचित बोल्ने, सत्यवादी, हितकर बोल्ने, धर्मवादी, विनयवादी, सुरक्षित वचन बोल्ने, ठीक समयमा कारणसहित, सीमामा रही अनि उपयुक्त कुरा गर्छ ।

“उसले बीज तथा वनस्पति नष्ट गर्दैन । रातमा नखाने, विकाल भोजन गर्नबाट विरत भई एक छाके हुन्छ । नाच-गान-वाद्य र तमाशा हेर्नबाट विरत हुन्छ । माला-गन्धको लेपन, धारण र आभूषित गर्नबाट विरत हुन्छ । उच्चासन-महासनबाट विरत हुन्छ । सुन-चाँदी, रूपैया-पैसा ग्रहण गर्नबाट विरत हुन्छ । काँचो अन्नादि ग्रहण गर्नबाट विरत हुन्छ । काँचोमासु ग्रहण गर्नबाट विरत हुन्छ । स्त्री तथा कुमारी ग्रहण गर्नबाट विरत हुन्छ । दास-दासी ग्रहण गर्नबाट विरत हुन्छ । भेंडा-बाखा ग्रहण गर्नबाट विरत हुन्छ । कुखुरा-सुंगुर ग्रहण गर्नबाट विरत हुन्छ । हात्ती-घोडा-गौ ग्रहण गर्नबाट विरत हुन्छ । खेत-वस्तु ग्रहण गर्नबाट विरत हुन्छ । दूतकर्म तथा सदेश लिई आवत-जावत गर्नबाट विरत हुन्छ । क्रय-विक्रय गर्नबाट विरत हुन्छ । तराजूमा ठगी गर्ने, काँस-धातुको ठगी गर्ने अनि नाप-मापनमा ठगी गर्नबाट विरत हुन्छ । घूस लिने, ठगी गर्ने, धोका दिनबाट विरत हुन्छ । काट्न, बध गर्न, बाँध्न, डकैटी गर्न अपहरण गर्न र दुस्साहसिक कार्य गर्नबाट विरत हुन्छ ।

“ऊ शरीर ढाक्नको निमित्त चीवर र पेट भर्नको निमित्त भिक्षान्नद्वारा सन्तुष्ट हुन्छ । जहाँ-जहाँ जाने हो, आफ्नो चीवर पात्र लिएर जान्छ, जस्तो कि पंक्षी जहाँ-जहाँ उडेर जान्छ त्यहाँ-त्यहाँ आफ्नो पखेटा सँगै लिएर जान्छ । यसरी नै शरीर ढाक्नको निमित्त चीवर र पेट भर्नको निमित्त भिक्षान्न-बाट सन्तुष्ट हुन्छ । जहाँ-जहाँ जाने हो, आफ्नो चीवर र पात्र लिएर जान्छ । उसले यी आर्य शीलस्कन्धसम्पन्न भई स्वकिय निर्दोषमय सुख अनुभूति गर्छ ।

“ऊ चक्षुद्वारा रूप हेरी निमित्तग्राही हुँदैन तथा व्यञ्जनग्राही हुँदैन । ऊ होशियार हुन्छ, चक्षु असंयमित हुँदा कहीं लोभ-द्वेष पापमय अकुशल धर्मले मनमा ठाउँ लिन नपाओस् । त्यस पापमय विचारबाट टाढा रहन प्रयत्नशील हुन्छ, आफ्नो

आँखालाई वशमा राख्छ तथा आफ्नो आँखालाई संयमित गर्छ । उसले श्रोतद्वारा शब्द श्रवण गरी... घ्राणद्वारा गन्ध सुँधी... जिह्वाद्वारा रसास्वाद लिई... कायद्वारा स्पर्श गरी... मनद्वारा मन-विषयमा जाँदा निमित्तग्राही हुँदैन तथा व्यञ्जनग्राही हुँदैन । ऊ होशियार हुन्छ, मन असंयमित हुँदा कहीं लोभ-द्वेष पापमय अकुशल धर्मले मनमा ठाउँ लिन नपाओस् । त्यसमा संयमित हुन कटिबद्ध हुन्छ, मनेन्द्रियलाई रक्षा तथा मनेन्द्रियलाई संयमित गर्छ । उसले यी आर्य इन्द्रिय संवरमा सम्पन्न भई, स्वकिय सन्तोषमय सुखको अनुभूति गर्छ ।

“ऊ आवत-जावत गर्दा होशियार हुन्छ । हेरी-हेराइमा होशियार हुन्छ । खुम्च्याउँदा-पसार्दा होशियार हुन्छ । संघाटि-पात्र-चीवर धारण गर्दा होशियार हुन्छ । भोजन गर्दा, पिउँदा, खाँदा र स्वाद लिँदा होशियार हुन्छ । दिसा-पिसाब गर्दा होशियार हुन्छ । जाँदा, उभिरहँदा, बस्दा, सुत्दा, जागिरहँदा, कुरा गर्दा र चुप लाग्दा होशियार हुन्छ ।

“ऊ यी आर्य शीलस्कन्धद्वारा सम्पन्न हुन्छ, यी आर्य इन्द्रिय संयमद्वारा सम्पन्न हुन्छ, यी आर्य स्मृतिसम्प्रजन्यद्वारा सम्पन्न भई अरण्य, वृक्षमूल, पर्वत, कन्दरा, गुफा, मशान, वनमार्ग, खुल्ला आकाश वा पराल धुप्रिएको एकान्तस्थानमा शयनासनको सेवन गर्छ । ऊ अरण्य वा वृक्षमूलस्थान वा शून्यागारमा गई पलेटी कसी, शरीर सीधा अनि सम्मुखमा स्मृति राखी बस्छ ।

“लोकमा लोभ त्यागी, निर्लोभी चित्तको हुन्छ तथा चित्तबाट उसले लोभ हटाउँछ । द्वेष-क्रोध त्यागी, द्वेषरहित चित्तको हुन्छ, समस्त सत्त्वप्रति हितानुकम्पी हुन्छ तथा द्वेष हटाई चित्त परिशुद्ध पार्छ । स्त्यानमिद्ध विनष्ट गरी, स्त्यानमिद्धरहित हुन्छ, आलोकसंज्ञाको हुन्छ, स्त्यानमिद्धलाई स्मृति-सम्प्रजन्यताबाट चित्त परिशुद्ध पार्छ । औद्धत्य-कौकृत्य त्यागी, स्वकिय उपशान्त चित्तको भई, उद्धततारहित भई बस्छ । औद्धत्य-कौकृत्यबाट चित्त परिशुद्ध पार्छ । शंका त्यागी, शंकारहित भई बस्छ । कुशल धर्मप्रति शंकाविहिन भई बस्छ तथा शंकाबाट चित्त परिशुद्ध पार्छ ।

उसले चित्तको उपक्लेश, प्रज्ञा दुर्बल पार्ने पाँच बन्धन छाडी काम-विषयबाट अलगिएर अनि अकुशलबाट पनि अलगिएर सवितर्क, सविचार, विवेकबाट (एकान्तवासी हुँदा) उत्पन्न प्रीति सुखले युक्त प्रथम ध्यान लाभ गरी बस्छ । उपालि ! के तिमी मान्छौ त यो चर्या पहिलेको चर्या भन्दा पनि श्रेष्ठतर तथा प्रणीततर होइन र ?” “हो, भन्ते !”

“उपालि ! मेरा श्रावकले आफूमा रहेका यी धर्म हेरी अरण्यमा एकान्तवासी हुन्छन् तर त्यो सदर्थ उपलब्ध गरेको हुँदैन ।

“अनि अर्को, उपालि ! भिक्षुले वितर्क-विचार शान्त गरी..... द्वितीय ध्यान लाभ गरी बस्छ । उपालि ! के तिमी मान्छौ त यो चर्या पहिलेको चर्या भन्दा पनि श्रेष्ठतर तथा प्रणीततर होइन र ?” “हो, भन्ते !”

“उपालि ! मेरा श्रावकले आफूमा यो धर्म रहेको हेरी अरण्यमा एकान्तवास बस्ने गर्छ । तर उसले त्यो सदर्थ उपलब्ध गरेको हुँदैन ।

“अनि अर्को, उपालि ! ‘प्रीतिवाट विरागिएर स्मृति-सम्प्रजन्यसहित उपेक्षक भइकन शरीरद्वारा सुखको अनुभव गरी बस्छ, उसलाई ती आर्यहरूले भन्ने गर्छन्- ‘उपेक्षावान्, स्मृति-वान र सुखकासाथ तृतीय ध्यान लाभ गरी बस्ने ।’ त्यो तृतीय ध्यान लाभो हुन्छ । उपालि ! के तिमी मान्छौ त यो चर्या पहिलेको चर्याभन्दा पनि श्रेष्ठतर तथा प्रणीततर होइन र ?” “हो, भन्ते !”

“उपालि ! मेरा श्रावकले आफूमा यो धर्म रहेको हेरी अरण्यमा एकान्तवास बस्ने गर्छ । तर उसले त्यो सदर्थ उपलब्ध गरेको हुँदैन ।

“अनि अर्को, उपालि ! भिक्षुले ‘सुख पनि त्यागेर, दुःख पनि त्यागेर पहिले नै सौमनस्य र दौर्मनस्या नरहने गरी अदुःख, असुखस्वरूप, उपेक्षा-स्मृति, परिशुद्ध युक्त चतुर्थ ध्यान... ।

“अनि अर्को, उपालि ! भिक्षुले समस्त रूप संज्ञा समतिक्रम गरी प्रतिघ संज्ञा अस्त गरी नानात्व संज्ञा मनमा नलिई ‘आकाश अनन्त’ छ भनी आकासानञ्चायतन लाभ गरी बस्छ । उपालि ! के तिमी मान्छौ त, यो चर्या पहिलेको चर्या भन्दा पनि श्रेष्ठतर तथा प्रणीततर होइन र ?” “हो, भन्ते !”

“उपालि ! मेरा श्रावकले आफूमा रहेका यी धर्म हेरी अरण्यमा एकान्तवास बस्ने गर्छ तर उसले त्यो सदर्थ उपलब्ध गरेको हुँदैन ।

“अनि अर्को, उपालि ! भिक्षुले ‘समस्त आकासानञ्चायतन समतिक्रम गरी विज्ञान अनन्त’ छ भनी विज्ञानञ्चायतन लाभ गरी बस्छ... ।

“समस्त विज्ञानञ्चायतन समतिक्रम गरी ‘केही छैन’ भनी आकिञ्च-

ञ्जायतन लाभ गरी बस्छ... ।

“समस्त आकिञ्चञ्जायतन समतिक्रम गरी ‘यो नै शान्त हो, यो नै उत्तम हो’ भनी नेवसञ्जानासञ्जायतन लाभ गरी बस्छ । उपालि ! के तिमी मान्छै त यो चर्या पहिलेको चर्या भन्दा पनि श्रेष्ठतर तथा प्रणीततर होइन र ?” “हो, भन्ते !”

“उपालि ! मेरा श्रावकले आफूमा रहेका यी धर्म हेरी अरण्यमा एकान्तवास बस्ने गर्छ । तर उसले त्यो सदर्थ उपलब्ध गरेको हुँदैन ।

“अनि फेरि अर्को, उपालि ! भिक्षुले समस्त नेवसञ्जानासञ्जायतन सम-तिक्रम गरी सञ्जावेदयितनिरोध लाभ गरी बस्छ । यसैलाई प्रजाद्वारा हेरी आश्रव क्षय गर्छ । उपालि ! के तिमी मान्छै त यो चर्या पहिलेको चर्या भन्दा पनि श्रेष्ठतर तथा प्रणीततर होइन र ?” “हो, भन्ते !”

“उपालि ! मेरा श्रावकले आफूमा यी धर्मरहेको हेरी अरण्यमा एकान्तवास बस्ने गर्छ । उसले ती सदर्थ उपलब्ध गरी बसेको हुन्छ ।

“यहाँ हेर, उपालि ! तिमी संघमै रहनु । तिमी संघसित रहँदा राम्रो हुन्छ ।”

१०. अभब्बसुत्तं

१००. “भिक्षुहो ! यी दश धर्म परित्याग नगरेसम्म अर्हत्वको साक्षात्कार गर्न असम्भव छ । ती दश के के हुन् ? राग, द्वेष, मोह, क्रोध, वैर, म्रक्ष, पलास, इर्ष्या, कन्जुस्याई र अहंकार— भिक्षुहो ! यी नै दश धर्म परित्याग नगरेसम्म अर्हत्व साक्षात्कार गर्न असम्भव छ ।”

“भिक्षुहो ! यी दश धर्म परित्याग गरे अर्हत्वको साक्षात्कार गर्न सम्भव छ । ती दश के के हुन् ? राग, द्वेष, मोह, क्रोध, वैर, म्रक्ष, पलास, इर्ष्या, कन्जुस्याई र अहंकार— भिक्षुहो ! यी नै दश धर्म परित्याग गरे अर्हत्व साक्षात्कार गर्न सम्भव छ ।”

३. ततियपण्णासकं

(११) १. समणसञ्जावग्गो

१. समणसञ्जासुत्तं

१०१. “भिक्षुहो ! यी तीन श्रमण संज्ञा हुन्, जसको अभ्यास र वृद्धि गर्दा सात धर्मको परिपूर्ति हुन्छ । ती तीन के के हुन् ? म विरूप हुनेछु, मेरो जीवन पराश्रित हो अनि मेरो चर्या विशेषप्रकारको हुनुपर्छ— भिक्षुहो ! यी नै तीन श्रमण संज्ञाको अभ्यास र वृद्धि गर्दा सात धर्मको परिपूर्ति हुन्छ ।”

“ती सात धर्म के के हुन् ? शील पालन-गर्नमा सतत लाग्नेछ । निर्लोभी हुन्छ, निरहंकारी हुन्छ, शिक्षाकामी हुन्छ, जीवनको निमित्त यो आवश्यक हो भन्ने धारणा हुन्छ अनि प्रयत्नशील हुन्छ । भिक्षुहो ! ती तीन श्रमण संज्ञाको अभ्यास र वृद्धि गर्दा यी सात धर्मको परिपूर्ति हुन्छ ।”

२. बोध्यङ्गसुत्तं

१०२. “भिक्षुहो ! यी सात धर्मको अभ्यास र वृद्धि गर्दा तीन विद्या परिपूर्ति हुन्छ । ती सात के के हुन् ? स्मृतिसम्बोध्यङ्ग, धर्मविचयसम्बोध्यङ्ग, वीर्यसम्बोध्यङ्ग, प्रीतिसम्बोध्यङ्ग, प्रश्रब्धिसम्बोध्यङ्ग, समाधिसम्बोध्यङ्ग र उपेक्षासम्बोध्यङ्ग— यी सात बोध्यङ्गको अभ्यास र वृद्धि गर्दा तीन विद्याको परिपूर्ति हुन्छ । ती तीन के के हुन् ? भिक्षुहो ! यहाँ भिक्षुले अनेकौं पूर्व जन्मका अनुस्मरण गर्नसक्छ, जस्तै कि— एक जन्म, दुई जन्म, तीन जन्म... सआकार, उद्देश्यसहित अनेकौं प्रकारका पूर्व जन्मको अनुस्मरण गर्नसक्छ । मनुष्यको भन्दा पनि उत्तम भएको विशुद्ध दिव्य चक्षुद्वारा... सत्वका यथा कर्मानुसार फल भोग गरेको धाहा पाउँछ । आश्रव क्षय गरी... साक्षात्कार तथा लाभ गरी बस्छ । भिक्षुहो ! यी नै सप्तबोध्यङ्गको अभ्यास र वृद्धि गर्दा तीन विद्या परिपूर्ति हुन्छ ।”

३. मिच्छत्तसुत्तं

१०३. “भिक्षुहो ! मिथ्यात्व हुँदा असफल हुन्छ तथा सफल हुँदैन । भिक्षुहो ! मिथ्यात्व हुँदा कसरी असफल हुन्छ ? भिक्षुहो ! मिथ्यादृष्टि हुँदा मिथ्यासंकल्प हुन्छ, मिथ्यासंकल्प हुँदा मिथ्यावाचा हुन्छ, मिथ्यावाचा हुँदा मिथ्याकर्मान्त हुन्छ,

मिथ्याकर्मान्तं हँदा मिथ्याआजीविका हुन्छ, मिथ्याआजीविका हँदा मिथ्याव्यायाम हुन्छ, मिथ्याव्यायाम हँदा मिथ्यास्मृति हुन्छ, मिथ्यास्मृति हँदा मिथ्यासमाधि हुन्छ, मिथ्यासमाधि हँदा मिथ्याज्ञान हुन्छ अनि मिथ्याज्ञान हँदा मिथ्याविमुक्ति हुन्छ । भिक्षुहो ! यसरी मिथ्यात्व असफलताको कारण हुन्छ तथा सफलताको कारण हुँदैन ।

“भिक्षुहो ! सम्यकत्व हँदा सफलं हुन्छ, असफल हुँदैन । भिक्षुहो ! सम्यकत्व हँदा कसरी सफल हुन्छ ? भिक्षुहो ! सम्यकदृष्टि हँदा सम्यकसंकल्प हुन्छ, सम्यकसंकल्प हँदा सम्यकवाचा हुन्छ, सम्यकवाचा हँदा सम्यकर्मान्त हुन्छ, सम्यकर्मान्त हँदा सम्यकआजीविका हुन्छ, सम्यकआजीविका हँदा सम्यक-व्यायाम हुन्छ, सम्यकव्यायाम हँदा सम्यकस्मृति हुन्छ, सम्यकस्मृति हँदा सम्यकसमाधि हुन्छ, सम्यकसमाधि हँदा सम्यकज्ञान हुन्छ अनि सम्यकज्ञान हँदा सम्यकविमुक्ति हुन्छ । भिक्षुहो ! यसरी सम्यकत्व सफलताको कारण हुन्छ तथा असफलताको कारण हुँदैन ।”

४. बीजसुत्तं

१०४. “भिक्षुहो ! जो व्यक्तिसँग मिथ्यादृष्टि, मिथ्यासंकल्प, मिथ्यावाचा, मिथ्याकर्मान्त, मिथ्या आजीविका, मिथ्याव्यायाम, मिथ्यास्मृति, मिथ्यासमाधि, मिथ्याज्ञान अनि मिथ्याविमुक्ति हुन्छ उसले मिथ्यादृष्टि अनुसार जेजति काय-कर्म, वाचसिक-कर्म र मानसिक-कर्म गर्छ, उसको जुन चेतना, प्रार्थना, आकांक्षा अनि संस्कार हो, ती सबै अनिष्ट, असौन्दर्य, अश्रेय, अहित तथा दुःखको निमित्त हुन्छ । त्यो के कारणले ? भिक्षुहो ! उसको दृष्टि नै पापमय हुनाले ।

“जस्तै कि, भिक्षुहो ! नीमको बीउ वा बेलको बीउ वा तीतो लौकाको बीउलाई रसिलो जमीनमा रोप्दा उसले जेजति पृथ्वीबाट रस लिन्छ, जेजति पानीको रस लिन्छ त्यसबाट तीतो, कटु तथा नमिठोको निमित्त हुन्छ । त्यो के कारणले ? भिक्षुहो ! बीउ नै पापमय (तीतो) हुनाले । यसरी नै भिक्षुहो ! जो व्यक्तिसँग मिथ्यादृष्टि, मिथ्यासंकल्प, मिथ्यावाचा, मिथ्याकर्मान्त, मिथ्याआजीविका, मिथ्याव्यायाम, मिथ्यास्मृति, मिथ्यासमाधि, मिथ्याज्ञान अनि मिथ्याविमुक्ति हुन्छ । उसले मिथ्यादृष्टि अनुसार जेजति काय-कर्म, वाचसिक-कर्म र मानसिक-कर्म गर्छ, उसको जुन चेतना, प्रार्थना, आकांक्षा अनि संस्कार हो, ती सबै अनिष्ट, असौन्दर्य, अश्रेय, अहित तथा दुःखको निमित्त हुन्छ । त्यो के कारणले ? भिक्षुहो ! उसको दृष्टि नै पापमय हुनाले ।

“भिक्षुहो ! जो व्यक्तिसँग सम्यकदृष्टि, सम्यकसंकल्प, सम्यकवाचा, सम्य-

कर्मन्त, सम्यकआजीविका, सम्यकव्यायाम, सम्यकस्मृति, सम्यकसमाधि, सम्यक-ज्ञान अनि सम्यकविमुक्ति हुन्छ । उसले सम्यदृष्टि अनुसार जेजति काय-कर्म, वाचसिक-कर्म र मानसिक-कर्म गर्छ, उसको जुन चेतना, प्रार्थना, आकांक्षा र संस्कार हो, ती सबै इष्ट, सौन्दर्य, श्रेय, हित तथा सुखको निमित्त हुन्छ । त्यो के कारणले ? भिक्षुहो ! उसको दृष्टि नै राम्रो हुनाले ।

“जस्तै कि, भिक्षुहो ! उखुको बीउ वा धानको बीउ वा अंगुरको बीउलाई रसिलो जमीनमा रोप्दा जेजति पृथ्वीबाट रस लिन्छ, जेजति पानीको रस लिन्छ त्यसबाट स्वादिलो, मधुर स्वाद तथा सन्तोषप्रदेको निमित्त हुन्छ । त्यो के कारणले ? भिक्षुहो ! बीउ नै राम्रो हुनाले । यसरी नै भिक्षुहो ! जो व्यक्तिसँग सम्यकदृष्टि, सम्यकसंकल्प, सम्यकवाचा, सम्यककर्मन्त, सम्यकआजीविक, सम्यकव्यायाम, सम्यकस्मृति, सम्यकसमाधि, सम्यकज्ञान अनि सम्यकविमुक्ति हुन्छ उसले सम्यकदृष्टि अनुसार जेजति काय-कर्म, वाचसिक-कर्म र मानसिक-कर्म गर्छ, उसको जुन चेतना, प्रार्थना, आकांक्षा अनि जुन संस्कार हो, ती सबै इष्ट, सौन्दर्य, श्रेय, हित तथा सुखको निमित्त हुन्छ । त्यो के कारणले ? भिक्षुहो ! उसको दृष्टि नै राम्रो हुनाले ।

५. विज्जासुत्तं

१०५. “भिक्षुहो ! ‘अविद्या’, अकुशल धर्मको पूर्वगामी हो, पाप गर्न निर्लज्जता र निडर यसको पछि-पछि आउँछ । भिक्षुहो ! अविद्याले गर्दा अन्धो भै मिथ्यादृष्टि हुन्छ । मिथ्यादृष्टि हुँदा मिथ्यासंकल्प हुन्छ । मिथ्यासंकल्प हुँदा मिथ्यावाचा हुन्छ । मिथ्यावाचा हुँदा मिथ्याकर्मन्त हुन्छ । मिथ्याकर्मन्त हुँदा मिथ्याआजीविका हुन्छ । मिथ्याआजीविका हुँदा मिथ्याव्यायामी हुन्छ । मिथ्याव्यायामी हुँदा मिथ्यास्मृति हुन्छ । मिथ्यास्मृति हुँदा मिथ्यासमाधि हुन्छ । मिथ्यासमाधि हुँदा मिथ्याज्ञान हुन्छ । मिथ्याज्ञान हुँदा मिथ्याविमुक्ति हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! ‘विद्या’, कुशल धर्मको पूर्वगामी हो, पाप गर्न लज्जा र डर यसको पछि-पछि आउँछ । भिक्षुहो ! विद्या हुँदा बुद्धिमान भई सम्यकदृष्टि हुन्छ । सम्यकदृष्टि हुँदा सम्यकसंकल्प हुन्छ । सम्यकसंकल्प हुँदा सम्यकवाचा हुन्छ । सम्यकवाचा हुँदा सम्यककर्मन्त हुन्छ । सम्यककर्मन्तहुँदा सम्यकआजीविका हुन्छ । सम्यकआजीविका हुँदा सम्यकव्यायाम हुन्छ । सम्यकव्यायाम हुँदा सम्यकस्मृति हुन्छ । सम्यकस्मृति हुँदा सम्यकसमाधि हुन्छ । सम्यकसमाधि हुँदा सम्यकज्ञान हुन्छ । सम्यकज्ञान हुँदा सम्यकविमुक्ति हुन्छ ।”

६. निज्जरसुत्तं

१०६. “भिक्षुहो ! यी दश निर्जर वस्तु हुन् । ती दश के के हुन् ? भिक्षुहो ! सम्यकदृष्टि हुँदा, मिथ्यादृष्टि निर्जर हुन्छ । मिथ्यादृष्टि हुँदा, जुन अनेक प्रकारका पापमय अकुशल धर्म सृजना हुन्छ, त्यो निर्जर हुन्छ । सम्यकदृष्टि हुँदा अनेक कुशल धर्म परिपूर्ति हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! सम्यकसंकल्प हुँदा, मिथ्यासंकल्प निर्जर हुन्छ । मिथ्यासंकल्पक हुँदा, जुन अनेकप्रकारका पापमय अकुशल धर्म सृजना हुन्छ, त्यो निर्जर हुन्छ । सम्यकसंकल्प, हुँदा अनेक कुशल धर्म परिपूर्ति हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! सम्यकवाचा हुँदा मिथ्यावाचा निर्जर हुन्छ । मिथ्यावाचा हुँदा जुन अनेकप्रकारका पापमय अकुशल धर्म सृजना हुन्छ, त्यो निर्जर हुन्छ । सम्यकवाचा हुँदा, अनेक कुशल धर्म परिपूर्ति हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! सम्यककर्मान्त हुँदा, मिथ्याकर्मान्त निर्जर हुन्छ । मिथ्याकर्मान्त हुँदा जुन अनेक पापमय अकुशल धर्म सृजन हुन्छ, त्यो निर्जर हुन्छ । सम्यककर्मान्त हुँदा अनेक कुशल धर्म परिपूर्ति हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! सम्यकआजीविका हुँदा, मिथ्याआजीविका निर्जर हुन्छ । मिथ्याआजीविका हुँदा जुन अनेक पापमय अकुशल धर्म सृजना हुन्छ, त्यो निर्जर हुन्छ । सम्यकआजीविका हुँदा, अनेक कुशल धर्म परिपूर्ति हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! सम्यकव्यायाम हुँदा, मिथ्याव्यायाम निर्जर हुन्छ । मिथ्याव्यायाम हुँदा जुन अनेक पापमय अकुशल धर्मको सृजना हुन्छ, त्यो निर्जर हुन्छ । सम्यकव्यायाम हुँदा, अनेक कुशल धर्म परिपूर्ति हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! सम्यकस्मृति हुँदा, मिथ्यास्मृति निर्जर हुन्छ । मिथ्यास्मृति हुँदा जुन अनेक पापमय अकुशल धर्मको सृजना हुन्छ, त्यो निर्जर हुन्छ । सम्यकस्मृति हुँदा, अनेक कुशल धर्म परिपूर्ति हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! सम्यकसमाधि हुँदा, मिथ्यासमाधि निर्जर हुन्छ । मिथ्यासमाधि हुँदा जुन अनेक पापमय अकुशल धर्म सृजना हुन्छ, त्यो निर्जर हुन्छ । सम्यकसमाधि हुँदा, अनेक कुशल धर्म परिपूर्ति हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! सम्यकज्ञान हुँदा, मिथ्याज्ञान निर्जर हुन्छ । मिथ्याज्ञान हुँदा जुन अनेक पापमय अकुशल धर्मकासृजना हुन्छ, त्यो निर्जर हुन्छ । सम्यकज्ञान हुँदा, अनेक कुशल धर्म परिपूर्ति हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! सम्यकविमुक्ति हुँदा, मिथ्याविमुक्ति निर्जर हुन्छ । मिथ्याविमुक्ति हुँदा जुन अनेक पापमय अकुशल धर्मको सृजना हुन्छ, त्यो निर्जर हुन्छ । सम्यकविमुक्ति हुँदा, अनेक कुशल धर्म परिपूर्ति हुन्छ । भिक्षुहो ! यी नै दशप्रकारका निर्जर वस्तु हुन् ।”

७. धोवनसुत्त

१०७. “दक्षिण जनपदमा धोवन भन्ने नगर छ । त्यहाँ भोजन, पिउने, खाद्य, भोज्य, लेह्य, पेय, नाच-गान अनि बाजा पनि छ । भिक्षु यो धोवन हो, ‘यो होइन’ भनी भन्दैन । तर भिक्षुहो ! जुन यो धोवन हो त्यो हीन, ग्राम्य, अनाडी, अनार्य र अनर्थकर हो । त्यो न निर्वेद, न वैराग्य, न निरोध, न उपशमन, न अभिज्ञा, न सम्बोधि अनि न निर्वाणको निमित्त नै हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! आर्य धोवनको वास्तविकता बारेमा देशना गर्छु । जुन धोवन सर्वाशमा निर्वेद, वैराग्य, निरोध, उपशमन, अभिज्ञा, सम्बोधि अनि निर्वाणको निमित्त हुन्छ । यस धोवनद्वारा जन्म लिन पर्ने सत्वले जन्म लिनबाट मुक्त हुन्छ । वृद्ध हुनपर्ने सत्वले वृद्ध हुनबाट मुक्त हुन्छ । मरण स्वभावका सत्व मरणबाट मुक्त हुन्छ । शोक-रूनु-पिटनु-दुःख-दौर्मनस्य र पश्चातापस्वभावका सत्वले शोक गर्नु-रूनु-पिटनु-दुःख-दौर्मनस्य र पश्चातापबाट मुक्त हुन्छ । त्यसलाई सुन, राम्रोसँग मनमा धारण गर, भन्नेछु ।” “हवस् भन्ते !” भनी ती भिक्षुरूले भगवानलाई प्रत्युत्तर दिए । भगवानले यसरी भन्नुभयो—

“भिक्षुहो ! त्यो आर्य धोवन भनेको के हो ? जुन सर्वाशमा निर्वेद, वैराग्य, निरोध, उपशमन अभिज्ञा सम्बोधि अनि निर्वाणको निमित्त हुन्छ । यस धोवनले जन्म लिनपर्ने सत्व जन्म लिनबाट मुक्त हुन्छ । वृद्ध हुनपर्ने सत्व वृद्ध हुनबाट मुक्त हुन्छ । मरण स्वभावका सत्व मरणबाट मुक्त हुन्छ । शोकगर्नु-रूनु-पिटनु-दुःख-दौर्मनस्य र पश्चाताप स्वभावका सत्व शोकगर्नु-रूनु-पिटनु-दुःख-दौर्मनस्य र पश्चातापबाट मुक्त हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! सम्यकदृष्टि हुँदा मिथ्यादृष्टि धोएको हुन्छ । जुन मिथ्यादृष्टिको

कारणले अनेक पापमय अकुशल धर्मको सृजना हुन्छ, त्यो धोइएको हुन्छ । सम्यकदृष्टिको कारणले अनेकप्रकारले कुशल धर्मको विकास परिपूर्ति हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! सम्यकसंकल्प हुँदा मिथ्यासंकल्प धोइएको हुन्छ । भिक्षुहो ! सम्यकवाचा हुँदा मिथ्यावाचा धोइएको हुन्छ... भिक्षुहो ! सम्यककर्मान्त हुँदा मिथ्याकर्मान्त धोइएको हुन्छ... सम्यकआजीविका हुँदा मिथ्याआजीविका धोइएको हुन्छ... भिक्षुहो ! सम्यकव्यायाम हुँदा मिथ्याव्यायाम धोइएको हुन्छ... भिक्षुहो ! सम्यकस्मृति हुँदा मिथ्यास्मृति धोइएको हुन्छ... भिक्षुहो ! सम्यकसमाधि हुँदा मिथ्यासमाधि धोइएको हुन्छ... भिक्षुहो ! सम्यकज्ञान हुँदा मिथ्याज्ञान धोइएको हुन्छ... ।

“भिक्षुहो ! सम्यकविमुक्ति हुँदा मिथ्याविमुक्ति धोइएको हुन्छ । मिथ्याविमुक्ति हुँदा अनेक पापमय अकुशल धर्मको सृजना हुन्छ, त्यो धोइएको हुन्छ । सम्यकविमुक्ति हुँदा अनेकप्रकारका कुशल धर्म विकासमा परिपूर्ति हुन्छ । भिक्षुहो ! यही आर्य धोवनद्वारा नै सर्वाशमा निर्वेद, वैराग्य, निरोध, उपशमन, अभिज्ञा, सम्बोधि अनि निर्वाणको निमित्त हुन्छ । यस धोवनद्वारा जन्म लिनपर्ने सत्त्व जन्म लिनबाट मुक्त हुन्छ । वृद्ध हुनपर्ने सत्त्व वृद्ध हुनबाट मुक्त हुन्छ । मरण स्वभावका सत्त्व मरणबाट मुक्त हुन्छ । शोकगर्नु-रूनु-पिटनु-दुःख-दौर्मनस्य र पश्चाताप स्वभावका सत्त्व शोकगर्नु-रूनु-पिटनु-दुःख-दौर्मनस्य र पश्चातापबाट मुक्त हुन्छ ।”

८. तिकिच्छकसुत्तं

१०८. “भिक्षुहो ! चिकित्सकले पित्तबाट उत्पन्न हुने रोग निको पार्न, कफबाट उत्पन्न हुने रोग निको पार्न अनि वायुबाट उत्पन्न हुने रोग निको पार्न पनि विरेचन (दबाई) दिन्छ । भिक्षु यो विरेचन हो, ‘यो होइन’ भनी भन्दैन । तर भिक्षुहो ! यो विरेचन सफल हुन पनि सक्छ नहुन पनि सक्छ ।

“भिक्षुहो ! मैले आर्य विरेचनको बारेमा उपदेश दिन्छु, जुन विरेचन सफल नै हुन्छ तथा असफल हुँदैन । जुन विरेचनले जन्म लिनपर्ने सत्त्व जन्म लिनबाट मुक्त हुन्छ । वृद्ध हुनपर्ने सत्त्व वृद्ध हुनबाट मुक्त हुन्छ । मरण स्वभावका सत्त्व मरणबाट मुक्त हुन्छ । शोक-रूनु-पिटनु-दुःख-दौर्मनस्य र पश्चाताप स्वभावका सत्त्व शोक-रूनु-पिटनु-दुःख-दौर्मनस्य-पश्चातापबाट मुक्त हुन्छ । त्यसलाई सुन, राम्रोसँग मनमा धारण गर, भन्नेछु ।” “हवस् भन्ते !” भनी ती भिक्षुहरूले भगवानलाई प्रत्युत्तर दिए । भगवानले यसरी भन्नुभयो—

“भिक्षुहो ! त्यो आर्य विरेचन भनेको के हो ? जुन विरेचनद्वारा सफल नै हुन्छ तथा असफल हुँदैन । यस विरेचनले जन्म लिनपर्ने सत्व जन्म लिनबाट मुक्त हुन्छ । वृद्ध हुनपर्ने सत्व वृद्ध हुनबाट मुक्त हुन्छ । मरण स्वभावका सत्व मरणबाट मुक्त हुन्छ । शोकगर्नु-रूनु-पिटनु-दुःख-दौर्मनस्य र पश्चाताप स्वभावका सत्व, शोकगर्नु-रूनु-पिटनु-दुःख-दौर्मनस्य र पश्चातापबाट मुक्त हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! सम्यकदृष्टि हुँदा मिथ्यादृष्टि विरेचन हुन्छ । जुन मिथ्यादृष्टि हुँदा अनेक पापमय अकुशल धर्मको सृजना हुन्छ, त्यो विरेचन हुन्छ । सम्यकदृष्टि हुँदा अनेक कुशल धर्मको विकासमा परिपूर्ति हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! सम्यकसंकल्प हुँदा मिथ्यासंकल्प विरेचन हुन्छ... भिक्षुहो ! सम्यकवाचा हुँदा मिथ्यावाचा विरेचन हुन्छ... भिक्षुहो ! सम्यककर्मान्त हुँदा मिथ्याकर्मान्त विरेचन हुन्छ... सम्यकआजीविका हुँदा मिथ्या आजीविका विरेचन हुन्छ... भिक्षुहो ! सम्यकव्यायाम हुँदा मिथ्याव्यायाम विरेचन हुन्छ... भिक्षुहो ! सम्यकस्मृति हुँदा मिथ्यास्मृति विरेचन हुन्छ... भिक्षुहो ! सम्यकसमाधि हुँदा मिथ्यासमाधि विरेचन हुन्छ... भिक्षुहो ! सम्यकज्ञान हुँदा मिथ्याज्ञान विरेचन हुन्छ... ।

“भिक्षुहो ! सम्यकविमुक्ति हुँदा मिथ्याविमुक्ति विरेचन हुन्छ । जुन मिथ्याविमुक्ति हुँदा अनेक पापमय अकुशल धर्म सृजना हुन्छ, त्यो विरेचन हुन्छ । सम्यकविमुक्ति हुँदा अनेक कुशल धर्मको विकासमा परिपूर्ति हुन्छ । भिक्षुहो ! यही आर्य विरेचन सफल नै हुन्छ तथा असफल हुँदैन । जुन विरेचनद्वारा जन्म लिनपर्ने सत्व जन्म लिनबाट मुक्त हुन्छ... शोकगर्नु-रूनु-पिटनु-दुःख-दौर्मनस्य र पश्चातापबाट मुक्त हुन्छ ।”

Dhamma Digital

९. वमनसुत्तं

१०८. “भिक्षुहो ! चिकित्सकले पित्तबाट, कफबाट अनि वायुबाट उत्पन्न हुने रोग निको पार्न वमन गराउन (औषधी) दिन्छ । भिक्षु यो वमनको औषधी हो, ‘यो होइन’ भनी भन्दिन । तर भिक्षुहो ! यो वमनको औषधीद्वारा सफल हुन पनि सक्छ नहुन पनि सक्छ ।

“भिक्षुहो ! मैले आर्य वमनको बारेमा उपदेश दिन्छु, जुन वमनद्वारा सफल नै हुन्छ असफल हुँदैन । जुन वमनद्वारा जन्म लिनपर्ने सत्वले जन्म लिनबाट मुक्त हुन्छ । वृद्ध हुनपर्ने सत्वले वृद्ध हुनबाट मुक्त हुन्छ । मरण स्वभावका सत्व मरणबाट मुक्त हुन्छ । शोक-रूनु-पिटनु-दुःख-दौर्मनस्य-पश्चाताप स्वभावका सत्व

शोक-रूनु-पिटनु-दुःख-दौर्मनस्य-पश्चातापबाट मुक्त हुन्छ । त्यसलाई सुन... ।

“भिक्षुहो ! त्यो आर्य वमन भनेको के हो, जुन वमनद्वारा सफल नै हुन्छ तथा असफल हुँदैन । यस वमनले जन्म लिनपर्ने सत्त्वले जन्म लिनबाट मुक्त हुन्छ... शोकगर्नु-रूनु-पिटनु-दुःख-दौर्मनस्य- पश्चातापबाट मुक्त हुन्छ, ?

“भिक्षुहो ! सम्यकदृष्टि हुँदा मिथ्यादृष्टि वमन हुन्छ । जुन मिथ्यादृष्टिको कारणले अनेक पापमय अकुशल धर्म सृजना हुन्छ, त्यो वमन हुन्छ । सम्यकदृष्टि-को कारणले अनेकप्रकारले कुशल धर्मको विकासमा परिपूरित हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! सम्यकसंकल्प हुँदा मिथ्यासंकल्प वमन हुन्छ... भिक्षुहो ! सम्यकवाचा हुँदा मिथ्यावाचा वमन हुन्छ... भिक्षुहो ! सम्यककर्मान्त हुँदा मिथ्याकर्मान्त वमन हुन्छ... सम्यकआजीविका हुँदा मिथ्या आजीविका वमन हुन्छ... भिक्षुहो ! सम्यकव्यायाम हुँदा मिथ्याव्यायाम वमन हुन्छ... भिक्षुहो ! सम्यकस्मृति हुँदा मिथ्यास्मृति वमन हुन्छ... भिक्षुहो ! सम्यकसमाधि हुँदा मिथ्यासमाधि वमन हुन्छ... भिक्षुहो ! सम्यकज्ञान हुँदा मिथ्याज्ञान वमन हुन्छ... ।

“भिक्षुहो ! सम्यकविमुक्ति हुँदा मिथ्याविमुक्ति वमन हुन्छ । जुन मिथ्याविमुक्ति हुँदा अनेक पापमय अकुशल धर्म सृजना हुन्छ, त्यो वमन हुन्छ । सम्यकविमुक्ति हुँदा अनेकप्रकारका कुशल धर्मको विकासमा परिपूरित हुन्छ । भिक्षुहो ! यही आर्य वमनद्वारा सफल नै हुन्छ तथा असफल हुँदैन । जुन विरेचनद्वारा जन्म लिनपर्ने सत्त्वले जन्म लिनबाट मुक्त हुन्छ... शोकगर्नु-रूनु-पिटनु-दुःख-दौर्मनस्य र पश्चातापबाट मुक्त हुन्छ ।”

१०. निद्धमनीयसुत्तं

११०. “भिक्षुहो ! यी दश बहिष्कृत धर्म हुन् । ती दश के के हुन् ? “भिक्षुहो ! सम्यकदृष्टि हुँदा मिथ्यादृष्टि बहिष्कृत हुन्छ । जुन मिथ्यादृष्टि हुँदा अनेक पापमय अकुशल धर्मको सृजना हुन्छ, त्यो बहिष्कृत हुन्छ । सम्यकदृष्टि हुँदा अनेकप्रकारले कुशल धर्मको विकासमा परिपूरित हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! सम्यकसंकल्प हुँदा मिथ्यासंकल्प बहिष्कृत हुन्छ... भिक्षुहो ! सम्यकवाचा हुँदा मिथ्यावाचा बहिष्कृत हुन्छ... भिक्षुहो ! सम्यककर्मान्त हुँदा मिथ्याकर्मान्त बहिष्कृत हुन्छ... सम्यकआजीविका हुँदा मिथ्याआजीविका बहिष्कृत हुन्छ... भिक्षुहो ! सम्यकव्यायाम हुँदा मिथ्याव्यायाम बहिष्कृत हुन्छ... भिक्षुहो !

सम्यकस्मृति हूँदा मिथ्यास्मृति बहिष्कृत हुन्छ... भिक्षुहो ! सम्यकसमाधि हूँदा मिथ्यासमाधि बहिष्कृत हुन्छ... भिक्षुहो ! सम्यकज्ञान हूँदा मिथ्याज्ञान बहिष्कृत हुन्छ... ।

“भिक्षुहो ! सम्यकविमुक्ति हूँदा मिथ्याविमुक्ति बहिष्कृत हुन्छ । जुन मिथ्या-विमुक्ति हूँदा अनेक पापमय अकुशल धर्मको सृजना हुन्छ, त्यो बहिष्कृत हुन्छ । सम्यकविमुक्ति हूँदा अनेकप्रकारले कुशल धर्मको विकासमा परिपूर्ति हुन्छ । भिक्षुहो ! यी नै दश बहिष्कृत धर्म हुन् ।”

११. पठमवसेखसुत्तं

१११. त्यस समय कोही एक भिक्षु जहाँ भगवान हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ गए । त्यहाँ पुगी भगवानलाई अभिवादन गरी एक ठाउँमा बसे । एक ठाउँमा बसेपछि भिक्षुले भगवानलाई यसरी भने— “भन्ते ! ‘अशैक्ष अशैक्ष’ भनी भन्छन्, भन्ते ! कुन योग्यता हूँदा भिक्षु अशैक्ष हुन्छ ?” “भिक्षुहो ! यहाँ भिक्षु अशैक्ष सम्यकदृष्टिले सम्पन्न हुन्छ । अशैक्ष सम्यकसंकल्पले सम्पन्न हुन्छ । अशैक्ष सम्यकवाचाले सम्पन्न हुन्छ । अशैक्ष सम्यककर्मान्तले सम्पन्न हुन्छ । अशैक्ष सम्यकआजीविकाले सम्पन्न हुन्छ । अशैक्ष सम्यकव्यायामले सम्पन्न हुन्छ । अशैक्ष सम्यकस्मृतिले सम्पन्न हुन्छ । अशैक्ष सम्यकसमाधिले सम्पन्न हुन्छ । अशैक्ष सम्यकज्ञानले सम्पन्न हुन्छ । अशैक्ष सम्यकविमुक्तिले सम्पन्न हुन्छ । भिक्षु ! भिक्षु यसरी अशैक्ष हुन्छ ।”

१२. दुतियवसेखसुत्तं

११२. “भिक्षुहो ! यी दश अशैक्ष धर्म हुन् । ती दश के के हुन् ? अशैक्ष सम्यकदृष्टि, अशैक्ष सम्यकसंकल्प, अशैक्ष सम्यकवाचा, अशैक्ष सम्यककर्मान्त, अशैक्ष सम्यकआजीविका, अशैक्ष सम्यकव्यायाम, अशैक्ष सम्यकस्मृति, अशैक्ष सम्यकसमाधि, अशैक्ष सम्यकज्ञान र अशैक्ष सम्यकविमुक्ति । भिक्षुहो ! यी नै दश अशैक्ष धर्म हुन् ।”

(१२) २. पञ्चोरोहणिवग्गो

१. पठमअधम्मसुत्तं

११३. “भिक्षुहो ! अधर्म तथा अनर्थ थाहा पाउनु पर्छ । धर्म तथा हितकर हुने थाहा पाउनु पर्छ । अधर्म तथा अनर्थकर थाहापाई, धर्म तथा हितकर हुने थाहापाई, जुन धर्म तथा जुन हितकर हो, त्यस अनुसार नै आचरण गर्नुपर्छ ।

“भिक्षुहो ! अधर्म तथा अनर्थ के के हुन् ? मिथ्यादृष्टि, मिथ्यासंकल्प, मिथ्यावाचा, मिथ्याकर्मान्त, मिथ्याआजीविका, मिथ्याव्यायाम, मिथ्यास्मृति, मिथ्यासमाधि, मिथ्याज्ञान र मिथ्याविमुक्ति— भिक्षुहो ! यी नै अधर्म तथा अनर्थ हुन् ।

“भिक्षुहो ! धर्म तथा हितकर के के हुन् ? सम्यकदृष्टि, सम्यकसंकल्प, सम्यकवाचा, सम्यककर्मान्त, सम्यकआजीविका, सम्यकव्यायाम, सम्यकस्मृति, सम्यकसमाधि, सम्यकज्ञान र सम्यकविमुक्ति— भिक्षुहो ! यी नै धर्म तथा हितकर भनिन्छ ।

“भिक्षुहो ! अधर्म तथा अनर्थ हुने थाहा पाउनु पर्छ । धर्म तथा हितकर हुने थाहा पाउनु पर्छ । अधर्म तथा अनर्थ हुने थाहापाई, धर्म तथा हितकर हुने थाहापाई, जुन धर्म तथा जुन हितकर हुने हो, त्यस अनुसार नै आचरण गर्नुपर्छ । यसरी जुन त्यो भनें, यही अर्थलाई लिएर भनेको हुँ ।”

२. दुतियअधम्मसुत्तं

११४. “भिक्षुहो ! अधर्म र धर्म थाहा पाउनु पर्छ । हितकर र अहितकर थाहा पाउनु पर्छ । अधर्म र धर्म थाहा पाई, हितकर र अहितकर थाहा पाई जुन धर्म र हितकर हुन्, त्यस अनुसार नै आचरण गर्नुपर्छ ।

“भिक्षुहो ! मिथ्यादृष्टि अधर्म हो । सम्यकदृष्टि धर्म हो । जुन मिथ्यादृष्टि हो, त्यसको कारणले अनेक पापमय अकुशल धर्मको सृजना हुन्छ, यो अहितकारी हो । सम्यकदृष्टिको कारणले अनेक कुशल धर्मको विकासमा परिपूर्ति हुन्छ, यो हितकारी हो ।

“भिक्षुहो ! मिथ्यासंकल्प अधर्म हो । सम्यकसंकल्प धर्म हो । जुन मिथ्यादृष्टि हो, त्यसको कारणले अनेक पापमय अकुशल धर्मको सृजना हुन्छ, यो अहितकर हो । सम्यकसंकल्पको कारणले अनेक कुशल धर्मको विकासमा परिपूर्ति हुन्छ ।

यो हितकारी हो ।

“भिक्षुहो ! मिथ्यावाचा अधर्म हो । सम्यकवाचा धर्म हो । जुन मिथ्यावाचा हो, त्यसको कारणले अनेक पापमय अकुशल धर्मको सृजना हुन्छ, यो अहितकारी हो । सम्यकवाचाको कारणले अनेक कुशल धर्मको विकासमा परिपूर्ति हुन्छ, यो हितकारी हो ।

“भिक्षुहो ! मिथ्याकर्मान्त अधर्म हो । सम्यककर्मान्त धर्म हो । जुन मिथ्याकर्मान्त हो, त्यसको कारणले अनेक पापमय अकुशल धर्मको सृजना हुन्छ, यो अहितकारी हो । सम्यककर्मान्तको कारणले अनेक कुशल धर्मको विकासमा परिपूर्ति हुन्छ, यो हितकारी हो ।

“भिक्षुहो ! मिथ्याआजीविका अधर्म हो । सम्यकआजीविका धर्म हो । जुन मिथ्याआजीविका हो, त्यसको कारणले अनेक पापमय अकुशल धर्मको सृजना हुन्छ, यो अहितकारी हो । सम्यकआजीविकाको कारणले अनेक कुशल धर्मको विकासमा परिपूर्ति हुन्छ, यो हितकारी हो ।

“भिक्षुहो ! मिथ्याव्यायाम अधर्म हो । सम्यकव्यायाम धर्म हो । जुन मिथ्याव्यायाम हो, त्यसको कारणले जुन अनेक पापमय अकुशल धर्मको सृजना हुन्छ, यो अहितकारी हो । सम्यकव्यायामको कारणले अनेक कुशल धर्मको विकासमा परिपूर्ति हुन्छ, यो हितकारी हो ।

“भिक्षुहो ! मिथ्यास्मृति अधर्म हो । सम्यकस्मृति धर्म हो । जुन मिथ्यास्मृति हो, त्यसको कारणले अनेक पापमय अकुशल धर्मको सृजना हुन्छ, यो अहितकारी हो । सम्यकस्मृतिको कारणले अनेक कुशल धर्मको विकासमा परिपूर्ति हुन्छ, यो हितकारी हो ।

“भिक्षुहो ! मिथ्यासमाधि अधर्म हो । सम्यकसमाधि धर्म हो । जुन मिथ्यासमाधि हो, त्यसको कारणले अनेक पापमय अकुशल धर्मको सृजना हुन्छ, यो अहितकारी हो । सम्यकसमाधिको कारणले अनेक कुशल धर्मको विकासमा परिपूर्ति हुन्छ, यो हितकारी हो ।

“भिक्षुहो ! मिथ्याज्ञान अधर्म हो । सम्यकज्ञान धर्म हो । जुन मिथ्याज्ञान हो, त्यसको कारणले अनेक पापमय अकुशल धर्मको सृजना हुन्छ, यो अहितकारी हो । सम्यकज्ञानले अनेक कुशल धर्मको विकासमा परिपूर्ति हुन्छ, यो हितकारी हो ।

“भिक्षुहो ! मिथ्याविमुक्ति अधर्म हो । सम्यकविमुक्ति धर्म हो । जुन मिथ्याविमुक्ति हो, त्यसको कारणले अनेक पापमय अकुशल धर्मको सृजना हुन्छ, यो अहितकारी हो । सम्यकविमुक्तिले अनेक कुशल धर्मको विकासमा परिपूर्ति हुन्छ, यो हितकारी हो ।

“भिक्षुहो ! अधर्म र धर्म थाहा पाउनु पर्छ । हितकर र अहितकर थाहा पाउनु पर्छ । अधर्म र धर्म थाहा पाई, हितकर र अहितकर थाहा पाई जुन धर्म र हितकर हुन् त्यस अनुसार नै आचरण गर्नुपर्छ । यसरी जुन त्यो भनें, यी नै अर्थलाई लिएर भनेको हुँ ।”

३. ततियअधम्मसुत्तं

११५. “भिक्षुहो ! अधर्म र धर्म थाहा पाउनु पर्छ । हितकर र अहितकर थाहा पाउनु पर्छ । अधर्म र धर्म थाहा पाई, हितकर र अहितकर थाहा पाई जुन धर्म र हितकर हुन्, त्यस अनुसार नै आचरण गर्नुपर्छ— भगवानले यति भन्नुभएपछि सुगत आसनबाट उठेर विहार भित्र पस्नुभयो ।

भगवान जानुभएको केही समयपछि ती भिक्षुहरूको मनमा यस्तो भयो— “आवुसोहो ! भगवानले संक्षेपमा धर्मोपदेश दिनुभई, विस्तारपूर्वक अर्थ विभाजित नगरी आसनबाट उठेर विहार भित्र पस्नुभयो— ‘भिक्षुहो ! अधर्म र धर्म थाहा पाउनु पर्छ । हितकर र अहितकर थाहा पाउनु पर्छ । अधर्म र धर्म थाहा पाई, हितकर र अहितकर थाहा पाई जुन धर्म र हितकर हुन्, त्यस अनुसार नै आचरण गर्नुपर्छ ।’ भगवानले संक्षिप्तरूपमा दिनुभएको उपदेश विस्तृतरूपले अर्थको व्याख्या कस्ले गरिदेला ?”

अनि त्यहाँ भएका भिक्षुहरूलाई यस्तो भयो— “यहाँ आयुष्मान आनन्द हुनुहुन्छ, वहाँ शास्ताद्वारा प्रशसित हुनुहुन्छ अनि विज्ञ सब्रह्मचारीबाट सम्मानित हुनुहुन्छ । भगवानबाट संक्षिप्तरूपमा अविभक्त गरी धर्मोपदेश दिनुभएकोलाई वहाँ आयुष्मान आनन्दले सविस्तर अर्थ विभक्त गरिदिनु हुन्छ । हामी किन जहाँ आयुष्मान आनन्द हुनुहुन्छ त्यहाँ नजाऔं, त्यहाँ पुगी आयुष्मान आनन्दसँग नै यसविषयमा सोध्नुपर्ला । जसरी आयुष्मान आनन्दले व्याख्या गर्नुहुन्छ त्यही अनुरूप धारण गर्नेछौं ।”

अनि त ती भिक्षुहरू जहाँ आयुष्मान आनन्द हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ गए । त्यहाँ पुगी आयुष्मान आनन्दसँग आदरभाव प्रकट गरे । आदरभाव प्रकट गरी

कृशलवार्तापछि एक ठाउँमा बसे । एक ठाउँमा बसेपछि ती भिक्षुहरूले आयुष्मान आनन्दलाई यसरी भने—

आवुसो आनन्द ! भगवानले विस्तृत व्याख्या गर्नुभएन तथा संक्षिप्तरूपले धर्मोपदेश दिनुभई आसनबाट उठेर विहार भित्र पस्नुभयो—‘अधर्म... आचरण गर्नुपर्छ ।

“त्यस समय आवुसो आनन्द ! भगवान जानुभएको केही समयपछि हामी भिक्षुहरूको मनमा यस्तो भयो— ‘आवुसोहो ! भगवानले यो संक्षेपमा दिनुभएको धर्मोपदेश तथा अर्थ अविभाजित गरी आसनबाट उठेर विहार भित्र पस्नुभयो— अधर्म... आचरण गर्नुपर्छ ।’ भगवानले संक्षिप्तरूपले दिनुभएको उपदेशलाई विस्तृतरूपले अर्थको व्याख्या कस्ले गरिदला ?”

“त्यस समय आवुसो आनन्द ! हामीलाई यस्तो लाग्यो— ‘यहाँ आयुष्मान आनन्द हुनुहुन्छ, वहाँ शास्ताद्वारा प्रशंसित हुनुहुन्छ अनि विज्ञ सब्रह्मचारीबाट सम्मानित हुनुहुन्छ । भगवानबाट संक्षिप्तरूपले अविभक्त गरी धर्मोपदेश दिनुभएकोलाई वहाँ आयुष्मान आनन्दले सविस्तार धर्मोपदेशको अर्थ विभक्त गरिदिनु हुनेछ । हामी किन जहाँ आयुष्मान आनन्द हुनुहुन्छ त्यहाँ नजाऔं, त्यहाँ पुगी आयुष्मान आनन्दसँग नै यस विषयमा किन नसोधौं । जसरी आयुष्मान आनन्दले व्याख्या गर्नु हुनेछ त्यही अनुरूप धारण गर्नेछौं ।’ आयुष्मान आनन्दले यसको व्याख्या गरिदिनुस् ।”

“जस्तै कि, आवुसोहो ! ‘सार’को खोजी गर्ने कोही व्यक्तिले सार भएको महावृक्ष सामुन्ने रहँदा पनि त्यस सार, मूल तथा स्कन्ध छाडी त्यसको शाखा तथा पातमा सार खोज्दै हिँड्छ । यस्तैगरी आयुष्मानहरूले पनि शास्ताको उपस्थितिमा पनि वहाँलाई छाडेर मसँग यो जिज्ञासा राखे जस्तै भयो । आयुष्मानहो ! वहाँ भगवानले जुन जान्नु पर्ने हो, त्यो जान्नु भएको छ, जुन देख्नु पर्ने हो, त्यो देख्नु भएको छ, वहाँ चक्षुवान, ज्ञानवान, धर्मवान, ब्रह्मस्वरूप, वक्ता, प्रवक्ता, अर्थतिर लानुहुने, अमृतदायी, धर्मस्वामी अनि तथागत हुनुहुन्छ । तिमीहरूको निमित्त यो उचित समय हो कि, तिमीहरू भगवानकहाँ नै गई यसको यथार्थ भावलाई सोधे हुन्छ । वहाँ भगवानले जसरी व्याख्या गर्नु हुनेछ, त्यसरी धारण गर्नु ।

“निश्चय नै हो, आवुसो आनन्द ! वहाँ भगवानले जुन जान्नु पर्ने हो, त्यो जान्नु भएको छ, जुन देख्नु पर्ने हो, त्यो देख्नु भएको छ, वहाँ चक्षुवान, ज्ञानवान, धर्मवान, ब्रह्मस्वरूप, वक्ता, प्रवक्ता, अर्थतिर लानुहुने, अमृतदायी, धर्मस्वामी अनि

तथागत हुनुहुन्छ । यद्यपि हाम्रो निमित्त यही नै योग्य समय हो कि, हामी भगवानकहाँ गई यसको यथार्थ भावलाई सोच्ने । वहाँ भगवानले जसरी व्याख्या गर्नु हुनेछ त्यसरी धारण गर्ने छौं । तै पनि आयुष्मान आनन्द यहाँ शास्ताद्वारा प्रशंसित हुनुहुन्छ अनि विज्ञसब्रह्मचारीबाट सम्मानित हुनुहुन्छ । आयुष्मान आनन्दले नै भगवानबाट संक्षिप्तरूपले अविभक्त गरी धर्मोपदेश दिनुभएकोलाई सविस्तर धर्मोपदेशको अर्थ विभक्त गरिदिनुस् । आयुष्मान आनन्दले नै सरलरूपले व्याख्या गरिदिनुस् ।”

त्यसोभए आवुसोहो ! सुन, राम्रोसित मनमा धारण गर भन्नेछु ।” हुन्छ, आवुसो !” भनी ती भिक्षुरूले आयुष्मान आनन्दलाई प्रत्युत्तर दिए । आयुष्मान आनन्दले यसरी भन्नुभयो—

“आवुसोहो ! जुन भगवानले संक्षेपमा धर्मोपदेश दिनुभई, विस्तारपूर्वक अर्थ अविभाजित गरी आसनबाट उठेर विहार भित्र पस्नुभयो—‘भिक्षुहो ! अधर्म र धर्म थाहा पाउनु पर्छ । हितकर र अहितकर थाहा पाउनु पर्छ । अधर्म र धर्म थाहा पाई, हितकर र अहितकर थाहा पाई जुन धर्म र जुन हितकर हो, त्यस अनुसार नै आचरण गर्नुपर्छ ।’

“आवुसोहो ! अधर्म के हो, धर्म के हो, अहितकर के हो अनि हितकर के हो ?

“आवुसोहो ! मिथ्यादृष्टि अधर्म हो । सम्यकदृष्टि धर्म हो । जुन मिथ्यादृष्टि हो, त्यसको कारणले अनेक पापमय अकुशल धर्मको सृजना हुन्छ, यो अहितकर हो । सम्यकदृष्टि हुँदा अनेक कुशल धर्मको विकासमा परिपूर्ति हुन्छ, यो हितकर हो ।

“आवुसोहो ! मिथ्यासंकल्प अधर्म हो । सम्यकसंकल्प धर्म हो... आवुसोहो ! मिथ्यावाचा अधर्म हो । सम्यकवाचा धर्म हो... आवुसोहो ! मिथ्याकर्मान्त अधर्म हो । सम्यककर्मान्त धर्म हो... आवुसोहो ! मिथ्याआजीविका अधर्म हो । सम्यकआजीविका धर्म हो... आवुसोहो ! मिथ्याव्यायाम अधर्म हो । सम्यकव्यायाम धर्म हो... “आवुसोहो ! मिथ्यास्मृति अधर्म हो । सम्यकस्मृति धर्म हो... आवुसोहो ! मिथ्यासमाधि अधर्म हो । सम्यकसमाधि धर्म हो... आवुसोहो ! मिथ्याज्ञान अधर्म हो । सम्यकज्ञान धर्म हो... आवुसोहो ! मिथ्याविमुक्ति अधर्म हो । सम्यकविमुक्ति धर्म हो । मिथ्याविमुक्ति हुँदा जुन अनेक पापमय अकुशल धर्मको सृजना हुन्छ, यो अहितकर हो । सम्यकविमुक्ति हुँदा अनेक कुशल धर्मको विकासमा परिपूर्ति हुन्छ । यो हितकर हो ।

“आवुसोहो ! जुन भगवानले संक्षेपमा धर्मोपदेश दिनुभई, विस्तारपूर्वक अर्थ अविभाजित गरी आसनबाट उठेर विहार भित्र पस्नुभयो—‘भिक्षुहो ! अधर्म र धर्म थाहा पाउनु पर्छ... त्यस अनुसार नै आचरण गर्नुपर्छ ।’ आवुसोहो ! भगवानले संक्षेपमा धर्मोपदेश दिनुभई, विस्तारपूर्वक अर्थ अविभाजित गरी दिनुभएको उपदेश यसरी नै सविस्तार अर्थ बुभदछु । आवुसोहो ! यदि चाहेमा तिमिहरू भगवानकहाँ गएर पनि यो कुरा सोघ्न सक्छौ । जसरी भगवानले व्याख्या गर्नु हुनेछ त्यसरी नै धारण गर्नु ।”

“हवस्, आवुसो ! भनी ती भिक्षुहरूले आयुष्मान आनन्दले भन्नुभएकोलाई अभिनन्दन र अभिवादन गरी आसनबाट उठी जहाँ भगवान हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ गए । त्यहाँ पुगी भगवानलाई अभिवादन गरी एक ठाउँमा बसे । एक ठाउँमा बसेपछि ती भिक्षुहरूले भगवानलाई यसरी भने—

“जुन भगवानले संक्षेपमा धर्मोपदेश दिनुभई, विस्तारपूर्वक अर्थ अविभाजित गरी आसनबाट उठेर विहार भित्र पस्नुभयो— ‘भिक्षुहो ! अधर्मलाई थाहा पाउनु पर्छ... त्यस अनुसार नै आचरण गर्नुपर्छ ।’

त्यस समय भन्ते ! भगवान जानुभएको केही समयपछि हामी भिक्षुहरूको मनमा यस्तो भयो— “आवुसोहो ! भगवानले संक्षेपमा धर्मोपदेश दिनुभई, विस्तारपूर्वक अर्थ अविभाजित गरी आसनबाट उठेर विहार भित्र पस्नुभयो । ‘भिक्षुहो ! अधर्म थाहा पाउनु पर्छ... त्यस अनुसार नै आचरण गर्नुपर्छ ।’ भगवानले संक्षिप्त रूपमा दिनुभएको उपदेश विस्तृत रूपले अर्थको व्याख्या कस्ले गरिदला ?”

अनि त्यहाँ भएका भिक्षुहरूलाई यस्तो भयो— “यहाँ आयुष्मान आनन्द हुनुहुन्छ, वहाँ शास्ताद्वारा प्रशंसित हुनुहुन्छ अनि विज्ञसब्रह्मचारीबाट सम्मानित हुनुहुन्छ । भगवानबाट संक्षिप्त रूपले अविभक्त गरी धर्मोपदेश दिनुभएकोलाई वहाँ आयुष्मान आनन्दले सविस्तार अर्थ विभक्त गरिदिनु हुनेछ । हामी किन जहाँ आयुष्मान आनन्द हुनुहुन्छ त्यहाँ नजाऔं, त्यहाँ पुगी आयुष्मान आनन्दसँग नै यसविषय किन नसोधौं । जसरी आयुष्मान आनन्दले व्याख्या गर्नुहुनेछ त्यही अनुरूप धारण गर्नेछौं ।”

“अनि त हामी भिक्षुहरू जहाँ आयुष्मान आनन्द हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ गयौं । त्यहाँ पुगी आयुष्मान आनन्दसँग यसविषय सोधौं । त्यसविषयमा भन्ते ! आयुष्मान आनन्दले यसरी आकारसहित, पदसहित र व्यञ्जनसहित राम्रोसित व्याख्या गरिदिनु भयो ।”

“साधु, साधु भिक्षुहो ! आनन्द, पण्डित हुन्, भिक्षुहो ! आनन्द, महाप्रज्ञावान हुन् । भिक्षुहो ! मकहाँ आई यसविषयमा सोधे मैले पनि यसरी नै व्याख्या गर्छु, जसरी आनन्दले गरे । यसको अर्थ यही नै हो, यसलाई नै धारण गर्नु ।”

४. अजितसुत्तं

११६. त्यस समय अजित परिव्राजक जहाँ भगवान हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ गए । त्यहाँ पुगी भगवानसँग भेट हुँदा प्रसन्न भए । प्रसन्नतापछि कुशलवार्ता गरे । कुशलवार्तापछि एक ठाउँमा बसे । एक ठाउँमा बसेपछि अजित परिव्राजकले यसरी भन्यो—

“भो गोतम ! हाम्रो सन्नह्मचारी पण्डित नाउँको साथी छ । उसले पाँचसय चित्तस्थानको सोच राखेको छ । जसको कारणले अन्य सम्प्रदायका तैर्थिक आफ्साफ शास्त्रार्थमा परास्त भएको जान्दछन् ।

त्यस समय भगवानले भिक्षुहरूलाई सम्बोधन गर्नुभयो— “भिक्षुहो ! के तिमीहरूले पण्डितका गुण धारण गर्छौ ?” “भगवान ! यही नै समय हो । सुगत ! यही नै बेला हो । भगवानले भन्नुहोस् । हामी भिक्षुहरूले सुनेर धारण गर्नेछौ ।”

“त्यसोभए, भिक्षुहो ! सुन, राम्रोसँग मनमा धारण गर, भन्नेछु ।” “हवस्, भन्ते !” भनी ती भिक्षुहरूले प्रत्युत्तर दिए । भगवानले यसरी भन्नुभयो—

“भिक्षुहो ! यहाँ एकजना अधार्मिक पक्षका भई अधार्मिक पक्षकालाई दोष लगाई परास्त गरी दिन्छ । त्यसबाट अधार्मिक परिषद प्रसन्न हुन्छ । त्यो अधार्मिक परिषद हल्ला मचाउन थाल्छ— ‘भो तपाईं पण्डित हो । भो तपाईं पण्डित हो ।’

“भिक्षुहो ! यहाँ एकजना अधार्मिक पक्षकाले धार्मिक पक्षकालाई दोष लगाई परास्त गरी दिन्छ । त्यसबाट अधार्मिक परिषद प्रसन्न हुन्छ । त्यो अधार्मिक परिषदले हल्ला मचाउन थाल्छ— ‘भो तपाईं पण्डित हो । भो तपाईं पण्डित हो ।’

“भिक्षुहो ! यहाँ एकजना अधार्मिक पक्ष ग्रहण गरी धार्मिक पक्षका तथा अधार्मिक पक्षकालाई परास्त गरी दिन्छ । त्यसबाट अधार्मिक परिषद प्रसन्न हुन्छ । त्यो अधार्मिक परिषद हल्ला मचाउन थाल्छ— ‘भो तपाईं पण्डित हो । भो तपाईं पण्डित हो ।’

“भिक्षुहो ! अधर्म र धर्म थाहा पाउनु पर्छ । हितकर र अहितकर थाहा पाउनु पर्छ । अधर्म र धर्म थाहा पाई, हितकर र अहितकर थाहा पाई जुन धर्म र हितकर हो त्यस अनुसार नै आचरण गर्नुपर्छ । ..

“भिक्षुहो ! अधर्म भनेको के हो अनि धर्म भनेको के हो ? भिक्षुहो ! हितकर भनेको के हो अनि अहितकर भनेको के हो ? भिक्षुहो ! मिथ्यादृष्टि भनेको अधर्म हो, सम्यकदृष्टि भनेको धर्म हो । जुन मिथ्यादृष्टि हो, त्यसको कारणले अनेक पापमय अकुशल धर्मको सृजना हुन्छ । यो अहितकर हो । सम्यकदृष्टि हुँदा अनेक कुशल धर्मको विकासमा परिपूर्ति हुन्छ । यो हितकर हो ।

“भिक्षुहो ! मिथ्यासंकल्प अधर्म हो अनि सम्यकसंकल्प धर्म हो... भिक्षुहो ! मिथ्यावाचा अधर्म हो अनि सम्यकवाचा धर्म हो... भिक्षुहो ! मिथ्याकर्मान्त अधर्म हो अनि सम्यककर्मान्त धर्म हो... भिक्षुहो ! मिथ्याआजीविका अधर्म हो अनि सम्यक आजीविका धर्म हो... भिक्षुहो ! मिथ्याव्यायाम अधर्म हो अनि सम्यकव्यायाम धर्म हो... भिक्षुहो ! मिथ्यास्मृति अधर्म हो अनि सम्यकस्मृति धर्म हो... भिक्षुहो ! मिथ्यासमाधि अधर्म हो अनि सम्यकसमाधि धर्म हो... भिक्षुहो ! मिथ्याज्ञान अधर्म हो अनि सम्यकज्ञान धर्म हो ।

“भिक्षुहो ! मिथ्याविमुक्ति अधर्म हो अनि सम्यकविमुक्ति धर्म हो । जुन यो मिथ्याविमुक्ति हो, त्यसको कारणले अनेक पापमय अकुशल धर्मको सृजना हुन्छ । यो अहितकर हो । सम्यकविमुक्ति हुँदा अनेक कुशल धर्मको विकासमा परिपूर्ति हुन्छ । यो हितकर हो ।

“ भिक्षुहो ! अधर्म र धर्म थाहा पाउनु पर्छ । हितकर र अहितकर थाहा पाउनु पर्छ । अधर्म र धर्म थाहा पाई, हितकर र अहितकर थाहा पाई जुन धर्म र हितकर हो त्यस अनुसार नै आचरण गर्नुपर्छ ।’ यसरी जुन भनें, यही अर्थलाई लिएर भनेको हुँ ।”

५. सङ्गारवसुत्तं

११७. त्यस समय सङ्गारव ब्राह्मण जहाँ भगवान हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ गए । त्यहाँ पुगी भगवानप्रति प्रसन्न भए । प्रसन्नतापूर्वक कुशलवार्ता गरे । कुशलवार्तापछि एक ठाउँमा बसे । एक ठाउँमा बसेपछि सङ्गारव ब्राह्मणले यसरी भन्यो— “भो गोतम ! यस वारिको किनारा के हो अनि त्यस पारिको किनारा के हो ?” “ब्राह्मण ! यस वारिको किनारा मिथ्यादृष्टि हो अनि त्यस पारिको किनारा सम्यकदृष्टि हो ।

मिथ्यासंकल्प यस वारिको किनारा हो अनि सम्यकसंकल्प त्यस पारिको किनारा हो ।
मिथ्यावाचा यस वारिको किनारा हो अनि सम्यकवाचा त्यस पारिको किनारा हो ।
मिथ्याकर्मान्त यस वारिको किनारा हो अनि सम्यककर्मान्त त्यस पारिको किनारा
हो । मिथ्याआजीविका यस वारिको किनारा हो अनि सम्यकआजीविका त्यस पारिको
किनारा हो । मिथ्याव्यायाम यस वारिको किनारा हो अनि सम्यकव्यायाम त्यस
पारिको किनारा हो । मिथ्यास्मृति यस वारिको किनारा हो अनि सम्यकस्मृति त्यस
पारिको किनारा हो । मिथ्यासमाधि यस वारिको किनारा हो अनि सम्यकसमाधि त्यस
पारिको किनारा हो । मिथ्याज्ञान यस वारिको किनारा हो अनि सम्यकज्ञान त्यस
पारिको किनारा हो । मिथ्याविमुक्ति यस वारिको किनारा हो अनि सम्यकविमुक्ति त्यस
पारिको किनारा हो । ब्राह्मण ! यस वारिको किनारा अनि त्यस पारिको किनारा यी
नै हुन् ।

“अप्पका ते मनुस्सेसु, ये जना पारगाभिनो ।
अथायं इतरा पजा, तीरमेवानुघावति ॥

“मनुष्यहरू मध्येमा थोरैमात्र छन् जो पार भएका । अरूहरू त यस
वारिको किनारामा दौडी रहेकाछन् ।

“ये त खो सम्मदक्खाते, धम्मे धम्मानुवत्तिनो ।
ते जना पारमेस्सन्ति, मच्चुधेय्यं सुदुत्तरं ॥

“सम्यकरूपले आख्यात धर्मानुसार जसले आचरण गर्छ । उसले यो
कठिनतापूर्वक पार पाउन सक्ने मृत्युको सीमा नाघेर जानसक्छ ।

“कण्हं धम्मं विप्पहाय, सुक्कं भावेथ पण्डितो ।
ओका अनोकमागम्म, विवेके यत्थ दूरमं ॥

“पण्डितले पापमय धर्म परित्याग गरी, कल्याण हुने अभ्यास गर्नुपर्छ । ऊ
घरवार त्याग गरी टाढारहेको एकान्तस्थान सेवन गर्नुपर्छ ।

तत्राभिरतिमिच्छेय्य, हित्वा कामे अकिञ्चनो ।
परियोदपेय्य अत्तानं, चित्तक्लेसेहि पण्डितो ॥

“पण्डितले कामभोग परित्याग गरी, अकिञ्चन भई त्यसैमा रमाएर बस्छ ।
आफ्नो चित्तक्लेश निर्मल पाछ ।

“येसं सम्बोधियन्नेसु, सम्मा चित्तं सुभावितं ।
 आदानपटिनिस्सग्गे, अनुपादाय ये रता ।
 क्षीणासवा जुतिमन्तो, ते लोके परिनिष्भुता”ति ॥

“जसले सम्बोधि अङ्गद्वारा सम्यकरूपले राम्रोसित अभ्यास गर्छ । जसले
 ग्राह्यवस्तुको त्याग गर्छ, जो अनासक्तिमा रमाउँछ, क्षीणाश्रवी तथा ज्योतिमान
 भएका ती व्यक्ति लोकबाट परिनिर्वाण हुन्छ ।”

६. ओरिमतीरसुत्तं

११८. “भिक्षुहो ! यस वारिको किनारा र त्यस पारिको किनारा विषयमा
 धर्म देशना गर्छु । त्यसलाई सुन, राम्रोसँग मनमा धारण गर भन्नेछु ।” “हवस्,
 भन्ते !” भनी ती भिक्षुहरूले भगवानलाई प्रत्युत्तर दिए । भगवानले यसरी
 भन्नुभयो—

“यस वारिको किनारा भनेको के हो अनि त्यस पारिको किनारा भनेको के
 हो ?

“भिक्षुहो ! यस वारिको किनारा -मिथ्यादृष्टि हो अनि त्यस पारिको
 किनारा सम्यकदृष्टि हो । यस वारिको किनारा मिथ्यासंकल्प हो अनि त्यस पारिको
 किनारा सम्यकसंकल्प हो... यस वारिको किनारा मिथ्याविमुक्ति हो अनि त्यस
 पारिको किनारा सम्यकविमुक्ति हो । ब्राह्मण ! यस वारिको किनारा अनि त्यस
 पारिको किनारा यी नै हुन् ।

“अप्पका ते मनुस्सेसु, ये जना पारगाभिनो ।
 अथायं इतरा पजा, तीरमेवानुघावति ॥

“ये त खो सम्मदक्खाते, धम्मं धम्मानुवत्तिनो ।
 ते जना पारमेस्सन्ति, मच्चुघय्यं सुदुत्तरं ॥

“कण्हं धम्मं विप्पहाय, सुक्कं भावेथ पण्डितो ।
 ओका अनोकमागम्म, विवेके यत्थ दूरमं ॥

तत्राभिरतिभिच्छेय्य, हित्वा कामे अकिञ्चनो ।

परियोदपेय्य अत्तानं, चित्तक्लेसेहि पण्डितो ॥

“येसं सम्बोधियङ्गेषु, सम्मा चित्तं सुभावितं ।
आदानपटिनिस्सग्गे, अनुपादाय ये रता ।
खीणासवा जुत्तिमन्तो, ते लोके परिनिब्बुता”ति ॥ (अर्थ माधिकै)

७. पठमपच्चोरोहणीसुत्तं

११९. त्यस समय जाणुस्सोणि ब्राह्मण उपोसथको दिन शीर नुहाई नयाँ रेशमको वस्त्र धारण गरी भिजेको कुशाको मुट्टा लिई भगवानको नजिकै एक ठाउँमा उभिरहेको भगवानले देख्नुभयो । देख्नुभएपछि जाणुस्सोणि ब्राह्मणलाई यसरी भन्नुभयो—

“ब्राह्मण ! आज उपोसथको दिन शीर नुहाई नयाँ रेशमको वस्त्र धारण गरी भिजेको कुशाको मुट्टा लिई तिमी एक ठाउँमा किन उभिरहेको ? आज ब्राह्मण कुलमा के छ ?” “भो गोतम ! आज ब्राह्मण कुलमा प्रति-अवरोहण छ ।”

“ब्राह्मण ! ब्राह्मणको प्रति-अवरोहण कस्तो-कस्तो हुन्छ ?” “भो गोतम ! ब्राह्मणहरू उपोसथको दिन शीर नुहाई, नयाँ रेशमको वस्त्र धारण गरी, गिलो गोबरले भुँइ लिपी, हरियो कुश फिँजाएर बालुवाको रास तथा अग्निशालाको बीचमा लेट्दछ । त्यस रात ऊ तीनपटक उठेर हात जोडी अग्निलाई नमस्कार गर्दछन्— तपाईंप्रति हामीले अवरोहण गर्दछौं । तपाईंप्रति हामीले अवरोहण गर्दछौं । उनीहरूले धेरै नै घ्यू, तेल, मक्खनद्वारा अग्नि तर्पणगर्दछन् । त्यस रात बितेपछि प्रणीत खाद्य तथा भोज्यद्वारा ब्राह्मणहरूलाई सन्तर्पित गर्दछन् । भो गोतम ! ब्राह्मणहरूका प्रति-अवरोहण भनेको यस्तै हुन्छ ।”

“ब्राह्मण ! ब्राह्मणहरूको प्रति-अवरोहण अर्कै प्रकारको हुँदो रहेछ । आर्य विनयमा प्रति-अवरोहण अर्कै प्रकारको छ ।” “भो गोतम ! आर्य विनयमा कस्तो प्रकारको प्रति-अवरोहण हुन्छ ? गोतम ! आर्य विनयमा प्रति-अवरोहण कस्तो प्रकारको हुन्छ ? त्यो धर्मदेशना मलाई सुनाउनु भए राम्रो हुन्थ्यो ।

“त्यसोभए, ब्राह्मण ! सुन, राम्रोसित मनमा धारण गर्नु, भन्नेछु ।” “हवस्, हुन्छ ।” भनी जानुस्सोणि ब्राह्मणले भगवानलाई प्रत्युत्तर दिए । भगवानले यसरी भन्नुभयो—

“यहाँ, ब्राह्मण ! आर्य श्रावकले यसरी प्रत्यवेक्षण गर्छे— ‘मिथ्यादृष्टि हुँदा यसलोक र परलोक दुवै लोकमा नराम्रो परिणाम हुन्छ । उसले यो प्रत्यवेक्षण गरी मिथ्यादृष्टि त्याग्छ तथा मिथ्यादृष्टिबाट पृथक भई बस्छ ।

...‘मिथ्यासंकल्प हुँदा यसलोक र परलोक दुवै लोकमा नराम्रो परिणाम हुन्छ । उसले यो प्रत्यवेक्षण गरी मिथ्यासंकल्प त्याग्छ तथा मिथ्यासंकल्पबाट पृथक भई बस्छ ।

...‘मिथ्यावाचा हुँदा यसलोक र परलोक दुवै लोकमा नराम्रो परिणाम हुन्छ । उसले यो प्रत्यवेक्षण गरी मिथ्यावाचा त्याग्छ तथा मिथ्यावाचाबाट पृथक भई बस्छ ।

...‘मिथ्याकर्मान्त हुँदा यसलोक र परलोक दुवै लोकमा नराम्रो परिणाम हुन्छ । उसले यो प्रत्यवेक्षण गरी मिथ्याकर्मान्त त्याग्छ तथा मिथ्याकर्मान्तबाट पृथक भई बस्छ ।

...‘मिथ्याआजीविका हुँदा यसलोक र परलोक दुवै लोकमा नराम्रो परिणाम हुन्छ । उसले यो प्रत्यवेक्षण गरी मिथ्याआजीविका त्याग्छ तथा मिथ्याआजीविकाबाट पृथक भई बस्छ ।

...‘मिथ्याव्यायाम हुँदा यसलोक र परलोक दुवै लोकमा नराम्रो परिणाम हुन्छ । उसले यो प्रत्यवेक्षण गरी मिथ्याव्यायाम त्याग्छ तथा मिथ्याव्यायामबाट पृथक भई बस्छ ।

...‘मिथ्यास्मृति हुँदा यसलोक र परलोक दुवै लोकमा नराम्रो परिणाम हुन्छ । उसले यो प्रत्यवेक्षण गरी मिथ्यास्मृति त्याग्छ तथा मिथ्यास्मृतिबाट पृथक भई बस्छ ।

...‘मिथ्यासमाधि हुँदा यसलोक र परलोक दुवै लोकमा नराम्रो परिणाम हुन्छ । उसले यो प्रत्यवेक्षण गरी मिथ्यासमाधि त्याग्छ तथा मिथ्यासमाधिबाट पृथक भई बस्छ ।

...‘मिथ्याज्ञान हुँदा यसलोक र परलोक दुवै लोकमा नराम्रो परिणाम हुन्छ । उसले यो प्रत्यवेक्षण गरी मिथ्याज्ञान त्याग्छ तथा मिथ्याज्ञानबाट पृथक भई बस्छ ।

‘मिथ्याविमुक्ति हुँदा यसलोक र परलोक दुवै लोकमा नराम्रो परिणाम हुन्छ । उसले यो प्रत्यवेक्षण गरी मिथ्याविमुक्ति त्याग्छ तथा मिथ्याविमुक्तिबाट पृथक भई बस्छ । यसरी, ब्राह्मण ! आर्य विनयमा प्रति-अवरोहण हुन्छ ।”

“भो गोतम ! ब्राह्मणहरूका प्रति-अवरोहण अर्कै रहेछ, आर्य-विनयमा प्रति-अवरोहण अर्कै रहेछ । भो गोतम ! यस आर्य-विनयमा प्रति-अवरोहणको तुलनामा त ब्राह्मणहरूको प्रति-अवरोहण सोह्रभागको एक भाग पनि छैन । गोतम ! धेरै राम्रो... आजदेखि प्राण रहुञ्जेल शरणमा आएको उपासक हो भनी गोतमले धारण गर्नुहोस् ।”

८. दुतियपच्चोरोहणीयसुत्तं

१२०. “भिक्षुहो ! आर्य प्रति-अवरोहणको देशना गर्नेछु । त्यसलाई सुन... भिक्षुहो ! आर्य प्रति-अवरोहण भनेको के हो ? यहाँ, भिक्षुहो ! आर्य श्रावकले यसरी प्रत्यवेक्षण गर्छ—

‘मिथ्यादृष्टि हुँदा यसलोक र परलोक दुवै लोकमा नराम्रो परिणाम हुन्छ । उसले यो प्रत्यवेक्षण गरी मिथ्यादृष्टि त्याग्छ तथा मिथ्यादृष्टिबाट पृथक हुन्छ । ... मिथ्यासंकल्प हुँदा... मिथ्यावाचा हुँदा... मिथ्याकर्मान्त हुँदा... मिथ्याआजीविका हुँदा... मिथ्याव्यायाम हुँदा...मिथ्यास्मृति हुँदा... मिथ्यासमाधि हुँदा... मिथ्याज्ञान हुँदा... अनि मिथ्याविमुक्ति हुँदा यसलोक र परलोक दुवै लोकमा नराम्रो परिणाम हुन्छ । उसले यी प्रत्यवेक्षण गरी मिथ्याविमुक्ति त्याग्छ तथा मिथ्याविमुक्तिबाट पृथक हुन्छ । भिक्षुहो ! आर्य विनयमा यसैलाई प्रति-अवरोहण भनिन्छ ।”

९. पुब्बङ्गमसुत्तं

१२१. “भिक्षुहो ! सूर्योदय हुनु भन्दा पूर्व निमित्त अरुणोदय हुन्छ । यस्तै गरी कुशल धर्म उदय हुनु भन्दा पूर्व निमित्त भन्नु— सम्यकदृष्टि हो । भिक्षुहो ! सम्यकदृष्टि हुँदा सम्यकसंकल्प हुन्छ, सम्यकसंकल्प हुँदा सम्यकवाचा हुन्छ, सम्यकवाचा हुँदा सम्यककर्मान्त हुन्छ, सम्यककर्मान्त हुँदा सम्यकआजीविका हुन्छ, सम्यकआजीविका हुँदा सम्यक व्यायाम हुन्छ, सम्यकव्यायाम हुँदा सम्यक-स्मृति हुन्छ, सम्यकस्मृति हुँदा, सम्यकसमाधि हुन्छ, सम्यकसमाधि हुँदा सम्यकज्ञान हुन्छ अनि सम्यकविमुक्ति हुन्छ ।

१०. आसवन्धयसुत्तं

१२२. “भिक्षुहो ! यी दशप्रकारका धर्म अभ्यास र वृद्धि गरे आश्रव क्षय हुन्छ । ती दश के के हुन् ? सम्यकदृष्टि, सम्यकसंकल्प, सम्यकवाचा, सम्यक-कर्मान्त, सम्यकआजीविका, सम्यकव्यायाम, सम्यकस्मृति, सम्यकसमाधि, सम्यकज्ञान, र सम्यकविमुक्ति- भिक्षुहो ! यी नै दशप्रकारका धर्म अभ्यास र वृद्धि गरे आश्रव क्षय हुन्छ ।”

(१३) ३. परिसुद्धवरगो

१. पठमसुत्तं

१२३. “भिक्षुहो ! सुगत विनय अतिरिक्त यी दश धर्म अन्यत्र कहीं पनि स्वच्छ तथा परिशुद्ध छैनन् । ती दश के के हुन् ? सम्यकदृष्टि, सम्यकसंकल्प, सम्यकवाचा, सम्यककर्मान्त, सम्यकआजीविका, सम्यकव्यायाम, सम्यकस्मृति, सम्यकसमाधि, सम्यकज्ञान र सम्यकविमुक्ति— भिक्षुहो ! सुगत विनय अतिरिक्त यी नै दश धर्म अन्यत्र कहीं पनि स्वच्छ तथा परिशुद्ध छैन ।”

२. दुतियसुत्तं

१२४. “भिक्षुहो ! सुगत विनय अतिरिक्त यी दश धर्महरू अन्यत्र कतै पनि उत्पन्न नभएको तथा उत्पत्ति हुँदैन । ती दश के के हुन् ? सम्यकदृष्टि... सम्यकविमुक्ति— भिक्षुहो ! यी नै दश धर्म सुगत विनय अतिरिक्त अन्यत्र कहीं पनि उत्पन्न नभएको उत्पत्ति हुँदैन ।”

३. ततियसुत्तं

१२५. “भिक्षुहो ! सुगत विनय अतिरिक्त यी दश धर्मद्वारा महाफल तथा महासुपरिणाम हुने अन्यत्र कहीं पनि छैन । ती दश के के हुन् ? सम्यकदृष्टि... सम्यकविमुक्ति— भिक्षुहो ! सुगत विनय अतिरिक्त यी नै दश धर्मद्वारा महाफल तथा महासुपरिणाम हुने अन्यत्र कहीं पनि छैन ।”

४. चतुत्थसुत्तं

१२६. “भिक्षुहो ! यी दश धर्मद्वारा राग, द्वेष अनि मोह शान्त-निर्मूल गर्नको निमित्त सुगत विनय अतिरिक्त अन्यत्र कहीं पनि छैन । ती दश के के हुन् ? सम्यकदृष्टि... सम्यकविमुक्ति— “भिक्षुहो ! यी नै दश धर्मद्वारा राग, द्वेष अनि मोह शान्त-निर्मूल गर्नको निमित्त सुगत विनय अतिरिक्त अन्यत्र कहीं पनि छैन ।

५. पञ्चमसुत्तं

१२७. “ “भिक्षुहो ! यी दश धर्म सर्वांश निर्वेद, विराग, निरोध, शान्त,

अभिज्ञा, सम्बोधि र निर्वाणको निम्ति सुगत विनय अतिरिक्त अन्यत्र कहीं पनि छैन ।। ती दश के के हुन् ? सम्यकदृष्टि... सम्यकविमुक्ति- भिक्षुहो ! यी नै दश धर्म सुगत विनय अतिरिक्त अन्यत्र कहीं पनि सर्वांश निर्वेद, विराग, निरोध, शान्त, अभिज्ञा, सम्बोधि र निर्वाणको निम्ति छैन ।”

६. छद्मसुत्तं

१२८. “भिक्षुहो ! सुगत विनय अतिरिक्त यी दश धर्मको अभ्यास र वृद्धि गर्न अन्यत्र कहीं पनि उत्पन्न नभएको तथा उत्पत्ति हुँदैन । ती दश के के हुन्? सम्यकदृष्टि... सम्यकविमुक्ति- भिक्षुहो ! यी नै दश धर्म सुगत विनय अतिरिक्त अन्यत्र कहीं पनि अभ्यास र वृद्धि गर्न उत्पन्न नभएको तथा उत्पत्ति हुँदैन ।”

७. सत्तमसुत्तं

१२९. “भिक्षुहो ! यी दश धर्मको अभ्यास र वृद्धि गर्दा महाफल तथा महासुपरिणाम हुनु भनेको सुगत विनय अतिरिक्त अन्यत्र कहीं पनि छैन । ती दश के के हुन् ? सम्यकदृष्टि... सम्यकविमुक्ति- भिक्षुहो ! यी नै दश धर्मको अभ्यास र वृद्धि गर्दा महाफल तथा महासुपरिणाम हुनु भनेको सुगत विनय अतिरिक्त अन्यत्र कहीं पनि छैन ।”

८. अहमसुत्तं

१३०. “भिक्षुहो ! यी दश धर्मको अभ्यास र वृद्धिले गर्दा राग, द्वेष अनि मोह शान्त तथा निर्मूल पानको निम्ति हुन्छ । सुगत विनय अतिरिक्त यी अन्यत्र कहीं पनि छैन । ती दश के के हुन् ? सम्यकदृष्टि... सम्यकविमुक्ति- भिक्षुहो ! यी नै दश धर्मको अभ्यास र वृद्धि गर्दा राग, द्वेष अनि मोह शान्त तथा निर्मूल पानको निम्ति हुन्छ । सुगत विनय अतिरिक्त यी अन्यत्र कहीं पनि छैन ।”

९. नवमसुत्तं

१३१. “भिक्षुहो ! यी दश धर्म सुगत विनय अतिरिक्त अन्यत्र कहीं पनि छैन । जुन अभ्यास र वृद्धिले गर्दा सर्वांशरूपमा निर्वेद, निरोध शान्त, अभिज्ञा, सम्बोधि अनि निर्वाणको निम्ति हुन्छ । ती दश के के हुन् ? सम्यकदृष्टि

सम्यकविमुक्ति- भिक्षुहो ! सुगत विनय अतिरिक्त यी नै दश धर्म सर्वांशरूपमा निर्वेद, विराग, निरोध, शान्त, अभिज्ञा, सम्बोधि र निर्वाणको निमित्त अन्यत्र कहीं पनि छैन ।”

१०. दसमसुत्तं

१३२. “भिक्षुहो ! यी दश मिथ्यात्व हुन् । ती दश के के हुन् ? मिथ्यादृष्टि, मिथ्यासंकल्प, मिथ्यावाचा, मिथ्याकर्मान्त, मिथ्याआजीविका, मिथ्याव्यायाम, मिथ्या-स्मृति, मिथ्यासमाधि, मिथ्याज्ञान र मिथ्याविमुक्ति- भिक्षुहो ! यी नै दश मिथ्यात्व हुन् ।”

११. एकादसमसुत्तं

१३३. “भिक्षुहो ! यी दश सम्यकत्व हुन् । ती दश के के हुन् ? सम्यक-दृष्टि, सम्यकसंकल्प, सम्यकवाचा, सम्यककर्मान्त, सम्यकआजीविका, सम्यक-व्यायाम, सम्यकस्मृति, सम्यकसमाधि, सम्यकज्ञान र सम्यकविमुक्ति- भिक्षुहो ! यी नै दशप्रकारका सम्यकत्व हुन् ।”

(१४) ४. साधुवग्गो

१. साधुसुत्तं

१३४ “साधु र असाधु विषय देशना गर्नेछु । त्यसलाई सुन, राम्ररी मनमा धारण गर, भन्नेछु ।” “हवस् भन्ते !” भनी ती भिक्षुहरूले भगवानलाई प्रत्युत्तर दिए । भगवानले यसरी भन्नुभयो—

“भिक्षुहो ! असाधु भनेको के हो ? मिथ्यादृष्टि, मिथ्यासंकल्प, मिथ्यावाचा, मिथ्याकर्मान्त, मिथ्याआजीविका, मिथ्याव्यायाम, मिथ्यास्मृति, मिथ्यासमाधि, मिथ्याज्ञान र मिथ्याविमुक्ति— भिक्षुहो ! असाधु भनेको यही नै हो । भिक्षुहो ! साधु भनेको के हो ? सम्यकदृष्टि, सम्यकसंकल्प, सम्यकवाचा, सम्यकदकर्मान्त, सम्यकआजीविका, सम्यकव्यायाम, सम्यकस्मृति, सम्यकसमाधि, सम्यकज्ञान र सम्यकविमुक्ति । भिक्षुहो ! साधु भनेको यही नै हो ।”

२. अरियधम्मसुत्तं

१३५. “भिक्षुहो ! आर्य धर्म र अनार्य धर्म विषय देशना गर्नेछु । त्यसलाई सुन... भिक्षुहो ! अनार्य धर्म भनेको के हो ? मिथ्यादृष्टि... र मिथ्याविमुक्ति— भिक्षुहो ! अनार्य धर्म भनेको यही नै हो । भिक्षुहो ! आर्य धर्म भनेको के हो ? सम्यकदृष्टि... र सम्यकविमुक्ति— भिक्षुहो ! आर्य धर्म भनेको यही नै हो ।”

३. अकुसलसुत्तं

१३६. “भिक्षुहो ! अकुशल र कुशल विषय देशना गर्नेछु । त्यसलाई सुन... भिक्षुहो ! अकुशल भनेको के हो ? मिथ्यादृष्टि... मिथ्याविमुक्ति— भिक्षुहो ! अकुशल भनेको यही नै हो । भिक्षुहो ! कुशल भनेको के हो ? सम्यकदृष्टि... र सम्यकविमुक्ति— भिक्षुहो ! कुशल भनेको यही नै हो ।”

४. अत्थसुत्तं

१३७. “भिक्षुहो ! हितकर र अहितकर विषय देशना गर्नेछु । त्यसलाई सुन... भिक्षुहो ! अहितकर भनेको के हो ? मिथ्यादृष्टि... मिथ्याविमुक्ति— भिक्षुहो ! अहितकर भनेको यही नै हो । भिक्षुहो ! हितकर भनेको के हो ? सम्यकदृष्टि... र सम्यकविमुक्ति— भिक्षुहो ! हितकर भनेको यही नै हो ।”

५. धम्मसुत्तं

१३८. “भिक्षुहो ! धर्म र अधर्म विषय देशना गर्नेछु । त्यसलाई सुन... भिक्षुहो ! अधर्म भनेको के हो ? मिथ्यादृष्टि... मिथ्याविमुक्ति- भिक्षुहो ! अधर्म भनेको यही नै हो । भिक्षुहो ! धर्म भनेको के हो ? सम्यकदृष्टि... र सम्यकविमुक्ति- भिक्षुहो ! धर्म भनेको यही नै हो ।”

६. सासवसुत्तं

१३९. “भिक्षुहो ! सआश्रव र अनाश्रव विषय देशना गर्नेछु । त्यसलाई सुन... भिक्षुहो ! सआश्रव भनेको के हो ? मिथ्यादृष्टि... मिथ्याविमुक्ति- भिक्षुहो ! सआश्रव भनेको यही नै हो । भिक्षुहो ! अनाश्रव भनेको के हो ? सम्यक-दृष्टि... र सम्यकविमुक्ति- भिक्षुहो ! अनाश्रव भनेको यही नै हो ।”

७. सावज्जसुत्तं

१४०. “भिक्षुहो ! सदोष र निर्दोष विषय देशना गर्नेछु । त्यसलाई सुन... भिक्षुहो ! सदोष भनेको के हो ? मिथ्यादृष्टि... मिथ्याविमुक्ति- भिक्षुहो ! सदोष भनेको यही नै हो । भिक्षुहो ! निर्दोष भनेको के हो ? सम्यकदृष्टि... र सम्यकविमुक्ति- भिक्षुहो ! निर्दोष भनेको यही नै हो ।”

८. तपनीयसुत्तं

१४१. “भिक्षुहो ! तप्त र अतप्त विषय देशना गर्नेछु । त्यसलाई सुन... भिक्षुहो ! तप्त भनेको के हो ? मिथ्यादृष्टि... मिथ्याविमुक्ति- भिक्षुहो ! तप्त भनेको यही नै हो । भिक्षुहो ! अतप्त भनेको के हो ? सम्यकदृष्टि... र सम्यकविमुक्ति- भिक्षुहो ! अतप्त भनेको यही नै हो ।”

९. आचयगामीसुत्तं

१४२. “भिक्षुहो ! आचयगामी (जन्मान्तरको संग्रहकर्ता) र अनाचयगामी (जन्मान्तरको असंग्रहित) विषय देशना गर्नेछु । त्यसलाई सुन... भिक्षुहो ! आचयगामी भनेको के हो ? मिथ्यादृष्टि... मिथ्याविमुक्ति- भिक्षुहो ! आचयगामी भनेको यही नै हो । भिक्षुहो ! अनाचयगामी भनेको के हो ? सम्यकदृष्टि... र सम्यकविमुक्ति- भिक्षुहो ! अनाचयगामी भनेको यही नै हो ।”

१०. दुःखत्रयसुत्तं

१४३. “भिक्षुहो ! दुःखोत्पत्ति र सुखोत्पत्ति विषय देशना गर्नेछु । त्यसलाई सुन... भिक्षुहो ! दुःखोत्पत्ति भनेको के हो ? मिथ्यादृष्टि... मिथ्याविमुक्ति- भिक्षुहो ! दुःखोत्पत्ति भनेको यही नै हो । भिक्षुहो ! सुखोत्पत्ति भनेको के हो ? सम्यकदृष्टि... र सम्यकविमुक्ति- भिक्षुहो ! सुखोत्पत्ति भनेको यही नै हो ।”

११. दुःखविपाकसुत्तं

१४४. “भिक्षुहो ! दुःख-भोग र सुख-भोग विषय देशना गर्नेछु । त्यसलाई सुन... भिक्षुहो ! दुःख-भोग भनेको के हो ? मिथ्यादृष्टि... मिथ्याविमुक्ति- भिक्षुहो ! दुःखभोग भनेको यही नै हो । भिक्षुहो ! सुख-भोग भनेको के हो ? सम्यकदृष्टि... र सम्यकविमुक्ति- भिक्षुहो ! सुख-भोग भनेको यही नै हो ।”

(१५) ५. अरियवग्गो

१. अरियमग्गसुत्तं

१४५. "भिक्षुहो ! आर्य-मार्ग र अनार्य-मार्ग विषय देशना गर्नेछु । त्यसलाई सुन... भिक्षुहो ! आर्य-मार्ग भनेको के हो ? सम्यकदृष्टि... सम्यकवि-मुक्ति- भिक्षुहो ! आर्य-मार्ग भनेको के यही नै हो । भिक्षुहो ! अनार्य-मार्ग भनेको के हो ? मिथ्यादृष्टि... मिथ्याविमुक्ति । भिक्षुहो ! अनार्य-मार्ग भनेको यही नै हो । "

२. कण्हमग्गसुत्तं

१४६. "भिक्षुहो ! कृष्ण-मार्ग र शुक्ल-मार्ग विषय देशना गर्नेछु । त्यसलाई सुन... भिक्षुहो ! कृष्ण-मार्ग भनेको के हो ? मिथ्यादृष्टि... मिथ्याविमुक्ति- भिक्षुहो ! कृष्ण-मार्ग भनेको यही नै हो । भिक्षुहो ! शुक्ल-मार्ग भनेको के हो ? सम्यकदृष्टि... सम्यकविमुक्ति । भिक्षुहो ! शुक्ल-मार्ग भनेको यही नै हो । "

३. सद्धम्मसुत्तं

१४७. "भिक्षुहो ! सद्धर्म र असद्धर्म विषय देशना गर्नेछु । त्यसलाई सुन... भिक्षुहो ! असद्धर्म भनेको के हो ? मिथ्यादृष्टि... मिथ्याविमुक्ति- भिक्षुहो ! असद्धर्म भनेको यही नै हो । भिक्षुहो ! सद्धर्म भनेको के हो ? सम्य-कदृष्टि... सम्यकविमुक्ति । भिक्षुहो ! सद्धर्म भनेको यही नै हो । "

४. सप्परिसधम्मसुत्तं

१४८. "भिक्षुहो ! सत्पुरुष धर्म र असत्पुरुष धर्म विषय देशना गर्नेछु । त्यसलाई सुन... भिक्षुहो ! असत्पुरुष धर्म भनेको के हो ? मिथ्यादृष्टि... मिथ्याविमुक्ति- भिक्षुहो ! असत्पुरुष धर्म भनेको यही नै हो । भिक्षुहो ! सत्पुरुष धर्म भनेको के हो ? सम्यकदृष्टि... सम्यकविमुक्ति । भिक्षुहो ! सत्पुरुष धर्म भनेको यही नै हो । "

५. उप्पादेतब्बसुत्तं

१४९. "भिक्षुहो ! उत्पन्न र अनुत्पन्न गर्नुपर्ने विषय देशना गर्नेछु ।

त्यसलाई सुन... भिक्षुहो ! अनुत्पन्न गर्नुपर्ने भनेको के हो ? मिथ्यादृष्टि... मिथ्याविमुक्ति— भिक्षुहो ! अनुत्पन्न गर्नुपर्ने भनेको यही नै हो । भिक्षुहो ! उत्पन्न गर्नुपर्ने भनेको के हो ? सम्यकदृष्टि... सम्यकविमुक्ति । भिक्षुहो ! उत्पन्न गर्नुपर्ने भनेको यही नै हो ।”

६. आसेवितम्बसुत्तं

१५०. “भिक्षुहो ! सेवन गर्नुहुने र सेवन गर्न नहुने विषय देशना गर्नेछु । त्यसलाई सुन... भिक्षुहो ! सेवन गर्न नहुने भनेको के हो ? मिथ्यादृष्टि... मिथ्याविमुक्ति— भिक्षुहो ! सेवन गर्न नहुने भनेको यही नै हो । भिक्षुहो ! सेवन गर्न हुने भनेको के हो ? सम्यकदृष्टि... सम्यकविमुक्ति— भिक्षुहो ! सेवन गर्न हुने भनेको यही नै हो ।”

७. भावेतम्बसुत्तं

१५१. “भिक्षुहो ! अभ्यास गर्नहुने र अभ्यास गर्न नहुने विषय देशना गर्नेछु । त्यसलाई सुन... भिक्षुहो ! अभ्यास गर्न नहुने भनेको के हो ? मिथ्यादृष्टि... मिथ्याविमुक्ति— भिक्षुहो ! अभ्यास गर्न नहुने भनेको यही नै हो । भिक्षुहो ! अभ्यास गर्नहुने भनेको के हो ? सम्यकदृष्टि... सम्यकविमुक्ति । भिक्षुहो ! अभ्यास गर्नहुने भनेको यही नै हो ।”

८. बहुलीकातम्बसुत्तं

१५२. “भिक्षुहो ! वृद्धि गर्नहुने र वृद्धि गर्न नहुने विषय देशना गर्नेछु । त्यसलाई सुन... भिक्षुहो ! वृद्धि गर्न नहुने भनेको के हो ? मिथ्यादृष्टि... मिथ्याविमुक्ति— भिक्षुहो ! वृद्धि गर्न हुने भनेको यही नै हो । भिक्षुहो ! वृद्धि गर्नहुने भनेको के हो ? सम्यकदृष्टि... सम्यकविमुक्ति— भिक्षुहो ! वृद्धि गर्नहुने भनेको यही नै हो ।”

९. अनुस्सरितम्बसुत्तं

१५३. “भिक्षुहो ! अनुस्मरण गर्नहुने र अनुस्मरण गर्न नहुने विषय देशना गर्नेछु । त्यसलाई सुन... भिक्षुहो ! अनुस्मरण गर्न नहुने भनेको के हो ? मिथ्यादृष्टि... मिथ्याविमुक्ति— भिक्षुहो ! अनुस्मरण गर्न नहुने भनेको यही नै हो । भिक्षुहो ! अनुस्मरण गर्नहुने भनेको के हो ? सम्यकदृष्टि... सम्यकविमुक्ति ।

भिक्षुहो ! अनुस्मरण गर्न हुने भनेको यही नै हो ।”

१०. सच्छिकातम्बसुत्तं

१४५. “भिक्षुहो ! साक्षात्कार गर्नहुने र साक्षात्कार गर्न नहुने विषय देशना गर्नेछु । त्यसलाई सुन... भिक्षुहो ! साक्षात्कार गर्न नहुने भनेको के हो ? मिथ्यादृष्टि... मिथ्याविमुक्ति- भिक्षुहो ! साक्षात्कार गर्न नहुने भनेको यही नै हो । भिक्षुहो ! साक्षात्कार गर्नहुने भनेको के हो ? सम्यकदृष्टि... सम्यकविमुक्ति । भिक्षुहो ! साक्षात्कार गर्नहुने भनेको यही नै हो ।”

४. चतुर्थपण्णासकं

(१६) १. पुग्गलवग्गो

१. सेवितम्बसुतं

१५५. “भिक्षुहो ! दश धर्मद्वारा सम्पन्न व्यक्तिसँग संगत गर्नु हुँदैन । ती दश के के हुन् ? मिथ्यादृष्टि, मिथ्यासंकल्प, मिथ्यावाचा, मिथ्याकर्मान्त, मिथ्या-आजीविका, मिथ्याव्यायाम, मिथ्यास्मृति, मिथ्यासमाधि, मिथ्याज्ञान र मिथ्याविमुक्ति । भिक्षुहो ! यी नै दश धर्मद्वारा सम्पन्न व्यक्तिसँग संगत गर्नु हुँदैन ।

दश धर्मद्वारा सम्पन्न व्यक्तिसँग संगत गर्नु हुन्छ । “भिक्षुहो ! दश धर्मद्वारा सम्पन्न व्यक्तिसँग संगत गर्नु हुन्छ । ती दश के के हुन् ? सम्यकदृष्टि, सम्यकसंकल्प, सम्यकवाचा, सम्यकदकर्मान्त, सम्यकआजीविका, सम्यकव्यायाम, सम्यकस्मृति, सम्यकसमाधि, सम्यकज्ञान र सम्यक विमुक्ति- भिक्षुहो ! यी नै दश धर्मद्वारा सम्पन्न व्यक्तिसँग संगत गर्नु हुन्छ ।”

२-१२. भजितम्बादिसुत्तानि

१५६-१६६. “भिक्षुहो ! दश धर्मद्वारा सम्पन्न व्यक्तिसँग बस्नु हुँदैन... बस्नुपर्छ... सेवामा रहनु हुँदैन... सेवामारहनु पर्छ... पूज्य हुँदैन... पूज्य हुन्छ... प्रशंसनीय हुँदैन... प्रशंसनीय हुन्छ... गौरवनीय हुँदैन... गौरवनीय हुन्छ... प्रतिष्ठित हुँदैन... प्रतिष्ठित हुन्छ... प्रसन्न पार्ने हुँदैन... प्रसन्न पार्ने हुन्छ... अपरिशुद्ध हुन्छ... परिशुद्ध हुन्छ... अहंकार मुक्त हुँदैन... अहंकार मुक्त हुन्छ... प्रज्ञावृद्धि हुँदैन... प्रज्ञा वृद्धि हुन्छ ।

“धेरै अपुण्ये लाभी हुन्छ... धेरै पुण्ये लाभी हुन्छ । ती दश के के हुन् ? सम्यकदृष्टि, सम्यकसंकल्प, सम्यकवाचा, सम्यककर्मान्त, सम्यकआजीविका, सम्यकव्यायाम, सम्यकस्मृति, सम्यकसमाधि, सम्यकज्ञान र सम्यकविमुक्ति- भिक्षुहो ! यी नै दश धर्मद्वारा सम्पन्न व्यक्ति धेरै पुण्ये लाभी हुन्छ ।”

(१७) २ . जाणुस्सोणीवग्गो

१. ब्राह्मणपच्चोरोहणसुत्तं

१६७. त्यस समय जाणुस्सोणि ब्राह्मण उपोसथको दिनमा शीर नुहाई, नयाँ रेशमको वस्त्र धारण गरी अनि भिजेको कुशको मुद्दा लिई भगवानको नजिकै एक ठाउँमा उभिरहेको भगवानले देख्नुभयो । देख्नुभएपछि जाणुस्सोणि ब्राह्मणलाई यसरी भन्नुभयो—

“ब्राह्मण ! आज उपोसथको दिनमा शीर नुहाई, नयाँ रेशमको वस्त्र धारण गरी अनि भिजेको कुशको मुद्दा लिई तिमी एक ठाउँमा किन उभिरहेको ? आज ब्राह्मण कुलमा के छ ?” “भो गोतम ! आज ब्राह्मण कुलमा प्रति-अवरोहण छ ।”

“ब्राह्मण ! ब्राह्मण प्रति-अवरोहण कस्तो हुन्छ ?” “भो गोतम ! ब्राह्मणहरू उपोसथको दिनमा शीर नुहाई, नयाँ रेशमको वस्त्र धारण गरी, गीलो गोबरले भुँइ लिपी, हरियो कुश फिँजाएर बालुवाको रास तथा अग्निशालाको बीचमा लैरुदछ । त्यस रात ऊ तीनपटक उठेर हात जोडी अग्निलाई नमस्कार गर्दछन्— तपाईंप्रति हामीले अवरोहण गर्दछौं । तपाईंप्रति हामीले अवरोहण गर्दछौं । उनीहरूले धेरै नै घ्यू, तेल, मक्खनद्वारा अग्नि तर्पण गर्दछन् । त्यस रात बितेपछि प्रणीत खाद्यद्वारा तथा भोज्यद्वारा ब्राह्मणहरूलाई सन्तर्पित गर्दछन् । भो गोतम ! ब्राह्मणहरूका प्रति-अवरोहण भनेको यस्तै हुन्छ ।”

“ब्राह्मण ! ब्राह्मणहरूको प्रति-अवरोहण अर्कै प्रकारको हुँदो रहेछ । आर्य-विनयमा प्रति-अवरोहण अर्कै प्रकारको छ ।” “भो गोतम ! आर्य-विनयमा कस्तो प्रकारको प्रति-अवरोहण हुन्छ ? गोतम ! आर्य विनयमा प्रति-अवरोहण कस्तो प्रकारको हुन्छ ? त्यस विषयमा मलाई धर्मदेशना गर्नु भए राम्रो हुन्थ्यो ।

“त्यसोभए, ब्राह्मण ! सुन, राम्रोसित मनमा धारण गर्नु, भन्नेछु ।” “हवस्, हुन्छ ।” भनी जाणुस्सोणि ब्राह्मणले भगवानलाई प्रत्युत्तर दिए । भगवानले यसरी भन्नुभयो—

“ब्राह्मण ! यहाँ आर्य श्रावकले यसरी प्रत्यवेक्षण गर्छ— प्राणी हिंसा गर्नाले यस लोक तथा परलोकमा नराम्रो परिणाम भोग्नुपर्छ । उसले यसरी प्रत्य-वेक्षण गरी प्राणी हिंसा छोडेर प्राणी हिंसा गर्नबाट अलगिन्छ ।

...चोरी गर्नाले यस लोक तथा परलोकमा नराम्रो परिणाम भोग्नुपर्छ ।
उसले यसरी प्रत्यवेक्षण गरी चोर्न छोडेर् चोर्नबाट अलग्गिन्छ ।

...व्यभिचार गर्नाले यस लोक तथा परलोकमा नराम्रो परिणाम भोग्नुपर्छ ।
उसले यसरी प्रत्यवेक्षण गरी व्यभिचार गर्न छोडेर् व्यभिचारबाट अलग्गिन्छ ।

...भूटो बोल्नाले यस लोक तथा परलोकमा नराम्रो परिणाम भोग्नुपर्छ ।
उसले यसरी प्रत्यवेक्षण गरी भूटो बोली छोडेर् भूटो बोल्नबाट अलग्गिन्छ ।

...चुक्ली गर्नाले यस लोक तथा परलोकमा नराम्रो परिणाम भोग्नुपर्छ ।
उसले यसरी प्रत्यवेक्षण गरी चुक्ली गर्न छोडेर् चुक्ली गर्नबाट अलग्गिन्छ ।

...कठोर वचन बोल्नाले यस लोक तथा परलोकमा नराम्रो परिणाम भोग्नुपर्छ ।
उसले यसरी प्रत्यवेक्षण गरी कठोर वचन छोडेर् कठोर वचनबाट अलग्गिन्छ ।

...बकम्फुस कुरा बोल्नाले यस लोक तथा परलोकमा नराम्रो परिणाम भोग्नुपर्छ ।
उसले यसरी प्रत्यवेक्षण गरी बकम्फुस कुरा छोडेर् बकम्फुस वचनबाट अलग्गिन्छ ।

...लोभी हुनाले यस लोक तथा परलोकमा नराम्रो परिणाम भोग्नुपर्छ ।
उसले यसरी प्रत्यवेक्षण गरी लोभी हुन छोडेर् लोभी हुनबाट अलग्गिन्छ ।

...द्वेषी हुनाले यस लोक तथा परलोकमा नराम्रो परिणाम भोग्नुपर्छ ।
उसले यसरी प्रत्यवेक्षण गरी द्वेषी हुन छोडेर् द्वेषी हुनबाट अलग्गिन्छ ।

...मिथ्यादृष्टि हुनाले यस लोक तथा परलोकमा नराम्रो परिणाम भोग्नुपर्छ ।
उसले यसरी प्रत्यवेक्षण गरी मिथ्यादृष्टि हुन छोडेर् मिथ्यादृष्टि हुनबाट अलग्गिन्छ ।
ब्राह्मण ! आर्य विनयमा यसरी प्रति-अवरोहण हुन्छ ।

“भो गोतम ! ब्राह्मणहरूका प्रति-अवरोहण अर्कै रहेछ, आर्य-विनयमा प्रति-अवरोहण अर्कै रहेछ । भो गोतम ! यस आर्य-विनयमा प्रति-अवरोहणको तुलनामा त ब्राह्मणका प्रति-अवरोहण सोह्रभागको एक भाग पनि छैन । गोतम ! धेरै राम्रो... आजदेखि प्राण रहुञ्जेल शरणमा आएका उपासक हो भनी गोतमले धारण गर्नुहोस् ।”

२. अरियपच्चोरोहणीसुत्तं

१६८. “भिक्षुहो ! आर्य प्रति-अवरोहणको देशना गर्नेछु । त्यसलाई सुन, मनमा धारण गर, भन्नेछु ।” “हवस् भन्ते !” भनी ती भिक्षुहरूले भगवानलाई प्रत्युत्तर दिए । भगवानले यसरी भन्नुभयो—

“भिक्षुहो ! आर्य प्रति-अवरोहण भनेको के हो ? भिक्षुहो ! यहाँ आर्य श्रावकले यसरी प्रत्यवेक्षण गर्छ— प्राणी हिंसा गर्नाले यस लोक तथा परलोकमा नराम्रो परिणाम भोग्नुपर्छ । उसले यसरी प्रत्यवेक्षण गरी प्राणी हिंसा छोडेर प्राणी हिंसा गर्नबाट अलग्गिन्छ ।

“भिक्षुहो ! आर्य प्रति-अवरोहण भनेको के हो ? भिक्षुहो ! यहाँ आर्य श्रावकले यसरी प्रत्यवेक्षण गर्छ— चोरी गर्नाले यस लोक तथा परलोकमा नराम्रो परिणाम भोग्नुपर्छ । उसले यसरी प्रत्यवेक्षण गरी चोर्न छोडेर चोर्नबाट अलग्गिन्छ ।

“भिक्षुहो ! आर्य प्रति-अवरोहण भनेको के हो ? भिक्षुहो ! यहाँ आर्य श्रावकले यसरी प्रत्यवेक्षण गर्छ— व्यभिचार गर्नाले यस लोक तथा परलोकमा नराम्रो परिणाम भोग्नुपर्छ । उसले यसरी प्रत्यवेक्षण गरी व्यभिचार गर्न छोडेर व्यभिचार गर्नबाट अलग्गिन्छ ।

“भिक्षुहो ! आर्य प्रति-अवरोहण भनेको के हो ? भिक्षुहो ! यहाँ आर्य श्रावकले यसरी प्रत्यवेक्षण गर्छ— भूटो बोल्नाले यस लोक तथा परलोकमा नराम्रो परिणाम भोग्नुपर्छ । उसले यसरी प्रत्यवेक्षण गरी भूटो बोल्न छोडेर भूटो बोल्नबाट अलग्गिन्छ ।

“भिक्षुहो ! आर्य प्रति-अवरोहण भनेको के हो ? भिक्षुहो ! यहाँ आर्य श्रावकले यसरी प्रत्यवेक्षण गर्छ— चुक्ली गर्नाले यस लोक तथा परलोकमा नराम्रो परिणाम भोग्नुपर्छ... चुक्ली गर्नबाट अलग्गिन्छ ।

“भिक्षुहो ! आर्य प्रति-अवरोहण भनेको के हो ? भिक्षुहो ! यहाँ आर्य श्रावकले यसरी प्रत्यवेक्षण गर्छ— कठोर वचन बोल्नाले यस लोक तथा परलोकमा नराम्रो परिणाम भोग्नुपर्छ... कठोर वचन बोल्नबाट अलग्गिन्छ ।

“भिक्षुहो ! आर्य प्रति-अवरोहण भनेको के हो ? भिक्षुहो ! यहाँ आर्य श्रावकले यसरी प्रत्यवेक्षण गर्छन्— बकम्फुस कुरा गर्नाले यस लोक तथा परलोकमा नराम्रो परिणाम भोग्नुपर्छ... बकम्फुस कुरा गर्नबाट अलग्गिन्छ ।

“भिक्षुहो ! आर्य प्रति-अवरोहण भनेको के हो ? भिक्षुहो ! यहाँ आर्य श्रावकले यसरी प्रत्यवेक्षण गर्छन्— लोभी हुनाले यस लोक तथा परलोकमा नराम्रो परिणाम भोग्नुपर्छ... लोभी हुनबाट अलग्गिन्छ ।

“भिक्षुहो ! आर्य प्रति-अवरोहण भनेको के हो ? भिक्षुहो ! यहाँ आर्य श्रावकले यसरी प्रत्यवेक्षण गर्छन्— द्वेषी हुनाले यस लोक तथा परलोकमा नराम्रो परिणाम भोग्नुपर्छ... द्वेषी हुनबाट अलग्गिन्छ ।

“भिक्षुहो ! आर्य प्रति-अवरोहण भनेको के हो ? भिक्षुहो ! यहाँ आर्य श्रावकले यसरी प्रत्यवेक्षण गर्छन्— मिथ्यादृष्टि हुनाले यस लोक तथा परलोकमा नराम्रो परिणाम भोग्नुपर्छ... मिथ्यादृष्टि हुनबाट अलग्गिन्छ । भिक्षुहो ! आर्य विनयमा यसरी प्रति-अवरोहण हुन्छ ।”

३. सङ्गारवसुत्तं

११७. त्यस समय सङ्गारव ब्राह्मण जहाँ भगवान हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ गए । त्यहाँ पुगी भगवानप्रति प्रसन्न भए । प्रसन्नतापूर्वक कुशलवार्ता गरे । कुशलवार्तापछि एक ठाउँमा बसे । एक ठाउँमा बसेपछि सङ्गारव ब्राह्मणले यसरी भन्यो—

“भो गौतम ! यस वारिका किनारा के हो अनि त्यस पारिका किनारा के हो ?” “ब्राह्मण ! यस वारिका किनारा प्राणी हिंसा हो अनि त्यस पारिका किनारा प्राणी हिंसा गर्नबाट विरत हुनु हो । चोरी गर्नु यस वारिका किनारा हो अनि चोरी गर्नबाट विरत हुनु त्यस पारिका किनारा हो । व्यभिचार गर्नु यस वारिका किनारा हो अनि व्यभिचारबाट विरत हुनु त्यस पारिका किनारा हो । भूटो बोल्नु यस वारिका किनारा हो अनि भूटो बोल्नबाट विरत हुनु त्यस पारिका किनारा हो । चुक्ली गर्नु यस वारिका किनारा हो अनि चुक्ली गर्नबाट विरत हुनु त्यस पारिका किनारा हो । कठोर वचन यस वारिका किनारा हो अनि कठोर वचनबाट विरत हुनु त्यस पारिका किनारा हो । बकम्फुस कुरा यस वारिका किनारा हो अनि बकम्फुस कुरा गर्नबाट विरत हुनु त्यस पारिका किनारा हो । लोभी हुनु यस वारिका किनारा हो अनि निर्लोभी हुनु त्यस पारिका किनारा हो । द्वेषी हुनु यस वारिका किनारा हो

अनि अद्वेषी हुनु त्यस पारिका किनारा हो । मिथ्यादृष्टि यस वारिका किनारा हो
अनि सम्यकदृष्टि हुनु त्यस पारिका किनारा हो । ब्राह्मण ! यस वारिका किनारा
अनि त्यस पारिका किनारा यी नै हुन् ।

“अप्यका ते मनुस्सेसु, ये जना पारगामिनो ।
अथायं इतरा पजा, तीरमेवानुघ्रावति ॥

“ये च खो सम्मदक्खाते, धम्मे धम्मानुवत्तिनो ।
ते जना पारमेस्सन्ति, मच्चुघेय्यं सुदुत्तरं ॥

“कण्हं धम्मं विप्पहाय, सुक्कं भावेथ पण्डितो ।
ओका अनोकमागम्म, विवेके यत्थ दूरमं ॥

“तत्राभिरतिमिच्छेय्य, हित्वा कामे अकिञ्चनो ।
परियोदपेय्य अत्तानं, चित्तक्लेसेहि पण्डितो ॥

“येसं सम्बोधियङ्गेषु, सम्मा चित्तं सुभावितं ।
आदानपटिनिस्सगो, अनुपादाय ये रता ।
खीणासवा जुतिमन्तो, ते लोके परिनिब्बुता”ति ॥ (अर्थ माथिकै)

४. ओरिमसुत्तं

१७०. “भिक्षुहो ! यस वारिका किनारा अनि त्यस पारिका किनारा विषय
लिएर देशना गर्नेछु । त्यसलाई सुन... भिक्षुहो ! यस वारिका किनारा अनि त्यस
पारिका किनारा भनेको के हो ? भिक्षुहो ! यस वारिका किनारा प्राणी हिंसा हो अनि
त्यस पारिका किनारा प्राणी हिंसा गर्नबाट विरत हुनु हो । चोरी गर्नु यस वारिका
किनारा हो अनि चोरी गर्नबाट विरत हुनु त्यस पारिका किनारा हो । व्यभिचार गर्नु
यस वारिका किनारा हो अनि व्यभिचारबाट विरत हुनु त्यस पारिका किनारा हो ।
भ्रूटो बोल्नु यस वारिका किनारा हो अनि भ्रूटो बोल्नबाट विरत हुनु त्यस पारिका
किनारा हो । चुक्ली गर्नु यस वारिका किनारा हो अनि चुक्ली गर्नबाट विरत हुनु
त्यस पारिका किनारा हो । कठोर वचन यस वारिका किनारा हो अनि कठोर
वचनबाट विरत हुनु त्यस पारिका किनारा हो । बकम्फुस कुरा यस वारिका किनारा
हो अनि बकम्फुस कुरा गर्नबाट विरत हुनु त्यस पारिका किनारा हो । लोभी हुनु यस
वारिका किनारा हो अनि निर्लोभी हुनु त्यस पारिका किनारा हो । द्वेषी हुनु यस

वारिका किनारा हो अनि अद्वेषी हुनु त्यस पारिका किनारा हो । मिथ्यादृष्टि यस वारिका किनारा हो अनि सम्यकदृष्टि हुनु त्यस पारिका किनारा हो । भिक्षुहो ! यस वारिका किनारा अनि त्यस पारिका किनारा यी नै हुन् ।”

“अप्पका ते मनुस्सेसु, ये जना पारगाभिणो ।
अथायं इतरा पजा, तीरमेवानुघावति ॥

“ये च खो सम्मदक्खाते, धम्मे धम्मानुवत्तिनो ।
ते जना पारमेस्सन्ति, मच्चुधेय्यं सुदुत्तरं ॥

“कण्हं धम्मं विप्पहाय, सुक्कं भावेथ पण्डितो ।
ओका अनोकमागम्म, विवेके यत्थ दूरमं ॥

“तत्राभिरतिमिच्छेय्य, हित्वा कामे अकिञ्चनो ।
परियोदपेय्य अत्तानं, चित्तक्लेसेहि पण्डितो ॥

“येसं सम्बोधियङ्गेषु, सम्मा चित्तं सुभावितं ।
आदानपटिनिस्सग्गे, अनुपादाय ये रता ।
खीणासवा जुतिमन्तो, ते लोके परिनिब्बुता”ति ॥ (अर्थ माथिकै)

५. पठमअधम्मसुत्तं

१७१. “भिक्षुहो ! अधर्म तथा अनर्थकर हुने बुभ्नुपछ्छं अनि धर्म तथा हितकर हुने पनि बुभ्नुपछ्छं । अधर्म तथा अनर्थकर बुभी अनि धर्म तथा हितकर हुने बुभी जुन धर्म हो तथा हितकर हो त्यस अनुसार आचरण गर्नुपछ्छं ।

“भिक्षुहो ! अधर्म तथा अनर्थकर भनेको के के हुन् ? “भिक्षुहो ! धर्म तथा हितकर भनेको के के हुन् ? प्राणी हिंसा, चोरी, व्यभिचार, भ्रूट, चुक्ली, कठोर वचन, बकम्फुस कुरा, लोभ, द्वेष र मिथ्यादृष्टि हुनु— भिक्षुहो ! अधर्म तथा अहितकर यी नै हुन् ।

“भिक्षुहो ! धर्म तथा हितकर भनेको के हो ? प्राणी हिंसाबाट विरत हुनु, चोरी गर्नबाट विरत हुनु, व्यभिचार गर्नबाट विरत हुनु, भ्रूटो बोलबाट विरत हुनु, चुक्ली गर्नबाट विरत हुनु, कठोर वचन बोलबाट विरत हुनु, बकम्फुस कुरा

गर्नबाट विरत हुनु, लोभबाट विरत हुनु, द्वेषबाट विरत हुनु र सम्यकदृष्टि हुनु—
भिक्षुहो ! धर्म तथा हितकर यी नै हुन् ।

“ भिक्षुहो ! अधर्म तथा अनर्थकर हुने बुभ्नुपछि अनि धर्म तथा हितकर हुने बुभ्नुपछि । अधर्म तथा अनर्थकर बुझी अनि धर्म तथा हितकर हुने बुझी जुन धर्म तथा हितकर हो, त्यस अनुसार आचरण गर्नुपछि ।’ यो जुन भनें यही अर्थ लिई भनेको हुँ ।”

६. द्दुतियअधम्मसुत्तं

१७२. “भिक्षुहो ! अधर्म तथा अनर्थकर हुने बुभ्नुपछि अनि धर्म तथा हितकर हुने बुभ्नुपछि । अधर्म तथा अनर्थकर बुझी अनि धर्म तथा हितकर हुने बुझी जुन धर्म तथा हितकर हो, त्यस अनुसार आचरण गर्नुपछि । भगवानले यसरी भन्नुभयो । यति भन्नुभएपछि सुगत आसनबाट उठेर विहार भित्र पस्नुभयो ।

त्यस समय भगवान जानुभएको केही समयपछि ती भिक्षुहरूको मनमा यस्तो भयो— “आवुसोहो ! भगवानले संक्षेपमा धर्मोपदेश दिनुभई, विस्तारपूर्वक अर्थलाई विभाजित नगरि आसनबाट उठेर विहार भित्र पस्नुभयो— ‘भिक्षुहो ! अधर्म र धर्मलाई बुभ्नुपछि । हितकर र अहितकर बुभ्नुपछि । अधर्म र धर्म बुझी, हितकर र अहितकर बुझी जुन धर्म र हितकर हो त्यस अनुसार नै आचरण गर्नुपछि ।’ भगवानले संक्षिप्त रूपले दिनुभएको उपदेश विस्तृतरूपले अर्थको व्याख्या कस्ले गरिदला ?”

अनि त्यहाँ भएका भिक्षुहरूलाई यस्तो लाग्यो— “यहाँ आयुष्मान महाकच्चान हुनुहुन्छ, वहाँ शास्ताद्वारा प्रशंसित हुनुहुन्छ अनि विज्ञ सव्रह्मचारी-बाट सम्मानित हुनुहुन्छ । भगवानबाट संक्षिप्त रूपले अविभक्त गरी धर्मोपदेश दिनुभएकोलाई वहाँ आयुष्मान महाकच्चानले सविस्तार अर्थ विभक्त गरिदिनुहुनेछ । हामी किन जहाँ आयुष्मान महाकच्चान हुनुहुन्छ त्यहाँ नजाऔं, त्यहाँ पुगी आयुष्मान महाकच्चानसँग नै यसविषयमा सोध्नुपछि । जसरी आयुष्मान महाकच्चानले व्याख्या गर्नुहुनेछ त्यही अनुरूप धारण गर्नेछौं ।”

अनि त ती भिक्षुहरू जहाँ आयुष्मान महाकच्चान हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ गए । त्यहाँ पुगी आयुष्मान महाकच्चानसँग आदरभाव प्रकट गरे । आदरभाव प्रकट गरी

कुशलवार्तापछि एक ठाउँमा बसे । एक ठाउँमा बसेपछि ती भिक्षुहरूले आयुष्मान महाकच्चानलाई यसरी भने—

“आवुसो महाकच्चान !” भगवानले संक्षिप्तरूपले विस्तृत व्याख्या नगरिकन धर्मोपदेश दिनुभई आसनबाट उठेर विहार भित्र पस्नुभयो— ‘अधर्म... आचरण गर्नुपर्छ ।

“त्यस समय आवुसो महाकच्चान ! भगवान जानुभएको केही समयपछि हामी भिक्षुहरूको मनमा यस्तो भयो— ‘आवुसोहो ! भगवानले यो संक्षेपमा धर्मोपदेश दिनुभएको अर्थ विभाजित नगरिकन आसनबाट उठेर विहार भित्र पस्नुभयो— अधर्म... आचरण गर्नुपर्छ ।’ भगवानले संक्षिप्तरूपले दिनुभएको उपदेशलाई विस्तृतरूपले अर्थको व्याख्या कस्ले गरिदेला ?”

“त्यस समय आवुसो महाकच्चान ! हामीलाई यस्तो लाग्यो— ‘यहाँ आयुष्मान महाकच्चान हुनुहुन्छ, वहाँ शास्ताद्वारा प्रशंसित हुनुहुन्छ अनि विज्ञ स-ब्रह्मचारीबाट सम्मानित हुनुहुन्छ । भगवानबाट संक्षिप्तरूपले अविभक्त गरी धर्मोपदेश दिनुभएकोलाई वहाँ आयुष्मान महाकच्चानले सविस्तार धर्मोपदेशको अर्थ विभक्त गरिदिनु हुनेछ । हामी किन जहाँ आयुष्मान महाकच्चान हुनुहुन्छ त्यहाँ नजाऔं ! त्यहाँ पुगी आयुष्मान महाकच्चानसँग नै यसविषयमा सोध्नुपर्छ । जसरी आयुष्मान महाकच्चानले व्याख्या गर्नुहुनेछ त्यही अनुरूप धारण गर्नेछौं ।’ आयुष्मान महाकच्चानले गाह्रो नमानिकन यसको व्याख्या गरिदिनुस् ।”

“जस्तै कि, आवुसोहो ! ‘सार’ को खोजी गर्ने कोही व्यक्तिले सार भएको महावृक्ष सामुन्ने रहँदा पनि त्यस सार र मूललाई छाडी तथा स्कन्धलाई छाडी त्यसको शाखा तथा पातमा सार खोज्दै हिंड्छ । यस्तैगरी आयुष्मानहरूले पनि शास्ताको उपस्थितिमा वहाँलाई छाडेर मसँग यो जिज्ञासा राखे जस्तै भयो । आयुष्मानहो ! वहाँ भगवानले जान्नु पर्ने, जान्नु भएको छ, देख्नु पर्ने, देख्नु भएको छ, वहाँ चक्षुवान, ज्ञानवान, धर्मवान, ब्रह्मस्वरूप, वक्ता, प्रवक्ता, अर्थतिर लानुहुने, अमृतदायी, धर्मस्वामी अनि तथागत हुनुहुन्छ । तिमीहरूको निम्ति यो उचित समय हो कि, तिमीहरू भगवानकहाँ नै गई यसको यथार्थ भावलाई सोध्ने हुन्छ । वहाँ भगवानले जसरी व्याख्या गर्नु हुनेछ त्यसरी धारण गर्नु ।

“निश्चय नै हो, आवुसो महाकच्चान ! वहाँ भगवानले जान्नु पर्ने, जान्नु भएको छ, देख्नु पर्ने, देख्नु भएको छ, वहाँ चक्षुवान, ज्ञानवान, धर्मवान, ब्रह्मस्वरूप, वक्ता, प्रवक्ता, अर्थतिर लानुहुने, अमृतदायी, धर्मस्वामी अनि तथागत हुनुहुन्छ ।

यद्यपि हाम्रो निमित्त यही नै योग्य समय हो कि, हामी भगवानकहाँ गई यसको यथार्थ भावलाई सोध्ने । वहाँ भगवानले जसरी व्याख्या गर्नु हुनेछ त्यसरी धारण गर्ने । तै पनि आयुष्मान महाकच्चान वहाँ शास्ताद्वारा प्रशंसित हुनुहुन्छ अनि विज्ञ सब्रह्मचारीबाट सम्मानित हुनुहुन्छ । आयुष्मान महाकच्चानले नै भगवानबाट संक्षिप्तरूपले अविभक्त गरी धर्मोपदेश दिनुभएकोलाई सविस्तार अर्थ विभक्त गरिदिनुस् । आयुष्मान महाकच्चानले नै सरलरूपले व्याख्या गरिदिनुस् ।”

त्यसोभए आवुसोहो ! सुन, राम्रोसित मनमा धारण गर्नु भन्नेछु ।” हुन्छ, आवुसो !” भनी ती भिक्षुरूपले आयुष्मान महाकच्चानलाई प्रत्युत्तर दिए । आयुष्मान महाकच्चानले यसरी भन्नुभयो—

“आवुसोहो ! भगवानले संक्षेपमा जुन धर्मोपदेश दिनुभई, विस्तारपूर्वक अर्थ विभाजित नगरिकन आसनबाट उठेर विहार भित्र पस्नुभयो—‘भिक्षुहो ! अधर्म र धर्मलाई बुझ्नुपर्छ । हितकर र अहितकर बुझ्नुपर्छ । अधर्म र धर्म बुझी थाहापाई, हितकर र अहितकर बुझी जुन धर्म र जुन हितकर हो त्यस अनुसार नै आचरण गर्नुपर्छ ।’

“आवुसोहो ! कुन अधर्म हुन्, कुन धर्म हुन्, कुन अहितकर हुन् अनि कुन हितकर हुन् ? आवुसो ! प्राणी हिंसा अधर्म हो र प्राणी हिंसाबाट विरत हुनु धर्म हो । प्राणी हिंसाको कारणले जुन पापमय अकुशल धर्म सृजना हुन्छ, यो अहितकर हो । प्राणी हिंसाबाट विरत हुँदा अनेक कुशल धर्मको विकास हुन्छ, यो हितकर हो ।

“आवुसोहो ! चोरी गर्नु अधर्म हो र चोर्नुबाट विरत हुनु धर्म हो । चोरीको कारणले जुन पापमय अकुशल धर्म सृजना हुन्छ, यो अहितकर हो । चोर्नुबाट विरत हुँदा अनेक कुशल धर्मको विकास हुन्छ, यो हितकर हो ।

“आवुसोहो ! व्यभिचार गर्नु अधर्म हो र व्यभिचारबाट विरत हुनु धर्म हो । व्यभिचारको कारणले जुन पापमय अकुशल धर्म सृजना हुन्छ, यो अहितकर हो । व्यभिचारबाट विरत हुँदा अनेक कुशल धर्महरूको विकास हुन्छ, यो हितकर हो ।

“आवुसोहो ! भ्रूटो बोल्नु अधर्म हो र भ्रूटो बोल्नुबाट विरत हुनु धर्म हो । भ्रूटो बोलीको कारणले जुन पापमय अकुशल धर्म सृजना हुन्छ, यो अहितकर हो । भ्रूटो बोल्नुबाट विरत हुँदा अनेक कुशल धर्महरूको विकास हुन्छ, यो हितकर हो ।

“आवुसोहो ! चुक्ली गर्नु अधर्म हो र चुक्ली गर्नबाट विरत हुनु धर्म हो । चुक्लीको कारणले जुन पापमय अकुशल धर्मको सृजना हुन्छ, यो अहितकर हो । चुक्लीबाट विरत हुँदा अनेक कुशल धर्मको विकास हुन्छ, यो हितकर हो ।

“आवुसोहो ! कठोर वचन बोल्नु अधर्म हो र कठोर वचनबाट विरत हुनु धर्म हो । कठोर वचनको कारणले जुन पापमय अकुशल धर्म सृजना हुन्छ, यो अहितकर हो । कठोर वचनबाट विरत हुँदा अनेक कुशल धर्महरूको विकास हुन्छ, यो हितकर हो ।

“आवुसोहो ! बकम्फुस कुरा गर्नु अधर्म हो र बकम्फुस कुरा गर्नबाट विरत हुनु धर्म हो । बकम्फुसको कारणले जुन पापमय अकुशल धर्म सृजना हुन्छ, यो अहितकर हो । बकम्फुस कुराबाट विरत हुँदा अनेक कुशल धर्मको विकास हुन्छ, यो हितकर हो ।

“आवुसोहो ! लोभी हुनु अधर्म हो र निर्लोभी हुनु धर्म हो । लोभको कारणले जुन पापमय अकुशल धर्म सृजना हुन्छ, यो अहितकर हो । निर्लोभी हुँदा अनेक कुशल धर्महरूको विकास हुन्छ, यो हितकर हो ।

“आवुसोहो ! द्वेषी हुनु अधर्म हो र अद्वेषी हुनु धर्म हो । द्वेषको कारणले जुन पापमय अकुशल धर्म सृजना हुन्छ, यो अहितकर हो । अद्वेषी हुँदा अनेक कुशल धर्महरूको विकास हुन्छ, यो हितकर हो ।

“आवुसोहो ! मिथ्यादृष्टि हुनु अधर्म हो र सम्यकदृष्टि हुनु धर्म हो । मिथ्यादृष्टिको कारणले जुन पापमय अकुशल धर्म सृजना हुन्छ, यो अहितकर हो । सम्यकदृष्टिको हुँदा अनेक कुशल धर्महरूको विकास हुन्छ, यो हितकर हो ।

“आवुसोहो ! जुन भगवानले संक्षेपमा धर्मोपदेश दिनुभई, विस्तारपूर्वक अर्थ विभाजित नगरी आसनबाट उठेर विहार भित्र पस्नुभयो— ‘भिक्षुहो ! अधर्म र धर्मलाई थाहा पाउनु पर्छ... त्यस अनुसार नै आचरण गर्नुपर्छ ।’ आवुसोहो ! भगवानले संक्षेपमा धर्मोपदेश दिनुभई, विस्तारपूर्वक अर्थलाई विभाजित नगर्नु भएको यसरी नै सविस्तार अर्थ बुझ्दछु । आवुसोहो ! यदि चाहेमा तिमीहरू भगवानकहाँ गएर पनि यो कुरा सोध्न सक्छौ । जसरी भगवानले व्याख्या गर्नु हुनेछ, त्यसरी नै धारण गर्नु ।”

“हवस्, आवुसो ! भनी ती भिक्षुहरूले आयुष्मान महाकच्चानले भन्नुभए-

कोलाई अभिनन्दन र अभिवादन गरी आसनबाट उठी जहाँ भगवान हुनुहुन्थ्यो, त्यहाँ गए । त्यहाँ पुगी भगवानलाई अभिवादन गरी एक ठाउँमा बसे । एक ठाउँमा बसेपछि ती भिक्षुहरूले भगवानलाई यसरी भने—

“जुन भगवानले संक्षेपमा धर्मोपदेश दिनुभई, विस्तारपूर्वक अर्थ विभाजित नगरी आसनबाट उठेर विहार भित्र पस्नुभयो— ‘भिक्षुहो ! अधर्म थाहा पाउनु पर्छ... त्यस अनुसार नै आचरण गर्नुपर्छ ।’

त्यस समय भन्ते ! भगवान जानुभएको केही समयपछि हामी भिक्षुहरूको मनमा यस्तो भयो— “आवुसोहो ! भगवानले संक्षेपमा धर्मोपदेश दिनुभई, विस्तारपूर्वक अर्थ विभाजित नगरी आसनबाट उठेर विहार भित्र पस्नुभयो—‘भिक्षुहो ! अधर्म थाहा पाउनु पर्छ... त्यसअनुसार नै आचरण गर्नुपर्छ ।’ भगवानले संक्षिप्त रूपले दिनुभएको उपदेश विस्तृतरूपले अर्थको व्याख्या कस्ले गरिदेला ?”

अनि त्यहाँ भएका भिक्षुहरूलाई यस्तो भयो— “यहाँ आयुष्मान महाकच्चान हुनुहुन्छ, वहाँ शास्ताद्वारा प्रशंसित हुनुहुन्छ अनि विज्ञ सब्रह्मचारी-बाट सम्मानित हुनुहुन्छ । भगवानबाट संक्षिप्त रूपले अविभक्त गरी धर्मोपदेश दिनुभएकोलाई वहाँ आयुष्मान महाकच्चानले सविस्तार अर्थ विभक्त गरिदिनु हुनेछ । हामी किन जहाँ आयुष्मान महाकच्चान हुनुहुन्छ त्यहाँ नजाऔं, त्यहाँ पुगी आयुष्मान महाकच्चानसँग नै यस विषयमा सोध्नुपर्छ । जसरी आयुष्मान महाकच्चानले व्याख्या गर्नुहुनेछ त्यही अनुरूप धारण गर्नेछौं ।”

“अनि त हामी भिक्षुहरू जहाँ आयुष्मान महाकच्चान हुनुहुन्थ्यो, त्यहाँ गयौं । त्यहाँ पुगी आयुष्मान महाकच्चानसँग यस विषयमा सोध्यौं । त्यसविषयमा भन्ते ! आयुष्मान महाकच्चानले यसको आकारसहित, पदसहित र व्यञ्जनसहित राम्रोसित अर्थ खोलेर व्याख्या गर्नुभयो ।”

“साधु, साधु भिक्षुहो ! महाकच्चान, पण्डित हुन् । भिक्षुहो ! महाकच्चान, महाप्रज्ञावान हुन् । भिक्षुहो ! मकहाँ आई यस विषय सोधे मैले पनि यसरी नै व्याख्या गर्छु जसरी महाकच्चानले गरे । यसको अर्थ यही नै हो, यसैलाई नै धारण गर्नु ।”

७. ततियअघम्मसुत्तं

१७३. “भिक्षुहो ! अधर्म र धर्म बुभ्नुपच्छं । अनर्थकर र अर्थकर बुभ्नुपच्छं । अधर्म र धर्म बुभी अनि अनर्थ र अर्थ बुभी त्यस अनुसार आचरण गर्नुपच्छं ।

“भिक्षुहो ! अधर्म भनेको के हो अनि धर्म भनेको के हो ? अनर्थकर भनेको के हो अनि अर्थकर भनेको के हो ? भिक्षुहो ! प्राणी हिंसा भनेको अधर्म हो अनि प्राणी हिंसाबाट विरत हुनु धर्म हो । प्राणी हिंसा गर्दा जुन पापमय अकुशल धर्मको सृजना हुन्छ, त्यो अनर्थकर हो । प्राणी हिंसाबाट विरत हुँदा अनेक कुशल धर्मको विकास हुन्छ, यो अर्थकर हो ।

“भिक्षुहो ! चोर्नु अधर्म हो । चोर्नबाट विरत हुनु धर्म हो... भिक्षुहो ! व्यभिचार गर्नु अधर्म हो । व्यभिचार गर्नबाट विरत हुनु धर्म हो... भिक्षुहो ! भूटो बोल्नु अधर्म हो । भूटो बोल्नबाट विरत हुनु धर्म हो... भिक्षुहो ! चुक्ली गर्नु अधर्म हो । चुक्ली गर्नबाट विरत हुनु धर्म हो... भिक्षुहो ! कठोर वचन बोल्नु अधर्म हो । कठोर वचन बोल्नबाट विरत हुनु धर्म हो... भिक्षुहो ! बकम्फुस कुरा गर्नु अधर्म हो । बकम्फुस कुरा गर्नबाट विरत हुनु धर्म हो... भिक्षुहो ! लोभी हुनु अधर्म हो । निर्लोभी हुनु धर्म हो... भिक्षुहो ! द्वेषी हुनु अधर्म हो । अद्वेषी हुनु धर्म हो... ।

“भिक्षुहो ! मिथ्यादृष्टि अधर्म हो । सम्यकदृष्टि धर्म हो । मिथ्यादृष्टि हुँदा जुन पापमय अकुशल धर्म सृजना हुन्छ, त्यो अनर्थकर हो । सम्यकदृष्टि हुँदा अनेक कुशल धर्मको विकास हुन्छ, यो अर्थकर हो ।

“भिक्षुहो ! अधर्म र धर्म बुभ्नुपच्छं । अनर्थकर र अर्थकर बुभ्नुपच्छं । अधर्म र धर्म बुभी अनि अनर्थ र अर्थ बुभी त्यस अनुसार आचरण गर्नुपच्छं ।’ यसरी जुन भनें यही कारण लिएर भनेको हुँ ।”

८. कम्मनिदानसुत्तं

१७४. “भिक्षुहो ! तीन कारणले प्राणी हिंसा गरिन्छ, भनी म भन्दछु— लोभ, द्वेष अनि मोहको कारणले ।

“भिक्षुहो ! तीन कारणले चोरी गरिन्छ, भनी म भन्दछु— लोभ, द्वेष अनि मोहको कारणले ।

“भिक्षुहो ! तीन कारणले व्यभिचार गरिन्छ भनी म भन्दछु— लोभ, द्वेष
अनि मोहको कारणले ।

“भिक्षुहो ! तीन कारणले प्राणी भूटो बोलिन्छ भनी म भन्दछु— लोभ, द्वेष
अनि मोहको कारणले ।

“भिक्षुहो ! तीन कारणले चुक्ली गरिन्छ भनी म भन्दछु— लोभ, द्वेष अनि
मोहको कारणले ।

“भिक्षुहो ! तीन कारणले कठोर वचन बोलिन्छ भनी म भन्दछु— लोभ, द्वेष
अनि मोहको कारणले ।

“भिक्षुहो ! तीन कारणले बकम्फुस कुरा गरिन्छ भनी म भन्दछु— लोभ, द्वेष
अनि मोहको कारणले ।

“भिक्षुहो ! तीन कारणले लोभी हुन्छ भनी म भन्दछु— लोभ, द्वेष अनि
मोहको कारणले ।

“भिक्षुहो ! तीन कारणले द्वेषी हुन्छ भनी म भन्दछु— लोभ, द्वेष अनि
मोहको कारणले ।

“भिक्षुहो ! तीन कारणले मोही हुन्छ भनी म भन्दछु— लोभ, द्वेष अनि
मोहको कारणले ।

“भिक्षुहो ! तीन कारणले मिथ्यादृष्टि हुन्छ भनी म भन्दछु— लोभ, द्वेष अनि
मोहको कारणले । भिक्षुहो ! लोभको कारणले कर्म बन्छ । द्वेषको कारणले कर्म बन्छ
अनि मोहको कारणले पनि कर्म बन्छ । लोभ क्षय गर्दा कर्मको कारण बन्दैन । द्वेष
क्षय गर्दा कर्मको कारण बन्दैन अनि मोह क्षय गर्दा कर्मको कारण बन्दैन ।”

९. परिक्कमनसुत्तं

१७५. “भिक्षुहो ! यो धर्म भनेको सुरक्षाको निमित्त हो, यो धर्म भनेको
असुरक्षाको निमित्त होइन । भिक्षुहो ! कसरी यो धर्म सुरक्षाको निमित्त हो अनि यो
धर्म असुरक्षाको निमित्त होइन । भिक्षुहो ! प्राणी हिंसा गर्नेले, प्राणी हिंसा गर्नबाट
विरत हुँदा सुरक्षित हुन्छ । भिक्षुहो ! चोरी गर्नेले, चोर्नबाट विरत हुँदा सुरक्षित
हुन्छ । भिक्षुहो ! व्यभिचार गर्नेले, व्यभिचार गर्नबाट विरत हुँदा सुरक्षित हुन्छ ।

भिक्षुहो ! भूटो बोल्नेले, भूटो बोल्नबाट विरत हुँदा सुरक्षित हुन्छ । भिक्षुहो ! चुक्ली गर्नेले, चुक्ली गर्नबाट विरत हुँदा सुरक्षित हुन्छ । भिक्षुहो ! कठोर वचन बोल्नेले, कठोर वचन बोल्नबाट विरत हुँदा सुरक्षित हुन्छ । भिक्षुहो ! बकम्फुस कुरा गर्नेले, बकम्फुस कुरा गर्नबाट विरत हुँदा सुरक्षित हुन्छ । भिक्षुहो ! लोभी हुनेले, निर्लोभी हुँदा सुरक्षित हुन्छ । भिक्षुहो ! द्वेषी चित्त हुनेले, अद्वेषी चित्तको हुँदा सुरक्षित हुन्छ । भिक्षुहो ! मिथ्यादृष्टि हुनेले, सम्यकदृष्टि हुँदा सुरक्षित हुन्छ । भिक्षुहो ! यसरी यो धर्म सुरक्षाको निमित्त हो, यो धर्म असुरक्षाको निमित्त होइन ।”

१०. चुन्दसुत्तं

१७६. मैले यस्तो सुनें— एक समय भगवान पावास्थित चुन्दकुमारपुत्रको आम्रवनमा बस्नुहुन्थ्यो । त्यस समय चुन्दकुमारपुत्र जहाँ भगवान हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ गए । त्यहाँ पुगी भगवानलाई अभिवादन गरी एक ठाउँमा बसे । एक ठाउँमा बसेपछि चुन्दकुमारपुत्रलाई भगवानले यसरी भन्नुभयो— “चुन्द ! कसको पवित्रतामा तिमी रुचाउँछौ ? “भन्ते ! पश्चिम भूमिवासी ब्राह्मणहरू कमण्डलुधारी, भ्याउको (सेवाल) मालाधारी, अग्नि परिचर्या गर्ने, पानीमा डुबुल्की लाउने अनि परिशुद्धता प्रकट गर्ने हुन्छन् । उसको पवित्रतामा म रुचाउँछु ।

“चुन्द ! पश्चिम भूमिवासी ब्राह्मणहरू कमण्डलुधारी, भ्याउको मालाधारी, अग्नि परिचर्या गर्ने अनि पानीमा डुबुल्की लाउनेले कसरी आफ्नो परिशुद्धता प्रकट गर्दछन् ? “भन्ते ! पच्छिम भूमिवासी ब्राह्मणहरू कमण्डलुधारी, भ्याउको मालाधारी, अग्नि परिचर्या गर्ने अनि पानीमा डुबुल्की लाउने हुन्छन् । तिनीहरूले आफ्ना शिष्यहरूलाई यसरी शिक्षा दिन्छ— ‘तिमीहरू आऊ, हे पुरुषहो ! तिमीहरू समयमै उठेर पलङ्गमा बसी-बसी नै पृथ्वीको स्पर्श गर्नु । यदि पृथ्वी स्पर्श नगरेमा गिलो गोबर स्पर्श गर्नु । यदि गिलो गोबर स्पर्श नगरेमा हरियो घाँस स्पर्श गर्नु । यदि हरियो घाँस स्पर्श नगरेमा अग्नि परिचर्या गर्नु । यदि अग्नि परिचर्या नगरेमा हात जोडी सूर्यलाई नमस्कार गर्नु । यदि हात जोडी सूर्यलाई नमस्कार नगरे दिनको तीन पटक पानीमा डुबुल्की लगाई नुहाउनु । भन्ते ! यसरी परिशुद्धता प्रकट गर्दछन् । मैले उसको यो पवित्रता रुचाउँछु । पश्चिम भूमिवासी ब्राह्मणहरू कमण्डलुधारी, भ्याउको मालाधारी, अग्नि परिचर्या गर्ने अनि पानीमा डुबुल्की लाउनेले परिशुद्ध भावको यसरी नै प्रकट गर्दछन् । मैले उसको यो पवित्रता रुचाउँछु ।”

“अन्यप्रकारले नै, चुन्द ! पश्चिम भूमिवासी ब्राह्मणहरू कमण्डलुधारी, भ्याउको मालाधारी, अग्नि परिचर्या गर्ने अनि पानीमा डुबुल्की लाउनेले परिशुद्ध

भावको यसरी नै प्रकट गर्दा रहेछन् । आर्य विनयमा भने अर्कै प्रकारको पवित्रता छ ।” भन्ते ! त्यसो भए आर्य विनयमा कस्तो प्रकारको परिशुद्धता हुन्छ ? साधु, भन्ते ! भगवानले आर्य विनयमा जुन परिशुद्धता हुने हो, त्यो धर्मदेशना गर्नुहोस् ।

“चुन्द ! त्यसोभए सुन, राम्रोसँग मनमा धारण गर, भन्नेछु ।” “हवस्, भन्ते !” भनी चुन्दकुमारपुत्रले भगवानलाई प्रत्युत्तर दिए । भगवानले यसरी भन्नु-भयो-

“चुन्द ! तीनप्रकारले शरीर अपरिशुद्ध हुन्छ । चारप्रकारले वचन अपरिशुद्ध हुन्छ । तीनप्रकारले मन अपरिशुद्ध हुन्छ ।

“चुन्द ! कसरी तीनप्रकारले शरीर अपरिशुद्ध हुन्छ ? “चुन्द ! यहाँ जो प्राणी हिंसा गर्छ, मार्नमा लाग्छ, हात रक्ताम्य हुन्छ, मारकाटमा लाग्छ तथा समस्त प्राणीप्रति निर्दयी हुन्छ ।

“चोर्ने हुन्छ । जुन पराया माल चाहे त्यो गाउँमा वा चाहे जंगलमा होस्, उसले चोर्ने गर्छ ।

“व्यभिचार गर्ने हुन्छ । जो कि, उसलाई आमाले रक्षा गरिराखेको हुन्छ, बुवाले रक्षा गरिराखेको हुन्छ, आमा-बुवाले रक्षा गरिराखेको हुन्छ, भाइले रक्षा गरिराखेको हुन्छ, बहिनीले रक्षा गरिराखेको हुन्छ, आफन्तले रक्षा गरिराखेको हुन्छ, गोत्रवालाले रक्षा गरिराखेको हुन्छ, धर्मको आशाले रक्षा गरिराखेको हुन्छ, स्वामी भएकी, दासी अनि अरू त अरू जो माला लगाई नाच्नेसँग पनि व्यभिचार गर्नेहुन्छ । चुन्द ! यसरी तीनप्रकारले शरीर अपरिशुद्ध हुन्छ ।

“चुन्द ! कसरी चारप्रकारले वचन अपरिशुद्ध हुन्छ ? चुन्द ! यहाँ जो भूटो बोल्छ, सभामा, परिषदमा, आफन्तको माझमा, पंचायतमा वा राजसभामा जाँदा वा साक्षी बकाउनु पर्दा भन्न लगाउँछ-“हे पुरुष ! जे जान्दछौ त्यही भन ।’ उसले नजाने पनि ‘जान्दछु’ भन्छ अनि जाने पनि ‘जानेको छैन’ भन्छ । नदेखे पनि ‘देखेकोछु’ अनि देखे पनि ‘देखेको छैन’ भन्छ । यसरी आफ्नो निमित्त वा अरूको निमित्त कुनै लौकिक वस्तुको निमित्त जानी-बुभी भूटो बोल्छ ।

“चुक्ली गर्ने हुन्छ । यताको कुरा उता, उताको कुरा यता ल्याई भगडा गर्न लाउँछ । यसरी मिलेकालाई फुटाउँछ, फुटेकालाई भन फुटाउँछ । फुटाउन

रमाउँछ, फुटाउनमा मज्जा मान्छ, फुटाउनमा आनन्दित हुन्छ अनि परस्पर बेमेल हुने कुरा गर्छ ।

“कठोर वचन बोल्छ । जुन वचन असंयत, कर्कश, अरूलाई कटु लाग्ने, अरूलाई अपशब्द लाग्ने, क्रोधित शब्द तथा चित्त धाम्न नसक्ने बोली बोल्छ ।

“बकम्फुस कुरा गर्छ । अकारणवादी, असत्यवादी, अनर्थवादी, अधर्मवादी, अविनयवादी, संग्रह गर्न अयोग्य बोली, तर्कानुकूल नभएको, बेकारको कुरा तथा अर्थहिन कुरा गर्छ । चुन्द ! यसरी चारप्रकारले वचन अपरिशुद्ध हुन्छ ।

“चुन्द ! कसरी तीनप्रकारले मन अपरिशुद्ध हुन्छ ? चुन्द ! यहाँ जो लोभी हुन्छ । अरूको धन-सम्पत्तिप्रति लोभ गर्छ— ‘आहा ! जुन अरूको सम्पत्ति हो, त्यो मेरो भए हुन्थ्यो ।’

“द्वेषी चित्तको हुन्छ, द्वेष मनस्थिति भई द्वेषी हुन्छ— ‘यो सत्व मरोस् वा बाँधियोस् वा छिन्न-भिन्न, विनाश वा नष्ट होस् ।

“मिथ्यादृष्टि हुन्छ, विपरितदर्शी हुन्छ— ‘दानको फल छैन, यज्ञको फल छैन, होमको फल छैन, राम्रो वा नराम्रो कर्मको फल छैन, यो लोक छैन, परलोक छैन, आमा छैन, बा छैन, ओपपातिक सत्व छैन, लोकमा श्रमण-ब्राह्मण छैन, सम्यकज्ञान प्राप्त भएका छैनन्, सम्यकआचरण गर्ने छैनन् अनि यो लोक र परलोक अभिज्ञात गरी तथा साक्षात्कार गरी प्रकट गर्ने छैनन् । चुन्द ! यसरी मन अपरिशुद्ध हुन्छ ।

“चुन्द ! यी दश अकुशल कर्मपथ हन् । चुन्द ! यी नै दश अकुशल कर्मपथद्वारा सम्पन्न भएमा ऊ समयमै उठेर शय्यामा बसीबसी नै पृथ्वीको स्पर्श गरेतापनि ‘अपरिशुद्ध’ नै हुन्छ । पृथ्वीको स्पर्श नगरेतापनि अपरिशुद्ध नै हुन्छ ।

“गिलो गोबर स्पर्श गरेतापनि ‘अपरिशुद्ध’ नै हुन्छ । गिलो गोबर स्पर्श नगरेतापनि अपरिशुद्ध नै हुन्छ ।

“हरियो घाँस स्पर्श गरेतापनि ‘अपरिशुद्ध’ नै हुन्छ । हरियो घाँस स्पर्श नगरेतापनि अपरिशुद्ध नै हुन्छ ।

“अग्नि परिचर्या गरेतापनि ‘अपरिशुद्ध’ नै हुन्छ । अग्नि परिचर्या नगरेता-

पनि अपरिशुद्ध नै हुन्छ ।

“दुईहात जोडी नमस्कार गरेतापनि ‘अपरिशुद्ध’ नै हुन्छ । दुईहात जोडी नमस्कार नगरेतापनि अपरिशुद्ध नै हुन्छ ।

“सूर्य नमस्कार गरेतापनि ‘अपरिशुद्ध’ नै हुन्छ । सूर्य नमस्कार नगरेतापनि अपरिशुद्ध नै हुन्छ ।

“दिनको तीनपटक पानीमा डुबुल्की लगाएतापनि अपरिशुद्ध नै हुन्छ, दिनको तीनपटक पानीमा डुबुल्की नलगाएतापनि अपरिशुद्ध नै हुन्छ । त्यो के कारणले ? यी दश कर्मपथको कारणले गर्दा अपरिशुद्ध नै हुन्छ तथा अपरिशुद्ध नै बनाउँछ ।

“चुन्द ! यी दश अकुशल कर्मपथद्वारा सम्पन्न हुँदा नरकमा जाने देखिन्छ, पशु-पंक्षीको योनीमा जाने देखिन्छ, प्रेतकुलमा जाने देखिन्छ अथवा कुनै दुर्गतिमा पर्ने नै देखिन्छ ।

“चुन्द ! तीनप्रकारले शरीर परिशुद्ध हुन्छ । चारप्रकारले वचन परिशुद्ध हुन्छ । तीनप्रकारले मन परिशुद्ध हुन्छ ।

“चुन्द ! कसरी तीनप्रकारले शरीर परिशुद्ध हुन्छ ? “चुन्द ! यहाँ जो प्राणीहिंसा गर्न छोडी, प्राणीहिंसा गर्नबाट विरत हुन्छ । दण्डरहित, शस्त्ररहित हुन्छ, लजालु, दयावान तथा समस्त प्राणीप्रति हितानुकम्पी हुन्छ ।

“चोर्न छाडी, चोर्नबाट विरत हुन्छ । जुन पराया माल चाहे त्यो गाउँमा, चाहे जंगलमा, नदिएको नलिने तथा दिएको मात्र लिने हुन्छ ।

“व्यभिचार गर्न छाडी, व्यभिचारी हुनबाट विरत हुन्छ । जो कि उसलाई आगाले रक्षा गरिराखेको हुन्छ, युवाले रक्षा गरिराखेको हुन्छ, आगा युवाले रक्षा गरिराखेको हुन्छ, भाइले रक्षा गरिराखेको हुन्छ, बहिनीले रक्षा गरिराखेको हुन्छ, आफन्तले रक्षा गरिराखेको हुन्छ, गोत्रवालाले रक्षा गरिराखेको हुन्छ, धर्मको आशाले रक्षा गरिराखेको हुन्छ, स्वामी भएकी, दासी, अरू त अरू जो माला लगाई नाच्नेसँग पनि व्यभिचार नगर्ने हुन्छ । चुन्द ! यसरी तीनप्रकारले शरीर परिशुद्ध हुन्छ ।

“चुन्द ! कसरी चारप्रकारले वचन परिशुद्ध हुन्छ ? चुन्द ! यहाँ जो भूटो बोल्न छाडी, भूटो बोल्नबाट विरत हुन्छ । सभामा, परिषदमा, आफन्तको माभमा, पंचायतमा वा राजसभामा जाँदा वा साक्षी बकाउनु पर्दा भन्न लगाउँछ—‘हे पुरुष ! जे जान्दछौ त्यही भन ।’ उसले नजाने ‘जानेको छैन’ भन्छ अनि जानेकोभए ‘जानेको छु’ भन्छ । नदेखेकोभए ‘देखेको छैन’ भन्छ अनि देखेको भए ‘देखेको छु’ भन्छ । यसरी आफ्नो निमित्त वा अरूको निमित्त कुनै लौकिक वस्तुको निमित्त जानी-बुझी भूटो बोल्दैन ।

“चुकली गर्न छोड्छ । यताको कुरा उता, उताको कुरा यता ल्याई भगडा गर्न लाउँदैन । यसरी मिलेकालाई छुटाउँदैन, छुटेकालाई मिलाउँछ । मिलाउनमा रमाउँछ, मिलाउनमा मज्जा मान्छ, मिलाउनमा आनन्दित हुन्छ अनि परस्पर मिलाउने कुरा गर्छ ।

“कठोर वचन बोल्न छाडी, कठोर वचन बोल्नबाट विरत हुन्छ । जुन वचन सुन्न योग्य, कर्णमय, प्रेममय, हृदयस्पर्शी, सभ्य, बहुजन प्रिय, बहुजन मनोनुकूल हुने बोली बोल्छ ।

“वकम्फुस कुरा गर्न छाडी, वकम्फुस कुरा गर्नबाट विरत हुन्छ । कालवादी, सत्यवादी, अर्थवादी, धर्मवादी र विनयवादी हुन्छ । संग्रह गर्न योग्य बोली, समयमै बोल्ने, कारणसहित बोल्ने, सीमा ननाधिकन कुरा गर्ने तथा हितकर कुरा गर्छ । चुन्द ! यसरी चारप्रकारले वचन परिशुद्ध हुन्छ ।

“चुन्द ! कसरी तीनप्रकारले मन परिशुद्ध हुन्छ ? चुन्द ! जो यहाँ निर्लोभी हुन्छ । अरूको धन-सम्पत्तिप्रति लोभ गर्दैन— ‘आहा ! जुन अरूको सम्पत्ति हो, त्यो मेरो भए हुन्थ्यो ।’

“द्वेषी चित्त हुँदैन, मनस्थितिमा द्वेष रहँदैन— ‘यो सत्त्व वैररहित होस्, द्वेषरहित होस्, दुःखरहित होस् अनि आफूलाई सुखी राख्न सकोस् ।’

“सम्यकदृष्टि हुन्छ, विपरित दर्शी हुँदैन— ‘दानको फल छ, यज्ञको फल छ, होमको फल छ, राम्रो वा नराम्रो कर्मको फल छ, यो लोक छ, परलोक छ, आमा छ, बा छ, ओपपातिक सत्त्व छ, लोकमा श्रमण-ज्ञात्मण छ, सम्यकज्ञान प्राप्त गरेका छन्, सम्यकआचरण गर्ने छन् अनि यो लोक र परलोकलाई अभिज्ञात तथा साक्षात्कार गरी प्रकट गर्ने छन् । चुन्द ! यसरी मन परिशुद्ध हुन्छ ।

“चुन्द ! यी दश कुशलकर्मपथ हुन् । चुन्द ! यी नै दश कुशल कर्मपथ-
द्वारा सम्पन्न भएर ऊ समयमै उठेर शय्यामा बसीबसी नै पृथ्वीको स्पर्श गरेता
पनि परिशुद्ध नै हुन्छ । पृथ्वीको स्पर्श नगरेता पनि परिशुद्ध नै हुन्छ ।

“गिलोगोबर स्पर्श गरेतापनि परिशुद्ध नै हुन्छ । गिलोगोबर स्पर्श नगरे-
तापनि परिशुद्ध नै हुन्छ ।

“हरियोघाँस स्पर्श गरेतापनि परिशुद्ध नै हुन्छ । हरियोघाँस स्पर्श नगरे-
तापनि परिशुद्ध नै हुन्छ ।

“अग्नि परिचर्या गरेतापनि परिशुद्ध नै हुन्छ । अग्नि परिचर्या नगरेतापनि
परिशुद्ध नै हुन्छ ।

“दुईहात जोडी सूर्य नमस्कार गरेतापनि परिशुद्ध नै हुन्छ । दुईहात
जोडी सूर्य नमस्कार नगरेतापनि परिशुद्ध नै हुन्छ ।

“दिनको तीनपटक पानीमा डुबुल्की लगाएतापनि परिशुद्ध नै हुन्छ, दिनको
तीनपटक पानीमा डुबुल्की नलगाएतापनि परिशुद्ध नै हुन्छ । त्यो के कारणले ? यी
दश कुशलकर्मपथको कारणले परिशुद्ध नै हुन्छ तथा परिशुद्ध नै बनाउँछ ।

“चुन्द ! यी दश कुशलकर्मपथद्वारा सम्पन्न हुँदा देवकुलमा जाने देखिन्छ,
मनुष्यकुलमा जन्मेको देखिन्छ अथवा कुनै सुगतिमा जन्मेको देखिन्छ ।”

यसरी भन्नुभएपछि चुन्दकुमारपुत्रले भगवानलाई यसरी भने- “धेरै राम्रो,
भन्ते !... आजदेखि म प्राण रहुञ्जेल शरणमा परेको उपासक भनी भगवानले धारण
गर्नुहोस् ।”

११. जाणुस्सोणिसुत्त

१७७. त्यस समय जाणुस्सोणि ब्राह्मण जहाँ भगवान हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ गए ।
त्यहाँ पुगी भगवानलाई भेटी प्रसन्न भए । प्रसन्न भएपछि कुशल वार्ता गरे । कुशल
वार्तापछि एक ठाउँमा बसे । एक ठाउँमा बसेपछि जाणुस्सोणि ब्राह्मणले
भगवानलाई यसरी भने-

“भो गोतम ! हामी ब्राह्मण हौं । दान दिन्छौं, श्राद्ध गच्छौं- ‘यो दानद्वारा परलोक गएका आफन्त तथा रक्तसम्बन्धीले प्राप्त गरौंस् । यो दान परलोकका आफन्त तथा रक्तसम्बन्धीले उपभोग गरौंस् ।’ भो गोतम ! के त्यो दान आफन्त रक्तसम्बन्धीकहाँ पुग्छ, के त्यो दान आफन्त तथा रक्तसम्बन्धीले उपभोग गर्न पाउँछन् ? “ब्राह्मण ! यदि त्यो ठाउँमा छ भने पाउँछ, ठाउँमा छैन भने पाउँदैन ।”

“भो गोतम ! त्यो पाउने ठाउँ कुन हो अनि नपाउने ठाउँ कुन हो ?”
 “ब्राह्मण ! यहाँ कसैले प्राणी हिंसा गर्छ, चोरी गर्छ, व्यभिचार गर्छ, भूटो बोल्छ, चुक्ली गर्छ, कठोर वचन बोल्छ, बकम्फुस कुरा गर्छ, लोभी, द्वेषी र मिथ्यादृष्टि हुन्छ । ऊ शरीर भेद भई मृत्यु पश्चात नरकमा उत्पत्ति हुन्छ । नरकमा उत्पन्न हुँदा त्यहाँ जुन आहार हो, त्यो आहारद्वारा उसको गुजारा चल्छ । त्यसैबाट उसको जीवन चल्छ । ब्राह्मण ! यो पनि अस्थान (प्राप्त नहुने ठाउँ) हो, जहाँ रहँदा त्यो दान दिएको पाउँदैन ।

“ब्राह्मण ! यहाँ कोही प्राणी हिंसा गर्छ... मिथ्यादृष्टि हुन्छ । ऊ शरीर भेद भई मृत्यु पश्चात तिर्यकयोनिमा जन्मन्छ । तिर्यकयोनिमा जन्मँदा त्यहाँ जुन तिर्यकको आहार हो, त्यो आहारद्वारा उसको गुजारा चल्छ । त्यसैबाट उसको जीवन चल्छ । ब्राह्मण ! यो पनि अस्थान हो, जहाँ रहँदा त्यो दान दिएको पाउँदैन ।

“ब्राह्मण ! यहाँ कोही प्राणी हिंसा गर्नबाट विरत हुन्छ, चोर्नबाट विरत हुन्छ, व्यभिचार गर्नबाट विरत हुन्छ, भूटो बोल्नबाट विरत हुन्छ, चुक्ली गर्नबाट विरत हुन्छ, कठोर वचन बोल्नबाट विरत हुन्छ, बकम्फुस कुरा गर्नबाट विरत हुन्छ, निर्लोभी, निर्द्वेषी र सम्यकदृष्टि हुन्छ । ऊ शरीर भेद भई मृत्यु पश्चात मनुष्य कुलमा जन्मन्छ । जुन मानिसको आहार हो, त्यो आहारद्वारा उसको गुजारा चल्छ । त्यसैबाट उसको जीवन चल्छ । ब्राह्मण ! यो पनि अस्थान हो, जहाँ रहँदा त्यो दान दिएको पाउँदैन ।

“ब्राह्मण ! यहाँ कोही प्राणी हिंसा गर्नबाट विरत हुन्छ... साग्यकदृष्टि हुन्छ । ऊ शरीर भेद भई मृत्यु पश्चात देव कुलमा जन्मन्छ । जुन देवताको आहार हो, त्यो आहारद्वारा उसको गुजारा चल्छ । त्यसैबाट उसको जीवन चल्छ । ब्राह्मण ! यो देव योनि पनि अस्थान हो, जहाँ रहँदा दान दिएको पाउँदैन ।

“ब्राह्मण ! यहाँ कसैले प्राणी हिंसा गर्छ... मिथ्यादृष्टि हुन्छ । ऊ शरीर भेद भई मृत्यु पश्चात प्रेत भएर जन्मिन्छ । त्यहाँ प्रेतको निमित्त जुन आहार हो त्यो

आहारद्वारा उसको गुजारा चल्छ । त्यसैमा उसको जीवन चल्छ । अर्को (परदत्तूपजीवि) प्रेतको उद्देश्य लिएर उसको साथीभाइ, आफन्त तथा रक्तसम्बन्धीले यहाँ जे दान दिन्छ, त्यो त्यहाँ पाउनाले त्यसद्वारा उसको गुजारा चल्छ । त्यसैबाट उसको जीवन चल्छ । ब्राह्मण ! यो त्यो स्थान हो, यहाँ दान दिएको त्यहाँ पाउँछ ।

“भो गोतम ! यदि आफन्त-रक्तसम्बन्धी त्यो स्थानमा प्रेत भई उत्पन्न न-भए त्यो दान कसले उपभोग गर्छ ?” “ब्राह्मण ! अन्य आफन्त तथा रक्तसम्बन्धी त्यहाँ उत्पन्न भएको हुन्छ । उसले त्यो दान उपभोग गर्छ ।”

“भो गोतम ! अन्य आफन्त तथा रक्तसम्बन्धी त्यहाँ प्रेत भई उत्पन्न नभएमा त्यो दान कसले उपभोग गर्छ ?” “यस्तो स्थान नहुनु असम्भव तथा गुंजाइस नै छैन । ब्राह्मण ! यतिका दीर्घकाल पछि आफन्त तथा रक्तसम्बन्धी प्रेतहरू रिक्त हुन्छ भनी भन्न सकिदैन । तर, ब्राह्मण ! दायकले दिएको दान निष्फल हुँदैन ।”

“भो गोतम ! अस्थान भए पनि दान दिन भन्नु हुन्छ ?” “ब्राह्मण ! अस्थान भए पनि दान दिन भन्छु । ब्राह्मण ! यहाँ कसैले प्राणी हिंसा गर्छ, चोर्छ, व्यभिचार गर्छ, भूटो बोल्छ, चुक्ली गर्छ, कठोर वचन बोल्छ, बकम्फुस कुरा गर्छ, लोभी, द्वेषी अनि मिथ्यादृष्टि हुन्छ । तर ऊ दाता भई श्रमण-ब्राह्मणलाई अन्न-पान-वस्त्र-वाहन-माला-गन्ध-लेपन-शयनासन-आवास र प्रदीप दान दिन्छ । ऊ शरीर भेद भई मरण पश्चात हात्ती भई जन्मन्छ अनि अन्न-पान-माला तथा नानालङ्कारका लाभी हुन्छ ।

“ब्राह्मण ! जब यहाँ कसैले प्राणी हिंसा गर्छ, चोर्छ, व्यभिचार गर्छ, भूटो बोल्छ, चुक्ली गर्छ, कठोर वचन बोल्छ, बकम्फुस कुरा गर्छ, लोभी, द्वेषी र मिथ्यादृष्टि हुन्छ अनि ऊ दाता भई जब श्रमण-ब्राह्मणलाई अन्न-पान-वस्त्र-वाहन-माला-गन्ध-लेपन-शयनासन-आवास र प्रदीप दान दिन्छ भने ऊ शरीर भेद भई मरणपश्चात (अकुशल कर्मले गर्दा) हात्तीको योनिमा जन्मन्छ । (दाता भई दान दिएको हुनाले) ऊ त्यहाँ अन्न-पान-माला तथा नानालङ्कारका लाभी हुन्छ ।

“ब्राह्मण ! यहाँ जसले प्राणी हिंसा गर्छ, चोर्छ, व्यभिचार गर्छ, भूटो बोल्छ, चुक्ली गर्छ, कठोर वचन बोल्छ, बकम्फुस कुरा गर्छ, लोभी, द्वेषी र मिथ्यादृष्टि हुन्छ । अकुशल कर्मले गर्दा ऊ हात्तीको योनिमा जन्मन्छ । (तर उसले त्यही जन्ममा) दाता भई श्रमण-ब्राह्मणलाई जुन अन्न-पान-वस्त्र-वाहन-माला-गन्ध-लेपन-शयनासन-आवास र प्रदीप दान दिनाले ऊ हात्तीको योनिमा जन्मदा त्यहाँ अन्न-पान-माला तथा नानालङ्कारका लाभी हुन्छ ।

“ब्राह्मण ! यहाँ कसैले प्राणी हिंसा गर्छ... मिथ्यादृष्टि हुन्छ । (अकुशल कर्मले गर्दा) ऊ शरीर भेद भई मरण पश्चात घोडाको योनिमा जन्मन्छ... गोरुको योनिमा जन्मन्छ... कुक्करको योनिमा जन्मन्छ । (तर उसले त्यस जन्ममा) दाता भई श्रमण-ब्राह्मणलाई अन्न-पान-बस्त्र-वाहन-माला-गन्ध-लेपन-शयनासन-आवास र प्रदीप दान दिनाले त्यहाँ अन्न-पान-माला तथा नानालङ्कारका लाभी हुन्छ ।

“ब्राह्मण ! जब यहाँ कसैले प्राणी हिंसा गर्छ... मिथ्यादृष्टि हुन्छ । (अकुशल कर्मले गर्दा) ऊ शरीर भेद भई मरण पश्चात कुक्करको योनिमा जन्मन्छ । (तर उसले त्यस जन्ममा) दाता भई श्रमण-ब्राह्मणलाई जुन अन्न-पान-वस्त्र-वाहन-माला-गन्ध-लेपन-शयनासन-आवास र प्रदीप दान दिनाले ऊ त्यहाँ अन्न-पान-माला तथा नानालङ्कारका लाभी हुन्छ ।

“ब्राह्मण ! यहाँ कोही प्राणी हिंसाबाट विरत हुन्छ... सम्यकदृष्टि हुन्छ । ऊ दाता भई श्रमण-ब्राह्मणलाई अन्न-पान-बस्त्र-वाहन-माला-गन्ध-लेपन-शयनासन-आवास र प्रदीप दान दिने हुन्छ । ऊ शरीर भेद भई मरण पश्चात मनुष्य भई जन्मन्छ । ऊ त्यहाँ मानिसले उपभोग गरिने पञ्चइन्द्रिय विषयका लाभी हुन्छ ।

“ब्राह्मण ! जो यहाँ कोही प्राणी हिंसाबाट विरत हुन्छ... सम्यकदृष्टि... हुन्छ । ऊ दाता भई श्रमण-ब्राह्मणलाई अन्न-पान-वस्त्र-वाहन-माला-गन्ध-लेपन-शयनासन-आवास र प्रदीप दान दिन्छ भने ऊ शरीर भेद भई मरण पश्चात मनुष्य भई जन्मदा त्यहाँ मानिसले उपभोग गरिने पञ्चइन्द्रिय विषयका लाभी हुन्छ ।

“ब्राह्मण ! यहाँ जब कोही प्राणी हिंसाबाट विरत हुन्छ... सम्यकदृष्टि हुन्छ । दाता भई श्रमण-ब्राह्मणलाई अन्न-पान-वस्त्र-वाहन-माला-गन्ध-लेपन-शयनासन-आवास र प्रदीप उसले दान दिएको हुन्छ । ऊ शरीर भेद भई मरण पश्चात देवकुलमा जन्मन्छ । ऊ त्यहाँ देवताले उपभोग गरिने पञ्च इन्द्रिय विषयका लाभी हुन्छ ।

“ब्राह्मण ! यहाँ जब कोही प्राणी हिंसाबाट विरत हुन्छ... सम्यकदृष्टि हुन्छ । ऊ शरीर भेद भई मरण पश्चात देवता भई जन्मन्छ । ऊ दाता भई जब श्रमण-ब्राह्मणलाई जुन अन्न-पान-वस्त्र-वाहन-माला-गन्ध-लेपन-शयनासन-आवास र प्रदीप दान दिएको हुन्छ । त्यसको फलस्वरूप ऊ त्यहाँ दिव्यमय पञ्च इन्द्रिय विषयका लाभी हुन्छ । यद्यपि, ब्राह्मण ! दायकको दान निष्फल हुँदैन ।

“आश्चर्य हो, भो गोतम ! अद्भूत हो, भो गोतम ! दान दिनु योग्य नै हो, श्राद्ध गर्नु योग्य नै हो । दाताको दान निष्फल नहुने रहेछ ।” “यस्तै हो, ब्राह्मण ! दाताको दान निष्फल हुँदैन ।”

“धेरै राम्रो, भो गोतम ! धेरै राम्रो, भो गोतम... आजदेखि प्राण रहुञ्जेल तपाईं गोतमको शरणमा परेका उपासक भनी धारण गर्नुहोस् ।”

(१८) ३. साधुवग्गो

१. साधुसुत्तं

१७८. “साधु र असाधु विषय देशना गर्नेछु । त्यसलाई सुन, राम्ररी मनमा धारण गर, भन्नेछु ।” “हवस् भन्ते !” भनी ती भिक्षुहरूले भगवानलाई प्र-त्युत्तर दिए । भगवानले यसरी भन्नुभयो—

“भिक्षुहो ! असाधु भनेको के हो ? प्राणी हिंसा गर्छ, चोर्छ, व्यभिचार गर्छ, भूटो बोल्छ, चुक्ली गर्छ, कठोर वचन बोल्छ, बकम्फुस कुरा गर्छ, लोभी, द्वेषी र मिथ्यादृष्टि हुन्छ— भिक्षुहो ! यही नै, असाधु हो ।

भिक्षुहो ! साधु भनेको के हो ? प्राणी हिंसाबाट विरत हुन्छ, चोरी गर्नबाट विरत हुन्छ, व्यभिचार गर्नबाट विरत हुन्छ, भूटो बोल्नबाट विरत हुन्छ, चुक्ली गर्नबाट विरत हुन्छ, कठोर बोली बोल्नबाट विरत हुन्छ, बकम्फुस कुरा गर्नबाट विरत हुन्छ, निर्लोभी हुन्छ, अद्वेषी हुन्छ अनि सम्यकदृष्टि हुन्छ— भिक्षुहो ! यही नै, साधु हो ।”

२. अरियघम्मसुत्तं

१७९. “भिक्षुहो ! आर्य धर्म र अनार्य धर्म विषय देशना गर्नेछु । त्यसलाई सुन... भिक्षुहो ! अनार्य धर्म भनेको के हो ? प्राणी हिंसा ... मिथ्यादृष्टि हुन्छ— भिक्षुहो ! यही नै अनार्य धर्म हो ।

भिक्षुहो ! आर्य धर्म भनेको के हो ? प्राणी हिंसाबाट विरत हुन्छ... सम्यकदृष्टि— भिक्षुहो ! यही नै आर्य धर्म हो ।”

३. कुसलसुत्तं

१८०. “भिक्षुहो ! अकुशल र कुशल विषय देशना गर्नेछु । त्यसलाई सुन... भिक्षुहो ! अकुशल भनेको के हो ? प्राणी हिंसा... मिथ्यादृष्टि— भिक्षुहो ! यही नै अकुशल हो ।

भिक्षुहो ! -कुशल भनेको के हो ? प्राणी हिंसाबाट विरत हुन्छ... सम्यकदृष्टि हुन्छ- भिक्षुहो ! यही नै कुशल हो ।”

४. अन्थसुत्तं

१८१. “भिक्षुहो ! हितकर र अहितकर विषय देशना गर्नेछु । त्यसलाई सुन... भिक्षुहो ! अहितकर भनेको के हो ? प्राणी हिंसा... मिथ्यादृष्टि हुन्छ- भिक्षुहो ! यही नै अहितकर हो ।

भिक्षुहो ! हितकर भनेको के हो ? प्राणी हिंसाबाट विरत हुन्छ... सम्यक-दृष्टि हुन्छ- भिक्षुहो ! यही नै हितकर हो ।”

५. धम्मसुत्तं

१८२. “भिक्षुहो ! धर्म र अधर्म विषय देशना गर्नेछु । त्यसलाई सुन... भिक्षुहो ! अधर्म भनेको के हो ? प्राणी हिंसा... मिथ्यादृष्टि हुन्छ- भिक्षुहो ! यही नै अधर्म हो ।

भिक्षुहो ! धर्म भनेको के हो ? प्राणी हिंसाबाट विरत हुन्छ... सम्यक-दृष्टि हुन्छ- भिक्षुहो ! यही नै धर्म हो ।”

६. आसवसुत्तं

१८३. “भिक्षुहो ! आश्रव र अनाश्रव विषय देशना गर्नेछु । त्यसलाई सुन... भिक्षुहो ! आश्रव भनेको के हो ? प्राणी हिंसा... मिथ्यादृष्टि हुन्छ- भिक्षुहो ! यही नै आश्रव हो ।

भिक्षुहो ! अनाश्रव भनेको के हो ? प्राणी हिंसाबाट विरतहुन्छ... सम्यक-दृष्टि हुन्छ- भिक्षुहो ! यही नै अनाश्रव हो ।”

७. वज्जसुत्तं

१८४. “भिक्षुहो ! सदोष र निर्दोष विषय देशना गर्नेछु । त्यसलाई सुन... भिक्षुहो ! सदोष भनेको के हो ? प्राणी हिंसा... मिथ्यादृष्टि हुन्छ- भिक्षुहो ! यही नै सदोष हो ।

“भिक्षुहो ! निर्दोष भनेको के हो ? प्राणी हिंसाबाट विरत हुन्छ... सम्यकदृष्टि हुन्छ- भिक्षुहो ! यही नै निर्दोष हो ।”

८. तपनीयसुत्तं

१८५. “भिक्षुहो ! तप्त र अतप्त विषय देशना गर्नेछु । त्यसलाई सुन... भिक्षुहो ! तप्त भनेको के हो ? प्राणी हिंसा... मिथ्यादृष्टि हुन्छ- भिक्षुहो ! यही नै तप्त हो ।

भिक्षुहो ! अतप्त भनेको के हो ? प्राणी हिंसाबाट विरत हुन्छ... सम्यक-दृष्टि हुन्छ- भिक्षुहो ! यही नै अतप्त हो ।”

९. आचयगामीसुत्तं

१८६. “भिक्षुहो ! आचयगामी (जन्मान्तरको संग्रहकर्ता) र अनाचयगामी (जन्मान्तरको असंग्रहकर्ता) विषय देशना गर्नेछु । त्यसलाई सुन... भिक्षुहो ! आचयगामी भनेको के हो ? प्राणी हिंसा... मिथ्यादृष्टि हुन्छ- भिक्षुहो ! यही नै, आचयगामी हो ।

भिक्षुहो ! अनाचयगामी भनेको के हो ? प्राणी हिंसाबाट विरत हुन्छ... सम्यकदृष्टि हुन्छ- भिक्षुहो ! यही नै अनाचयगामी हो ।”

१०. दुःखद्वयसुत्तं

१८७. “भिक्षुहो ! दुःखोत्पत्ति र सुखोत्पत्ति विषय देशना गर्नेछु । त्यसलाई सुन... भिक्षुहो ! दुःखोत्पत्ति भनेको के हो ? प्राणी हिंसा... सम्यकदृष्टि हुन्छ- भिक्षुहो ! यही नै दुःखोत्पत्ति हो ।

भिक्षुहो ! सुखोत्पत्ति भनेको के हो ? प्राणी हिंसाबाट विरत हुन्छ... सम्यकदृष्टि हुन्छ- भिक्षुहो ! यही नै सुखोत्पत्ति हो ।”

११. विपाकसुत्तं

१८८. “भिक्षुहो ! दुःख-विपाक विषय र सुख-विपाक विषय देशना गर्नेछु । त्यसलाई सुन... भिक्षुहो ! दुःख-विपाक विषय भनेको के हो ? प्राणी हिंसा...मिथ्या-

दृष्टि हुन्छ- भिक्षुहो ! यही नै दुःख-विपाक हो ।

“भिक्षुहो ! सुख-विपाक विषय भनेको के हो ? प्राणी हिंसाबाट विरत हुन्छ... सम्यकदृष्टि हुन्छ- भिक्षुहो ! यही नै सुख-विपाक हो ।”

(१९) ४. अरियमग्गवग्गो

१. अरियमग्गसुत्तं

१८९. “आर्य-मार्ग र अनार्य-मार्गको देशना गर्नेछु । त्यसलाई सुन... भिक्षुहो ! अनार्य-मार्ग भनेको के हो ? प्राणी हिंसा... मिथ्यादृष्टि हुन्छ- भिक्षुहो ! यही नै अनार्यमार्ग हो ।

भिक्षुहो ! आर्य-मार्ग भनेको के हो ? प्राणी हिंसाबाट विरत हुन्छ...सम्यकदृष्टि हुन्छ- भिक्षुहो ! यही नै आर्यमार्ग हो ।”

२. कण्हमग्गसुत्तं

१९०. “भिक्षुहो ! कृष्ण-मार्ग र शुक्ल-मार्गको देशना गर्नेछु । त्यसलाईसुन... भिक्षुहो ! कृष्ण-मार्ग भनेको के हो ? प्राणी हिंसा ... मिथ्यादृष्टि- भिक्षुहो ! यही नै कृष्ण मार्ग हो ।

भिक्षुहो ! शुक्ल-मार्ग भनेको के हो ? प्राणी हिंसाबाट विरत... सम्यक-दृष्टि- भिक्षुहो ! यही नै शुक्ल मार्ग हो ।”

३. सद्वम्मसुत्तं

१९१. “भिक्षुहो ! सद्वर्म र असद्वर्मको विषय देशना गर्नेछु । त्यसलाई सुन... भिक्षुहो ! असद्वर्म भनेको के हो ? प्राणी हिंसा... मिथ्यादृष्टि- भिक्षुहो ! यही नै असद्वर्म हो ।

भिक्षुहो ! सद्वर्म भनेको के हो ? प्राणी हिंसाबाट विरत हुन्छ... सम्यक-दृष्टि हुन्छ- भिक्षुहो ! यही नै सद्वर्महो ।”

४. सप्पुरिसधम्मसुत्तं

१९२. “भिक्षुहो ! सत्पुरुष धर्म र असत्पुरुष धर्मको देशना गर्नेछु । त्यसलाई सुन... भिक्षुहो ! असत्पुरुष धर्म भनेको के हो ? प्राणी हिंसा... मिथ्यादृष्टि हुन्छ- भिक्षुहो ! यही नै असत्पुरुष धर्म हो ।

भिक्षुहो ! सत्पुरुष धर्म भनेको के हो ? प्राणी हिंसाबाट विरत हुन्छ...
सम्यकदृष्टि हुन्छ- भिक्षुहो ! यही नै सत्पुरुष धर्म हो ।”

५. उत्पादेतब्बसुत्तं

१९३. “भिक्षुहो ! उत्पन्न गर्नु पर्ने र उत्पन्न गर्न नपर्ने विषयमा देशना गर्नेछु । त्यसलाई सुन... भिक्षुहो ! उत्पन्न गर्न नपर्ने विषय भनेको के हो ? प्राणी हिंसा... मिथ्यादृष्टि- भिक्षुहो ! यही नै उत्पन्न गर्न नपर्ने हो ।

... भिक्षुहो ! उत्पन्न गर्न पर्ने विषय भनेको के हो ? प्राणी हिंसाबाट विरत ... सम्यकदृष्टि- भिक्षुहो ! यही नै उत्पन्न गर्नु पर्ने हो ।”

६. आसेवितब्बधम्मसुत्तं

१९४. “भिक्षुहो ! सेवन गर्न हुने र सेवन गर्न नहुने विषयमा देशना गर्नेछु । त्यसलाई सुन... भिक्षुहो ! सेवन गर्न नहुने विषय भनेको के हो ? प्राणी हिंसा... मिथ्यादृष्टि- भिक्षुहो ! यही नै सेवन गर्न नहुने हो ।

भिक्षुहो ! सेवन गर्न पर्ने विषय भनेको के हो ? प्राणी हिंसाबाट विरत हुन्छ... सम्यकदृष्टि - भिक्षुहो ! यही नै सेवन गर्न पर्ने हो ।”

७. भावेतब्बधम्मसुत्तं

१९५. “भिक्षुहो ! अभ्यास गर्नु पर्ने र अभ्यास गर्न नपर्ने विषय देशना गर्नेछु । त्यसलाई सुन... भिक्षुहो ! अभ्यास गर्न नपर्ने विषय भनेको के हो ? प्राणी हिंसा... मिथ्यादृष्टि- भिक्षुहो ! यही नै अभ्यास गर्न नपर्ने हो ।

भिक्षुहो ! अभ्यास गर्नु पर्ने भनेको के हो ? प्राणी हिंसाबाट विरत... सम्यकदृष्टि- भिक्षुहो ! यही नै अभ्यास गर्नु पर्ने हो ।”

८. बहुलीकातब्बसुत्तं

१९६. “भिक्षुहो ! वृद्धि गर्न पर्ने र वृद्धि गर्न नपर्ने विषय देशना गर्नेछु । त्यसलाई सुन... भिक्षुहो ! वृद्धि गर्न नपर्ने विषय भनेको के हो ? प्राणी हिंसा... मिथ्यादृष्टि- भिक्षुहो ! यही नै वृद्धि गर्न नपर्ने हो ।

भिक्षुहो ! वृद्धि गर्न पर्ने भनेको के हो ? प्राणी हिंसाबाट विरत... सम्यक-
दृष्टि । भिक्षुहो ! यही नै वृद्धि गर्न पर्ने हो ।”

९. अनुस्सरितम्बसुत्तं

१९७. “भिक्षुहो ! अनुस्मरण गर्नु पर्ने र अनुस्मरण गर्न नपर्ने विषय देशना
गर्नेछु । त्यसलाई सुन... भिक्षुहो ! अनुस्मरण गर्न नपर्ने विषय भनेको के हो ?
प्राणी हिंसा... मिथ्यादृष्टि— भिक्षुहो ! यही नै अनुस्मरण गर्न नपर्ने हो ।

भिक्षुहो ! अनुस्मरण गर्नु पर्ने भनेको के हो ? प्राणी हिंसाबाट विरत-
... सम्यकदृष्टि— भिक्षुहो ! यही नै अनुस्मरण गर्नु पर्ने हो ।”

१०. सच्छिकातम्बसुत्तं

१९८. “भिक्षुहो ! साक्षात्कार गर्न पर्ने र साक्षात्कार गर्न नपर्ने विषय
देशना गर्नेछु । त्यसलाई सुन... भिक्षुहो ! साक्षात्कार गर्न नपर्ने भनेको के हो ?
प्राणी हिंसा... मिथ्यादृष्टि— भिक्षुहो ! यही नै साक्षात्कार गर्न नपर्ने हो ।

भिक्षुहो ! साक्षात्कार गर्न पर्ने विषय भनेको के हो ? प्राणी हिंसाबाट विरत
हुन्छ... सम्यकदृष्टि हुन्छ— भिक्षुहो ! यही नै साक्षात्कार गर्नु पर्ने हो ।”

Dhamma.Digital

(२०) ५. अपरपुगलवग्गो

१. नसेवितब्बादिसुत्तानि

१९९. “भिक्षुहो ! दश विषय सम्पन्न व्यक्तिको सङ्गत गर्नु हुँदैन । ती दश के के हुन् ? प्राणी हिंसा गर्छ, चोर्छ, व्यभिचार गर्छ, भूटो बोल्छ, चुक्ली गर्छ, कठोर वचन बोल्छ, बकम्फुस कुरा गर्छ, लोभी, द्वेषी र मिथ्यादृष्टि हुन्छ—भिक्षुहो ! यही दश विषय सम्पन्न व्यक्तिको सङ्गत गर्नु हुँदैन ।

“भिक्षुहो ! दश विषयमा सम्पन्न व्यक्तिको सङ्गत गर्नु हुन्छ । प्राणी हिंसाबाट विरत हुन्छ, चोरी गर्नबाट विरत हुन्छ, व्यभिचार गर्नबाट विरत हुन्छ, भूटो बोल्नबाट विरत हुन्छ, चुक्ली गर्नबाट विरत हुन्छ, कठोर बोली बोल्नबाट विरत हुन्छ, बकम्फुस कुरा गर्नबाट विरत हुन्छ, निर्लोभी हुन्छ, निर्द्वेषी हुन्छ अनि सम्यकदृष्टि हुन्छ— भिक्षुहो ! यही दश विषय सम्पन्न व्यक्तिको सङ्गत गर्नु हुन्छ ।”

२००-२०९. “भिक्षुहो ! दश विषय सम्पन्न व्यक्तिसँग लाग्नु हुँदैन... लाग्नुपर्छ... सेवामा लाग्नु हुँदैन... सेवामा लाग्नुपर्छ... पूज्य हुँदैन... पूज्य हुन्छ... प्रशंसनीय हुँदैन... प्रशंसनीय हुन्छ... अगौरवनीय हुन्छ... गौरवनीय हुन्छ... प्रतिष्ठित हुँदैन... प्रतिष्ठित हुन्छ... आराध्य हुँदैन... आराध्य हुन्छ... विशुद्ध हुँदैन... विशुद्ध हुन्छ... अहंकारबाट मुक्त हुँदैन... अहंकारबाट मुक्त हुन्छ... प्रज्ञाको वृद्धि हुँदैन... प्रज्ञाको वृद्धि हुन्छ... (दोहो-न्याउनु)... व्यक्तिको संगत गर्नु हुन्छ ।”

२१०. “भिक्षुहो ! दश विषय सम्पन्न व्यक्ति बहु अपुण्यका भागी हुन्छ... बहु पुण्यका भागी हुन्छ । ती दश के के हुन् ? प्राणी हिंसाबाट विरत हुन्छ, चोरी गर्नबाट विरत हुन्छ, व्यभिचार गर्नबाट विरत हुन्छ, भूटो बोल्नबाट विरत हुन्छ, चुक्ली गर्नबाट विरत हुन्छ, कठोर बोली बोल्नबाट विरत हुन्छ, बकम्फुस कुरा गर्नबाट विरत हुन्छ, निर्लोभी हुन्छ, निर्द्वेषी हुन्छ अनि सम्यकदृष्टि हुन्छ— भिक्षुहो ! यही दश विषय सम्पन्न व्यक्ति बहु पुण्यका भागी हुन्छ ।”

(२१) १. करजकायवग्गो

१. पठमनिरयसग्गसुत्तं

२११. “भिक्षुहो ! दश विषय सम्पन्न व्यक्तिलाई समातेर नरकभा राखे समान हुन्छ । ती दश के के हुन् ? भिक्षुहो ! यहाँ जसले प्राणी हिंसा गर्छ, मार्नमा लाग्छ, हात रक्ताम्य हुन्छ, मारकाटमा लाग्छ तथा समस्त प्राणीप्रति निर्दयी हुन्छ ।

“चोर्ने हुन्छ । जुन पराया माल चाहे त्यो गाउँमा होस्, चाहे जंगलमा होस्, उसले चोर्ने गर्छ ।

“व्यभिचार गर्ने हुन्छ । जो कि उसलाई आमाले रक्षा गरिराखेको हुन्छ, बुवाले रक्षा गरिराखेको हुन्छ, आमा-बुवाले रक्षा गरिराखेको हुन्छ, भाइले रक्षा गरिराखेको हुन्छ, बहिनीले रक्षा गरिराखेको हुन्छ, आफन्तले रक्षा गरिराखेको हुन्छ, गोत्रवालाले रक्षा गरिराखेको हुन्छ, धर्मको आशाले रक्षा गरिराखेको हुन्छ, स्वामी भएकी, दासी, अरू त अरू जो माला लगाई नाच्नेसँग पनि व्यभिचार गर्नेहुन्छ ।

“भूटो बोल्ने हुन्छ । सभामा, परिषदमा, आफन्तको माभ्रमा, पंचायतमा वा राजसभामा जाँदा वा साक्षी बकाउनु पर्दा भन्न लगाउँछ— ‘हे पुरुष ! जे जान्दछौ त्यही भन ।’ उसले नजानेको पनि ‘जान्दछु’ भन्छ अनि जानेको पनि ‘जानेको छैन’ भन्छ । नदेखेको पनि ‘देखेकोछु’ अनि देखेको पनि ‘देखेको छैन’ भन्छ । यसरी आफ्नो निमित्त वा अरूको निमित्त कुनै लौकिक वस्तु पाउनको निमित्त जानी-बुझी भूटो बोल्छ ।

“चुकली गर्ने हुन्छ । यहाँको कुरा उता, उताको कुरा यता ल्याई भ्रगडा गर्न लाउँछ । यसरी मिलेकालाई फुटाउँछ, फुटेकालाई भन फुटाउँछ । फुटाउनमा रमाउँछ, फुटाउनमा मज्जा मान्छ, फुटाउनमा आनन्दित हुन्छ अनि परस्पर बेमेल हुने कुरा गर्छ ।

“कठोर वचन बोल्ने हुन्छ । जुन वचन असंयत, कर्कश, अरूलाई कटु लाग्ने, अरूलाई अपशब्द लाग्ने, क्रोधित शब्द तथा चित्त धाम्न नसक्ने बोली बोल्छ ।

“बकम्फुस कुरा गर्छ । अकारणवादी, असत्यवादी, अनर्थवादी, अधर्मवादी,

अविनयवादी, संग्रह गर्न अयोग्य बोली, तर्कानुकूल नभएको, बेकारको कुरा तथा अर्थहीन कुरा गर्छ ।

“लोभी हुन्छ । अरूको धन-सम्पत्तिप्रति लोभ गर्छ— ‘आहा ! जुन यो अरूको सम्पत्ति हो, त्यो मेरो भए हुन्थ्यो ।’

“द्वेष चित्त तथा मनस्थितिमा द्वेष हुन्छ— ‘यो सत्त्व मरोस् वा बाँधिनु परोस् वा छिन्न-भिन्न होओस् वा विनाश होस् वा नष्ट होस् ।’

“मिथ्यादृष्टि हुन्छ, विपरित दर्शी हुन्छ— ‘दानको फल छैन, यज्ञको फल छैन, होमको फल छैन, राम्रो वा नराम्रो कर्मको फल छैन, यो लोक छैन, परलोक छैन, आमा छैन, बा छैन, ओपपतिक सत्त्व छैन, लोकमा भ्रमण-ब्राह्मण छैन, सम्यकज्ञान प्राप्त भएको छैन, सम्यकआचरण गर्ने छैन अनि यो लोक र परलोकलाई स्वयम्ले अभिज्ञात गरी तथा साक्षात्कार गरी प्रकट गर्ने छैन । भिक्षुहो ! यी नै दश विषय सम्पन्न व्यक्तिलाई समातेर नरकमा राखे समान हुन्छ ।”

“भिक्षुहो ! दश विषय सम्पन्न व्यक्तिलाई समातेर स्वर्गमा राखे समान हुन्छ । ती दश के के हुन् ? भिक्षुहो ! यहाँ जो प्राणी हिंसा गर्न छोडी प्राणी हिंसा गर्नबाट विरत हुन्छ । दण्डरहित, शस्त्ररहित, लजालु, दयावान तथा समस्त प्राणीप्रति हितानुकम्पी हुन्छ ।

“चोर्न छाडी, चोर्नबाट विरत हुन्छ । जुन पराया माल चाहे त्यो गाउँमा होस्, चाहे जंगलमा होस्, नदिएको नलिने तथा दिएको मात्र लिन्छ ।

“व्यभिचार गर्न छाडी, व्यभिचारी हुनबाट विरत हुन्छ । जो कि उसलाई आमाले रक्षा गरिराखेको हुन्छ... अरू त अरू जो माला लगाई नाच्नेसँग पनि व्यभिचार गर्दैन ।

“भूटो बोल्न छाडी, भूटो बोल्नबाट विरत हुन्छ । सभामा, परिषदमा, आफन्तको माझमा, पंचायतमा वा राजसभामा जाँदा वा साक्षी बकाउँदा भन्न लगाउँछ— ‘हे पुरुष ! जे जान्दछौ त्यही भन ।’ उसले नजानेको ‘जानेको छैन’ भन्छ अनि जानेकोभए ‘जानेको छु’ भन्छ । नदेखेकोभए ‘देखेको छैन’ भन्छ अनि देखेको भए ‘देखेको छु’ भन्छ । यसरी आफ्नो निमित्त वा अरूको निमित्त कुनै लौकिक वस्तुको निमित्त जानी-बुभी भूटो बोल्दैन ।

“चुक्ली गर्न छाडी चुक्ली गर्नबाट विरत हुन्छ । यहाँको कुरा उता उताको कुरा यता ल्याई भगडा गर्न लाउँदैन । मिलेकालाई छुटाउँदैन, छुटेकालाई भन मिलाउँछ । मिलाउनमा रमाउँछ, मिलाउनमा मज्जा मान्छ, मिलाउनमा आनन्दित हुन्छ अनि परस्पर मिलाउने कुरा गर्छ ।

“कठोर वचन बोल्न छाडी, कठोर वचन बोल्नबाट विरत हुन्छ । जुन वचन कर्ण प्रिय, कर्णमय, प्रेममय, हृदयस्पर्शी, सभ्य, बहुजन प्रिय, बहुजन मनोनुकूल हुने त्यसरूपको बोली बोल्छ ।

“बकम्फुस कुरा गर्न छाडी, बकम्फुस कुरा गर्नबाट विरत हुन्छ । कालवादी, सत्यवादी, अर्थवादी, धर्मवादी, विनयवादी हुन्छ । संग्रह गर्न योग्य बोली, समयमा बोल्ने, कारणसहितको बोल्ने, सीमा ननाधिकन कुरा गर्ने तथा हितकर कुरा गर्छ ।

“निर्लोभी हुन्छ । अरूको धन-सम्पत्तिप्रति लोभ गर्दैन— ‘आहा ! जुन अरूको सम्पत्ति हो, त्यो मेरो भए हुन्थ्यो ।’

“द्वेषी चित्तको हुँदैन, मनस्थितिमा द्वेष राख्दैन— ‘यो सत्त्व वैररहित होस्, द्वेषरहित होस्, दुःखरहित होस् अनि आफूलाई सुखी राख्न सकोस् ।’

“सम्यकदृष्टि हुन्छ, विपरित दर्शी हुँदैन— ‘दानको फल छ, यज्ञको फल छ, होमको फल छ, राम्रो वा नराम्रो कर्मको फल छ, यो लोक छ, परलोक छ, आमा छ, बुवा छ, ओपपातिक सत्त्व छ, लोकमा श्रमण-ब्राह्मण छ, सम्यकज्ञान प्राप्त गरेका छन्, सम्यकआचरण गर्ने छन् अनि यो लोक र परलोकलाई स्वयम्ले अभिज्ञात गरी तथा साक्षात्कार गरी प्रकट गर्ने छन् । भिक्षुहो ! यी नै दश धर्ममा सम्पन्न भएकालाई समातेर स्वर्गमा राखे समान हुन्छ ।’

२. दुतियनिरयसग्गसुत्तं

२१२. “भिक्षुहो ! दश विषय सम्पन्न व्यक्तिलाई समातेर नरकमा राखे समान हुन्छ । ती दश के के हुन् ? भिक्षुहो ! यहाँ जसले प्राणी हिंसा गर्छ, मार्नमा लाग्छ, हात रक्ताम्य हुन्छ, मारकाटमा लाग्छ तथा समस्त प्राणीप्रति निर्दयी हुन्छ ।

“चोर्ने... व्यभिचार गर्ने... भूटो बोल्ने... चुक्ली गर्ने... कठोर वचन

बोले... बकम्फुस कुरा गर्ने... लोभी... द्वेषी चित्त... मिथ्यादृष्टि, विपरितदर्शी-
दानको फल छैन... स्वयमूले अभिज्ञात तथा साक्षात्कार गरी प्रकट गर्ने छैन ।
भिक्षुहो ! यी दश विषय सम्पन्न व्यक्तिलाई नै समातेर नरकमा राखे समान हुन्छ ।”

“भिक्षुहो ! दश विषय सम्पन्न व्यक्तिलाई समातेर स्वर्गमा राखे समान हुन्छ । ती दश के के हुन् ? भिक्षुहो ! यहाँ जो प्राणी हिंसा गर्न छाडी प्राणी हिंसा गर्नबाट विरत हुन्छ । दण्डरहित, शस्त्ररहित, लजालु, दयावान तथा समस्त प्राणीप्रति हितानुकम्पी हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! चोर्न छाडी, चोर्नबाट विरत हुन्छ... व्यभिचार गर्न छाडी व्यभिचारी हुनबाट विरत हुन्छ... भूटो बोल्न छाडी भूटो बोल्नबाट विरत हुन्छ... चुक्ली गर्न छाडी चुक्ली गर्नबाट विरत हुन्छ... कठोर वचन बोल्न छाडी कठोर वचन बोल्नबाट विरत हुन्छ... बकम्फुस कुरा गर्न छाडी, बकम्फुस कुरा गर्नबाट विरत हुन्छ... निर्लोभी हुन्छ... द्वेषी चित्त हुँदैन... “सम्यकदृष्टि हुन्छ, विपरित-दर्शी हुँदैन— ‘दानको फल छ... यो लोक र परलोकलाई स्वयमूले अभिज्ञात तथा साक्षात्कार गरी प्रकट गर्ने छन् । भिक्षुहो ! यी दश धर्म सम्पन्नलाई नै समातेर स्वर्गमा राखे समान हुन्छ ।”

३. मातुगामसुत्तं

२१३. “भिक्षुहो ! दश विषय सम्पन्न स्त्रीलाई समातेर नरकमा राखे समान हुन्छ । ती दश के के हुन् ? भिक्षुहो ! प्राणी हिंसा, चोर्न ... व्यभिचारी... भूटो बोल्ने ... चुक्ली गर्ने... कठोर वचन बोल्ने ... बकम्फुस कुरा गर्ने... लोभी... द्वेषी चित्त... मिथ्यादृष्टि हुन्छ... भिक्षुहो ! यी दश विषय सम्पन्न स्त्रीलाई नै समातेर नरकमा राखे समान हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! दश विषय सम्पन्न स्त्रीलाई समातेर स्वर्गमा राखे समान हुन्छ । ती दश के के हुन् ? भिक्षुहो ! यहाँ जो प्राणी हिंसा गर्न छाडी प्राणी हिंसाबाट विरत हुन्छ... चोर्न छाडी चोर्नबाट विरत हुन्छ... व्यभिचार गर्न छाडी व्यभिचारी हुनबाट विरत हुन्छ... भूटो बोल्न छाडी भूटो बोल्नबाट विरत हुन्छ... चुक्ली गर्न छाडी चुक्ली वचनबाट विरत हुन्छ... कठोर वचन बोल्न छाडी, कठोर वचन बोल्नबाट विरत हुन्छ... बकम्फुस कुरा गर्न छाडी, बकम्फुस कुरा गर्नबाट विरत हुन्छ... निर्लोभी हुन्छ... द्वेषी चित्त हुँदैन... सम्यकदृष्टि हुन्छ... भिक्षुहो ! यी दश धर्म सम्पन्न स्त्रीलाई नै समातेर स्वर्गमा राखे समान हुन्छ ।”

४. उपासिकासुत्तं

२१४. “भिक्षुहो ! दश विषय सम्पन्न उपासिकालाई समातेर नरकमा राखे समान हुन्छ । ती दश के के हुन् ? भिक्षुहो ! प्राणी हिंसा, चोर्ने... मिथ्यादृष्टि... भिक्षुहो ! यी दश विषय सम्पन्न उपासिकालाई नै समातेर नरकमा राखे समान हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! दश विषय सम्पन्न उपासिकालाई समातेर स्वर्गमा राखे समान हुन्छ । ती दश के के हुन् ? भिक्षुहो ! यहाँ जो प्राणी हिंसा गर्न छाडी प्राणी हिंसा गर्नबाट विरत हुन्छ... सम्यकदृष्टि हुन्छ... भिक्षुहो ! यी दश धर्ममा सम्पन्न उपासिकालाई नै समातेर स्वर्गमा राखे समान हुन्छ ।”

५. विसारदसुत्तं

२१५. “भिक्षुहो ! दश विषय सम्पन्न उपासिका अविशारद भई घरमा बस्छिन् । ती दश के के हुन् ? प्राणी हिंसा गर्ने, चोर्ने... व्यभिचार गर्ने... भूटो बोल्ने... चुक्ली गर्ने... कठोर वचन बोल्ने... बकम्फुस कुरा गर्ने... लोभी... द्वेषी ... मिथ्यादृष्टि... भिक्षुहो ! यी नै दश विषयमा सम्पन्न उपासिका अविशारद भई घरमा बस्छिन् ।

“भिक्षुहो ! दश विषय सम्पन्न उपासिका विशारद भई घरमा बस्छिन् । ती दश के के हुन् ? प्राणी हिंसा गर्न छाडी प्राणी हिंसा गर्नबाट विरत हुन्छ... चोर्ने छाडी चोर्नबाट विरत हुन्छ... व्यभिचार गर्न छाडी व्यभिचारी हुनबाट विरत हुन्छ... भूटो बोल्ने छाडी भूटो बोल्नबाट विरत हुन्छ... चुक्ली गर्ने छाडी चुक्ली गर्नबाट विरत हुन्छ... कठोर वचन बोल्ने छाडी कठोर वचन बोल्नबाट विरत हुन्छ... बकम्फुस कुरा गर्ने छाडी बकम्फुस कुरा गर्नबाट विरत हुन्छ... निर्लोभी हुन्छ... निर्द्वेषी... सम्यकदृष्टि... भिक्षुहो ! यी नै दश धर्म सम्पन्न उपासिका विशारद भई घरमा बस्छिन् ।”

६. संसप्पनीयसुत्तं

२१६. “भिक्षुहो ! कम्पायमान हुनु पर्ने विषयको धर्मोपदेश दिनेछु । त्योबारे सुन, राम्रोसित मनमा धारण गर; भन्नेछु । “हवस्, भन्ते !” भनी ती भिक्षुहरूले प्रत्युत्तर दिए । भगवानले यसरी भन्नुभयो—

“भिक्षुहो ! कम्पायमान हनु पर्ने विषयानुगत धर्मोपदेश भनेको के हो ? भिक्षुहो ! सत्त्वहरू कर्माधीन हो, कर्मको नै अंशियार हो, कर्मको कारणले नै उत्पत्ति हुन्छ, कर्म नै बन्धु हो, कर्मको नै शरण पर्नुपर्छ, जुन कर्म गरिन्छ— कल्याण वा पापमय त्यसैको अंशियार हुनुपर्छ ।

“भिक्षुहो ! यहाँ कसैले प्राणी हिंसा गर्छ, मार्न लाग्छ, हात रक्ताम्य हुन्छ, मारकाटमा लाग्छ तथा समस्त प्राणीप्रति निर्दयी हुन्छ । उसको शरीर कम्पायमान हुन्छ, वचन कम्पायमान हुन्छ अनि मन पनि कम्पायमान हुन्छ । उसको शारीरिक कर्म टेढो हुन्छ, वाचसिक कर्म टेढो हुन्छ अनि मानसिक कर्म टेढो हुन्छ, उसको गति टेढो हुन्छ अनि उत्पत्ति पनि टेढो नै हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! टेढो गति भएकोलाई टेढोपनमा उत्पत्ति हुनेको दुई गति मध्येमा एक गति हुनेछ भनी म भन्दछु— कि त नरकमा, कि त टेढो-मेढो गरी हिंड्ने पशु-पंक्षीको योनिमा । भिक्षुहो ! टेढो-मेढो गतिका पशु-पंक्षीको योनि कुन हो ? साँप, बिच्छी, शतपद, न्याउरी, बिरालो, मुसा, लाटोकोसेरो यस्तै अन्य योनिमा उत्पन्न सत्व मान्छे देख्दा कम्पायमान हुन्छ । सत्वको जुन स्वभाव हो, त्यही अनुसार जन्मन्छ । जे गर्छ त्यही अनुसार उत्पत्ति हुन्छ । उत्पन्न हुँदा त्यही नै स्पर्श तथा स्पर्शित हुन्छ । भिक्षुहो ! मैले यसैलाई ‘सत्व कर्मानुसारको नै अंशियार’ हो भन्दछु ।

“भिक्षुहो ! यहाँ कोही चोरी गर्ने... व्यभिचार गर्ने... भूटो बोल्ने... चुक्ली गर्ने... कठोर वचन बोल्ने... बकम्फूस कुरा गर्ने... लोभी... द्वेषी... मिथ्यादृष्टि अनि विपरितदर्शी हुन्छ— ‘दानको फल छैन, यज्ञको फल छैन, होमको फल छैन, राम्रो वा नराम्रो कर्मको फल छैन, यो लोक छैन, परलोक छैन, आमा छैन, बा छैन, ओपपातिक सत्व छैन, लोकमा श्रमण-ब्राह्मण छैन, सम्यकज्ञान प्राप्त भएका छैन, सम्यकआचरण गर्ने छैन अनि यो लोक र परलोकलाई स्वयम्ले अभिज्ञात तथा साक्षात्कार गरी प्रकट गर्ने छैन । उसको शरीर कम्पायमान हुन्छ, वचन कम्पायमान हुन्छ अनि मन पनि कम्पायमान हुन्छ । उसको शारीरिक कर्म टेढो हुन्छ, वाचसिक कर्म टेढो हुन्छ अनि मानसिक कर्म टेढो हुन्छ, उसको गति टेढो हुन्छ अनि उत्पत्ति पनि टेढो हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! टेढो गति भएकोलाई टेढोपनमा उत्पत्ति हुनेको दुई गति मध्ये एक गति हुनेछ भनी म भन्दछु— कि त नरकमा, कि त टेढो-मेढो गरी हिंड्ने पशु-पंक्षी योनिमा । भिक्षुहो ! टेढो-मेढो गतिका पशु-पंक्षीका योनि कुन हो ? साँप, बिच्छे, शतपद, न्याउरी, बिरालो, मुसा, लाटोकोसेरो यस्तै अन्य योनिमा

उत्पन्न सत्व मान्छेलाई देख्दा कम्पायमान हुन्छ । सत्वका जुन स्वभाव हो, त्यही अनुसार सत्वको जन्म हुन्छ । जे गर्छ, त्यही अनुसार उत्पत्ति हुन्छ । उत्पन्न हुँदा त्यही नै स्पर्श तथा स्पर्शित हुन्छ । भिक्षुहो ! यसैलाई मैले 'सत्वका कर्म नै अशियार' हो भन्दछु । भिक्षुहो ! सत्व कर्माधिन हो, कर्मको नै अशियार हो, कर्मको कारणले नै उत्पत्ति हुन्छ, कर्म नै बन्धु हो, कर्मको नै शरण हो, जुन कर्म गरिन्छ—कल्याण वा पापमय त्यसैको अशियार हुनुपर्छ ।

“भिक्षुहो ! यहाँ कोही एक प्राणी हिंसा गर्न छाडी प्राणी हिंसा गर्नबाट विरत हुन्छ । दण्डरहित, शस्त्ररहित हुन्छ, लजालु, दयावान तथा समस्त प्राणीप्रति हितानुकम्पी हुन्छ । उसको शारीरिक कर्म टेढो हुँदैन, वाचसिक कर्म टेढो हुँदैन अनि मानसिक कर्म टेढो हुँदैन, उसको गति ऋजु हुन्छ अनि उत्पत्ति पनि ऋजु नै हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! ऋजु गति भएकोलाई ऋजुपनमा उत्पत्ति हुनेको दुई गति मध्येमा एक गति हुनेछ भनी म भन्दछु— कि त सर्वाशमा सुख दिने स्वर्ग, कि त उच्चकुल महाभोगसम्पदा सम्पन्न क्षेत्रियकुल, महाभोगसम्पदा सम्पन्न ब्राह्मणकुल, महाभोगसम्पदा सम्पन्न गृहपतिकुल धनी, महाधनी, महाभोगी, प्रचुर सुन-चाँदी-रूपियाँ, प्रचुर वित्तिय तथा प्रचुर धनधान्यले सम्पन्न कुलमा जन्मन्छ ।

“भिक्षुहो ! यहाँ कोही एक चोर्न छाडी, चोर्नबाट विरत हुन्छ... व्यभिचार गर्न छाडी व्यभिचारी हुनबाट विरत हुन्छ... भूटो बोल्न छाडी भूटो बोल्नबाट विरत हुन्छ... चुक्ली गर्न छाडी चुक्ली गर्नबाट विरत हुन्छ... कठोर वचन बोल्न छाडी कठोर वचन बोल्नबाट विरत हुन्छ... बकम्फुस कुरा गर्न छाडी बकम्फुस कुरा गर्नबाट विरत हुन्छ... निर्लोभी... निर्द्वेषी... सम्यकदृष्टि हुन्छ, विपरित दर्शी हुँदैन— 'दानको फल छ... यो लोक र परलोक स्वयमूले अभिज्ञात तथा साक्षात्कार गरी प्रकट गर्ने छन् । उसको शारीरिक कर्म, वाचसिक कर्म अनि मानसिक कर्म ऋजु हुन्छ, गति ऋजु हुन्छ अनि उत्पत्ति पनि ऋजु नै हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! ऋजु गति भएकालाई ऋजुपनमा उत्पत्ति हुनेको दुई गति मध्येमा एक गति हुनेछ भनी म भन्दछु— कि सर्वाश सुख दिने स्वर्ग, कि उच्चकुल महाभोगसम्पदा सम्पन्न क्षेत्रियकुल, महाभोगसम्पदा सम्पन्न ब्राह्मणकुल, महाभोगसम्पदा सम्पन्न गृहपतिकुल धनी, महाधनी, महाभोगी, प्रचुर सुन-चाँदी-रूपियाँ, प्रचुर वित्तिय तथा प्रचुर धनधान्यले सम्पन्न कुलमा जन्मन्छ । सत्वका जुन स्वभाव हो, त्यही अनुसार जन्म हुन्छ । जे गर्छ, त्यही अनुसार उत्पत्ति हुन्छ । उत्पन्न हुँदा त्यही नै स्पर्श तथा स्पर्शित हुन्छ । भिक्षुहो ! यसलाई नै 'सत्वका कर्म नै अशियार' हो म भन्दछु ।

“भिक्षुहो ! सत्त्व कर्माधिन हो, कर्मको नै अशियार हो, कर्म नै योनि हो, कर्म नै बन्धु हो, कर्म नै शरण हो, जुन कर्म गरिन्छ— कल्याण वा पापमय त्यसैको अशियार हुनुपर्छ । भिक्षुहो ! कम्पायमान हुनु पर्ने विषयानुगत धर्मोपदेश भनेको यही नै हो ।”

७. पठमसञ्चेतनिकसुत्तं

२१७. “भिक्षुहो ! जानी-बुभी सञ्चित (अकुशल) कर्मको भोग नगरिकन त्यसको अन्त हुँदैन भन्छु । त्यसको प्रतिफल यसै जन्ममा अथवा अर्को जन्ममा पनि हुनसक्छ । भिक्षुहो ! जानी-बुभी सञ्चित कर्मको भोग नगरिकन दुःख अन्त हुँदैन भन्छु ।

“त्यसैले, भिक्षुहो ! अकुशल चेतनाद्वारा हुने शारीरिक कर्मका तीन दोष छन् । जसबाट दुःखोत्पत्ति तथा प्रतिफल दुःखदायी हुन्छ । अकुशल चेतनाद्वारा हुने वाचसिक कर्मका चार दोष छन् । जसबाट दुःखोत्पत्ति तथा प्रतिफल दुःखदायी हुन्छ । अकुशल चेतनाद्वारा हुने मानसिक कर्मका तीन दोष छन् । जसबाट दुःखोत्पत्ति तथा प्रतिफल दुःखदायी हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! अकुशल चेतनाद्वारा हुने शारीरिक कर्मका तीन दोष के के हुन् ? जसबाट दुःखोत्पत्ति तथा प्रतिफल दुःखदायी हुन्छ ? भिक्षुहो ! यहाँ कसैले प्राणी हिंसा गर्छ, मार्नमा लाग्छ, हात रक्ताम्य हुन्छ, मारकाटमा लाग्छ तथा समस्त प्राणीप्रति निर्दयी हुन्छ ।

“चोर्ने हुन्छ । जुन पराया माल चाहे त्यो गाउँमा वा जङ्गलमा होस्, उसले चोर्ने गर्छ ।

“व्यभिचार गर्छ । जो कि उसलाई आमाले रक्षा गरिराखेको हुन्छ... अरू त अरू जो माला लगाई नाच्नेसँग पनि व्यभिचार गर्छ । यसरी नै, भिक्षुहो ! अकुशल चेतनाद्वारा हुने तीन शारीरिक कर्मका दोषले गर्दा दुःखोत्पत्ति तथा प्रतिफल दुःखदायी हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! अकुशल चेतनाद्वारा हुने वाचसिक कर्मका चार दोष के के हुन् ? जसबाट दुःखोत्पत्ति तथा प्रतिफल दुःखदायी हुन्छ । भिक्षुहो ! यहाँ कसैले झूटो बोल्छ । सभामा, परिषदमा, आफन्तको माफमा, पंचायतमा वा राजसभामा जाँदा वा साक्षी बकाउनु पर्दा भन्न लगाउँछ—‘हे पुरुष ! जे जान्दछौ त्यही भन ।’

उसले नजाने पनि 'जान्दछु' भन्छ अनि जाने पनि 'जानेको छैन' भन्छ । नदेखे पनि 'देखेकोछु' अनि देखे पनि 'देखेको छैन' भन्छ । यसरी आफ्नो निमित्त वा अरूको निमित्त कुनै लौकिक वस्तु पाउनको निमित्त जानी-बुझी भूटो बोल्छ ।

“चुक्ली गर्छ । यताको कुरा उता, उताको कुरा यता ल्याई भगडा गर्न लाउँछ । यसरी मिलेकालाई छुटाउँछ, छुटेकालाई भन बेमेल गराउँछ । छुटाउन रमाउँछ, छुटाउन मज्जा मान्छ, छुटाउन आनन्दित हुन्छ अनि परस्पर बेमेल हुने कुरा गर्छ ।

“कठोर वचन बोल्छ । जुन वचन असंयत, कर्कश, अरूलाई कटुता लाग्ने, अरूलाई अपशब्द लाग्ने, क्रोधित शब्द तथा चित्त थाम्न नसक्ने त्यसरूपको बोली बोल्छ ।

“बकम्फुस कुरा गर्छ । अकारणवादी, असत्यवादी, अनर्थवादी, अधर्मवादी, अविनयवादी, संग्रह गर्न अयोग्य बोली, तर्कानुकूल नभएको, बेकारको कुरा तथा अर्थहिन कुरा गर्छ । यसरी नै, भिक्षुहो ! अकुशल चेतनाद्वारा हुने चार वाचसिक कर्मका दोषले गर्दा दुःखोत्पत्ति तथा प्रतिफल दुःखदायी हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! अकुशल चेतनाद्वारा हुने मानसिक कर्मका तीन दोष के के हुन् ? जसबाट दुःखोत्पत्ति तथा प्रतिफल दुःखदायी हुन्छ ? भिक्षुहो ! यहाँ कोही लोभी हुन्छ । अरूको धन-सम्पत्तिप्रति लोभ गर्छ— ‘आहा ! जुन यो अरूको सम्पत्ति हो, त्यो मेरो भए हुन्थ्यो ।’

“द्वेष चित्त तथा मनस्थितिमा द्वेष हुन्छ— ‘यो सत्त्व मरोस्, बाँधियोस्, छिन्न-भिन्न, विनाश वा नष्ट होस् ।

“मिथ्यादृष्टि हुन्छ, विपरित दर्शी हुन्छ— ‘दानको फल छैन... जसले, यो लोक र परलोकलाई स्वयम् आभेजात तथा साक्षात्कार गरी प्रकट गर्ने छैन । यसरी नै, भिक्षुहो ! अकुशल चेतनाद्वारा हुने तीन मानसिक कर्मको दोषले गर्दा दुःखोत्पत्ति तथा प्रतिफल दुःखदायी हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! अकुशल चेतनाद्वारा हुने शारीरिक कर्मका तीन दोषले गर्दा सत्त्व शरीर भेद भई मृत्यु पश्चात अपाय, दुर्गति, नर्कमा खस्छ तथा नरकमा उत्पन्न हुन्छ । भिक्षुहो ! अकुशल चेतनाद्वारा हुने वाचसिक कर्मका चार दोषले गर्दा सत्त्व शरीर भेद भई मृत्यु पश्चात अपाय, दुर्गति, नर्कमा खस्छ तथा नरकमा उत्पन्न

हुन्छ । भिक्षुहो ! अकुशल चेतनाद्वारा हुने मानसिक कर्मका तीन दोषले गर्दा सत्त्व शरीर भेद भई मृत्यु पश्चात अपाय, दुर्गति, नर्कमा खस्छ तथा नरकमा उत्पन्न हुन्छ ।

“जस्तै कि, भिक्षुहो ! चतुष्कोण मणि माथि फ्याँक्दा जहाँ जहाँ खस्छ त्यहाँ त्यहाँ सुप्रतिष्ठित हुन्छ । यसरी नै, भिक्षुहो ! अकुशल चेतनाद्वारा हुने शारीरिक कर्मका तीन दोषले गर्दा सत्त्व शरीर भेद भई मृत्यु पश्चात अपाय, दुर्गति, नर्कमा खस्छ तथा नरकमा उत्पन्न हुन्छ । भिक्षुहो ! अकुशल चेतनाद्वारा हुने वाचसिक कर्मका चार दोषले गर्दा सत्त्व शरीर भेद भई मृत्यु पश्चात अपाय, दुर्गति, नर्कमा खस्छ तथा नरकमा उत्पन्न हुन्छ । भिक्षुहो ! अकुशल चेतनाद्वारा हुने मानसिक कर्मका तीन दोषले गर्दा सत्त्व शरीर भेद भई मृत्यु पश्चात अपाय, दुर्गति, नर्कमा खस्छ तथा नरकमा उत्पन्न हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! जानी-बुझी सञ्चित कर्मको भोग नगरिकन दुःख अन्त हुँदैन भनी म भन्छु । त्यसको प्रतिफल यसै जन्ममा अथवा अर्को जन्ममा पनि हुनसक्छ । भिक्षुहो ! त्यसैले म भन्छु— जानी-बुझी सञ्चित कर्मको भोग नगरिकन दुःख अन्त हुँदैन ।

“त्यसैले, भिक्षुहो ! कुशल चेतनाद्वारा हुने तीन शारीरिक कर्मका सम्पत्ति छन् । जसबाट सुखोत्पत्ति तथा प्रतिफल सुखदायी हुन्छ । कुशल चेतनाद्वारा हुने चार वाचसिक कर्म-सम्पत्ति छन् । जसबाट सुखोत्पत्ति तथा प्रतिफल सुखदायी हुन्छ । कुशल चेतनाद्वारा हुने तीन मानसिक कर्म-सम्पत्ति छन् । जसबाट सुखोत्पत्ति तथा प्रतिफल सुखदायी हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! कुशल चेतनाद्वारा हुने तीन शारीरिक कर्मका सम्पत्ति के के हुन्, जसबाट सुखोत्पत्ति तथा प्रतिफल सुखदायी हुन्छ ? भिक्षुहो ! यहाँ कसैले ५ णी हिंसा गर्न छोडी प्राणी हिंसा गर्नबाट विरत हुन्छ । दण्डरहित, शस्त्ररहित हुन्छ, लजालु, दयावान तथा समस्त प्राणीप्रति हितानुकम्पी भई बस्छ... ।

“चोर्न छाडी, चोर्नबाट विरत हुन्छ । जुन पराया माल चाहे त्यो गाउँमा होस्, चाहे जंगलमा होस्, नदिइकन नलिने तथा दिएको मात्र लिने हुन्छ ।

“व्यभिचार गर्न छाडी, व्यभिचारी हुनबाट विरत हुन्छ । जो कि, उसलाई आमाले रक्षा गरिराखेको हुन्छ... अरू त अरू जो माला लगाई नाच्नेसँग पनि

व्यभिचार नगर्ने हुन्छ । भिक्षुहो ! यसरी नै कुशल चेतनाद्वारा हुने चार वाचसिक कर्मका सम्पत्तिले गर्दा सुखोत्पत्ति तथा प्रतिफल सुखदायी हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! कुशल चेतनाद्वारा हुने चार वाचसिक कर्मका सम्पत्ति के के हुन्, जसबाट सुखोत्पत्ति तथा प्रतिफल सुखदायी हुन्छ ? भिक्षुहो ! यहाँ कसैले भूटो बोल्न छाडी, भूटो बोल्नबाट विरत हुन्छ । सभामा, परिषदमा, आफन्तको माभ्रमा, पंचायतमा वा राजसभामा जाँदा वा साक्षी बकाउन प्रश्न गर्छ— ‘हे पुरुष ! जे जान्दछौ त्यही भन ।’ उसले नजानेको ‘जानेको छैन’ भन्छ अनि जानेकोभए ‘जानेको छु’ भन्छ । नदेखेकोभए ‘देखेको छैन’ भन्छ अनि देखेको भए ‘देखेको छु’ भन्छ । यसरी आफ्नो निमित्त वा अरूको निमित्त कुनै लौकिक वस्तुको चाहले जानी-बुझी भूटो बोल्दैन ।

“चुक्ली गर्न छाडी चुक्ली वचनबाट विरत हुन्छ । यताको कुरा उता उताको कुरा यता ल्याई भ्रगडा गर्न लाउँदैन । यसरी मिलेकालाई छुटाउँदैन, छुटेकालाई भ्रन मिलाउँछ । मिलाउनमा रमाउँछ, मिलाउनमा मज्जा मान्छ, मिलाउनमा आनन्दित हुन्छ अनि परस्पर मिलाउने कुरा गर्छ ।

“कठोर वचन बोल्न छाडी, कठोर वचन बोल्नबाट विरत हुन्छ । जुन वचन कर्ण प्रिय, कर्ण सुख, प्रेममय, हृदयस्पर्शी, सभ्य, बहुजन प्रिय, बहुजन मनोनुकूल हुने गरी त्यसरूपको बोली बोल्छ ।

“बकम्फुस कुरा गर्न छाडी, बकम्फुस कुरा गर्नबाट विरत हुन्छ । कालवादी, सत्यवादी, अर्थवादी, धर्मवादी र विनयवादी हुन्छ । संग्रह गर्न योग्य बोली, समयमा बोल्ने, कारणसहितको बोल्ने, सीमा ननाधिकन कुरा गर्ने तथा हितकर कुरा गर्ने गर्छ । । भिक्षुहो ! यसरी नै, कुशल चेतनाद्वारा हुने चार वाचसिक कर्मका सम्पत्तिले गर्दा सुखोत्पत्ति तथा प्रतिफल सुखदायी हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! कुशल चेतनाद्वारा हुने तीन मानसिक कर्मका सम्पत्ति के के हुन् ? जसबाट सुखोत्पत्ति तथा प्रतिफल सुखदायी हुन्छ ? यहाँ कोही निर्लोभी हुन्छ । अरूको धन-सम्पत्ति लोभ गर्दैन— ‘आहा ! जुन अरूको सम्पत्ति हो, त्यो मेरो भए हुन्थ्यो ।’

“द्वेषी चित्तको हुँदैन, मनस्थितिमा द्वेष राख्दैन— ‘यो सत्त्व वैररहित, द्वेषरहित, दुःखरहित अनि आफूलाई सुखी राख्न सकोस् ।’

“सम्यकदृष्टि-हुन्छ, विपरित दर्शी हुँदैन- ‘दानको फल छ, यज्ञको फल छ... जसले कि, यो लोक र परलोकलाई स्वयम्ले अभिज्ञात तथा साक्षात्कार गरीप्रकट गर्न सक्छ । भिक्षुहो ! यसरी नै, कुशल चेतनाद्वारा हुने तीन मानसिक कर्मका सम्पत्तिले गर्दा सुखोत्पत्ति तथा प्रतिफल सुखदायी हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! कुशल चेतनाद्वारा हुने तीन शारीरिक सुकर्मका सम्पत्तिले गर्दा सत्त्व शरीर भेद भई मृत्यु पश्चात सुगति-स्वर्गलोकमा उत्पन्न हुन्छ । भिक्षुहो ! कुशल चेतनाद्वारा हुने वाचसिक सुकर्मका चार सम्पत्तिले गर्दा सत्त्व शरीर भेद भई मृत्यु पश्चात सुगति-स्वर्गलोकमा उत्पन्न हुन्छ । भिक्षुहो ! कुशल चेतनाद्वारा हुने तीन मानसिक सुकर्मका सम्पत्तिले गर्दा सत्त्व शरीर भेद भई मृत्यु पश्चात सुगति-स्वर्ग लोकमा उत्पन्न हुन्छ ।

“जस्तै कि, भिक्षुहो ! चतुष्कोण मणि माथि फ्याँक्दा त्यो जहाँ खसे पनि सुप्रतिष्ठित नै हुन्छ । यसरी नै, भिक्षुहो ! कुशल चेतनाद्वारा हुने तीन शारीरिक सुकर्मका सम्पत्तिले गर्दा सत्त्व शरीर भेद भई मृत्यु पश्चात सुगति-स्वर्गमा उत्पन्न हुन्छ । भिक्षुहो ! कुशल चेतनाद्वारा हुने चार वाचसिक सुकर्मका सम्पत्तिले गर्दा सत्त्व शरीर भेद भई मृत्यु पश्चात सुगति-स्वर्ग लोकमा उत्पन्न हुन्छ । भिक्षुहो ! कुशल चेतनाद्वारा हुने तीन मानसिक सुकर्मका सम्पत्तिले गर्दा सत्त्व शरीर भेद भई मृत्यु पश्चात सुगति-स्वर्ग लोकमा उत्पन्न हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! जानी-बुझी सञ्चित कर्मको भोग नगरिकन दुःखको अन्त हुनेछैन भनी म भन्छु । त्यसको प्रतिफल यसै जन्ममा अथवा अर्को जन्ममा पनि हुनसक्छ । भिक्षुहो ! त्यसैले म भन्छु- जानी-बुझी सञ्चित कर्मको भोग नगरिकन दुःख अन्त हुनेछैन ।”

८. दुतियसञ्चेतनिकसुत्तं

२१८. “भिक्षुहो ! जानी-बुझी सञ्चित कर्मको भोग नगरिकन त्यसको अन्त हुनेछैन भनी म भन्छु । त्यसको प्रतिफल यसै जन्ममा अथवा अर्को जन्ममा पनि हुनसक्छ । भिक्षुहो ! त्यसैले म भन्छु- जानी-बुझी सञ्चित कर्मको भोग नगरिकन दुःख अन्त हुनेछैन ।

“त्यसैले, भिक्षुहो ! अकुशल चेतनाद्वारा हुने तीन शारीरिक कर्मका दोष छन् । जसबाट दुःखोत्पत्ति तथा प्रतिफल दुःखदायी हुन्छ । अकुशल चेतनाद्वारा हुने

वाचसिक कर्मका चार दोष छन् । जसबाट दुःखोत्पत्ति तथा प्रतिफल दुःखदायी हुन्छ । अकुशल चेतनाद्वारा हुने तीन मानसिक कर्मका दोष छन् । जसबाट दुःखोत्पत्ति तथा प्रतिफल दुःखदायी हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! अकुशल चेतनाद्वारा हुने तीन शारीरिक कर्मका दोष के के हुन् ? जसबाट दुःखोत्पत्ति तथा प्रतिफल दुःखदायी हुन्छ... भिक्षुहो ! अकुशल चेतनाद्वारा हुने तीन शारीरिक कर्मका दोषले गर्दा दुःखोत्पत्ति तथा प्रतिफल दुःखदायी हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! अकुशल चेतनाद्वारा हुने चार वाचसिक कर्मका दोष के के हुन् ? जसबाट दुःखोत्पत्ति तथा प्रतिफल दुःखदायी हुन्छ... भिक्षुहो ! यसरी नै, अकुशल चेतनाद्वारा हुने चार वाचसिक कर्मका दोषले गर्दा दुःखोत्पत्ति तथा प्रतिफल दुःखदायी हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! अकुशल चेतनाद्वारा हुने तीन मानसिक कर्मका दोष के के हुन् ? जसबाट दुःखोत्पत्ति तथा प्रतिफल दुःखदायी हुन्छ... भिक्षुहो ! यसरी नै, अकुशल चेतनाद्वारा हुने तीन मानसिक कर्मका दोषले गर्दा दुःखोत्पत्ति तथा प्रतिफल दुःखदायी हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! अकुशल चेतनाद्वारा हुने तीन शारीरिक कर्मका दोषले गर्दा सत्त्व शरीर भेद भई मृत्यु पश्चात अपाय, दुर्गति, नर्कमा खस्छ तथा नरकमा उत्पन्न हुन्छ... वाचसिक कर्मका चार दोषले गर्दा... भिक्षुहो ! अकुशल चेतनाद्वारा हुने तीन मानसिक कर्मका दोषले गर्दा सत्त्व शरीर भेद भई मृत्यु पश्चात अपाय, दुर्गति, नर्कमा खस्छ तथा नरकमा उत्पन्न हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! जानी-बुभी सञ्चित कर्मको भोग नगरिकन दुःख अन्त हुनेछैन भनी म भन्छु । त्यसको प्रतिफल यसै जन्ममा हुन्छ अथवा अर्को जन्ममा पनि हुनसक्छ । भिक्षुहो ! त्यसैले म भन्छु— जानी-बुभी सञ्चित कर्मको भोग नगरिकन दुःख अन्त हुनेछैन ।

“भिक्षुहो ! कुशल चेतनाद्वारा हुने तीन शारीरिक कर्मका सम्पत्तिले गर्दा सुखोत्पत्ति तथा प्रतिफल सुखदायी हुन्छ । कुशल चेतनाद्वारा हुने चार वाचसिक कर्मका सम्पत्तिले गर्दा सुखोत्पत्ति तथा प्रतिफल सुखदायी हुन्छ । कुशल चेतनाद्वारा हुने तीन मानसिक कर्मका सम्पत्तिले गर्दा सुखोत्पत्ति तथा प्रतिफल सुखदायी हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! कुशल चेतनाद्वारा हुने तीन शारीरिक कर्मका सम्पत्ति के के हुन् ? जसबाट सुखोत्पत्ति तथा प्रतिफल सुखदायी हुन्छ...। भिक्षुहो ! यसरी नै, कुशल चेतनाद्वारा हुने तीन शारीरिक कर्मका सम्पत्तिले गर्दा सुखोत्पत्ति तथा प्रतिफल सुखदायी हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! कुशल चेतनाद्वारा हुने चार वाचसिक कर्मका सम्पत्ति के के हुन् ? जसबाट सुखोत्पत्ति तथा प्रतिफल सुखदायी हुन्छ... भिक्षुहो ! कुशल चेतनाद्वारा हुने चार वाचसिक कर्मका सम्पत्तिले गर्दा सुखोत्पत्ति तथा प्रतिफल सुखदायी हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! कुशल चेतनाद्वारा हुने तीन मानसिक कर्मका सम्पत्ति के के हुन् ? जसबाट सुखोत्पत्ति तथा प्रतिफल सुखदायी हुन्छ...। भिक्षुहो ! कुशल चेतनाद्वारा हुने तीन मानसिक कर्मका सम्पत्तिले गर्दा सुखोत्पत्ति तथा प्रतिफल सुखदायी हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! कुशल चेतनाद्वारा हुने तीन शारीरिक सुकर्मका सम्पत्तिले गर्दा सत्व शरीर भेद भई मृत्यु पश्चात सुगति-स्वर्गमा उत्पन्न हुन्छ । चार वाचसिक सुकर्मका सम्पत्तिले गर्दा... भिक्षुहो ! तीन मानसिक सुकर्मका सम्पत्तिले गर्दा सत्व शरीर भेद भई मृत्यु पश्चात सुगति-स्वर्ग लोकमा उत्पन्न हुन्छ... ।”

९. करजकायसुत्तं

२१९. “भिक्षुहो ! जानी-बुझी सञ्चित कर्मको भोग नगरिकन त्यसको अन्त हुनेछैन भनी म भन्छु । त्यसको प्रतिफल यसै जन्ममा अथवा अर्को कुनै जन्ममा पनि हुनसक्छ । भिक्षुहो ! त्यसैले म भन्छु— जानी-बुझी सञ्चित कर्मको भोग नगरिकन दुःखको अन्त हुनेछैन ।

“भिक्षुहो ! जो आर्यश्रावक लोभरहित, द्वेषरहित अनि मूढतारहित भई राम्रोसँग बुझेको हुन्छ, उसले एक दिशा, दोस्रो दिशा, तेस्रो दिशा, चौथो दिशामा मैत्रीसहगत चित्तद्वारा व्याप्त गर्छ । यसरी नै माथि, तल, बीच, सगस्त दिशामै सर्वदा, समस्त लोकमा, विपुल, महान, असीम, वैररहित र द्वेषरहित भई मैत्री चित्तद्वारा व्याप्त गरी विचरण गर्छ ।

“उसले यसरी जानेको हुन्छ— ‘पहिला यो मेरो चित्त अभ्यस्तरहित,

सीमित धियो, अहिले भने यो चित्त असीमित तथा राम्रोसँग अभ्यस्त छ ।
जुन सीमित कर्म हो, अब त्यो अवशेषै छैन, त्यो यहाँ टिक्दैन ।

“भिक्षुहो ! के तिमीहरू मान्दछौ, यदि बाल्यकालका ती कुमारले मैत्री चित्त विमुक्तिको अभ्यास गर्छ भने त्यस अवस्थामा उसले पाप कर्म गर्ला ?” “गर्दैन, भन्ते !”

“पाप कर्म नगर्दा के त उसले दुःख भोग्नु पर्ला ?” “पर्दैन, भन्ते ! पाप कर्म नगर्दा कहाँ दुःखले छुन सक्छ र भन्ते ।”

“भिक्षुहो ! स्त्री वा पुरुषले मैत्री चित्त विमुक्तिको अभ्यास गर्नुपर्छ । भिक्षुहो ! स्त्री वा पुरुष (मृत्यु हुँदा) कसैले पनि आफ्नो शरीर लिएर जाँदैन । भिक्षुहो ! चित्त अन्तरगत मनुष्य हुन्छ । उसले यसरी जानेको हुन्छ— ‘यो तुच्छ (घृणित) शरीरद्वारा पूर्व जन्ममा जुन मैले पाप कर्म गरी आएँ ती सबै यहीं भोग्नु पर्छ । त्यसले (पाप कर्मको फल भोग गरेको हुनाले पुनः पाप कर्मले) अब पछ्याउँदैन । भिक्षुहो ! यसरी मैत्री चित्त विमुक्ति अभ्यास गर्दा अनागामिको लागि हुन्छ, भिक्षुले यस भन्दा माथिको विमुक्ति प्राप्त गर्न सकिदैन ।

“करुणासहगत चित्तद्वारा... मुदितासहगत चित्तद्वारा... उपेक्षासहगत चित्तद्वारा एक दिशा, दोस्रो दिशा, तेस्रो दिशा अनि चौथो दिशामा व्याप्त हुन्छ । यसरी नै माथि, तल, बीच, समस्त दिशामै, सर्वदा र समस्त लोकमा विपुल, महान, असीम वैररहित तथा द्वेषरहित भई मैत्री चित्तद्वारा व्याप्त गरी विचरण गर्छ ।

“उसले यसरी जानेको हुन्छ— ‘पहिला मेरो चित्त अभ्यस्तरहित र सीमित मात्रामा धियो र अहिले भने यो चित्त असीमित तथा राम्रोसँग अभ्यस्त छ । जुन सीमित कर्म हो, अब त्यो अवशेषै छैन, त्यो यहाँ टिक्दैन ।’

“भिक्षुहो ! के तिमीहरू मान्दछौ, यदि बाल्यकालका ती कुमारले मैत्री चित्त विमुक्तिको अभ्यास गर्छ भने त्यस अवस्थामा पनि के उसले पाप कर्म गर्ला ?” “गर्दैन, भन्ते !”

“पाप कर्म नगर्दा के त उसले दुःख भोग्नु पर्ला ?” “पर्दैन, भन्ते ! पाप कर्म नगर्दा कहाँ दुःखले छुन सक्छ र भन्ते ।”

“भिक्षुहो ! स्त्री वा पुरुषले उपेक्षा चित्त विमुक्तिको अभ्यास गर्नुपर्छ ।

भिक्षुहो ! स्त्री वा पुरुष मृत्यु हुँदा कसैले पनि आफ्नो शरीर लिएर जाँदैन । भिक्षुहो ! चित्त अन्तरगत मनुष्य हुन्छ । उसले यसरी जानेको हुन्छ— 'यो तुच्छ शरीरद्वारा जुन मैले पूर्व जन्ममा पाप कर्म गरी आएँ ती सबै यहाँ भोग्नु पर्छ । त्यसले अब पछ्याउँदैन । भिक्षुहो ! यसरी मैत्री चित्त विमुक्तिको अभ्यास गर्दा अनागामिको लागि हुन्छ, भिक्षुले यस भन्दा माथिको विमुक्ति प्राप्त गर्न सक्दैन ।”

१०. अधम्मचरियासुत्तं

२२०. त्यसै समय कोही एक ब्राह्मण जहाँ भगवान हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ गए । भगवानलाई भेटी प्रसन्न भए । प्रसन्न भएपछि कुशल वार्ता गरे । कुशल वार्तापछि एक ठाउँमा बसे । एक ठाउँमा बसेपछि ब्राह्मणले भगवानलाई यसरी भने— “गोतम ! त्यो विषय वा कारण के ? कोही कोही सत्त्वहरू शरीर भेद भई मरण पश्चात अपाय, दुर्गति नरकमा खस्छ तथा नरकमा उत्पन्न हुन्छ ?” ब्राह्मण ! अधर्मचर्या तथा विषमचर्याले गर्दा यहाँ कोही कोही सत्त्वहरू शरीर भेद भई मरण पश्चात अपाय, दुर्गति नरकमा खस्छ तथा नरकमा उत्पन्न हुन्छ ।”

“गोतम ! त्यो विषय वा कारण के ? कोही कोही सत्त्वहरू शरीर भेद भई मरण पश्चात सुगति-स्वर्ग लोकमा उत्पन्न हुन्छ ?” ब्राह्मण ! धर्मचर्या तथा समचर्याले गर्दा यहाँ कोही कोही सत्त्वहरू शरीर भेद भई मरण पश्चात सुगति-स्वर्ग लोकमा उत्पन्न हुन्छ ।”

“भो गोतम ! तपाईंले यो संक्षिप्तरूपमा भन्नुभएको सविस्तार मैले अर्थ बुझ्न सकिन । यदि तपाईं गोतमले संक्षिप्तमा भन्नुभएकोलाई सविस्तार अर्थ बुझाई दिनुभए राम्रो हुन्थ्यो ।” “त्यसो भए, ब्राह्मण ! सुन, राम्रोसित मनमा धारण गर्नु, भन्नेछु । “हवस्, भन्ते !” भनी ब्राह्मणले भगवानलाई प्रत्युत्तर दिए । भगवानले यसरी भन्नुभयो—

“ब्राह्मण ! शरीरद्वारा तीनप्रकारका अधर्मचर्या तथा विषम चर्या गर्छ । वचनद्वारा चारप्रकारका अधर्म चर्या तथा विषम चर्या गर्छ । मनद्वारा तीनप्रकारका अधर्म चर्या तथा विषम चर्या गर्छ ।

“ब्राह्मण ! शरीरद्वारा कुन कुन तीनप्रकारका अधर्मचर्या तथा विषमचर्या गर्छ... ब्राह्मण ! यसरी शरीरद्वारा तीनप्रकारका अधर्मचर्या तथा विषमचर्या गर्छ।

“ब्राह्मण ! वचनद्वारा कुन कुन चारप्रकारका अधर्मचर्या तथा विषमचर्या गर्छ... ब्राह्मण ! यसरी वचनद्वारा चारप्रकारका अधर्मचर्या तथा विषमचर्या गर्छ।

“ब्राह्मण ! मनद्वारा कुन कुन तीनप्रकारका अधर्मचर्या तथा विषमचर्या गर्छ... ब्राह्मण ! मनद्वारा यसरी तीनप्रकारका अधर्मचर्या तथा विषमचर्या गर्छ। ब्राह्मण ! अधर्मचर्या तथा विषमचर्याले गर्दा यहाँ सत्वहरू शरीर भेद भई मरण पश्चात अपाय, दुर्गति नरकमा खस्छ तथा नरकमा उत्पन्न हुन्छ।

“ब्राह्मण ! शरीरद्वारा तीनप्रकारका धर्मचर्या तथा समचर्या गर्छ...। वचनद्वारा चारप्रकारका धर्मचर्या तथा समचर्या गर्छ। मनद्वारा तीनप्रकारका धर्मचर्या तथा समचर्या गर्छ।

“ब्राह्मण ! शरीरद्वारा कुन कुन तीनप्रकारका धर्मचर्या तथा समचर्या गर्छ ? शरीरद्वारा यसरी तीनप्रकारका धर्मचर्या तथा समचर्या गर्छ।

“ब्राह्मण ! वचनद्वारा कुन कुन चारप्रकारका धर्मचर्या तथा समचर्या गर्छ ? ... ब्राह्मण ! वचनद्वारा यसरी चारप्रकारका धर्मचर्या तथा समचर्या गर्छ।

“ब्राह्मण ! मनद्वारा कुन कुन तीनप्रकारका धर्मचर्या तथा समचर्या गर्छ ? ब्राह्मण ! मनद्वारा यसरी तीनप्रकारका धर्मचर्या तथा समचर्या गर्छ। ब्राह्मण ! धर्मचर्या तथा समचर्याले गर्दा यहाँ सत्वहरू शरीर भेद भई मरण पश्चात सुगति-स्वर्ग लोकमा उत्पन्न हुन्छ।

“धेरै राम्रो, भो गोतम ! धेरै राम्रो, भो गोतम... आजदेखि म प्राण रहुञ्जेल शरणमा परेका उपासक भनी भगवानले धारण गर्नुहोस्।”

(२२) २. सामन्ववग्गो

२२१. “भिक्षुहो ! दश विषय सम्पन्न व्याक्तिलाई समातेर नरकमा राखे समान हुन्छ । ती दश के के हुन् ? भिक्षुहो ! यहाँ जसले प्राणी हिंसा, चोर्ने, व्यभिचार... भूटो... चुक्ली... कठोर वचन, बकम्फुस... लोभी... द्वेष चित्त... मिथ्यादृष्टि हुन्छ- भिक्षुहो ! यी नै दश विषय सम्पन्न व्याक्तिलाई समातेर नरकमा राखे समान हुन्छ ।”

“भिक्षुहो ! दश विषय सम्पन्न व्याक्तिलाई समातेर स्वर्गमा राखेसमान हुन्छ । ती दश के के हुन् ? भिक्षुहो ! यहाँ जो प्राणी हिंसा गर्नबाट विरत हुन्छ, चोर्नबाट विरत हुन्छ, व्यभिचारी हुनबाट विरत हुन्छ, भूटो बोल्लबाट विरत हुन्छ, चुक्ली वचनबाट विरत हुन्छ, कठोर वचन बोल्लबाट विरत हुन्छ, बकम्फुस कुरा गर्नबाट विरत हुन्छ... निर्लोभी हुन्छ... द्वेषी चित्त हुँदैन... सम्यकदृष्टि हुन्छ- भिक्षुहो ! यी नै दश विषय सम्पन्न व्यक्तिलाई समातेर स्वर्गमा राखे समान हुन्छ ।”

२२२. “भिक्षुहो ! बीस विषय सम्पन्न व्याक्तिलाई समातेर नरकमा राखेसमान हुन्छ । ती बीस के के हुन् ? भिक्षुहो ! आफूले पनि प्राणी हिंसा गर्छ अनि अरूलाई पनि प्राणी हिंसा गर्न लाउँछ, आफूले पनि चोर्ने गर्छ अनि अरूलाई पनि चोर्न लाउँछ, आफूले पनि व्यभिचार गर्छ अनि अरूलाई पनि व्यभिचार गर्न लाउँछ. आफूले पनि भूटो बोल्छ अनि अरूलाई पनि भूटो बोल्न लाउँछ, आफूले पनि चुक्ली गर्छ अनि अरूलाई चुक्ली गर्न लाउँछ, आफूले पनि कठोर वचन बोल्छ अनि अरूलाई पनि कठोर वचन बोल्न लाउँछ, आफूले पनि बकम्फुस कुरा गर्छ अनि अरूलाई पनि बकम्फुस गर्न लाउँछ, आफू पनि लोभी हुन्छ अनि अरूलाई पनि लोभी हुन लाउँछ, आफू पनि द्वेष चित्तको हुन्छ अनि अरूलाई पनि द्वेष चित्त हुन लाउँछ, आफू पनि मिथ्यादृष्टि हुन्छ अनि अरूलाई पनि मिथ्यादृष्टि हुन लाउँछ- भिक्षुहो ! यी नै बीस विषय सम्पन्न व्याक्तिलाई समातेर नरकमा राखे समान हुन्छ ।”

“भिक्षुहो ! बीस विषय सम्पन्न व्याक्तिलाई समातेर स्वर्गमा राखेसमान हुन्छ । ती बीस के के हुन् ? भिक्षुहो ! आफू पनि प्राणी हिंसाबाट विरत हुन्छ अनि अरूलाई पनि प्राणी हिंसा गर्न लाउँदैन, आफू पनि चोर्नबाट विरत हुन्छ अनि अरूलाई पनि चोर्न लाउँदैन, आफू पनि व्यभिचारबाट विरत हुन्छ अनि अरूलाई पनि व्यभिचार गर्न लाउँदैन, आफू पनि भूटो बोल्लबाट विरत हुन्छ अनि अरूलाई पनि भूटो बोल्न लाउँदैन, आफू पनि चुक्ली गर्नबाट विरत हुन्छ अनि अरूलाई पनि चुक्ली गर्न लाउँदैन, आफूले पनि कठोर वचन बोल्नबाट विरत हुन्छ

अनि अरूलाई पनि कठोर वचन बोल्ल लाउँदैन, आफूले पनि बकम्फुस कुरा गर्नबाट विरत हुन्छ अनि अरूलाई पनि बकम्फुस गर्न लाउँदैन, आफू पनि निर्लोभी हुन्छ अनि अरूलाई पनि निर्लोभी हुनमा लगाउँछ, आफू पनि द्वेषरहित चित्तको हुन्छ अनि अरूलाई पनि द्वेषरहित चित्तमा लगाउँछ, आफू पनि सम्यकदृष्टिको हुन्छ अनि अरूलाई पनि सम्यकदृष्टिमा लगाउँछ— भिक्षुहो ! यी नै बीस विषय सम्पन्न व्यक्तिलाई समातेर स्वर्गमा राखे समान हुन्छ ।”

२२३. “भिक्षुहो ! तीस विषय सम्पन्न व्यक्तिलाई समातेर नर्कमा राखेसमान हुन्छ । ती तीस के के हुन् ? भिक्षुहो ! आफूले पनि प्राणी हिंसा गर्छ, अरूलाई पनि प्राणी हिंसा गर्न लाउँछ अनि प्राणी हिंसा गर्न मन्जुरी दिन्छ । आफूले पनि चोर्छ, अरूलाई पनि चोर्न लाउँछ अनि चोर्न मन्जुरी दिन्छ । आफूले पनि व्यभिचार गर्छ, अरूलाई पनि व्यभिचार गर्न लाउँछ अनि व्यभिचारी हुन मन्जुरी दिन्छ । आफूले पनि भूटो बोल्छ, अरूलाई पनि भूटो बोल्न लाउँछ अनि भूटो बोल्न मन्जुरी दिन्छ । आफूले पनि चुक्ली गर्छ, अरूलाई पनि चुक्ली गर्न लाउँछ अनि चुक्ली गर्न मन्जुरी दिन्छ । आफूले पनि कठोर वचन बोल्छ, अरूलाई पनि कठोर वचन बोल्न लाउँछ अनि कठोर वचन बोल्न मन्जुरी दिन्छ । आफूले पनि बकम्फुस कुरा गर्छ, अरूलाई पनि बकम्फुस गर्न लाउँछ अनि बकम्फुस कुरा गर्न मन्जुरी दिन्छ । आफू पनि लोभी हुन्छ, अरूलाई पनि लोभी हुन लाउँछ अनि लोभी हुन मन्जुरी दिन्छ । आफू पनि द्वेष चित्तको हुन्छ, अरूलाई पनि द्वेष चित्त हुन लाउँछ अनि द्वेषी हुन मन्जुरी दिन्छ । आफू पनि मिथ्यादृष्टि हुन्छ, अरूलाई पनि मिथ्यादृष्टि हुन लाउँछ अनि मिथ्यादृष्टि हुन मन्जुरी दिन्छ— भिक्षुहो ! यी नै तीस विषय सम्पन्न व्यक्तिलाई समातेर नरकमा राखे समान हुन्छ ।”

“भिक्षुहो ! तीस विषय सम्पन्न व्यक्तिलाई समातेर स्वर्गमा राखेसमान हुन्छ । ती तीस के के हुन् ? भिक्षुहो ! आफू पनि प्राणी हिंसाबाट विरत हुन्छ, अरूलाई पनि प्राणी हिंसा गर्न लाउँदैन अनि प्राणी हिंसा गर्न मन्जुरी दिँदैन । आफू पनि चोर्नबाट विरत हुन्छ, अरूलाई पनि चोर्न लाउँदैन अनि चोरी गर्न मन्जुरी दिँदैन । आफू पनि व्यभिचार गर्नबाट विरत हुन्छ, अरूलाई पनि व्यभिचार गर्न लाउँदैन अनि व्यभिचार गर्न मन्जुरी दिँदैन । आफू पनि भूटो बोल्नबाट विरत हुन्छ, अरूलाई पनि भूटो बोल्न मन्जुरी दिँदैन । आफू पनि चुक्ली गर्नबाट विरत हुन्छ, अरूलाई पनि चुक्ली गर्न लाउँदैन अनि चुक्ली गर्न मन्जुरी दिँदैन । आफू पनि कठोर वचनबाट विरत हुन्छ, अरूलाई पनि कठोर वचन बोल्न लाउँदैन अनि कठोर वचन बोल्न मन्जुरी पनि दिँदैन । आफूले पनि बकम्फुस कुरा गर्नबाट विरत हुन्छ, अरूलाई पनि बकम्फुस कुरा गर्न लाउँदैन अनि बकम्फुस कुरा गर्न मन्जुरी पनि दिँदैन । आफू पनि निर्लोभी हुन्छ,

अरूलाई पनि निलोभी हुन लाउँछ अनि लोभी हुन मन्जुरी दिदैन । आफू पनि द्वेषी चित्तको हुँदैन, अरूलाई पनि द्वेषी चित्त हुन लाउँदैन अनि द्वेषी हुन मन्जुरी दिदैन । आफू पनि सम्यकदृष्टि हुन्छ, अरूलाई पनि सम्यकदृष्टिमा लाउँछ अनि सम्यकदृष्टि हुन मन्जुरी दिन्छ— भिक्षुहो ! यी नै तीस विषय सम्पन्न व्यक्तिलाई समातेर स्वर्गमा राखे समान हुन्छ ।”

२२४. “भिक्षुहो ! चालीस विषय सम्पन्न व्यक्तिलाई समातेर नर्कमा राखे समान हुन्छ । ती चालीस के के हुन् ? भिक्षुहो ! आफूले पनि प्राणी हिंसा गर्छ, अरूलाई पनि प्राणी हिंसा गर्न लाउँछ, प्राणी हिंसा गर्न मन्जुरी दिन्छ अनि प्राणी हिंसाको गुण वर्णन गर्छ । आफूले पनि चोर्छ, अरूलाई पनि चोर्न लाउँछ, चोरी गर्न मन्जुरी दिन्छ अनि चोरी कार्यको गुणवर्णन गर्छ । आफूले पनि व्यभिचार गर्छ, अरूलाई पनि व्यभिचार गर्न लाउँछ, व्यभिचार गर्न मन्जुरी दिन्छ अनि व्यभिचारको गुणवर्णन गर्छ । आफूले पनि भूटो बोल्छ, अरूलाई पनि भूटो बोल्न लाउँछ, भूटो बोल्न मन्जुरी दिन्छ अनि भूटको गुणवर्णन गर्छ । आफूले पनि चुक्ली गर्छ, अरूलाई पनि चुक्ली गर्न लाउँछ, चुक्ली गर्न मन्जुरी दिन्छ अनि चुक्लीको गुणवर्णन गर्छ । आफूले पनि कठोर वचन बोल्छ, अरूलाई पनि कठोर वचन बोल्न लाउँछ, कठोर वचन बोल्न मन्जुरी दिन्छ अनि चुक्लीको गुणवर्णन गर्छ । आफूले पनि बकम्फुस कुरा गर्छ, अरूलाई पनि बकम्फुस गर्न लाउँछ, बकम्फुस कुरा गर्न मन्जुरी दिन्छ अनि बकम्फुस कुराको गुणवर्णन गर्छ । आफूले पनि लोभी हुन्छ, अरूलाई पनि लोभी हुन लाउँछ, लोभी हुन मन्जुरी दिन्छ अनि लोभको गुणवर्णन गर्छ । आफू पनि द्वेषी चित्तको हुन्छ, अरूलाई पनि द्वेषी चित्त हुन लाउँछ, द्वेषी चित्त हुन मन्जुरी दिन्छ अनि द्वेषको गुणवर्णन गर्छ । आफू पनि मिथ्यादृष्टि हुन्छ, अरूलाई पनि मिथ्यादृष्टिमा लाउँछ, मिथ्यादृष्टि हुन मन्जुरी दिन्छ अनि मिथ्यादृष्टिको गुणवर्णन गर्छ— भिक्षुहो ! यी नै चालीस विषय सम्पन्न व्यक्तिलाई समातेर नर्कमा राखे समान हुन्छ ।”

“भिक्षुहो ! चालीस विषय सम्पन्न व्यक्तिलाई समातेर स्वर्गमा राखे समान हुन्छ । ती चालीस के के हुन् ? भिक्षुहो ! आफू पनि प्राणी हिंसाबाट विरत हुन्छ, अरूलाई पनि प्राणी हिंसा गर्न लाउँदैन, प्राणी हिंसा गर्न मन्जुरी दिदैन अनि प्राणी हिंसाबाट विरत हुँदाको गुण वर्णन गर्छ । आफू पनि चोर्नबाट विरत हुन्छ, अरूलाई पनि चोर्न लाउँदैन, चोरी गर्न मन्जुरी दिदैन अनि चोर्नबाट विरत हुँदाको गुणवर्णन गर्छ । आफू पनि व्यभिचार गर्नबाट विरत हुन्छ, अरूलाई पनि व्यभिचार गर्न लाउँदैन, व्यभिचार गर्न मन्जुरी दिदैन अनि व्यभिचार गर्नबाट विरत हुँदाको गुणवर्णन गर्छ । आफू पनि भूटो बोल्नबाट विरत हुन्छ, अरूलाई पनि भूटो बोल्न लाउँदैन, भूटो बोल्न मन्जुरी दिदैन अनि भूटो बोल्नबाट विरत हुँदाको गुणवर्णन

गच्छ । आफू पनि चुक्ली गर्नबाट विरत हुन्छ, अरूलाई पनि चुक्ली गर्न लाउँदैन, चुक्ली गर्न मन्जुरी दिदैन अनि चुक्ली गर्नबाट विरत हुँदाको गुणवर्णन गच्छ । आफू पनि कठोर वचन बोल्नबाट विरत हुन्छ, अरूलाई पनि कठोर वचन बोल्न लाउँदैन, कठोर वचन बोल्न मन्जुरी पनि दिदैन अनि कठोर वचन बोल्नबाट विरत हुँदाको गुणवर्णन गच्छ । आफू पनि बकम्फुस कुरा गर्नबाट विरत हुन्छ, अरूलाई पनि बकम्फुस कुरा गर्न लाउँदैन बकम्फुस कुरा गर्न मन्जुरी पनि दिदैन अनि बकम्फुस कुरा गर्नबाट विरत हुँदाको गुणवर्णन गच्छ । आफू पनि निर्लोभी हुन्छ, अरूलाई पनि लोभी हुन दिदैन, लोभी हुन मन्जुरी दिदैन अनि निर्लोभी हुँदाको गुणवर्णन गच्छ । आफू पनि द्वेषी चित्तको हुँदैन, अरूलाई पनि द्वेषी हुन लाउँदैन, द्वेषी चित्त हुन मन्जुरी दिदैन अनि द्वेषरहित हुँदाको गुणवर्णन गच्छ । आफू पनि सम्यकदृष्टि हुन्छ, अरूलाई पनि सम्यकदृष्टिमा लाउँछ, सम्यकदृष्टि हुन मन्जुरी दिन्छ अनि सम्यकदृष्टिको गुणवर्णन गच्छ— भिक्षुहो ! यी नै चालीस विषय सम्पन्न व्यक्तिलाई समातेर स्वर्गमा राखे समान हुन्छ ।”

२२५-२२८. “भिक्षुहो ! दश धर्मद्वारा सम्पन्न हुनेले आफ्नै लागि खाल्डो खनेको हुन्छ अनि मृतवत हुन्छ... आफ्नै लागि खाल्डो खनेको हुँदैन अनि मृतवत हुँदैन... भिक्षुहो ! बीस धर्मद्वारा... तीस धर्मद्वारा... चालीस धर्मद्वारा सम्पन्न हुनेले आफ्नै लागि खाल्डो खनेको हुन्छ अनि मृतवत हुन्छ ।”

२२९-२३२. “भिक्षुहो ! यहाँ कोही दश धर्मद्वारा सम्पन्न हुँदा शरीर भेद भई मृत्यु पश्चात अपाय, दुर्गति, नरकमा खस्छ तथा नरकमा उत्पत्ति हुन्छ... यहाँ कोही शरीर भेद भई मृत्यु पश्चात सुगति-स्वर्गलोकमा उत्पत्ति हुन्छ । भिक्षुहो ! बीस धर्मद्वारा... भिक्षुहो ! तीस धर्मद्वारा... भिक्षुहो चालीस धर्मद्वारा सम्पन्न हुँदा शरीर भेद भई मरण पश्चात अपाय, दुर्गति, नरकमा खस्छ तथा नरकमा उत्पत्ति हुन्छ... शरीर भेद भई मरण पश्चात सुगति-स्वर्गलोकमा उत्पन्न हुन्छ ।”

२३३-२३६. “भिक्षुहो ! यहाँ कोही दश धर्मद्वारा सम्पन्न हुन्छ भने मूर्ख भनी जान्नु पर्छ... बीस... तीस... भिक्षुहो ! चालीस धर्मद्वारा सम्पन्न हुन्छ भने मूर्ख भनी जान्नु पर्छ... पण्डित भनी जान्नुपर्छ... भिक्षुहो ! यी नै दश धर्मद्वारा सम्पन्न हुन्छ भने पण्डित भनी जान्नुपर्छ ।”

२३. रागपेय्यालं

२३७. “भिक्षुहो ! ‘राग’ अभिज्ञात गर्न दश धर्मको अभ्यास गर्नुपर्छ । ती दश के के हुन् ? अशुभसंज्ञा, मरणसंज्ञा, आहार प्रतिकूलसंज्ञा, समस्त लोकप्रति अनाशक्त संज्ञा, अनित्यसंज्ञा, अनित्यमा दुःखसंज्ञा, दुःखमा अनात्मसंज्ञा, प्रहाणसंज्ञा, विरागसंज्ञा र निरोधसंज्ञा— भिक्षुहो ! ‘राग’ अभिज्ञात गर्न यी नै दश धर्मको अभ्यास गर्नुपर्छ ।”

२३८. “भिक्षुहो ! ‘राग’ अभिज्ञात गर्न दश धर्मको अभ्यास गर्नुपर्छ । ती दश के के हुन् ? अनित्यसंज्ञा, अनात्मसंज्ञा, आहार प्रतिकूलसंज्ञा, समस्तलोकप्रति अनाशक्तसंज्ञा, (यी निम्न छप्रकार मृत शरीरमा देखिने हुन्) अस्थि संज्ञा, किरैकिरा परेको संज्ञा, नीलसंज्ञा, पीब संज्ञा, छिद्रैछिद्र परेको संज्ञा र फूलेको संज्ञा— भिक्षुहो ! राग अभिज्ञात गर्न यी नै दश धर्म अभ्यास गर्नुपर्छ ।

२३९. “भिक्षुहो ! ‘राग’ अभिज्ञात गर्न दश धर्मको अभ्यास गर्नुपर्छ । ती दश के के हुन् ? सम्यकदृष्टि, सम्यकसंकल्प, सम्यकवाचा, सम्यककर्मान्त, सम्यक-आजीविका, सम्यकव्यायाम, सम्यकस्मृति, सम्यकसमाधि, सम्यकज्ञान र सम्यक विमुक्ति । “भिक्षुहो ! ‘राग’ अभिज्ञात गर्न यी नै दश धर्म अभ्यास गर्नुपर्छ ।

२४०-२६६ “भिक्षुहो ! राग परिज्ञात गर्न... परीक्षय गर्न... प्रहिण गर्न... क्षय गर्न... व्यय गर्न... वैराग्य हुन... निरोध गर्न... त्याग गर्न... परित्याग गर्न... यी नै दश धर्म अभ्यास गर्नुपर्छ ।

२६७-७७६. द्वेष... मोह... क्रोध... वैर... म्रक्ष (अरूको गुण भए त्यसको महत्व हिन गर्ने)... डाह... इर्ष्या... कन्जुस... माया... शठ... जडता... उत्तेजित... मान... अतिमान... मद... प्रमाद... परिज्ञात गर्न... परीक्षय गर्न... प्रहिण गर्न... क्षय गर्न... व्यय गर्न... वैराग्य गर्न... निरोध गर्न... त्याग गर्न... परित्याग गर्न... यी नै दश धर्म अभ्यास गर्नुपर्छ ।

११. एकादसकनिपात

१. निस्सथवग्गो

१. किमत्थिसुत्तं

१. मैले यस्तो सुनें- एक समय भगवान सावत्थिस्थित अनाथ- पिण्डिकको जेतवनाराममा बस्नुहुन्थ्यो । त्यस समय आयुष्मान आनन्द जहाँ भगवान हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ जानुभयो । त्यहाँ पुग्नुभई भगवानलाई अभिवादन गरी एक ठाउँमा बस्नुभयो । एक ठाउँमा बस्नु भएपछि आयुष्मान आनन्दले भगवा- नलाई यसरी भन्नुभयो-

“भन्ते ! कुशल कर्म गर्नुको अर्थ के अनि शील पालन गर्दाको परिणाम के हुन्छ ?” “आनन्द ! कुशल कर्म गर्नुको अर्थ पश्चाताप हुँदैन अनि शील पालन गर्दाको परिणाम पनि पश्चाताप गर्न नपर्ने हुन्छ ।”

“भन्ते ! पश्चाताप नहुँदाको अर्थ के तथा परिणाम के ?” “आनन्द ! पश्चाताप नहुँदाको अर्थ प्रमुदित हुनु हो । प्रमुदित हुनु नै परिणाम हो ।”

“भन्ते ! प्रमुदित हुनुको अर्थ के तथा परिणाम के हो ?” “आनन्द ! प्रमुदित हुनुको अर्थ प्रीति हुनु तथा प्रीति नै परिणाम हो ।”

“भन्ते ! प्रीति हुनुको अर्थ के तथा परिणाम के हो ?” “आनन्द ! प्रीति हुनुको अर्थ प्रश्रब्धि हुनु तथा प्रशब्धि नै परिणाम हो ।”

“भन्ते ! प्रश्रब्धि हुनुको अर्थ के तथा परिणाम के हो ?” “आनन्द ! प्रशब्धि हुनुको अर्थ सुख हुनु तथा सुख नै परिणाम हो ।”

“भन्ते ! सुख हुनुको अर्थ के तथा परिणाम के हो ?” “आनन्द ! सुख हुनुको अर्थ समाधि हुनु तथा समाधि नै परिणाम हो ।”

“भन्ते ! समाधि हुनुको अर्थ के तथा परिणाम के हो ?” “आनन्द ! समाधि हुनुको अर्थ यथार्थ ज्ञान हुनु तथा यथार्थ ज्ञान नै परिणाम हो ।”

“भन्ते ! यथार्थ ज्ञान हुनुको अर्थ के तथा परिणाम के हो ?” “आनन्द ! यथार्थ ज्ञान हुनुको अर्थ निर्वेद-वैराग्य हुनु तथा निर्वेद-वैराग्य नै परिणाम हो ।”

“भन्ते ! निर्वेद-वैराग्य हुनुको अर्थ के तथा परिणाम के हो ?” “आनन्द ! निर्वेद-वैराग्य हुनुको अर्थ विमुक्ति ज्ञानदर्शन हुनु तथा विमुक्ति ज्ञानदर्शन नै परिणाम हो ।”

“आनन्द ! यसप्रकार नै कुशल कर्म तथा शील पालन गर्दा पश्चाताप हुँदैन, शील पालन गर्दाको शुभपरिणाम पश्चाताप नहुनु हो; पश्चाप नहुँदा प्रमुदित हुन्छ, पश्चाताप नहुनुको शुभपरिणाम प्रमुदित हो; प्रमुदित हुँदा प्रीति हुन्छ, प्रमुदितको शुभपरिणाम प्रीति हो; प्रीति हुँदा प्रश्रब्धि हुन्छ, प्रीतिको शुभपरिणाम प्रश्रब्धि हो; प्रश्रब्धि हुँदा सुख हुन्छ, प्रश्रब्धिको शुभपरिणाम सुख हो; सुख हुँदा समाधि हुन्छ, सुखको परिणाम समाधि हो; समाधि हुँदा यथार्थ ज्ञान हुन्छ, समाधिको शुभपरिणाम यथार्थ ज्ञानदर्शन हो; यथार्थ ज्ञान हुँदा निर्वेद-वैराग्य हुन्छ, यथार्थ ज्ञानदर्शनको शुभपरिणाम निर्वेद-वैराग्य हो; निर्वेद-वैराग्य हुँदा विमुक्ति ज्ञानदर्शन हुन्छ तथा विमुक्ति ज्ञानदर्शन नै शुभपरिणाम हो । आनन्द ! यसप्रकारले नै कुशल कर्म तथा शील पालन गर्दा क्रमानुसार वृद्धि हुँदै अर्हत पनि हुनसक्छ ।”

२. चेतनाकरणीयसुत्तं

२. “भिक्षुहो ! शीलवानले अर्थात् शीलसम्पन्न हुनेले विचार गर्न पर्दैन— ‘मेरो निम्ति पश्चातापको उत्पत्ति नहोस् ।’ भिक्षुहो ! यो स्वभाविक धर्म हो, जो शीलवान हुन्छ अर्थात् शीलसम्पन्न हुँदा पश्चातापको उत्पत्ति हुँदैन ।

“ भिक्षुहो ! पश्चाताप लिन नपर्नेले यो विचार गर्न पर्दैन— ‘मेरो निम्ति प्रमुदित उत्पत्ति होस् ।’ भिक्षुहो ! यो स्वभाविक धर्म हो, जो पश्चाताप हुँदैन उसको निम्ति प्रमुदितता उत्पत्ति हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! प्रमुदित हुनेले यो विचार गर्न पर्दैन— ‘मलाई प्रीति उत्पन्न होस् ।’ भिक्षुहो ! यो स्वभाविक धर्म हो, जो प्रमुदित हुन्छ उसमा प्रीति उत्पन्न हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! प्रीति हुनेले विचार गर्न पर्दैन— ‘मेरो शरीर प्रश्रब्धि युक्त होस् ।’ भिक्षुहो ! यो स्वभाविक धर्म हो, जो प्रीतिमय हुन्छ उसको शरीर प्रश्रब्धियुक्त हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! प्रश्रब्धिमय हुँदा यस्तो विचार गर्न पर्दैन— मैले सुखको अनुभव गर्छु ।’ भिक्षुहो ! यो स्वभाविक धर्म हो, जो प्रश्रब्धिमय हुन्छ, उसले सुखको अनुभूति गर्छ ।

भिक्षुहो ! सुखको अनुभूति हुँदा यस्तो विचार गर्न पर्दैन— ‘मेरो चित्त समाधिमा लागोस् । भिक्षुहो ! यो स्वभाविक धर्म हो जसको चित्त सुखमय हुन्छ उसको (मन) समाधिमा लाग्छ ।

भिक्षुहो ! (मन) समाहित हुँदा यस्तो विचार गर्न पर्दैन— ‘मैले यथार्थ जान्नसक्ने हुन्छु र देख्नसक्ने हुन्छु ।’ भिक्षुहो ! यो स्वभाविक धर्म हो, जसको (मन) समाहित हुन्छ उसले यथार्थ जान्नसक्छ र देख्नसक्छ ।

भिक्षुहो ! यथार्थ जानेपछि तथा देखेपछि यस्तो विचार गर्न पर्दैन— ‘मैले निर्वेद-वैराग्य प्राप्त गर्छु ।’ भिक्षुहो ! यो स्वभाविक धर्म हो, यथार्थ जानेपछि तथा देखेपछि निर्वेद-वैराग्य प्राप्त हुन्छ ।

भिक्षुहो ! वैराग्य प्राप्त हुँदा यस्तो विचार गर्न पर्दैन— ‘विमुक्ति ज्ञानदर्शन साक्षात्कार गर्छु । भिक्षुहो ! यो स्वभाविक धर्म हो, जसले वैराग्य प्राप्त गर्छ, उसले विमुक्ति ज्ञानदर्शन गर्छ ।

“भिक्षुहो ! वैराग्य हुँदा विमुक्ति ज्ञानदर्शन गर्न सक्छ, यसको परिणाम नै विमुक्ति ज्ञान दर्शन गर्न पाउनु हो । निर्वेद वैराग्य हुन्छ भने, यसको परिणाम नै वैराग्य हुनु हो । यथार्थसहितको ज्ञान दर्शन हुन्छ भने, निर्वेदको निमित्त हुन्छ यसको परिणाम नै निर्वेद हो । सुख हुँदा समाधि लाग्छ, यसको परिणाम नै समाधिमा समाहित हुनु हो । प्रश्रब्धि हुँदा सुख हुन्छ, सुख नै यसको परिणाम हो । प्रीतिद्वारा प्रश्रब्धि हुन्छ, यसको परिणाम नै प्रश्रब्धि हो । प्रमुदित हुँदा प्रीति हुन्छ, यसको परिणाम नै प्रीति हो । पश्चाताप नहुँदा प्रमुदित हुन्छ, यसको परिणाम नै प्रमुदित हुनु हो । कुशल कर्म अर्थात् शीलवान हुँदा पश्चाताप हुँदैन, यसको परिणाम नै पश्चाताप नहुनु हो । यसरी नै, भिक्षुहो ! धर्मद्वारा धर्मको वृद्धि हुन्छ, धर्मद्वारा धर्मको परिपूर्ण हुँदै जान्छ अनि यसवारिबाट त्यसपारि (निर्वाण) पुग्न सक्ने हुन्छ ।”

३. पठमउपनिसासुत्तं

३. “भिक्षुहो ! दुःशील तथा शीलभङ्ग हुनाले पश्चातापबाट बञ्चित हुन पाउँदैन । पश्चाताप गर्न पर्दा, पश्चातापबाट बञ्चित नहुँदा प्रमुदबाट बञ्चित

हुन्छ । प्रमुदित हुन नपाउँदा, प्रमुदितबाट वञ्चित हुँदा प्रीतीबाट वञ्चित हुन्छ । प्रीति नहुँदा, प्रीतिबाट वञ्चित हुँदा प्रश्रब्धिबाट वञ्चित हुन्छ । प्रश्रब्धि नहुँदा, प्रश्रब्धिबाट वञ्चित हुँदा सुखबाट वञ्चित हुन्छ । सुख नहुँदा, सुखबाट वञ्चित हुँदा सम्यकसमाधिबाट वञ्चित हुन्छ । सम्यकसमाधि नहुँदा, सम्यकसमाधिबाट वञ्चित हुँदा यथार्थसहितको ज्ञानदर्शनबाट वञ्चित हुन्छ । यथार्थसहितको ज्ञानदर्शन नहुँदा, यथार्थसहितको ज्ञानदर्शनबाट वञ्चित हुँदा निर्वेदबाट वञ्चित हुन्छ । निर्वेद नहुँदा, वैराग्यबाट वञ्चित हुन्छ । वैराग्य नहुँदा वैराग्यबाट वञ्चित हुँदा विमुक्ति ज्ञानदर्शनबाट वञ्चित हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! जस्तै कि, वृक्षको शाखामा पात नहुँदा पात्रा परिपूर्ण हुन पाउँदैन, छाला पनि... गोलाकार पनि... अनि मूलकाठमा पनि परिपूर्ण हुन पाउँदैन । यसरी नै भिक्षुहो ! दुःशील तथा शीलभङ्ग हुँदा पश्चातापबाट वञ्चित हुन पाउँदैन, पश्चाताप गर्न पर्दा वा पश्चाताप गर्नबाट वञ्चित नहुँदा प्रमुदितबाट वञ्चित हुन्छ.. विमुक्ति ज्ञानदर्शनबाट वञ्चित हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! शीलवान तथा शीलसम्पन्न हुँदा पश्चातापबाट वञ्चित हुन्छ । पश्चाताप गर्न नपर्दा, पश्चातापबाट वञ्चित हुँदा प्रमुदता हुन्छ । प्रमुदित हुँदा, प्रमुदितमा सम्पन्न हुँदा प्रीतिमा सम्पन्न हुन्छ । प्रीति हुँदा, प्रीतिमा सम्पन्न हुँदा प्रश्रब्धिमा सम्पन्न हुन्छ । प्रश्रब्धि हुँदा, प्रश्रब्धिमा सम्पन्न हुँदा सुखमा सम्पन्न हुन्छ । सुख हुँदा, सुखमा सम्पन्न हुँदा सम्यकसमाधिमा सम्पन्न हुन्छ । सम्यकसमाधि हुँदा, सम्यकसमाधिमा सम्पन्न हुँदा यथार्थ ज्ञानदर्शनमा सम्पन्न हुन्छ । यथार्थ ज्ञानदर्शन हुँदा, यथार्थ ज्ञानदर्शनमा सम्पन्न हुँदा निर्वेदमा सम्पन्न हुन्छ । निर्वेद हुँदा, निर्वेदमा सम्पन्न हुँदा वैराग्यमा सम्पन्न हुन्छ । वैराग्य हुँदा, वैराग्यमा सम्पन्न हुँदा विमुक्ति ज्ञानदर्शनमा सम्पन्न हुन्छ ।”

“भिक्षुहो ! जस्तै कि, वृक्षको शाखामा पात हुँदा पात्रा परिपूर्ण हुन्छ, ढाला पनि... गोलाकार पनि... अनि मूलकाठ पनि परिपूर्ण हुन्छ । यसरी नै भिक्षुहो ! शीलवान तथा शील सम्पन्न हुँदा पश्चातापबाट वञ्चित हुन्छ, पश्चाताप गर्न नपर्दा वा पश्चाताप गर्नबाट वञ्चित हुँदा प्रमुदित हुन्छ.. विमुक्ति ज्ञानदर्शनबाट वञ्चित हुँदैन ।

४. दुतियउपनिषासुत्तं

४. त्यसबेला आयुष्मान सारिपुत्तले भिक्षुहरूलाई सम्बोधन गर्नुभयो—

आवुसो भिक्षुहो !” “आवुसो ! ” भनी ती भिक्षुहरूले सारिपुत्तलाई प्रत्युत्तर दिए ।
आयुष्मान सारिपुत्तले यसरी भन्नुभयो—

“आवुसोहो ! दुःशील तथा शीलभङ्ग हुँदा पश्चातापबाट वञ्चित हुन पाउँदैन । पश्चाताप गर्न पर्दा, पश्चातापबाट वञ्चित नहुँदा प्रमुदताबाट वञ्चित हुन्छ । प्रमुदित हुन नपाउँदा, प्रमुदितताबाट वञ्चित हुँदा प्रीतिबाट वञ्चित हुन्छ । प्रीति नहुँदा, प्रीतिबाट वञ्चित हुँदा प्रश्रब्धिबाट वञ्चित हुन्छ । प्रश्रब्धि नहुँदा, प्रश्रब्धिबाट वञ्चित हुँदा सुखबाट वञ्चित हुन्छ । सुख नहुँदा, सुखबाट वञ्चित हुँदा सम्यकसमाधिबाट वञ्चित हुन्छ । सम्यकसमाधि नहुँदा, सम्यकसमाधिबाट वञ्चित हुँदा यथार्थसहित ज्ञानदर्शनबाट वञ्चित हुन्छ । यथार्थसहित ज्ञानदर्शन नहुँदा, यथार्थसहित ज्ञानदर्शनबाट वञ्चित हुँदा निर्वेद-वैराग्यबाट वञ्चित हुन्छ । निर्वेद-वैराग्य नहुँदा, निर्वेद-वैराग्यबाट वञ्चित हुँदा विमुक्ति ज्ञानदर्शनबाट वञ्चित हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! जस्तै कि, वृक्षको शाखामा पात नहुँदा पात्रा परिपूर्ण हुन पाउँदैन, छाला पनि... गोलाकार पनि... अनि मूलकाठ पनि परिपूर्ण हुन पाउँदैन । यसरी नै भिक्षुहो ! दुःशील तथा शीलभङ्ग हुँदा पश्चातापबाट वञ्चित हुन पाउँदैन, पश्चाताप गर्न पर्दा वा पश्चाताप गर्नबाट वञ्चित हुँदा प्रमुदितबाट वञ्चित हुन्छ... विमुक्ति ज्ञानदर्शनबाट वञ्चित हुन्छ ।

“आवुसोहो ! शीलवान तथा शीलसम्पन्न हुँदा पश्चातापबाट वञ्चित हुन्छ । पश्चाताप गर्न नपर्दा, पश्चातापबाट वञ्चित हुँदा प्रमुदता हुन्छ । प्रमुदित हुँदा, प्रमुदित सम्पन्न हुँदा प्रीतिमा सम्पन्न हुन्छ । प्रीति हुँदा, प्रीतिमा सम्पन्न हुँदा प्रश्रब्धि सम्पन्न हुन्छ । प्रश्रब्धि हुँदा, प्रश्रब्धि सम्पन्न हुँदा सुख सम्पन्न हुन्छ । सुख हुँदा, सुख सम्पन्न हुँदा सम्यकसमाधि सम्पन्न हुन्छ । सम्यकसमाधि हुँदा, सम्यकसमाधि सम्पन्न हुँदा यथार्थ ज्ञानदर्शन सम्पन्न हुन्छ । यथार्थ ज्ञानदर्शन हुँदा, यथार्थ ज्ञानदर्शन सम्पन्न हुँदा निर्वेद सम्पन्न हुन्छ । निर्वेद हुँदा, निर्वेद सम्पन्न हुँदा वैराग्य सम्पन्न हुन्छ । वैराग्य हुँदा, वैराग्य सम्पन्न हुँदा विमुक्ति ज्ञानदर्शन सम्पन्न हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! जस्तै कि, वृक्षको शाखामा पात हुँदा पात्रा परिपूर्ण हुन्छ, छाला पनि... गोलाकार पनि... अनि मूलकाठ पनि परिपूर्ण हुन्छ । यसरी नै भिक्षुहो ! शीलवान तथा शील सम्पन्न हुँदा पश्चातापबाट वञ्चित हुन्छ, पश्चाताप गर्न नपर्दा वा पश्चाताप गर्नबाट वञ्चित हुँदा प्रमुदित हुन्छ... विमुक्ति ज्ञानदर्शनबाट वञ्चित हुँदैन ।”

५. ततियउपनिसासुत्तं

५. त्यसबेला आयुष्मान आनन्दले भिक्षुहरूलाई सम्बोधन गर्नुभयो...
“आवुसोहो ! दुःशील तथा शीलभङ्ग हुँदा पश्चातापबाट वञ्चित हुन पाउँदैन ।
पश्चाताप गर्न पर्दा, पश्चातापबाट वञ्चित नहुँदा प्रमुदताबाट वञ्चित हुन्छ ।
प्रमुदित हुन नपाउँदा, प्रमुदितताबाट वञ्चित हुँदा प्रीतीबाट वञ्चित हुन्छ । प्रीति
नहुँदा, प्रीतिबाट वञ्चित हुँदा प्रश्रब्धिबाट वञ्चित हुन्छ । प्रश्रब्धि नहुँदा, प्रश्रब्धिबाट
वञ्चित हुँदा सुखबाट वञ्चित हुन्छ । सुख नहुँदा, सुखबाट वञ्चित हुँदा
सम्यकसमाधिबाट वञ्चित हुन्छ । सम्यकसमाधि नहुँदा, सम्यकसमाधिबाट वञ्चित
हुँदा यथार्थसहित ज्ञानदर्शनबाट वञ्चित हुन्छ । यथार्थसहित ज्ञानदर्शन नहुँदा,
यथार्थसहित ज्ञानदर्शनबाट वञ्चित हुँदा निर्वेद-वैराग्यबाट वञ्चित हुन्छ । निर्वेद-
वैराग्य नहुँदा, निर्वेद-वैराग्यबाट वञ्चित हुँदा विमुक्ति ज्ञानदर्शनबाट वञ्चित हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! जस्तै कि, वृक्षको शाखामा पात नहुँदा पाप्रा परिपूर्ण हुन
पाउँदैन, छाला पनि... गोलाकार पनि... अनि मूलकाठ पनि परिपूर्ण हुन पाउँदैन ।
यसरी नै, भिक्षुहो ! दुःशील तथा शीलभङ्ग हुँदा पश्चातापबाट वञ्चित हुन पाउँदैन,
पश्चाताप गर्न पर्दा वा पश्चाताप गर्नबाट वञ्चित नहुँदा प्रमुदितबाट वञ्चित
हुन्छ... विमुक्ति ज्ञानदर्शनबाट वञ्चित हुन्छ ।

“आवुसोहो ! शीलवान तथा शीलसम्पन्न हुँदा पश्चातापबाट वञ्चित
हुन्छ । पश्चाताप गर्न नपर्दा, पश्चातापबाट वञ्चित हुँदा प्रमुदता हुन्छ । प्रमुदित
हुँदा, प्रमुदित सम्पन्न हुँदा प्रीति सम्पन्न हुन्छ । प्रीति हुँदा, प्रीति सम्पन्न हुँदा
प्रश्रब्धि सम्पन्न हुन्छ । प्रश्रब्धि हुँदा, प्रश्रब्धि सम्पन्न हुँदा सुख सम्पन्न हुन्छ । सुख
हुँदा, सुख सम्पन्न हुँदा सम्यकसमाधि सम्पन्न हुन्छ । सम्यकसमाधि हुँदा,
सम्यकसमाधि सम्पन्न हुँदा यथार्थ ज्ञानदर्शन सम्पन्न हुन्छ । यथार्थ ज्ञानदर्शन हुँदा,
यथार्थ ज्ञानदर्शन सम्पन्न हुँदा निर्वेद सम्पन्न हुन्छ । निर्वेद हुँदा, निर्वेद सम्पन्न हुँदा
वैराग्य सम्पन्न हुन्छ । वैराग्य हुँदा, वैराग्य सम्पन्न हुँदा विमुक्ति ज्ञानदर्शन सम्पन्न
हुन्छ ।”

“भिक्षुहो ! जस्तै कि, वृक्षको शाखामा पात हुँदा पाप्रा परिपूर्ण हुन्छ, छाला
पनि... गोलाकार पनि... अनि मूलकाठ पनि परिपूर्ण हुन्छ । यसरी नै भिक्षुहो !
शीलवान तथा शील सम्पन्न हुँदा पश्चातापबाट वञ्चित हुन्छ, पश्चाताप गर्न
नपर्दा वा पश्चाताप गर्नबाट वञ्चित हुँदा प्रमुदित हुन्छ... विमुक्ति ज्ञानदर्शनबाट
वञ्चित हुँदैन ।”

६. ब्यसनसुत्त

६. “भिक्षुहो ! जो भिक्षु आपना सब्रह्मचारी र आर्यप्रति आक्रोसक, उपहासक र निन्दक हुन्छ भने एघार विपत्तिहरू मध्ये कुनै एक विपत्ति उसलाई आइपर्नेछ । ती एघार के के हुन् ? उसलाई प्राप्त नहुने प्राप्त हुँदैन । प्राप्त हुने गुमाउनु पर्छ । सद्धर्म स्पष्ट हुँदैन । सद्धर्ममा अहंकारी हुन्छ । ब्रह्मचर्य पालन गर्न मन लाग्दैन । कुनै गम्भीर दोषको दोषी हुन्छ । शिक्षा त्यागी गृहस्थ हुन्छ । डरलाग्दो जटिल रोग लाग्छ । बहुलाउँछ । चित्त विक्षिप्त हुन्छ । बेहोशी भई मृत्यु हुन्छ । शरीर भेद भई मृत्युपश्चात अपाय, दुर्गति, नर्कमा खस्छ तथा नर्कमा उत्पन्न हुन्छ— भिक्षुहो ! जो भिक्षु आपना सब्रह्मचारी र आर्यप्रति आक्रोसक, उपहासक र निन्दक हुन्छ एघार विपत्तिहरू मध्ये कुनै एक विपत्ति उसलाई आइपर्नेछ ।

“भिक्षुहो ! जो भिक्षु आपना सब्रह्मचारी र आर्यप्रति आक्रोसक, उपहासक र निन्दक हुँदैन भने एघार विपत्तिहरू मध्ये कुनै पनि विपत्ति उसलाई आइलाग्नु असम्भव तथा हुने नै छैन ।

ती एघार के के हुन् ? प्राप्त नहुने उसले प्राप्त गर्छ । प्राप्त हुने गुमाउँदैन । सद्धर्म स्पष्ट हुन्छ । सद्धर्ममा निरहंकारी हुन्छ । ब्रह्मचर्य पालन गर्न मन लाग्छ । कुनै गम्भीर दोषको दोषी हुँदैन । शिक्षा त्यागी गृहस्थ हुँदैन । डरलाग्दो जटिल रोग लाग्दैन । बहुलाउँदैन । चित्त विक्षिप्त हुँदैन । बेहोशी भई मृत्यु हुँदैन । शरीर भेद भई मृत्युपश्चात अपाय, दुर्गति, नर्कमा खस्दैन तथा नर्कमा उत्पन्न हुँदैन— भिक्षुहो ! जो भिक्षु आपना सब्रह्मचारी र आर्यप्रति आक्रोसक, उपहासक र निन्दक हुँदैन उसले एघार विपत्ति मध्ये कुनै पनि विपत्ति उसलाई आइलाग्नु असम्भव तथा हुने नै छैन ।”

७. सञ्जासुत्त

७. त्यस समय आयुष्मान आनन्द जहाँ भगवान हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ जानुभयो । त्यहाँ पुग्नुभई भगवानलाई अभिवादन गर्नुभई एक ठाउँमा बस्नुभयो । एक ठाउँमा बस्नु भएपछि आयुष्मान आनन्दले भगवानलाई यसरी भन्नुभयो—

“भन्ते ! भिक्षुले यस्तो समाधि (चित्त एकाग्रता) लाभ गर्न सक्छ जब कि, न पृथ्वीप्रति पृथ्वी संज्ञा (होश) हुन्छ, न जलप्रति जल संज्ञा हुन्छ, न अग्निप्रति अग्नि संज्ञा हुन्छ, न वायुप्रति वायु संज्ञा हुन्छ, न आकासानञ्चायतनप्रति आकासानञ्चायतन संज्ञा हुन्छ, न विञ्जानञ्चायतनप्रति विञ्जानञ्चायतन संज्ञा

हुन्छ, न आकिञ्चञ्चायतनप्रति आकिञ्चञ्चायतन संज्ञा हुन्छ, न नेवसञ्चानास-
ञ्चायतन प्रति नेवसञ्चानासञ्चायतन संज्ञा हुन्छ, न यसलोकप्रति यसलोकको संज्ञा
हुन्छ, न परलोकप्रति परलोकको संज्ञा हुन्छ, उसले जेजति देखे-सुने-सुँधे-चाखे-
छोए-बुझे-पाए-खोजे अनि जुन मनद्वारा विचार गरे, त्यस बारे संज्ञा हुँदैन; तै पनि
के संज्ञा हुन्छ ?”

“आनन्द ! भिक्षुले यस्तो समाधि लाभ गर्न सक्छ, जब कि न पृथ्वीप्रति
पृथ्वी संज्ञा हुन्छ, न जलप्रति जल संज्ञा हुन्छ, न अग्निप्रति अग्नि संज्ञा हुन्छ, न
वायुप्रति वायु संज्ञा हुन्छ, न आकासानञ्चायतनप्रति आकासानञ्चायतन संज्ञा हुन्छ,
न विञ्चानञ्चायतनप्रति विञ्चानञ्चायतन संज्ञा हुन्छ, न आकिञ्चञ्चायतनप्रति
आकिञ्चञ्चायत संज्ञा हुन्छ, न नेवसञ्चानासञ्चायतनप्रति नेवसञ्चानासञ्चायतन
संज्ञा हुन्छ, न यसलोकप्रति यसलोकको संज्ञा हुन्छ, न परलोकप्रति परलोकको संज्ञा
हुन्छ, उसले जेजति देखे-सुने-सुँधे-चाखे-छोए-बुझे-पाए-खोजे अनि जुन मनद्वारा
विचार गरे, त्यस बारे संज्ञा हुँदैन; तै पनि संज्ञा हुन्छ ।”

“भन्ते ! जब कि, न पृथ्वीप्रति पृथ्वी संज्ञा हुन्छ, न जलप्रति जल संज्ञा
हुन्छ, न अग्निप्रति अग्नि संज्ञा हुन्छ, न वायुप्रति वायु संज्ञा हुन्छ, न आकासान-
ञ्चायतनप्रति आकासानञ्चायतन संज्ञा हुन्छ, न विञ्चानञ्चायतनप्रति विञ्चान-
ञ्चायतन संज्ञा हुन्छ, न आकिञ्चञ्चायतनप्रति आकिञ्चञ्चायतन संज्ञा हुन्छ, न
नेवसञ्चानासञ्चायतनप्रति नेवसञ्चानासञ्चायतन संज्ञा हुन्छ, न यसलोकप्रति
यसलोकको संज्ञा हुन्छ, न परलोकप्रति परलोकको संज्ञा हुन्छ, उसले जेजति देखे-
सुने-सुँधे-चाखे-छोए-बुझे-पाए-खोजे अनि जुन मनद्वारा विचार गरे, त्यस बारे
संज्ञा हुँदैन; तै पनि कसरी संज्ञा हुन्छ ?”

“यहाँ, आनन्द ! भिक्षुसँग यस्तो— ‘यही नै शान्ति र प्रणीत हो, जुन यो
समस्त संस्कार शमन, समस्त उपाधि परित्याग, तृष्णाक्षय, वैराग्य, निरोध र
निर्वाण’, भन्ने संज्ञा हुन्छ । यसरी, आनन्द ! भिक्षुले यस्तो समाधि लाभ गर्न सक्छ,
जब कि न पृथ्वीप्रति पृथ्वी संज्ञा हुन्छ, न जलप्रति जल संज्ञा हुन्छ, न अग्निप्रति
अग्नि संज्ञा हुन्छ, न वायुप्रति वायु संज्ञा हुन्छ, न आकासानञ्चायतनप्रति
आकासानञ्चायतन संज्ञा हुन्छ, न विञ्चानञ्चायतनप्रति विञ्चानञ्चायतन संज्ञा
हुन्छ, न आकिञ्चञ्चायतनप्रति आकिञ्चञ्चायतन संज्ञा हुन्छ, न नेवसञ्चानास-
ञ्चायतनप्रति नेवसञ्चानासञ्चायतन संज्ञा हुन्छ, न यसलोकप्रति यसलोकको संज्ञा
हुन्छ, न परलोकप्रति परलोकको संज्ञा हुन्छ, जेजति देखे-सुने-सुँधे-चाखे-छोए-बुझे-
पाए-खोजे अनि जुन मनद्वारा विचार गरे, त्यस बारे संज्ञा हुँदैन; तैपनि संज्ञा
हुन्छ ।”

“अनि आयुष्मान आनन्दले भगवानले भन्नु भएकोलाई अभिनन्दन र अनुमोदन गरी, आसनबाट उठ्नुभई, अभिवादन र प्रदक्षिणा गरी जहाँ आयुष्मान सारिपुत्त हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ जानुभयो । त्यहाँ पुग्नु हुँदा आयुष्मान सारिपुत्तसहित वहाँ प्रसन्न हुनुभयो । प्रसन्नतापछि कुशलवार्ता गर्नुभयो । कुशलवार्तापछि एक ठाउँमा बस्नुभयो । एक ठाउँमा बस्नु भएपछि आयुष्मान आनन्दले आयुष्मान सारिपुत्तलाई यसरी भन्नुभयो—

“आयुष्मान सारिपुत्त ! भिक्षुले यस्तो समाधि लाभ गर्न सक्छ जब कि, न पृथ्वीप्रति पृथ्वी संज्ञा हुन्छ... जेजति देखे-सुने-सुँघे-चाखे-छोए-बुझे-पाए-खोजे अनि जुन मनद्वारा विचार गरे, त्यस बारे पनि संज्ञा हुँदैन, तै पनि त्यो भिक्षुसँग संज्ञा हुन्छ ?” “आयुष्मान आनन्द ! भिक्षुले यस्तो समाधि लाभ गर्न सक्छ, जब कि न पृथ्वीप्रति पृथ्वी संज्ञा हुन्छ... जेजति देखे-सुने-सुँघे-चाखे-छोए-बुझे-पाए-खोजे अनि जुन मनद्वारा विचार गरे, त्यस बारे संज्ञा हुँदैन, तै पनि संज्ञा हुन्छ ।”

“आयुष्मान सारिपुत्त ! जब कि, ऊसँग न पृथ्वीप्रति पृथ्वी संज्ञा हुन्छ... जेजति देखे-सुने-सुँघे-चाखे-छोए-बुझे-पाए-खोजे अनि जुन मनद्वारा विचार गरे, त्यस बारे संज्ञा हुँदैन, तै पनि त्यो भिक्षुसँग कसरी संज्ञा हुन्छ ?”

“यहाँ, आनन्द ! भिक्षुसँग यस्तो— ‘यही नै शान्ति र प्रणीत हो, जुन यो समस्त संस्कार शमन, समस्त उपाधि परित्याग, तृष्णाक्षय, वैराग्य, निरोध र निर्वाण’, भन्ने संज्ञा हुन्छ । यसरी, आनन्द ! भिक्षुले यस्तो समाधि लाभ गर्न सक्छ, जब कि न पृथ्वीप्रति पृथ्वी संज्ञा हुन्छ... तै पनि संज्ञा हुन्छ ।”

“आश्चर्य हो, आवुसो ! अचम्म हो, आवुसो ! शास्ता र श्रावकको कथन, अर्थ अनि शब्दमा केही भेद छैन । दुवैको निर्वाण विषय परस्पर मिल्छ अनि दुवैमा विरोध छैन । आवुसो ! यही कुरा लिएर भगवानकहाँ गई सोधौं । भगवानले पनि यही शब्दमा, यही पदमा अनि यसरी नै व्याख्या गर्नुभयो । जस्तो कि, आयुष्मान सारिपुत्तले । “आश्चर्य हो, आवुसो ! अचम्म हो, आवुसो ! शास्ता अनि श्रावकको कथन, अर्थ अनि शब्दमा केही भेद छैन । दुवैको निर्वाण विषय परस्पर मिल्छ अनि दुवैमा विरोध छैन । जुन कि, अग्रस्थान (निर्वाण) को निमित्त हो ।”

८. मनसिकारसुत्तं

८. त्यस समय आयुष्मान आनन्द जहाँ भगवान हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ जानु-

भयो । त्यहाँ पुग्नुभई भगवानलाई अभिवादन गर्नुभई, एक ठाउँमा बस्नुभयो ।
एकठाउँमा बस्नु भएपछि आयुष्मान आनन्दले भगवानलाई यसरी भन्नुभयो—

“भन्ते ! के भिक्षुले यस्तो समाधि लाभ गर्न सक्छ, जब कि, उसले न चक्षुलाई मनमा ठाउँ दिन्छ, न रूपलाई मनमा ठाउँ दिन्छ, न श्रोतलाई मनमा ठाउँ दिन्छ, न शब्दलाई मनमा ठाउँ दिन्छ, न घ्राणलाई मनमा ठाउँ दिन्छ, न गन्धलाई मनमा ठाउँ दिन्छ, न जिह्वालाई मनमा ठाउँ दिन्छ, न रसलाई मनमा ठाउँ दिन्छ, न शरीरलाई मनमा ठाउँ दिन्छ, न स्पर्शलाई मनमा ठाउँ दिन्छ, न पृथ्वीलाई मनमा ठाउँ दिन्छ, न जललाई मनमा ठाउँ दिन्छ, न अग्निलाई मनमा ठाउँ दिन्छ, न वायुलाई मनमा ठाउँ दिन्छ, न आकासानञ्चायतनलाई मनमा ठाउँ दिन्छ, न विज्ञानञ्चायतनलाई मनमा ठाउँ दिन्छ, न आकिञ्चञ्चायतनलाई मनमा ठाउँ दिन्छ, न नेवसञ्चानासञ्चायतनलाई ठाउँ दिन्छ, न यसलोकलाई मनमा ठाउँ दिन्छ, न परलोकलाई मनमा ठाउँ दिन्छ, जेजति देखे-सुने-सुँघे-चाखे-छोए-बुझे-पाए-खोजे अनि जुन मनद्वारा विचार गरे, त्यसप्रति पनि मनमा ठाउँ दिदैन; तै पनि चिन्तन गर्छ ?”

“आनन्द ! भिक्षुले यस्तो समाधि लाभ गर्न सक्छ, जब कि उसले न चक्षुलाई मनमा ठाउँ दिन्छ, न रूपलाई मनमा ठाउँ दिन्छ, न श्रोतलाई मनमा ठाउँ दिन्छ, न शब्दलाई मनमा ठाउँ दिन्छ, न घ्राणलाई मनमा ठाउँ दिन्छ, न गन्धलाई मनमा ठाउँ दिन्छ, न जिह्वालाई मनमा ठाउँ दिन्छ, न रसलाई मनमा पृथ्वीलाई मनमा ठाउँ दिन्छ, न जललाई मनमा ठाउँ दिन्छ, न अग्निलाई मनमा ठाउँ दिन्छ, न वायुलाई मनमा ठाउँ दिन्छ, न आकासानञ्चायतनलाई मनमा ठाउँ दिन्छ, न विज्ञानञ्चायतनलाई मनमा ठाउँ दिन्छ, न आकिञ्चञ्चायतनलाई मनमा ठाउँ दिन्छ, न नेवसञ्चानासञ्चायतनलाई ठाउँ दिन्छ, न यसलोकलाई मनमा ठाउँ दिन्छ, न परलोकलाई मनमा ठाउँ दिन्छ, न शरीरलाई मनमा ठाउँ दिन्छ, न स्पर्शलाई मनमा ठाउँ दिन्छ, जेजति देखे-सुने-सुँघे-चाखे-छोए-बुझे-पाए-खोजे अनि जुन मनद्वारा विचार गरे, त्यसप्रति पनि मनमा ठाउँ दिदैन; तै पनि चिन्तन गर्छ ।”

“भन्ते ! भिक्षुले कसरी यस्तो समाधि लाभ गर्न सक्छ ? जब कि उसले न चक्षुलाई मनमा ठाउँ दिन्छ, न रूपलाई मनमा ठाउँ दिन्छ... जेजति देखे-सुने-सुँघे-चाखे-छोए-बुझे-पाए-खोजे अनि जुन मनद्वारा विचार गरे, त्यसप्रति पनि मनमा ठाउँ दिदैन, तै पनि चिन्तन गर्छ ।”

“आनन्द ! यहाँ, भिक्षुले यस्तो- ‘जुन यो समस्त संस्कार शमन, समस्त उपाधि परित्याग, तृष्णा क्षय, वैराग्य, निरोध र निर्वाण यही शान्ति हो, यही प्रणीत हो,’ भन्ने मनमा लिएको हुन्छ ।’ आनन्द ! भिक्षुले यसरी समाधि लाभ गर्न सक्छ, जब कि उसले न चक्षुलाई मनमा ठाउँ दिन्छ, न रूपलाई मनमा ठाउँ दिन्छ... जेजति देखे-सुने-सुँघे-चाखे-छोए-बुझे-पाए-खोजे अनि जुन मनद्वारा विचार गरे, त्यसप्रति मनमा ठाउँ दिदैन; तै पनि चिन्तन गर्छ ।”

९. सबसुत्तं

९. एक समय भगवान नातिकास्थित गिञ्जकीमा बस्नुहुन्थ्यो । त्यस समय आयुष्मान सब्र जहाँ भगवान हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ जानुभयो । त्यहाँ पुगनु भई भगवानलाई अभिवादन गरी एके ठाउँमा बस्नुभयो । एक ठाउँमा बस्नु भएपछि आयुष्मान सब्रलाई भगवानले यसरी भन्नुभयो-

“सब्र ! राम्रो, भद्र घोडाको जस्तो ध्यान गर्नु । नराम्रो, अभद्र (अशिक्षित) घोडाको जस्तो ध्यान नगर्नु । नराम्रो र अभद्र घोडाले जस्तो गर्ने ध्यान कस्तो हुन्छ ? सब्र ! कीलोमा बाँधिएको नराम्रो र अभद्र घोडाले ‘जौ जौ’ भनी सोच्दै (खाने मात्र) ध्यान गर्छ । त्यो के कारणले ? जो नराम्रो र अभद्र घोडा हुन्छ, त्यसको मनमा यो हुँदैन- आज अश्वदमन गर्ने सारथिले मसँग कस्तो व्यवहार गर्ला ? मैले उसप्रति के गर्नु पर्ला ? त्यो कीलोमा बाँधिएर ‘जौ जौ’ भनी ध्यान गर्छ । यसरी नै, सब्र ! यहाँ कोही कोही नराम्रो, अभद्र व्यक्ति अरण्यमा गए पनि, वृक्षमूलमा गए पनि तथा शुन्यागारमा गए पनि काम-रागयुक्त चित्त भई बस्छ । कामरागबाट टाढा रहन र उत्पन्न कामरागबाट निःशरण हुन यथार्थ ज्ञान हुँदैन । उसले कामरागलाई केन्द्र बिन्दु बनाई ध्यान गर्छ, मनन गर्छ, विचार गर्छ तथा चिन्तन गर्छ । द्वेषयुक्त चित्त भई बस्छ... स्त्यानमिद्वयुक्त चित्त भई बस्छ... औद्धत्यकौकृत्ययुक्त चित्त भई बस्छ... संदेहयुक्त चित्त भई बस्छ । संदेहबाट टाढा रहन र संदेहबाट निःशरण हुन यथार्थ ज्ञान हुँदैन । उसले संदेहलाई केन्द्रबिन्दु बनाई ध्यान गर्छ, मनन गर्छ, विचार गर्छ तथा चिन्तन गर्छ । उसले पृथ्वी (मनमा) लिएर पनि ध्यान गर्छ, जललाई लिएर पनि ध्यान गर्छ, अग्नि लाई लिएर पनि ध्यान गर्छ, वायु लाई लिएर पनि ध्यान गर्छ, आकासानञ्चायतन लाई लिएर पनि ध्यान गर्छ, विञ्जानञ्चायतनलाई लिएर पनि ध्यान गर्छ, आकिञ्चञ्चायतनलाई लिएर पनि ध्यान गर्छ, नेवसञ्जानासञ्चायतनलाई लिएर पनि ध्यान गर्छ, यसलोकलाई लिएर पनि ध्यान गर्छ, परलोकलाई लिएर पनि ध्यान गर्छ, जेजति देखेको-सुनेको-सुँघेको-चाखेको-छोएको-बुझेको-प्राप्तएको-खोजेको अनि जुन मनको विषय हो; त्यसलाई पनि लिएर ध्यान गर्छ । तर

(स्पष्ट संज्ञादर्शी नभई केवल नाउँको मात्र ध्यान हुन्छ) सद्ध ! नराम्रो, अभद्र व्यक्तिले गर्ने ध्यान यस्तो हुन्छ ।

सद्ध ! राम्रो, भद्र घोडाले गर्ने ध्यान कस्तो हुन्छ ? सद्ध ! कीलोमा बाँधिएका राम्रो भद्र घोडाले 'जौ जौ' भनी सोच्दै ध्यान गर्दैन । त्यो के कारणले ? कीलोमा बाँधिएका राम्रो भद्र घोडाले यस्तो सोच्छ- आज अश्वदमन गर्ने सारथिले मसँग कस्तो व्यवहार गर्ला ? भैले उसकोप्रति के गर्नु पर्ला ? त्यो कीलोमा बाँधिएर 'जौ जौ' भनी सोची रहँदैन । सद्ध ! जो राम्रो भद्र घोडा हुन्छ, ऊ ऋण, बन्धन, हानि तथा ठूलो अपराधबाट डराए जस्तै हुन्छ । चाबुक आफू तिर उठाएको देखा डराउँछ । यसरी नै, सद्ध ! यहाँ जो राम्रो भद्र व्यक्ति अरण्यमा गए पनि, वृक्षमूलमा गए पनि अनि शून्यागारमा गए पनि काम-रागयुक्त चित्त भई बस्दैन । काम-रागबाट टाढा रहन र काम-रागबाट निःशरण हुन यथार्थ ज्ञान हुन्छ । उसले काम-रागलाई केन्द्र बिन्दु बनाई ध्यान गर्दैन, मनन गर्दैन, विचार गर्दैन तथा चिन्तन गर्दैन । द्वेषयुक्त चित्त भई बस्दैन... स्त्यानमिद्धयुक्त चित्त भई बस्दैन... औद्धत्यकौकृत्ययुक्त चित्त भई बस्दैन... संदेहयुक्त चित्त भई बस्दैन । संदेहबाट टाढा रहन र संदेहबाट निःशरण हुन यथार्थ ज्ञान हुन्छ । उसले न पृथ्वीलाई लिएर ध्यान गर्छ, न जललाई लिएर ध्यान गर्छ, न अग्निलाई लिएर ध्यान गर्छ, न वायुलाई लिएर ध्यान गर्छ, न आकासानञ्चायतनलाई लिएर ध्यान गर्छ, न विज्ञानञ्चायतनलाई लिएर ध्यान गर्छ, न आकिञ्चञ्चायतनलाई लिएर ध्यान गर्छ, न नेवसञ्चानासञ्चायतनलाई लिएर ध्यान गर्छ, न यसलोकलाई लिएर ध्यान गर्छ, न परलोकलाई लिएर ध्यान गर्छ, जेजति देखे-सुने-सुँघे-चाखे-छोए-बुझे-पाए-छोजे अनि जुन मनको विषय हो; त्यसलाई लिएर पनि ध्यान गर्दैन तर (स्पष्टदर्शी भई) ध्यान गर्छ । सद्ध ! राम्रो भद्र व्यक्तिले यसरी ध्यान गर्दा, सइन्द्र-सब्रह्मा अनि प्रजापतिसहित देवताहरूले टाढैदेखि उसलाई नमस्कार गर्छ-

“नमो ते पुरिसाजञ्च, नमो ते पुरिसुत्तम ।

यस्स ते नाभिजानाम, यम्पि निस्साय भ्वायसी”ति ॥

“श्रेष्ठ पुरुष ! तिमीलाई नमस्कार छ, उत्तम पुरुष ! तिमीलाई नमस्कार छ । जुन विषय लिएर तिमीले ध्यान गरिरह्यौ, त्यो हामीले जानेनौ ।”

यसरी भन्नु भएपछि आयुष्मान सद्धले भगवानलाई यसरी भन्नुभयो-
“भन्ते ! कसरी ध्यान गर्दा राम्रो भद्र व्यक्तिले ध्यान गरेको हुन्छ ? न पृथ्वीलाई लिएर ध्यान गर्छ, न जललाई लिएर ध्यान गर्छ, न अग्निलाई लिएर ध्यान गर्छ, न वायुलाई लिएर ध्यान गर्छ, न आकासानञ्चायतनलाई लिएर ध्यान

गर्छ, न विञ्जानञ्चायतनलाई लिएर ध्यान गर्छ, न आकिञ्चञ्चायतनलाई लिएर ध्यान गर्छ, न नेवसञ्जानासञ्चायतनलाई लिएर ध्यान गर्छ, न यसलोकलाई लिएर ध्यान गर्छ, न परलोकलाई लिएर ध्यान गर्छ, जेजति देखे-सुने-सुँघे-चाखे-छोए-बुभे-पाए-खोजे अनि जुन मनको विषय हो; त्यसलाई पनि लिएर ध्यान गर्दैन । तर ध्यान गर्छ । भन्ते ! कसरी ध्यान गर्दा राम्रो, भद्र व्यक्तिलाई सइन्द्र-सब्रह्मा-प्रजापतिसहित देवताहरूले टाढैदेखि नमस्कार गर्छ-

“नमो ते पुरिसाजञ्च, नमो ते पुरिसुत्तम ।
यस्स ते नाभिजानाम, यम्मि निस्साय भ्मायसी”ति ॥ (अर्थ माथिकै)

“यहाँ, सद्ध ! राम्रो भद्र व्यक्तिलाई पृथ्वीप्रति पृथ्वी संज्ञा स्पष्ट हुन्छ, जलप्रति जलसंज्ञा स्पष्ट हुन्छ, अग्निप्रति अग्निसंज्ञा स्पष्ट हुन्छ, वायुप्रति वायु संज्ञास्पष्ट हुन्छ, आकासानञ्चायतनप्रति आकासानञ्चायतनसंज्ञा स्पष्ट हुन्छ, विञ्जानञ्चायतनप्रति विञ्जानञ्चायतनसंज्ञा स्पष्ट हुन्छ, आकिञ्चञ्चायतन-प्रति आकिञ्चञ्चायतनसंज्ञा स्पष्ट हुन्छ, नेवसञ्जानासञ्चायतनप्रति नेवसञ्जानास-ञ्चायतन संज्ञा स्पष्ट हुन्छ । यस लोकप्रति यसलोकको संज्ञा स्पष्ट हुन्छ, परलोकप्रति परलोकको संज्ञा स्पष्ट हुन्छ, जेजति देखे-सुने-सुँघे-चाखे-छोए-बुभे-पाए-खोजे अनि जुन मनको विषय बनाउँछ; त्यसलाई पनि लिएर ध्यान गर्दैन । तर ध्यान गर्छ । सद्ध ! राम्रो भद्र व्यक्तिले यसरी ध्यान गर्दा इन्द्र-ब्रह्मा-प्रजापतिसहित देवताहरूले टाढैदेखि उसलाई नमस्कार गर्छ-

“नमो ते पुरिसाजञ्च, नमो ते पुरिसुत्तम ।
यस्स ते नाभिजानाम, यम्मि निस्साय भ्मायसी”ति ॥ (अर्थ माथिकै)

१०. मोरनिवापसुत्तं

१०. एक समय भगवान राजगहस्थित मोरनिवाप भन्ने परिव्राजकाराममा बस्नुहुन्थ्यो । त्यस समय भगवानले भिक्षुहरूलाई सम्बोधन गर्नुभयो- “भिक्षुहो !” “भदन्त !” भनी ती भिक्षुहरूले भगवानलाई प्रत्युत्तर दिए । भगवानले यसरी भन्नुभयो-

“भिक्षुहो ! भिक्षु तीन धर्मद्वारा सम्पन्न हुँदा, अत्यन्त निष्ठावान हुँदा, अत्यन्त योगक्षमी हुँदा, अत्यन्त ब्रह्मचारी हुँदा अनि अत्यन्त पारङ्गत हुँदा देवमनुष्यमा श्रेष्ठ हुन्छ । ती तीन के... के हुन् ? अशैक्ष शीलस्कन्ध, अशैक्ष समाधिस्कन्ध अनि

अशौक्ष प्रज्ञास्कन्ध- भिक्षुहो ! यी नै तीन धर्मद्वारा सम्पन्न हुँदा, अत्यन्त निष्ठावान हुँदा, अत्यन्त योगक्षमी हुँदा, अत्यन्त ब्रह्मचारी हुँदा अनि अत्यन्त पारङ्गत हुँदा देव-मनुष्यमा श्रेष्ठ हुन्छ ।

“अर्को पनि भिक्षुहो ! भिक्षु तीन धर्मद्वारा सम्पन्न हुँदा, अत्यन्त निष्ठावान हुँदा, अत्यन्त योगक्षमी हुँदा, अत्यन्त ब्रह्मचारी हुँदा अनि अत्यन्त पारङ्गत हुँदा देव-मनुष्यमा श्रेष्ठ हुन्छ । ती तीन के के हुन् ? २६१ ऋद्धिप्रातिहार्य, आदेशना प्रातिहार्य अनि अनुशासनीयप्रातिहार्य- भिक्षुहो ! यी नै तीन धर्मद्वारा सम्पन्न हुँदा, अत्यन्त निष्ठावान हुँदा, अत्यन्त योगक्षमी हुँदा, अत्यन्त ब्रह्मचारी हुँदा अनि अत्यन्त पारङ्गत हुँदा देव-मनुष्यमा श्रेष्ठ हुन्छ ।

“अर्को पनि भिक्षुहो ! भिक्षु तीन धर्मद्वारा सम्पन्न हुँदा, अत्यन्त निष्ठावान हुँदा, अत्यन्त योगक्षमी हुँदा, अत्यन्त ब्रह्मचारी हुँदा अनि अत्यन्त पारङ्गत हुँदा, देव-मनुष्यमा श्रेष्ठ हुन्छ । ती तीन के के हुन् ? सम्यकदृष्टि, सम्यकज्ञान र सम्यकविमुक्ति- भिक्षुहो ! भिक्षु यी नै तीन धर्मद्वारा सम्पन्न हुँदा, अत्यन्त निष्ठावान हुँदा, अत्यन्त योगक्षमी हुँदा, अत्यन्त ब्रह्मचारी हुँदा अनि अत्यन्त पारङ्गत हुँदा, देव-मनुष्यमा श्रेष्ठ हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! भिक्षु दुई धर्मद्वारा सम्पन्न हुँदा अत्यन्त निष्ठावान हुँदा, अत्यन्तयोगक्षमी हुँदा, अत्यन्त ब्रह्मचारी हुँदा अनि अत्यन्त पारङ्गत हुँदा, देव-मनुष्यमा श्रेष्ठ हुन्छ । ती दुई के के हुन् ? विद्या र आचरण भिक्षुहो ! यी नै दुई धर्मद्वारा सम्पन्न हुँदा, अत्यन्त निष्ठावान हुँदा, अत्यन्त योगक्षमी हुँदा, अत्यन्त ब्रह्मचारी हुँदा अनि अत्यन्त पारङ्गत हुँदा, देव-मनुष्यमा श्रेष्ठ हुन्छ । भिक्षुहो ! सनङ्गुमार ब्रह्माले पनि यो गाथा भनेको छ-

“खत्तियो सेट्ठो जनेतस्मिं, ये गोत्तपटिसारिनो ।
विज्जाचरणसम्पन्ने, सो सेट्ठो देवमानुसे”ति ॥

“जो गोत्र मान्छन्, उनीहरूको अनुसार जनतामा क्षत्रिय श्रेष्ठ हुन् । विद्या र आचरणमा सम्पन्न, ऊ देव र मनुष्यमा श्रेष्ठ हुन् ।”

“भिक्षुहो ! यो जुन सनङ्गुमारले गाथाद्वारा भन्यो, त्यो सुभाषित हो, दुर्भाषित होइन । सार्थक हो, निरर्थक होइन भनी म अनुमोदन गर्छु । भिक्षुहो ! मैले पनि यसरी नै भन्छु-

“खत्तियो सेट्ठो जनेतस्मिं, ये गोत्तपटिसारिनो ।
विज्जाचरणसम्पन्ने, सो सेट्ठो देवमानुसे”ति ॥ (अर्थ माथिकै)

२. अनुस्सतिवग्गो

१. पठममहानामसुत्तं

११. एक समय भगवान कपिलवत्युस्थित शाक्यहरूको निग्रोधाराममा बस्नुहुन्थ्यो । त्यस समय धेरै भिक्षुहरूले भगवानको निमित्त चीवर तयार गर्न लागि रहेका थिए— “चीवर कार्य सिध्याएर तीन महिनापछि भगवान चारिकाको निमित्त जानु हुनेछ ।” महानाम शाक्यले सुने— “धेरै भिक्षुहरूले भगवानको निमित्त चीवर तयार गर्न लागि रहेका छन्— “चीवर कार्य सिध्याएर तीन महिनापछि भगवान चारिकाको निमित्त जानुहुनेछ ।”

“अनि महानाम शाक्य जहाँ भगवान हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ गए । त्यहाँ पुगी भगवानलाई अभिवादन गरी एक ठाउँमा बसे । एक ठाउँमा बसेपछि महानाम शाक्यले भगवानलाई यसरी भने— “भन्ते ! मैले यस्तो सुनें— ‘धेरै भिक्षुहरूले भगवानको निमित्त चीवर तयार गर्न लागि रहेका छन्— “चीवर कार्य सिध्याएर तीन महिनापछि भगवान चारिकाको निमित्त जानु हुनेछ ।’ भन्ते ! हामी नानाप्रकारको चित्त-वृत्ति लिई विचरण गर्छौं, कुन चित्त-वृत्ति लिई विचरण गर्ने ?”

“साधु साधु, महानाम ! तिमी जस्ता कुलपुत्रको निमित्त यो योग्य हो कि, तथागतलाई आई प्रश्न गर्नु— ‘भन्ते ! हामी नानाप्रकारको चित्त-वृत्तिमा विचरण गर्छौं, कुन चित्त-वृत्ति लिई विचरण गर्ने ?’” “महानाम ! श्रद्धा परिपूर्ण गर्नुपर्छ, अश्रद्धा होइन । प्रयत्न परिपूर्ण गर्नुपर्छ, अल्छे हुने होइन । स्मृति परिपूर्ण गर्नुपर्छ, मूढस्मृति होइन । एकाग्रता परिपूर्ण गर्नुपर्छ, एकाग्रतारहित होइन । प्रज्ञा परिपूर्ण गर्नुपर्छ, दुष्प्रज्ञ होइन । महानाम ! तिमीले यी पाँच धर्ममा स्थितभई, छ प्रकारका धर्म पनि वृद्धि गर्नुपर्छ । महानाम ! तिमीले यहाँ तथागतलाई अनुस्मरण गर्नुपर्छ— ‘वहाँ भगवान यो यो कारणले— अर्हत, सम्यकसम्युद्ध, विद्या-चरण सम्पन्न, सुगत, लोकविज्ञ, अतिउत्तम पुरिसदमन सारथि, देव-मनुष्यका शास्ता, बुद्ध अनि भगवान हुनुहुन्छ ।’ महानाम ! आर्य श्रावकले जुन समय तथागतलाई अनुस्मरण गर्छ, त्यस समय रागोत्पत्ति चित्त हुँदैन, द्वेषोत्पत्ति चित्त हुँदैन अनि मोहोत्पत्ति चित्त हुँदैन । तथागतलाई लिएर त्यस समय उसको चित्त ऋजु हुन्छ । महानाम ! आर्यश्रावकको चित्त ऋजु हुँदा अर्थ बोध हुन्छ, धर्म बोध हुन्छ अनि धर्माश्रित हुँदा प्रमुदित हुन्छ । प्रमुदित हुँदा प्रीति हुन्छ । मनमा प्रीति हुँदा शरीर शान्त हुन्छ ।

शरीर शान्त हुँदा सुखानुभूति हुन्छ । मन सुखी हुँदा समाधि लाग्छ । महानाम ! यसैलाई भनिन्छ— विषमतामा लागेका प्रजाहरू माभ्ररहेर पनि आर्यश्रावक विषमताबाट मुक्त भएको । द्वेष गर्न लागेका प्रजाहरू माभ्ररहेर पनि द्वेषबाट मुक्त भएको अनि धर्मश्रोतसम्पन्न भई बुद्धानुस्मृति भावना गर्ने ।

“अनि अर्को, महानाम ! धर्मको अनुस्मरण गर्नु— ‘भगवानको धर्म सुआख्यात छ, सान्दृष्टिक छ, समय नबित्दै तुरन्तै फल दिने, आएर हेर भन्न मिल्ने, उँभो निर्वाण पुन्याउने अनि प्रत्येक विज्ञजनले स्वयम् अनुभूति गरी हेर्न सकिनेछ । महानाम ! जुन समय धर्म अनुस्मरण गर्छ, त्यस समय रागोत्पत्ति चित्त हुँदैन, द्वेषोत्पत्ति चित्त हुँदैन अनि मोहोत्पत्ति चित्त हुँदैन । धर्म अनुस्मरण गर्दा त्यस समय उसको चित्त ऋजु हुन्छ । महानाम ! आर्यश्रावकको चित्त ऋजु हुँदा अर्थ बोध हुन्छ, धर्म बोध हुन्छ अनि धर्माश्रित हुँदा प्रमुदित हुन्छ । प्रमुदित हुँदा प्रीति हुन्छ । मनमा प्रीति हुँदा शरीर शान्त हुन्छ । शरीर शान्त हुँदा सुखानुभूति हुन्छ । मन सुखी हुँदा समाधि लाग्छ । महानाम ! यसैलाई भनिन्छ— विषमतामा लागेका प्रजाहरू माभ्र रहेर पनि आर्यश्रावक विषमताबाट मुक्त भएको । द्वेष गर्न लागेका प्रजाहरू माभ्र रहेर पनि द्वेषबाट मुक्त भएको अनि धर्मश्रोतसम्पन्न भई धर्मानुस्मृति भावना गर्ने ।

“अनि अर्को, महानाम ! संघको अनुस्मरण गर्नु— ‘भगवानको श्रावक संघ सुप्रतिपन्न हुन्, भगवानको श्रावक संघ ऋजु मार्गगामी हुन्, भगवानको श्रावक संघ न्याय मार्गगामी हुन्, भगवानको श्रावक संघ सुआचरित हुन्, यो जुन पुरुषको चार जोड वा आठ पुद्गल हुन्, आक्कान गर्न योग्य, पाहुना गर्न योग्य, दान-दक्षिणा दिन योग्य, दुई हात जोडी नमस्कार गर्न योग्य अनि लोकका निम्ति अति उत्तम पुण्य क्षेत्र हुन् । महानाम ! जुन समय संघ अनुस्मरण गर्छ, त्यस समय रागोत्पत्ति चित्त हुँदैन; द्वेषोत्पत्ति चित्त हुँदैन अनि मोहोत्पत्ति चित्त हुँदैन । संघको अनुस्मरण गर्दा त्यस समय उसको चित्त ऋजु हुन्छ । महानाम ! आर्यश्रावकको चित्त ऋजु हुँदा अर्थ बोध हुन्छ, धर्मबोध हुन्छ अनि धर्माश्रित हुँदा प्रमुदित हुन्छ । प्रमुदित हुँदा प्रीति हुन्छ । प्रीति हुँदा शरीर शान्त हुन्छ । शरीर शान्त हुँदा सुखानुभूति हुन्छ । मन सुखी हुँदा समाधि लाग्छ । महानाम ! यसैलाई भनिन्छ— विषमतामा लागेका प्रजाहरू माभ्र रहेर पनि आर्यश्रावक विषमताबाट मुक्त भएको । द्वेष गर्नमा लागेका प्रजाहरू माभ्र रहेर पनि द्वेषबाट मुक्त भएको अनि धर्मश्रोतसम्पन्न भई संघानुस्मृतिको भावना गर्ने ।

“अनि अर्को, महानाम ! आफ्नो शीललाई लिएर अनुस्मरण गर्नु— अखण्डित, अछिद्र, निष्कलङ्कित, दागरहित, स्वतन्त्र, विज्ञजनद्वारा प्रशंसित, स्वच्छ

र समाधिमा लाग्ने हुन्छ । महानाम ! जुन समय शील अनुस्मरण गर्छ, त्यस समयरागोत्पत्ति चित्त हुँदैन, द्वेषोत्पत्ति चित्त हुँदैन अनि मोहोत्पत्ति चित्त हुँदैन । शील लएर त्यस समय उसको चित्त ऋजु हुन्छ । महानाम ! आर्यश्रावकको चित्त ऋजु हुँदा अर्थ बोध हुन्छ, धर्म बोध हुन्छ अनि धर्माश्रित हुँदा प्रमुदित हुन्छ । प्रमुदित हुँदा प्रीति हुन्छ । मनमा प्रीति हुँदा शरीर शान्त हुन्छ । शरीर शान्त हुँदा सुखानुभूति हुन्छ । मन सुखी हुँदा समाधि लाग्छ । महानाम ! यसैलाई भनिन्छ— विषमतामा लागेका प्रजाहरू माफ्र रहेर पनि आर्यश्रावक विषमताबाट मुक्त भएको । द्वेष गर्नमा लागेका प्रजाहरू माफ्र रहेर पनि द्वेषबाट मुक्त भएको अनि धर्मश्रोतसम्पन्न भई शीलानुस्मृतिको भूवृत्ता गर्ने ।

“अनि अर्को, महानाम ! तिमीले आफ्नो त्यागलाई अनुस्मरण गर्नु— ‘मेरो निमित्त यो लाभ हो, सुलाभ हो,’ कन्जुस प्रजाहरूको माफ्र रहेर पनि कन्जुसपनको मैलो मन हटाई घरमा बस्दछु, मुक्त हस्त, खुल्ला हात, परित्यागी, याचकका निमित्त सहायक र दान विभाजन गर्ने हुँ ।’ महानाम ! जुन समय त्यागको अनुस्मरण गर्छ, त्यस समय रागोत्पत्ति चित्त हुँदैन, द्वेषोत्पत्ति चित्त हुँदैन अनि मोहोत्पत्ति चित्त हुँदैन । त्यागलाई लिएर त्यस समय उसको चित्त ऋजु हुन्छ । महानाम ! आर्यश्रावकको चित्त ऋजु हुँदा अर्थ बोध हुन्छ, धर्म बोध हुन्छ अनि धर्माश्रित हुँदा प्रमुदित हुन्छ । प्रमुदित हुँदा प्रीति हुन्छ । मनमा प्रीति हुँदा शरीर शान्त हुन्छ । शरीर शान्त हुँदा सुखानुभूति हुन्छ । मन सुखी हुँदा समाधि लाग्छ । महानाम ! यसैलाई भनिन्छ— विषमतामा लागेका प्रजाहरू माफ्र रहेर पनि आर्यश्रावक विषमताबाट मुक्त भएको । द्वेष गर्नमा लागेका प्रजाहरू माफ्र रहेर पनि द्वेषबाट मुक्त भएको अनि धर्मश्रोतसम्पन्न भई त्यागानुस्मृतिको भावना गर्ने ।

“अनि फेरि अर्को, महानाम ! तिमीले देवताहरूको अनुस्मरण गर्नु— ‘चातुमहाराजिका देवताहरू छन्, तावतिंस देवाताहरू छन्, यामा देवताहरू छन्, तुसित देवताहरू छन्, निम्मानरति देवताहरू छन्, परनिमित्त देवताहरू छन्, ब्रह्मकायिक देवताहरू छन् अनि त्यस भन्दा पनि माथि माथिका देवताहरू छन् । जुनरूपको श्रद्धाद्वारा सम्पन्न भई ती देवताहरू यहाँबाट च्युत भई त्यहाँ उत्पन्न भए, त्यही अनुसारको मसँग पनि श्रद्धा छ । जुनरूपको शीलसम्पन्न भई ती देवताहरू यहाँबाट च्युत भई त्यहाँ उत्पन्न भए त्यही अनुसारको शील मसँग पनि छ । जुनरूपको श्रुतसम्पन्न भई ती देवताहरू यहाँबाट च्युत भई त्यहाँ उत्पन्न भए त्यही अनुसारको श्रुत मसँग पनि छ । जुनरूपको त्यागसम्पन्न भई ती देवताहरू यहाँबाट च्युत भई त्यहाँ उत्पन्न भए त्यही अनुसारको त्याग मसँग पनि छ । जुनरूपको प्रज्ञासम्पन्न भई ती देवताहरू यहाँबाट च्युत भई त्यहाँ उत्पन्न भए त्यही अनुसारको प्रज्ञा मसँग पनि छ ।’ महानाम ! जुन समयमा आर्यश्रावकले

आफ्नो र ती देवताहरूको श्रद्धा, शील, श्रुत, त्याग र प्रज्ञाको अनुस्मरण गर्छ त्यस समय रागोत्पत्ति चित्त हुँदैन, द्वेषोत्पत्ति चित्त हुँदैन अनि मोहोत्पत्ति चित्त हुँदैन । त्यस समय देवताहरूको अनुस्मरण गर्दा उसको चित्त ऋजु हुन्छ । महानाम ! आर्यश्रावकको चित्त ऋजु हुँदा अर्थ बोध हुन्छ, धर्म बोध हुन्छ अनि धर्माश्रित हुँदा प्रमुदित हुन्छ । प्रमुदित हुँदा प्रीति हुन्छ । मनमा प्रीति हुँदा शरीर शान्त हुन्छ । शरीर शान्त हुँदा सुखानुभूति हुन्छ । मन सुखी हुँदा समाधि लाग्छ । महानाम ! यसैलाई भनिन्छ— विषमतामा लागेका प्रजाहरू माझ रहेर पनि आर्यश्रावक विषमताबाट मुक्त भएको । द्वेष गर्न लागेका प्रजाहरू माझ रहेर पनि द्वेषबाट मुक्त भएको अनि धर्मश्रोतसम्पन्न भई देवतानुस्मृतिको भावना गर्ने ।”

२. दुतियमहानामसुत्तं

१२. एक समय भगवान कपिलवत्युस्थित शाक्यहरूको निग्रोधाराममा बस्नुहुन्थ्यो । त्यस समय धेरै भिक्षुहरूले भगवानको निमित्त चीवर तयार गर्न लागि रहेका थिए— “चीवर कार्य सिध्याएर तीन महिनापछि भगवान चारिकाको निमित्त जानुहुनेछ ।” महानाम शाक्यले सुने— “धेरै भिक्षुहरूले भगवानको निमित्त चीवर तयार गर्न लागि रहेकाछन्— “चीवर कार्य सिध्याएर तीन महिनापछि भगवान चारिकाको निमित्त जानुहुनेछ ।”

“अनि महानाम शाक्य जहाँ भगवान हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ गए । त्यहाँ पुगी भगवानलाई अभिवादन गरी एक ठाउँमा बसे । एक ठाउँमा बसेपछि महानाम शाक्यले भगवानलाई यसरी भने— “भन्ते ! मैले यस्तो सुनें— ‘धेरै भिक्षुहरूले भगवानको निमित्त चीवर तयार गर्न लागि रहेकाछन्— “चीवर कार्य सिध्याएर तीन महिनापछि भगवान चारिकाको निमित्त जानुहुनेछ ।’ भन्ते ! हामी नानाप्रकारको प्रवृत्तिमा चित्त लगाएर बस्नुपर्छ, त्यसैले कुन प्रवृत्तिमा चित्त लगाउनु पर्छ ?”

“साधु, साधु महानाम ! तिमी जस्ता कुलपुत्रको निमित्त यो योग्य हो कि, तथागत कहाँ आई प्रश्न गर्नु— ‘हामी नानाप्रकारको प्रवृत्तिमा चित्त लगाएर बस्नुपर्छ, त्यसैले कुन प्रवृत्तिमा चित्त लगाउनु पर्छ ?’ ” “महानाम ! श्रद्धा परिपूर्ण गर्नुपर्छ, अश्रद्धा होइन । प्रयत्न परिपूर्ण गर्नुपर्छ, अल्छे हुने होइन । स्मृति परिपूर्ण गर्नुपर्छ, मूढस्मृति होइन । एकाग्रता परिपूर्ण गर्नुपर्छ, एकाग्रतारहित होइन । प्रज्ञा परिपूर्ण गर्नुपर्छ, दुष्प्रज्ञ होइन । महानाम ! तिमीले यी पाँच धर्ममा स्थित भई, छ प्रकारका धर्म पनि वृद्धि गर्नुपर्छ ।

महानाम ! तिमीले यहाँ, तथागतलाई अनुस्मरण गर्नुपर्छ— 'वहाँ भगवान... देव-मनुष्यका शास्ता, बुद्ध अनि भगवान हुनुहुन्छ ।' जुन समय, महानाम ! आर्य श्रावकले तथागतलाई अनुस्मरण गर्छ, त्यस समय रागोत्पत्ति चित्त हुँदैन, द्वेषोत्पत्ति चित्त हुँदैन अनि मोहोत्पत्ति चित्त हुँदैन । तथागतलाई लिएर त्यस समय उसको चित्त ऋजु हुन्छ । महानाम ! आर्यश्रावकको चित्त ऋजु हुँदा अर्थ बोध हुन्छ, धर्म बोध हुन्छ अनि धर्माश्रित हुँदा प्रमुदित हुन्छ । प्रमुदित हुँदा प्रीति हुन्छ । मनमा प्रीति हुँदा शरीर शान्त हुन्छ । शरीर शान्त हुँदा सुखानुभूति हुन्छ । मन सुखी हुँदा समाधि लाग्छ । महानाम ! तिमी हिँडिरहँदा पनि यो बुद्धानुस्मृति अभ्यास गर्नु, उभीरहँदा पनि अभ्यास गर्नु, बसिरहँदा पनि अभ्यास गर्नु, शयन गर्दा पनि अभ्यास गर्नु, काम-काजमा लाग्दा पनि अभ्यास गर्नु अनि पुत्रका सम्बन्धमा तथा गृहकार्यमा संलग्न रहँदा पनि अभ्यास गर्नु ।

“अनि अर्को, महानाम ! धर्मको अनुस्मरण गर्नु... संघको अनुस्मरण गर्नु... आफ्नो शील विषय लिएर अनुस्मरण गर्नु... आफ्नो त्याग विषय लिएर अनुस्मरण गर्नु... देवताहरू स्मरण गर्नु— चातुमहाराजिका देवताहरू छन्... अनि त्यस भन्दा पनि माथि माथिका देवताहरू छन् जुनरूपको श्रद्धा सम्पन्न भई ती देवताहरू यहाँबाट च्युत भई त्यहाँ उत्पन्न भए, त्यही अनुसारको मसँग पनि श्रद्धा छ । जुनरूपको शील... श्रुत... त्याग... प्रज्ञा सम्पन्न भई ती देवताहरू यहाँबाट च्युत भई त्यहाँ उत्पन्न भए त्यही अनुसारको प्रज्ञा मसँग पनि छ ।” महानाम ! जुन समय आर्यश्रावकले आफ्नो र ती देवताहरूको श्रद्धा, शील, श्रुत, त्याग र प्रज्ञाको अनुस्मरण गर्छ त्यस समय रागोत्पत्ति चित्त हुँदैन, द्वेषोत्पत्ति चित्त हुँदैन अनि मोहोत्पत्ति चित्त हुँदैन । देवतालाई लिएर त्यस समय उसको चित्त ऋजु हुन्छ । महानाम ! आर्यश्रावकको चित्त ऋजु हुँदा अर्थ बोध हुन्छ, धर्म बोध हुन्छ अनि धर्माश्रित हुँदा प्रमुदित हुन्छ । प्रमुदित हुँदा प्रीति हुन्छ । मनमा प्रीति हुँदा शरीर शान्त हुन्छ । शरीर शान्त हुँदा सुखानुभूति हुन्छ । मन सुखी हुँदा समाधि लाग्छ । महानाम ! तिमीले यो देवतानुस्मृतिलाई हिँडिरहँदा पनि अभ्यास गर्नु, उभीरहँदा पनि अभ्यास गर्नु, बसिरहँदा पनि अभ्यास गर्नु, शयन गर्दा पनि अभ्यास गर्नु, काम-काजमा लाग्दा पनि अभ्यास गर्नु अनि पुत्रका सम्बन्धमा तथा गृहकार्यमा संलग्न रहँदा पनि अभ्यास गर्नु ।”

३. नन्दियसुत्तं

१३. एक समय भगवान कपिलवत्युस्थित शाक्यहरूको निगोधाराममा बस्नुहुन्थ्यो । त्यस समय भगवान सावत्थिमा जानुभई वर्षावास बस्न चाहनुहुन्थ्यो ।

नन्दिय शाक्यले सुने- “भगवान सावत्थिमा जानुभई वर्षावास बस्न चाहनु भएको छ । अनि नन्दिय शाक्यको मनमा यस्तो विचार आयो- “म पनि किन सावत्थिमा गई वर्षावास नंबस्ने ! त्यहाँ मैले आफ्नो कामकाज गर्नेछु अनि भगवानको पनि समय समयमा दर्शन गर्नेछु ।”

“अनि भगवान सावत्थिमा वर्षावासको निम्ति जानुभयो । नन्दिय शाक्य पनि सावत्थिमा वर्षावासको निम्ति गए । त्यहाँ आफ्नो कामकाज पनि गरे अनि भगवानको दर्शन गर्न पनि समय समयमा जाने गरे । त्यस समय धेरै भिक्षुरूले भगवानको निम्ति चीवर तयार गर्न लागिरहेका थिए । “चीवर कार्य सिध्याएर तीन महिनापछि भगवान चारिकाको निम्ति जानु हुनेछ ।”

नन्दिय शाक्यले सुने- “धेरै भिक्षुरूले भगवानको निम्ति चीवर तयार गर्न लागिरहेकाछन् । ‘चीवर कार्य सिध्याएर तीन महिनापछि भगवान चारिकाको निम्ति जानुहुनेछ ।’ ” नन्दिय शाक्य जहाँ भगवान हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ गए । त्यहाँ पुगी भगवानलाई अभिवादन गरी एक ठाउँमा बसे । एक ठाउँमा बसेपछि नन्दिय शाक्यले भगवानलाई यसरी भने- “भन्ते ! मैले यस्तो सुनें- “धेरै भिक्षुरूले भगवानको निम्ति चीवर तयार गर्न लागिरहेकाछन् । ‘चीवर कार्य सिध्याएर तीन महिनापछि भगवान चारिकाको निम्ति निस्कनु हुनेछ ।’ त्यसैले, भन्ते ! हामी नानाप्रकारका कर्म गरिरहनु पर्छ, त्यसैले के गरिरहनु पर्ला ?”

“साधु साधु, नन्दिय ! तिमी जस्ता कूलपुत्रको निम्ति यो योग्य हो कि, तथागत कहाँ आई प्रश्न गर्नु- ‘भन्ते ! हामी नानाप्रकारको कर्म गरिरहनु पर्छ । त्यसैले के गरिरहनु पर्ला ?’ ” “नन्दिय ! श्रद्धा परिपूर्ण गर्नुपर्छ, अश्रद्धा होइन । शील परिपूर्ण गर्नुपर्छ, दुश्शील होइन । प्रयत्न परिपूर्ण गर्नुपर्छ, अल्ले हुने होइन । स्मृति परिपूर्ण गर्नुपर्छ, मूढस्मृति होइन । एकाग्रता परिपूर्ण गर्नुपर्छ, एकाग्रतारहित होइन । प्रज्ञा परिपूर्ण गर्नुपर्छ, दुष्प्रज्ञ होइन । नन्दिय ! यी छ प्रकारका धर्ममा स्थितभई, पाँच प्रकारका धर्ममा तिमी स्मृतिवान हुनुपर्छ । नन्दिय ! तिमीले यहाँ तथागतलाई अनुस्मरण गर्नुपर्छ- ‘वहाँ भगवान यो यो कारणले- अर्हत, सम्यकसम्बुद्ध, विद्या-चरण सम्पन्न, सुगत, लोकविज्ञ, अतिउत्तम पुरिसदमन सारथि, देव-मनुष्यका शास्ता, बुद्ध अनि भगवान हुनुहुन्छ ।’ नन्दिय ! तिमीले तथागतको सम्बन्धमा आफ्नो स्मृति यसरी नै उपस्थित गरी राख्नुपर्छ ।

“अनि अर्को, नन्दिय ! धर्मको अनुस्मरण गर्नु- ‘भगवानको धर्म सुआख्यात छ, सान्दृष्टिक छ, समय नबित्दै तुरन्तै फल दिने, आएर हेर भन्न

मिले, उँभो निर्वाण पुन्याउने अनि प्रत्येक विज्ञजनले स्वयम् अनुभूति गर्नसक्ने । नन्दिय ! तिमीले धर्मको सम्बन्धमा आफ्नो स्मृति यसरी नै उपस्थित गरी राख्नुपर्छ ।

“अनि अर्को, नन्दिय ! कल्याण मित्रहरूको स्मरण गर्नु- ‘मेरो निम्ति लाभ हो, मेरो निम्ति सुलाभ हो, जहाँ कि मेरो कल्याण मित्र छ, अनुकम्पा गर्ने, अर्थकामी, उपदेशक तथा अनुशासक हुन् । नन्दिय ! तिमीले कल्याण मित्रको सम्बन्धमा आफ्नो स्मृति यसरी नै उपस्थित गरी राख्नुपर्छ ।

“अनि अर्को, नन्दिय ! तिमीले आफ्नो त्यागलाई अनुस्मरण गर्नु- ‘मेरो निम्ति यो लाभ हो, सुलाभ हो, कन्जुस प्रजाहरूको माझ रहेर पनि कन्जुसपनको मैलो मन हटाई घरमा बस्दछु, मुक्त हस्त, खुल्ला हात, त्यागी, याचकका सहायक र दान विभाजन गर्ने हुँ ।’ नन्दिय ! तिमीले त्यागको सम्बन्धमा आफ्नो स्मृति यसरी नै उपस्थित गरी राख्नुपर्छ ।

“अनि फेरि अर्को, नन्दिय ! तिमीले देवताहरूको अनुस्मरण गर्नु- ‘जो गाँस गाँस गरी खाने देवताहरू हुन्छन्, उनीहरूको अस्तित्व अतिक्रमण गरी जो देवताहरू मनोमय शरीरधारी भई उत्पन्न भए । तिनीहरूले आफ्ना लागि गर्नु पर्ने केही काम-कर्तव्य देखेको हुँदैन तथा सङ्गृहीत हुँदैन । नन्दिय ! जस्तै कि, क्षीणाश्रव भिक्षुले आफ्नो निम्ति गर्नु पर्ने केही काम-कर्तव्य देखेन तथा सङ्गृहीत हुँदैन । यस्तैप्रकारले नन्दिय ! जो गाँस गाँस गरी खाने कामावचर देवताहरू हुन्छन्, उनीहरूको अस्तित्वलाई अतिक्रमण गरी कुनै मनोमय शरीरधारी भई उत्पन्न हुन्छ । तिनीहरूले आफ्ना लागि गर्नु पर्ने केही काम-कर्तव्य देखेको हुँदैन तथा सङ्गृहीत हुँदैन । नन्दिय ! यसरी नै तिमीले देवताहरूको सम्बन्धमा आफ्नो स्मृति उपस्थित गरी राख्नुपर्छ ।

Dhamma.Digital

“नन्दिय ! आर्य श्रावक यी एघार प्रकारका धर्ममा सम्पन्न हुँदा अकुशल पाप त्याग्छ तथा उत्पन्न गर्दैन । जस्तै कि, नन्दिय ! अधोमुख घडाले पानी वमन गर्छ । वमन गरेको फेरि फिर्ता लिँदैन । जस्तै कि, नन्दिय ! सुकेको घाँसमा आगो लाउँदा जल्छ नै, नजली त्यत्तिकै रहँदैन । यसरी नै, नन्दिय ! आर्य श्रावक यी एघार प्रकारका धर्मसम्पन्न हुँदा अकुशल पापलाई त्याग्छ तथा उत्पन्न गर्दैन ।”

४. सुभूतिसुत्तं

१४. त्यस समय सद्ध भिक्षु साथमा लिएर आयुष्मान सुभूति जहाँ भगवान हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ जानुभयो । त्यहाँ पुग्नुभई भगवानलाई अभिवादन गरी एक ठाउँमा बस्नुभयो । एक ठाउँमा बस्नु भएपछि आयुष्मन सुभूतिलाई भगवानले यसरी भन्नुभयो— “सुभूति ! यो भिक्षुको नाउँ के हो ?” भन्ते ! यो भिक्षुको नाउँ सद्ध हो । यो सुदत्त उपासकको सुपुत्र हो । श्रद्धासहित घरबाट बेघर भई प्रव्रजित भएको हो ।”

“सुभूति ! के यो उपासक सुदत्तका पुत्र सद्ध नाउँको हो, जो श्रद्धापूर्वक घरबाट बेघर भई प्रव्रजित भएको अनि श्रद्धाको लक्षणले परिचित छन् त ?” “भगवान ! यही नै उचित समय हो, सुगत ! यही नै उचित समय हो । जुन कि तपाईं भगवानले श्रद्धावानको लक्षणलाई लिएर भन्नु भएमा तब मैले जान्नेछु कि यो भिक्षु श्रद्धावानको लक्षणले परिचित छन् कि छैनन् !”

“सुभूति ! त्यसोभए सुन, राम्रोसित मनमा धारण गर, भन्नेछु ।” “हवस्, भन्ते !” भनी आयुष्मान सुभूतिले भगवानलाई प्रत्युत्तर दिए । भगवानले यसरी भन्नुभयो—

“सुभूति ! यहाँ भिक्षु शीलवान हुन्छ, प्रातिमोक्ष नियम पालन गर्छ, आचरण तथा व्यवहारमा सम्पन्न हुन्छ, सानो भन्दा सानो दोषको काम गर्नमा भयदर्शी तथा शिक्षा पदलाई राम्रोसित पालन गर्छ । सुभूति ! जब भिक्षु शीलवान हुन्छ... शिक्षापदलाई राम्रोसित पालन गर्छ । तब, सुभूति ! यो पनि श्रद्धाको लक्षणद्वारा श्रद्धावान परिचित हुन्छ ।

अनि अर्को, सुभूति ! भिक्षु बहुश्रुत हुन्छ, श्रुत धारण गर्ने, श्रुत संग्रह गर्ने, जुन आदि कल्याणकारक, मध्य कल्याणकारक अनि अन्त कल्याणकारक, अर्थसहित, व्यञ्जनसहित सम्पूर्णरूपले परिशुद्ध ब्रह्मचर्यको घोषणा गर्छ, उसबाट त्यस्तो बहुश्रुत धर्म धारण गर्छ, वाणीद्वारा परिचित हुन्छ, मनद्वारा परीक्षित हुन्छ तथा दृष्टिद्वारा छिचोलिएको हुन्छ । सुभूति ! जब भिक्षु बहुश्रुत हुन्छ... दृष्टिद्वारा छिचोलिएको हुन्छ । तब, सुभूति ! यो पनि श्रद्धाको लक्षणद्वारा श्रद्धावान परिचित हुन्छ ।

“अनि अर्को सुभूति ! भिक्षुको कल्याण मित्र, कल्याण सहायक र सत्सङ्गत राम्रो हुन्छ । भिक्षुहो ! जब भिक्षुको कल्याण मित्र, कल्याण सहायक र सत्सङ्गत

राम्रो हुन्छ । तब, सुभूति ! यो पनि श्रद्धाको लक्षणद्वारा श्रद्धावान परिचित हुन्छ ।

“अनि अर्को भिक्षुहो ! भिक्षु सुवच हुन्छ, सुवच हुने धर्मद्वारा सम्पन्न हुन्छ अनि हितकर कुरा ग्रहण गर्छ । भिक्षुहो ! जब भिक्षु सुवच हुन्छ, सुवच हुने धर्मद्वारा सम्पन्न हुन्छ अनि हितकर कुरा ग्रहण गर्छ । तब, सुभूति ! यो पनि श्रद्धाको लक्षणद्वारा श्रद्धावान परिचित हुन्छ ।

“अनि अर्को, सुभूति ! भिक्षु जो कोही सब्रह्मचारीप्रति जुन उसको कर्तव्य हो त्यसमा दक्ष हुन्छ, त्यस विषयमा आलस्यरहित भई यसरी गर्नु पर्छ, यसरी व्यवस्था गर्नु पर्छ भनी विचार पुऱ्याई काम सम्पन्न गर्छ । सुभूति ! जब भिक्षुले जो कोही सब्रह्मचारीप्रति जुन उसको कर्तव्य हो त्यसमा दक्ष हुन्छ, त्यस विषयमा आलस्यरहित भई यसरी गर्नुपर्छ, यसरी व्यवस्था गर्नुपर्छ भनी विचार पुऱ्याई काम सम्पन्न गर्छ । तब, सुभूति ! यो पनि श्रद्धाको लक्षणद्वारा श्रद्धावान परिचित हुन्छ ।

“अनि अर्को, सुभूति ! भिक्षु धर्मकुमी हुन्छ, प्रिय-भाषी हुन्छ, अभिधर्म र अभिविनय लिएर प्रमुदित हुन्छ । जब सुभूति ! भिक्षु धर्मकामी हुन्छ, प्रिय-भाषी हुन्छ, अभिधर्म र अभिविनय लिएर प्रमुदित हुन्छ । तब, सुभूति ! यो पनि श्रद्धाको लक्षणद्वारा श्रद्धावान परिचित हुन्छ ।

“अनि अर्को, सुभूति ! भिक्षु अकुशल धर्म नष्ट गर्न अनि कुशल धर्म उत्पन्न गर्न प्रयत्नशील, स्तम्भसरह, दृढपराक्रमी तथा कुशल धर्ममा काँध नभुकाउने हुन्छ । सुभूति ! जब भिक्षु अकुशल धर्म नष्ट गर्न र कुशल धर्म उत्पन्न गर्न प्रयत्नशील, स्तम्भसरह, दृढपराक्रमी तथा कुशल धर्ममा काँध नभुकाउने हुन्छ । तब, सुभूति ! यो पनि श्रद्धाको लक्षणद्वारा श्रद्धावान परिचित हुन्छ ।

अनि अर्को, सुभूति ! यसै शरीरमा सुख दिने चार चेतसिक ध्यान अनायासै प्राप्त गर्छ, बिना मेहनत प्राप्त गर्छ तथा बिना कठिनाई नै प्राप्त गर्छ । जब भिक्षुले यसै शरीरमा सुख दिने चार चेतसिक ध्यान अनायासै प्राप्त गर्छ, बिना मेहनत प्राप्त गर्छ तथा बिना कठिनाई नै प्राप्त गर्छ । तब, सुभूति ! यो पनि श्रद्धाको लक्षणद्वारा श्रद्धावान परिचित हुन्छ ।

“अनि अर्को, सुभूति ! भिक्षुले अनेकौँ पूर्वजन्मका कुरा स्मरण गर्छ, जस्तै कि— एक जन्म, दुई जन्म, तीन जन्म, चार जन्म, पाँच जन्म, दश जन्म, बीस जन्म, तीस जन्म, चालिस जन्म, पचास जन्म, सय जन्म, सहश्र जन्म, सतसहश्र

जन्म, अनेकौ संवर्त कल्प, अनेकौ विवर्त कल्प, अनेकौ संवर्त-विवर्त कल्पमा 'फलानो ठाउँमा यो नाउँ, यो गोत्र, यो वर्ण, यो आहार, यसरी सुख-दुःख भोग गरे, यतिसम्म आयु थियो, म त्यहाँबाट च्युत भई फलानो ठाउँमा जन्मै । त्यहाँबाट च्युत भई यो नाउँ, यो गोत्र यसप्रकारको वर्ण, यसप्रकारको आहार, यसप्रकारको सुख-दुःखको भोग गरे, यतिसम्मको आयु थियो अनि म त्यहाँबाट च्युत भई यहाँ आएर जन्मै ।' यसरी आकार र उद्देश्यसहित, अनेकौप्रकारले पूर्व जन्मको अनुस्मरण गर्छ । सुभूति ! जब भिक्षुले अनेकौ पूर्व जन्मको कुराहरू अनुस्मरण गर्छ, जस्तै कि— एक जन्म, दुई जन्म... यसरी आकार र उद्देश्यसहित अनेकौप्रकारले पूर्व जन्मको अनुस्मरण गर्छ । तब, सुभूति ! यो पनि श्रद्धाको लक्षणद्वारा श्रद्धावानको परिचित हुन्छ ।

“अनि अर्को, सुभूति ! भिक्षुले मनुष्यको भन्दा पनि परको विशुद्ध दिव्य चक्षुद्वारा च्युत भएको, जन्मेको, हीन, उत्तम, सुवर्ण, दुर्वर्ण, सुगति, दुर्गति, यथा-कर्मानुसार जन्मेका सत्त्वलाई जान्दछ— 'यो व्यक्ति शारीरिक दुश्चरित्रद्वारा सम्पन्न, वाचसिक दुश्चरित्रद्वारा सम्पन्न, मानसिक दुश्चरित्रद्वारा सम्पन्न, आर्यहरूका निन्दक हुनाले, मिथ्यादृष्टि हुनाले अनि मिथ्यादृष्टि भई कार्य गर्नाले ऊ शरीर भेद भई मरण पश्चात अपाय, दुर्गति, नरकमा पतन तथा नरकमा उत्पन्न भए । यो व्यक्ति शारीरिक सुचरित्रद्वारा सम्पन्न, वाचसिक सुचरित्रद्वारा सम्पन्न, मानसिक सुचरित्रद्वारा सम्पन्न, आर्यहरूका निन्दक नहुनाले, सम्यकदृष्टि हुनाले, सम्यकदृष्टि भई कार्य गर्नाले ऊ शरीर भेद भई मरण पश्चात सुगति तथा स्वर्ग लोकमा उत्पन्न भए ।' यसरी मनुष्यको भन्दा पनि परको विशुद्ध दिव्य चक्षुद्वारा च्युत भएको, जन्मेको, हीन, उत्तम, सुवर्ण, दुर्वर्ण, सुगति, दुर्गति, यथा कर्मानुसार जन्मेको सत्त्वलाई जान्दछ । सुभूति ! जब भिक्षुले मनुष्यको भन्दा पनि परको विशुद्ध दिव्य चक्षुद्वारा... यथा-कर्मानुसार जन्मेका सत्त्वलाई जान्दछ । तब, सुभूति ! यो पनि श्रद्धाको लक्षणद्वारा श्रद्धावानको परिचित हुन्छ ।

“अनि फेरि अर्को, सुभूति ! भिक्षुले आश्रव क्षय गरी अनाश्रवी भई चित्त विमुक्ति र प्रज्ञा विमुक्ति दृष्टान्त धर्ममा स्वयम्ले अभिज्ञात गरी, साक्षात्कार गरी अनि लाभ गरी बस्दछ । सुभूति ! जब भिक्षुले आश्रव क्षय गरी...साक्षात्कार गरी अनि लाभ गरी बस्दछ । तब, सुभूति ! यो पनि श्रद्धाको लक्षणद्वारा श्रद्धावान परिचित हुन्छ ।

भगवानले यसरी भन्नुभएपछि आयुष्मान सुभूतिले भगवानलाई यसरी भन्नुभयो— “भन्ते ! तपाईंले जेजति श्रद्धाको विषय लिएर श्रद्धावान परिचित हुन्छ, भनी भन्नुभयो ती सबै यो भिक्षुसँग छ, यो भिक्षुमा यी सबै नै देखिन्छ ।

“भन्ते ! यो भिक्षु शीलवान्, प्रातिमोक्ष नियम पालन गर्ने, आचरण तथा व्यवहारमा सम्पन्न, सानो भन्दा सानो दोषमा भयदर्शी तथा शिक्षापद राम्रोसित पालन गरिरहेको छ ।

“भन्ते ! यो भिक्षु बहुश्रुत, श्रुत धारण गर्ने, श्रुत संग्रह गर्ने, जुन आदि कल्याणकारक, मध्य कल्याणकारक अनि अन्त कल्याणकारक, अर्थसहित, व्यञ्जन-सहित सम्पूर्णरूपले परिशुद्ध ब्रह्मचर्यको घोषणा गर्छ, उसबाट त्यस्तो बहुश्रुत धर्म धारण गरेको छ, वाणीद्वारा परिचित छ, मनद्वारा परीक्षित छ तथा दृष्टिद्वारा छिचोलिएको छ ।

“भन्ते ! यो भिक्षुको कल्याण मित्र, कल्याण सहायक र संतसङ्गत राम्रो छ ।

“भन्ते ! यो भिक्षु सुवच छ... हितुकर कुरालाई ग्रहण गर्छ ।

“भन्ते ! यो भिक्षु जो कोही सब्रह्मचारीप्रति जुन उसको कर्तव्य हो त्यसमा दक्ष छ, त्यस विषयमा आलस्यरहित भई यसरी गर्नु पर्छ अनि यसरी व्यवस्था गर्नु पर्छ भनी विचार पुऱ्याई काम सम्पन्न गर्छ ।

“भन्ते ! यो भिक्षु धर्मकामी छ, प्रिय-भाषी छ, अभिधर्म र अभिविनयलाई लिएर प्रमुदित छ ।

“भन्ते ! यो भिक्षु अकुशल धर्म नष्ट गर्न, प्रयत्नशील... कुशल धर्ममा स्तम्भ समान दृढ पराक्रमी तथा कुशल धर्ममा काँध भुकाउँदैन ।

“भन्ते ! यसै शरीरमा सुख दिने चार चैतसिक ध्यानलाई अनायासै प्राप्त गरेको छ, बिना मेहनत प्राप्त गरेको छ तथा बिना कठिनाई नै प्राप्त गरेको छ ।

“भन्ते ! यो भिक्षुले अनेकौं पूर्वजन्मका कुराहरू स्मरण गर्नसक्छ, जस्तै कि, एक जन्म, दुई जन्म... यसरी आकार र उद्देश्यसहित अनेकौं प्रकारले पूर्व जन्मको अनुस्मरण गर्नसक्छ ।

“भन्ते ! यो भिक्षुले मनुष्यको भन्दा पनि परको विशुद्ध दिव्य चक्षुद्वारा... यथा कर्मानुसार जन्मेका सत्त्वलाई जान्दछ ।

“भन्ते ! यो भिक्षुले आश्रव क्षय गरी... साक्षात्कार गरी बस्दछ । भन्ते !

तपाईंले जेजति श्रद्धा विषय लिएर श्रद्धावान परिचित हुन्छ भनी भन्नुभयो ती सबै यो भिक्षुसंग छ, यो भिक्षुमा यी सबै नै देखिन्छ ।

“साधु, साधु ! सुभूति ! त्यसो भए सुभूति ! यो सद्द भिक्षुसित तिमी दिचरण गर । सुभूति ! जब तिमीले तथागत दर्शन गर्न चाहन्छौ यो सद्द भिक्षुसंगै आई तथागतको दर्शन गर्न आउनु ।”

५. मेत्तासुत्तं

१५. “भिक्षुहो ! मैत्री चित्त-विमुक्तिको अभ्यास गर्दा, भावना गर्दा, वृद्धि गर्दा, विकसित गर्दा, अधिकृत गर्दा, अनुष्ठान गर्दा, परिचित गर्दा अनि राम्रोसित आरम्भ गर्दा एघारप्रकारका प्रतिफलको आशा लिन सकिन्छ ।

“ती एघार के के हुन् ? सुखपूर्वक सुत्न सक्छ । सुखपूर्वक उठ्न सक्छ । नराम्रो सपना देख्दैन । मनुष्यको प्रिय हुन्छ । अमनुष्यको प्रिय हुन्छ । देवताले रक्षा गर्छ । आगो-विष-शस्त्रद्वारा आघात पुऱ्याउन सक्दैन । (समाधिमा बस्दा) चाँडै नै चित्त एकाग्र हुन्छ । मुखाकृति हँसिलो हुन्छ । बेहोशी भई मृत्यु हुँदैन । यदि अर्हत हुन नसके पनि ब्रह्मलोकमा उत्पन्न हुनेछ ।

भिक्षुहो ! मैत्री चित्त-विमुक्तिको अभ्यास गर्दा, भावना गर्दा, वृद्धि गर्दा, विकसित गर्दा, अधिकृत गर्दा, अनुष्ठान गर्दा, परिचित गर्दा अनि राम्रोसित आरम्भ गर्दा एघारप्रकारका प्रतिफलको आशा लिन सकिन्छ ।”

६. अट्टकनागरकसुत्तं

१६. एक समय आयुष्मान आनन्द वेसालिस्थित बेलुव गाउँ बस्नुहुन्थ्यो । त्यस समय अट्टक नगरका दसम गृहपति केही कामको लागि पाटलिपुत्रमा आएका थिए ।

त्यस समय अट्टक नगरका दसम गृहपति कुक्कुटाराम बस्ने कोही एकजना भिक्षुकहाँ गए । त्यहाँ पुगी वहाँ भिक्षुलाई यसरी भन्यो— “भन्ते ! अहिले आनन्द भन्ते कहाँ हुनुहुन्छ ? भन्ते ! मैले वहाँ आयुष्मान आनन्दको दर्शन गर्न चाहन्छु । “गृहपति ! आयुष्मान आनन्द वेसालिस्थित बेलुव गाउँमा बस्नुहुन्छ ।”

अनि अट्टक नगरवासी दसम गृहपतिले पाटलिपुत्तमा गर्नुपर्ने काम गरेपछि जहाँ वेसालिस्थित वेलुव गाउँ थियो त्यहाँ गए । त्यहाँ पुगी आयुष्मान आनन्दलाई अभिवादन गरी एक ठाउँमा बसे । एक ठाउँमा बसेपछि अट्टक नगरवासी दसम गृहपतिले आयुष्मान आनन्दलाई यसरी भने- “भन्ते ! आनन्द ! के वहाँ भगवान अर्हत सम्यकसम्बुद्धले जानेर, देखेर कुनै यस्तो एक धर्म भन्नुभएको छ, यदि भिक्षुले अप्रमादपूर्वक आलस्यरहित भई पालन गरे उसको अविमुक्त चित्त विमुक्त हुन्छ, क्षीण नभएको आश्रव क्षीण हुन्छ अनि अप्राप्त अनुत्तर योगक्षम प्राप्त हुन्छ ?” “गृहपति ! वहाँ भगवान अर्हत सम्यकसम्बुद्धले जानेर, देखेर कुनै यस्तो एक धर्म भन्नुभएको छ, जसको यदि भिक्षुले अप्रमादपूर्वक आलस्यरहित भई पालन गरेमा उसको अविमुक्त चित्त विमुक्त हुन्छ, क्षीण नभएको आश्रव क्षीण हुन्छ अनि अप्राप्त अनुत्तर योगक्षम प्राप्त हुन्छ ।”

“भन्ते आनन्द ! वहाँ भगवान अर्हत सम्यकसम्बुद्धले जानेर, देखेर कुन यस्तो एक धर्म भन्नुभएको छ, यदि भिक्षुले अप्रमादपूर्वक आलस्यरहित भई पालन गरेमा उसको अविमुक्त चित्त विमुक्त हुन्छ, क्षीण नभएको आश्रव क्षीण हुन्छ अनि अप्राप्त अनुत्तर योगक्षम प्राप्त हुन्छ ?” “गृहपति ! यहाँ भिक्षु कामरहित भई, अकुशल धर्मबाट अलग भई सवितर्क, सविचार, प्रीति, सुख र एकान्तवासद्वारा उत्पन्न प्रथम ध्यान लाभ गरी विहर्दछ । उसले प्रत्यवेक्षण गर्छ- यो ध्यान पनि अभिसंस्कृत हो, चित्तज हो । ‘जेजति यी अभिसंस्कृत र अभिचेतसिक हुन, ती अनित्य तथा निरोध धर्म हुन् भनी जानेको हुन्छ । ऊ त्यसमा स्थित भई आश्रव क्षय गर्छ । यदि आश्रव क्षय गर्न नसके, त्यसैमा धर्म रागी भई, त्यही धर्ममा आनन्दित भई पाँचप्रकारको संयोजन नाश गरी ओपपातिक हुन्छ अर्थात् अयोनिज देवयोनिमा उत्पन्न भई त्यहीबाटै परिनिर्वाण हुन्छ त्यसलोकबाट यहाँ नफर्किने हुन्छ । यो पनि गृहपति ! वहाँ भगवान अर्हत सम्यकसम्बुद्धले जानेर, देखेर यस्तो एक धर्म भन्नुभएको छ, यदि भिक्षुले अप्रमादपूर्वक आलस्यरहित भई पालन गरेमा उसको अविमुक्त चित्त विमुक्त हुन्छ, क्षीण नभएको आश्रव क्षीण हुन्छ अनि अप्राप्त अनुत्तर योगक्षम प्राप्त हुन्छ ।

“अनि अर्को, गृहपति ! वितर्क र विचार उपशान्त गरी भित्री सम्प्रसादन चेतनाले एकाग्र गरी अविचरक अविचार समाधिबाट प्राप्त द्वितीय ध्यान लाभ... भिक्षु प्रीतिबाट पनि विराग भई उपेक्षक भई विहर्दछ, स्मृतिवान, सम्प्रजन्म भई सुखद्वारा शरीरमा प्रतिसवेदित हुन्छ, जुन कि, आर्यहरूले त्यसलाई प्रकाशित गर्दछन्- ‘स्मृतिवान, उपेक्षावान सुखविहारी भनी तृतीय ध्यान लाभ... सुख प्रहाण गरी, दुःख पनि प्रहाण गरी, पूर्व नै सौमनस्य र दौर्मनस्यलाई प्रहाण गरी, अदुःख- असुख, उपेक्षा र स्मृति परिशुद्ध भई चतुर्थ ध्यान लाभ गरी विहर्दछ । उसले प्रत्यवेक्षण

गर्छ- यो ध्यान पनि अभिसंस्कृत र चित्तज हो । 'जेजति यी अभिसंस्कृत र अभिचेतसिक हुन्, ती अनित्य र निरोध धर्म हुन् भनी जानेको हुन्छ । ॐ त्यसमा स्थित भई आश्रव क्षय गर्छ । यदि आश्रव क्षय गर्न नसके, त्यही धर्ममा रागी र आनन्दित भई पाँचप्रकारको संयोजन नाश गरी ओपपातिक हुन्छ अर्थात अयोनिज देवयोनिमा उत्पन्न भई त्यहीबाटै परिनिर्वाण हुन्छ अर्थात त्यसलोकबाट यहाँ नफर्किने हुन्छ । यो पनि गृहपति ! वहाँ भगवान अर्हत सम्यकसम्बुद्धले जानेर, देखेर यस्तो एक धर्म भन्नुभएको छ, यदि भिक्षुले अप्रमादी र आलस्यरहित भई पालन गरे उसको अविमुक्त चित्त विमुक्त हुन्छ, क्षीण नभएको आश्रव क्षीण हुन्छ अनि अप्राप्त अनुत्तर योगक्षम प्राप्त हुन्छ ।

“अनि अर्को, गृहपति ! भिक्षुले एक दिशालाई मैत्री युक्त चित्तद्वारा फिजाई बस्दछ, त्यसरी नै दोस्रो, त्यसरी नै तेस्रो अनि चौथो पनि । यसरी नै माथि, तल, तेर्सो, सर्वत्र, समस्तलोक तथा कुनै पनि लोक बाँकी नरहने गरी एक दिशालाई मैत्रीयुक्त चित्तद्वारा विशाल, धेरै ठूलो, असीम, अवैर तथा द्वेषरहित चित्तद्वारा फिजाई बस्दछ । उसले प्रत्यवेक्षण गर्छ- यो ध्यान पनि अभिसंस्कृत र चित्तज हो । 'जेजति अभिसंस्कृत र अभिचेतसिक हुन्, ती अनित्य र निरोध धर्म हुन् भनी जानेको हुन्छ । ॐ त्यसमा स्थित भई आश्रव क्षय गर्छ । यदि आश्रव क्षय गर्न नसकेमा, त्यही धर्ममा रागी र आनन्दित भई पाँचप्रकारको संयोजन नाश गरी ओपपातिक हुन्छ अर्थात अयोनिज देवयोनिमा उत्पन्न भई त्यहीबाटै परिनिर्वाण हुन्छ अर्थात त्यसलोकबाट यहाँ नफर्किने हुन्छ । यो पनि गृहपति ! वहाँ भगवान अर्हत सम्यकसम्बुद्धले जानेर देखेर... अप्राप्त अनुत्तर योगक्षम प्राप्त हुन्छ ।

“अनि अर्को, गृहपति ! भिक्षुले एक दिशालाई करुणायुक्त चित्तद्वारा... मुदितायुक्त चित्तद्वारा... उपेक्षायुक्त चित्तद्वारा फिजाई बस्दछ, त्यसरी नै दोस्रो, त्यसरी नै तेस्रो अनि चौथो पनि । यसरी नै माथि, तल, तेर्सो, सर्वत्र, समस्तलोक तथा कुनै पनि लोक बाँकी नरहने गरी एक दिशालाई करुणायुक्त चित्तद्वारा फिजाई विशाल, धेरै ठूलो, असीम, अवैर तथा द्वेषरहित चित्तद्वारा फिजाई बस्दछ । उसले प्रत्यवेक्षण गर्छ- यो ध्यान पनि अभिसंस्कृत र चित्तज हो । 'जेजति यो अभिसंस्कृत र अभिचेतसिक हुन्, ती अनित्य र निरोध धर्म हुन् भनी जानेको हुन्छ । ॐ त्यसमा स्थित भई आश्रव क्षय गर्छ । यदि आश्रव क्षय गर्न नसके, त्यही धर्ममा रागी र आनन्दित भई पाँचप्रकारको संयोजन नाश गरी ओपपातिक हुन्छ अर्थात अयोनिज देवयोनिमा उत्पन्न भई त्यहीबाटै परिनिर्वाण हुन्छ । त्यसलोकबाट यहाँ नफर्किने हुन्छ । यो पनि गृहपति ! वहाँ भगवान अर्हत सम्यकसम्बुद्धले जानेर, देखेर... अप्राप्त अनुत्तर योगक्षम प्राप्त हुन्छ ।

“अनि अर्को, गृहपति ! भिक्षुले सबै रूपसंज्ञालाई समतिक्रम गरी प्रतिघसंज्ञालाई अस्त गरी नानात्वसंज्ञा मनबाट निकालेर ‘आकाश अनन्त हो’ भनी आकासानञ्चायतन लाभ गरी बस्दछ । उसले प्रत्यवेक्षण गर्छ— यो ध्यान पनि अभिसंस्कृत र चित्तज हो । ‘जेजति अभिसंस्कृत र अभिचेतसिक हुन्, ती अनित्य र निरोध धर्म हुन् भनी जानेको हुन्छ । ऊ त्यसमा स्थित भई आश्रव क्षय गर्छ । यदि आश्रव क्षय गर्न नसकेमा, त्यही धर्ममा रागी र आनन्दित भई पाचप्रकारको संयोजन नाश गरी ओपपातिक अर्थात् अयोनिज देवयोनिमा उत्पन्न भई त्यहीबाटै परिनिर्वाण हुन्छ । त्यसलोकबाट यहाँ नफर्किने हुन्छ । यो पनि गृहपति ! वहाँ भगवान अर्हत सम्यकसम्बुद्धले जानेर, देखेर... अप्राप्त अनुत्तर योगक्षम प्राप्त हुन्छ ।

“अनि फेरि अर्को, गृहपति ! भिक्षुले सबै आकासानञ्चायतन समतिक्रम गरी ‘विञ्जान’ अनन्त हो’ भनी विञ्जानञ्चायतन लाभ गरी बस्दछ.. सबै विञ्जानञ्चायतन समतिक्रम गरी ‘केही पनि छैन’ भनी आकिञ्चञ्चायतन लाभ गरी बस्दछ । उसले प्रत्यवेक्षण गर्छ— यो ध्यान पनि अभिसंस्कृत र चित्तज हो । ‘जेजति अभिसंस्कृत र अभिचेतसिक हुन्, ती अनित्य र निरोध धर्म हुन् भनी जानेको हुन्छ । ऊ त्यसमा स्थित भई आश्रव क्षय गर्छ । यदि आश्रव क्षय गर्न नसके त्यही धर्ममा रागी र आनन्दित भई पाँचप्रकारको संयोजन नाश गरी ओपपातिक अर्थात् अयोनिज देवयोनिमा उत्पन्न भई त्यहीबाटै परिनिर्वाण हुन्छ । त्यसलोकबाट यहाँ नफर्किने हुन्छ । गृहपति ! यो पनि वहाँ भगवान अर्हत सम्यकसम्बुद्धले जानेर देखेर... अप्राप्त अनुत्तर योगक्षम प्राप्त हुन्छ ।

यसरी भन्नुभएपछि अट्टक नगरका दसम गृहपतिले आयुष्मान आनन्दलाई यसरी भन्यो— “जस्तै कि, भन्ते आनन्द ! कोही एकजना मान्छेले एउटा धनको घडा खोज्दा उसले एकैचोटि एघारवटा धनको घडा पाए भैं, भन्ते आनन्द ! मैले एउटा अमृत द्वारको खोजिमा लाग्दा एकैसाथ आचरण गर्नको निम्ति एघारवटा अमृत द्वार प्राप्त गरें । जस्तै कि, भन्ते ! कसैको एघारवटा द्वार भएको घर हुन्छ, ऊ त्यस घरमा आगो लाग्दा सुरक्षाको निम्ति बाहिर निस्कन पर्दा कुनै पनि द्वारबाट निस्कन सकिन्छ । त्यसै गरी, भन्ते ! यी एघार अमृतमय द्वारबाट कुनै एक द्वारबाट मैले आफ्नो कल्याण गर्न सक्छु । भन्ते ! अन्य तैथिकहरूले आचार्यलाई दिनको निम्ति आचार्य धन खोजि रहन्छन् । किन मैले आयुष्मान आनन्दलाई पूजा नगरौं !

“अनि त अट्टक नगरका दसम गृहपतिले वेसालिस्थित पाटलिपुत्तका भिक्षुसंघ भेला गराई प्रणीत खाद्य तथा भोजन आफ्नै हातले पस्केर दान दिइकन सन्तुष्ट भए । प्रत्येक भिक्षुलाई एक एकजोडी गरी दोशन्ला ओढाए अनि

आयुष्मान आनन्दलाई त्रि-चीवरले । आयुष्मान आनन्दलाई पाँचशयवटा विहार बनाई दिए ।

७. गोपालसुत्त

१७. “भिक्षुहो ! एघार अङ्गद्वारा सम्पन्न नभई गोठालोले गाई-वस्तु चराउन अयोग्य हुन्छ अनि उन्नति गर्दैन । ती एघार के के हुन् ? भिक्षुहो ! यहाँ गोठालो रूपलाई जानेको हुँदैन । लक्षण कुशल हुँदैन । भिङ्गादि धपाउँदैन । घाऊ छोप्दैन । धूवाँ लाउँदैन । तीर्थ जानेको हुँदैन । पिउन जानेको हुँदैन । मार्ग जानेको हुँदैन । गोचर जानेको हुँदैन । बाछ्या वा बाछ्छीलाई दूध बाँकी नराखी सबै दुहुन्छ । समुहको पिता तथा समुहका नायक साँढेलाई विशेष आदर वा पूजा गर्दैन । भिक्षुहो ! यी नै एघार अङ्गद्वारा सम्पन्न नहुने गोठालाले गाई-वस्तु चराउन अयोग्य हुन्छ तथा उन्नति गर्न सक्दैन ।

“यसरी नै भिक्षुहो ! एघार अङ्गद्वारा सम्पन्न नभएका भिक्षुले यस धर्म विनयमा वृद्धि, उन्नति तथा विकृष्टु गर्न सक्दैन । ती एघार के के हुन् ? भिक्षुहो ! यहाँ भिक्षुले रूपलाई जानेको हुँदैन । लक्षण कुशल हुँदैन । भिङ्गादि धपाउँदैन । घाऊ छोप्दैन । धूवाँ लाउँदैन । तीर्थ जानेको हुँदैन । पिउन जानेको हुँदैन । मार्ग जानेको हुँदैन । गोचर जानेको हुँदैन । बाछ्या वा बाछ्छीलाई दूध बाँकी नराखी सबै दुहुन्छ । जो ती भिक्षु वृद्ध, चिरकालदेखि प्रव्रजित भएका संघ-पिता, संघ-नायकलाई विशेष आदर वा पूजा गर्दैन । भिक्षुहो ! यी नै एघार अङ्गद्वारा सम्पन्न नहुने भिक्षुले यस धर्म विनयमा वृद्धि, उन्नति तथा विकास गर्न सक्दैन ।

“भिक्षुहो ! भिक्षुले कस्तो रूपलाई जानेको हुँदैन ? भिक्षुहो ! यहाँ भिक्षुले जेजति रूप हुन् ‘चार महाभूत तथा चार महाभूतद्वारा उत्पन्न हुन्’ भनी यथार्थता जानेको हुँदैन । भिक्षुहो ! भिक्षुले यस्तो रूपलाई जानेको हुँदैन ।

“भिक्षुहो ! भिक्षुले कस्तो लक्षण जानेको हुँदैन ? भिक्षुहो ! यहाँ भिक्षुले कर्मको लक्षणले मूर्ख र कर्मको लक्षणले पण्डितको परिचय हुन्छ’ भनी यथार्थता जानेको हुँदैन । भिक्षुहो ! भिक्षुले यस्तो लक्षण जानेको हुँदैन ।

“भिक्षुहो ! भिक्षुले कस्तो भिङ्गा धपाउँदैन ? भिक्षुहो ! यहाँ भिक्षुले उत्पन्न कामवितर्क स्वीकार्छ, त्याग्दैन, हटाउँदैन, टाढा राख्दैन अनि फेरि उत्पन्न नहुने गरी राख्दैन । उत्पन्न द्वेषवितर्क... उत्पन्न विहिंसावितर्क... उत्पन्न पापमय

अकुशलधर्म, स्वीकार्छ, त्याग्दैन, हटाउँदैन, टाढा राख्दैन अनि फेरि उत्पन्न नहुने गरी राख्दैन । भिक्षुहो ! भिक्षुले यस्तो भिङ्गा धपाउँदैन ।

“भिक्षुहो ! भिक्षुले कस्तो घाऊ छोप्दैन ? भिक्षुहो ! यहाँ भिक्षुले चक्षुले रूप हेरी निमित्त र अनुव्यञ्जन ग्रहण गर्छ । चक्षु ईन्द्रिय असंयमित भई विचरण गर्दा तथा यी कारणले गर्दा लोभ-द्वेषरूपी पापमय अकुशल धर्मको वासस्थान हुन्छ । त्यसलाई संयमित गर्नतिर लाग्दैन । चक्षुइन्द्रियलाई काबुमा राख्दैन तथा चक्षुइन्द्रिय संयमित हुँदैन । श्रोतले शब्द सुनी... घ्राणले गन्ध सुँधी... जिह्वाले रसास्वाद लिई... कायले स्पर्श गरी... मनले मनको विषय ग्रहण गरी त्यसको निमित्त र अनुव्यञ्जन ग्रहण गर्छ । मनेन्द्रिय असंयमित भई विचरण गर्दा तथा यी कारणले गर्दा लोभ-द्वेषरूपी पापमय अकुशल धर्मको वासस्थान हुन्छ । “भिक्षुहो ! भिक्षुले यस्तो घाऊ छोप्दैन ।

“भिक्षुहो ! भिक्षुले कस्तो धूवाँ लाउँदैन ? भिक्षुहो ! यहाँ भिक्षुले जुन सुनेको हो, जुन पाठ गरिएको धर्म हो त्यसलाई अरू समक्ष विस्तृत व्याख्या गरी देशना गर्दैन । भिक्षुहो ! भिक्षुले यस्तो धूवाँ लाउँदैन ।

“भिक्षुहो ! भिक्षुले कस्तो तिर्थ जानेको हुँदैन ? भिक्षुहो ! यहाँ भिक्षु बहुश्रुत हुन्छ, आगमक थाहा हुन्छ, धर्मधर हुन्छ, विनयधर हुन्छ, अभिधर्म धारण गर्ने हुन्छ, उसकहाँ समय समयमा गई न त सोध्ने गर्छ तथा न त प्रश्न गर्छ- भन्ते ! यसको अर्थ के हो ? ती आयुष्मानले उसको निमित्त जुन छोपेको हुन्छ त्यसलाई उघारेर देखाउँदैन, अस्पष्टलाई स्पष्ट गरिदिँदैन । धर्मको विषयमा जुन नानाप्रकारको संदिग्ध स्थल हो त्यस विषयमा उसको संदिग्ध निवारण गरिदिँदैन । भिक्षुहो ! भिक्षुले यस्तो तिर्थ जानेको हुँदैन ।

“भिक्षुहो ! भिक्षुले कस्तो पिउन जानेको हुँदैन ? भिक्षुहो ! यहाँ भिक्षुले तथागतद्वारा प्रवर्तित धर्मविनय देशना हुँदा न अर्थ बुभनसक्छ, न धर्म बुभनसक्छ अनि न धर्मलाभी भई प्रमुदित हुनसक्छ । भिक्षुहो ! भिक्षुले यस्तो पिउन जानेको हुँदैन ।

“भिक्षुहो ! भिक्षुले कस्तो मार्ग जानेको हुँदैन ? भिक्षुहो ! यहाँ भिक्षुले आर्य अष्टाङ्गिकमार्गलाई यथार्थसहित जानेको हुँदैन । “भिक्षुहो ! भिक्षुले यस्तो मार्ग जानेको हुँदैन ?

“भिक्षुहो ! भिक्षुले कस्तो गोचर जानेको हुँदैन ? यहाँ भिक्षुले चार स्मृति-

प्रस्थानको यथार्थता जानेको हुँदैन । भिक्षुहो ! भिक्षुले यस्तो गोचर जानेको हुँदैन ।

“भिक्षुहो ! भिक्षुले कसरी सबै दूध दुहुने हुन्छ ? यहाँ भिक्षुको निमित्त श्रद्धावान गृहस्थले चीवर-पिण्डपात-शयनासन-ग्लानप्रत्यय भैषज्य-परिष्कारादि राखिदिन्छ । त्यहाँ भिक्षुले लिने मात्रा जानेको हुँदैन । भिक्षुहो ! भिक्षुले यसरी सबै दुहुने हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! कसरी भिक्षुले जो ती भिक्षु वृद्ध, चिरकालदेखिका प्रव्रजित, संघपिता तथा संघ-नायकलाई विशेष आदर वा पूजा गर्दैन ? भिक्षुहो ! यहाँ भिक्षुले जो ती भिक्षु वृद्ध, चिरकालदेखिका प्रव्रजित संघ-पिता तथा संघ-नायक हो, उसप्रति शरीरद्वारा प्रकट तथा अप्रकटरूपले मैत्रीपूर्वक राम्रो आचरण गर्दैन । वचनद्वारा... मनद्वारा प्रकट तथा अप्रकटरूपले राम्रो आचरण गर्दैन । भिक्षुहो ! भिक्षुले यसरी जो ती भिक्षु वृद्ध, चिरकालदेखिका प्रव्रजित संघपिता तथा संघ-नायकलाई विशेष आदर वा पूजा गर्दैन ।

“भिक्षुहो ! यी नै एघार अङ्गद्वारा सम्पन्न नहुने भिक्षुले यो धर्मविनयमा वृद्धि, उन्नति तथा विकास गर्न सक्दैन ।

“भिक्षुहो ! एघार अङ्गद्वारा सम्पन्न गोठालाले गाई-वस्तु चराउन योग्य हुन्छ तथा विकास गर्न सक्छ । ती एघार के के हुन् ? भिक्षुहो ! यहाँ गोठालाले रूपलाई जानेको हुन्छ । लक्षण कुशल हुन्छ । भिङ्गादि घपाउँछ । घाऊ छोपिदिन्छ । धुवाँ लगाउँछ । तीर्थ जानेको हुन्छ । पिउन जानेको हुन्छ । मार्ग जानेको हुन्छ । गोचर जानेको हुन्छ । बाछ्छ वा बाछ्छीको निमित्त दूध बाँकी राखी दुहुन्छ । समूहको पिता तथा समूहका नायक सँढिलाई विशेष आदर वा पूजा गर्छ । भिक्षुहो ! यी नै एघार अङ्गद्वारा सम्पन्न गोठालाले गाई-वस्तु चराउन योग्य छ तथा विकास गर्न सक्छ ।

“यसरी नै भिक्षुहो ! एघार अङ्गद्वारा सम्पन्न भिक्षुले यो धर्मविनयमा वृद्धि, उन्नति तथा विकास गर्न सक्छ । ती एघार के के हुन् ? भिक्षुहो ! यहाँ भिक्षुले रूपलाई जानेको हुन्छ । लक्षण कुशल हुन्छ । भिङ्गादि घपाउँछ । घाऊ छोपिदिन्छ । धुवाँ लगाउने हुन्छ । तीर्थ जानेको हुन्छ । पिउन जानेको हुन्छ । मार्ग जानेको हुन्छ । गोचर जानेको हुन्छ । बाछ्छ वा बाछ्छीलाई दूध बाँकी राखी दुहुन्छ । जो ती भिक्षु वृद्ध, चिरकालदेखि प्रव्रजित संघ-पिता, संघ-नायकलाई विशेष आदर वा पूजा गर्छ । भिक्षुहो ! यी नै एघार अङ्गद्वारा सम्पन्न भिक्षुले यस धर्म विनयमा वृद्धि, उन्नति तथा विकास गर्न सक्छ ।

“भिक्षुहो ! भिक्षुले कस्तो रूपलाई जानेको हुन्छ ? भिक्षुहो ! यहाँ भिक्षुले जेजति रूप छन् ‘चार महाभूत तथा चार महाभूतद्वारा उत्पन्न भएका हुन्’ भनी यथार्थसहित जानेको हुन्छ । भिक्षुहो ! भिक्षुले यस्तो रूपलाई जानेको हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! भिक्षुले कस्तो लक्षण जानेको हुन्छ ? भिक्षुहो ! यहाँ भिक्षुले कर्मको लक्षणले मूर्ख र कर्मको लक्षणले पण्डितको परिचय हुन्छ’ भनी यथार्थसहित जानेको हुन्छ । भिक्षुहो ! भिक्षुले यस्तो लक्षण जानेको हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! भिक्षुले कस्तो फिंगा धपाउँछ ? भिक्षुहो ! यहाँ भिक्षुले उत्पन्न कामवितर्क स्वीकार्दैन, त्याग्छ, हटाउँछ, टाढा राख्छ अनि फेरि उत्पन्न नहुने गरी राख्छ । उत्पन्न द्वेषवितर्क... उत्पन्न विहिंसावितर्क... उत्पन्न पापमय अकुशल धर्म स्वीकार्दैन, त्याग्छ, हटाउँछ, टाढा राख्छ अनि फेरि उत्पन्न नहुने गरी राख्छ । भिक्षुहो ! भिक्षुले यस्तो फिंगा धपाउँछ ।

“भिक्षुहो ! भिक्षुले कस्तो घाऊ छोप्छ ? भिक्षुहो ! यहाँ भिक्षुले चक्षुले रूप हेरी निमित्त र अनुव्यञ्जन ग्रहण गर्दैन । चक्षु ईन्द्रिय संयमित भई विचरण गर्दा तथा यो कारणले गर्दा लोभ-द्वेषरूपी पापमय अकुशल धर्मको थलो बनाउँदैन । त्यसलाई संयमित गर्छ । चक्षुईन्द्रियलाई काबुमा राख्छ तथा चक्षुईन्द्रिय संयमित हुन्छ । श्रोतले शब्द सुनी... घ्राणले गन्ध सूँधी... जिह्वाले रसास्वाद लिई... कायले स्पर्श गरी... मनले मनको विषय ग्रहण गरी त्यसको निमित्त र अनुव्यञ्जन ग्रहण गर्दैन । मनेन्द्रिय संयमित भई विचरण गर्दा तथा यो कारणले गर्दा लोभ-द्वेषरूपी पापमय अकुशल धर्मको थलो बनाउँदैन । भिक्षुहो ! भिक्षुले यस्तो घाऊ छोप्छ ।

“भिक्षुहो ! भिक्षुले कस्तो धूवाँ लाउँछ ? भिक्षुहो ! यहाँ भिक्षुले जुन सुनेको हो, जुन पाठ गरिएको धर्म हो त्यसलाई अरू समक्ष विस्तृत व्याख्या गरी देशना गर्छ । भिक्षुहो ! भिक्षुले यस्तो धूवाँ लाउँछ ।

“भिक्षुहो ! भिक्षुले कस्तो तीर्थ जानेको हुन्छ ? भिक्षुहो ! यहाँ भिक्षु बहुश्रुत हुन्छ, आगमक थाहा हुन्छ, धर्मघर हुन्छ, विनयघर हुन्छ, अभिधर्मको धारण गर्छ, उसकहाँ समय समयमा गई सोच्ने तथा प्रश्न गर्छ— भन्ते ! यसको अर्थ के हो ? ती आयुष्मानले उसको निमित्त जुन छोपेको हुन्छ त्यसलाई उघारेर देखाउँछ, अस्पष्टलाई स्पष्ट गरिदिन्छ । धर्म विषयमा जुन नानाप्रकारको संदिग्ध स्थल हो, उसको संदिग्ध निवारण गरिदिन्छ । भिक्षुहो ! भिक्षुले यस्तो तीर्थ जानेको हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! भिक्षुले कस्तो पिउन जानेको हुन्छ ? भिक्षुहो ! यहाँ भिक्षुले तथागतद्वारा प्रवर्तित धर्मविनय देशनाको अर्थ बुझ्छ, धर्म बुझ्छ अनि धर्मलाभी भई प्रमुदित हुन्छ । भिक्षुहो ! भिक्षुले यस्तो पिउन जानेको हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! भिक्षुले कस्तो मार्ग जानेको हुन्छ ? भिक्षुहो ! यहाँ भिक्षुले आर्य अष्टाङ्गिकमार्ग यथार्थसहित जानेको हुन्छ । “भिक्षुहो ! भिक्षुले यस्तो मार्ग जानेको हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! भिक्षुले कस्तो गोचर जानेको हुन्छ ? यहाँ भिक्षुले चार स्मृति-प्रस्थान यथार्थसहित जानेको हुन्छ । भिक्षुहो ! भिक्षुले यस्तो गोचर जानेको हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! भिक्षुले कसरी सबै दुहुँदैन ? यहाँ भिक्षुको निमित्त श्रद्धावान गृहस्थले चीवर-पिण्डपात-शयनासन-ग्लानप्रत्यय भैषज्य-परिष्कारादि राखिदिन्छ । त्यहाँ भिक्षुले लिनको निमित्त मात्रा जानेको हुन्छ । भिक्षुहो ! भिक्षुले यसरी सबै नदुहुने हुन्छ ।

“भिक्षुहो ! कसरी भिक्षुले जो ती भिक्षु वृद्ध, चिरकालदेखिका प्रव्रजित संघ-पिता तथा संघ-नायकलाई विशेष आदर वा पूजा गर्छ । भिक्षुहो ! यहाँ भिक्षुले जो ती भिक्षु वृद्ध, चिरकालदेखिका प्रव्रजित संघ-पिता तथा संघ-नायक हो, उसप्रति शरीरद्वारा प्रकट तथा अप्रकटरूपले मैत्रीपूर्वक राम्रो आचरण गर्छ । वचनद्वारा... मनद्वारा प्रकट तथा अप्रकटरूपले राम्रो आचरण गर्छ । भिक्षुहो ! भिक्षुले यसरी जो ती भिक्षु वृद्ध, चिरकालदेखिका प्रव्रजित संघपिता तथा संघ-नायकलाई विशेष आदर वा पूजा गर्छ ।

“भिक्षुहो ! यी नै एघार अङ्गद्वारा सम्पन्न गोठालाले गाई-वस्तु चराउन योग्य हुन्छ अनि उन्नति गर्छ ।”

८. पठमसमाधिसुत्तं

७. त्यस समय धेरै भिक्षुहरू जहाँ भगवान हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ गए । त्यहाँ पुगी भगवानलाई अभिवादन गरी एक ठाउँमा बसे । एक ठाउँमा बसेपछि ती भिक्षुहरूले भगवानलाई यसरी भने—

“भन्ते ! भिक्षुले यस्तो समाधि (चित्त एकाग्रता) लाभ गर्न सक्छ, जब कि, न पृथ्वीप्रति पृथ्वी संज्ञा हुन्छ, न जलप्रति जल संज्ञा हुन्छ, न अग्निप्रति अग्नि संज्ञा

हुन्छ, न वायुप्रति वायु संज्ञा हुन्छ, न आकासानञ्चायतनप्रति आकासानञ्चायतन संज्ञा हुन्छ, न विञ्जानञ्चायतनप्रति विञ्जानञ्चायतन संज्ञा हुन्छ, न आकिञ्चञ्चायतनप्रति आकिञ्चञ्चायतन संज्ञा हुन्छ, न नेवसञ्जानासञ्चायतन प्रति नेवसञ्जानासञ्चायतन संज्ञा हुन्छ, न यसलोकप्रति यसलोकको संज्ञा हुन्छ, न परलोकप्रति परलोकको संज्ञा हुन्छ, जेजति देखे-सुने-सुँघे-चाखे-छोए-बुझे-पाए-खोजे अनि जुन मनद्वारा विचार गरे, त्यस बारे संज्ञा हुँदैन; तै पनि के संज्ञा हुन्छ ?”

“हुन्छ, भिक्षुहो ! यहाँ भिक्षुले यस्तो समाधि लाभ गर्न सक्छ जब कि, उसँग न पृथ्वीप्रति पृथ्वी संज्ञा हुन्छ... जेजति देखे-सुने-सुँघे-चाखे-छोए-बुझे-पाए-खोजे अनि जुन मनद्वारा विचार गरे, त्यस बारे संज्ञा हुँदैन, तै पनि संज्ञा हुन्छ ।”

“भन्ते ! जब कि, ऊसँग न पृथ्वीप्रति पृथ्वी संज्ञा हुन्छ... जेजति देखे-सुने-सुँघे-चाखे-छोए-बुझे-पाए-खोजे अनि जुन मनद्वारा विचार गरे, त्यस बारे संज्ञा हुँदैन; तै पनि कसरी संज्ञा हुन्छ ?”

“यहाँ, भिक्षुहो ! भिक्षुसँग यस्तो— ‘यही नै शान्ति र प्रणीत हो, जुन यो समस्त संस्कार शमन, समस्त उपाधि परित्याग, तृष्णाक्षय, वैराग्य, निरोध र निर्वाण’, भन्ने संज्ञा हुन्छ । यसरी, आनन्द ! भिक्षुले यस्तो समाधि लाभ गर्न सक्छ, जब कि न पृथ्वीप्रति पृथ्वी संज्ञा हुन्छ, न जलप्रति जल संज्ञा हुन्छ, न अग्निप्रति अग्नि संज्ञा हुन्छ, न वायुप्रति वायु संज्ञा हुन्छ, न आकासानञ्चायतनप्रति आकासानञ्चायतन संज्ञा हुन्छ, न विञ्जानञ्चायतनप्रति विञ्जानञ्चायतन संज्ञा हुन्छ, न आकिञ्चञ्चायतनप्रति आकिञ्चञ्चायतन संज्ञा हुन्छ, न नेवसञ्जानासञ्चायतनप्रति नेवसञ्जानासञ्चायतन संज्ञा हुन्छ, न यसलोकप्रति यसलोकको संज्ञा हुन्छ, न परलोकप्रति परलोकको संज्ञा हुन्छ, जेजति देखे-सुने-सुँघे-चाखे-छोए-बुझे-पाए-खोजे अनि जुन मनद्वारा विचार गरे, त्यस बारे संज्ञा हुँदैन; तैपनि संज्ञा हुन्छ ।”

९. दुतियसमाधिसुत्तं

१९. त्यस समय भगवानले भिक्षुहरूलाई सम्बोधन गर्नुभयो— “भिक्षुहो !” “भदन्त !” भनी ती भिक्षुहरूले भगवानलाई प्रत्युत्तर दिए । भगवानले यसरी भन्नुभयो—

“भिक्षुहो ! भिक्षुले यस्तो समाधि लाभ गर्न सक्छ जब कि, न पृथ्वीप्रति पृथ्वी संज्ञा हुन्छ, न जलप्रति जल संज्ञा हुन्छ... न आकिञ्चञ्चायतनप्रति आकिञ्च-

ञ्जायतन संज्ञा हुन्छ, न नेवसञ्जानासञ्जायतनप्रति नेवसञ्जानासञ्जायतन संज्ञा हुन्छ, न यसलोकप्रति यसलोकको संज्ञा हुन्छ, न परलोकप्रति परलोकको संज्ञा हुन्छ, जेजति देखे-सुने-सुँधे-चाखे-छोए-बुझे-पाए-खोजे अनि जुन मनद्वारा विचार गरे, त्यस बारे संज्ञा हुँदैन; तै पनि के संज्ञा हुन्छ ?" राम्रो निमित्त भगवान नै मूल हुनुहुन्छ, भगवान नै धर्मको मार्ग दर्शक हुनुहुन्छ अनि भगवानकै हामी शरणमा छौं । राम्रो हुन्छ, भन्ते ! भगवानबाटै यस कथनको अर्थ प्रकट गर्नु भएमा, भगवानबाट सुनेर भिक्षुहरूले धारण गर्नेछन् ।"

"त्यसोभए भिक्षुहो ! सुन, राम्रोसित मनमा धारण गर्नु; भन्नेछु ।" "हवस्, भन्ते !" भनी ती भिक्षुहरूले भगवानलाई प्रत्युत्तर दिए । भगवानले यसरी भन्नुभयो-

"भिक्षुहो ! भिक्षुले यस्तो समाधि लाभ गर्न सक्छ जब कि, उसँग न पृथ्वीप्रति पृथ्वी संज्ञा हुन्छ... जेजति देखे-सुने-सुँधे-चाखे-छोए-बुझे-पाए-खोजे अनि जुन मनद्वारा विचार गरे; त्यस बारे संज्ञा हुँदैन; तै पनि संज्ञा हुन्छ ।"

"भन्ते ! कसरी भिक्षुले त्यस्तो समाधि लाभ गर्न सक्छ जब कि, न पृथ्वीप्रति पृथ्वीको संज्ञा हुन्छ... जेजति देखे-सुने-सुँधे-चाखे-छोए-बुझे-पाए-खोजे अनि जुन मनद्वारा विचार गरे, त्यस बारे संज्ञा हुँदैन; तै पनि संज्ञा हुन्छ ?"

"यहाँ, भिक्षुहो ! भिक्षुसँग यस्तो- 'यही नै शान्ति र प्रणीत हो, जुन यो समस्त संस्कार शमन, समस्त उपाधि परित्याग, तृष्णाक्षय, वैराग्य, निरोध र निर्वाण', भन्ने संज्ञा हुन्छ । यसरी, भिक्षुहो ! भिक्षुले यस्तो समाधि लाभ गर्न सक्छ, जब कि, न पृथ्वीप्रति पृथ्वी संज्ञा हुन्छ, न जलप्रति जल संज्ञा हुन्छ, न अग्निप्रति अग्नि संज्ञा हुन्छ, न वायुप्रति वायु संज्ञा हुन्छ, न आकासानञ्जायतनप्रति आकासानञ्जायतन संज्ञा हुन्छ, न विञ्जानञ्जायतनप्रति विञ्जानञ्जायतन संज्ञा हुन्छ, न आकिञ्चञ्जायतनप्रति आकिञ्चञ्जायतन संज्ञा हुन्छ, न नेवसञ्जानास-ञ्जायतनप्रति नेवसञ्जानासञ्जायतन संज्ञा हुन्छ, न यसलोकप्रति यसलोकको संज्ञा हुन्छ, न परलोकप्रति परलोकको संज्ञा हुन्छ, जेजति देखे-सुने-सुँधे-चाखे-छोए-बुझे-पाए-खोजे अनि जुन मनद्वारा विचार गरे, त्यस बारे संज्ञा हुँदैन; तैपनि संज्ञा हुन्छ ।"

१०. ततियसमाधिसुत्तं

२०. त्यस समय धेरै नै भिक्षुहरू जहाँ आयुष्मान सारिपुत्त हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ गए । त्यहाँ पुगी आयुष्मान सारिपुत्तसँग भेट हुँदा प्रसन्न भए । प्रसन्न भएपछि कुशलवार्ता गरे । कुशलवार्ता गरेपछि एक ठाउँमा बसे । एक ठाउँमा बसेपछि ती भिक्षुहरूले आयुष्मान सारिपुत्तलाई यसरी भने—

“आवुसो सारिपुत्त ! के भिक्षुले यस्तो समाधि लाभ गर्न सक्छ जब कि, उसँग न पृथ्वीप्रति पृथ्वी संज्ञा हुन्छ... जेजति देखे-सुने-सुँघे-चाखे-छोए-बुझे-पाए-खोजे अनि जुन मनद्वारा विचार गरे, त्यस बारे संज्ञा हुँदैन; तै पनि संज्ञा हुन्छ ?”

“हुन्छ, भिक्षुहो ! यहाँ भिक्षुले यस्तो समाधि लाभ गर्न सक्छ । उसँग न पृथ्वीप्रति पृथ्वी संज्ञा हुन्छ... जेजति देखे-सुने-सुँघे-चाखे-छोए-बुझे-पाए-खोजे अनि जुन मनद्वारा विचार गरे, त्यस बारे संज्ञा हुँदैन; तै पनि संज्ञा हुन्छ ।”

“आवुसो सारिपुत्त ! कसरी भिक्षुले त्यस्तो समाधि लाभ गर्न सक्छ जब कि, उसँग न पृथ्वीप्रति पृथ्वी संज्ञा हुन्छ... जेजति देखे-सुने-सुँघे-चाखे-छोए-बुझे-पाए-खोजे अनि जुन मनद्वारा विचार गरे, त्यस बारे संज्ञा हुँदैन; तै पनि त्यो भिक्षुसँग संज्ञा हुन्छ ?”

“यहाँ, भिक्षुहो ! भिक्षुसँग यस्तो— ‘बही नै शान्ति र प्रणीत हो, जुन यो समस्त संस्कार शमन, समस्त उपाधि परित्याग, तृष्णाक्षय, वैराग्य, निरोध र निर्वाण’, भन्ने संज्ञा हुन्छ । यसरी, भिक्षुहो ! भिक्षुले यस्तो समाधि लाभ गर्न सक्छ, जब कि, न पृथ्वीप्रति पृथ्वी संज्ञा हुन्छ, न जलप्रति जल संज्ञा हुन्छ, न अग्निप्रति अग्नि संज्ञा हुन्छ, न वायुप्रति वायु संज्ञा हुन्छ, न आकासानञ्चायतनप्रति आकासानञ्चायतन संज्ञा हुन्छ, न विञ्जानञ्चायतनप्रति विञ्जानञ्चायतन संज्ञा हुन्छ, न आकिञ्चञ्चायतनप्रति आकिञ्चञ्चायतन संज्ञा हुन्छ, न नेवसञ्जानासञ्चायतनप्रति नेवसञ्जानासञ्चायतन संज्ञा हुन्छ, न यसलोकप्रति यसलोकको संज्ञा हुन्छ, न परलोकप्रति परलोकको संज्ञा हुन्छ, जेजति देखे-सुने-सुँघे-चाखे-छोए-बुझे-पाए-खोजे अनि जुन मनद्वारा विचार गरे, त्यस बारे संज्ञा हुँदैन; तैपनि संज्ञा हुन्छ ।”

११. चतुत्थसमाधिसुत्तं

११. त्यस समय आयुष्मान सारिपुत्तले भिक्षुहरूलाई सम्बोधन गर्नुभयो—

“आवुसो !” भिक्षुले यस्तो समाधि लाभ गर्न सक्छ जब कि, उसँग न पृथ्वीप्रति पृथ्वी संज्ञा हुन्छ, न जलप्रति जल संज्ञा हुन्छ, न वायुप्रति वायु संज्ञा हुन्छ, न आकिञ्चञ्चायतनप्रति आकिञ्चञ्चायतन संज्ञा हुन्छ, न नेवसञ्जानासञ्चायतनप्रति नेवसञ्जानासञ्चायतन संज्ञा हुन्छ, न यसलोकप्रति यसलोकको संज्ञा हुन्छ अनि न परलोकप्रति परलोकको संज्ञा हुन्छ, जेजति देखे-सुने-सुँधे-चाखे-छोए-बुझे-पाए-खोजे अनि जुन मनद्वारा विचार गरे, त्यस बारे संज्ञा हुँदैन; तै पनि के संज्ञा हुन्छ ?”

“आवुसो ! हामी टाढाबाट आयुष्मान सारिपुत्तबाट यस कथनको अर्थ जान्नको निम्ति आएका हौं । राम्रो हुन्छ, आयुष्मान सारिपुत्तबाटै यस कथनको अर्थ प्रकट गर्नु भएमा आयुष्मान सारिपुत्तबाट सुनेर हामी भिक्षुहरूले धारणगर्नेछौं ।”

“त्यसोभए आवुसो ! सुन, राम्रोसित मनमा धारण गर्नु; भन्नेछु ।” “हवस्, आवुसो !” भनी ती भिक्षुहरूले सारिपुत्तलाई प्रत्युत्तर दिए । आयुष्मान सारिपुत्तले यसरी भन्नुभयो—

“आवुसो ! भिक्षुले यस्तो समाधि लाभ गर्न सक्छ जब कि, उसँग न पृथ्वीप्रति पृथ्वी संज्ञा हुन्छ... जेजति देखे-सुने-सुँधे-चाखे-छोए-बुझे-पाए-खोजे अनि जुन मनद्वारा विचार गरे, त्यस बारे संज्ञा हुँदैन; तै पनि संज्ञा हुन्छ ।

“आवुसो ! कसरी त्यो भिक्षुले त्यस्तो समाधि लाभ गर्न सक्छ, जब कि, उसँग न पृथ्वीप्रति पृथ्वी संज्ञा हुन्छ... जेजति देखे-सुने-सुँधे-चाखे-छोए-बुझे-पाए-खोजे अनि जुन मनद्वारा विचार गरे, त्यस बारे संज्ञा हुँदैन, तै पनि के संज्ञा हुन्छ ?”

“यहाँ, आवुसोहो ! भिक्षुसँग यस्तो— ‘यही नै शान्ति र प्रणीत हो, जुन यो समस्त संस्कार शमन, समस्त उपाधि परित्याग, तृष्णाक्षय, वैराग्य, निरोध र निर्वाण’, भन्ने संज्ञा हुन्छ । यसरी, आवुसोहो ! भिक्षुले यस्तो समाधि लाभ गर्न सक्छ, जब कि न पृथ्वीप्रति पृथ्वी संज्ञा हुन्छ, न जलप्रति जल संज्ञा हुन्छ, न अग्निप्रति अग्नि संज्ञा हुन्छ, न वायुप्रति वायु संज्ञा हुन्छ, न आकासानञ्चायतनप्रति आकासानञ्चायतन संज्ञा हुन्छ, न विञ्जानञ्चायतनप्रति विञ्जानञ्चायतन संज्ञा हुन्छ, न आकिञ्चञ्चायतनप्रति आकिञ्चञ्चायतन संज्ञा हुन्छ, न नेवसञ्जानासञ्चायतनप्रति नेवसञ्जानासञ्चायतन संज्ञा हुन्छ, न यसलोकप्रति यसलोकको संज्ञा हुन्छ, न परलोकप्रति परलोकको संज्ञा हुन्छ, जेजति देखे-सुने-सुँधे-चाखे-छोए-बुझे-पाए-खोजे अनि जुन मनद्वारा विचार गरे, त्यस बारे संज्ञा हुँदैन; तैपनि संज्ञा हुन्छ ।”

३. सामञ्जोवगो

२२-२९ “भिक्षुहो ! एघार अङ्गद्वारा सम्पन्न नभई गोठालाले गाई-वस्तु चराउन अयोग्य हुन्छ अनि उन्नति गर्दैनन्ती एघार के के हुन् ? भिक्षुहो ! यहाँ गोठालाले रूपलाई जानेको हुँदैन । लक्षण कुशल हुँदैन । भ्रिगादि धपाउँदैन । घाऊ छोप्दैन । धूवाँ लाउँदैन । तीर्थ जानेको हुँदैन । पिउन जानेको हुँदैन । मार्ग जानेको हुँदैन । गोचर जानेको हुँदैन । बाछ्छ वा बाछ्छीलाई दूध बाँकी नराखी सबै दुहुन्छ । समूहको पिता तथा समूहका नायक साँढेलाई विशेष आदर वा पूजा गर्दैन । भिक्षुहो ! यी नै एघार अङ्गद्वारा सम्पन्न नहुने गोठालाले गाई-वस्तु चराउन अयोग्य हुन्छ तथा उन्नति गर्न सक्दैन ।

“यसरी नै भिक्षुहो ! एघार अङ्गद्वारा सम्पन्न नभएका भिक्षुले चक्षुमा अनित्यानुदर्शी भई बस्नु असम्भव हो... चक्षुमा दुःखानुदर्शी भई बस्नु असम्भव हो... चक्षुमा अनात्मानुदर्शी भई बस्नु असम्भव हो... चक्षुमा क्षयानुदर्शी भई बस्नु असम्भव हो... चक्षुमा व्ययानुदर्शी भई बस्नु असम्भव हो... चक्षुमा विरागानुदर्शी भई बस्नु असम्भव हो... चक्षुमा निरोधानुदर्शी भई बस्नु असम्भव हो... चक्षुमा प्रतिनिसर्गानुदर्शी भई बस्नु असम्भव हो ।”

३०- ६९. ...श्रोतमा... घ्राणमा... जिक्का... काय... मन... ।

७०-११७. ...रूप... शब्द... गन्ध... रस... स्पर्श... धर्म- ... ।

११८-१६५. ...चक्षु विज्ञान... श्रोत विज्ञान...घ्राण विज्ञान... जिक्का विज्ञान... काय ज्ञान... मन विज्ञान... ।

१६६-२१३. ...चक्षु स्पर्श... श्रोत स्पर्श... घ्राण स्पर्श... जिक्का स्पर्श... काय स्पर्श... मन स्पर्श... ।

२१४-२६१. चक्षु स्पर्शबाट हुने अनुभूति... श्रोत स्पर्शबाट हुने अनुभूति... घ्राण स्पर्शबाट हुने अनुभूति... जिक्का स्पर्शबाट हुने अनुभूति... काय स्पर्शबाट हुने अनुभूति... मन स्पर्शबाट हुने अनुभूति... ।

२६२-३०९. ...रूप संज्ञा... शब्द संज्ञा... गन्ध संज्ञा... रस संज्ञामा... स्पर्श संज्ञामा... धर्म संज्ञामा... ।

३१०-३५७. ...रूप संचेतना... शब्द संचेतना... गन्ध संचेतना...
रस संचेतना... स्पर्श संचेतना... धर्म संचेतना... ।

३५८-४०५. ...रूप तृष्णा... शब्द तृष्णा... गन्ध तृष्णा... रस
तृष्णा... स्पर्श तृष्णा... धर्म तृष्णा... ।

४०६२-४५३. ...रूप वितर्क... शब्द वितर्क... गन्ध वितर्क... रस
वितर्क... स्पर्श वितर्क... धर्म वितर्क... ।

४५४-५०१. ...रूप विचार... शब्द विचार... गन्ध विचार... रस
विचार... स्पर्श विचार... धर्म विचार अनित्यानुदर्शी भई बस्नु...
दुःखानुदर्शी भई बस्नु... अनात्मानुदर्शी भई बस्नु... क्षयानुदर्शी भई बस्नु...
व्ययानुदर्शी भई बस्नु... विरागानुदर्शी भई बस्नु... निरोधानुदर्शी भई बस्नु...
प्रतिनिसर्गानुदर्शी भई बस्नु... ।

४. रागपेय्यालं

५०२. “भिक्षुहो ! रागलाई थाहा पाउनको निम्ति एघारप्रकारको अभ्यास गर्नुपर्छ । ती एघार के के हुन् ? प्रथम ध्यान, दुतीय ध्यान, तृतीय ध्यान, चतुर्थ ध्यान, मैत्री चित्त विमुक्ति ध्यान, करुणा चित्त विमुक्ति ध्यान, मुदिता चित्त विमुक्ति ध्यान, उपेक्षा चित्त विमुक्ति ध्यान, आकासानञ्चायतन, विञ्जान-ञ्चायतन, आकिञ्चञ्चायतन- भिक्षुहो ! रागलाई अभिज्ञात गर्न यी नै एघार धर्ममको अभ्यास गर्नुपर्छ ।

५०३-५११. “रागलाई परिज्ञात गर्न... परीक्षय गर्न... प्रहाण गर्न... क्षय गर्न... व्यय गर्न... विराग गर्न... निरोध गर्न... त्याग गर्न... परित्याग गर्न... यी नै एघार धर्मको अभ्यास गर्नुपर्छ । द्वेष... मोह... क्रोध... वैर... म्रक्ष... डाह... इर्ष्या... कन्जुस... माया... शठ... जडता... उत्तेजित... मान... अतिमान... मद... प्रमाद... अभिज्ञात... परिज्ञात... परीक्षय... प्रहीण... क्षय... व्यय... वैराग्य... निरोध... त्याग... परित्याग... यी नै एघार धर्मको अभ्यास गर्नुपर्छ ।

भगवानले यसरी भन्नुभएपछि सन्तुष्ट भई ती भिक्षुहरूले भगवानको कथनलाई अभिनन्दन गरे ।

रागपेय्यालं निद्धितं= रागपेय्याल समाप्त ।

एकादसकनिपात निद्धिता= एघार निपात समाप्त ।

अनुवादकको संक्षिप्त परिचय

नाम	: भिक्षु बोधिसेन महास्थविर
जन्म मिति	: वि.सं. २००७ माघ २५ गते (शुक्ल प्रतिप्रदा)
जन्म स्थान	: गाबहाल, पाटन
गृहस्थ नाम	: बुद्धरत्न बजाचार्य
पिताको नाम	: महन्त बजाचार्य
माताको नाम	: केशरी बजाचार्य

आफू ६ वर्षको हुँदा पिता महन्त बजाचार्य सहित दुवै माता (जेठी आमा र कान्छी आमाले) गृहस्थाश्रम त्याग गरी कुशिनगर भारतमा श्रद्धेय भिक्षु चन्द्रमणि महास्थविरको आचार्यत्वमा प्रव्रजित जीवन ग्रहण गर्नुभयो। उहाँहरूकै अनुकरण गरी २०२३ साल बैशाख महिनामा भिक्षु अतुलसेन महास्थविरको आचार्यत्वमा बहुजन बौद्ध आनन्द विहार सोनादा, (दार्जीलिङ्ग) भारतमा श्रामणेर हुनुभयो।

उपसम्पदा (पूर्ण भिक्षुत्व)	: २०२७।७।२९ का दिन मालनदी उदक सीमा।
उपाध्याय	: भिक्षु धर्मधर महास्थविर।
आचार्य	: भिक्षु अतुलसेन महास्थविर।

निर्माण कार्य

१. विहार निर्माण सदस्य : बहुजन बौद्ध आनन्द विहार, सोनादा (दार्जीलिङ्ग)
२. विहार जिर्णोद्धार सदस्य : बौद्ध संघाश्रम, मालबजार (जलपाइगुडी) भारत
३. विहार जिर्णोद्धार प्रमुख : सुदर्शन, बनेपा, (काभ्रे)।
४. विहार संस्थापक : बोधिचर्या, बनेपा (काभ्रे)।

शिक्षा	: माध्यामिक शिक्षा, दार्जीलिङ्ग।
धार्मिक शिक्षा	: सूत्र-विनय विशारद (बी. ए.) सिलिगुडी (दार्जीलिङ्ग)
भ्रमण	: भारत, भुटान, बर्मा, थाईल्याण्ड र श्रीलंका।
संस्था	: भू पू अ. ने. भि. महासंघ अध्यक्ष, बु. ज. स. स. धर्मानुशासक बनेपा, बोधिचर्या ज्ञानमाला संघका धर्मानुशासक र बोधिचर्या परियत्तिको केन्द्राध्यक्ष।

म्यानमार सरकारबाट उपाधि : महासद्धम्म जोतिकधज

इच्छा : धर्म प्रचार, धर्म ग्रन्थहरू लेख्ने र मित्रता।